

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Марија Д. Миљковић

**ДУХОВНО СРОДСТВО У НАРОДНИМ ПЕСМАМА
СРБА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ**

Докторска дисертација

Београд, 2022.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Marija D. Miljković

**SPIRITUAL KINSHIP IN FOLK POEMS OF SERBS FROM
KOSOVO AND METOHIJA**

DOCTORAL DISSERTACION

Belgrade, 2022

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Мария Д. Милькович

**ДУХОВНОЕ РОДСТВО В НАРОДНЫХ ПЕСНЯХ
СЕРБОВ ИЗ КОСОВО И МЕТОХИИ**

Докторская диссертация

Белград, 2022.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Проф. др Бошко Сувајџић

редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Датум одбране: _____

ДУХОВНО СРОДСТВО У НАРОДНИМ ПЕСМАМА СРБА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Сажетак

Предмет истраживања у овој дисертацији је, најуопштеније речено, духовно/вештачко/ритуално сродство као мотив који је опеван у народним песмама Срба са Косова и Метохије, али и као традицијска установа будући да представља део народних обичаја и веровања становништва на овој територији.

Рад се састоји из неколико тематских целина. У *Уводним напоменама* дат је општи осврт на духовно сродство као традицијску установу са истицањем главне намере да се тема обради првенствено из аспекта фолклористике. У поглављу *Преглед владајућих ставова и досадашња истраживања* представљена су истраживања етнолога, антрополога и фолклориста који су се бавили овом темом. Констатовано је да је духовно/ритуално или вештачко сродство познато свим словенским народима, а да његове трагове можемо тражити још у прадавним временима. Иако су поједини истраживачи у духовно сродство сврстали и призећивање, војводство и старосватство, на Косову и Метохији, ослањајући се на досадашње записе Татомира Вукановића и Бранислава Нушића, ова духовна веза подразумева кумство, побратимство/посестримство, посињење и сродство по млеку, чиме смо се ми и водили. У трећем поглављу дато је образложење методолошког приступа. Истраживању је приступљено из аспекта методолошког плурализма, а усмерено је на публиковане песме са ове територије (Јастребов 1889; Дебељковић 1984; Владимир Бован, Љубица и Даница Јанковић, „Цариградски гласник”¹, Бранислав Нушић, Татомир Вукановић), у којима је опеван мотив духовног сродства. Како је духовно сродство уједно и народна установа, истраживање је подразумевало и теренски рад те бележење народних веровања, обреда и обичаја у вези са тим. Резултати истраживања приказани су у четвртом поглављу дисертације. Истраживање сачињавају три етапе, из којих смо покушали да добијемо релевантне закључке у вези са формулисаним темом:

1. Прво истраживање – народне песме са Косова и Метохије;
2. Друго истраживање – савремени теренски записи о духовном сродству;
3. Треће истраживање – анкетно.

Прво истраживање односи се на корпус/грађу која је коришћена за изучавање формулисане теме. Анализирани су народне песме свих жанрова у којима је пронађен мотив духовног сродства. Ради прегледности, резултати су приказани у неколико целина у оквиру којих су дате и потцелине. Ово истраживање има више циљева:

- Идентификација мотива народне установе и њихова функција у народној поезији Срба са Косова и Метохије;
- Истицање комплексности односа међу духовним сродницима у народним песмама и народној традицији, као и односа етнопсихолошке заједнице према овој значајној духовној категорији;
- Праћење јунака епских песама, њихово понашање и улога духовног сродника као један од услова за што вернију карактеризацију јунака, будући да је „духовно

¹ Коришћено је фототипско издање које је објавио Владимир Бован под називом „Народне умотворине на страницама Цариградског гласника“.

сродство (је) један од битних елемената на којем се изграђују и епски портрети” (Самарџија 2008: 122);

- Издавање сижејних модела у којима су заступљени облици духовног сродства у народним песмама Срба са Косова и Метохије;
- Поређење песама у којима су заступљени облици духовног сродства на Косову и Метохији са песмама Вукових збирки и предвуковских записа;
- Бележење/записивање још увек живих и функционалних облика народних установа духовног сродства. Ради остварења овог циља разговарали смо са мештанима углавном руралних средина северног дела Косова и Метохије;
- Истраживање значаја и значења духовног сродства међу млађом популацијом на Косову и Метохији. У ту сврху, спроведена је анкета у којој је учествовало 236 (двеста тридесет и шест) испитаника узраста од 21 (двадесет једне) до 45 (четрдесет пет) година старости.

Друго, теренско истраживање методом интервјуа, спроведено је у два наврата:

- Први пут у току 2017. године, на мањем броју испитаника и за потребе овог истраживања на тему духовног сродства и
- Други пут, континуирано у периоду од марта до септембра месеца 2020. године, на већем броју испитаника, за потребе израде дисертације.

Укупно је у овом истраживању, у оба наврата, учествовало 28 (двадесет осам) саговорника. Пре самог разговора на предвиђену тему, саговорницима смо саопштили циљ истраживања након чега смо, водећи се устаљеном теренском праксом, добили њихову усмену сагласност да се разговор може снимати (снимање је обављено телефоном, а снимци се чувају у личној архиви истраживача). Разговори су вођени углавном у кући или дворишту саговорника. Урађен је транскрипт свих разговора који је дат на крају рада као прилог, док су одређени делови свих обављених разговора унети у текст приликом анализе резултата. Један од циљева приликом коришћења методе интервјуа (теренског истраживања) био је и добијање личног мишљења саговорника и њихових ставова у вези са темом о којој смо разговарали. На овај начин добили смо податке које смо касније употребили за израду квесционара. Било је и случајева када смо до одређених сазнања о теми коју истражујемо долазили у спонтаним и необавезним разговорима у којима је учествовало више саговорника који су се међусобно допуњавали говорећи оно што о теми знају или су чули. И њих смо укључили у истраживање, сматрајући их једнако релевантним као и она сазнања која смо добијали у посебно припремљеним разговорима са саговорницима. Истраживање је квалитативног типа.

За потребе трећег истраживања урађен је квесционар који је попуњавало двеста тридесет шест (236) испитаника. Испитаници су српске националности и православне вероисповести, у раном одраслом добу, односно старости од двадесет две (22) до четрдесет пет (45) година (Маџановић/Зупанчић 2004), са територије Косова и Метохије. Како би истраживање било спроведено на што већем броју испитаника, што свакако утиче и на његову релевантност, користили смо такозвану алтруистичку мотивацију. Квесционар је комбинованог типа. За затворени квесционар одлучили смо се због једноставније обраде података, али нам је и квесционар отвореног типа од великог значаја јер на одређена питања добијамо конкретне одговоре који представљају одређено мишљење односно став испитаника. Изглед упитника дат је у Прилозима дисертације, док су резултати истраживања саставни део рада и приказани су у посебном одељку. Код неких питања затвореног типа испитаници су могли да се одлуче за један одговор, али има и питања тако формулисаних да су могли да означе више понуђених одговора. Упитник смо конструисали посебно за ову прилику, а на основу података које смо прикупили квалитативним истраживањем, сматрајући да бисмо на тај начин значајно допринели обради теме.

Последње поглавље чине закључна разматрања. Мотив духовног сродства заступљен је у већини жанрова народне поезије Срба са Косова и Метохије. Однос духовних сродника (побратима) изузетно је комплексан, а њихова функција може бити споредна, сведена само на пружаоца информације, скрајнута са главног тока радње или, пак, примарна у тој мери да сродник постаје помагач протагонисти, његов једини ослонац/потенцијални спас, који својом појавом утиче на главни ток радње. Комплексан однос подразумева част, поштовање, али и обавезу коју духовни сродници имају једни према другима, али и према крвним сродницима свог побратима/посестрима. Анализа песама показује да је улога кума изузетно значајна и да је куму указивано велико поштовање. Када разматрамо, конкретно, мотив кумства у епским песмама, као закључак се само издваја неверно кумство које народни певач апсолутно увек сурово кажњава, без прилике да се грешник искупи. Савремени записи показују да се на овим просторима чувају све врсте духовног сродства коме народ придаје посебан значај. Према мишљењу већине саговорника, духовно и крвно сродство више нису еквивалентни, већ је духовно сродство преузело примат. Резултати анкетног истраживања у потпуности прате резултате спроведеног квалитативног истраживања.

Кључне речи: Духовно сродство, кумство, побратимство, посињење, сродство по млеку, Косово и Метохија, народне песме, савремени записи, анкетно истраживање

Научна област: Историја српске књижевности, Народна књижевност

Ужа научна област: Народна књижевност, фолклористика, етнологија

УДК број:

SPIRITUAL KINSHIP IN FOLK POEMS OF SERBS FROM KOSOVO AND METOHIJA

Summary

The subject of research of this dissertation is, in general, spiritual / fictive / ritual kinship as a lauded in the folk poems of Serbs from Kosovo and Metohija, but also as a traditional institution since it is a part of folk customs and beliefs of the population in this territory.

The dissertation is composed of several thematic units. In the *Introductory remarks*, a general overview of spiritual kinship as a traditional institution is given, emphasizing the main intention to deal with the topic primarily from the aspect of folklore. The chapter *Review of the prevailing attitudes and previous research* represents the research of ethnologists, anthropologists and folklorists who were dealing with this subject. It was concluded that the spiritual/ritual or fictive kinship is known to all Slavic people, and that we can look for its traces in ancient times.

Even though some researchers have classified matrilocality, duchy and wedding witnessing as spiritual kinship, in Kosovo and Metohija, relying on previous records of Tatomir Vukanović and Branislav Nušić, this spiritual connection includes godfathership, blood brotherhood/sisterhood, adoption or milk kinship, which is what we were guided by. The third Chapter explains the methodological approach. This research approach employs aspect of methodological pluralism and is focused on published poems from this territory (Jastrebov 1889; Debeljković 1984; Vladimir Bovan, Ljubica & Danica Janković, „Carigradski glasnik”², Branislav Nušić, Tatomir Vukanović), in which the motif of spiritual kinship was lauded. As spiritual kinship is also a folk institution, the research included fieldwork and recording of folk beliefs, rituals and customs related to it. The research results are presented in the fourth Chapter of dissertation. The research includes three stages, aimed for obtaining the relevant conclusions regarding the formulated topic:

1. First research – folk songs from Kosovo and Metohija;
2. Second research – contemporary records of spiritual kinship;
3. Third research – questionnaire.

First research is related to the corpus, which is used for the investigation of formulated topic. Folk songs of all genres were analysed, in which the motif of spiritual kinship was found.

For the sake of clarity, the results are presented in several units, within which subunits are also given. This research has several goals:

- Identification of motifs of folk institution and their function in the folk poetry of Serbs from Kosovo and Metohija;
- Emphasizing the complexity of the relations between spiritual kin in folk songs and folk tradition, as well as the attitude of ethno-psychological community towards this important spiritual category;
- Observation of the heroes of epic songs, their behaviour and the role of spiritual kin as one of the conditions for the most faithful characterization of heroes, since "spiritual kinship is one of the important elements on which epic portraits are built" (Samardžija 2008: 122);
- Extraction of plot models where forms of spiritual kinship in folks songs of Serbs from Kosovo and Metohija are represented;

² A phototype edition published by Vladimir Bovan entitled „Narodne umotvorine na stranicama Carigradskog glasnika” was used.

- Comparison of poems in which forms of spiritual kinship in Kosovo and Metohija are represented, with poems from Vuk's collection and pre-Vuk records;
- Record of existing and functional forms of folk institutions of spiritual kinship. For the accomplishment of this goal, we talked to the residents of mostly rural areas of the northern part of Kosovo and Metohija;
- Investigation of the importance and meaning of spiritual kinship among younger population in Kosovo and Metohija. For this purpose, a survey with 236 (two hundred and thirty-six) respondents aged from 21 (twenty-one) to 45 (forty-five) was conducted.

Second, field research, where interview method was applied was conducted on two occasions:

- First time during 2017, on a smaller number of respondents for the needs of this research regarding the spiritual kinship, and
- Second time, continuously throughout the period from March to September 2020, on a larger number of respondents, for the needs of this dissertation.

A total of 28 (twenty-eight) respondents participated in this research on both occasions. Prior to conversation of the planned topic, we informed the respondents about the goal of the research, after which, following the established field practice, we received their verbal consent that the conversation could be recorded (recording was done by phone, and recordings are stored in the personal archive of researcher).

The interviews were conducted mostly in the house or yard of the respondents. A transcript of all interviews was made and is given at the end of the paper as an appendix, while certain parts of all interviews were entered into the text during the analysis of the results. One of the goals when using the interview method (field research) was to get the personal opinion of the respondents and their views on the topic we discussed. In this way, we obtained data that we later used to make the questionnaire. There were also cases when we came to certain findings about the topic we are researching in spontaneous and informal conversations in which several respondents participated, who complemented each other by saying what they knew or heard about the topic. These were also included into research, since they are considered as equal as those findings that were obtained in specially prepared interviews. The research is of qualitative type.

For the needs of the third research, a specially questionnaire was designed. The questionnaire was filled to 236 respondents. Respondents are of Serbian nationality and Orthodox religion, aged from twenty-two (22) to forty-five (45) (Marjanović/Zupančić 2004), from the territory of Kosovo and Metohija. In order for the research to be conducted on as many respondents as possible, which certainly affects its relevance, so-called altruistic motivation was used. The questionnaire is of the combined type. We decided for a closed questionnaire because of the simpler data processing, but an open questionnaire is also of great importance because we get specific answers to certain questions that represent a certain opinion or attitude of the respondents. The questionnaire was given in the Appendices of the dissertation, while the research results are an integral part of the dissertation and are given in the separate chapter. For some closed-ended questions, respondents could choose one answer, but there are also questions formulated in such a way that they could indicate more than one answer. We constructed the questionnaire especially for this occasion, based on the data we collected through qualitative research, believing that in this way we would significantly contribute to the processing of the topic.

The final Chapter consists of concluding remarks. The motif of spiritual kinship is represented in most genres of folk poetry of Serbs from Kosovo and Metohija. The relationships of spiritual kin (blood brotherhood) is extremely complex, and their function can be secondary, reduced only to the provider of the information, removed from the mainstream of action, or primary to the extent that the kin becomes protagonist's helper, his/hers only support/potential salvation, who by his/her existence affects the main course of action. A complex relationship implies honour, respect, but also the

obligation that spiritual kin have towards each other, and towards the blood relatives of their blood brother/sister. The analysis of the poems shows that the role of the godfather is extremely important and that the godfather enjoyed great respect. When we consider, specifically, the motif of godfathership in epic songs, what only stands out is unfaithful godfathership, which is always severely punished by the folk interpreter giving no opportunity for sinner redemption.

Contemporary records show that all kinds of spiritual kinship are preserved in this area, to which people give special importance. Based on the opinion of the majority of respondents, spiritual and blood kinship are no longer equivalent, whereas spiritual kinship has taken precedence. The result of the survey completely follow the results of conducted qualitative research.

Keywords: Spiritual kinship, godfathership, blood brotherhood, adoption, milk kinship, Kosovo and Metohija, folk poems, contemporary records, survey.

Scientific field: History of Serbian literature, Folk literature

Scientific subfield: Folk literature, Folkloristics, Ethnology

UDC number:

САДРЖАЈ

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	1
2. ПРЕГЛЕД ВЛАДАЈУЋИХ СТАВОВА И ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА	4
2.1. Побратимство и посестримство	6
2.2. Кумство	11
2.3. Посињење	13
2.4. Сродство по млеку	15
3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА	17
3.1. Предмет и циљ истраживања	17
3.2. Задаци истраживања	22
3.3. Хипотезе истраживања	23
3.4. Узорак истраживања	24
3.5. Методе и технике истраживања	26
3.5.1. Прво истраживање – народне песме са Косова и Метохије	26
3.5.2. Друго истраживање – савремени теренски записи о духовном сродству	26
3.5.3. Треће истраживање – анкетно	29
3.6. Варијабле истраживања	30
3.7. Образложење методолошког приступа	31
3.8. Значај истраживања	32
4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	33
4.1. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА: ОПШТЕ НАПОМЕНЕ	33
4.2. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА НА КОРПУСУ ПЕСАМА	34
4.2.1. Побратимство и посестримство у народној поезији	34
4.2.1.1. Побратимство	35
4.2.1.1.1. (Не)верни побратими	46
4.2.1.2. Посестримство	53
4.2.1.2.1. Посестрима вила и крчмарица	53
4.2.1.2.2. Посестрима – сестрице	72
4.2.1.2.3. Посестрима – робиње	73
4.2.1.3. Посестримство у приповедној епици	77
4.2.1.4. Побратимство и посестримство у лирици	80
4.2.2. Кумство у народној поезији	86
4.2.2.1. Кумство у народним епским и приповедним песама	89

4.2.2.2.	Кумство у народним лирским песмама.....	94
4.2.2.2.1.	Улога кума у сватовској иницијацији (на примеру сватовских песама са Косова и Метохије)	95
4.2.2.2.2.	Даривање кума – жртва прецима	106
4.2.2.2.3.	Кум и невеста – комплексност духовне везе	109
4.3.	АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА МЕТОДОМ ИНТЕРВЈУА	111
4.3.1.	Народна установа побратимства/посестримства.....	111
4.3.1.1.	<i>Како је она тога брата поштовала</i>	111
4.3.1.2.	<i>И моја мајка је пристала да јој буде посестрима</i>	112
4.3.1.3.	<i>Не знам зашто су јој рекли да нађе посестриму</i>	112
4.3.1.4.	<i>Не би се боље побратимили били но што се побратимили</i>	113
4.3.1.5.	<i>За његовог љуба, за колегова љубав се побратимили</i>	114
4.3.1.6.	<i>Тај њен син који је остао жив се побратимио</i>	115
4.3.1.7.	<i>Дружили се и сад побратими</i>	116
4.3.1.8.	<i>А из братимљења, онда се рађала и кумства</i>	119
4.3.1.9.	Трагови претхришћанских времена.....	120
4.3.2.	Народна установа кумства.....	123
4.3.2.1.	Стриг/стрижба/шишање.....	123
4.3.2.1.1.	<i>А један кум секо косу, шишо косу</i>	126
4.3.2.1.2.	<i>Кад кум иде, сва се земља тресе</i>	129
4.3.2.1.3.	<i>Није ме звао ко кума, ко комшију ме звао</i>	130
4.3.2.2.	Кумство из нужде/невоље.....	130
4.3.2.2.1.	<i>Мене је дао име кум Живадинка</i>	130
4.3.2.2.2.	<i>Ја аманет дајем да буде она кума</i>	134
4.3.2.2.3.	<i>Значи, кума не мож' да промениш докле га не питаш</i>	135
4.3.2.2.4.	<i>Они старе кумове су забаталили</i>	137
4.3.2.2.5.	<i>Како ми тебе да зовемо, тетка кумо?</i>	138
4.3.2.2.6.	<i>За време турскога ти наши кумови.....</i>	139
4.3.2.2.7.	Кумство – прожимање паганског, старозаветног и новозаветног	139
4.3.2.2.8.	Свети Јован – заштитник кумства	142
4.3.3.	Народна установа посињења	145
4.3.3.1.	<i>Јок, он онако седи код њега, али није га посинио</i>	147
4.3.3.2.	<i>Па узела котљиче посинила</i>	147
4.3.3.3.	<i>Она је посинила братово дете</i>	147
4.3.3.4.	<i>И мама је хтела да усвоји змајка</i>	148

4.3.4.	Народна установа сродства по млеку.....	151
4.3.4.1.	<i>И он њега звао брат по млеку.....</i>	152
4.3.4.2.	<i>Ја сам задајала</i>	152
4.4.	АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА КВАНТИТАТИВНОГ ИСТРАЖИВАЊА	154
4.4.1.	Резултати упитника затвореног типа	154
4.4.1.1.	Информисаност младих о духовном сродству	154
4.4.1.2.	Обредно-обичајна пракса и духовно сродство.....	167
4.4.1.3.	Архаичност духовног сродства.....	175
4.4.1.4.	Утицај средине и образовања на очување народних веровања и обичаја.....	180
4.4.1.5.	Духовно сродство као начин ширења социјалних веза	182
4.4.1.6.	Односи међу духовним сродницима	186
4.4.2.	РЕЗУЛТАТИ УПИТНИКА ОТВОРЕНОГ ТИПА	190
4.4.2.1.	Због чега сте се покумили?	190
4.4.2.2.	На шта се односи израз „кумство на раскрсници“?	190
4.4.2.3.	На шта се односи израз „кумство по невољи“?.....	191
4.4.2.4.	На шта се односи израз „стриг“?	191
4.4.2.5.	На шта се односи израз „посинити некога“?.....	191
4.4.2.6.	Зашто се родитељи одлучују за посињење?.....	192
4.4.2.7.	Ако сте венчани, венчао Вас је:	192
4.4.2.8.	Како позивате кума на славу?.....	192
4.4.2.9.	Наведите један разлог зашто бисте променили кума.	192
4.5.	АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА: ДИСКУСИЈА	194
4.5.1.	<i>Хипотеза 1.</i> Претпостављамо да су испитаници у великој мери информисани о духовном сродству, а највише о кумству као најраширенијој народној установи.	194
4.5.2.	<i>Хипотеза 2.</i> Претпостављамо да је обредно-обичајна пракса у вези са духовним сродством на Косову и Метохији још увек жива.....	195
4.5.3.	<i>Хипотеза 3.</i> Претпостављамо да постоји значајна разлика у одговорима испитаника о духовном сродству у зависности од:	196
4.5.4.	<i>Хипотеза 4.</i> Претпостављамо да се на духовно сродство данас донекле може гледати као на начин ширења социјалних веза.....	198
4.5.5.	<i>Хипотеза 5.</i> Претпостављамо да у народној традицији духовно сродство има изузетан значај и да се по значају и поштовању неретко ставља изнад крвног сродства.....	199
5.	ЗАКЉУЧАК	201
5.1.	Закључна разматрања	201
5.2.	Ограничења студије и предлози за даља истраживања	209

БИБЛИОГРАФИЈА.....	211
СКРАЋЕНИЦЕ	223
ПРИЛОЗИ	224
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	282

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Писана сведочанства о постојању народног стваралаштва Срба на Косову и Метохији јављају се у XVIII и XIX веку што представља значајан корпус за истраживање многих фолклорних мотива, народних обичаја и веровања. Ако народну традицију схватимо „као процес у коме своје место налазе различити чиниоци важни за њено даље одржавање и преношење млађим нараштајима“ (Ивановић-Баришић 2007: 219), сложили бисмо се са констатацијом Сање Златановић по којој народна традиција представља „и оно што је највредније у култури неке заједнице, што захтева посебну пажњу и старање да би се наставило у будућности“ (Златановић 2003: 21). Са друге стране, по мишљењу Владимира Бована народна традиција је „била (је) значајан чинилац у изражавању њихових осећања и стремљења, надања и разочарења и уопште била (је) најпотпунији духовни израз косовско-метохијске патријархалне заједнице, њених тежњи и потреба“ (Бован 1983: 15). Многи записи забележени на овом терену погодни су за реконструкцију народних веровања, будући да је „у овдашњој обредној и обичајној лирици најдуже и најбоље сачувано безброј података из реалног живота дугог временског периода, протканог низом слика из света фантазије“ (Бован 2017: 23). У њима су сачувани обичаји и обреди које српски народ на овом подручју и данас себично чува од заборавља.

Предмет нашег истраживања је, најуопштеније речено, духовно/вештачко/ритуално сродство као мотив у народним песмама Срба са Косова и Метохије (његов значај, привилегије и обавезе које оно подразумева).³

Крвнoј вези и крвном сродству српски народ придаје посебан значај јер се оно сматра важним у односу на друге врсте сродства (афинално, тзв. грађанско и духовно сродство). Један од циљева нашег истраживања је указивање на изузетну важност ове друге врсте сродства (духовног/вештачког/ритуалног) у сродничком систему Срба, будући да се у традицијској култури оно сматра еквивалентним крвном сродству. Овом темом до сада су се бавили углавном етнологи, лингвисти (етнолингвисти) и антрополози, због чега смо истраживању овог питања приступили и из аспекта етнологије, лингвистике (етнолингвистике) и антропологије (антрополошке фолклористике). Будући да је фолклор универзалан и да „нема ниједне познате културе која не обухвата и фолклорно стваралаштво“ (Антонијевић 2005: 248), овим радом покушавамо да питање духовног сродства првенствено осветлимо са становишта фолклористике као грађе „narodnog znanja, mišljenja i verbalnog umetničkog stvaralaštva“ (Kovačević i Antonijević 2014: 51–60)⁴. У дисертацији полазимо од теоријских разматрања етнолога и етнографа (Јован

³ Идеја за писање докторске дисертације на ову тему јавила се након изложеног реферата на научној конференцији Савремена српска фолклористика V, одржаној у Призрену и Великој Хочи, октобра 2017. године у организацији Удружења фолклориста Србије (назив реферата: *Духовно сродство у народној традицији Срба на Косову и Метохији*). Овом приликом, захваљујем академику проф. др Љубомиру Зуковићу и проф. др Зоји Карановић који су ми сугерисали и указали на значај проширења ове теме у датом облику.

⁴ Иако је код већине европских народа појам *фолклор* прихваћен после 1880. године, први пут га уводи Вилијем Џон Томс 1846. године, на шта указују и Радмила Пешић и Нада Милошевић-Ђорђевић (1984). Према мишљењу поменутих ауторки, фолклором се, између осталог, означава и „(3) folklor ideja – koji obuhvata običaje, verovanja, medicinu, religiju; i (4) umetnost reči (pripovetke, predanja, epska i lirska poezija, balade, poslovice, zagonetke, itd.) (Pešić/Milošević-Đorđević 1984: 84). Маја Бошковић Stulli истиче да је „folklor mnogoznačan pojam, koji nipošto nije ograničen na samu književnost“ (Bošković Stulli 1983: 16–17) те да је то „jedan od najspornijih i u znanstvenoj literaturi najčešće razmatranih naziva za usmenu književnost“ (Bošković Stulli 1983: 16). Под термином *фолклор* Слободан Зечевић подразумева „две категорије појава народног живота: народно уметничко стваралаштво (усмена поетска и прозна традиција, народна музика, игра, драма, ликовна уметност итд.) и народни обичаји и веровања (право, медицина,

Ердељановић⁵, Миленко Филиповић⁶, Душан Бандић⁷, Веселин Чајкановић⁸, Тихомир Ђорђевић⁹, Шпиро Кулишић, Слободан Зечевић¹⁰, Љубинко Раденковић¹¹), антрополога (Бојан Јовановић¹², Сретен Петровић¹³, лингвиста (Радомир Ракић¹⁴, Мирко Барјактаровић¹⁵, Александар Лома и други) који су се у својим истраживањима бавили и одређеном фолклорном грађом. Намера нам је да се проблем духовног сродства обради првенствено из аспекта фолклористике, али се надамо да савремена теренска грађа коју доносимо, такође може бити „вишеструко употребљива“ (Ђорђевић Белић 2013: 235) и „погодна за мултидисциплинарна проучавања“ (Ђорђевић Белић 2013: 235).¹⁶ Мотиве који се заснивају на духовном сродству истраживали смо у фолклору (публикованим народним песмама/лирским, епским и епско-лирским/ Срба са Косова и Метохије). Посредством релевантне литературе и увидом у коришћену грађу, дали смо осврт на значај постојања народних установа/институција у периоду од 19. до почетка 21. века, а на основу података до којих смо дошли изласком на терен и спровођењем онлајн анкете, истакли смо одређени приказ савременог погледа на духовно сродство, што је и била једна од идеја овога рада.

Још је Миленко Филиповић (1991) истицао да је потребно прикупити што више разноврсне грађе о народном животу и обичајима јер још има предела о чијој се народној култури недовољно зна. Сматрајући, и после пола века од његове смрти, да теренска истраживања на тлу Косова и Метохије још увек могу донети одређене важне резултате када је реч о етнологији и фолклору те да треба наставити са проналажењем казивача и бележењем малтене последњих записа, на чије губљење/нестајање указује и Љубинко Раденковић (2015: 65), покушали смо да на овај начин отргнемо од заборава барем део сачуване традиције о духовном сродству. Како претпостављамо да је народна традиција на подручју Косова и Метохије још увек жива, на основу грађе са терена¹⁷, настојали смо да покажемо на који начин једна народна институција духовног сродства

митологија итд.“ (Зечевић 2008: 50–51). Он, такође, објашњава зашто је погрешно називати фолклор „живом старином“ јер је то „истовремено историјска категорија, фактичко стање и стваралачки развојни процес“ (Зечевић 2008: 51). Соња Петровић пише да „термин 'фолклор' подразумева стваралаштво засновано на традицији које се може изразити речима (народне песме, приповетке, пословице итд.), музиком (певање, музика), покретом и извођењем (народне игре, драме, обредна драматизација) и облицима материјалне културе (разни видови народне уметности, градитељства, музички инструменти), али исто тако означава и научну дисциплину која се бави оваквим стваралаштвом“ (Петровић 2010: 43–58; Антонијевић 2005: 245–251).

⁵ Јован Ердељановић, *Основе етнологије*, Београд, 1936.

⁶ Миленко Филиповић, *Човек међу људима*, 1991.

⁷ Душан Бандић, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*. Београд: XX век, 1980.

⁸ Веселин Чајкановић, *Сабрана дела из српске религије и митологије у пет књига*, прир. Војислав Ђурић, 1994.

⁹ Тихомир Ђорђевић, *Наши народни живот I–IV*. Београд: Просвета, 1984.

¹⁰ Слободан Зечевић, *Српска етномитологија*. Београд: Службени гласник, 2008.

¹¹ Љубинко Раденковић, *Народна бајања код Јужних Словена*. Београд: Просвета, 1996.

¹² Бојан Јовановић, *Дух паганског наслеђа*, Нови Сад, 2000.

¹³ Сретен Петровић, *Српска митологија у веровању, обичајима и ритуалу*, Београд, Народна књига, 2004.

¹⁴ Радомир Ракић, *Терминологија сродства у Срба*, 1969.

¹⁵ Мирко Барјактаровић, О сродничким називима код нас и њиховом делимичном нестајању, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, св. 51–52/1–4, 1986, 113–126.

¹⁶ На повезаност сродних дисциплина утиче теренски рад, али не индивидуални, већ тимски, у којем ће учествовати стручњаци разних профила, што примећује Смиљана Ђорђевић Белић: „Све значајније (поновно) укључивање теренског истраживања у основне, централне токове фолклористике у Србији, резултирало је и новим успостављањем контакта са сродним научним дисциплинама (етнологијом, етномузикологијом, етнолингвистиком, антропологијом и сл.) (Ђорђевић Белић 2013: 235).

¹⁷ За потребе израде докторске дисертације спроведено је теренско истраживање које обухвата подручје северног дела Косова и Метохије (општине и њихова околина: Косовска Митровица, Звечан, Лепосавић и Зубин Поток). У дисертацији су представљени и анализирани сопствени записи са терена, истовремено упоређивани са мотивом духовног сродства у усменим песмама Срба са ових простора. Више о овоме биће у посебном одељку дисертације који се односи на методологију рада.

функционише у промењеним условима патријархалне културе. У времену када је патријархална култура била основно обележје Срба под турском влашћу духовном сродству приписиван је изузетан значај. Да ли се одласком старије популације и доминацијом урбане културе у потпуности изгубила институција духовног сродства, да ли је и колико изгубила на значају и колико је народ свестан њене функције, пробали смо да установимо на основу забележених разговора са житељима углавном руралних средина северног дела Косова и Метохије. Узимајући у обзир технолошки напредак, временску дистанцу и образовање, трудили смо се да покажемо у којим су срединама Срби на Косову и Метохији успели да сачувају специфичности српске народне културе, а где је она, сходно времену у којем још увек траје, модификована.

Дисертација се састоји од следећих поглавља: (1) *Уводне напомене*, (2) *Преглед владајућих ставова и досадашња истраживања*, (3) *Методологија истраживања*, (4) *Резултати истраживања* и (5) *Закључак*. Након тога наводе се *Прилози* и *Литература*.

У *Уводним напоменама* дат је општи осврт на духовно сродство као традицијску установу са истицањем главног циља да се тема обради првенствено из аспекта фолклористике.

У поглављу *Преглед владајућих ставова и досадашња истраживања* представљена су истраживања етнолога, антрополога и фолклориста који су се бавили овом темом.

У трећем поглављу дато је образложење методолошког приступа, у оквиру којег су дефинисани: предмет и циљ истраживања, задаци, хипотезе, узорак, методе и технике истраживања, као и варијабле и значај истраживања. Објаснили смо такође на који начин је извршено квантитативно и квалитативно истраживање.

У поглављу *Резултати истраживања* приказана је анализа резултата спроведених истраживања. Овај део се дели на четири пододељка у којима је дата анализа резултата истраживања на корпусу песама, посебна анализа резултата спроведеног истраживања методом интервјуа (квалитативна метода), као и анкетног истраживања (квантитативна метода) и дискусија;

Последње поглавље чине закључна разматрања.

Надамо се да ћемо на основу триангулације ових истраживања (корпус народних песама, записи са терена и анкета), успети у својој намери/тежњи да скренемо пажњу на значај мотива/институције духовног сродства у народној поезији и традицијској култури.

2. ПРЕГЛЕД ВЛАДАЈУЋИХ СТАВОВА И ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА

Широко узев, „сродство је једна од основних комплексних области социјалне структуре, и традиционалне и савремене“ (Радовановић 2013: 181)¹⁸. Питањем духовног сродства¹⁹, као што је већ поменуто, углавном су се бавили етнологзи и антрополози. У духовно сродство убрајају се кумство, посестримство и сродство по млеку (МЛСК 2017: 384–388) који су познати у народној традицији свих Словена, али су највећу актуелност сачували на Балкану (РСМ 2001: 429). Значај духовних сродника је велики, а њихова улога у оквиру животног и обичајног годишњег циклуса веома важна; духовни сродници фигурирају/делају приликом рођења, на крштењу, свадби, крсној слави (МЛСК 2017: 384–385). Трагове духовног сродства, односно „нарочите врсте, или тачније другог облика најближег сродства“, како је пољски научник Адам Мицкјевич приметио, можемо тражити још у прадавним временима. Интересујући се за српску народну поезију, он је приметио народну институцију побратимства, истичући да је она најизраженија код Срба и Бугара.²⁰ Валтазар Богишић у *Зборнику садашњих правних обичаја у Јужних Словена* (1874) даје преглед народних схватања сродничких категорија, а у свом делу *Pravni običaji u Slovena* (1867) пише о усвајању/посињењу и свим правима и обавезама које оно подразумева: „Tim zanimljivije su druge vrste svojstva koje se ni na tankoj ni na debeloj krvi ne osnivaju, a koje kod Slovena nijesu ništa manje važne nego prve“ (Boğišić 1867: 147). Он, такође, помиње институцију побратимства код Бугара, наводећи као разлог ступања у ту везу негдашње непријатељство будућих побратима, а као главни циљ склапања духовног сродства истиче пружање помоћи у невољи и у опасности живота (Boğišić 1867: 153). Наводећи за то примере из руских народних песама (Исто: 153), Богишић пише и о побратимству код Руса. Значајан допринос изучавању побратимства код Источних и Јужних Словена дала је Светлана Толстој, набрајајући и описујући неколико видова ове духовне везе (2009: 77–81). Веселин Чајкановић (1994/3: 50–51), сматра да није згодно религијску установу побратимства назвати вештачким сродством већ, правилније, „сродством по Богу“, под којим подразумева и *кумство и братимство* које издваја од адопције и домазетства о чему је подробније писао Тихомир Ђорђевић (1984/2; 1939). Он, такође, наводи да је кумство „институција јако старинска. Њен постанак, садржина и значај нису још расветљени“ (Чајкановић 1994/1: 373).

Дајући дефиницију сродства, Ракић примећује да је „srodstvo (je) i skupnost svih različitih interrelacija koje su emotivnog karaktera, a ne samo pravnog značaja. Možda bi se zato moglo reći da je ono društvena pojava (što znači i odnos, i veza i isprepletenost svih međusobnih odnosa, i institucija i kategorija) koja predstavlja kompleks biološko-socijalnih i socijalnih odnosa–veza–stavova–akcija sa

¹⁸ У свом прилогу ауторка, између осталог, даје и релевантне етнолингвистичке изворе у којима су пописани сродствени термини (Радовановић 2013: 181–188).

¹⁹ Српска православна црква под духовним сродством подразумева кумство и усиновљење: „Духовно сродство (cognatio spiritalis) зове се одношај који постаје услед крштења између кума и извјесних његових рођака с једне стране, и кумчета и извјесних његових рођака с друге стране“ (Милаш 1902: 652). Исто наводи и протопрезвитер-ставрофор Бранко А. Цисарж: „Духовно сродство (cognatio spiritalis) заснива се на појму новог рођења, тј. крштења (Јв. 3,5). Онај који се крсти ступа са својим *духовним оцем* (кумом), који посредује при том његовом новом рођењу и који прима на себе дужност духовно-васпитне стране свога кумчета, у однос који је по учењу православне цркве, једнак односу рођења. С обзиром на то да се без духовног рођења не може ући у вечни живот, тј. Царство Божије (Јв. 3,5 – 7), веома рано се појавила мисао: да је духовно рођење важније од рођења телесног. Ова мисао је у VII веку на Трулском васељенском сабору озваничена у 53. правилу где стоји: *духовно је сродство важније од свезе по телу (тј. по крви)* (Цисарж 1973: 82).

²⁰ Адам Мицкјевич „О српској народној поезији“, с пољског превео Стојан Суботин, интернет издање <https://www.rastko.rs/rastko-pl/umetnost/knjizevnost/studije/amickiewicz-srpskapoezija.php>.: 153).

odgovarajućom psihološkom sadržinom, kompleks koji ima svoje ustrojstvo a prouzrokuje određena prava i međusobne obaveze prirodno uspostavljene i društveno sankcionisane uz različite interese materijalne ili druge prirode“ (Rakić 1969: 47).

Према Ракићу треба разликовати две основне категорије сродства:

- a) pravo srodstvo и
- b) vještačke srodničke veze (Rakić 1969: 53).

У „pravo srodstvo“, Ракић убраја:

rodbinu,
брачну vezu,
srodbinu²¹ и
polurodbinu као посебну категорију овог сродства.

У „vještačke srodničke veze“ Ракић убраја:

- a) vještačko srodstvo koje nastaje usvajanjem;
- b) ritualna vještačka srodstva kao što su:
 - (1) kumstvo,
 - (2) pobratimstvo – posestrimstvo,
 - (3) srodstvo po mlijeku,
 - (4) razni drugi oblici vještačkih srodničkih veza (Rakić 1969: 58).

Сакупљајући српске народне обичаје из среза хомољског, Сава Милосављевић (Сезб 1914: 258–270) наводи неколико врста вештачког сродства:

1. Кумство;
2. Старосватство;
3. Војводство;
4. Деверство;
5. Побратимство (побратимство из љубави, побратимство из нужде);
6. Усвајање;
7. Усињење;
8. Призећивање.

Радмила Кајмаковић (1974) говори о постојању четири врсте ритуалног сродства у Семберији:

1. Kumstvo, за које каже да је „najznačajnije veštačko srodstvo“ (Kajmaković 1974:109),
2. Srodstvo po mleku,
3. Pobratimstvo и
4. Usvojenje.

Татомир Вукановић (1986/1: 225), проучавајући народни живот Срба на Косову и Метохији, за ову врсту сродства употребљава термин ритуално сродство, у које убраја:

²¹ Термин сродбина је, како Ракић каже, „stručni neologizam, neophodan pošto u narodnom jeziku ne postoji adekvatan tako opšteg značenja“ (Rakić 1969: 144). Под овим термином подразумева се „grupacija srodstva u koju spadaju svi srodnici stečeni putem sklapanja bračnih veza, ličnih ili bližih srodnika“ (Isto).

1. Posinjenje/usvajanje/,
2. Kumstvo/kršteno, venčano i šišano и
3. Pobratimstvo i posestrimstvo.

Он, такође, тврди да су ретки примери посињења у косовским местима: „Ovo je iz razloga što se brak bez dece rastura i muž se ženi drugom ženom, a ukoliko ima kćeri, o roditeljima se staraju kćeri, ili jedna od njih, sa mužem“ (Vukanović 1986/1: 226).

У *Indeksu motiva narodnih pesama balkanskih Slovena* (Krstić 1984), Бранислав Крстић издваја песме са мотивима некрвних сродника, али су у његов корпус истраживања уврштени записи само двојице записивача и сакупљача народних песама са Косова и Метохије, Ивана Јастребова и Дене Дебелковића. Такозване *nekrvne srodnike* (Krstić 1984: 217 – 232), како Крстић сматра, чине: očuh i maćeha, pastorčad, svekar i svekrva, snaha, zaova, jetrve, dever, роочим, tast i tašta, kum i kuma, pobratim i posestrima. Међу тим мотивима пронашли смо само једну песму у којој је Крстић препознао мотив о побратиму и посестрими. Након објављивања *Индекса*, остали су незаступљени записивачи народних песама са Косова и Метохије (Миодраг Васиљевић, Татомир Вукановић, Владимир Бован) објавили сакупљену грађу. За потребе овог истраживања водили смо се Крстићевим индексом мотива који смо кориговали тако што смо уврстили и песме осталих записивача. На значај духовних веза у патријархалној култури значајан допринос, из аспекта фолклористике, дала је Снежана Самарџија (2008), пишући о кумству и побратимству као битним чиниоцима у обликовању епске биографије јунака. У својој монографији *Биографије епских јунака* (Самарџија 2008), ауторка једно поглавље посвећује управо духовном сродству које види као важан чинилац у обликовању епске карактеризације јунака.²² То је, како Данијела Петковић сматра, „отворило могућност за секундарну типологију чланова породице и рођака формирану у односу на протагонисту (отац, мајка, брат, сестра, ујак, љуба, кум, побратим)“ (Петковић 2019: 223–224).

2.1. Побратимство и посестримство

Народна институција побратимства позната је свим словенским народима.²³ Питање њене старости комплексно је, али се претпоставља да је ова народна установа старија и од хришћанства.²⁴ Као веза *сакралнија од крвног сродства* (РСМ 2001: 429), побратимство/посестримство или *сродство по Богу* (Чајкановић 1994/3: 50–51) као народна

²² Самарџија пише о томе да управо „однос према кумовима, побратиму или посестрими показује како се епски лик нијансира и дограђује у најсложенијим проверама, кроз опхођење према другом човеку“ (Самарџија 2008: 122).

²³ Више о томе погледати одредницу Побратимство коју потписује Светлана Толстој (СД 2009: 77–81), у којој су, између осталог, јасно и недвосмислено наведени разлози склапања побратимства. Узроке склапања ове духовне везе доноси и Јелић: „Узрок побратимству би био или велика љубав међу дотичнима, или кад у боју спасе живот један другоме, или присан, т. ј. кад се некоме снови, да се с тијем и тијем побратио, онда овај то и на јави изврши. Често пута побратимство се извршавало и из интереса, као на пр. хајдуци су се братимили са појединим људима, да имају уточишта у невољи код њих, а ови опет да су сигурни од хајдука, да им не ће штету чинити“ (Dr L. Jelić 1904: 301).

²⁴ С обзиром на то да смо се ми определили за духовно сродство у народној поезији, што је насловом и дефинисано, не сматрамо нужним да се посебно бавимо питањем њене старости. Етнолог Драгомир Антонић, покушао је да пронађе одговор на ово питање, узимајући у обзир одређене изворе на основу којих се може закључити да су Словени побратимство прихватили од Грка у 11. веку, али да има и аутора који наводе да је побратимство установа старија и од хришћанства (Антонић, ГЕИ XXVI 1977: 43).

установа ужива посебан статус у систему духовног сродства. Јован Ердељановић побратимство или братимљење и посестримство сврстава у друштене обичаје (Ердељановић 1911: 460). У српској народној традицији побратимство/ посестримство може бити „по крви“ и „по невољи“ (РСМ 2001: 430).²⁵ Ово друго побратимство, оно које је склопљено из невоље, условно речено у најтежим животним околностима, представља апотропајон, људску заштиту од болести, урока, смрти и уопште невоље (РСМ 2001: 430).²⁶ Са друге стране, како примећује етнолог Драгомир Антонић, реч побратим употребљава се у свакодневном говору толико често да због те учесталости губи на првобитном значењу и значају:

„Реч побратим, побратимство чује се скоро свакодневно – у научној и другој литератури, штампи, свакодневном говору. Позната је била и Скитима – што потврђује Херодот, као и Германима – о чему сведочи Тацит. У роману Три мускетара помиње је Александар Дима, као и Бранко Ћопић у својим делима, среће се код Иве Андрића и многих других писаца. Та реч се често чује у свакодневном животу; на пример, кад су велики редови, неко је упућује продавцу, у жељи да што пре буде услужен. Може се чути на путу, од некога коме су кола у квару, или у некој другој невољи. Том речју се опомиње сапутник у аутобусу да уступи мало простора, итд. Једном речи, чује се свуда и на сваком месту. И то увек тамо где се очекује нека макар и безначајна помоћ или било каква привилегија. Једноставно, та реч је израз једног начина понашања, непосредности. Свесни тога, готово несвесно или, боље рећи, подсвесно користимо једну реч о чијем првобитном значењу и функцији имамо само неке магловите представе“ (Антонић, ГЕИ XXVI 1977: 43, електронско издање).

На мишљење Драгомира Антонића надовезује се један запис забележен у Зубином Поток: „Један мој комшо, побро он мене, ја њему побро. Ништа нисмо имали“ (Слободан Лекић, Зубин Поток). Јасмина Николић и Драгана Милорадовић примећују да

„Вук бележи да се сроднички називи у народу односе често и на оне који нису ни у каквом сродству: често ће се међусобно људи у неким крајевима ословљавати са ђеде, стриче, синовче, брале, браћо, иако то нису једни другима. Ови изрази чести су и у народном стваралаштву, као нпр: „Браћо наша нерођена, нерођена ка' рођена“ (У једној коледарској песни). У оваквим се појавама несумњиво могу назирати далеки рефлексии архаичних друштвених односа првобитног људског друштва из оне најстарије епохе у развоју људске породице, у којој су се сви чланови рода међусобно сматрали сестрама и браћом и сви једни друге тако и називали“ (Николић и Милорадовић 2008: 84).

Никола Беговић пише о разлозима склапања побратимства истичући светост ове народне институције:

²⁵ Веселин Чајкановић помиње разлоге и начин ступања у побратимство или кумство примећујући да до духовног орођавања долази приликом доласка непознатог госта у кућу: „Појам гостопримства доста је широк. Гост може бити обичан путник, кога је ноћ, можда и рђаво време ухватило на путу, и који улази у кућу да тражи преноћишта. Такав случај најчешћи је. Али гост може бити и какав невољник, који је гоњен, рецимо, зато што је учинио крв, па се склања у кућу на коју наиђе и ту гражи заштите. У том случају невољник обично гледа да магичним начином, заклињањем (сталне фразе код Срба: "да си ми по Богу брат!" Вук, Рјечн., s. v. побратим; или: "кумим те Богом и светијем Јованом!" Вук, Посл., 3153, упор. и Медаковић, Живот и обичаји Црногораца, Нови Сад, 1860, 62 идд), падањем пред ноге, додиривањем скута итд. (упор. и Вестермарк, о. с., 1, 586 идд) натера домаћина да га узме у заштиту. О оваквом гостопримству говори нпр. Медаковић, о. с., 69 идд. Ми ћемо говорити само о оној првој врсти гостопримства — о онаквом гостопримству какво описују Вук и Тацит, и какво су неговали, као што смо видели, сви индоевропски народи“ (Чајкановић 1973: 66).

²⁶ Слично објашњење налазимо и у Речнику Матице српске: „**побратити**, -им сврш. **а.** = побратимити. – Знаш ли ти, побратиме, да ти ја не бих ни опростио кад би ти другога побратио. *Вес.б.* Назвати кога у невољи братом. – Кад сам те на сну побратио, а оно да си ми по Богу брат и на јави: и одсад да смо побратими. *Вук.* Трипут јесте њиха побратила да јој дадну токе саковане. *НПХ. в.* у свему људе изједначити, учинити се браћом, збратимити. – Само она (просвјета) је кадра да сакупи, сложи и побрати све људе. *Мишк. ~ сеуз повр. а.* Побратимити се. – Ти реци да су нам се очеви побратили, па и ми. *Вес. б.* Успоставити присне односе, спријатељити се. – Тим страхотама можемо се само онда уклонити ако се са свима народима на истоку Европе побратимо. *Старч.* Изр. ~ се с врагом учинити, извршити нечасно дело“ (РСМ 1984/4: 496).

„Стара је ријеч српска: ? На муци познају се јунаци'. На муци и Срби су нашли своје дивно побратимство! Ову духовну везу народ је проносио кроз крв и ватру, и само овако одолијеваше Срби свијем мукама својима, а кроз најцрње вијекове љутога робовања у 'крста' и 'некрста'.. На 'коцу' и 'конопцу' ... душу је своју испуштао наш мученик, а гроб му опојао, и главу осветио његов најпрви побратим“ (Беговић 1986: 57).

Марко Миљанов побратима ставља изнад брата доносећи следеће објашњење: „Јер брат је по оцу и мајци, а побратим је по Богу брат, а пошто је Бог над свијем, што је Бога ближе, то је и човека ближе“ (Миљанов 1967: 11). Никола Томазео пише о институцији побратимства код Словена, наводећи и податак да су се побратимства склапала и у цркви:

„I prijateljstvo bijaše posvećeno imenom bratinstva: pobratimi u crkvi davali su jedan drugome vjeru do smrti. Samo još kod njemačkog naroda nahodi se takav savez prijateljstva, ali kod Slavena svetliji je i miliji, jer nisu Slaveni pobratimstvo tražili da se njime pomažu u vojni. Slaveni su bili vojnici, ali nisu se samo vojnom ponosili“ (Tomazeo 1982: 229).

У Херцеговини, „побратим је у свакој невољи био у праву захтијевати од побратима, да га овај штити и помаже му; у побратимову кућу имао је право доћи као и у своју, а са побратимовом фамилијом својакао се, као и са фамилијом свога брата. Побратим је био дужан побратима бранити као и рођеног брата. Ако су у бојном окршају, дужан је један другога бранити до пошљедње капи крви, а ако који рањен пане, други је био дужан рањена га изнијети. Ако је побратим погинуо, побратиму је била света дужност да освети крв свога побратима баш као и рођеног брата. Узвишеност побратимства најбоље се огледа у народној појезији, гдје побратимска милошта и узајамно пожртвовање постаје управо идеално“ (Братић 1904: 301).

Етнолози се слажу у томе да човек приступа склапању побратимских веза углавном из три разлога:

- 1) да обезбеди пријатељство;
- 2) да у некој невољи обезбеди помоћ/ заштиту неког божанства²⁷;
- 3) да *магијским чином братимљења* (СМР 1970: 49) обезбеди оздрављење²⁸.

И Вук оставља податке о томе ко може ступити у духовну везу кумства и где се и на који начин братимљење може обавити:

„У Србији, пак, побратими постану на различне начине: 1) кад ко у сну у какој невољи рече коме: „Да си ми по Богу брат!“; 2) кад ко на јави побрати кога у каквој невољи; 3) Кад ко побрати кога у цркви, и то највише чине жене и дјевојке. Кад се разболи жена или дјевојка, онда избере каквога момка, и оде с њим манастиру или цркви каквој, те јој ондје метне крст (чини ми се на главу, па веже каквом марамом), и поп јој или калуђер чита молитву; по том ако она оздрави, онда онога момка зове братом, и он њу сестром...“ (СР I: 274–275).

Међутим, Вук помиње побратимство и у вези са још једним обичајем који се изводи други понедељак након Ускрса:

²⁷„Године 1876, за време српско-турског рата, један сељак из Мирова буде у боју тешко рањен, да се није могао ни с места помаћи. *Наша је војска одступала*. Рањеник је *молио* једног по једног војника да га понесу, али ниједан не хтеде. Рањеник беше изгубио сваку наду и само очекиваше час кад ће наићи Турци и у комаде га исећи. Утом наиђе један његов сељак. Кад га рањеник угледа слабим и већ изнемоглим гласом рече му: „По Богу да си ми брат од сад па до века, изнеси ме одавде, да ме Турци живог не касапе“. Војник га упрти на леђа и срећно донеше на превијалиште. Рањени са превијалишта буде упућен у болницу, где после дужег боловања попутно оздрави. Доцније су ова двојица живела као рођена браћа и звали су се побратими“ (СЕЗБ 1909/2: 301).

²⁸ „Братимљење се обично чини из нужде јер у највише случајева болесно лице братими здраво. Чешће братими женско мушко, а од женских више братиме девојке но жене. Мушко се зове побратим, а женско посестрима“ (СЕЗБ 1907/1: 149).

„На овај дан иду људи (а особито жене) послјије летурђије на гробље те побушавају гробове оне године, дијеле за душу, и попови чате молитве и спомињу мртве. На некијем мјестима (као н. П. У Неготину и у Ршави) скупе се момчад и дјевојке послјијеподне на једно мјесто па играју и *дружичају се* (понајвише мушко с мушкијем, а женско са женскијем), т. ј. Оплету вијенце од врбовијех младица, па се кроза њих љубе и мијењају јаја (шарена и црвена), па послјије промијене и вијенце (метнувши их једно другом на главу) и зақуну се да ће бити мушкарци *побратими* а женскиње *друге* (Власи кажу *кумача*) до оно доба године. Такoви се побратими и друге потом пазе ону сву годину као браћа и сестре, и у различнијем играма и збиљскијем свађама помажу једно другоме, кад опет дође дружичало, онда се гдјекоји понове, а гдјекоји оставе“ (СР II: 142).

У Срба је раширено веровање да деца која се роде истога дана (једноданци) или истога месеца (једномесечићи), „током целог живота остају у мистичној вези и судбине су им узајамно повезане“ (Зечевић 2008: 622).²⁹ Мирко Барјактаровић, чак, помиње веровање да таква веза постоји и између човека који је зачет или рођен у исто време кад је зачета или окоћена и нека дивља животиња (Барјактаровић 1973: 67). У случају смрти једног од њих, изводиле су се одређене радње на гробу како би се раскинула повезаност њихових судбина. То је у *Српском рјечнику* (1852) забележио и Вук:

„Кад једно умре, онда метну у путо једну ногу мртвога а другу живога, па онда оно живо дозове каквога момка (с којим се пази) и рече му: 'Да си ми по Богу брат, пусти ме (или одријеси ме)!' Онда онај отвори путо и пусти га, и то су послјије побратими (ово само гдјешто чине жене које много гатају и гатању вјерују)“ (СР II: 251).

Активности које су се спроводиле са циљем да се условно речено спречи иста судбина једноданаца биле су бројне (Барјактаровић 1973: 67–80), а једну од обичајних радњи у „Српској етномитологији“, помиње Слободан Зечевић; то је такозвано „отварање“ или „откупљивање“, чија је функција била заштитна:

„Ако би два чељадета из исте куће или рода били „једноданци“ или „једномесечићи“, страховало се да ће умрети једно за другим.³⁰ Да се то не би десило, прибегавало се магијским ритуалима. Гвожђем којим се сапињу коњи везивана је нога живога за ногу мртвога. Чину је присуствовало и треће лице које је „ослобађало“ везанога. Њему се везано лице обраћало речима: „Побогу да си ми брат, откупи роба од гроба.“ Овај би отворио ланце и ослободио га. После тога би они постали побратими или посестрима, зависно од пола. У случају да се поступак због одсутности вршњака или из било којих разлога није могао обавити, обављан је накнадно на гробу. Уместо с покојником, повезиван је с надгробним крстом или покојниковом чарапом напуњеном земљом са гроба. Везивање и развезивање

²⁹ Потврду за ову Зечевићеву констатацију пронашли смо и на Косову и Метохији (на терену) где су људи још за живота „једноданаца“ и „једномесечића“ прибегавали одређеним радњама како би „раскинули/развезали“ њихову судбину: „Ми смо динар, овај, динар смо секли на праг куће, не знам зашто. А она где је у ону кућу, то моја кућа, мојег оца, и ту сечене су паре све, на праг куће јер смо ми пет рођене у исти месец са оцем. Једна је сестра у исти дан са оцем рођена, а нас четри смо... Јесте, кад је отац умро. Све пресекли који смо... Још и Милан ми рођен у исто у децембру, Мики Сузанин, и за њега смо пресекли исто дали пола. Пола динара бациш код њега, у сандук, а пола ја не знам да л' смо у сандук бацали или смо онако у гроб, а пола узнеш. Ја, ево, и сад ми је у новчанику, савијен у један мали папирић пола динара. Пресечен онај динар и... Било који метални новац. Морали су са... Па не може да га пресечу па, мора нека специјална клешта, Бога ти. На прагу од куће“ (Слободанка Раденковић, Србовац). С овим у вези значајна је и констатација Љубинка Раденковића који говори о симболичкој функцији бројева: „Представа да се два опажа као један пар створила је веровање код Срба и Бугара да су два детета, рођена у истом дану једног месеца, међусобно повезана, тзв. „једномесечићи“, као што се сматра да су међусобно повезани и близанци. Ако умре један од једномесечића или близанца, сматра се да ће се и други разболети или умрети – зато што га други парњака „зове“. Да би се предупредила смрт, врши се магијска радња „одвезивања“ живог од мртвог парњака, где се у случају једномесечића тражи други живи парњака како би се повратила претходна стабилност“ (Раденковић 1996: 329).

³⁰ У вези са једноданицима и једномесечницама на терену смо пронашли једно веровање којим се указује на повезаност њихових судбина: „То се увек говорило да не ваља у истом месецу кад се роде. Ау, то нису стари волели уопште, да се роде деца у истом месецу са родитељима, са или да ти се роде деца у истом месецу, ко ово Љубицини, сво четворо у фебруару. То је, ја знам, ал' кажем ти грешка што не питаш а што, због чега ово. А иначе знам да су то, то никако нису волели стари. У, хвала Богу кад није, везује се судбина“ (Јованка Булић, Звечан).

понављано је три пута. Хришћанска црква се против овог обичаја енергично борила, али се он ипак очувао све до 20. века“ (Зечевић 2008: 396).³¹

У *Српском рјечнику* (1852), под одредницом ДРУЖИЧАЛО, Вук Караџић је описао занимљив обичај/обред који се доводи у везу са побратимством, а етнолог Даница Ђокић, након века и по, исти обред проналази у селима пожаревачког и банатског Подунавља, као и у поморавским селима северно од Пожаревца, на основу чега је снимљен и филм. Миле Недељковић помиње нарочити обичај који се назива кумачење и који се изводи осми дан по Ускрсу, а назива Кумачни понедељак: „Кумачног понедељка су се особе по слободном избору и међусобној наклоности три пута љубиле кроз оплетени венац, размењујући, као неку врсту залог за будуће пријатељство, посестримство или побратимство, бојадисана ускршња јаја“ (Недељковић 2014: 318). Овако склопљено побратимство или кумство није имало исту вредност као оно које се склапало на другачији начин већ је трајало само до следећег дружичала „када се могло обновити и наставити или оставити и склопити ново“ (Недељковић 2014: 319). Боривоје Дробњаковић бележи да је обичај братимљења познат код Срба и да се обележава недељу дана после Ускрса (Дробњаковић 1960: 206). Пишући о крвној освети, Дробњаковић наводи да се она „свуда вршила по нарочитим правилима“ (Дробњаковић 1960: 225), али да је познат и такозвани умир крвне освете, „којом су приликом давана кумства и склапана побратимства“ (Дробњаковић 1960: 225). Склапањем те врсте духовне везе престајала је крвна освета. У *Речнику словенске митологије* стоји да се побратимство схвата „као веза чији је посредник Бог (или даривалац), и зато се она сматра јачом, сакралнијом од крвног сродства, које нема божанску већ „људску природу“ (РСМ 2001: 429). У шумедијском округу Сребрица Кнежевић и Милка Јовановић проналазе институцију побратимства и посестримства, о чему остављају следеће запажање:

„Побратимом односно посестримом често се називају два добра друга или другарице. То је најчешћи вид побратимства односно посестримства. Ово пријатељство није склапано на неки специјалан начин, већ је проистицало из добрих односа. Врло присно и трајно, често се склапа из захвалности за учињено добро дело, помоћ у невољи и слично. Склапају га и јединци и јединице у жељи да стекну брата односно сестру. Побратимство и посестримство у случају болести, из нужде, склапају се на специјалан начин. За побратима односно посестриму болесник узима особу коју је сањао, или лице које је, чекајући на путу, прво наишло. Братимљење се чини на гробу рођака на опште познати начин (букагијама се везује болесникова нога или рука за крст уз уобичајени дијалог). Данас су овакви случајеви врло ретки“ (Кнежевић/Јовановић 1958: 104/488).

Уносећи у своју етнографску и фолклористичку литературу народне песме, веровања и обичаје на Косову и Метохији, Бранислав Нушић о духовном сродству оставља следеће записе:

„Побратимство се стално одржава. Побратиме се обично двоје који живе у љубави. Побратим се сматра као род у кући и целој породици. Побратимљење је скопчано са нарочитим обредима и обичајима. Двојца, који желе да се побратиме, отићи ће најпре у цркву где им свештеник прочита молитву која се зове »венчање«; затим оду кући старијега побратима, у којој су искупљене обе породице, које се том приликом међусобно даривају. Побратими се наново пред свима завере да ће се увек волети, да ће се пазити; да један другог неће никад издати итд. а затим настаје веселје које траје цео тај дан. Постојао је пре обичај, а и сад га има по где и где, да побратими пре него што ће отићи у цркву, засеку себи мало прст па онда један другом испију крв. Има случајева да се и девојка са девојком на исти начин побратими а тако исто и девојка са момком. Бива и да се Србин са Арнаутином побратими, само том приликом не иду у цркву већ се побратиме код куће. Измеђ њих седне трећи па убодне и једног и другог у руку да му потече крв, па умочи шећер у ту крв и да им те сваки од побратима поједе парче шећера натопљено крвљу свога побратима. Затим настаје љубљење, заверавање и даровање. Но сад је већ редак случај да се Србин братими са Арнаутом.

³¹ О откупљивању смо на терену забележили једно сведочанство: „Обично се то дешава каже кад су једномесечни и код нас су једномесечнима или ја имам братанице двије, замало су једноданчане а не једномесечне јер су, прва рођена 9. августа а друга седмог августа. И онда су ми рекли тда, да им дам двојучно јаје да скувам и да им дам преко прага да пружим ваља овако да пружим једној па другој и онда овако да окренем. И онда сам им ја то давала, каква мајка, то сам ја завршавала без мајке, ту код мене су оне седеле више“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица).

Арнаути на Косову немају више »бесе«; њихова реч није поуздана; њихова вера није тврда. Ако се ко и побратими са Арнаутином, смеју му се остали Срби јер, веле, Арнаутин се побратимио само стога да му уђе у кућу због кћери, жене или сестре“ (Нушић 1986: 176–177).³²

И Татомир Вукановић (Vukanović 1986) оставља сведочанства о побратимству, према којима се ово ритуално средство склапа из више разлога и на више начина те тако постоји побратимство из невоље, побратимство склопљено на гробљу, побратимство пијењем крви, побратимство између Срба и Арбанаса и друге врсте побратимства.

2.2. Кумство

Народна институција кумства је „јакко старинска“ (Чајкановић 1994/1: 373), позната је не само словенским народима, али су неке ствари о њој још увек магловите/нерасветљене:

„КУМСТВО је старинска народна установа, старија од хришћанства. Црква је санкционисала кумство и дала му данашње обележје. Назив кум познат је свим Словенима. У писаним изворима спомиње се крајем IX века, за време Петра Гојниковића, управо непосредно после примања хришћанства. По том најстаријем спомену види се да су примарни облици кумства постојали и пре појаве хришћанства. Барски родословац (Дукљанин, око средине XII века) спомиње, по предању, кумство из времена жупана Војислава (око средине XI века). Краљица Јелена писала је 1304: „Љубавному ми сину и куму кнезу дубровачкому и всю опшчине.“ Год. 1433. кумче је био син неког Иваниша, а кум град Дубровник, који су заступали Иван Гундулић и Нико Ђорђић. Дубровник је издао наређење својим заступницима да: по домаћем обичају, приме кумство и, пошто дечаку острижу косу, да му у праменове косе замотају дар од 30 златника. По овом кумству јасно се види да су се њиме одржавали добри односи међу суседима, Босном и Дубровником. Једно кумство настало због вражде (убиства) спомиње се у Црној Гори 1442. године“ (СМР 1970: 201).

О кумству, у *Српском рјечнику* из 1852. године, наведено је следеће објашњење:

„1) крштени. Кум се зове и онај који први пут стриже косу дјетету; такви кумови бивају и Турци нашим људима, и наши људи Турцима (по Босни): Ој Турчине, за невољу куме! Не кумим те што ја кума немам. 2) вјенчани. Образ ваља, кум ће доћи. Ни ти мени кум, ни ја теби стари сват. Кум се зове и сваки од родбине правога кума. 3) пред кума, т. ј. штогођ тако добро да би се могло пред кума изнијети!“ (СР II: 443).

Радомир Ракић (1969: 53) о кумству пише као о вештачкој сродничкој вези, при чему издваја неколико врста:

Odnos i ustanova veštačke srodničke veze; prema raznim obredima kojima se stvara ili koje su normalna „kompetencija“ kuma, u literaturi se prema narodnoj klasifikaciji navode posebne vrste „kršteno“, „šišano“, „krizmeno“ i „vjenčano“; ili se uzroci stvaranja označavaju kao vrste kumstva – „kumstvo umira osvete“, „kumstvo nevolje“ i sl., ali, ustvari, o nekim vrstama ne može se govoriti – postoje samo dva različita tipa prema trajnosti i intenzitetu veza: trajno (nasljedno) i prigodni tip.

Народне установе кумства и побратимства Мирко Барјактаровић (1986: 161) сматра светим: „Тако важном, а с религиозне стране посматрано, чак светом врстом сродника сматрани

³² Нушић бележи и једну поучну причу о томе како је отац одвраћао сина од тога да се побратими са Арнаутином: „Веле, отац га много одвраћао али он остао при своме и побратимио се. Отац је међутим пошто-пото хтео да увери сина да га Арнаутин лаже. Кад је прошло нешто мало времена, посаветује отац сина да скине са себе одело; да га баца на друм где ће побратим проћи а сам да се сакрије у трњак и да слуша шта ће Арнаутин рећи. Син учини тако а кад побратим прође туда и позна побратимово одело, мислећи да је ту погинуо, узвикну: »Е, тако ти је боме и требало. Ја сам се побратимио с тобом мислећи да те преокренем у моју веру а кад ниси хтео, ниси ни за шта ни био!« Син сад тек разумеде побратимову верност и, кажу, од тога доба нема побратимства са туђом вером“ (Нушић 1986: 177).

су кум и побратим“. Још је Вук Караџић записао да се кум или побратим могу стећи у најтежим животним околностима. Забележено је тако да се у одређеним крајевима може окумити особа ради умира крвне освете. За крвну освету и умир народ је знао још од давнина, слушајући о томе од својих предака. Овде доносимо занимљиво казивање/сећање саговорника које, поред сведочења о крвној освети, говори и о значајном потезу једне жене по којој њени потомци носе презиме:

„Моји су се рецимо презивали Цветићи, а ја кад сам питала тату: – Како Цветићи, како се звао деда? – По баби. – А што по баби? – Сад ћу да ти кажем. – Што је тад било, каже тата, тад су биле, овај, бога ти, као и сад, и сад ти постоје ове, о Боже стао ми мозак, кад оћеш, освете крвне. А та моја баба, та Цвета, она, деда кад је требао да изврши крвну освету а није мога. Моја чукунбаба. Живели су у Црну Гору, па су се доселили моји у Коловрт па су у Зупче, па порекло црногорско. И он је требао да убије некога и није мога, а она њему рекла: „Ево теби ова моја сукња, а ти мени дај чакшире“, и она убила тога, и она завршила. Улоге је заменила. Она, да, после су побегли из Црне Горе због тих крвних освета. Углавном је народ због тих крвних освета и одлазио. Рецимо, ево, ја знам мамин брат од стрица је ударио једно дете у Кошутово, ненамерно, аутобус возио човек, ал' дете излетело, излетело и на месту. И онда, овај, како се зове, бојали се тих крвних освета, а он био један, а имао сестре с једне стране. И одселио за Крагујевац, баш због тога“ (Јованка Булић, Звечан).

Вук Караџић наводи један од разлога узимања презимена по женском претку, при чему је „трагове матријархалних родовских архаичних елемената у нашој традиционалној народној патронимици Вук (је) такође записивао уз значајне појаве нашег народног обичајног живота“ (Николић и Милорадовић 2008: 92): „Ако ли је коме отац умро прије матере он се позивао по матери, додавши материном крштеном имену мјесто –а, –ић, на пример Ружић, Смиљанић, Перуничих, а то је опет значило: син Ружин, Смиљанин итд.“ (Караџић 1957: 91, 92). Сима Тројановић (2008) бележи следећи обичај у вези са умиром крвне освете, при чему детаљно описује „срођавање“, односно ступање у духовну везу кумства:

„Кад се крвник приволи на умир, онда кметови узму по пет и више колевача с малом децом, највише мушком, па у друштву с дечијим матерама и са повише људи, често до 200, крену се кући погибаочевој. На домак куће сваки кмет узме по једну колевку с дететом и ступају полако и свечано напред. Онда ће један најгрлатији кмет завикати: 'Кумимо Петра и Павла (како се већ зову), браћу Јованову (убијеног) и кумимо и сву породицу и рођаке његове од Савка (крвника) и све његове породице, падамо му на аман и главом у крило. Убилац иде за њима, за женама, мајкама дечијим, и носи о грлу обешен гајтан или пушку крвницу (којом је убојство извршио). Кад неће рођаци покојникови да изађу из куће да би их умилостивили, кметови ничке преврну колевке, а деца не могу да испадну, јер су опасачима везана. Да се деца не би мучила, истрче рођаци покојникови, прихвате колевке, пољубе дечицу, па се онда ижљубе с кметовима и свима редом, а најрођенији покојников приђе крвнику, скине му оружје с грла и пољуби се с убилицем. Онда настаје кумљење, што значи срођавање, и то убилицу буде кум најближи рођак покојников, а између осталих чланова породице како већ удесе“ (Тројановић 2008: 52–53).

И не само да се особа може окумити ради умира крви, већ се у неким крајевима мора, условно речено, платити, поред одређене суме новца, неколико кумстава и побратимстава уз обављање одређених обичаја и апострофирање Светог Јована (Тројановић 2008: 481–485; Божишић: 581–582). Пишући о животу Срба у Гораждевцу, Милета Букумирић наводи кумство из нужде, објашњавајући ту народну институцију на следећи начин:

„Ако је неки члан из једне породице убио неког члана из друге породице и „пао на крв“, одговоран је пред законом. Дешава се да породица убијеног не признаје законску казну, већ настоји да освети свог члана. Да не би дошло до освете (ако су убица и убијени православне вере), братство из којег је убица настоји да се покуме, што би био доказ да су „опростили крв“. За то се ангажују угледнији људи из племена, а они ангажују утицајне људе из племена из којег је погинули³³. Жена из породице убице доноси колевку, у којој је повијено дете, преврће је пред

³³ У вези с умиром крвне освете, доносимо занимљиво мишљење једног саговорника: „Најстарији човек из села којега највише поштују и једни и други иде тамо вамо а он мотла се, боже ме опрости, што би људи рекли, мотла се недељу дана да иде тамо да договори да убеди то и да се то помире, али мој покојни отац би реко: „Помирили се

капију убијеног и чека да је неко од те родбине исправи, а исправиће је ако опраштају крв и прихватају кумство. Такво кумство, иако није настало по вољи, поштује се и наслеђује“ (Букумирић 2007: 100–101).

О крвној освети, са антрополошког становишта, Бојан Јовановић пише као о потреби враћања нарушене равнотеже заједнице:

„Крвна освета је израз примерне племенске солидарности утемељене на поистовећивању свих чланова са својом референтном групом у чијем је менталитету доминирао принцип партиципације. Осим живих чланова, традиционалну заједницу чине и њени покојници, а свест о међусобном припадању истом колективу појачавала је осећај социјалне кохезије и била основ развијене солидарности. Чланови колектива верују у мистичку моћ свог јединства од којег зависи и снага сваког појединца. Убиством једног члана нарушавала се равнотежа заједнице, долазило је до поремећаја уобичајених животних прилика, рађаван је цео колектив и угрожаван његов интегритет. Зато је сваки члан породице, братства и племена био дужан у првој прилици да се освети починиоцу дела или припаднику његове заједнице. Правила заштите заједнице важила су и за појединце који су на неки симболичан начин били повезани са њом. У случају њихове повреде или смрти, колектив под чијом су заштитом били имао је обавезу да их освети. Убијени побратим или кум, свети се и више од крвног сродника. Засновано на вишем принципу, бојској сили, сродство са побратимом или кумом сматрано је и јачом везом од крвног сродства па је и њихово евентуално убиство доживљавано као повод израженијем осветничком понашању“ (Јовановић 2000: 132).

Мирко Барјактаровић изводи следеће мишљење о умиру крвне освете те склапању духовног сродства:

„Окумиле би се понекад и две породице међу којима је због нечега дошло до заваде и крвне освете. И, да не би из освете и даље падале главе, оне би се окумиле. На тај начин је освета између до тада завађених престајала. Као што видимо, кумство је била „комплетна целина“ и схватања и веровања и обичаја и уопште међуодноса код људи“ (Барјактаровић 1986: 161).

2.3. Посињење

Ако изузмемо фолклористички осврт Снежане Самарџије (2008) на посињење у оквиру праћења духовног сродства и његове функције приликом епске карактеризације јунака, тема усиновљења, углавном није била предмет истраживања проучавалаца народне књижевности и традицијске културе. У оквиру теме о свађи Лазаревих кћери око порекла њихових мужева Вука Бранковића и Милоша Обилића, Соња Петровић (2010) помиње „задојавање“ кобиљим млеком у контексту схватања Милошевог порекла. Она, такође, примећује да „ритуално-симболичка пракса задојавања и порекло од кобиле имају паралелу у митологији и епици различитих народа“ (Петровић 2010: 207). У оквиру епског певања о Немањићима, „Находом Момиром“, посињеником/усвојеником и мотивом оклеветаног јунака бавио се и Бошко Сувајџић (2019: 87–105). По природи ствари, том темом више су се бавили етнологи, мада нисмо наишли на радове о посињењу које бисмо сврстали у новија истраживања овог питања. Институција посињења³⁴, поред кумства и побратимства, у традиционалној култури заузима, такође, веома важно место. Међу првима је о посињењу писао Валтазар Богишић (Bogišić 1874: 301–316).³⁵ Значајно

док ови живе, а кад дођу други, Бога ми, није то сигурно. Може да се деси то, да се врати“ (Живадинка Поповић, Косовска Митровица).

³⁴ „**Посинити**, посиним сврш. *Законским прописима усвојити мушко дете и тиме му дати сва права која има син.* – Узеше те у ... кућу, посинише те тобоже. *Шен.* Лука заволи Милана, те га посини. *Шант.* (РМС 1971: 745). **Посињеник**, -ика м *посинак, усињеник.* – И у нашем народу... постоји обичај да људи који ... немају деце или имају само женске деце, посињују мушко дете ... Такво се дете зове: посинак, посињеник. *Ђорђ.* (РМС 1971: 745). **Посињење** с *законско усвајање мушког детета*“ (РМС 1971: 745).

³⁵ Састављајући *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena* (Bogišić 1874), у вези са посињењем Богишић својим испитаницима/саговорницима поставља следећа питања: „Sluči li se u vas često posinivljenje (adoptio)

истраживање представља рад Тихомира Ђорђевића (1984/2: 50 – 60) у којем се наводи, рекли бисмо, најпрецизнији разлог посињења, „да им у свему буде уместо правога сина“ (Ђорђевић 1984/2: 50). Ђорђевић пише и о томе да се примери посињења могу пронаћи и међу индоевропским народима, код Грка, Инда, Германаца и Римљана те да су се посињења, код неких од њих, вршила „не само да се продужи породична лоза, већ и да се настави домаћи религиозни култ“ (Ђорђевић 1984/2: 50). Он, такође, пише о томе да посинка не треба изједначавати са посвојком за ког даје и синониме: храњеник, храњеница, угојеник (Ђорђевић 1984/2: 58). Међутим, не можемо направити јасну разлику између посинка и посвојка, будући да се посвојак узима из истих разлога из којих се неко и посињује.³⁶ Штавише, Ђорђевић примећује да је и приликом посвајања/усвајања детета практикован обред провлачења кроз кошуљу чиме се симболизовао порођај. Снежана Самарџија проналази везу између одређених стихова народних песама и пословица, на основу чега доноси закључак да је „ова (је) веза можда и снажнија од родитељства 'по греху', јер се успоставља као Божији дар“ (Самарџија 2008: 121). Радомир Ракић такође налази да су термини посинак и посвојче синоними, будући да за посвојче каже да је то „usvojeno dijete“, а за посинка да је „usvojenik“ (Rakić 1969: 139). Лука Грђић Бјелокосић бележи овај обичај у Херцеговини:

„Када човјек нема од срца порода, те још ако је имућан, многи гледа да кога посини. Већином посиновљују кога из родбине, а најчешће братића ја сестрића или кумче, које су на крсту држали, а покаткад богме и јабану или кога из даље родбине, само ако га заволе“ (Грђић Бјелокосић 1985: 149).

Сава Милосављевић пише о појмовима усвајање и усињење, при чему под усвајањем подразумева усвајање туђег искључиво женског детета, а под усињењем подразумева усвајање искључиво мушког детета. Као разлог за усвајање женског детета наводи се или њихово умирање, или нерађање женске деце чија је улога у позном добу родитеља велика, „да га има ко дворити“ (Милосављевић СЕЗБ 1914: 268–270). Он, такође, издваја два главна разлога посињења: да се славска свећа не угаси и да посињеник дочува родитеље до смрти (Милосављевић СЕЗБ 1914: 269). Сличне разлоге посињења у народној традицији Срба са Косова и Метохије пронашли смо и приликом нашег истраживања. Главни разлог због чега се посињење јавља заправо је потреба за продужењем породичне лозе, што је приметно код свих људи независно од њиховог националног идентитета:

„Баш, кад би се претпоставило да у нашој далекој старини и није било инокоштине, мисао о посињењу могла је доћи чим се инокоштина појавила. Мисао о посињењу није, дакле, специјални изналазак једнога друштва, већ је то једна од општих мисли народа, који се свуда и увек јавља где год се створе потребе да се јави“ (Ђорђевић 1984/4: 53).

и šta mu daje obično povoda? Ko treba još da privoli na posinjenje osim rodnoga oca? Posinjuju li samo muški, ili mogu i ženske, i uzimlju li se za svoju decu više muškarci ili djevojke? Ima li kakav simbolični obred po posinovljenju? Koja prava steče i dužnosti na se uzimlje posinjenik i poočim? Promjenjuje li posinjenik svoje dotadanje ime?“, i druga pitanja (Bogišić 1874: 301–316). Одговори су углавном слични иако долазе од испитаника из различитих средина: Посинити некога може само ожењен човек; углавном посињује старији човек јер се, док је још у младости, нада да може постати прави (биолошки) отац; посињује се дете које нема родитеља и слично.

³⁶ Посињење/усвојење као духовно сродство објашњава се и на следећи начин: „Са духовним сродством се изједначује сродство по **усиновљењу** или по **усвојењу** (cognatio adoptionis), пошто црквеним усиновљењем (усвојењем) постаје сродство које се зове cognatio legalis vel ficta cognatio и 'однос који постоји између родитеља и деце'. Усиновљење бива кад брачни другови посине друго какво дете да им буде у свему уместо правога детета. Брачни другови могу заједнички усвојити исто лице, а може га, са пристанком другог брачног лица, усвојити само једно од њих. Усвојити се може само малолетно лице које није сродник у правој линији, ни брат ни сестра“ (Цисарж 1973: 84).

Пишући оadopцији, Миленко Филиповић истиче тзв. симболичну адопцију као посебну врсту вештачког сродства које настаје као последица тзв. облачења. Огледа се у томе да умрлог члана породице, нарочито ако је то дете или млађи момак, замењује његов вршњак из рода, или из места у којем живе, чиме постаје син, кћи, брат, сестра живим члановима породице. Адопција је симболична, јер онај који адоптира остаје у својој кући, са својом биолошком породицом, а његова обавеза према породици која га је адоптирала јесте да је повремено посећује и да се придржава правила да не сме ступити у брачне односе ни са ким из те породице (Филиповић 1991: 390–404). Тихомир Ђорђевић о адопцији пише као о духовном сродству које је познато српском народу, сматрајући да за тим ипак није било потребе само онда, док се живот одвијао у задругама, те „није било потребно узимати чељад са стране ни ради продужења лозе и култа предака, ни ради добијања одмене и потпоре у старости, јер задруга сама собом све то чини“ (Ђорђевић 1984/II: 52). Институција посињења позната је и у бугарској народној традицији, а до ње је долазило обично у случају када су у породици умирала деца или када су се рађале само девојчице (КРЈК 2009: 57–73).

2.4. Сродство по млеку

Бавећи се традиционалном културом Срба и питањем табуа, Душан Бандић духовним сродницима сматра и особе које је по рођењу дојила иста жена, називајући их „*rodnicima po mleku*“ (Bandić 1980: 339–340). Пишући о правним обичајима Јужних Словена, Валтазар Богишић наводи податак да би у Лици „*svojta po mlijeku*“ била деца чији су родитељи различити, односно „*jedna ih je majka porodila i mlijekom svojim odhranila*“ (Bogišić 1874: 378). Спроводећи истраживање, на питање Како народ уопште раздељује својту, Богишић доноси следеће:

„e) po kumstvu. U kojoj kući ja kumujem u sva tri predijela sva čeljad meni i mojemu postaju kumovi, a moja onoj kući. Ima tri vrsti kumstva: jedno se zove mokro, a dva suha. Mokro kumstvo znači kršteno, jedno suho vjenčano, drugo šišano. Ovo najpotonje nastalo je između hrišćana i Turaka, buduć da Turčin na prva dva ne može kumovati;

F) po bratimstvu. Kad se dva pobratime, oni zovu jedan drugome oca: poočime!, a mater: polumajko!, brata: pobratime, a sestru: posestrimo, a za svoju izvan one familije nema naziva nikakijeh;

g) po mlijeku. Da jednome djetetu, koje još sisa, umre mati, pak da zamole drugu majku, da ga podoji (i to će svaka bez ikakve plate siročće od svega srca podojiti), pa ako bi bilo jedno muško, a drugo žensko od ovo dvoje djece, te iz jednih prsiju sisaju, nikako se ne mogu vjenčati. Ako su obje ženske, one se paze i ljube do smrti kao dvie rodne sestre a ako oboje muško, kao dva brata. Pače narod u Hercegovini stalno drži, da se po crkvenom kanonu ovo dvoje najprvo vjenčati ne mogu“ (Bogišić 1874: 376–377).

У својим *Белешкама о нашој народној поезији*, Тихомир Ђорђевић (1939) у посебан одељак издваја „задојавање“ при чему наводи доста примера из различитих крајева о овом обичају који је „јамачно (је) у почетку имао какав дубоки значај“ (Ђорђевић 1939: 47). Задојавању се приступало не само из практичних разлога већ и магијских, будући да су мајке чија су деца умирала новоређенче носиле на подој Циганки или некој животињи (Исто: 47). Радомир Ракић истиче да је „*rodбина/rod/svojta po mlijeku*“ мајчина линија сродства (Rakić 1969: 133). Миленко Филиповић о сродству по млеку говори као о установи која је у ужој Србији слабо позната, а као један од разлога за то наводи да „ранијим испитивачима није скретана особита пажња на ту установу и обичаје, који ретко долазе до изражаја, и испитивач нема тако често прилике да чује о њима или да их непосредно посматра“ (Филиповић 1991: 405–406). Међутим, у даљем делу одељка посвећеног сродству и браку, он пише „да се лица која су у раном детињству сисала млеко истих груди сматрају да су тим путем постала као и најближи сродници, као браћа или сестре, односно брат и сестра, а тако исто да настаје сродство и између жене и туђег детета које је она

дојила“ (Филиповић 1991: 407). Наташа Николић напомиње да је сродство по млеку „у прошлости настало из нужде и да је дојено дете указивало посебно поштовање жени дојилји и њеној деци.“ Детаљније о томе, Николић пише:

„У првој половини 20. века, док су се жене порађале код куће и док је постојала већа могућност да дете задоји друга жена, у народу је владало велико поштовање те жене и њене деце, нарочито женске. То је подразумевало и забрану брачних односа између деце исте дојилје, јер се у народу сродство по млеку ценило као и сродство по крви. Иако није било посебних обредних радњи, коришћена је терминологија вештачког сродства (помајка, посестрима, побратим) и постојало је међусобно уважавање.“
(<http://www.anthroserbia.org/content/pdf/articles/d6b7ee3a34b041ebb1a642520504ffe0.pdf>, приступљено 01. 03. 2018).

Постојање духовног сродства као народне установе проналазимо и код Татомира Вукановића (Vukanović 1986), који у својим записима и белешкама износи древне елементе етничке прошлости Срба и њихове етнографско-демографске и културне баштине, а и остали записи који су коришћени драгоцен су материјал за праћење ове народне установе. О сродству по млеку Вукановић пише:

„У већини предела kosovskih zemalja, kod Srba, srodstvo po majčinom mleku se smatra, prema običajnom pravu, kao ritualno / „duhovno“ / srodstvo. Tako, u predelima Prizrenskom podgoru i Podrimi, srodstvo po majčinom mleku računa se kao „krv“, kao braća i „nisu se smeli uzimati između sebe“. To je važno samo za decu koja su jednu majku sisala, a ne i za ostalu njihovu familiju. „Oni su kao pobratimi“, te se zovu na radost i na žalost između sebe. U ovim krajevima, tako se običava i kod Arbanasa / Mušutište, Suva Reka, Trnje/. Kod Srba u selima Ibarske doline, deci koja su jedno mleko dojila, odnosno koju je jedna majka podojila, „stari“ nisu dozvoljavali da mogu sklopiti brak /Lešak/. U Kopaoničkim selima običava se kod Srba da deca koju jedna majka podoji „majno se svajakaju“, kao da su brat i sestra, odnosno braća ili sestre, a žena koja je tu decu prvo podojila, kao da im je „majka“. Pored toga, „ne dolikuje“ da se srodnici po majčinom mleku mogu uzeti, sklopiti brak, jer se kaže „jednu krv su dojila deca“. Kod Srba u selima na Rogozni, kad deca doje istu roditelju „majku“, smatraju se kao rodbina, ne žene se kad odrastu između sebe, i ono dete zove tu ženu koja ga je zadojila „strina“, a muža joj „stric“ /Duboka/. Čak se i računa srodstvo „po mlijeku“. U većini sela predela Krive Reke, kad jedna majka zadoji dva deteta, ne smatra se da su rod po majčinom mleku. Ako su deca dojila jednu majku, može joj se to i platiti. Ali, kad „prave razgovor“, kojoj se ženi ne drže deca „kurtali mi ovo dete“, uz dogovor i obećanja ako je novorođenče muško „će budeš / njen muž/ starejko“, a ako je novorođenče žensko „kad se uda negde, zvaćemo te, ti da rekneš da se dade ili ne“. I roditelji i mladi su onda pobratimi, kao rod su, „kao odeljaci dodju /Kosovska Kamenica“/(Vukanović 1986/II: 226).³⁷

³⁷ О блискости двоје новорођенчета (мушког и женског, мушког и мушког, женског и женског) које је дојила једна жена, и уопште о блискости њихових породица, Вукановић наводи да та деца постану „ка браћа, а оне две ка сестре“. На тај начин се ове две породице својакaju, као блиски рођаци да су“ (Vukanović 1986/II: 230).

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Предмет и циљ истраживања

Народна књижевност Срба на Косову и Метохији представља значајан корпус за истраживање архаичних фолклорних мотива, народних обичаја и веровања. Предмет истраживања у овој дисертацији је мотив духовног/вештачког/ритуалног сродства који је:

1. Опеван у народним песмама са Косова и Метохије и
2. Традицијска установа као део народних обичаја и веровања становништва на овој територији.

Стога се и наше истраживање дели у три правца:

1. Идентификација мотива духовног сродства у свим жанровима народне поезије. Испитивање функције и анализа међуодноса сиже-жанр-функција;
2. Бележење/записивање свих врста још увек живих традицијских установа на Косову и Метохији, њихово значење и значај;
3. Испитивање млађе популације на Косову и Метохији о значењу и значају духовног сродства.

Први записи народних песама са Косова и Метохије потичу из 19. века. Иако никада није био на Косову и Метохији, управо је Вук Караџић први забележио песму са овог подручја³⁸, након чега наступа пауза у даљем записивању. Половином 19. века, тачније 1852. године Гедеон Јуришић³⁹ бележи једну лирску (божићну) песму, 1859. Александар Гиљфердинг⁴⁰ објављује *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији* које садржи један запис из Дечана, а шест година након тога (1865) Пантелија Срећковић записује једну лирску народну песму.⁴¹ Требало је да прође пуних двадесет година од тада и да у Стару Србију, са потпуно другом намером (као дипломата, конзул) стигне Рус, Иван Степанович Јастребов, захваљујући коме се европска јавност упознала са животом и народним умотворинама Срба на Косову и Метохији.⁴² У корпус нашег

³⁸ Ради се о песми „Змија младожења“ коју је Вуку 1821. године у Крагујевцу казивао Анђелко Вуковић који „није слаб певач, није, како то Вук каже, „само певач од средње руке“, већ припада оном мањем броју Вукових бољих певача. Вуковић то показује одличним познавањем већег фонда стихова и песама, одличном радњом у својим песмама, и својим квалитетима доброг ствараоца у песми коју је сам спевао. У томе се може надметати са најбољим Вуковим певачима“ (Бован 1980/Х: 164). Од Анђелка Вуковића Вук је записао још неколико јуначких песама: „Мајстор Манојло“, „Женидба Ива Сењанина“, „Млади Марјан и Арнаут Осман“ и „Јаут-бег и Перо Мркоњић“ (Бован и Рпапа 1989: 15).

³⁹ Гедеон Јуришић, *Дечански првенац*, Нови Сад, 1852.

⁴⁰ Гиљфердингом су се бавили бројни проучаваоци. У новије време, његовим путописом, а првенствено делом који се односи на Косово и Метохију, односно Стару Србију, бави се Славица Гароња Радованац (Гароња Радованац 2018: 337–357).

⁴¹ Процесом записивања народних умотворина на Косову и Метохији подробно се бавила Валентина Питулић у свом раду О бележењу народних умотворина Срба на Косову и Метохији, у *Савремена српска фолклористика I* (ур. Зоја Карановић, Јасмина Јокић), Нови Сад, 2013, стр. 31–42.

⁴² У свом делу *Обычаи и пѢсни турецкихъ Сербовъ*, штампаном у Петрограду 1886. године Јастребов је објавио углавном лирске песме, неколико епских песама, и загонетке. Његова књига драгоцена је и због тога што су у њој дати описи обичаја и обреда, записујући их „из уста у перо“ (Јовановић 2010: 152) и први покушај класификације народних песама са Косова и Метохије. Године 1889. објављено је друго издање ове књиге, у Санкт Петербургу, са циљем да се исправе штампарске грешке и да је аутор, по препоруци професора Јагића, допуни писмима. О његовом раду у Призрену Валентина Питулић пише: „Доласком у Призрен, овај тридесетогодишњи Рус био је задивљен остацима средњовековне културе која је сачувана у остацима средњовековних грађевина, али још више колективним памћењем српског живља који је у свом усменом наслеђу чувао кодове богатог духовног наслеђа.

истраживања уврштена је његова „предрагоценa књига“ (Сувајџић 2018: 61), његови записи песама и обичаја Срба који сведоче о постојању народних институција (кумства, побратимства, посестримства) и њихових функција у животном циклусу појединца (рођење, крштење, свадба), односно у обичајима годишњег циклуса (слава/крсно име). Јастребов оставља веродостојне податке о обичајима који су практиковани приликом обреда прелаза (рођење, стрижба косе, крштење, свадба). Од великог су значаја његови подаци о народној култури Срба у тадашњој Турској.⁴³ Без његовог делања традиција српског народа тога времена пала би у заборав⁴⁴ заједно са становништвом чији је живот првенствено зависио од друштвених/политичких (не)прилика.⁴⁵

Задивљен средњовековном архитектуром преосталих цркава и манастира, Јастребов се бавио усменим наслеђем Срба као живим доказом вековног трајања и истрајавања културе једног угроженог словенског народа на Балкану“ (Питулић 2018: 46–47). О раду Ивана Степановича Јастребова и уопште записивачима народних песама са Косова и Метохије упућујемо на рад Владимира Бована Народне умотворине са Косова и Метохије у записима првих сакупљача и рад Ивана Степановича Јастребова, *Зборник Филозофског факултета у Приштини*, књ. VI, Приштина, књ. VII, 1969, стр. 458–474, књ. VIII, 1970, стр. 467–515; књ. VIII, 1971, стр. 329–356. и Бован, Владимир, *Јастребов у Призрену (културно-просветне прилике у Призрену и рад руског конзула И. С. Јастребова у другој половини деветнаестог века)*, Јединство, Приштина, 1983. О Јастребову као некоме ко је радио на јачању духовног и просветног живота српског народа у Старој Србији, те имао улогу заштитника српског народа, са аспекта историје, писао је Славиша Недељковић у раду *Иван Степанович Јастребов, пријатељ и заштитник српског народа на Косову и Метохији*, стр. 311–326. Словенска етнологија и фолклористика 2020. године постале су богатије за преведено издање ове изузетно значајне Јастребовљеве књиге, која је објављена на српском језику: *Обичаји и песме Срба у Турској у Призрену, Пећи, Морави и Дебру*, превод текста са руског и додаток речнику Весна Смиљанић Рангелов, приредили и поговор написали Валентина Питулић и Бошко Сувајџић, Службени гласник, Удружење фолклориста Србије, Матица српска. О значају ове књиге те неопходности њеног превода писао је и Дејан Ајдачић (2004: 161–165): „У књизи Јастребова први пут су објављене неке песме у којима се јављају мотиви специфично везани за Стару Србију. Даље, етнографски опис народног живота и обичаја представљен је обиљем података о животу Срба на терену са кога они већ вековима нестају. Ова књига представља научно неспоран траг о њиховом животу и култури, о прошлости из које нам није остало много записа“ (Ајдачић 2004: 164).

⁴³ „Фолклористичка објашњења обредних радњи, обичаја и контекста извођења ових песама на простору Косова и Метохије, истовремено, могу помоћи да се разумеју и процеси записивања који су им временски претходили“ (Сувајџић 2018: 61). Разматрајући варијантне кругове лирских песама из Јастребовљеве збирке, *Ерлангенског рукописа* и класичних збирки В. С. Карацића, Сувајџић долази до закључка да „текстови које је забележио руски конзул И. С. Јастребов на Косову и Метохији у 19. веку драматично шире жанровски опсег и формулативну основу лирског певања код Срба у 18. и 19. веку, у функцији сагледавања поетичких облика и жанровске диференцијације усмених лирских врста у дијахронијској перспективи. Записи из различитих временских и етнокултурних ареала сведоче о дубини и снази културноисторијског памћења српског народа“ (Исто: 70).

⁴⁴ „Богато усмено наслеђе Срба са Косова и Метохије, као колективно наслеђе специфичне етнопсихолошке заједнице, засигурно би било заборављено да на њега није скренуо пажњу Иван Степанович Јастребов. Записи Ивана Степановича Јастребова показују да је вековно ропство утицало на то да се колективно памћење на неки начин 'конзервира' и у том облику постане чувар идентитета“ (Питулић 2018: 55). За поменути књигу Сања Златановић каже да „представља драгоцени тезаурус фолклорних и етнографских података“ (Златановић 2014: 115).

⁴⁵ Најпотпунију слику тадашњих (не)прилика дао је Владимир Бован у својој књизи *Јастребов у Призрену* износећи Јастребовљева запажања о односоима у једној „словенског живља који је прво променио своју православну веру, а затим и стара веровања и обреде и обичаје, тако да је промена вере, у ствари, повлачила за собом лагано и промену старих веровања, обреда и обичаја а лагано и промену језика, што је касније водило и промени националне припадности“ (Бован 1983: 51). Стање у призренском вилајету, како преноси Бован, било је несношљиво: „Пре доласка руских конзула у Призрен српски живаљ на Косову и Метохији био је у врло тешком положају. Морао је да трпи превише да би одржао свој голи живот и своја народносна обележја: обичаје, веровања, обреде, културу и језик. Не моћи трпети и не мирити се са ропским положајем, у коме није сигурна приватна и лична имовина, чак ни живот, значило је или бити истребљен, или се одселити у Србију, откако постоји Србија, разуме се, а пре тога није се имало ама баш нигде. Наћи заштиту, било какву, могло се још приклањањем неком албанском племену, где се примао њихов начин живота, обичаји и језик, што је значило раније или касније односоимање. Могло се још прећи у ислам и спасти од прогона“ (Исто: 62). Јован Цвијић такође оставља сведочанства о том времену: „Пошто је примило све што је турско и арбанашко осим вере, српско је становништво било сведено на праве парије. Срби нису смели без Арбанаса излазити из вароши, нису могли имати своје њиве и винограде, ни боље куће и дућане; нису смели носити

Део корпуса чине записи из 19. века које је оставио липљански свештеник и учитељ Дена Дебељковић. О животу и етнографском раду Младена Дене Дебељковића Јасминка Ранчић даје поуздане податке, позивајући се на материјал који је сам Дена оставио.⁴⁶ Велики број записа лирских и епских песама Дене Дебељковића остао је у рукопису (*Народне песме са Косова*, Етнографска збирка Архива САНУ, бр. 10 (рукопис сачињавају три велика записа песама, један у којем су лирске и два у којем су епске песме), а Владимир Бован је објавио књигу под називом *Српске народне умотворине са Косова и Метохије из рукописа Дене Дебељковића*, у којој су песме из Дебељковићеве рукописне заоставштине (Бован 1984).

Значајан извор представљају и записи са почетка 20. века. Наиме, на самом почетку 20. века (1902. и 1903), Бранислав Нушић, који је у Приштини боравио првенствено као вицеkonzул, записује народне умотворине и обичаје, које је тридесетих година 20. века сакупљао и Петар Костић (његови записи публиковани су 1928, 1929, 1931). Бранислав Нушић је читалачкој публици првенствено познат као писац, приповедач, драмски писац. Доласком најпре у Битољ, а потом и у Приштину, као вицеkonzул, Нушић почиње да пише књиге више документарне него литерарне садржине. Тај период од великог је значаја за етнологију и фолклористику Срба јер је управо тада Нушић „оставио дела од значаја за науку о народу, јер су основа од које се и данас полази у проучавањима косовско-метохијских предела“ (Влаховић 1986: 299–308). Снежана Самарџија примећује да се Нушић као записивач није много „разликовао од савременика и доброг дела сакупљача из 19. века. Код њега је изразито романтичарско поимање колективног духа при стварању и преношењу народне књижевности. Не даје податке о казивачима и певачима, мада је узгред споменуо неке сакупљаче и могуће информаторе“ (Самарџија 2018а: 358). За наше истраживање, од великог су значаја и интересовања етномузиколога и етнолога који бележе етнографску грађу са Косова и Метохије: Миодраг Васиљевић (1950), сестре Љубица и Даница Јанковић (2016), Татомир Вукановић (1986). Последње, најновије записе народног стваралаштва са овог подручја које су такође део нашег корпуса, оставио је Владимир Бован, а ти записи „представљају слику живота, опстајавања и ишчежавања епске традиције на Косову и Метохији“ (Питулић 2013: 38). Записи Владимира Бована (ради се, у ствари, о записима студената са Катедре за српску књижевност и језик и српски језик и књижевност Универзитета у Приштини који су у оквиру својих семинарских радова излазили на терен са циљем да забележе што више умотворина), публиковани су у две књиге:

1. *Лирске и епске песме са Косова и Метохије* (Бован 2001) и
2. *Народне приповетке и говорне умотворине Косова и Метохије* (Бован 2005).

На теренско истраживање фолклора у Србији и његов значај осврнула се Соња Петровић указујући на то да је „укључење теренског рада у наставу значајно за све учеснике у овом процесу: за студенте, за заједницу и за науку“ (Петровић 2013: 229). Значајан део нашег корпуса представљају и народне умотворине објављиване у *Цариградском гласнику* који, како Владимир Бован сматра, „и данас може да послужи као богат извор грађе за проучавање ондашњих прилика и живота Срба у њима“ (Бован 2006: 8). *Цариградски гласник* је лист који је од 1895. до 1909. године излазио у Турској само на српском језику, а његова основна програмска оријентација, будући да се о политичким приликама није смело писати, била је усмерена искључиво на просветитељски и педагошко-црквени рад. У овом случају, ми ћемо користити приређено издање

боље одело и могли су се бавити само нижим занатима којима се Турци и Арбанаси нису хтели бавити, као што су ковачки, грнчарски, зидарски, ужарски, опанчарски и свећарски (мумџиски)“ (Цвијић 2000: 409–410).

⁴⁶ С тим у вези, погледати њен рад: Етнограф Косова Поп Дена Дебељковић, национални радник и национална жртва, *Етнологишке свеске X*, 1989: 65–72.

Владимира Бована *Српске народне умотворине са Косова и Метохије на страницама Цариградског гласника* (Бован 2006).

За потребе истраживања поставили смо примарне и секундарне циљеве. Примарни циљеви били би да:

1. Идентификујемо присуство мотива народне установе и откријемо њихову функцију у народној поезији Срба са Косова и Метохије;
2. Покажемо комплексност односа међу духовним сродницима у народним песмама и народној традицији, као и однос етнопсихолошке заједнице према овој значајној духовној категорији. Међу духовним сродницима, неписаним божанским законом, забрањено је било какво вређање (вербално и физичко), а највећим грехом међу њима сматра се међусобно телесно општење. У народној традицији свако кршење табуа духовног сродства сматра се тешком повредом етичких начела. У том смислу, како етички кодекс представља императив у патријархалној заједници, однос духовних сродника један је од значајних начина представљања како међуљудских тако и породичних односа. Пратећи те комплексне односе, бавили смо се и табуом, односно санкцијама које се консеквентно јављају уколико се табу прекрши;
3. Пратимо јунаке епских песама, њихово понашање и улогу духовног сродника као један од услова за што вернију карактеризацију јунака, будући да је „духовно сродство (је) један од битних елемената на којем се изграђују и епски портрети“ (Самарџија 2008: 122). Из епске биографије јунака познато је да они имају помагаче (како природна тако и натприродна бића), те се однос између протагонисте и помагача, условљен њиховом духовном везом, чини интересантним за сагледавање и тумачење. Како духовно орођавање представља вид ширења социјалних веза (Самарџија 2008: 111) приметили смо да неретко побратими не припадају истом друштвеном слоју и вери, или су противници.⁴⁷ У том случају, до орођавања долази када је један од њих у тешкој (животној) опасности. Песме бележе различите начине ступања у духовне везе, а најфреквентније су оне које настају апострофирањем хришћанског свеца, Светог Јована. Имајући у виду да су одређене животиње носиоци амбивалентних својстава, јунаци се на посебан начин обрађају дивљим животињама као духовном сроднику, чиме се уклања негативан исход сусрета између људи и животиња као представника хтонског света;
4. Забележимо/запишемо још увек живе врсте народних установа духовног сродства.⁴⁸ Ради остварења овог циља разговарали смо са мештанима углавном руралних средина северног дела Косова и Метохије;
5. Истражимо значај и значење духовног сродства међу млађом популацијом на Косову и Метохији. У ту сврху, спроведена је анкета у којој је учествовало 236 (двеста тридесет и шест) испитаника узраста од 21 (двадесет једне) до 45 (четрдесет пет) година старости.

Секундарни циљеви нашег истраживања били би да:

⁴⁷ О духовном сродству као виду ширења социјалних веза писала је и Зорица Дивац: „Осим повезивања породица браком, круг пријатеља и сродника, као и уопште друштвених веза се шири и преко духовног сродства у облику кумства и побратимства“, па се „показало (се), наиме, да установа кумства представља погодан начин за друштвену повезаност етнички мешовитог становништва“ (Дивац 2001: 374).

⁴⁸ На важност благовременог истраживачког реаговања указује Милина Ивановић-Баришић. „Благовремено обављена истраживања су нарочито значајна у области тзв. нематеријалног културног наслеђа, јер свако кашњење у оваквој врсти истраживања значи заборав и немогућност каснијег сазнавања и реконструкције“ (Ивановић-Баришић 2012: 10).

1. Повежемо добијене резултате и социолошке параметре (пол, узраст, степен образовања, место становања – сеоска или градска средина);
2. Упоредимо резултате добијене анкетом са подацима односно сазнањима забележеним у разговору са саговорницима;
3. Резултате нашег истраживања контрастирамо са резултатима других истраживача и записивача, првенствено оних који су своја истраживања на ову тему заснивали на подручју Косова и Метохије.

3.2. Задаци истраживања

Сходно наведеним циљевима, задаци нашег истраживања били би следећи:

1. Истаћи заступљеност и важност мотива духовног сродства у народним песмама са Косова и Метохије, али и у народној традицији уопште;
2. Утврдити њихову улогу у очувању и додатном развијању свести појединца о њиховом значају;
3. Маркирати све врсте духовног сродства (кумство, побратимство/посестримство, посињење, сродство по млеку) и утврдити њихову функцију у народној поезији Срба на овим просторима, али и у народној традицији;
4. Уочити разлоге ступања у духовно сродство/склапања духовног сродства, како у песмама тако и у народној традицији;
5. Пратити односе међу духовним сродницима, појаву табуа, његово кршење и санкције или награде које оно подразумева како у народним песмама тако и у народној традицији;
6. Издвојити примарну и секундарну улогу духовних сродника;
7. Уочити разлику између функције духовног сродника у епским и лирским песмама;
8. Указати на могућност склапања духовног сродства човека са натприродним бићем у народним песмама те утврдити разлоге остварења те везе;
9. Испитати колико су особе раног одраслог доба са Косова и Метохије информисане о духовном сродству (кумству, побратимству, посестримству...)
10. Испитати у којој мери је духовно сродство задржало своју архаичност;
11. Испитати да ли млади са простора Косова и Метохије практикују одређене обредно-обичајне радње у вези са духовним сродством;
12. Испитати да ли постоји разлика у ставовима према духовном сродству у односу на:
 - пол испитаника,
 - место становања/пребивалишта,
 - степен образовања и
 - религиозни идентитет.
13. Испитати/проверити могућност посматрања духовног сродства као начина ширења социјалних веза.

3.3. Хипотезе истраживања

Сходно формулисаним циљевима и задацима у раду смо поставили одређене хипотезе које ћемо пробати да испитамо.

Као *општу хипотезу* издвојили смо:

Претпостављамо да народне песме забележене на Косову и Метохији обилују мотивом духовног сродства те да се његово значење и значај доводи у тесну везу са врстама духовног сродства које још увек живи у традиционалној култури.

У *посебне хипотезе* сврстали смо:

1. Хипотезе које се односе на квалитативно истраживање:

Хипотеза 1. Претпостављамо да постоји значајна разлика између функција духовних сродника у различитим жанровима народне поезије.

Хипотеза 2. Претпостављамо да постоји комплексан однос међу духовним сродницима, чијим би се нарушавањем сносила одређена санкција.

Хипотеза 3. Како је народна установа кумства најпознатија и најраширенија врста духовног сродства, претпостављамо да ће овај мотив бити најзаступљенији у лирским народним песмама, првенствено сватовским и свечарским.

2. Хипотезе које се односе на квалитативно и квантитативно истраживање.

Хипотеза 1. Претпостављамо да су испитаници у великој мери информисани о духовном сродству, а највише о кумству као најраширенијој народној установи.

Хипотеза 2. Претпостављамо да је обредно-обичајна пракса у вези са духовним сродством на Косову и Метохији још увек жива.

Хипотеза 3. Претпостављамо да постоји значајна разлика у одговорима испитаника према духовном сродству у зависности од:

- пола испитаника
- степена њиховог образовања,
- места становања/пребивалишта и
- религиозног идентитета.

Хипотеза 4. Претпостављамо да у народној традицији духовно сродство има изузетан значај и да се по значају и поштовању неретко ставља изнад крвног сродства.

Хипотеза 5. Претпостављамо да су народне установе духовног сродства заступљеније у руралним него у урбаним срединама.

Хипотеза 6. Претпостављамо да се знање о народним установама духовног сродства преноси с колена на колена те да више знања о томе поседују они који су за духовно сродство чули од својих родитеља, бака и дека, једном речју предака.

3.4. Узорак истраживања

Како „увид у савремено стање фолклорне грађе на терену омогућава истраживачима непрекидну синхроност и ажурност“ (Петровић 2011: 44), одлучили смо да тему обрадимо и из угла теренске фолклористике. У истраживање смо кренули водећи се мишљу Милине Ивановић-Баришић (2012) да је „боравак истраживача на терену и сусрет са 'живом лабораторијом' од суштинске (је) важности за разумевање многих појава и социјалних односа у друштву“ (2012: 8). У свему овоме, имали смо у виду констатацију Смиљане Ђорђевић Белић да се „у теренским истраживањима и интерпретацијама теренске грађе фолклор (се) посматра не само као елемент (традицијске) културе, већ и као (ставралачки) процес, перформативни чин, комплексно деловање у ком се укрштају традицијом задати обрасци и индивидуални таленти и афинитети“ (Ђорђевић Белић 2017: 18–19). Узорак квалитативног истраживања обухвата двадесет осам саговорника⁴⁹ са севера Косова и Метохије, од којих је седморица мушкараца и двадесет једна жена. Најстарији саговорник има осамдесет четири године, а најмлађи двадесет седам година. Велика већина саговорника је из руралног подручја. Када су у питању жене, неке од њих су живе у руралном подручју до удаје, након чега су се настаниле у граду. Већина саговорника женског пола никада није била у радном односу, мада међу њима има и професора и студената. Међу саговорницима мушког пола, има и пољопривредника и високообразованих саговорника. Како ово истраживање не захтева усмеравање на одређену групацију, саговорници су, како је поменуто, особе различитог пола, степена образовања и старости, али углавном из руралних средина, „будући да (сликовито речено) смрћу неколико старица врло често нестају изузетно значајни фрагменти народног памћења“ (Тодоровић 2005: 153). За овај вид истраживања одлучили смо се из разлога што је у науци о фолклору уврежено мишљење да се фолклор чува једино још у руралним срединама, и то једино још међу старијом популацијом. Како је истраживање одмицало, приметили смо да и међу млађом популацијом можемо пронаћи саговорнике за нашу тему. У овом истраживању трудили смо се да будемо поуздан теренски истраживач и да без икаквих „редакторских интервенција“ (Петровић 2011: 46) забележимо казиказивања саговорника. Узорак квантитативног истраживања обухвата двеста тридесет шест испитаника чија је просечна старост тридесет две године. Циљна група истраживања биле су особе раног одраслог доба са Косова и Метохије, православне вероисповести. Већина испитаника је из градског подручја (60, 2%), док је 39,8% испитаника из сеоског подручја. Укупно је било 65,30% испитаника женског пола, и 34,70% испитаника мушког пола. Од свих испитаника, 28,80% је са завршеним средњим образовањем, 8,10% завршило је вишу или високу школу, 41,90% испитаника завршило је факултет, док је 21,20% испитаника са завршеним постдипломским студијама. Кад је у питању део узорка који се односи на религиозни идентитет испитаника, опис је следећи: 45, 30% испитаника је означило понуђени одговор „традиционални сам верник и прихватам све“, 42,40%: „Верник сам, учествујем у обредима и поштујем обичаје, али нисам активан у својој религијској заједници“, 8,10% изјаснило се: „Религиозан сам, али не прихватам сва учења моје цркве“, 2, 10% описало је свој религиозни идентитет означивши: „Размишљам о

⁴⁹ Поред термина саговорник/саговорница, у фолклористици, етнологији и антропологији, главне речи теренског дискурса (где спада и истраживач) су и информатор/информаторка, информант/информанткиња, казивач (ређе казивачица) и испитаник (користи се углавном у квантитативним истраживањима). Како се наше истраживање „остварује кроз интензивну интеракцију истраживача и истраживаних, што подразумева дијалог, размену мишљења и искустава, заједничко стварање значења“ (Златановић 2010: 131), сматрали смо да је најадекватнија употреба термина саговорник (за саговорнике оба пола). Притом је саговорник „припадник одређене заједнице коју истраживач проучава; у разговору и специфичном односу интеракције који се између њих успоставља, он истраживачу даје информације вербалним путем али и на друге начине“ (Златановић 2010: 130–131). О овоме и уопште о односу између истраживача и саговорника упућујемо на рад Сање Златановић, (2010: 129–139).

томе, али нисам сигуран да ли сам верник или не“, 0,80% испитаника равнодушно је према религији, док је 1,30% означило: „Нисам религиозан, али немам ништа против религије“. Величина узорка је 95%, а статистички интервал поверења за појаве са инциденцом од 50% износи +/- 6,38. Узорак је пригодан, а сви испитаници дали су усмену сагласност пре попуњавања упитника. Истраживање је спроведено преко Гугла (<https://www.google.com/forms/about/>).

3.5. Методе и технике истраживања

Истраживање сачињавају три етапе, из којих смо покушали да добијемо релевантне закључке у вези са формулисаном темом. Да бисмо то постигли, најпре смо се бавили анализом песама у којима је опеван мотив духовног сродства, а потом смо користили анкету као квантитативну методу, употребљавајући упитник/квесионар као инструмент, и интервју као врсту квалитативне методе.

3.5.1. Прво истраживање – народне песме са Косова и Метохије

Ово истраживање односи се на корпус/грађу која је коришћена за изучавање формулисане теме. У оквиру њега, анализирани су народне песме свих жанрова у којима је пронађен мотив духовног сродства. Ради прегледности, резултати истраживања приказани су у неколико целина у оквиру којих су дате и потцелине. У формулацији (насловљавању) целина водили смо се већ утврђеном класификацијом народне књижевности. На тај начин, сматрали смо да је најбоље да целине и потцелине насловимо на следећи начин⁵⁰:

- Побратимство и посестримство у народној поезији
 - Побратимство и посестримство у народној епској поезији
 - Побратимство и посестримство у народној лирској поезији
- Кумство у народној поезији
 - Кумство у народној епској поезији
 - Кумство у народној лирској поезији

Ово истраживање има више циљева⁵¹, од којих је главни да маркира мотиве духовног сродства, јунаке – духовне сроднике и прати њихову функцију у народној поезији Срба са Косова и Метохије.

3.5.2. Друго истраживање – савремени теренски записи о духовном сродству

Теренско истраживање методом интервјуа⁵² спроведено је у два наврата:

- Први пут у току 2017. године, на мањем броју испитаника и за потребе излагања реферата на тему духовног сродства на научној конференцији и

⁵⁰ Овом приликом дајемо само наслове главних целина и потцелина. Међутим, сматрамо важним да кажемо да се у оквиру сваке потцелине налазе и мање потцелине чији су наслови јасно одређени у садржају дисертације, као и у самом тексту. Како до краја истраживања нисмо пронашли мотив посињења нити сродства по млеку у анализираним песмама, те целине нисмо ни посебно издвајали.

⁵¹ Циљеви су јасно формулисани у истоименом одељку као посебном делу дисертације.

⁵² Светлана Ђирковић сматра да „отворени интервјуи углавном имају за циљ истраживање колективног у традицијској култури и наводе на реконструкцију традицијске културе“ (Ђирковић 2009: 221), што ћемо применом ове методе покушати само да потврдимо.

- Други пут, континуирано у периоду од марта до септембра месеца 2020. године, на већем броју испитаника, за потребе израде дисертације.

Укупно је у овом истраживању, у оба наврата, учествовало 28 (двадесет осам) саговорника.⁵³ Пре самог разговора на предвиђену тему, саговорницима смо саопштили циљ истраживања након чега смо, водећи се устаљеном теренском праксом, добили њихову усмену сагласност да се разговор може снимати (снимање је обављено телефоном, а снимци се чувају у личној архиви истраживача). Том приликом саговорници су нас лепо прихватили, иако су неки имали потребу да о нама сазнају одређене личне податке.⁵⁴ Међутим, с обзиром на то да је истраживање обухватало средину у којој испитивач живи претходних двадесет година, били смо у могућности да будемо у улози 'инсајдера'.⁵⁵ Трудиле смо се да интервју који смо спроводили постане „разговор који се одвија као природан начин комуницирања између истраживача и испитаника, разговор који се неће разликовати од обичне размене информација или искустава о било којој теми“ (Вучинић Нешковић 2013: 146), а то нам је донекле омогућило и познавање дијалекта саговорника којим смо се служили. С обзиром на то да је наш циљ био да што дубље уђемо у проблем који истражујемо, спровели смо такозвани *слободни* интервју, за који је Радослав Гађиновић (2017) дао следеће карактеристике:

„Постоји *слободни* и *стандардизовани* интервју. Слободни је сличан обичном разговору, а употребљава се кад се жели темељитије ући у проблематику која се истражује, па се испитаник пусти да слободно говори, како би се ослободио формалних, садржајних и психолошких ограничења. Овакав интервју има већу хеуристичку вредност, па се употребљава као додатно истраживање у циљу квалитативне интерпретације података или као предиспитивање ради израде стандардизованог интервјуа” (Радослав Гађиновић, „Прикупљање података у процесу научног истраживања“, 2017: 152... <https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2018/03/PR-52-9.pdf>, приступљено 27. 12. 2020).

Притом су наше интервенције биле углавном минималне и сводиле су се на постављање што конкретнијих питања (уколико је саговорник употребио неку локалну реч, нама непознату, или је поменуо неки обичај за који нисмо чули и слично). Разговори су вођени углавном у кући или дворишту саговорника и снимани су телефоном. Урађен је транскрипт свих разговора који ће бити дат на крају рада као прилог⁵⁶, док су одређени делови свих обављених разговора унети у текст приликом анализе резултата. Један од циљева приликом коришћења методе интервјуа (теренског истраживања) био је и добијање личног мишљења саговорника и њихових ставова у вези са темом о којој смо разговарали, трудећи се да забележимо што више детаља будући да „ниједна ситница из народног живота није без вредности за науку“ (Ердџановић 1911: 440). На

⁵³ Водећи се мишљу да „грађа руководи узорковањем“ (Жикић 2012: 39), сматрамо да је укупан број саговорника приликом овог истраживања довољан за сагледавање (условно речено) проблема који нас интересује. То схватање приближава Бојан Жикић: „Онда када више не добијам нове податке о ономе што проучавам, а број испитаника је превазишао неколико десетина, полазим од претпоставке да сам 'ухватио' преовлађујуће понашање или мишљење припадника дате групе о ономе што проучавам“ (Жикић 2012: 39-40).

⁵⁴ О истраживачу и његовим потенцијалним карактеристикама погледати више: Сања Златановић, „Трансфер и контратрансфер у етнографским истраживањима“ (Златановић 2010: 129–139). На питање односа истраживача и његових сарадника према саговорницима (и обрнуто), осврнула се Смиљана Ђорђевић-Белић, сматрајући да је „за истраживача сваки теренски разговор и покушај балансирања између социјалне интеракције и дистанце увек праћен и низом избора у откривању елемената изванпрофесионалног 'ја'“ (Ђорђевић-Белић 2015: 426).

⁵⁵ Термин 'инсајдер' односи се на истраживача који до података долази и на основу непосредног искуства (Златановић 2010: 130).

⁵⁶ У прилогу ће, поред транскрипта разговора, бити наведени и тачни подаци о информаторима/казивачима/саговорницима.

овај начин добили смо податке које смо касније употребили за израду *квесионара*⁵⁷. На основу разговора саговорнике смо поделили на оне који су примарни извор и оне друге који се јављају као секундарни извор. У примарне бисмо сврстали све саговорнике који су нам на тему духовног сродства сведочили на основу личног искуства, а секундарни они који су на исту тему говорили по сећању из детињства или на основу казивања својих пријатеља и рођака. У току овог истраживања наилазили смо на одређене проблеме који се првенствено односе на проналажење саговорника упућених у ову тему, али и на устаљене проблеме приликом теренског истраживања (превоз до руралних средина, улазак у нечије домаћинство и сл.)⁵⁸ Стекли смо утисак да су многи које смо замолили да учествују у овом истраживању, и поред нашег образложења да ће разговор бити слободан и да ће бити употребљен искључиво у научне сврхе, осећали неку врсту неповерења и одбијали учешће. Тежили смо томе да пронађемо што више саговорника и из руралних и из урбаних средина⁵⁹, али се испоставило да их је мање од наше првобитне замисли. Чак и у разговору са њима, ослањајући се на „узорак по препоруци“ (Вучинић Нешковић 2013: 33) и трудећи се да управо од њих добијемо информацију о томе ко би нам још могао казивати нешто на тему коју истражујемо, остајали смо без одговора. Или су одговори били кратки: они који су о томе нешто знали умрли су, а млађи нису били заинтересовани да нешто од њих науче и забележе. Било је и случајева када смо до одређених сазнања о теми коју истражујемо, али и о „нефокусираној опсервацији“ (Вучинић Нешковић 2013: 121)⁶⁰ долазили у спонтаним и необавезним разговорима у којима је учествовало више саговорника који су се међусобно допуњавали говорећи оно што о теми знају или су чули.⁶¹ У том случају, водили смо се мишљењем Биљане Сикимић по којем се „истраживачки тим (се) на терену прилагођава саговорнику, са њим има активан однос – сходно принципу примарности саговорника, а не унапред задатог лингвистичког или неког другог упитника“ (Сикимић 2005: 239), верујући истовремено да је „сваки (је) теренски разговор јединствен и непоновљив“ (Ђорђевић Белић 2017: 30). И њих смо укључили у истраживање, сматрајући их једнако релевантним као и она сазнања која смо добијали у посебно припремљеним разговорима са саговорницима. Дешавало се, такође, да нам се, приликом разговора, придружи и случајни гост (рођак, комшија, пријатељ) који је дошао у посету нашем саговорнику, а ког смо ми укључили у интервју будући да му је тема коју смо истраживали позната.⁶² Истраживање је квалитативног типа.

⁵⁷ Као објашњење за термин *квесионар* Мидхат Шамић наводи „anketni upitnik“, дајући и шире објашњење о анкетирању као научноистраживачкој методи (Šamić 2003: 16).

⁵⁸ О могућим проблемима/опасностима на терену по истраживача писала је Биљана Сикимић, категоризујући их на физичку, емоционалну и професионалну опасност. Више о томе видети: Сикимић 2008: 81 – 94.

⁵⁹ Пишући о улози истраживача, Светлана Ћирковић примећује да „антрополози добро знају да о традицијској култури тражене податке могу пружити и млађи људи, и да приликом истраживања не би требало инсистирати на старијем узрасту саговорника“ (Ћирковић 2015: 268).

⁶⁰ „До ове врсте опсервације може да дође и непланирано, односно случајно, и то у приликама када је истраживач на терену из неког другог разлога“ (Вучинић Нешковић 2013: 121), што је нама помогло да уочимо још неке теме које би биле значајне за неко ново истраживање.

⁶¹ Теренским истраживањем фолклора, са освртом на методологију и питања професионализације теренског рада бави се Соња Петровић (Петровић 2010), а конкретније о неформалном интервјуу под којим се „подразумевају (се) сви они разговори који су резултат спонтано настале размене информација, односно до којих је дошло непланирано, у специфичним ситуацијама које су отвориле могућност истраживачу да дође до корисних података“ више у: Вучковић Нешковић 2013: 169–171.

⁶² Више о контроли одвијања интервјуа погледати: Вучинић Нешковић 2013: 162–169.

3.5.3. Треће истраживање – анкетно

Полазећи од тога да анкета представља „релативно супериорно средство за прикупљање података када желимо да сазнамо мишљења, ставове, знања великог броја људи“ (Жикић 2012: 38), одлучили смо се и за квантитативно истраживање.⁶³ Упитник, као методолошки инструмент за спровођење анкете, такође је „научно средство помоћу кога се проверава истинитост почетних (радних) хипотеза, односно добијају одговори на постављена истраживачка питања“ (Вучнић Нешковић 2013: 53). За потребе овог истраживања урађен је квесционар који је попуњавало двеста тридесет шест (236) испитаника. Испитаници су српске националности и православне вероисповести, у раном одраслом добу, односно старости од двадесет две (22) до четрдесет пет (45) година (Марјановић 2004), са територије Косова и Метохије. Како би истраживање било спроведено на што већем броју испитаника, што свакако утиче и на његову релевантност, користили смо такозвану *алтруистичку* мотивацију⁶⁴. Квесционар је био комбинованог типа. За затворени квесционар одлучили смо се због једноставније обраде података, али нам је и квесционар отвореног типа од великог значаја јер на одређена питања добијамо конкретне одговоре који представљају одређено мишљење односно став испитаника. Изглед упитника дат је у Прилозима дисертације, док су резултати истраживања саставни део рада и приказани су у посебном одељку. Код неких питања затвореног типа испитаници су могли да се одлуче за један одговор, али има и питања тако формулисаних да су могли да означе више понуђених одговора. Нека питања су Ликертовог типа.

Од шездесет шест питања (66) у квесционару, укупно је четрдесет седам (47) питања затвореног типа, тринаест (13) питања отвореног, док шест (6) питања представља комбинацију оба типа. Питања чине једну целину, али су осмишљена тако да дају одговоре на шест (6) постављених циљева, и то:

- Информисаност младих са Косова и Метохије о духовном сродству,
- Обредно-обичајна пракса и духовно сродство,
- Архаичност духовног сродства,
- Утицај средине и образовања на очување народних обичаја,
- Духовно сродство као начин ширења социјалних веза и
- Односи међу духовним сродницима.

Иако смо имали увид у упитник Ане Плотникове (1996) који је полазна основа етнолингвистичких истраживања, сматрајући да бисмо значајно допринели обради теме, за ову прилику конструисали смо посебан упитник за шта су нам послужили подаци које смо прикупили квалитативним истраживањем.

⁶³ Ивица Младеновић и Драгољуб Каурин (2018) примећују да се у стручној литератури све више комбинују квалитативно и квантитативно истраживање те да тај начин „у општијем смислу подразумева покушај превазилажења опозиције између квалитативног и квантитативног приступа“ (Младеновић и Каурин 2018: 309). У наставку, аутори дају преглед стручне литературе у којој се ова проблематика обрађује.

⁶⁴ „У уводу анкете истраживач користи три врсте мотивације испитаника: 1) *алтруистичку* мотивацију, кад се испитаници замоле за сарадњу истичући њихову помоћ у научном осветљавању проблема који се истражује“ (Радослав Гађиновић, „Прикупљање података у процесу научног истраживања“, 2017: 149, <https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2018/03/PR-52-9.pdf>, приступљено 27. 12. 2020. Поред *алтруистичке*, постоје још и *прагматичка* (када испитаници имају одређену корист) и *катартичка* мотивација која се примењује приликом спровођења анкета са табу темама (Исто: 149).

3.6. Варијабле истраживања

У квесионару који смо користили у оквиру анкетног истраживања употребили смо социодемографски део упитника на основу којег смо добили податке о:

- Полу и
- Месту становања (сеоској или градској средини).

Сматрали смо да су ове варијабле значајне из следећих разлога:

Пол испитаника представља једну од традиционалних варијабли у истраживањима анкетног типа. У нашем случају, сматрамо да је значајно упоредити одговоре испитаника мушког и женског пола, узимајући у обзир досадашња теренска истраживања фолклора која су показала да су у већини случајева особе женског пола „неговатељи“ традиције и преносиоци традицијских знања. Међутим, како су испитаници млађег животног доба (од 18 до 40 година старости), не очекујемо неке битне разлике у нивоу информисаности јер су за духовно сродство могли да чују подједнако и мушкарци и жене.

Место становања, односно сеоска или градска средина могла би да се покаже као значајна варијабла за испитивање очувања традиционалних обичаја и обреда кроз неговање духовног сродства. С тим у вези, могли би се очекивати богатији резултати и конкретнији одговори од испитаника из сеоске средине јер је у пракси доказано да је у руралним срединама традиција боље очувана.

3.7. Образложење методолошког приступа

Истраживање за потребе овог рада започето је 2017. године у оквиру мањег истраживања на тему духовног сродства. Сматрајући да је формулисана/задата тема изузетно комплексна и водећи се тиме да „различити теоријски приступи осветљавају различите аспекте проблема“ (Златановић 2003: 12), истраживању смо, из тог разлога, приступили интердисциплинарно. Коришћен је интерпретативни модел методолошког плурализма помоћу којег смо покушали да укажемо на комплексну везу између система патријархалне културе српског народа на Косову и Метохији опеваног у народним песмама и елемената народног живота са паганским и хришћанским концептом који тема подразумева. У том смислу одлучили смо се за књижевнотеоријски и књижевноисторијски приступ, текстуалну и интертекстуалну, аналитичко-синтетичку, компаративну методу и теренско-истраживачки рад. Настојали смо да у извођењу закључака не дајемо уопштене описе већ конкретне податке до којих смо дошли детаљним проучавањем грађе и анализом записа са терена. Такође смо настојали да покажемо колико се елемената старе, дакле паганске, вере задржало код људи са ових простора, чак и са примањем хришћанства. Тај пагански дух нарочито долази до изражаја у времену када је српски народ на Косову и Метохији, чувајући наслеђе својих предака, покушавао да сачува свој идентитет, истовремено се одупирајући исламизацији коју је интензивно спроводила турска власт.⁶⁵ Интересантно је било проучавати народне установе духовног сродства, како у народним песмама тако и у савременим записима са терена. Водећи се чињеницом да се једино комбинацијом више метода може доћи до поузданих закључака и да „фолклористика може само добити применом, комбиновањем и поређењем различитих методологија“ (Илић 2005: 334), у раду је спроведено и квалитативно и квантитативно истраживање. Квантитативно истраживање подразумевало је спровођење онлајн анкете у оквиру које су испитаници у оквиру квесционара затвореног и отвореног типа одговарали на питања која смо сами формулисали, а на основу већ прикупљених основних података из разговора са саговорницима. Пре квантитативног истраживања спровели смо пилот истраживање које је подразумевало и интервју на наведену тему са неколико особа раног одраслог доба. На основу добијеног материјала и закључака, осмислили смо упитник који је спроведен непосредно након пилот истраживања.

⁶⁵ „Хришћанство није природна фаза у развоју народне религије, него је у супротности с њом. Створено на страни и већ утврђено као државна религија према потребама новонасталог феудалног друштва на развалинама римске империје, оно налази прве и праве присталице међу српским феудалцима, који га примају као религију своје класе и намећу својим поданицима као јемство своје владавине. Већ подозрив према њима због наглог увођења феудализма, народ је утолико мање расположен да прими непознату и несхватљиву веру која му од њих долази. Надживевши с тих разлога српску феудалну државу, паганство добија маха у вековима турског господства, кад је српски народ угрожен не само од исламске Турске него и од католичких држава: Венеције, Аустрије и Мађарске, и кад враћање старој вери и старим облицима живота значи тражење безбедности у континуитету ради очувања идентитета. У то време ни црква – и сама у тескоби, и са необразованим калуђерима и свештеницима – не може много више него да ставља печат хришћанства и православља на многа паганска веровања као знак распознавања према исламу и католичанству, на шта народ узвраћа извесним већим отварањем или мањим неповерењем према њеном учењу. Тако се, у посебним историјским околностима, коначно уобличава 'српска вера'. Према Чајкановићевој реконструкцији, она је замршен сплет супротности праистаре паганске двострукости, која чини њену основу, и паганско-хришћанских супротности, које најрељефније представљају свеци у улози богова из старог пантеона“ (Ђурић 1973: 6).

3.8. Значај истраживања

У досадашњим научним истраживањима фолклора истраживачи се нису посебно бавили духовним сродством на корпусу народних песама са Косова и Метохије, па самим тим не постоје конкретне студије о овом питању те бисмо управо ту чињеницу истакли као првенствени значај нашег истраживања, у чему видимо и научну оправданост. Такође сматрамо да би ово истраживање могло да подстакне фолклористичка, али и етнолошка истраживања на другом географском подручју, будући да је посматрани мотив широко распрострањен. Корелација и компарација резултата добијених на основу анализе грађе из различитих подручја, односно њихово контрастирање, могло би да доведе до занимљивих закључака. Сматрали смо да су од велике важности и анкетно истраживање и истраживање спроведено методом интервјуа, будући да оно одсликава садашње стање на терену. Након извесног времена забележени записи односно добијени подаци могли би се упоредити са новим подацима из неког новог истраживања. Из овога произилази још један разлог због којег ово истраживање сматрамо значајним, а то је чињеница да управо ови записи представљају можда последње записе с обзиром на то да се одласком старије популације заправо у значајној мери губе аутентични видови фолклора.

Питања духовног сродства, његовог значаја, привилегија и обавеза опеваних у народним песама Срба са Косова и Метохије, у тесној су вези са духовним сродством и његовим значајем у народној традицији. У вези с тим сматрамо значајним оба истраживања, и квалитативно и квантитативно, спроведена на терену или путем анкете. Мислимо да она могу бити важан показатељ да духовно сродство још увек одолева времену и технолошким иновацијама, и да не спада у фолклор који се „opismenjavanjem i obrazovanjem nižih društvenih slojeva gubi“ заједно са популацијом „koja stvara i neguje folklor kao svoj način usmenog estetskog izražavanja“ (Kovačević i Antonijević 2014: преузето са линка <http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Publications/525a8f08834f4f2ba6df56d2705e2029.pdf>, приступљено 07. 08. 2018).

4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

4.1. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА: ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

Резултати истраживања мотива духовног сродства у народним песмама Срба са Косова и Метохије указују на његову заступљеност у већини жанрова народне поезије: у јуначким песмама старијих, средњих и новијих времена, у свим врстама приповедних песама и у неколико врста лирских народних песама (сватовских, митолошких, хришћанских). Наредни део рада посвећен је анализи песама у којима смо пронашли мотив духовног сродства. Посебну пажњу посветили смо свакој врсти духовног сродства и покушали да одредимо његове функције у зависности од жанра у којем се појављује.

Резултати квалитативног истраживања показују да српски народ на северу Косова и Метохије духовно сродство поштује колико и крвно, те да је то нарочито приметно код саговорника изнад шездесет година старости. Схватања народа о духовном сродству, наслеђена углавном од предака, показују изузетно комплексан однос међу духовним сродницима и, сходно томе, неписана али јасно утврђена правила понашања у обичајима и обредима у којима је улога духовног сродника неизоставна/незаобилазна/неопходна.

Резултати квантитативног истраживања указују на одређене разлике у информисаности испитаника о духовном сродству. У делу рада посвећеном анализи анкете приказаћемо резултате доводећи их у везу са постављеним циљевима. Иако је првобитно замишљено/предвиђено/планирано да се резултати обраде према неколико варијабли (пол, место становања, степен образовања и религиозност), утврђено је да се одређене варијабле нису показале као релевантне јер је већи део испитаника истог степена образовања и религиозног идентитета. Зато смо се одлучили да резултате обрадимо само према две варијабле, полу и средини у којој испитаници живе (градска или сеоска). Резултате овог истраживања добили смо коришћењем програма за статистичку обраду (*SPSS*), и у складу са инструментима, представили смо их табелама и графиконима. Поред тога, урађена је и наративна анализа која је саставни део целокупне анализе резултата добијених квантитативним истраживањем.

4.2. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА НА КОРПУСУ ПЕСАМА

4.2.1. Побратимство и посестримство у народној поезији

У народној поезији са Косова и Метохије, у духовно сродство побратимства/посестримства ступају и мушкарци и жене, односно и момци и девојке, при чему се разлози склапања такве међусобне везе разликују. Момци братиме своје другове уколико примете да ће се њихово пријатељство претворити у непријатељство (мисли се првенствено на однос двојице другова који су заљубљени у исту девојку, чиме су остварени услови да се њихов пријатељски однос поквари; зато није реткост да у народним лирским песмама један другог позивају за побратима или кума). Мушкарци, такође, сестрине девојку да им помогне да изађу из неповољног положаја, а девојке братиме непознате момке које најчешће срећу на друму или у гори да би себе заштитиле од опасности (нападовања/обљубљивања) која им од њих, као припадника супротног пола, евентуално прети. На тај начин девојке чувају своју част. Уколико их удају за недрагог, девојке/невесте, након свођења у ложницу, не завршавају иницијацију (сполно општење између младенаца изостаје) јер оне братиме младожењу који новонастало сродство изузетно поштује.⁶⁶ Тихомир Ђорђевић (1939) доноси занимљиво запажање у вези са том врстом побратимства/посестримства, наводећи пример народне песме из Прве књиге *Српских народних пјесама* у којој мајка критикује сина који прихвата да са својом женом оствари побратимско-посестримски однос истовремено говорећи о личној судбини:

„Ја сам њега двапут побратила,
Он је мене трипут ударио:
Нисам тебе за сестру довео,
Већ сам тебе за љубу довео.“
(СНП I: 758)

У овом поступку Ђорђевић примећује да је „овакав свршетак каснији додатак, да је на име из времена кад је већ био избледео прави народни појам о побратимству без церемонија. Циљ му је по свој прилици био да се нашали на рачун народног веровања да је побратим не само онај који је то постао по обичајима о побратимству, већ и онај ко само буде назват побратимом“ (Ђорђевић 1939: 158).

Неретко, и у народној поезији ступање у било коју врсту духовног сродства подразумева ширење социјалних веза (Самарџија 2008: 111), учвршћивање постојећих пријатељских односа, али и обавезу на доживотну помоћ. Свако непоштовање овог неписаног народног правила, свако кршење табуа, народни певач је строго санкционисао. У вези са тим, Тихомир Ђорђевић износи тврдњу да се „побратимство (се) врло поштује; његов прекршај сматра се за један од најтежих грехова“ (Ђорђевић 1939: 154).

Многа веровања и обичаји који се и данас на Косову и Метохији чувају, опевани су и у народним песмама. Побратим, односно посестрима, како је опевано у песмама, може се стећи у најтежим животним околностима. Некада је довољно само апострофирати Светог Јована, заштитника кумства и побратимства, али „побратимство може бити и без икаквих церемонија. Довољно је само некога назвати побратимом па да се он за таквог сматра исто онако као да је у потпуности извршен обичај братимљења“ (Ђорђевић 1939: 154). У било којем случају духовни сродници постају спасиоци односно помоћници/помагачи и, показало се, веома битни ликови који утичу на

⁶⁶ Више о овоме видети: Тихомир Ђорђевић, *Белешке о нашој народној поезији*, Београд, 1939, 15–158.

епску карактеризацију главног јунака. Како се јунак посматра и на основу односа према ликовима са којима је у некој врсти сродства, Максимилијан Браун, проучавајући типологију јунака епске поезије, поред, снажног, мудрог и младог јунака, издваја и споредне ликове чији је задатак „да јунаку пружи прилику да се потврди у свом јунаштву“ (Браун 2004: 33). Управо се кроз однос према побратиму протагониста често ставља на проверу након које се изводи коначан закључак о његовом лику. Однос према духовном сроднику може послужити и за осветљавање неког сегмента јунаковог лика. Тако, на пример, Маркова критика упућена побратиму бегу Костадину (СНП II: 60) служи да истакне великог јунака као чувара традиционалних вредности, али и заштитника нејаких. Познато је да је за главног јунака, поред изразите снаге, храбрости и јунаштва, заправо веома битан однос према другом јунаку/лику, независно од тога да ли је то члан породице, љуба, народ, па чак и непријатељ. Штавише, однос према непријатељу би се можда могао ставити на врх ове скале, условно речено, споредних ликова, јер јунак мора показати/оправдати своје јунаштво, своју чувеност до самога краја. У супротном ће изостати поштовање које ужива. Данијела Петковић је приметила да су „високе етичке норме неодвојиве од јунакове личности, јер је он истакнути представник колектива. Зато је непоштовање етичких прописа обележени пол бинарног опозита“ (Петковић 2019: 242). Са друге стране, а опет у вези са тим, Снежана Самарџија примећује да „баш због тога што природа епског конфликта не афирмише само физичку снагу, слава и углед се не могу ни стећи, ни задржати без поштовања моралних начела“ (Самарџија 2014: 434). У јуначкој епици духовни сродници су често истог социјалног статуса, исте народности и вере, али није искључено да међу њима има побратима Србина и Турчина, Србина и Туркиње, робине и јунака из властеоске породице. Епски јунаци духовно сродство остварују и са натприродним бићима, вилама те рушење било каквих граница у вези са склапањем духовног сродства такође указује на важност ове народне установе.

4.2.1.1. Побратимство

„Авај, Марко, авај побратиме!
Побратиме, Краљевићу Марко!“
(Јастребов 1889: 219).

Јунаци народних епских песама, надалеко чувени по својој снази, храбрости, али и људскости, тешке и значајне тренутке (робовање у турској/непријатељској/туђој тамници у коју су доспели најчешће на превару, мегдан на који су најчешће изазвани, женидба у којој су или главни актери или важне званице) проводе сами. Из тешког положаја, међутим, не избављају се ослањајући се само на своју снагу и јунаштво, већ и на помагаче. Њихови помагачи у тим ситуацијама најчешће су њихови духовни сродници, побратими и посестрима. У неким сижеима у неповољном положају протагонисти проширују своје социјалне везе успостављањем духовног сродства са потенцијалним помагачем. Избор побратима тада је ограничен, јунак братими онога ко се тада задесио на истом месту као и он, али у повољнијем положају. Тако Сибињанин Јанко, нашавши се у турској тамници, где су Турци Вучитрнци мислили да га обесе, братими Косту Циганина:

„Побратиме, Косто Циганине,
Ти отини у нове чаршије

те донеси један лист артије,
Лист артије, књигу без јазије.“
(Бован 1980/4: 170)

Коста Циганин прихвата побратимство и помаже Сибињанин Јанку⁶⁷, сужњу који у, условно речено, принудном братимљењу/побратиму види једини излаз. Интересантан је њихов променљив, дијаметрално супротан социјални положај. Сибињанин Јанко припада вишем друштвеном слоју, са изразитом епском, али и историјском биографијом⁶⁸, док је Коста Циганин у епици потпуно непознат и безначајан лик. Међутим, у тренуцима које Сибињанин Јанко проводи у тамници, што је „и у епици и у историји (је) било веома озбиљан казнени чин“ (Детелић/Делић 2015: 194), њих двојица такође нису у истој равни. И даље нижег друштвеног, али сада у повољнијем положају, ако узмемо слободу као категорију од непроцењиве важности (и уопште у животу и у епици), био је Коста Циганин. Овим братимљењем, мењају се улоге и неутралишу границе њиховог дотадашњег друштвеног положаја. Улога побратима Косте Циганина у песми епизодна је јер њему припада само мали део сижејног тока⁶⁹, али изузетно важна. Он је карика којом протагониста раскида са својом прошлошћу (ту заправо започиње процес његовог избављења; он добија *лист артије, књигу без јазије*) и, привремено потиснут јунак (сужањ), поново се активира. Крвљу својих образа пише писмо и шаље га (по соколу) свом сестрићу Секули. У овој песми функција побратимских односа у функцији је избављања из невоље. Сличан сиже налазимо и у песми „Марко Краљевић у азачкој тамници“ (СНП II: 65), у којој је Марко принуђен да тражи помоћ од ћерке краља од Азака, случајног пролазника Азачком чаршијом. Његов неповољан положај јасно је изражен глаголом пиштати („Пишти јадан по тамници Марко./ пишти Марко, до Бога се чује“). Он сестрима девојку тако што је најпре моли да дође близу његовог прозора, а затим је молећи да пренесе поздрав свом оцу ког куми не би ли га пустио из тамнице. А онда, услед негативног краљевог одговора, Марко поново моли девојку обраћајући јој се као сестри, да му донесе дивит и хартију да напише писмо својој породици. Марков план успева и посестрима прибавља потребан прибор те Марко писмо шаље по соколу свом побратиму Дојчилу у ког се узда и од ког очекује избављење. Соко, односно орао је птица која у јужнословенској народној традицији има посредничку функцију јер може да оствари везу између два света, овоземаљског и оностраног (Гура 2005: 456). Бошко Сувајцић орла назива витешким гласником и примећује да је обраћање за помоћ управо овој птици „честа (је) формулативна слика у усменој епици“ (Сувајцић 2014: 97).⁷⁰ Случајни пролазник („Често Јанко

⁶⁷ За Сибињанин Јанка везује се најстарија епска песма из 1497. године, а из његове епске биографије сазнајемо да је син деспота Стефана Лазаревића и Будимке девојке. У историји је познат као Јанош Иван Хуњади, отац Матије Корвина, угарског краља (Pešić, Milošević Đorđević 1984: 98–99).

⁶⁸ Историјском и епском биографијом Сибињанин Јанка, односно Јаноша Хуњадија бавила се Јелка Ређеп у књизи *Сибињанин Јанко. Легенде о рођењу и смрти* (1992).

⁶⁹ О помоћницима у епизодној улози Снежана Самарџија пише: „Када се јунак нађе у тамници он молбама и братимљењем придобија помоћ особених неутралних ликова. Они, заправо, више припадају 'туђем', непријатељском свету, али њихов негативан став према јунаку није наглашен. Циганин, телал или поштоноша обликовани су као бледи, епизодни и једнодимензионални актери, потпуно одређени и омеђени типским цртама или својом основном функцијом у сижеу. С друге стране, помажући робу да о смртној опасности обавести сроднике и пријатеље, овакви помоћници везују секвенце радње, било да се у писму тражи откуп или подстиче спасилац на акцију. Апсолутно типизирани, они чак и не проговарају, појављују се када треба и пошто обаве своју улогу занемарљиви су за даљи ток догађаја“ (Самарџија 2008: 196–197).

⁷⁰ Детаљније о томе погледати рад „*Орао се вијаше*“ *Над градом формула* (Сувајцић 2014: 83 – 107) у којем аутор најстарију песму дугога стиха, узимајући у обзир све сегменте њене структуре, посматра као „медаљон формула, које су обгрлиле историјски догађај и преточиле га у ткиво живе традиције, што је допринело његовом опстанку у простору и времену“ (Исто: 91)

на прозор гледаше,/ не би л' кога Јанко угледао“), ако се можемо послужити овом синтагмом, постао је важан помоћник који се до краја песме више не појављује. За тим нема ни потребе, јер народни певач уводи још једног помоћника, крвног сродника, сестрића Секулу, чијим деловањем се започети процес поновног активирања главног јунака завршава. Тиме се Секулин поступак уклапа у ону активност заточника која је „мотивисана (је) осећајем дужности, понуђеном наградом (девојка, коњ, оружје, токе, итд.) или жељом за славом и доказивањем (ово последње карактеристично је нарочито за младе јунаке“ (Петковић 2011: 418)⁷¹:

„Те он пусти свога дајка Јанка,
па окрену и Бога помену,
прав' одоше Црној Гори славној.“
(Бован 1980/4: 172)

Песму је можда могуће посматрати као део варијантног круга најстарије бугарштице „Орао се вијаше“, у којој је управо опевано тамновање Сибињанин Јанка, али у смедеревској, а не турској тамници. У обе песме („Орао се вијаше“ и „Ропство Сибињанин Јанка“) основни мотив јесте разговор са утамниченим јунаком, али је стилизација другачија. У песми са Косова и Метохије народни певач не прати само Сибињанин Јанка, већ и његовог сестрића. Ово је више песма о Секули, о његовом подвигу, о његовом произвођењу у јунака јер је „сестрић (је) централни лик епског заплета и као бољи јунак истискује из те позиције јунака“ (Самарџија 2008: 104). Иако је у песми Секула заточник свог ујака, он не спада у споредне ликове јер он остаје у песми до самог краја. Песма се завршава тако што Секула убија Турке („Па извади сабљу од мегдана,/ Те је дете јуриш учинило“), док *Сибињанин Јанка* не видимо у акцији. Његова активност везује се само за тражење помоћи и братимљење Косте Циганина, док право епског подвига (подвига карактеристичног за велике епске јунаке) нема. Тамновање Сибињанин Јанка у овој песми послужило је да у први план изађе један нови јунак чија епска биографија започиње можда баш у овој песми. Зато се о њему може говорити као о посебној врсти јунака будући да његов подвиг прелази границе епизоде и представља окосницу сижеа (Петковић 2011: 418). Секула је *дијете*, а на његово мегданцијско неискуство указује и чињеница да он нема свога коња већ јаше „дору свога бабе“. То указује да га можемо окарактерисати као младог јунака⁷² или детета–јунака који „оличава квинтесенцију епске енергије. Његов подвиг није вреднован националним, конфесионалним нити социокултурним параметрима“ (Сувајџић 2010: 29). Притом, када говоримо о младом јунаку, односно детету–јунаку, морамо имати на уму да би његову номенклатуру „најпримереније (би) било да (је) тумачимо као ознаку најмлађег јуначког статуса, из којег се често управо победом над старим јунаком, или његовом одменом у двобоју ступа у пуну јуначку зрелост“ (Пешикан Љуштановић 2007: 154). У вези са тим, у народној епској поезији младост би могла да означава „недосегнуту зрелост. А досезање до зрелости одраслих мушкараца мора бити посредовано процесом епске иницијације“ (Сувајџић 2010: 34). Његово јуначко

⁷¹ Поред ових активности ауторка заточника посматра као аутохтоног јунака епске песме који представља заменика, у најширем смислу, приликом било каквог подвига: „Врста захтева, задатак, опредељује га као мегданцију, ликвидатора (осветника), војсковођу (ратника), спасиоца у невољи, ослободиоца, такмичара, заштитника невесте, отмићара девојке, доносиоца плена (трофеја, хране, воде), уходу, преговарача и пасивног заменика“ (Петковић 2019: 396).

⁷² Поред Бановић Секуле, тип младог јунака оличен је и у лику Грујице Новаковића, мада су, како Бошко Сувајџић примећује, њих двојица „представници два диференцијална типа младог јунака. И поред тога што их одликује истоветно митолошко (вилинско) порекло, јунаци остварују различите релације у склопу породичне микроструктуре (син–отац, сестрић–ујак), гравитирају различитим тематским круговима (певање о хајдучима–јунаци старијих времена) и преовлађујућим облицима епског певања (десетерачке песме–бугарштице)“ (Сувајџић 2010: 40).

стасавање опевано је у још једној песми (Бован 1980/4: 173), у којој је народни певач, речима које изговара припадник туђег/непријатељског света, наговестио да се ради о младом јунаку. Заправо, у потрази за ујаком, Бановић Секула стиже и до турског цара који му се обраћа речима: „Одакле си, једна аџамијо?“. Значење речи аџамија односи се на некога ко је „neiskusан, певјешт, неуриџен, роџетник џовјек“ (Škaljić 1966: 70), што у песми неким од својих поступака млад јунак то и доказује, а народни певач на то указује епитетом:

„Ту да видиш будале јунака: (подвукла М. Миљковић)
Натерује дајина ђогина,
'оће с коњем препливати море,
Ђого не зна по мору пливати
Па он неће у море улазит!“
(Бован 1980/4: 174)

Обавеза и поштовање које духовни сродници указују једни другима преноси се и на њихове блиске рођаке, крвне сроднике. Као што су се, ступањем у ову духовну везу, обавезали да ће у свакој ситуацији пружати помоћ свом побратиму, још је већа обавеза освета коју, како осећају, треба да спроведу над непријатељима својих духовних сродника. За јунаке, међусобне духовне сроднике, важи добро познато народно правило да су непријатељи мог пријатеља (у овом случају побратима) и моји непријатељи. Ибро Ћимиџија осећа такву потребу у тренутку када угледа коња свог побратима на којем је њему непознати јунак, туђинац. Како је коњ један од јуначких атрибута који се може освојити на мегдану или добити као поклон, наследити или задобити као ратни плен, а по којем се јунак распознаје⁷³, Ибро Ћимиџија плаховито реагује:

„Кучко, курво, капетанче младо,
Откуд ђого мога побратима?
Ти си мога побру погубио!
Па довати пушку џеврдарку,
да убије Бановић Секулу [...]“
(Бован 1980/4: 175)

Секула детенце се у том тренутку спасава разоткривајући се, одајући свој идентитет, што је довољно да непријатеља претвори у помоћника. Тако двоје туђинаца, посредством крвног односно духовног сродника (однос Секуле и Јанка је однос сестрића и ујака; однос Ибра и Јанка је однос двојице побратима), постају присни пријатељи и побратими:

„Како зачу Ибро ђимиџија,
Руке шире, у лице се љубе,
Одма тури бана у ђимију.“
(Бован 1980/4: 36)

Помажући крвном сроднику свог побратима, Ибро помаже свом духовном сроднику; његова улога је и информативна јер обавештава Секулу о времену и месту на којем је последњи

⁷³ Познати су стихови из „Ерлангенског рукописа“: „Познаће ме по мому ђокату“ (ЕР: 138) или стихови којим старац дервиш говори Бановић Страхињи да га је познао: „Да те видим у царевуј војсци/ познао бих тебе и ђогина/ и твојега хрта Карамана“ (СНП II: 199).

пут оставио свог побратима. У песми, у којој формулативни пар ујак–сестрић⁷⁴ учествује у карактеризацији младог јунака, „сестрићу–иницијанту у обликовању епске биографије ујак служи као путовођа у превођењу недораслог детета у свет зрелих епских јунака“ (Сувајдић 2010: 369). Иницијант успешно завршава свој подвиг: ослобађа свог ујака из тамнице и погубљује два пашина сина. На крају песме, Бановић Секула задобија и невесту, управо ону због које је његов ујак и допао ропства. То нас наводи на помисао да би се ова песма, у којој је опеван мотив младог јунака, могла посматрати и као песма чији би сужејни модел могао одговарати сужејном моделу женидба са препрекама.

Јунаке српских народних песама чија снага и јунаштво бивају видљиви тек на мегдану, управо у тој ситуацији, када треба да заслуже „бесмртност“ (мисли се на то да се њихово име помиње док је света и века), из неповољног положаја извлачи Бог. Иако невидљив, преко својих изасланика, светаца и анђела, Бог штити мегданцију који се у његову помоћ највише и узда. У функцији помоћника, односно спасиоца, неретко се јавља и духовни сродник/побратим–посестрима који се већ склапањем ове свете везе обавезао на помоћ. Помоћ од Бога не тражи, не иска само мегданција већ и јунаци који се налазе у различитим неповољним ситуацијама, како у десетерачким песмама тако и у бугарштицама; тако ће анђеоски спасити највећег јунака наше народне епике од очевог напада ножем (СНП II: 34), Јанко ће поменути *Бога истинога* када се нађе у невољи јер дозивање Бога гарантује заштиту; мошти Светог Саве помоћи ће да се манастири заштите (СНП III: 14) итд. „Виталност *формуле бога* у бугарштицама показује се њеним неизмењеним животом и функцијама у дубинама усменог памћења током стотина година“ (Сувајдић 2014: 94). Није непознато, такође, да се јунак спасава чудом, Божјим деловањем: „Једном употребљен механизам избављања јунака увођењем елемената хришћанске фантастике (чудо) мотивисаће асоцијативном везом у подсвести извођача и колектива посве закономерну нужност даљег уплитања хришћанско-религиозних представа у сужејну структуру песме“ (Сувајдић 2005: 66).

Када су у питању побратимски односи, у српској епици са Косова и Метохије, приметна је и такозвана побратимска тријада⁷⁵ коју чине Марко, Милош и Реља⁷⁶; Марко, Милош и Букадин Бранковић, међу којима се по својој улози истиче крилати јунак⁷⁷. У старијим записима, такође, како Бошко Сувајдић примећује, „пријатељства су по правилу уређена по принципима тројства. Најпознатија јуначка тријада наше епике свакако је тројство Марко – Милош – Реља“ (Сувајдић 2005: 67). Бавећи се епском биографијом Марка Краљевића, Иван Златковић издваја ликове који су у овом духовном сродству са највећим јунаком јужнословенске народне епике. Међу њима има јунака из реалног света, али и митолошких бића, животиња, јунака „различитих етничких

⁷⁴ Снежана Самарџија истиче комплексну везу између Сибињанин Јанка и Бановић Секуле будући да „ујак нехотице постаје виновник смрти изузетног јунака“ (Самарџија 2008: 103).

⁷⁵ У оквиру монографије о сужејима, Данијела Петковић је посебан одељак посветила тријадама/јуначким тријадама, истичући две најпознатије: Милош Обилић, Косанчић Иван и Топлица Милан и Марко Краљевић, Милош Обилић и Реља Крилатица (Петковић 2019: 299–308).

⁷⁶ У *Српским народним пјесмама* и уопште варијантама у другим збиркама, ови јунаци појављују се углавном у женидбеним сужејима (СНП II: 40, 87; СНП VI: 34, 36, 42; СНП Пр: 81) у којима водећу улогу има најпознатији јунак јужнословенске народне епике. Интересантан је и њихов однос у песми „Марко Краљевић и Љутица Богдан“, где се стиховима истиче важност побратимских веза. У ситуацији када Марко размишља како да избегне сусрет са Љутицом Богданом, на памет му пада:

„Ђе су с' један другом завјерили:

Ђе се један у невољи нађе,

Да му други у помоћи буде“ (СНП II: 39).

⁷⁷ У јуначкој/ побратимској тријади Марко, Милош и Реља у различитим варијантама не чине хомогену тријаду; зна се да је Марко њен најстабилнији члан, док су Милош и Реља замењиви (Петковић 2019: 300).

идентитета“ (Златковић 2011: 58).⁷⁸ Духовним орођавањем побратими се обавезују на међусобно поштовање и помоћ. Тако Обилић и Реља спасавају Марка када га Турци на превару заробе. Окован од Турака, Марко се сналази молећи их да му ослободе само десну руку како би написао *књигу* с обавештењем мајци о свом изгинућу. Уместо тога, писмо шаље својим побратимима који долазе и спасавају га. Иако се Марко у овој песми не налази у правој тамници, окови и тамница су у овом случају, на семантичком пољу, синоними будући да упућују на ропство, овај Марков поступак уклапа се у омиљени епски начин за излазак из тамнице који је подразумевао лукавство и превару (Детелић/Делић 2015: 194). У песмама старијих времена о Марку и у Вуковој другој књизи *Српских народних пјесама*, иако је Марко углавном спасилац и ослободилац (ЕР: 140; СНП Пр: 40; СНП VI: 18), помоћник у невољи, у појединим песмама он се налази у неповољном положају из којег га извлаче побратими (СНП II: 65), а „такав се чин сматрао јуначком обавезом и високо етичким делом, па је служио на част свакоме ко је у њему учествовао“ (Детелић/Делић 2015: 196).

О јакој вези, поштовању и љубави међу побратимима сведоче последњи стихови песме у којима је садржан познати стари мотив поштеде непријатеља у циљу сведочења о подвизима јунака:

„Дајте њима гусле овчарице
да се прича и приповиједа,
да се не би јунак преварио
да превари Краљевића Марка
док су њему до два побратима.“
(Бован 1980/4: 138–139)⁷⁹

Овај мотив среће се још у финалној позицији песме „Попевка од Свилојевића“ у којој епски јунак оставља у животу једног Турчина који ће проносити глас о његовом подвигу (Сувајџић 2005: 51–97). Историјска основа ове песме и главни њен јунак били су предмет расправе многих проучавалаца о чему је детаљно писао Бошко Сувајџић (2005: 51–97).

Побратимски однос тројице јунака (Марко – Милош – Букадин) учвршћује се кумством и деверством. Када не могу да се договоре око тога чија ће невеста бити девојка коју срећу, након кадијиних речи да припада Бранковићу, он једног побратима позива за кума, а другог за девера те тако разрешава могући конфликт:

„Богом куме, Милош Кобилићи,
Ручни девер Марко Краљевићи.“
(Дебељковић 1984: 258)

⁷⁸ Златковић, такође, упућује на Регистар побратима и посестрима Марка Краљевића у књизи *Антологија народних песама о Марку Краљевићу* (Златковић/Лукић 2005: 53).

⁷⁹ Сличне речи изговара и вила која братими Марка налазећи у тој вези излаз из невоље (спасавајући се тако Маркове освете) пошто му је прострелила Милоша побратима. Том везом вила условно речено добија још један живот, а Марко „добија заштитника, помагача у невољи, саветодавца, као и основног помагача или посредника у обезбеђивању других епских атрибута (вила га обавештава о оружју, коњу – или начинима њиховог задобијања“ (Златковић/Лукић 2005: XIX):

„Не стрељајте по гори јунака
Док је гласа Краљевића Марка
И његова видовита Шарца,
И његова шестопера златна;
Што сам јадна од њег' претрпила!
И једва сам и жива остала!“ (СНП II: 161).

Иако се у песми „Марко и Филип Маџарин“ (Дебељковић 1984: 272) помиње побратимска тријада (Марко – Милош – Реља), она не утиче на главни ток радње већ је са њега скрајнута. У првом плану је однос између Марка и његовог противника, а побратимски однос је приказан, кроз сећања главног јунака, да би се истакла снага једног од двојице противника којој се и сам Марко диви. Ипак, из тог сећања сазнаје се да се без помоћи побратима јунак не би спасио невоље која га је задесила у туђини:

„Када бесмо у арапску земљу,
нађосмо се у велику невољу.
Реља узме мене под лијеву
а Милоша под дијесну мишку,
па прелете преко Туне воде,
те пренесе мене и Милоша.
Кад прођосмо преко Туне воде,
тад питасмо Рељу Крилатића⁸⁰:
Побратиме, да л смо ти тежали!
Марко, каже, ка од гуске јајце,
Милош, каже, како од кокошке!“

(Дебељковић 1984: 273)

У варијанти коју је забележио Татомир Вукановић (Вукановић 1972: 3), истиче се јунаштво Марка Краљевића, док су побратими Реља и Милош приказани као недовољно храбри да уопште уђу у борбу против Арапина, чија је хтонска природа у поменутој песми приказана на следећи начин:

„Неће Арап помоћ да при'вати,
па поскочи, на кољена паде,
па ка Рељу беше окренуо,
Црну кожу био најежио,
беле зубе њему искесио!
Кад на зубе Арап чкргућаше,
Жива ватра на земљу падаше.“

(Вукановић 1972: 3)

Марко, Реља и Милош су и званице на свадби Поповић Стојана⁸¹ (Бован 1980/4: 191). Архаични слој у песми представља придруживање светитеља епским јунацима ког младожења позива за кума („Милна кума – Светога Јована“), у складу са његовом улогом коју је имао и после

⁸⁰ Војислав Ђурић износи занимљив податак о овом великом епском јунаку, његовим крилима и окриљу (то је једини наш јунак са тим карактеристикама), износећи логично мишљење да се крила „посматрају као остатак прастарог мита, из времена пре Немањића, можда и пре досељења на Балкан, кад се један крилати бог или полубог складно уклапао у паганске религиозне представе. Током времена, после примања хришћанства митско божанство се преобратило у стварног, земаљског јунака који јаше коња и живи као и други јунаци, али има крила и окриље“ (Ђурић 1976: 61).

⁸¹ Побратимску тријаду налазимо и у песми „Сестра Леке капетана“ (СНП II: 40) у којој Бошко Сувајцић примећује једну архаичну парадигму: „Она представља борбу тријаде епских јунака са типом циновске противнице, заступницом дивљега, митског пространства, која је по правилу странкиња, жена друге вере и нације“ (Сувајцић 2011: 627).

примања хришћанства. Интересантно је то што у овој песми Милош Долина куми пушку, у циљу савладавања препреке – стрељање јабуке кроз прстен):

„Те довати пушку преко среде,
пушку куми, а табане љуби:
Немој мене ватром преварити,
за око те ни питати нећу
Земљи паде, пушки огаљ даде,
он престрели кроз прстен јабуку.“

(Бован 1980/4: 194)

Марко је у улози девера, Реља од Пазара у улози барјактара, а Милош Долина је војвода. У песми је обрађен/опеван мотив женидбе са препрекама; сватови, односно званице представљају помоћнике у остварењу задатака који претходе женидби, а у чему треба тражити иницијацијски чин. Ступање у духовну везу кумства, старосватства, побратимства, обавезује духовне сроднике да једни другима приступе увек у невољи. Неретко се дешава да су за кума и побратима бирани утицајни, познати, јаки и снажни, необични људи јер је тиме загарантована помоћ оне ко је нижег друштвеног статуса. У савладавању препрека у оквиру женидбе, побратими се ослањају једни на друге; када *Туре младо* са стотину својих Турака излази пред Рељу од Пазара тражећи од њега да врати дар који је условно речено зарадио, он му каже да је његов дар код Краљевића Марка. Исто поступа и Милош Долина, бранећи се и уздајући у јунаштво свог побратима Марка Краљевића. Сиже песме аналоган је сижеу „Женидбе Душанове“ (СНП II: 29). Када прескаче три коња редом, Реља је аналоган Милошу Војиновићу; када успе да препозна Ружицу девојку, Марко је такође аналоган Милошу Војиновићу. *Туре младо* које се помиње у песми аналогно је Балачку војводи, антропоморфном бићу чије савладавање представља испуњење последњег свадбеног задатка. На тај начин долази до срећног краја који „глорификује младожењину страну, а спремност на превару и замке невестиних родитеља могу бити искоришћени и као један вид искушавања оданости новог члана колектива“ (Самарџија 2008: 133).

Поред побратимске тријаде, јавља се и побратимска дијада коју у овим песмама чине Марко и Милош (Јастребов 1889: 218; Бован 1980/4: 87). Побратимски однос двојице јунака приказан је у неколико песама Вукове II књиге *Српских народних пјесама*. Најпознатији сиже је свакако везан за Милошево певање кроз гору и вилу која га због тога устрели, а познат је и сиже када Милош од Поцерја, Топлица Милан и Косанчић Иван допадну тамнице код Вуче Ценерала. Сву тројицу, на Милошев позив, избавља Марко (СНП II: 38, 42).⁸² У песми је опеван мотив певања у гори, који представља кршење забране певања због чега јунак сноси последице. На молбу побратима, Милош пева у гори због чега га вила устрели у срце и грло. Милош помоћ тражи од Марка:

„Авај, Марко, авај, побратиме!
Побратиме, Краљевићу Марко!“
(Јастребов 1889: 220).

Марко се за помоћ обраћа свом Шарцу, али не молећиво већ претњом. Таква Маркова потреба мотивисана је жељом за осветом. Однос према духовном сроднику стављен је изнад

⁸² У вези с овим, значајно је погледати рад Д. Костића „Ко је Марку певао кроз Мироч“ (Костић 1937, 255–261), у којем аутор проналази могућност замене Милоша још једним епским Марковим побратимом, али и историјским савремеником бегом Костадином .

односа према Шарцу⁸³, од ког се у том тренутку једино и може очекивати помоћ. Маркова претња Шарцу је императив, а (не)извршење обавезе/задатка подразумева награду односно сурову казну:

„Чујеш, Шарче, чујеш добро моје!
Ак' уфатиш вилу Драгобилу,
Чистим сребром тебе потковаћу,
Гребен ћу ти златом измешати,
Покрићу те дибом и кадифом;
Ако вилу ти ми не уфатиш,
Сломићу ти све четири ноге,
Извртићу т' твоје црне очи,
Метнућу те у гору зелену,
Да се туцаш од јеле до јеле,
Да те кљујев орли и гаврани.“

(Јастребов 1889: 220)

Анахроно се и ускочки јунак Смиљанић Илија помиње као побратим Марка Краљевића (Бован 1980/4: 147), али његова улога је минорна, сведена на пружаоца информације. Анахронизам није ретка појава у српској народној епизици, тако да не изненађује што се и у овој песми Илија Смиљанић наводи као савременик Марка Краљевића. Овај велики јунак, у песмама Вукових збирки, здружује се по важности са Ђурђем Бранковићем и Старином Новаком, а у епизици са Косова и Метохије, како смо видели, и са Смиљанић Илијом. Ови јунаци здружују се „по важности, не према логици временско-историјске тачности, него по логици епске тачности њиховог poetskog значаја“ (Pešić, Milošević-Đorđević 1984: 13). У песми у којој Марка невоље спасава Шарац, побратим Илија има улогу да га информисе о јунаку који га је замало погубио. Незавршен мегдан између Марка и противника (у којем је Марко у улози изазивача, а противник изазваног јунака), у Марку изазива знатижељу: који је то јунак, откуда је и кога је колена? Побратим Смиљанић Илија, који се јавља на крају песме, открива идентитет чувеног Ђерзелез Алије, глорификујући његово јунаштво, а његове речи су речи утехе јер ретко ко таквом противнику може да умакне:

„И добро си, Марко, утекаја,
Ја сам имаја девет мила брата,
И све девет он ги загубија,
Сам сам овде на планине остаја!“

(Бован 1980/4: 147)

⁸³ Вук Стефановић Караџић је веома добро приказао улогу коња као епског атрибута и истакао његов значај самим тим што је посебно о томе писао у свом предању „јунаци и коњи њихови“. Иван Златковић и Милан Лукић дају следећа запажања о Шарцу: „Марков коњ, Шарац, чудесног је порекла и особина. Он је виловит, крилат, теновит. Шарац разуме српски, турски и грчки језик, говори (чак и грчки!); пије вино са својим господарем, саветује га и помаже му на мегдану. Он је митска животиња која своје претке налази у митској и епској традицији (сличност с Момчиловим Јабучилом, али и коњима јунака из источњачких и витешких хришћанских епова“ (Златковић/Лукић 2005: 21). Коњ Марка често избавља из готово безизлазних ситуација и спасава га од оружја противника. И не само Марка; Шарац је избавио и Марковог сестрића Огњена који је отишао да из језера извади и донесе Давиново цвеће чиме је испунио услов потребан за узимање девојке (Дебељковић 1984: 241). „Марков коњ је нека врста симболичке конкретизације тотемистичких представа и односа између човека и животиње. Он, истовремено, означава јунакову хитрину, али поседује и посебну 'релациону' улогу између хтоничног и света живих, јер се његова амбиваленција огледа у томе што је он не само противник нечистих сила, већ и њихов пратећи елемент“ (Златковић 2011: 28).

Ако се побратимство схвати и као успостављање присних односа, односно склапање пријатељства (РМС 1971/4: 496), онда се под тим може подразумевати и позивање на примирје, што је наглашено у песми у којој Панџа од Удбине пише књигу Сењанину Иви позивајући га на братимљење:

„Хајде мене мору на закуке
На мирење и на братимљење:
Доста било боја по крајина,
Доста нама гинуше јунаци,
Но ми хајде мира да чинимо.“

(Бован и Плана 1989: 50)

У овом случају, склапањем духовне везе побратимства, обезбеђује се мир између завађених страна (Срба и Турака) и закопавају ратне секире. Услов који Панџа од Удбине поставља Сењанину Иву (да не води свог сестрића, младог Маријана), а што формулативно подсећа на услов који цару Стјепану поставља будући таст (да не води два своја сестрића, два Војиновића), увод је у потенцијалну превару коју спрема. Позивајући га на братимљење и помирење (овде би се могао ставити знак једнакости између братимљења и помирења јер братимљење само собом гарантује помирење), Паша од Удбине говори да неће ни он позвати свог сестрића Арнаут-Османа *јер су оба кавгаџије млади* (Бован 1980/4: 251). Песма, међутим, на крају доноси расплет у којем оклеветани главни јунак, млади Марјан, доказује да се Турцима не може веровати:

„Па до Иве сабљу дотерао,
Да га није садржало друсто,
И њега би онде погубио,
Зашто држи веру у Турчину.“⁸⁴

(Бован и Плана 1989: 53)

Неповерење међу духовноорођеним странама различитих конфесија могло би се довести у везу са средином у којој је песма извођена. Изражено неповерење код припадника српске националности могло је бити проузроковано положајем који су у то време имали Срби на територији Косова и Метохије. Могло би се рећи да је ово пример како се један детаљ из реалног живота „преселио“ у песму и постао сведочанство о томе да је између завађених/непријатељских страна при чему је једна увек у надређеном положају у односу на другу (Турци у односу на Србе) тешко успоставити пријатељство.

У песми „Старина Новак и Усо Арапин“ (Бован 1980/4: 211), Старина Новак⁸⁵ се обраћа својој дружини: „Браћо моја и дружино редом“ (Бован 1980/4: 211); на исти начин хајдучкој чети обраћа се и Мијат харамбаша (Бован 1980/4: 223), али и Петре Брђанине који се са својих тридесет Брђана нашао у тамници: „Браћо моја, тридест Брђана!“ (Бован 1980/4: 224). Познати ускочки јунак, Иво Сењанин, такође своју дружину сматра браћом: „Браћо моја, тридесет Сењана“ (Бован 1980/4: 236); или, Комнен барјактар, када дружини објашњава какве их муке чекају ако западну ропства:

⁸⁴ Чешки путописац Јозеф Холечек оставио је сведочанство о трагичном раскиду побратимства између Турчина и Црногорца, услед Турчинове невере. Више о томе видети у: Holecsek, *Crna Gora u miru*, 2002.

⁸⁵ Епском биографијом Старине Новака бавио се Бошко Сувајџић који је дао један осврт на побратиме овог хајдучког старешине (Сувајџић 2005: 201–253).

„Видите ли, моја браћо драга
каке муке јесу на том јарцу,
Грђе муке јесу у Турака.
Ко не може таке муке трпет',
Сад нека се у Сијење врне.“

(Бован 1980/4: 238)

У песми која припада ускочком кругу песама, уздање у склопљено побратимство и духовног сродника је једина нада и једини потенцијални спас. Као и у појединим песмама осталих циклуса, и у овим песмама, јунак, у невољи, пише писмо побратиму у којем моли за помоћ:

„Те написа једну ситну књигу,
па гу праћа побратиму својему,
побратиму Пере Брконићу.“

(Дебељковић 1984: 293)

Позив за помоћ јунака затиче док разговара са мајком коју упознаје са садржајем писма:

„Неси, мајко, мене досадила,
Ни вечеру лоше наградила,
ни ме жао што порода немам,
но сам имаја једно побратима,
па ћу Турци њега да поарају,
Па он вика мене у помоћи,
ако Бог да и ја ћу му отићи.“

(Дебељковић 1984: 293)

Као припадници исте чете, осуђени да заједно трпе муке које хајдучија сама по себи подразумева⁸⁶, они су братски делили све што их је сналазило. Међу јатацима хајдука било је и Турака са којима су били повезани духовним сродством побратимства. Мијат хајдук охрабрује своју дружину/браћу:

„Браћо моја, тридесет хајдука,
а ја имам добра побратима,
а Турчина, Богом побратима,
ту сам многе зиме зимовао,
а сад ћемо конак коначити.“

(Бован 2001: 512)

Треба узети у обзир то да песме показују да је и улога Турчина као побратима амбивалентна. Има примера у којима су Турци приказани као неко ко крши духовно сродство, али има и оних у којима су они представљени као пријатељи, побратими који остају доследни функцији коју су преузели ступањем у духовну везу побратимства. Тако, када до сусрета двојице духовних сродника различите вере дође, неизоставна је присност и гозба коју припрема духовни сродник домаћин:

⁸⁶ „Јунак који се упушта у авантуру одметничког живота мора бити спреман на гладовање и хајке, способан да поднесе рањавања и оскудицу, хладноћу и дивљину, кадар да преживи у најтежим условима живота“ (Сувајџић 2014: 327).

„Руке шири у лице се љубе,
Уведе их у бијелу кулу,
Донесе им вина и ракије,
И још тако сваку ђаконију.“
(Бован 2001: 513)

И онда када изостане позната формула којом се духовно сродство успоставља, само ословљавање потенцијалног духовног сродника афирмише обавезу коју оно подразумева. Тако на пример када двоје деце, брат и сестра, након девет година беже из заробљеништва, наилазе на препреке (треба прећи воду, утолити глад) које савладавају молбом упућеном непознатом лицу, два пута (једном када га моле да их превезе преко воде и други пут када га питају за хлеб), апострофирају сродника:

„Те говори Стефан лудо дете:
Ђемиџија брата нерођени!
Пренеси не преко овој море.“
(Јастребов 1889: 214–215)

*

„Ту говори Стефан лудо:
Екмеџија, брата нерођени!
Имате ли леба на продају?“
(Јастребов 1889: 215)

Јунаци епских народних песама Срба са Косова и Метохије ослањају се на помоћ својих духовних сродника/побратима, и то у критичним тренуцима, односно у ситуацијама пресудним за њихов живот. У јуначким песмама функција духовног сродника/побратима првенствено је избављање из невоље. Однос двојице сродника/побратима битан је за сиже епске песме јер се неретко дешава да се сродник појављује приликом заплета или се његовим јављањем наговештава расплет. У том случају, његова улога може бити епизодна, али изузетно битна за наставак сижеа. У песмама средњих времена, ускочког и хајдучког циклуса, мотив побратимства није фреквентан, али његова функција није ни занемарљива. Приметно је, такође, да је битан однос духовних сродника који се истим интензитетом/истом важношћу преноси на њихове крвне сроднике. Функције духовних сродника многоструке су, али је најважнија њихова функција помагача, односно избављања из невоље. Ипак, изузетака од ових закључака има у појединим песмама у којим функција духовног сродника носи негативну конотацију.

4.2.1.1.1. (Не)верни побратими

„Каскан беше његовome побре“

Главни јунаци народних епских песама са Косова и Метохије, ретко када не поштују моралне норме и обичаје које је патријархална заједница поставила на основу хришћанске етике, мада има случајева да су оне од ње и одступале (Питулић 2010: 14). Међутим, остали (споредни) ликови који се у песмама јављају често крше основна правила па се тако дешава да се наруше

хармонични односи који владају између њих и протагонисте. Нарушавање хармоније огледа се у гресима, а познато је да су у нашој народној традицији највећи греси били: „заклати дете, обљубити куму, посестриму или снаху, не поштовати родитеље, оклеветати некога, примити мито, не уделити сиротињи, украсти, похарати цркву, сипати воду у вино, уништити плод у утроби, љубити на веру девојку па је оставити, радити недељом, причестити се без исповести...“ (Питулић 2011: 13). До поновног успостављања хармоније долази тек пошто њени нарушитељи буду кажњени, мада није искључено да је народни певач поштедео санкција оне који су се огрешили о духовно средство.

Никола Беговић (Беговић 1986: 55), у свом делу *Живот и обичаји Срба граничара*, наводи песму („Најтежа грехота“) у којој се помиње један такав грех:

„Мали грјеси, лако ћу казати:
Убио сам девет побратима,
Обљубио девет посестрима.“

(Беговић 1986: 55)

Покушај обљубљивања налазимо и у песми „Болани Дојчин“ (Дебелковић 1984: 279; Бован 1980/4: 32) у којој се не наводе разлози Дојчиновог боловања. Каже се само да „Болан Дојчин девет годин лежи“ (Бован 1980/4: 32). Осталим варијантама ове песме бавила се Лидија Делић (Делић 2011: 105 – 124), посвећујући пажњу, између осталог, и „трансформацијама епског певања условљеним блискошћу с неким другим круговима песама (исповест грешног хајдука)“ (Делић 2011: 105). Како се у народној традицији болест доводи у везу са грехом (болест долази као последица почињеног греха), претпоставља се да је и овај јунак грешник. Пишући о мотиву спречене жртве у овој песми, Ивко Јовановић (2003: 129–145) примећује да „у верзијама у којима се пева о узроцима греха, оно што ће се касније догодити – двобој са Арапином – заветни је услов којим се пере грех, како би јунак могао да умре“ (Јовановић 2003: 132). Нада Милошевић Ђорђевић пише о великом грешнику, о читавом кругу песама о великом грешнику, који без исповести не може да се ослободи, односно не може да умре (Милошевић Ђорђевић 1971: 233 – 245).

Желећи да сачува част своје сестре, чија је туга због страха да ће је Арапин обљубити хиперболисано представљена⁸⁷, овај јунак устаје са самртне постеље.⁸⁸ Болани Дојчин се узда у своје верне побратиме. Шаље своју верну љубу и коња на поткивање Петру побратиму. Побратим не скрива своју жудњу пред љубом свог духовног сродника и условљава:

⁸⁷ „Чујеш, каже, моја верна љубо,
Затвори ми врата од Дунава
Да ме ситна роса не побива!
Говори му она верна љуба:
Чујеш ли ме, ти болан Дојчине:

Од Дунава врата затворена,
Ситна роса тебе не побива,
Но ти плаче твоја мила сестра;
Све је редом Арапин обредија,
Саг је реда на тебе дошаја,
И чудимон се како да правимо.“

(Бован 1980/4: 159)

⁸⁸ У одељку о психолошким опажањима у народној поезији, Јаша Продановић лепо објашњава опажање о утицају душевног стања на физичку снагу јунака: „То је утрошак последњих остатака снаге прикупљене у тешком душевном потресу. Кад је свршено витешко дело и утишана раздражена осећања, страшни, надљудски напор убија измоджено тело, и Дојчин одмах умире“ (Продановић 1932: 23–24).

„Ако ми даш твоје бело лице у залог,
коваћу ти коња вересије!“
(Дебељковић 1984: 279)

Болани Дојчин не сумња у духовно сродство те своју љубу шаље другом побратиму, убеђен да ће добити помоћ са те стране. Ни Пера калакчија не остаје имун на лепоту љубе свог побратима (бело лице и црне очи идеал су женске лепоте у народној традицији), те и он поставља услов:

„Ако ми даш твоје црне очи у залог,
да му отворим сабљу вересије.“
(Дебељковић 1984: 279)

У овом делу песме главни непријатељ и блиски пријатељ (брат, сродник/побратим) главном јунаку, на основу захтева који постављају, постају једнаки (непријатељи). Арапину се по функцији коју добија након постављеног услова, придружује Дојчинов побратим који тако постаје неочекивани противник, а протагониста – жртва.⁸⁹ Ова два лика (Арапин и Петар ковач/побратим) аналогна су по својој хтонској природи⁹⁰. Наводећи мишљења многих проучавалаца који су се бавили питањем Арапа у народној књижевности, Бошко Сувајцић примећује да „у српској усменој епизи функцију противника по правилу обављају странци, Турци или Арапи. Али док се Турци, у зависности од сижејног модела и начина карактеризације могу наћи и у улози јунаковог помоћника, за Арапе је резервисана искључиво функција противника. Најчешће је реч о варирању интернационалног сижеа о борби против натприродног отимача девојака“ (Сувајцић 2005: 277). Веселин Чајкановић мисли да Арапин у народној песми представља супститут хтонског божанства (Чајкановић 1973: 470), а Натко Нодило такође сматра да је Арапин хтонски демон (Nodilo 1881: 196). Снежана Самарџија наводи разлоге због којих би Петра налбантина требало сматрати опаснијим противником, те везу између Арапина и ковача објашњава на следећи начин:

„Долазећи преко мора или везан за водено пространство, црни насилник је бојом и поступцима наследио својства подземних сила, јер угрожавају опстанак човека. Ковачима су такође приписивана натприродна својства, повезаност са оним светом и самим ђаволом, јер су у контакту са ковином извађеном из земље и подземним огњем. Но, кршење побратимског завета и инцест који смера, чине Петра налбантина и тежим, опаснијим Дојчиновим противником“ (Самарџија 2018б: 47).

Лидија Делић сматра да „побратимство Боланог Дојчина и Петра налбантина, асоцира, при том, архетип божанских близанаца и митему о браћи – културним јунацима који својим понашањем оличавају супротне принципе (исправног и неисправног, социјално пожељног и социјално санкционисаног понашања), тим пре што се за лик и поступак Петра налбантина везује кршење једне од темељних социјалних норми – светост и неповредивост братовог (побратимовог) и снахиног брака“ (Делић 2011: 121). На крају песме и Арапина и Петра ковача Болани Дојчин изједначава истим начином кажњавања:

⁸⁹ Бавећи се делокругом жртве у структури епске песме, Снежана Самарџија пише и о удвајању противника при чему долази до посебног облика модификације делокруга: „Непријатељство тада испољавају крвни или духовни сродници, чланови истог колектива – државе, задруге, чете итд. Главни јунак постаје жртва завере, издаје, клевете и сваковрсних превара“ (Самарџија 2008б: 291).

⁹⁰ О демонској природи ковача упоредити: „У народној традицији, ковачки занат је сматран за највећу вештину, уметност, везану за натприродна знања, чарање (све до способности преображавања), укључујући и комуникацију с —> нечистом силом, —> ђаволима, итд.; уп. сродне речи типа руског "козни" и друге ознаке за врачање, чарање. К. може да прекује и -> глас - од грубог да направи финн итд. Натприродне способности и умећа поседују и представници других професија —> грнчар, дрводел>а, —> воденичар и др.“ (РСМ 2001: 271).

„Нема куде Петар албатине,
Маши Дојчин оном остром сабљом,
одсече му ону русу главу.”
(Дебељковић 1984: 280)

Мотив неверног/грешног побратима дат је и у песми у чијем је наслову већ конкретизован грех „Побратим убија младожењу“ (Дебељковић 1984: 442), у коју су, како Владимир Бован примећује, транспоновани и неки елементи бајке.⁹¹ Уз помоћ птице-гласника и помоћника⁹² невеста сазнаје да јој је младожења убијен и то баш на месту на којем је *укопан*. Птица невести открива и убицу:

„Чујеш ли ме, лијепа девојко!
Да ли идеш, ал за кога идеш?
На прилику за ручног девера. (подвукла М. М)⁹³
Твој је Богдан баш овде укопан,
А под оном травом детелином.“
(Дебељковић 1984: 192)

Један је стих у песми који објашњава разлог нељудског поступка неверног побратима: „Каскан беше његовومه побре“. На крају књиге у којој се налазе песме из рукописа Дене Дебељковића, Владимир Бован даје речник турцизама и мање познатих речи, објашњавајући реч каскан на следећи начин: „који се снебива, који нешто не подноси“ (Бован 1984: 302). Расплет песме је трагичан. Невеста узима нож од свог мртвог несуђеног господара и убија се. Казна не сустиже грешног побратима. О њему се у песми више уопште и не пева.

Раде младожења, у истоименој песми (Дебељковић 1984: 185), по повратку кући са невестом, доживљава несрећу у мутној и крвавој Сави и случајно пробада своје срце; обраћајући се својим духовним сродницима, кријући своје ране, тражи од њих благослов да пожури кући, чиме им такође указује поштовање:

„Чујете ли куме и старејко!
Просто мене ја дома да идем?
мајка стара не може да ве дочека.“
(Дебељковић 1984: 186)

Занимљива је улога духовних сродника у овој песми. Познати су сижеи у оквиру епских песама у којима младожења мора да савлада одређене препреке како би заслужио невесту.⁹⁴

⁹¹ У вези с овом песмом, Владимир Бован је записао: „Побратим убија младожењу из зависти и намерава да се сам ожени побратимовом вереницом. Ми се не бисмо упуштали у појединости из света бајке које су се транспоновале у ову песму, којима балада није негостопримиљива“ (Бован 1977: 315).

⁹² Билбиљ пиле се појављује три пута (кад су сватови са невестом кренули из девојачке куће, значи кад су изашли из града, убрзо потом и трећи пут „кад су дошли у бијело поље“).

⁹³ И у овој песми побратим девер је супститут побратиму, и обрнуто: „Кума чини свога пријатеља,/ а девера свог побратима.“

⁹⁴ О песмама о женидби Данијела Петковић пише да су „еквивалентне јуначком подвигу, било да је јунак младожења, који доказује своју стасалост, или његов заменик, који му успешно доводи девојку и тако потврђује статус најбољег јунака, односно, јуначки статус својих сродника“ (Петковић 2019: 74). Ова ауторка се, такође, бавила типологијом епских песама о женидби јунака чији су резултати истраживања објављени у истоименој књизи (Петковић 2008).

Препреке искључиво постављају невестини родитељи/туђинци, а једино њиховим савладавањем младожења стиче право на девојку. У том чину треба тражити и иницијацијски сценарио по којем, савладавањем одређених препрека, младожења треба да покаже зрелост и докаже спремност за промену свог статуса (из статуса момка прелази у статус ожењеног мушкарца); неретко, савладавање препрека у вези је и са ратничком/јуначком иницијацијом којом јунак мења свој статус од неодраслог у зрелог мушкарца.⁹⁵ Услед изостанка уобичајених препрека у оквиру оваквих сижеа⁹⁶, по повратку из невестиног дома младожења и сватови наилазе на набујалу *мутну и крваву Саву* коју нико не сме да прегазу. Страх од набујале реке вероватно долази од веровања да у води живи нека неман (РСМ 2011: 467), а појава чудовишта као последње препреке карактеристична је за мотив женидбе са препрекама. Младожења нема куд, будући да кум и *старејко* изговарају: „Куј се жени, он нека гу гази“ (Дебељковић 1984: 186). Младожења успева да:

1. Преко надошле реке пренесе своје најважније сватове (духовне сроднике/ кума и старејка);
2. Савлада *алу аловиту* и преведе и невесту.

И све то Раде младожења ради без муке, бар тако песма каже:

„Загазија Раде младожења,
Пренеја ми кума и старејка,
И пренеја две ките сватове,
Пренесе ми два млада девера.
Кад се врати сас лепу девојку,
Када беше на половин Саве воде,
Ту је стигла ала аловита,
Уватила коњу све четири ноге.
Извади раде сабљу из ножнице,
Те гу пушћа коњу низ копита,
Те погуби алу аловиту.“

(Дебељковић 1984: 186)

Ако су младожење у песмама са свадбеним сижеима имали помоћнике (крвне и духовне сроднике готово натприродних могућности), Раде младожења препреку савладава сам, односно уз помоћ свог коња и сабље. Део који следи у песми представља одступање од ових сижеа. Уместо да се младожења и невеста срећни са својим сватовима врате младожењиној кући, неочекивано, али ипак у складу са законитостима жанра којем песма припада (балада), дешава се да се младожења повреди:

⁹⁵ Пишући о женидбама са препрекама и обреду ратничке иницијације, Александар Лома примећује: „Епску поезију, разуме се, занима мушка, ратничка иницијација, током које стасали младих треба да, стварно или симболично, докаже своју зрелост и способност да ступи у друштво одраслих мушкараца и искусних ратника. Тек уласком у то друштво, он стиче право на женидбу. У том оквиру ваља тражити и изворни смисао свадбених задатака, укључујући и борбу са троглавцем“ (Лома, 2002: 78).

⁹⁶ У мноштву песама у којима се опева јуначка женидба, младожења бива подвргнут разним искушењима/проверама/задацима које мора да савлада како би доказао да је достојан награде/девојке. На пример, момак треба да устреми јабуку, да прескочи три коња, да препозна девојку између више сличних девојака, да из неке воде (реке, језера, мора) или планине донесе неку биљку коју чува натприродно биће (најчешће вила или аждаја), да победи у коњској трци (СНП III: 33; VII: 15, 16, 17; Петрановић, 2: 21), да убије јунака који жели њоме силом да се ожени, да јој брата избави из ропства, да реши загонетке, да у двобоју победи управо њу, невесту.

„Не ми тура сабљу у ножнице,
Но ми убоде своје живо срце.“

(Дебељковић 1984: 186)

Невестином марамом затеже рану да не искрвари и, узимајући благослов од кума и *старејка*, одлази својој старој мајци. У близини новог дома, невеста се такође обраћа куму и *старејку*, молећи их да свако иде својој кући јер је младожења погинуо. Расплет је трагичан, невеста се убија:

„Па извади оно остро нојче,
те убоде своје живо срце:
Лежи, Радо, заједно да лежимо,
од данаске за дана довека!
Пре Раде је душицу издала.“

(Дебељковић 1984: 187,188)

У варијантном запису ове песме (Јастребов 1889: 299), младожења Раде сакупља сватове и иде у Охрид по девојку. На путу до девојчине куће, коњи и сватови остају жедни јер је река Сава пресушила. Након недељу дана, по повратку из невестиног у свој дом, река Сава је надошла толико да се не може прегазити. Уз помоћ свог дората, младожења успева да пребаци петсто сватова, а када је требало да пренесе и невесту саплиће се коњ и младожењу пресеца сабља. Он моли кума и *старејка* да први оде кући јер нема оца и мајку, да би их дочекао како приличи. Крај песме је трагичан, Раде умире, а након седам дана (колико је било потребно да сватови дођу до куће са невестом), невеста извршава самоубиство, пробада се сабљом посред срца жива, и оставља аманет куму и *старејку* да је са Радом закопају у један гроб. Мирјана Детелић пише о епској „интерпретацији воде као значајног чиниоца у одређеној врсти обредног понашања“ (Детелић 2012: 300) и исти мотив проналази у групи епских песама са женидбеним сижеом које се односе на Иву Сењанина. Према њеном мишљењу, преокрет до којег долази (мирна, а потом набујала река) очекиван је и песми потребан „да би у оквиру свадбене драме могао до пуног изражаја доћи чин иницијације младенаца водом“ (Детелић 2012: 300). Мотив се, ипак, варијантно разликује. У Вуковим варијантама невеста приношењем бескрвне жртве спасава младожењу, док у песми са Косова и Метохије младожења гине несрећним случајем.⁹⁷

Мотив трагичног младожење, у нашој народној књижевности најпознатији по Милићу барјактару, прераста у мотив трагичних вереника. Разлог за трагичан крај можда можемо тражити у уводу песме из Јастребовљеве збирке у којој стоји да је младожења сакупио сватове и кренуо по девојку. Два битна обичаја који претходе одласку по девојку (просидба и прстеновање) овде су заобиђени/прескочени. Тиме обредно-обичајна пракса у коју је народ много веровао није испоштована те се трагичан крај у овој песми могао и очекивати. Постоји, међутим, још један разлог да анализу песме усмеримо у другом правцу и да Радета младожењу покушамо да посматрамо као културног див-јунака о којима Елезар Мелетински каже да су „predodređeni da uništavaju htonske demone koji ometaју miran život predaka“ (Meletinski 1983: 211, 212). Када Раде

⁹⁷ И међу лирским песмама могу се пронаћи стихови који указују на условно речено правило да невеста мора да у виду нечега принесе жртву води како би искупила читаву сватовску поворку. Али, како „у епској причи невеста спасава младожењу и тиме – такође – искупљује читаво сватовско друштво“ (Детелић 2012: 300), лирика, „захваљујући знатно боље очуваној вези са обредом и обичајима који га прате, може себи дозволити непосредан извештај изнутра, без додатног драматизовања сижеа“ (Детелић 2012: 300).

младожења полази по девојку, Сава река пресушује; када се с невестом враћа, Сава река надлази. И једна и друга појава (дакле, и пресушивање и бујање реке) указују на поремећену водену равнотежу, односно водени хаос који треба сузбити те успоставити ред који одговара космосу јер се „kosmos izjednačuje sa redom i merom, haos se prirodno asocira sa remećenjem mere“ (Meletinski 1983: 212). У песмама са свадбеним сижеом највећа препрека јавља се управо онда када са (опет, после успешно савладаних неколико препрека) „заслуженом“ девојком треба доћи кући што се сматра великим успехом. Да би доказао своју стасалост/спремност за брак, младожења/иницијант мора да савлада чудовиште (хтонску силу/Балачка војводу на пример). У овој песми, највећу препреку представља ала која се налази у мутној и крвавој Сави. Духовни сродници (кум и *старејко*), као неизоставни чланови свадбе, наизглед су плашљиви и себични; у овој песми, рекли бисмо, они су помоћници у значајној препреци у оквиру иницијације без које младожења не може да заслужи промену статуса: „Куј се жени, он нека гу тури“ (Дебељковић 1984: 186). Карактеристични су атрибути јунака који се жени; он сасвим лако, видели смо, преко набујале Саве преноси и духовне сроднике и сватове. То народни певач казује само једним стихом: „Загазија Раде младожења“ (Дебељковић 1984: 186). Најзначајније од свега је то што он успева да савлада алу. И, као што Милош Војиновић савладава Балачка војводу, као што Марков сестрић Огњен (додуше, уз помоћ Марковог коња Шарца) савладава алу из језера из ког доноси цвеће Дафиново, тако и Раде младожења савладава алу *аловиту*. И то не би било чудно да је у епској поезији карактеристична појава да „обични“ јунаци могу да савладају натприродно биће; али, није. То нас, даље, наводи на помисао да Радета младожењу посматрамо као јунака натприродних способности (то што користи „сабљу из ножнице“ не доводи се у питање, будући да и Марко Краљевић, рецимо, који је потомак натприродног бића, користи „гује из потаје“ у борби против митског Мусе Кесеције). Стога у борби Радета младожење са алом аловитом можда можемо тражити „čin zaštite kosmosa od sila haosa које му прете“ (Meletinski 1983: 214). Ако, даље, Радета посматрамо као иницијанта (он то заправо и јесте будући да је младожења), он мора да прође такозване провере издржљивости, али и „simboličnu privremenu smrt i kontakt sa duhovima“ (Meletinski 1983: 230). Издржљивост је показао преносећи сватове преко набујале реке и савлађујући алу аловиту, а у привремену смрт одводи сам себе ранећи се сопственом сабљом. У овом делу песме постоји одступање у односу на карактеристичан опис привремене смрти иницијанта⁹⁸, из које га, у овој песми, сада већ у промењеном стању враћа невеста. Па, чији би онда потомак овај јунак могао бити?

Исти мотив налази се и у песми коју је објавио Владимир Бован (Бован 2001: 466), а у којој Раде *лудо дете* (Бован 2001: 467) треба да пренесе сватове преко мора, *чудног и крвавог* (Бован 2001: 467). И у овој варијанти, младожења не успева до краја да испуни задатак, он преноси сватове, али бива рањен у тренутку кад преноси невесту. *Риба јеловито* (Бован 2001: 467), што је еквивалент *али аловитој*, угриза младожењу који успева да дође до своје куће, где и умире. Мајци говори да врати девојку тамо одакле су је и узели.

Највећи и једини противник младожењи у песми с овим мотивом је вода која се, иначе, јавља као препрека на повратку сватова; у једном запису то је набујала река Сава, а у другом чудно и крваво море. Препрека коју младожења мора да савлада налази се по повратку из тазбине.⁹⁹ Одређена веровања Словена у вези са водом упућују на њену негативну семантику (РСМ 2001: 87–88), међу којом је најпознатије оно значење/веровање да у води живи ала/змај, што

⁹⁸ Иницијант доживљава привремену смрт тако што га прогута чудовиште које га после испљуне, или се иницијант некако нађе у царству мртвих и слично. Више о томе у: Meletinski 1983.

⁹⁹ Препреке које се јављају на повратку сватова могу се, по мишљењу Данијеле Петковић, сврстати у неколико подтипова односно подгрупа: други просац, издаја неког из младожењине пратње, отимач девојке и дарова, изасланици тазбине, невеста, река. Више о томе видети у: Петковић 2019: 78–84.

сижеи српских народних епских песама и потврђују. Младожења Раде не успева да је савлада, те треба размислити о томе да ли се ова песма може сврстати у тип песама о неоствареној женидби¹⁰⁰ или је типична балада с обзиром на то да и невеста, финализирајући обред прелаза, извршава самоубиство.

4.2.1.2. Посестримство

Међу духовним сродницима епских јунака значајно место заузимају посестримице. Не може се говорити о разноврсности њихових улога, али им се значај свакако не може оспорити. Посестрима својом улогом утиче на развој догађаја, али и на судбину појединих ликова, углавном протагониста. Помоћ коју посестрима пружа јунаку огледа се у давању правих савета и информација, ослобађању из ропског положаја, поверењу, појењу вином, у завету ћутања, у помоћи коју пружа његовим крвним сродницима. Односи између побратима и посестримице афирмишу значај овог сродства и у традицијској култури, а битно утичу и на обликовање коначног суда о епском јунаку.

Неретко су и виле посестримице јунацима, а њихову улогу често преузимају и крчмарице као њихов двојник у песмама у којима су елиминисани елементи фантастике.

4.2.1.2.1. Посестримице вила и крчмарица

„Бе си данас, посестримо вило,
Бе си данас, није те не било!
Еда си се криво заклињала
Бе год мене до невоље буде
Да ћеш мене бити у невољи.”

(СНП II: 398)

Обимна литература о вили као демонском бићу указује на њена поливалентна значења која до изражаја долазе у зависности од жанра односно сижејног модела у којем се јавља. Ово натприродно биће има изглед лепе младе девојке распуштене косе, а фантастичном/натприродном/митском/оностраном је чине „магареће, кравље или козје ноге с копитама“ (РСМ 2001: 80), крила и, у зависности у којим јужнословенским традиционалним културама се јавља, непријатан задах, такође нелагодан мирис њене косе, звезда на челу, огромне груди које пребацује преко својих леђа (РСМ 2001: 80). Познато је да народни певач девојку пореди са вилом када жели да истакне њену лепоту; стога је значајно поменути опис девојке/невесте у једној лирској народној песми коју преносимо у целости:

„Наша снаша ко горска је вила,
све је друге своје надвисила,
образи јој румени ко руже,
лепше снаше ја не видо, друже:
коса руса низ леђа ју пада,

¹⁰⁰ Термин „неостварена женидба“ користи Данијела Петковић пишући да „песме о неоствареној женидби најчешће варирају моделе женидбе с препрекама или неуспешне отмице. Посебне скупине чине нпр. Песме са интернационалним мотивом – муж на свадби своје жене, или фабуле на жанровској граници, углавном баладе о смрти једног од младенаца“ (Петковић 2019: 79–80).

кој ју види срећи нек се нада,
ситне зубе ко бизере има,
ене, девер, за руку ју прима.“

(Бован 2001: 127)

Гордана Благојевић (2012) помиње да се „у народу (се) верује да су најлепше жене до данас пореклом од самовила“ (Благојевић 2012: 185).

Мирјана Детелић бележи да је вила у српским народним епским песмама „зависно од контекста и добар и зао демон“ (Детелић 1992: 67), што појачава сложеност њеног лика и сведочи о њеним амбивалентним функцијама. Дејан Ајдачић пише да су „у неким lirskim i епским песмама усмене традиције balkanskih Slovena vile dobre i naklonjene ljudima, dok se razorno ronašaju u mitološkim baladama, nekim епским песмама i demonološkim predanjima“.¹⁰¹ Многобројне су њене карактеристике/способности. Не боје се ничега¹⁰², јако добро познају својства биљака, јако лепо певају и играју у колу, воле да се умивају и купају (зато се често у песмама и могу видети поред воде). Да су виле и добре биљарице сведоче стихови једне верске митолошке песме са Косова и Метохије у којима вила тражи од ловца да је пусти, а за узврат обећава:

„Пусти мене млади ловче,
даћу теби дивит траву,
да ти мајки боље годи,
да ти љуба мушко роди.“

(Бован 2001: 157)

У зависности од места која настањује различита су јој имена наденута: приморкиња, језеркиња, бродарица, планинкиња, облакиња (РСМ 2001: 80). У једној верској (митолошкој) песми (Бован 2001: 156), виле су под „дрвом росуњавим“ (вилом и купином) и наздрављају једна другој:

„Здраво ми биле беле виле,
под гором, под водом.“ (подвукла М. Миљковић)

(Бован 2001: 156)

У другој песми, словенском антитезом даје се одговор на изречену сумњу:

„Што то цвили у гору зелену,
да л' су виле, да л' су љуте змије?
Нит су виле, нит су љуте змије.
Да су виле, *по горе би биле,*
да су змије, под камен би биле.“

(Бован 1980/3: 105)

Људима/јунацима који јој се замере није лако да са њом склопе примирје и избегну њену осветољубиву природу, али има и случајева када су виле у безизлазном положају из ког се

¹⁰¹ (Ајдачић, „О vilama u narodnim baladama“, <https://www.rastko.rs/rastko/delo/10032>, приступљено 29. 01. 2020).

¹⁰² Мада, Тихомир Ђорђевић је пронашао једну песму код Богољуба Петрановића у којој стихови истичу вилин страх од вука; више о томе у: Ђорђевић 1953: 61,62.

спасавају братимљењем јунака. Свој простор¹⁰³ штите и чувају од смртних, а познато је да се у епским песмама често налазе као чувари воде или горе, граничног простора који такође има везе са њиховом и демонском и људском природом. Како је примећено да су у епици јаке границе заштићене неким демонским чуварем (Детелић 1992: 65), те да је вила „биће граничних простора“¹⁰⁴ (Карановић 2010: 297), покушајима да се оне пробију активира се њихова осветничка функција. Ни оне нису несавладиве, устукну пред појавом (митског) јунака (песме показују да је то углавном Марко Краљевић чија епска биографија оправдава његову натприродну страну) чија је првобитна функција поновно успостављање хармоније јер, како Мирјана Дрндарски пише, „Марко убија хтонско божанство и ослобађа извор живота, чиме људима враћа живот и могућност вечног обнављања“ (Дрндарски 2001: 12). С обзиром на то да су у песмама приказане у различитим ситуацијама, на основу функција које имају можемо их поделити у неколико категорија: виле саветнице, виле гласници, виле исцелитељке, виле противници, виле помоћнице и виле посестрима. У категорији посестрима сублимиране су све њене поменуте функције. У сижеима везаним за Марка Краљевића на јужнословенском простору, вила је помагач на мегдану; у песми записаној у Истри (према Златковић/Лукић, 2005: 23) стоје стихови:

„Skoči vila Kraljeviću Marku,
I promeni njegovega konja,
i mu dava naoštrenu sablju.“

(Према Златковић/Лукић 2005: 23)

У бугарској народној песми вила се јавља у функцији чуварице:

„Па ње лежал три години време,
чувала го Вела самовила,
доноси му по малого лебед.“

(СБНУ 43, с. 52)

У српским народним песмама вила враћа вид, помаже јунаку да савлада противника, вида им ране, указује на блиску смрт и слично, али са људима успоставља и близак контакт.¹⁰⁵ Вила је жртва у појединим песмама у којима је и противник јунаку, а ти сижеи су везани за вилу као чувара воде (Дрндарски 2001: 86–100). Има сижеа у којима је вила у почетку посестрима „гуђем“ јунаку (Арапину), што је доводи у опасност, али се њена функција до краја песме мења јер се, ступањем у исто сродство са другим јунаком спасава смрти (СНП VI: 19).

У песми из *Ерлангенске рукописа* (ЕР: 176) вила Мандалина се јавља као противник Марка Краљевића; у песми је дат мотив затварања воде и узимања водарине, што представља довољан разлог да Марко 'плати водарину' на свој начин:

¹⁰³ Вилиним простором сматра се вилин извор, вилина вода, вилина планина, вилино гумно, вилино коло (СМР 1998: 99, 100).

¹⁰⁴ Зоја Карановић примећује да је вила одувек била у вези са водом „пошто се богиња плодности у једном тренутку располутила, два њена начела су постала доња вила, ситуирана поред воде – гутачица воде, и горња, горска вила/облакиња – кишодавац, дакле вода уопште је била и остала у њеном домену. И та два лика, позитиван и негативан, представљају категорије добра и зла. Односно, могу се показати као две хипостазе истог лика који је некада постојао, па ишчезао“ (Карановић 2009: 299).

¹⁰⁵ Душан Бандић примећује да су „распрострањене (су) биле представе о полним односима између вила и одабраних представника људског рода. То је и разумљиво, јер оне нису имале мушке партнере у свом кругу. Волеле су лепе, здраве и снажне младиће. Проналазиле су их најчешће међу планинским пастирима и великим јунацима. Своју љубав су криле, а и њихови љубавници морали су брижљиво да чувају тајну. У противном, били би изложени страшној освети“ (Бандић 1991: 151).

„Трже Марко сабљу од појаса,
те посиче вилу Мандалину,
јер узима тешку водарину.“
(ЕР: 176)

Њихова нетрпељивост дата је и у песми под бројем 181. Марко у тој песми изазива вилу разапињући шатор на њеном терену, *на вилинском игралишту*. Вила му је устрелила срце коња и побегла, а он се осветио извадивши јој очи. У бугарској народној песми (СБНУ 43, с. 95) Вила Самовила такође затвара воду; Марко одлази и док она спава попије пола језера, а када се она пробуди, стиже њега на друму и баца стреле на њега. Он ухвати стреле, а онда вила почиње да моли за живот јер га није познала:

„Немой мене, Марко, да погубиш!
Ја не можех, Марко Кралевиче,
ја не можех да си те познаем,
затова си стрелки язе фърлих!“
(СБНУ 43, с. 95)

Овде се отвара питање њиховог познанства; да ли се ради о побратимству и да ли је вила искрена када каже да га није познала, или се уплашила од њега па покушава да се речима спаси? У једној од песама Марку *вила посетрима* саопштава да му је брат Андријаш погинуо (Богишић 1878: 245); у песми „Плењење оваца” (Бован 2001: 534), с Прекорнице вила обавештава војводу Рада о несрећи која је задесила његову породицу, те тиме постаје гласник који подноси извештај:

„Ил не чујеш ил не хајеш Раде,
да су теби Турци ударили,
обадвије деце погубили,
и бијеле овце плијенили.“
(Бован 2001: 536)

Снежана Самарџија гласнике и саветнике сврстава у споредне ликове који чине посебан делокруг и који су „максимално типизирани и наглашено статични“ (Самарџија 2008: 242), али чијим изостављањем „не би могао да се започне/настави след епизода, не би постојало везивно ткиво које чини кохерентну 'причу' о подвигу, мотивише акцију и поларизује ликове“ (Исто). У песми „Отмица девојке” вила из магле задржава улогу гласника. Иако се у овој песми не може сматрати гласником-жртвом, чини се да она обавештава свог побратима о томе шта се догодило у његовом одсуству. Однос гласника и протагонисте коме је глас упућен веома је присан:

„Побратиме, капетан Радојко,
зло ти вино у Падине било,
зло ти вино, а гора ракија! (Подвукла М. Миљковић)
знаш ли, ђидо, шта си учинио?
Учинио Нешку са обрешка?
Ти си њему цуру заробио,
Ти си њему образ оцрнио,
то ти Нешко опростити неће;

ти си синоћ сина оженио,
јутрос ће ти остат удовица.“
(Бован 2001: 536)

Ову формулативну клетву¹⁰⁶, којом се у песми увек указује на промену дотадашњег стања, изговара и мајка Страхињића бана који је у Крушевцу *зачамао* код своје тазбине и ког, као и у овој песми, гласник (мајка) извештајем мотивише на акцију: „Склоп извештаја и начин обраћања истичу и удео пасивног јунака у трагичном преокрету. Спознаја сопствене (не)одговорности и кривице мотивише његове реакције и појачава императив извршавања епских (породичних и друштвених) обавеза“ (Самарџија 2008: 245). У епској поезији, како примећују Радмила Пешић и Нада Милошевић Ђорђевић клетва „*ima pre ulogu psihološkog podsticaja za samu radwu kojoj je neophodan emotivan impuls, nego funkciju uslovnog prizivanja nesreće, i nalazi se između zakletve i kletve*“ (Pešić/Milošević Đorđević 1984: 120). Бановић Страхиња који је „у тренутку разбуђен, отрешњен“ (Љубинковић 2010: 381), креће да поврати своје људско достојанство. Са друге стране, капетан Радојко се не помера из места у којем се налази. Он добија глас/поруку од посестрима који не садржи новост. Напротив, од виле посестрима сазнајемо шта је то учинио капетан Радојко, а вилино директно обраћање побратиму има за циљ да га подсети на тежину престапа који је учинио („Ти си њему цуру заробио,/ Ти си њему образ оцрнио“) и очекивање последице („То ти Нешко опростити неће“).

Функције виле табеларно бисмо могли приказати на следећи начин:

Табела 1. Функције виле

Функције виле				
гласник	противник	саветник	исцелитељ	помоћник
- Посестрима	- жртва	- посестрима	- посестрима	- посестрима
	- посестрима			
	- помоћник	- саветник	- исцелитељ	- помоћник

Како не бисмо излазили из оквира наше теме, у даљем делу текста бавићемо се вилама посестримама, узимајући у обзир и остале функције које из ове главне произилазе.

Веселин Чајкановић о вилама пише као о амбивалентним бићима које су такође чувари правде и морала (Чајкановић 1994/2: 380) и којима будућност (како блиска тако и она далека) није непозната јер „виле виде оно што други не виде“ (Пешићан Љуштановић 2002: 79), те се у једном тренутку налазе испред епског јунака (сетимо се да управо вила предсказује смрт Марку Краљевићу). Дејан Ајдачић сматра да су на обликовање/карактер виле утицале две ствари: једна је да се у лику виле налази неколико женских демона (виле, суђенице, вештице), а друга је да је њен карактер зависио од различитих стадијума мита: оне су најпре биле демони судбине, затим су попримиле карактеристике демона лова и природе, а најзад и својства жена

¹⁰⁶ „KLETVА. Posredno ili neposredno izrečena, sažeta ili pesnički razvijena, najčešće ritmički uobličena želja. Priziva zlo na onoga kome (ono čemu) se upućuje. Izrečena s jakim emotivnim intenzitetom, većinom kao zgusnuto osećanje mržnje, u srditoj nemoći, kao osveta ili kao preventivno sredstvo pretnje, zasniva se na verovanju u magijsku moć reči“ (Pešić/Milošević Đorđević 1984: 119).

(<https://www.rastko.rs/rastko/delo/10032>, приступљено 29. 01. 2020). У народним епским песмама са Косова и Метохије вила се углавном помиње у сужеима о Марку Краљевићу, где до изражаја долази њена противуречна природа. Према истом јунаку вила поступа другачије; док је у неким песмама његов непријатељ (Дебељковић 1984: 239) у другима је помоћник, саветодавац, духовни сродник који јунаку помаже у кључном тренутку и одржава га у животу (Бован 1989: 310; Јастребов 1889: 60). Вила је само један од многобројних Маркових противника са којом он успева да се обрачуна. Њена натприродност сврстава је у теже противнике, попут Мусе Кесеције. Неретко, да би је савладао, односно осветио се (или због чувања односно наплате воде или због рањавања Милоша побратима који на његов захтев пева у гори), Марко мора да се ослони на свог Шарца и његове натприродне способности: „Летни, Шаро, летни добро моје,/ Да откупиш и себе и мене“ (Дебељковић 1984: 239). Имајући у виду народне песме које је забележио Вук Караџић, као и легенде и предања о овом јунаку, треба поменути да је Марко са вилом у још једном духовном сродству; у питању је сродство по млеку, у које су њих двоје ступили у тренутку када је вила задојила Марка. Тихомир Ђорђевић бележи да „међу сродницима влада љубав и наклоност. Отуда је између вила и њихових рођака по млеку велика милошта, пријатељство, заштита и узајамна помоћ, што се све тако лепо изражава у нашим народним песмама“ (Ђорђевић 1953: 99). Песме и предања помињу и Марково добро опхођење према вили односно њеном детету, због чега га је вила, у знак захвалности, обдарила великом снагом и јунаштвом, или га пак даривала јуначким атрибутима:

„Ја имадем у планини вилу,
у планини вилу посестриму,
дала ми је два сокола сива,
и дала ми два хрта бијела
и дала ми златну амајлију
са којом сам добио мегдана
колико је у години дана.“

(Петрановић II: 254)¹⁰⁷

Таква њена двојност огледа се и у тренутку када је Марко хтео да закоље свог Шарца и напије се његове крви¹⁰⁸ јер у гори Романији није могао да пронађе воду. Душан Бандић (1974: 150–151) је писао о томе да има сведочења да људи лижу или пију крв закланих животиња, нарочито жртвених, са циљем да њихову снагу (бар један део њихове снаге) пренесу на себе. У питању је свакако познати сужејни модел који се јавља у низу варијаната на целом јужнословенском простору и припада „најстаријем епском слоју на Балкану, а уједно и најстаријем, митолошком слоју епске легенде о овом најпознатијем јунаку народних песама“ (Дрндарски 2001: 86 – 87). У песми са Косова и Метохије (у једној од варијаната) приметан је и старији и млађи слој епског певања, будући да се јавља и вила и крчмарица као њен супститут. У песми је, иначе, дат мотив о вили изворкињи, чуварки воде која симболично означава живот, али се преко тог мотива долази до мотива о сукобу двојице јунака, Марка Краљевића и Мусе Кесеције. У варијантама које не припадају овом географском подручју и у којима је изостављен мотив мегдана између Марка и Мусе, Марко се супротставља вили, бори се са њом и убија је. У нашој варијанти долази до сукоба који се не разрешава смрћу виле већ ступањем у духовну везу

¹⁰⁷ Више о томе видети у: Беговић 1986: 199.

¹⁰⁸ „Крв скоро сваке животиње налази примену у магијским ритуалима народа широм света, и то по принципу сличности, нпр. У мађарским обредима крв пса, петла, гуске, чини човека будним и храбрим; крв коња истрајним, крв краве, овце, голуба питомим, стрпљивим итд.“ (Према: Мандић/Ђурић 2016: 21).

побратимства/посестримства коју, у критичним тренуцима, иницира вила односно крчмарица. Овде се, дакле, не може у потпуности говорити о вили као о демону који људима ускраћује воду (Дрндарски 2001: 99), нити о вили коју поистовећујемо са демоном Хароном (Дрндарски 2001: 98). Рекли бисмо да је узрок томе губљење старијег, митолошког слоја чиме је изгубљена и потреба за законитостима јуначке песме.

На почетку песме, јављајући се са планине, вила постаје помоћник/саветодавац:

„Побратиме, Краљевићу Марко!
Не саломи своје десно крило,
Не закољи дебела шарана,
Не будали кад будала неси,
Но узјани дебела Шарана,
Па ми слегни стрмом низ планину,
Ту ћеш наћи студена кладенца,
Код кладенца крчмарица Мара
Не да воду без царине пити,
Иште коњу ноге до колена,
а јунаку руке до рамена!“
(Бован 1980/4: 124)

Међутим, вила се овде јавља и као чувар воде с обзиром на то да, елиминацијом фантастике, својства виле преузимају крчмарице, што стихови у песми и потврђују (вила = крчмарица Мара):

„Та' пут ми се Мара пробудила,
А за Марком јуриш учинила,
Но се бише летњи дан до пладне
док су Марка пене попануле,
Марка беле, а *вилу* кржаве!“
(Бован 1980/4: 125)

У овој песми вила представља правог епског противника (Дрндарски 2001: 15); сукоб са њом подсећа на Маркове најтеже мегдане, какав је, рецимо био онај са Мусом Кесецијом или онај који су делили Влах Алија и Бановић Страхиња, „потанко припремљен, максимално формулативан“ (Самарџија 2008: 141). Али, овај се двобој не завршава смрћу једног од јунака већ њиховим орођавањем, вила побратими свог противника и спасава се смрти. Иако стихови указују на Марков бољи положај него вилин, он прихвата побратимство/посестримство и тако добија сигурног помоћника. У том погледу, крај овог двобоја подсећа на разрешење конфликта међу песмама средњих и новијих времена:

„У лице се с Турком пољубио,
Један другом крвцу халалише.“
(СНП III: 54)

Исти расплет налазимо и међу песмама новијих времена у којима стихови показују да се конфликт није увек морао завршити победом једног од јунака већ склапањем примирја међу њима, односно склапањем побратимства:

„Па се онда обадва рукују,
И по једну чашу пију вина,
Један другом да опросте крвцу.“
(СНП IV: 39)

Сличан мотив, где до изражаја долазе вилине митолошке одлике видљив је и у песми „Марко Краљевић и вила бродарица“ (Дебељковић 1984: 239) у којој се вила самовила јавља такође као чувар воде.¹⁰⁹ Ова песма би се могла сврстати у песме са мотивом „борбе између јунака и хтоничног божанства“ (Дрндарски 2001: 98) јер демонске карактеристике које поседује указују на њену негативну природу. Наслов песме упућује на мотив о вили бродарици, али њен наставак указује, ипак, да се ради о вили изворкињи¹¹⁰:

„Има воде горе у трњине,
Ту ми има та вода студена,
И куд воде та јела зелена,
И под јелу вила самовила,
Ту је воду вила прекупила.“
(Дебељковић 1984: 239)

Данијела Петковић у овом Марковом поступку (дакле, одбијање плаћања харача, ослепљење виле и слично) види задобијање статуса културног јунака јер „онеспособљавање или убијање хтонског чувара значи освајање његовог простора и превођење у људску сферу“ (Петковић 2019: 37). Ипак, три тачке на крају песме говоре о томе да песма, може бити, није до краја завршена, јер коначног расплета и нема. Њихов однос у овој песми остаје неразјашњен, а читалац остаје без информације о томе да ли је дошло до склапања духовног сродства између Марка и виле, или је Марко савладао вилу, или је вила нанела неко зло Марку. Јасно је истакнут само непријатељски однос који започиње вербално:

„Стан, не бежи, курво и ђидијо,
а што си ми све воду попија,
сам си пија и коња поија.
Тад говори Марко Краљевићи:
Шири руке, вило самовило,
шири руке дукате да платим,
да ти платим за воду студену...“
(Дебељковић 1984: 240)

Однос Марка према вили (и обрнуто) опеван је у још две песме (СНП Пр: 125, 128), са другачијим расплетом. У једној од њих, Милош побратим показује страх од виле уколико услиши молбу своје побратиму Марку, који му одговара:

¹⁰⁹ Вилина вода је назив за „планинске или шумске изворе са бистром водом. Некад се веровало да ти извори припадају вилама и да се оне ту ноћу окупљају на игру, па зато није добро ноћу долазити на њих. Ако се већ мора ноћу ићи на вилину воду, добро је претходно некако огласити свој долазак, на пример, бацањем камена, да би се виле склониле. У противном, по веровању, нежељеног посетиоца могла би снаћи неизлечива болест или нека друга несрећа“ (СМР 1998: 100).

¹¹⁰ На контаминацију мотива о вилибродаркињи и вили изворкињи те губљењу семантичких разлика међу њима указује Мирјана Дрндарски (2001: 100).

„Не бој ми се, Милош Обилићу,
Док је мога виловита Шаре!
Све су мени посестримере виле,
Само није вила Равијојла;
Ако Бог да и срећа донесе,
И та ће ме данас побратити.“
(СНП Пр: 130)

Љубоморна вила („Па сам курву натпјевао вилу,/ Љепше ми је грло нег у виле“) чија је забрана певања у гори прекршена, освећује се и устрељује Милоша Обилића. У овом старијем слоју певања до изражаја долази примарна вилина функција (гора је њен простор који она има потребу да штити), док наставак песме говори о млађем слоју певања где се неутралишу њене митолошке способности које се, даље, своде само на оне карактеристике прихватљиве за лик јунака. Тиме је успостављен равномеран однос снага између двоје противника при чему је народни певач примат дао људском:

„Љепо Марко погодио вилу,
Међу плећа, међу бјела крила,
И како је лако ударио,
са црном је земљом саставио,
с црном земљом и зеленом травом.“
(СНП Пр: 130)

Тада се вила Равијојла придружује осталим вилама, братимећи Марка. Побратим њеног побратима постаје и њен духовни сродник, а новосклопљено сродство гарантује заштиту и искључује љубомору:

„Побратиме, Милош' Обилићу,
Иди сада куда теби драго
И поп'јевај како теби драго,
Љепше ти је грло нег' у мене
И љепше ти пјесме цароставне.“
(СНП Пр: 128)

У другој песми, вила је такође приказана у две своје позиције: као супериорна (устрељује Милоша који гором пева), а потом задобија позицију подређеног (Марко је кажњава топузом). Из те позиције она покушава да се спасе братимљењем:

„Побратиме, Краљевићу Марко,
не удри ме, тако ти коњица,
Ја ћу теби повратити друга.“
(СНП Пр: 129)

Својим тајним знањем, познавањем биља, спасавањем Милоша, вила себи осигурава живот и побратима у будућности.

Истоимена варијанта ове песме (СНП Пр: 130), даје одговор на постављено питање и могуће констатације доносећи другачији расплет. Марко, као „lik preuzet iz srpske mitske tradicije“

(<https://www.rastko.rs/rastko/delo/10032>, приступљено 29. 01. 2020) усмрћује вилу која је воду хтела да му наплати ослепљењем. Пажњу, међутим, привлачи стих који говори о томе да вила на јелену креће за Марком са циљем да му „наплати“ воду. Присуство јелена, како примећује Мирјана Дрндарски (2001) јавља се у још неким варијантама са овим мотивом, међу којима је најпознатија далматинска варијанта Николе Томазеа у којој хтоничну улогу јелена појачавају и змије које су у запису песме Дене Дебељковића изостале.¹¹¹

Мотив затварања воде од виле дат је и у песми „Марко Краљевић и вила нагоркиња“ (Бован 2001: 431). Ову песму је Владимир Бован сврстао у приповедне песме (бајке у стиху), са следећим образложењем:

„Ми смо ову песму, и поред уобичајеног става да се песме о главним јунацима наше народне јуначке епике, сврставају у јуначку народну епику, ставили у приповедне песме, јер осим Марковог имена у песми нема ничег историјског, што је главна карактеристика јуначких епских народних песама. Ми смо у ову књигу епских приповедних народних песама из записа студената уврстили у један број приповедних народних песама које стоје на граници са лирским народним песамама. Те песме су кратке, али сиже, колико је год неразвијен, типично је епски, јер се ради о целовитом догађају који се опева у песми“ (Бован 2001: 37).

У поменутој песми *нешто* из облака говори Марку да се воде може напити на извору који је вила оградила („троја врата на њу ударила“). Како су се и он и Шарац напили воде, вила зауставља Марка да плати водарину, што Марко одбија. У формулативно приказаном епском мегдану двоје љутих противника протагониста је у тежој ситуацији:

„(0)рваше се летњи дан до подне,
Марка бела пена попанула,
Марка бела и пена крвава,
А вилу (је) тек почела бела.“

(Бован 2001: 432)

За разлику од песме о Марку и Муси у којој вила посестрима помаже Марку, он се овде спасава тако што плаши вилу вуковима. Ови би се стихови више могли протумачити као одвраћање пажње од главног догађаја у циљу ослобађања притиска јунака који је у неповољнијем положају (у овом случају Марка Краљевића). То је било довољно да се промени статус двоје јунака натприродне снаге. И наредни поступци указују на класичан епски мегдан; Марко ће зубима заклати вилу, а затим јој мачем одсећи главу и „ударити“ на колац (управо онако како се поступа са великим јунацима). И у овој песми вила није Маркова посестрима, већ љути противник који се не сећа (питање је због чега) да се може спасити позивањем противника за духовног сродника.

Мотив о вили изворкињи, односно вили која „узима од воде хараче“ проналазимо и међу песама старијих записа (ЕР : 176). Расплет у тој песми не разликује се суштински од варијаната песама са Косова и Метохије, Марко сабљом „посиче вилу Мандалину/ јер узима тешку водарину“ (ЕР: 176).

У варијанти коју је записао Јастребов¹¹², два побратима, Марко и Милош, шетају гором. У складу са семантиком горе, у наставку сижеа очекујемо заплет. Марко тражи од Милоша да му пева. Милош показује страх, али побратимова молба и убеђење да се не боји док је њега и његовог

¹¹¹ У студији у којој се бави сличностима и разликама између виле бродаркиње и виле изворкиње, Дрндарски детаљно обрађује јављање јелена у песамама с овим мотивом, износећи веровања одређених култура у којима се јелен јавља као психопомпос, као животиња која се везује за воду или за смрт. Више о томе у: Дрндарски 2001: 86 – 100.

¹¹² Песма је без наслова, а први њен стих гласи „Гору шетав до два побратима“ (Јастребов 1889: 218).

Шарца, односи примат и, због непоштовања вилиног простора те забране певања у гори коју вила тумачи „као преступ, као светогрђе“ (Сувајџић 2005: 237), Милош бива устрељен у грло јуначко и срце живо. Захваљујући Шарцу, Марко успева да ухвати вилу која га моли да је пусти/ослободи те да ће она зацелити ране његовом побратиму, али је позив за духовног сродника изостао. Вилин страх да ће бити убијена је кључ/разлог због којег се она одлучује да помогне јунаку ког је устрелила. Од противника она тако постаје помагач чија двострука природа и овде долази до изражаја. У односу према Милошу вила представља заштитника горе при чему се испољава њена права вилинска природа, а на крају песме вила показује страх чиме се карактеристике њеног опасног демонског бића неутралишу што јој додељује подређени положај.

У још неким песмама страх је разлог да вила од противника постане помагач, и нешто више – духовни сродник (посестрима). У песми „Марко и Муса Кесеџија“ (Бован 1989: 310) и „Краљевичь Марко и Корунь разбойникь“ (Јастребов 1889: 60) јунака спасава досетљивост да вилу/крчмарицу повуче за косу, чиме се статус ових ликова мења; у тренутку када она постаје угрожена, прибегава братимљењу:

„Ево ти се кунем Богом живим,
Ди ћеш, Марко, при невољи бити,
ја ћу тебе од индата бити.
'Оћу Марко тебе световати:
У недељу кавгу не почињи,
у недељу, помоћ ти не могу.
Оде Марко: Збогом, посестримо.“
(Бован 1989: 311)

У наставку је приказан мегдан између Марка и Мусе. Посестрима вила јављањем са високе планине помаже Марку у одсудном тренутку, подсећајући га на заборављено оружје („анџар од појаса“) и саветујући га да је време да га употреби. Јавља се још једном у песми, у тренутку када је Муса већ лежао мртав, а на њему „три срца му беју“¹¹³, са циљем да Марка „упозна“ са Мусом. Песма се завршава Марковим речима:

„Да сам знао како јунак јесте
Побром би га био уватио,
шер би не виво царе у Стамбола!“
(Бован 1980/4: 127)

Ступањем у духовну везу побратимства, обезбеђује се помоћ; још ако се то чини између особа различитог друштвеног слоја, са доказано већим степеном снаге или јунаштва, особа која братими/сестрими може бити сигурна да ће уживати статус заштићеног лица у свим неповољним ситуацијама у којима се буде нашла. Када је у питању побратимство/посестримство између Марка и виле (или обрнуто), примећујемо да је оно склопљено из невоље; вила братими Марка у готово безизлазној ситуацији, иако у појединим сижеима њихов однос изгледа као мегдан два љута противника истих јуначких могућности. Као посестрима, вила помаже Марку у кључним тренуцима. У песмама са других територија, као што Марко кличе вилу посестриму, тако и вила кличе Марка:

¹¹³ Три срца на јунаку указују на његову надљудску природу, а таква митска бића, поред митских предмета, митске радње, митских сижеа, указују на елементе који митологизују песму. О томе више у: Перић 2020: 182–201.

„Мајка виче: 'Ђе си, брате Марко?
Кад ваљаде тебе не имаде.
Знаш кад смо се, брате, побратили,
једно другом вјеру zaloжили,
када теби до невоље дође,
да се сека у невољи нађе,
када секи до невоље дође,
да се братац у невољи нађе.“

(Петрановић III: 16)

Као духовни сродник, вила на овај начин утиче на нијансирање лика главног јунака, који је у песми иначе увек у фокусу. Иако и остали женски ликови (љуба, мајка, сестра) својим функцијама учествују у грађењу лика епског јунака, рекли бисмо да вила у томе предњачи. Томе би главни разлог могао бити тај што је у митолошком систему управо она лик који је, као и јунак у епском систему, *in medias res*. Снежана Самарџија, са друге стране, пише о томе како је „сам чин орођавања, битан за структуру прозних врста, у епском систему од секундарног значаја. Духовно сродство између два света – епског и вилинског у епици се подразумева као део технике спевавања и система формула” (Самарџија 2008: 117). Песме ипак показују приснију везу између ова два света (епског и фантастичног) у којима је вила заслужна за преокрет ситуације, наравно, у корист свог духовног сродника.

И у осталим песмама са простора Косова и Метохије вила је увек близу воде, што и не чуди јер је познато да се „реке, као и друге воде, у многим религијама сматрају стаништима митских бића, демона и божанстава, а некада их сматрају одуховљеним, живим, па се и персонификују као божанства или друга натприродна бића“ (СМР 1998: 380). У песми „Војвода Станиша“¹¹⁴, у којој већ у поступку номенклатуре имамо процес деепизације и дефолклоризације те уношење елемената реалија, станиште виле је поред набујале Бистрице преко које војвода не може да преведе своје овце и чобане, те се и овде може говорити о вили бродаркињи. Можда се и у овој песми крије прастари мотив о превозењу душе умрлих преко реке смрти који је, како Мирјана Дрндарски сматра, анализирајући песме о Марку Краљевићу и вили, „доживео епску трансформацију и појавио се као мотив узимања крвавог данка од коња и јунака, који је наметнула вила, чуварица језера“ (Дрндарски 2001: 11). За помоћ се војвода обраћа вили два пута:

- први пут када јој обећава награду:

„За мене ћу три дуката дати,
за тридесет мои чобанина
ће ти платим тридесет дуката;
на свакоја моа бела овца
ће ти платим по пола цванцика,
на шилејна по черек цванцика,
на јаганце по десет парице;

¹¹⁴ Владимир Бован ову песму сврстава у приповедну епику (бајка у стиху), наводећи податак да ју је записао Иван Степанович Јастребов највероватније у Средској жупи (Бован 1980/3: 10). Делови песме, како он каже, подсећају на народну песму о Михату чобанину, „само што је овде дат и онај измишљени свет са вилом којој је по својим моћима доста блиска 'кучка караманка“ (Бован 1980/3: 12).

за тридесет кучи кутромани
ће ти дадем тријес бели гроша.“

(Бован 1980/3: 41; Јастребов 1889: 291);

- други пут када је сестрими:

”Молим ти се, вило, сестро мила.“

(Бован 1980/3: 42)

Вила, међутим, своју помоћ скупо наплаћује и условљава га његовим црним очима (што се, опет, уклапа у мотив о вили бродаркињи која од јунака за прелаз преко воде, између осталог, тражи и очи); у супротном, он остаје без њене помоћи. Како више воли своје овце него своје очи, што је у песми јасно наглашено, војвода Станиша обећава вили да ће јој дозволити да му „узме“ очи ако пристане на договор, што вила и чини. Однос неједнаких снага (вила са натприродним карактеристикама/вила као митолошко биће) и војвода Станиша (у епици недовољно познат лик), при чему је вила по свему супериорнија, занимљив је због условно речено замене статуса које ликови у песмама иначе имају: са врха на којем се налази (изазива страх код војводе Станише), вила мења своју позицију и бива неочекивано насамарена. У једном делу песме улоге су замењене. Војвода Станиша вешто преокреће ситуацију у своју корист, прибегавајући сестримљењу:

„Молим ти се, вило, сестро мила!

Да ме пуштиш до зелене риде,
још један пут света да прегледам!“

(Бован 1980/3: 42)

То је кључни моменат у песми када позивом за ступање у духовно сродство побратимства/ посестримства јунак „обезбеђује“ себи сигуран живот, без опасности од сакаћења (у овом случају ослепљивања). И не само то. Прихватајући побратимство, вила и не слуги да упада у замку. Верна *кучка караманка*¹¹⁵ и тридесет кутромана, помоћници војводе Станише, успевају да је ухвате и полеме јој оба вита крила. У народној књижевности је познато да зло увек бива кажњено, а добро награђено, али у овој песми, наилазимо на другачију ситуацију. Војвода Станиша, не бива кажњен, иако би морао да буде. Како је систем традиционалних забрана подразумевао ригорозну казну за њихово кршење, која у овој песми изостаје, овде можемо да говоримо, са једне стране, о слабљењу врло снажних етичких норми.¹¹⁶ Са друге стране, пак, војвода Станиша је јунак који савладава хтонско божанство те тако однос војводе Станише и виле подсећа на однос Марка Краљевића и виле бродаркиње. Ако се ослонимо на напомену Владимира Бована да је *кучка караманка* по својим моћима доста блиска/слична вили (Бован 1980/3: 12), јасно је и откуда јој моћ да вилу савлада. Прави помоћник у овој песми је уствари кучка караманка, а не вила. Побратимско/посестримски однос између војводе Станише и виле није обавезујући, будући да војвода сестрими вилу након што је обећао да ће јој жртвовати своје очи. Песма се завршава савладавањем виле што се, такође, уклапа у мотив о вили бродаркињи. Иако је приметно да изостаје почетни део карактеристичан за сижејну шему песама с овим мотивом (јунака мори жеђ коју нема где да угаси, јунак хоће да закоље свог коња у недостатку воде и слично), наставак

¹¹⁵ У српској народној епској поезији *Караман* је пас великог и једног од најпознатијих епских јунака Бановић Страхине. Помињање *кучке караманке* као верног пријатеља и помагача не толико познатог(уствари, потпуно непознатог јунака) може да говори о могућем повратном утицају класичне епике на терену.

¹¹⁶ У вези са гресима, Јаша Продановић примећује: „Некад и Бог и људи казне и саму грешну помисао; некад остављају некажњене и покушај греха и грешно дело“ (Продановић 1932: 57).

песме (јунак има помоћника у савладавању противника) указује на сличности са неким варијантним записима у којима Марко Краљевић уз помоћ помагача (виле облакиње или горске виле) савладава хтонско божанство.

У безизлазној ситуацији, жалећи за својим погинулим синовима, и Старина Новак „кличе“ вилу самовилу: „Не дај, вило, моја посестримо,/ сва три сина мене погинуше“ (Дебељковић 1984: 288). Хајдук моли помоћ од виле:

„Удри, каже, вило самовило,
удри, каже, Грче терзибашу!
Сва три сина мене погубија!“

(Бован 1980/4: 217; Дебељковић 1984: 288)

Како виле знају свакојако биље, посестрима бере траве како би ослепила противника свога побратима¹¹⁷ и тако га спасила сигурне смрти¹¹⁸:

„Престрели га вила самовила,
престрели га међу обе очи.“

(Бован 1980/4: 217; Дебељковић 1984: 288)

Поменуто варијанту можемо поредити са песмом „Женидба Грујице Новаковића“ (СНП III: 6) у којој је Грчић Манојло, иначе, „анахроно сукобљен са Старином Новаком“ (Лома 2002: 76). Сличност између ове две варијанте огледа се у вили која се у обе песме јавља као посестрима у функцији помоћника. Њена главна улога је да помогне искусном хајдуку да савлада љутог противника, Грчића Манојла, односно Грче Терзибашу. Разлика се, пак, огледа, у томе што је љути противник у песми са Косова и Метохије четврти син Старине Новака, и то је новина у односу на остале варијанте у оквиру круга песама о Старини Новаку. Посестрима остаје доследна својој функцији и помаже побратиму. Говори му да је ослепила противника те ослабила његову моћ, чиме су се створили услови за његово убиство. Једино тако рањен Грче терзибаша постаје лак плен за Старину Новака који из те борбе излази као победник. Чудећи се његовом јунаштву и у борби показаним вештинама, народни певач поставља питање ког је рода и племена. Крај је трагичан због чега у овој песми проналазимо и елементе баладе, јер хајдук над хајдучима сазнаје да су се браћа, а његови синови, у незнању убила. Не преостаје му ништа друго сем да себи одузме живот, што и чини:

„Сада маши Стари Новачина,
маши, каже, своју остру сабљу
те убоде своје живо срце:
да се знаде како сви јунаци,
стари отац сас четири сина

¹¹⁷ Међу многобројним способностима/вештинама виле којима могу да нашкоде смртнима (казне за увреду људи су тешке, кажњава се недолично понашање), оне могу „слати и болести, сакатити или чак убијати људе (понекад убијају и погледом)“ (РСМ 2001: 81); у овој песми, конкретно, вила травом, само њој познатом, ослепљује противника.

¹¹⁸ Познато је да су виле „особито веште у лечењу, посебно тешких рана задобијених у бојевима. Лечење се састоји у видању разним биљем, које само оне познају. Оне видају и очи, најчешће чудотворном водом“ (СМР 1998: 98)

међу собом, каже, погинусмо
а за једну, је ли, женску главу.“
(Дебељковић 1984: 289)

У вези са вилом у функцији помоћника на мегдану, Бошко Сувајџић пише:

„У кругу песама са тематско-сужејном основом мегдана јунака вила по правилу има улогу помоћника. Она се уводи у сиже на врхунцу мегдана и пресудно утиче на његово разрешење. Занимљиво је да њена функција у песми *Женидба Грујице Новаковића* није давање савета, нити одвраћање пажње јунаковог противника. Вила Грчић Манојлу засењује очи. Тиме се успоставља аналогија између основних епских атрибута Старине Новака и Грчић Манојла. Привремено лишен чула вида, Манојло би требало да представља лак плен за искусног хајдука. Ипак, Новак ни обневиделом Манојлу не сме да приступи. На семантичком плану успоставља се аналогија између доминантног епског оружја Старине Новака, истакнутог у декоративном опису (очи) и епских атрибута његовог противника којег вила лишава управо чула вида. Овај својеврсни двобој очима, уз посредство виле, типолошки асоцира на негацију мегдана у песми *Марко Краљевић и Љутица Богдан* Тешана Подруговића“ (Сувајџић 2005: 235).

Поставља се питање шта би се десило да се посестрима вила није одазвала, да је занемарила своју улогу духовног сродника? Старина Новак би настрадао, убио би га, у незнању, рођени син. Да ли је посестрима вила у овом случају помоћник? И коме? Старини Новаку? Његовом противнику/сину Грче Терзибаши? Истини? Ако вила може унапред да види ствари (као што зна када ће Марко Краљевић умрети, што му и лично саопштава) зашто није знала за крвну везу између противника? У овом тренутку може се поставити и питање зашто народни певач овде уводи вилу, да ли јој можда додељује још једну функцију? Одговор би можда био да вила у овој песми представља биће које својим јављањем (својом помоћи духовном сроднику) бива узрок трагичног краја и затирања мушке линије познате хајдучке/јуначке породице. Могуће је да се овде ради о деепизацији и демитологизацији виле у млађем слоју епског певања у којем свакако долази и до контаминације мотива.

Оно што је занимљиво и значајно у вези са вилама посестримама јесте то да песме показују да се вршила демитологизација овог натприродног бића и да се са архаичног слоја временом прелазило на млађи слој. У лирским песмама је приметна и контаминација митолошких и хришћанских мотива; конкретније, у једној лирској хришћанској песми (Бован 2001: 164), словенском антитезом негира се да је белина у гори од вилиних раширених крила, а као одговор на постављено питање наводи се црква:

„Шта се оно у гори бијели?
Дал је снијег, ил су лабудови,
ил је вила раширила крила?
Нит је снијег, нит су лабудови,
нит је вила раширила крила,
већ је бела, пребијела црква.“
(Бован 2001: 164)

У лирским митолошким песмама приметна је христјанизација одређених мотива; у добро познатој песми у којој се пева о томе како вила зида град, помиње се црква као средишње место тог града. Занимљиво је поменути овде још једну песму, од свега три стиха, у којој, могуће је тумачити на тај начин, вилу замењује девојка (како се стихови и могу протумачити ако се у обзир узме демитологизација виле:

„Шериле се гора и девојка,
гора с листом, а девојка с лицем,

гора росом, а девојка косом.“

(Бован 2001: 158)

На могућност оваквог тумачења (да се девојка у овој песми сматра вилом) наводе нас управо наведени стихови јер виле „имају постојан антропоморфни облик“ (РСМ 2001: 80) и познате су као бића чудесне лепоте (лепог лица) и раскошне косе којима пркос није непозната карактеристика.

У одређеном броју песама, елиминацијом фантастике како је горе већ поменуто, појављује се крчмарица, као могући супститут виле (Самарџија 2008: 192). Јавља се у улози посестрима, помаже јунаку (побратиму или његовом рођаку ког такође назива побратимом¹¹⁹), а у песмама у којима се помиње неретко је приказана као осветољубиво створење спремно да непријатеља свог духовног сродника лиши живота. Данијела Петковић их сматра мудрима, додајући им и архаичну подлогу хтонских бића (Петковић 2008: 179). Виле и крчмарице заједничке су следеће особине: обема је станиште ван праве (људске) куће (познат је вилин простор, а крчмарица је увек приказана у крчми у планини или у гори; дакле, простор који је у народној књижевности познат као туђ, стран, хтонски); обе су добре саветнице и гласници; обе су и непријатељи и помагачи; обе су обдарене свакојаким знањем, тако да се може говорити и о њиховој типолошкој блискости. У песмама са Косова и Метохије крчмарице (Мара и Јана) су у улози помоћника/помагача, гласника и посредника. Све те функције обједињене су главном функцијом – посестримском. И она је, као и вила, углавном везана за лик Марка Краљевића, али крчмарица је и духовни сродник Бановић Секуле. И она је, као и вила, амбивалентни лик који поступа у складу са ситуацијом у којој се налази. Од функције чувара „студена кладенца“ који „не да воду без царине пити“ (што одређује њен надређени положај), Мара крчмарица бива доведена у подређени (безизлазни) положај из којег се спасава братимљењем јунака:

„Богом брате, Краљевићу Марко!

Немој мене косе откинути,

Међу друге једну одвојити!

Ево ти се кунем Богом живим,

де ћеш, Марко, при невољи бити,

ја ћу тебе од индата бити.

'Оћу, Марко, тебе с'ветовати:

у недељу кавгу не почињи,

у недељу, помоћ' ти не могу.“

(Бован 1980: 125)

То је једина песма („Марко Краљевић и Муса Кесеџија“) на анализираном корпусу у којој је опеван разлог склапања духовног сродства између ње и јунака. Заправо је то песма у којој се лик виле смењује с ликом крчмарице и обрнуто, што потврђује мишљење да крчмарица јесте вилин супститут. У поменутој песми најпре се јавља вила која Марка упућује на планину и студени кладенац ког чува крчмарица Мара. Она побратими Марка јер се другачије није могла спасити и обећава помоћ у свакој неприлици уз савет да кавгу не почиње у недељу. У наставку песме, на мегдану, као посестрима која пружа помоћ јавља се, опет, вила (не крчмарица), да би на крају песме народни певач опет увео Мару крчмарицу која „милог побратима“ позива да се врати и види каквог је јунака савладао. Од непријатеља крчмарица постаје Марков најбољи пријатељ, помагач, духовни сродник, увек спреман да прискочи у помоћ. Али, не у свим сужејма епских

¹¹⁹ Није непознато да су рођаци нечијег духовног сродника и његови духовни сродници.

песама у којима се помиње. У песми „Марко Краљевић и брат му Маринко“ (Бован 1980: 92), крчмарица Мара је „курва и ђидија“ која намамљује Маринка у механу да би га хајдуци убили. Ту долази до изражаја негативна црта њенога лика, а она, као и њени хајдуци, на крају бива сурово кажњена. На негативну страну њенога лика (осветољубивост) указује и песма „Марко Краљевић и његов шура“ (Бован 1980: 100), у којој је приказано како Марко хоће да прода свог коња/мајку/љубу да би крчмарици Мари вратио дуг. У песми „Богих од Мораве жени синове“, Мара крчмарица је негативно приказана, намамљује двојицу младожења у крчму на вино и ракију где их хајдуци убијају. Казна која јој као освета од њиховог оца стиже је свирепа:

„Уфати гу Богих од Мораве,
па гу однесе на студени камен,
прекрати гу ноге до колена,
и обе руке до лаката,
обе гу је очи извртеја,
па гу остави на студени камен.“

(Бован 1980/3: 101)

Како су добро позната амбивалентна својства крчмарица те њихова позитивна односно негативна улога, главни помоћници епских јунака принуђени су да позивањем на склапање духовног сродства осигурају заштиту. Комнен барјактар, пошавши да уходи удбинске јунаке у турском руху, схвата да је његов идентитет откривен. Уплашен, апострофирајући свеца, јунак се сналази прибегавајући сестримљењу:

„У чуду се брзо досетио,
Те говори крчмарице Јеле:
'Богом сестро, крчмарице Јело,
Прими Бога и Светог Јована,
Сакриј мене данас у Удбине,
Немој мене Турком да покажеш!“

(Бован 1980/4: 240)

Јунак онда преокреће ситуацију у своју корист. Позивајући се на њихову духовну везу, он упућује још молби, тражећи одговоре на неколико питања. У његовом првом обраћању/молби проналазимо и заклетву¹²⁰:

„Молим тебе, Богом посестримо!
И тако ти нашега братинства (Подвукла М. Миљковић)
Да ми кажеш што те гођ запитам...“

(Бован и Плана 1989: 40)

У другој молби заклињање изостаје :

„Ја молим те, Богом посестримо!
Знаш ли штогод за Хајкуну казат?“

(Бован и Плана 1989: 41)

¹²⁰ „ZAKLETVA. Izraz kojim se utvrđuje lični stav ili odnos prema nekom biću, pojavi ili stvari pozivanjem 'na višu silu, čast ili ono što je najsvetije i najdraže'. Izriče se najčešće u prvom licu, s jakim stepenom emocionalne obojenosti“ (Pešić/Milošević Đorđević 1984: 277).

Када није непријатељ, крчмарица је изузетно одан помоћник. С обзиром на то да се из односа главног јунака према вили/крчмарици изграђује/ствара слика о протагонисти, њена функција може зависити и од сижејног модела у којем се јавља, али и од карактеризације јунака. Јунацима/побратимима крчмарица помаже на више начина:

1. Ослобађа их „букагија“/окова/ ланаца (положај у који су доспели игром случаја) у тренутку, дакле, када су потпуно немоћни да било како делају:

„Ту гу Цема сана уватила,
па ми приђе Мара крчмарица,
те му извади кључеве од џепове,
па отвори Марку букагије.“

(Бован 1980: 131);

2. крвне сроднике својих побратима обавештава и саветује:

„Немој исти уз Гавран планину
Ка што ти је даја погинуо
и ти ћеш ми, бане, погинути,
три су, бане, куле намешћене
и у њима по десет Арапа.
Целе су им куле поткићене,
поткићене глава од јунака,
оте цару заграбити ћерку.“

(Бован 1980: 176, 177);

3. своје побратиме обавештава и саветује:

„Ој, бога ми, богом побратиме,
баш ју нико није запресио,
а некмо ли младу однесао.“

(Бован 1980: 241), односно:

„Ја ћу тебе ласно научити,
ти како ћеш Хајку придобити:
прво иди пред њине дворове,
пред дворове после по јације,
па закуцај халком на вратима,
а подвикни гласом Муставиним.“

(Бован 1980: 242), односно:

„Кад ти биднеш у поље удбинско,
спрема тврде куле карауле,
ту је Хрњо оставио друста,

оставио три његова друга,
да чувају стражу од Србина.“
(Бован 1980: 242);

4. свог побратима поји вином када је неопходно:

„Кад ји виде Јана меанцика,
шири руке, у лице се љубе,
та је рујна вина наточила.“
(Бован 1980: 181);

5. скрива свог побратима:

„Ал' девојка рода јуначкога,
прими бога и светог Јована,
па сакрила богом побратима,
у подруме, де ју стоји вино.“
(Бован 1980: 240);

6. Посредује између Бановић Секуле и турскога цара кога обавештава да је Секула убио тридесет Арапа. У песми се помињу змајски атрибути Бановић Секуле:

„Сестрић ће ми на траг ударити,
И на њега има три нишана.
на чело му ко звезда Даница,
а на прси као месечина,
а под раме као крило има.“
(Бован 1980/4: 179)

У овом смислу може се говорити о духовном сродству између два натприродна бића (подсећамо да су укидањем митолошких елемената у епским песмама крчмарице преузимале улогу вила; крчмарица Јана = вила, Бановић Секула = змај). И Јана крчмарица и Ибро ђимиција на крају песме остају доследни својој улози помоћника (крчмарица их поји рујним вином, а ђемиција превози преко сињег мора).

Од љутог противника у појединим песмама, до посестрима, а онда логичним следом до помоћника, саветодавца и гласника, лик виле уклапа се у законе духовног сродства те њена функција посестрима утиче и на обликовање/нијансирање лика јунака који се, како Снежана Самарција примећује, не мали број пута проверава управо кроз однос према другим људима односно према свом духовном сроднику.

4.2.1.2.2. Посестрима – сестрице

„Љуба нећу бити ниједноме,
Но ћу бити сестра обојици!“
(Јастребов 1889: 363).

Улога помагача у јуначкој епизи често је поверена посестримама, независно од тога да ли имају главну/значајну функцију или су потпуно споредни ликови. О личностима које се у дешавања уводе ради грађења сложеније епске радње писао је Ненад Љубинковић, поделивши их на активне и неактивне пратиоце (Љубинковић 2010: 226). Он, такође, издваја и такозване „доброчинитеље“ под којима подразумева повремене и привремене помагаче (Љубинковић 2010: 226 – 227). У вези стим, и белурице, и измењарке, Пазарке, Призренке и Скопљанке, робиње, спадају у споредне ликове, али значајне. Препреке које се јунацима јављају на путу до крајњег циља указују на то да јунаштво и храброст/неустрашивост, сналажљивост често нису довољни да јунак оправда статус који ужива. У тренуцима када се јунак нађе међу туђинима, у свету који није његов те због тога јако опасан, народни певач уводи споредне ликове са којима протагониста остварује одређену врсту савеза.

Духовно сродство посестримства значајно је и поштовано у народу јер је само ословљавање речју којом се означава крвни сродник (сестра) довољно да се оствари блиска веза између јунака који је у невољи и девојке (спасиоца, помагача). Интересантна је песма из Вукове збирке у којој рањени српски јунак на Марици сестрими Туркињу девојку не би ли му помогла: „Богом сестро, лијепа ђевојко!“ (СНП II: 57). Девојка прима побратимство, одлази кући и моли свог брата да испоштује реч коју је она дала рањенику, да га однесе његовој кући. Брат, међутим, убија сестриног духовног сродника, а клетва коју му она због тога упућује остварује се кроз одређено време. Драгољуб Перић пише о томе да се „клетве (се) често појављују у кризним тренуцима када поједини ликови имају потребу за афективним пражњењем, тј. емоционалним олакшањем, те својим непромишљеним речима изазивају интервенцију више силе, услед чега дешавања попримају неочекиван, често трагични обрт“ (Перић 2020: 392). Снежана Самарџија такође примећује значај клетве у одређеним ситуацијама у којима она изоштрава душевно стање ликова (Самарџија 2008а: 40). Изразитију потврду за непоштовање духовног сродства (побратимства) налазимо у варијанти ове песме (СНП II: 58) у којој рањени српски јунак побратими Турчина молећи га да га не убије већ да сачека мало времена да сам издахне и да га сахрани код реке Ситнице. Одбијање побратимства у невољи народни певач кажњава смрћу.

Сестрама јунак ословљава девојке у знак захвалности (том приликом их награђује благом) јер су му спасиле живот (Дебељковић 1984: 268); *милим сестрама* јунак ће назвати и девојке (информаторе) које ће замолити да му покажу где су двори његовог непријатеља, Филипа Маџарина (Бован 1980 4: 134), а на тај начин обратиће им се и јунак који не може да изврши поверени му задатак без њихове помоћи (Бован 1980/4: 170).

Девојачка мудрост (*Она била умна и разумна*) и познавање обичајног права изражено је у песми у којој два момка са сватовима долазе по девојку. Песму бисмо сврстали у групу песама о женидби с препрекама пре одвођења девојке и подгрупу „избор између више просаца“ (Петковић 2019: 77), при чему се примећује изостанак јуначке акције: „Младожења је углавном пасиван, а све почиње на одлуци девојке“ (Петковић 2019: 77). Иако су ишли различитим путевима („Лека пође кроз гору зелену,/ А Никола пољем широкијем“), у исто време нашли су се пред вратима девојчине куће која их, дарујући их бошчалуцима, братими:

„Чујете ли до два младожење!
Љуба нећу бити ниједноме,
Но ћу бити сестра обојици!”
(Јастребов 1889: 363)

Мудра девојка на тај начин спречава могућу несрећу (на то упућују и стихови са почетка песме („Свадио се Лека и Никола,/ Свадили се за једну девојку“) до које би дошло незадовољством двојице младожења њеном било каквом другачијом одлуком.

4.2.1.2.3. Посестрима – робиње

„Ја не могу лебом да наситим,
И не могу водом да напојим,
А декмоли лице да ги љубим.“
(Дебељковић 1984: 277)

На склапање духовног сродства не утиче диференцијални социјални положај будућих духовних сродника. Напротив, утврдили смо већ да се често дешава да су духовни сродници различите вере, националне припадности или другачијег друштвеног статуса. Само је један разлог приступања таквом духовном сродству – изразито неповољан положај једног од њих. Циљ приступања таквом духовном сродству такође је само један – избављење из неповољног положаја/ спасење/ осигуравање даљег живота које треба да се оствари преко потенцијалног духовног сродника који је увек у бољој ситуацији, бољем положају, бољег друштвеног статуса. У песмама са тим мотивом до изражаја долази један архаичан моменат који се огледа у ритуалном склапању ове везе када се потенцијалном сроднику носи вино (супститут крви)¹²¹ и погача (супститут бескрвне жртве). Тако се у једној песми истиче тежак положај девојке/робиње од које се, поред физичког напора, очекује да послужи за испуњење телесних пожуда својих, условно речено, власника:

„Сви дванајес за љубу ме држу,
Па ме бију троструком камцијом,
Ја не могу лебом да наситим,
И не могу водом да напојим,
А декмоли лице да ги љубим.“
(Дебељковић 1984: 277)

Једини спас робиња види у братимљењу јунака који од господара („Чујеш, каже, Марко господаре“), постаје њен побратим–спасилац („Од данаске брата да те узимам“). Мотив „ја не могу свима бити љуба“ који се преплиће са мотивом надметања у пливању је „централни мотив једног старијег записа“ и део је „општијег модела женидбе са препреком“ (Петковић 2019: 67). О песмама са овим мотивом писала је и Снежана Самарција која примећује различиту функцију формуле испијања вина у зависности од позиције коју у тексту заузима: „Прешавши из финалне позиције у иницијалну секвенцу и формула постаје носилац особеног заплета“ (Самарција 2013: 79). Међу Вуковим записима вино служи *Цетињка ђевојка* (СНП I: 738) или *лијена девојка* (СНП

¹²¹ Више о томе видети у: Чајкановић 1973: 331–340.

I: 424) крај реке Цетиње или тихог Дунава¹²². У типично лирској песми изостаје постављање услова и такмичење, све се завршава на емоцији чији је главни носилац *лијена девојка*:

„Ја не могу свима бити љуба;
Него једном, ког ми срце љуби.“
(СНП I: 424)

У другој варијанти (СНП I: 738), емоција и формула су на самом почетку песме и утичу на активирање момка, што представља одговор на услов који поставља *Цетињка ђевојка*, а песма тако задобија епске црте иако, према мишљењу Снежане Самарције, „упркос развијенијој наративи, варијанте не припадају епским тематским круговима већ остају 'на међи'“ (Самарција 2013: 85–86). На то, уосталом, упућује и име јунака који испуњава тежак задатак (мали Радоица), али преко чијег поступка народни певач уноси реципроцитет у песму јер јунак на задатак одговара неочекиваним (за љубу) задатком; он узвраћа кушањем љубе:

„Он не тоне што је посустао,
Веће тоне, те он куша љубу,
Хоће ли му љуба вјерна бити.“
(СНП I: 738)

Поменути мотив проналазимо и у записима Бранислава Нушића (1986: 161) и Јастребова (1889: 341), али у обе варијанте, за разлику од записа Дене Дебељковића, изостаје склапање духовног сродства између девојке и јунака. У запису Дене Дебељковића девојка је у статусу робиње, у друге две варијанте она је крчмарица. Робиња добија побратима, крчмарице (Севдали девојка и Маргита девојка) постају љубе једном од тридесеторице јунака који испуни услов(е):

„Која мајка родила јунака,
Да преплива Саву и Дунаво,
Да донесе дуњу и неранцу,
Нека љуби Севдали девојку.“
(Јастребов 1889:)

*

„Не могу вам свима бити љуба
Као што сам свима била слуга
Хоћу једном и то најбољему
Који може Туну прегазити
Искидати цвеће дафиново
И донете три златне јабуке.“
(Нушић 1986: 161)

У обе варијанте, примећујемо да присуство девојке и њено служење вина представља „повод да се младић потврди као јунак–ратник (а затим и будући муж)“ (Самарција 2013: 86). *Иво Црногорче* преплива *ти'о Дунаво*, а Вучо Бранковићу преброди *Туницу водицу*, донесе *дафиновог цвећа* и убере *три златне јабуке*. И, док Иво куша дружину, а у чему до изражаја долази и верност

¹²² Управо се вода (у овом случају река) узима као локус карактеристичан за боравиште вила и, иако ове две девојке немају вилинске особине, како Снежана Самарција примећује, њихове „функције суштински су исте“ (Самарција 2013: 81).

Севдали девојке, Вучу Бранковићу Маргита девојка помаже да савлада *рибу аловиту*. Тиме се функција Маргите девојке приближава функцији посестрима виле која у пресудним тренуцима помаже јунацима да савладају натприродног противника.

У *Српском митолошком речнику* наводи се да братимљење настаје „из другарских и пријатељских побуда и из неке невоље (размирица, освете и због болести)“ (СМР 1998: 61). С тим у вези у Вуковој II књизи *Српских народних пјесама* налази се песма коју је значајно поменути „Марко Краљевић и Арапин“ (СНП II: 66), у којој несрећна девојка крвљу својих образа пише *књигу* Марку Краљевићу чиме га позивањем/молбом на духовно орођавање (братимљење) обавезује на помоћ:

„ Богом брате, Краљевићу Марко!
Братимим те Богом истинијем,
И кумим те Богом истинијем
И вашијем светијем Јованом,
Не дај мене црну Арапину,
Ево тебе седам товар' блага,
И ево ти седам бошчалука,
Нит' су ткани, нити су предени,
Ни у ситно брдо увођени,
Већ од чиста злата саљевани:
И даћу ти од злата синију,
На синији оплетена гуја,
Повисоко главу издигнула,
У зубима држи драги камен,
Поред ког се види вечерати
У по ноћи, као у по дана;
И даћу ти сабљу оковану,
На којој су три балчака златна
И у њима три драга камена
(Ваља сабља три царева града),
Још ћу царев печат ударити,
Да те везир погубит' не може
Док честитог цара не запита.“
(СНП II: 66)

Апострофирањем Бога и Светог Јована царева ћерка осигурава себи заштиту јер Марко одговара:

„Јаох мене, моја посестримо!
Зло је поћи, а горе не поћи:
Да с' не бојим цара и царице,
Ја се бојим Бога и Јована;
Баш ћу поћи, да нећу ни доћи.“
(СНП II: 66)

Марко је свестан да је Арапин велики јунак/опасан противник, али је такође свестан да се не одазивање у помоћ и неприхватање побратимства сматра великим грехом: „Зло је поћи, а горе не поћи“ (подвукла М. Миљковић). Одбијање најпре царева, а потом и царичине молбе, установа

побратимства стављена је изнад/испред установе посињења на коју га цар и царица позивају. Тако се за Марка, међу многобројним функцијама, још једном везује улога заштитника:

„Посестримо, Туркињо девојко!
Док је мене и на мене главе,
Не дам тебе црном Арапину.“
(СНП II: 66)

Марко се у овој песми обавезао Туркињи девојци да ће јој помоћи. Овакав подвиг, како Данијела Петковић примећује, „јунак на позицији заточника не предузима на своју иницијативу, већ дела на туђ подстицај. То је добровољац који одговара на молбу љубе, сестре, девојке (посестрима), утамниченог побратима“ (Петковић 2019: 250).

Будући да у епској поезији Арапин постаје „neka vrsta formalnog lika, i ulazi u okvire epske stilizacije, kao snažan, skoro nepobediv junak, napadač svatova, otimač darova i devojke, porobljivač, nasilnik i haračlija koji udara namet u vinu, mesu, devojkama“ (Pešić, Milošević-Đorđević 1984: 18), може се говорити о Марку као спасиоцу свих девојака чија је судбина била иста као судбина његове посестрима – робиње. Једна од варијаната ове песме налази се и у Вуковој другој књизи (СНП II: 268), у којој робиња, апострофирањем Бога и Светог Јована, такође моли Марка да јој буде побратим и избави је од мука и обавеза према Арапима. Примајући побратимство, Марко доводи посестриму својој кући, својој мајци Јевросими уз молбу да је чува и храни као што је њега, и да је уда као што би своје дете. Захваљујући посестрими, Марко шири круг својих пријатеља и у Руднику у кући Диздарића у којој га је посестрима дочекивала као сестра рођена:

„Одлазио често посестрими
као својој сестрици рођеној,
и често се вина напијао.“
(СНП II: 268)

У тешкој ситуацији је и дилбер Анђелија када сазнаје од оца да њено лице тражи паша од Загорја. Безизлазност ситуације приказана је уобичајеном формулом за истицање егзистенцијалних опасности од којих излаз види једино у братимљењу хајдука:

„Кад то зачу дилбер Анђелија,
Проли сузе низ бијело лице,
Па узима перо и папире,
Перетом је (у) образ ударала,
По образу крва је пустила,
Па је ситну књигу написала
Па је шаље гори Романији,
На колено Новаковић Груја:
О мој брате, Новаковић Груја.“
(Бован 2001: 510)

У тренутку када треба да одбране девојачку част, јунаци епских песама немају времена за размишљање о опасности која их очекује. У овој песми народни певач спаја два приоритетна циља: први је одбрана девојачке части, а други је одзив на светост духовног сродства. И у овом случају могли бисмо говорити о склапању духовних веза из невоље. У песми, међутим, духовно сродство има функцију осветљавања јуначког подвига главног јунака и његове дружине.

4.2.1.3. Посестримство у приповедној епици

Међу бројним записима приповедних песама са Косова и Метохије¹²³, на жалост, мало је песама са мотивом духовног сродства. Овај мотив опеван је у бајкама у стиху, и то само у једној песми¹²⁴ (Бован 1980/3: 2)¹²⁵, легендама у стиху (у две песме /Бован 1980/3: 4; 15)¹²⁶, у једној баладичној (Бован 1980/3: 32) и једној новелистичкој песми (Бован 1980/3: 48). У свим песмама до братимљења/сестримљења долази када је главни лик у некој невољи (или не може да савлада природу сам, или је допао у руке непријатељу, или му прети опасност од обљубљивања, или осећа да му се ближи крај).

Мотив посестримства у песми „Војвода Станиша“ (Бован 1980/3: 2) уско је повезан са мотивом о вили бродарици, као што се свет фантастичног/нереалног (вила) преплиће са реалним светом (пастир, шарпланински овчар)¹²⁷. Вила је у овој песми представљена као „зло биће којег се треба заувек ослободити“ (Бован 1980/3: 12), а пастир се из невоље спасава обраћајући јој се као најрођенијем крвном сроднику: „Молим ти се, вило, *сестро мила*“ (Подвукла М. Миљковић).

Девојке које западну у невољу или оне које желе да задрже своју част прибегавале су изненадном братимљењу, чиме су се спасавале од извесне невоље и сигурног обљубљивања. Дешавало се, ипак, као у духовној вези кумства, да дође до покушаја кршења табу-прописа и нарушавања етичких начела. У том случају, грешник увек бива кажњен. У песми „Девојка се у змију претворила“¹²⁸, девојка братими хајдука:

„Богом брате, ајдучки војвода,
Изведи ме из горе зелене,
Одведи ме на воде студене!“

(Бован 1980/3: 15)

Хајдук прихвата побратимство, али, угледавши њено сјајно лице, моли Бога да му пошаље тамну ноћу да би обљубио девојку. Након услишене жеље и обљубљивања, девојка се у *половин ноћи* (време које по народном веровању погодује демонима, односно демонским/хтонским

¹²³ Владимир Бован је издвојио педесет приповедних песама које је штампао у својој књизи „Приповедна епика“ (Бован 1980/3), уносећи све њене главне врсте, али са напоменом, не наводећи разлоге, да у њој нису могли бити заступљени сви мотиви који се јављају у њима: „Мотиви који су били најомиљенији у народном певању јављају се често у записима песама тако да број варијаната каткад премаша десетину записа“ (Бован 1980/3: 6).

¹²⁴ Најмањи број записаних приповедних песама односи се на бајке у стиху, а као разлог за то Владимир Бован наводи да су оне биле „прве на удару преласком у хришћанство“ (Бован 1980/3: 6).

¹²⁵ Ове песме Владимир Бован је, нагласивши то у Прегледу збирки из којих су узете песме, штампао узимајући их из збирки Ивана Степановича Јастребова и Дене Дебељковића.

¹²⁶ Анализу ове песме и мотив духовног сродства који је у њој опеван наводимо у посебном одељку дисертације, посвећеном гресима духовних сродника.

¹²⁷ О односу војводе Станише и виле писано је детаљније у одељку о вилама посестримама.

¹²⁸ Ову песму налазимо и код Јастребова, који је сврстава у тзв. биљарске песме које су се певале на Ђурђевдан, када девојке у рано јутро беру цвеће у врту или у шуми.

животињама¹²⁹) претвара у змију¹³⁰ која почиње да дави побратима. Његова издаја бива санкционисана, те молба побратима да га девојка–змија ослободи остаје неуслишена:

„Не мичем се, ајдучки војвода,
Не мичем се од грла бијела;
Водићу те од града до града,
Да се чуди мало и велико,
Да се чуди, ка'се сестра љуби!“
(Бован 1980/3: 15)

У народним песмама готово свих балканских Словена познати су сижеи оваквога типа чији крај ипак бива неочекиван. Издвајамо песму старијих записа (ЕР 1987: 150) у којој девојка братими Старину Новака да је проведе кроз гору, а да јој не учини срамоте. У једном тренутку, међутим, она тражи од њега да је љуби, посебно наглашавајући своју чедност, на шта он, свестан значаја њихове духовне везе, не пристаје. Иза њених корака, сходно њеним грешним мислима, суши се зелена гора („А од страха бога великога,/ од срамоте лијепе дјевојке“), а иза јунака/хајдука, који се у овом случају издигао изнад ситуације, сува гора почиње да листа и сува се трава подмлађује („А од правде Старине Новака,/ јер не љуби богом посестрима“), чиме етичко начело поштовања духовног сродства долази до изражаја. У овој необичној, гиздавој, срдолубивој и сујетној девојци Бошко Сувајчић примећује девојку која „није од обичне, земаљске материје. Она је вила, или вилскога рода“ (Сувајчић 2005: 237) те је њен циљ „да укаља образ хајдука и да га епски понизи“ јер гора није његово природно станиште већ њено.

У једној новелистичкој песми (Бован 1980/3: 48) девојка моли Јанкулу војводу, унајмљеног отмичара, да је спаси туђе вере:

„Чујеш ли ме, Јанкуло војвода,
прими Бога и светог Јована (подвукла М. Миљковић),¹³¹
те ме узми за ту верну љубу,
не ме давај у ту пасју веру!“
(Бован 1980/3: 48)

Како је само апострофирање божанства (у Срба – Светог Јована) некада довољно за духовно орођавање, девојка која је била у невољи покушава да се спаси позивањем на старешину кумства и побратимства, али нудећи се да му постане верна љуба. У наставку песме народни певач несвесно уноси реалије и указује на друштвени контекст, посебно истичући новчану награду коју Јанкула војвода не жели да изгуби. *Анђелин девојче* ипак успева да побегне на коњу ког јој је

¹²⁹ „Хтоничка симболика з. одражена је у сродности речи змија и земља, у јужнословенским формулама – басама од змијског уједа које изговарају стављајући земљу на место уједа: „Земља земљу љубила (јела)!“ (РСМ 2001: 212).

¹³⁰ Многа веровања Јужних Словена указују на женску симболику змије; верује се, тако, да је девојка претворена у змију о чему се говори и у неким српским легендама, а у Бугарској је забележено да се девојке називају змијом (РСМ 2001: 212).

¹³¹ Веселин Чајкановић (1973: 162) бележи да се побратимство као мистично сродство склапа церемонијално, понекад изменом или пијењем или заједничке крви или вина, али увек по пристанку Божанства које има власт/надзор над побратимством. Он, такође, наводи да је некада и само апострофирање божанства, у српској традицији то је Свети Јован, довољно да крвно сродство буде мистички успостављено. У Вуковим *Српским народним пјесмама II*, Светом Јовану се придаје и општенационални значај (СНП II: 65).

младић не размишљајући оставио. Тако девојка преокреће ситуацију у своју корист и не услишава младићеву молбу:

„Прими Бога и светог Јована,
те ми прати то кулата коња!
„Коња даћу брату старијему,
а све на коња брату млађијему.“
(Бован 1980/3: 48)

У вези са песмама у којима је опеван овај мотив Владимир Бован примећује да се „донекле (се) разликују од варијаната записаних у другим крајевима у томе што је отмицар девојке Хришћанин који то чини за рачун Турчина уз велику новчану награду“ (Бован 1980/3 27).

На самрти, млада Винка сестрими своју јетрву, остављајући јој као аманет свог трогодишњег сина на бригу и чување. Добијајући посестриму, болесница може спокојна да напусти овај свет јер нови сродник преузима бригу о будућности њеног нејаког детета:

„Ој, Ковиљка, сестро моја мила,
Ја болујем и оћу да умрем,
аманет ти сиротица моја.“
(Бован 1980/3: 127)

Или, у варијанти:

„Ој, Ковиљко, мила сејо моја,
Ја болујем и оћу да умрем,
Аманет ти мојега Мирка.“
(Бован 2001: 463)

Не треба нагађати да ли због самог односа који су две јетрве изградиле, или због духовног сродства, тек, јетрва Ковиљка не поштује аманет који јој је остављен, што у овом случају заслужује пажњу:

„Ал Ковиљка добре душе била,
Па је све то обратно радила:
Леба реже и једном и другом,
Када изађе у сокак у друге,
Она Мирка у наручје узме,
Свог Маринка за руку крај себе.“
(Бован 2001: 463)

У новелистичкој песми „Назли Петко овце чува“ (Бован 1980/3: 137), назли¹³² Петко је пастир коме харамије заплене стадо и убију пса, а њега поведу да не би разгласио о отмици. Препреку харамијама представља стадо које не могу да окупе. У томе Назли Петко види могућност свог избављења. Братими их не би ли му одвезали руке и не би ли се он дохватио свог инструмента, уз обећање да ће на тај начин окупити стадо које ће им поклонити.

¹³² Значење речи „назли“: „dražestan, dopadljiv, koketljiv, otmjen“ (Škaljić 1966: 489).

„Арамије, море мила браћо,
Одврж'те ми, браћо, беле руке,
да засвирам, јадан, жут кавала.
Да с' берем, јадан, беле офце,
Ви терајте, браћо, ја да свирам.“

(Бован 1980/3: 137)

Мотив који је опеван у овој песми, како Владимир Бован сматра, вероватно је „аутохтон и настао је у одређеним историјским приликама када су плењена стада“ (Бован 1980/3: 28). Народни певач је у овој песми користио елементе који су били обележје средине у којој је песма настала. На основу назива инструмента који се помиње у песми, може се претпоставити да се ради о Шар планини или Сиринићкој жупи будући да је свирање на кавалу заступљено управо у овим срединама. Како је кавал „означен као пастирски инструмент“ (Национални регистар нематеријалног културног наслеђа, nkns.rs), сасвим је разумљиво што је у овој песми врло важан елемент стадо оваца, а управо је декор средине био одлучујући у формирању обрасца јунака. Ситуацију у којој се Назли Петко налази можемо довести у везу са ситуацијом у којој се налази заробљени јунак. Назли Петка спасава најпре прибегавање побратимству, а затим и кавал којим дојављује Севди да је у опасности. Заробљени јунак побратими случајног пролазника¹³³, а онда шаље *књигу* својој љуби или, варијантно, својој мајци којом је обавештава о свом неповољном положају. У оба случаја братими се незнанац/туђин, у овом случају „bandit, hajduk“ (Škaljić 1966: 313)/Коста Циганин преко чега се долази до остварења циља: преношења поруке и коначно, ослобођења. Крај показује да песма има и социјални карактер јер јунак (слуга/овчар) задобија газдину кћер за жену:

„До данас је Петко ија слуга,
Од данас му, Севдо, буду љуба,
Верна љуба вернога овчара.“

(Бован 1980/3: 140)

4.2.1.4. Побратимство и посестримство у лирици

„Сумбул цвеће мави и зелено.
Моје срце јадно и чемерно“
(Јастребов 1889: 362)

Ако смо однос према духовном сроднику у епским песмама сагледавали као битан део приликом карактеризације јунака, у лирици овој врсти духовног сродства приступамо на други начин. Врсте лирских песама које се и данас (мада, све мање) могу пронаћи на терену, уско су повезане са обредно-обичајном праксом која је била свакодневица људи на овим просторима.¹³⁴

¹³³ О братимљењу случајног пролазника и варијантама у којима се мотив јавља писано је у делу који се односи на побратимство.

¹³⁴ „Богата усмена песничка традиција чувана је и негована, и песничка жица најлепша и бескрајна, вековима стварана и негована, није се кидала до нашег времена. И поред толико писмених људи још од времена средњовековних држава у овим крајевима и из ових крајева, и писаца и песника, народна лирика за ове крајеве представља књижевну класику, једину и праву. Било да је лирску песму стварала девојка, момак, жена или ко други – то је била личност сва утонула у духовну средину народа која као њен орган изражава осећање и мисао овдашњег човека“ (Бован 2017: 23).

Сходно бројности врста лирских песама, бројни су и мотиви који су у њима опевани. Након подрбног ишчитавања и анализе свих лирских песама које чине део корпуса, на жалост, малобројне су песме у којима је опеван мотив духовног сродства. Очекивали смо да се мотиви духовног сродства (конкретно кумства и побратимства) пронађу у сватовским песмама с обзиром на улогу оба духовна сродника у свадбеним обичајима. О њиховим улогама више је писано у склопу описа обичаја него што песме о томе певају.¹³⁵ Атрибути који се помињу уз побратима указују на присност и поверење које духовни сродници међусобно исказују. Тако су побратими:

верни: „Со сватови верни побратими“ (Јастребов 1889: 456),
браћа: „Бербери, браћо, бербери“ (Јастребов 1889: 416),
браћа рођена: „Нама сте веће рођени“ (Јастребов 1889: 416).
Браћа нерођена: „Еј девери, браћо нерођена,
Нерођена, боље од рођена“ (Јастребов 1889: 47).¹³⁶

Када је у питању често ословљавање именицом *brate, braћo* („Браћо наша нерођена,/ нерођена ка' рођена“) у једној коледарској песми, не треба искључити могућност следећег тумачења: „У оваквим се појавама несумњиво могу разликовати далеки рефлeksi архаичних друштвених односа првобитног људског друштва из оне најстарије епохе у развоју људске породице, у којој су се сви чланови рода међусобно сматрали сестрама и браћом и сви једни друге тако и називали“ (Николић/Милорадовић 2008: 84).

Татомир Вукановић бележи једну песму (Vukanović 1986/I: 150)¹³⁷ у којој момак исказује своју жал што девојку коју воли удају за другога, баш за његовог друга. Желећи да избегне сукоб са блиским другом, младожења га позива да му буде девер на венчању. Сходно обичајима, за девера на венчању позива се крвни сродник – брат, али је у овој песми опеван изузетак од тога. Позиву за деверство, прећутно, претходио је позив за побратимство јер је побратим, у ствари, брат коме се у овом случају нуди улога девера: „Кума чина свога пријатеља,/ а девера свога побратима“ (Дебељковић 1984: 191). На тај начин избегава се раскид другарства, односно наставља се друговање које се учвршћује духовним сродством те обавезом и свесношћу о јачини и светости духовног сродства:

„А kad danas ode za drugoga
Da za koga, ni po jada moga,
Već u selu za drugara moga!
Više neću s njime drugovati
Ni u frulu više zasvirati!
On me zove da mu deverujem.“
(Vukanović 1986/I: 150).

У варијанти коју налазимо у Јастребовљевој збирци (песма се пева у младожењином двору, онда када полази за невесту) видљив је исповедни тон који младић користи „kao potrebu za rasterećenjem psihičke napetosti“ (Pešić/Milošević Đorđević 1984: 230):

¹³⁵ У посебном делу дисертације (у одељку кји се односи на кумство) осврнућемо се на описе обичаја које су оставили Иван Јастребов, Бранислав Нушић и други.

¹³⁶ Јастребов је забележио да се ова песма пева на Бадњи дан и на Божић.

¹³⁷ Песму је Вукановић сврстао у чобанске песме, које се певају појединачно или удвоје, те групно; најчешће се певају уз свирајке и кавале.

„Сумбул цвеће мави и зелено.
Моје срце јадно и чемерно.
Синоћ ми се препросило драго
У чаршију за дућан комшију,
У ма'алу за мога јарана,
па ме зове девер да му будем.
А све мислим, да ли да му идем.
Да му пођем, стра' ме, нећу доћи.
Но ћу поћи да знам нећу доћи.
К'д ћу дувак на глави јој градит,
Ја ћу драгу у лице пољубит.
К'д ћу прстен на прст јој турити,
Ја ћу драгу за руку стиснути.
К'д јој станем чизме облачити,
За драгом ћу душом узда'нути.“

(Јастребов 1889: 362)

Мотив који је опеван у овој песми карактеристичан је за севдалинку, љубавну песму која је „tematski vezana za zatvorene просторе patrijarhalne sredine“ (Pešić/Milošević Đorđević 1984: 230). Примећујемо један психолошки моменат у песми. Моменат када се девер премишља да ли да пристане на понуђену улогу или не. Његово премишљање условљено је страхом који осећа због невесте коју воли. Код њега је присутан страх од могућег проливања крви који би управо он својим поступцима изазвао: „Да му пођем, стра' ме, нећу доћи“. Љубав према девојци/невести указује на „bezizlaznost ljubavne žudnje“ (Pešić/Milošević Đorđević 1984: 230) и могао би бити главни узрок несреће. У овој песми народни певач управо однос између двоје супротног пола ставља изнад духовног сродства: „Но ћу поћи да знам нећу доћи“. У наставку следе стихови на основу којих се закључује да долази до условно речено издаје девера који девојци/невести ставља на знање да је воли. Његова љубав узрок је његове дубоке несреће, његова душа болује од „neshvatljivog bola“ (Pešić/Milošević Đorđević): „К'д јој станем чизме облачити,/ за драгом ћу душом узда'нути“.

На поистовећивање термина девер и брат, упућује нас стих „Девери су моја браћа“ (Бован 2006: 53), а то потврђују и стихови:

„Куд је жена умна па и разумна,
наместила те лепе ручкове,
па ми вика својега девера:
Чујеш ли ме, *brate*, Радивоје“ (Подвукла М. Миљковић)
(Дебељковић 1984: 181).

Радомир Ракић даје следеће објашњење за именицу девер односно *дјевер*: „2) и nesrodničkom značenju: jedan od najvažnijih svatovskih učesnika, često mladoženjin brat ili bliži srodnik ali ne obavezno, ne po pravilu; „djeverstvo“ = djeverska uloga ali i odnos sa njim koji je vrsta vještačke srodničke veze“ (Rakić 1969: 129). Он, такође, у напомени одреднице *brat* објашњава да се многи изрази (*bratac, brata, brato, braca, brale*) употребљавају приликом дозивања девера, „нагоћито кад је млађи од муџа“ (Rakić 1969: 126). У једној тужбалици са Косова и Метохије (Бован 2001: 151), снаја жали за девером:

„Кућа наша зацрњена и невесела,
куку, брате, све због тебе.“

(Бован 2001: 151)

У песми „Деоба браће“ (Дебељковић 1984: 180) муж тражи од љубе да му отрује брата. Мотив о деоби браће познат је у српској народној епској поезији у којој су главни актери браћа Јакшићи, али за разлику од сижера у којима љуба успева да помири/измири завађену браћу, ова љуба до краја остаје покорна своме мужу/господару због чега излази из условно речено друштва верних и мудрих љуба. Њеном послушношћу крај песме постаје трагичан. Брат/иницијатор убиства у лову схвата колико је битна веза између најближих крвних сродника (што је сликовито приказано орлом те његовом констатацијом да не би био оборен да је летео заједно са својим братом), враћа се кући желећи, можда први пут, да *верна љуба* не послуша његово наређење. Нажалост, изненађен призором који затиче код куће, свестан своје кривице, умире:

„Па се успе на високе куле:
Што да види, брата под покрова,
више главе свећа запаљена:
Живи су се они саставили,
а мртви су се, богме, раставили,
пре њега је Богу душу даја!“

(Дебељковић 1984: 182)

Такође је забележено да се побратим узима за ручног девера: „По варошима је ручни девер младожењин побратим, те се и то братимство поштује на исти начин као и остала“ (СЕЗб 1: 153).

У овој песми снаја има потребу да се обрати деверу јер јој је муж наредио да га отрује. У ословљавању девера братом може се осетити грижа савести коју снаја има према деверу. Познат је однос између снаје и девера у народним песмама, сличан братско-сестринском односу¹³⁸, те зато наређење које је добила од свог мужа (господара) снаји тешко пада. У другој песми (Јастребов 1889: 465), девојка моли своје девере да је пусте да пође кући. У тој молби, она их братими ословљавајући их браћом:

„Седит моме међу два девера,
Колку седит, две толку се молит:
два девера, два браћа рођени?
Пушчите ме дома да си појда.“

(Јастребов 1889: 465)

Јастребов (1889: 134) је забележио песму која се пева на Велигдан, у којој девојка – робиња коју још нису потурчили, братими младог момка – челебију да је спаси:

„Да, ај ти тебе, да ај ти тебе,
Еј мили братко!
Извади мене, извади мене
Од турски роци.“

(Јастребов 1889: 134)

¹³⁸ Тежак положај девојке која са променом свог друштвеног статуса (девојка–жена) мења и своје место боравка опеван је у породичним песмама. У њима је приказан и однос између снаје и девера у којем невеста (придошлица) препознаје брата. Због подударности у њиховим интересовањима, постоји велико поверење међу њима.

Кад челебија одбија, говорећи да нема злата, ни бисера толико колико је потребно за откуп (али, и да има, потрошио би га на друге ствари), девојка упућује тешку клетву.

„Твоја невеста, твоја невеста,
Робинка била!
Мошко ти дете, мошко ти дете
Робче одело!
Брза ти коња, брза ти коња
Турци плениле!“

(Јастребов 1889: 134)

Међу сватовским песмама које је забележио Иван Степанович Јастребов, песма која се пева на самом крају свадбе, у момковом двору, када је све срећно завршено, карактеристична је управо због свог расплета. Непознатог момка девојка братими у тренутку када не може да пређе преко горе. Момак прима побратимство, а дијалог који следи по њиховом доласку на зелену ливаду изузетак је од побратимско-посестримских односа. Песму преносимо у целости:

„Девојка је момка братимила:
Богом брата, момче нежењено!
Преведи ме преко Руменлије.
То је момче за Бога примило
Без говора и без разговора.
Кад дођоше зеленој ливади,
Девојка је тихо говорила:
Побратиме, чији су дворови?
Посестримо, твоме побратиму.
Побратиме, чије коло игра?
Посестримо, твоме побратиму.
побратиме, де ти је девојка?
Посестримо, за руку је водим.
Што говориш! Гуја те ујела!
Ујели ме твоји бисер зуби!
Младо момче! Вода те понела!
Мила моја, к тебе ме донела!“

(Јастребов 1889: 383)

Побратимство у правом смислу, у овој песми не постоји. С обзиром на то да је Јастребов песму сврстао у сватовске песме које се певају у младожењиним двору, када је све срећно завршено, рекли бисмо да у њој све иде ка остваривању сватовског обреда. Побратимство између момка и девојке је у функцији чувања девојачке честитости док се не прође гора. И у овој песми, гора је задржала значење хтонског места. Опасност да управо у њој може доћи до контакта између момка и девојке (што је обредно недозвољено) спречена је братимљењем. Чак и клетва на коју наилазимо одступа од свог жанра, односно, у овој песми у облику клетве изриче се благослов, што у лирској поезији није неуобичајено (Pešić/Milošević Đorđević 1984). Ради коначног циља (остварење свадбе), клетва је у функцији обрнуте клетве, односно анти-клетве. Примарно у овој песми је, дакле, свадба, а не народна установа побратимства. Помислили бисмо да у овом случају долази до кршења духовног сродства, али дубљим сагледавањем песме, долазимо до сазнања да је побратимство у овој песми у споредном плану, али са важном функцијом. Лепота девојке (на то народни певач указује само једним стихом, једним епитетом, њеним бисер зубима) може да

толико омами момка да, на обредно недозвољеном месту (у гори), можда почини грех и направи ритуални преступ. Да би сачувала своју честитост и остала обредно чиста, девојка братими момка. Како је познато да до присног контакта између момка и девојке (младожење и невесте) не треба доћи до свођења младенаца, сватовски обред је овим испоштован. Избегнута је гора те је спречавање спајања женског и мушког принципа (недозвољена веза између духовних сродника) у функцији обезбеђивања ритуалне чистоте будуће невесте. Пажњу привлачи и стих „Без говора и без разговора“, који упућује на ритуално ћутање, сасвим карактеристично у неким обредима животног циклуса. Како је „контакт човека с оностраним силама (духовима, демонским бићима и др.) ризичан, у таквим ситуацијама он је принуђен да примењује одређене мере предострожности, као што је ћутање“ (РСМ 2001: 549). Зато момак и девојка гору прелазе без разговора. Он се наставља доласком на зелену ливаду која се у овој песми не сматра туђим/хтонским простором, већ својим, будући да на њој има живота (дворови и коло које се у њима игра).

Иако је ово лирска песма, мотив који се у њој јавља налази се и у песмама средњих времена, хајдучког циклуса, а везује се за име Старине Новака. Он је јунак који проводи девојку кроз гору, а она је неверна посестрима, „лијепа и гиздава дјевојка“ (ЕР: 150), неименована. Како је до њиховог сусрета дошло није опевано, тек девојка моли јунака да је проведе кроз гору „без срамоте и моје и твоје“ (ЕР: 150). Бошко Сувајцић примећује да су „дато обећање и изговорена реч на вербалном плану еквивалентни (су) кршењу датог обећања и гажењу изговорене речи на плану радње. Али, насурот очекивањима, завет не крши јунак“ (Сувајцић 2005: 237). Девојчина намера видљива је већ „код воде студене“, у тренутку кад побратим и посестрима застају. Он – да би се „трудан“ напио воде, она – да би „бјело лице умивала“. Све је јасно: девојка заводи хајдука. Већ у следећем стиху народни певач даје сасвим адекватан епитет девојци, она је „кучка лијепа дјевојка“. Тиме наслућујемо наставак сижеа. Девојчина намера да укаља образ епском јунаку задржала се само на нивоу покушаја јер хајдук томе одолева:

„То Новаку врло мучно било,
Јере му је богом посестрима!“
(ЕР: 150).

Старина Новак остаје потпуно индиферентан према гиздавој девојци која је „срдољубива и сујетна са своје лепоте“ (Сувајцић 2005: 237). Крај песме формулативно је опеван, награда и казна обликују се „по стандардном контрастирању доказа правде и неправде“ (Самарција 2008: 118). Песма почиње чудом („Види чудо прије невиђено“), чудом се и завршава:

„Куда пројде гиздава дјевојка,
Зелена је гора посахнула
(а) од страха бога великога,
Од срамоте лијепе дјевјке,
Јер побрати Старину Новака,
Пак ктејаше Новака љубити.
А куд пројде Старина Новаче,
Онде суха гора пролистала,
И суха (се) трава помладила,
(а) од правде Старине Новака,
Јер не љуби богом посестрима“
(ЕР : 150).

На основу хронотопа песме („црна гора“ и „вода студена“) и карактеристика/описа девојке („бјело лице“, гиздавост, лепота), Сувајцић долази до закључка да је неверна посестрима у ствари

вила те да је њихов сукоб – „сукоб два света који имају исто геостратешко исходиште – гору“ (Сувајдић 2005: 238). У овој песми, преко мотива духовног сродства побратимства/посестримства, народни певач поставља етички императив и још једном показује да се биографија и име епског јунака не заснивају само на јунаштву, већ и на части и поштењу што се види у ситуацијама у којима се проверава однос човека према другом човеку. Са друге стране, мотив духовног сродства у лирским песмама показује да је етичко начело на простору на којем су се песме певале посматрано као императив, али се од њега у изузетним случајевима одступало, што није било одраз колектива већ појединца.

4.2.2. Кумство у народној поезији

„Здрав си, каже, куме и старејко!“
(Дебељковић 1984: 254)

Ако је побратимство духовна веза сакралнија од крвне, кумство представља везу сакралнију од побратимске. Један од разлога је тај што се кумство наслеђује и после смрти кума, што није случај са побратимством које се прекида смрћу једног од побратима. Обе народне установе сматране су светим: „Тако важном, а с религиозне стране посматрано, чак светом врстом сродника сматрани су кум и побратим“ (Барјактаровић 1986: 161).

Народна институција кумства је „јакo старинска“ (Чајкановић 1994/1: 373), позната је свим словенским народима, али су неке ствари о њој још увек магловите/нерасветљене.¹³⁹ Међу народним песмама налазимо и примере у којима се, како Веселин Чајкановић сматра, братимство изједначава са кумством:

„Богом куми б'јела вила,
Богом куми бан-Секула:
– Богом брате, бан Секуле!
Не води ме ујку твоме!“
(СНП I: 266).

Како је кумство „велика част“ и како народ дубоко верује да ће онај ко на овом свету није крстио дете на оном свету кумовати жабама (РСМ 2001: 318), оправдана је иницијатива мајке која, у запису Владимира Бована, након питања сина да ли да прихвати позив за кума, одговара:

¹³⁹ „КУМСТВО је старинска народна установа, старија од хришћанства. Црква је санкционисала кумство и дала му данашње обележје. Назив кум познат је свим Словенима. У писаним изворима спомиње се крајем IX века, за време Петра Гојниковића, управо непосредно после примања хришћанства. По том најстаријем спомену види се да су примарни облици кумства постојали и пре појаве хришћанства. Барски родословац (Дукљанин, око средине XII века) спомиње, по предању, кумство из времена жупана Војислава (око средине XI века). Краљица Јелена писала је 1304: „Љубавному ми сину и куму кнезу дубровачкому и всю опшчине.“ Год. 1433. кумче је био син неког Иваниша, а кум град Дубровник, који су заступали Иван Гундулић и Нико Ђорђић. Дубровник је издао наређење својим заступницима да: по домаћем обичају, приме кумство и, пошто дечаку острижу косу, да му у праменове косе замотају дар од 30 златника. По овом кумству јасно се види да су се њиме одржавали добри односи међу суседима, Босном и Дубровником. Једно кумство настало због вражде (убиства) спомиње се у Црној Гори 1442. године“ (СМР 1970: 201).

„Иди, синко, како да не идеш,
То толико мушко се добило,
Ето, каже, дванајес година,
Како кумство ти ниси добио!“
(Бован 1980/3: 4).

Почетак ове легендарне песме, у којој је главни лик Љутица Богдан, формулативно је приказан: јунак вечера са мајком када му стиже *књига* након чега он почиње да се смеје. Следе мајчина питања, а онда и јунаково објашњење и тражење савета. Такав почетак приметан је углавном у сужеима у којима је протагониста Марко Краљевић. У једној од тих варијаната (СНП II: 62), Марко добија три *књиге* са три позива (позив *на војску*, на венчање и на крштење) и, у складу са сужеом, тражи савет од мајке која је, иначе, „један од најбитнијих ликова у песмама о овом јунаку“ (Златковић 2011: 43). Одговор мајке Љутице Богдана и мајке Марка Краљевића се разликује. Док у песми са Косова и Метохије мајка саветује сина да се обавезно одазове позиву за кума, у Вуковој варијанти, „у складу с измењеним историјским контекстом и тегобним историјским искуством колектива који је неговао дату епску традицију“ (Делић 2009: 526), мајчин савет подразумева одлазак *на војску*. Ове песме/ ова два примера, међутим, не могу се даље упоређивати јер се главни мотиви у њима разликују (у једној је дат мотив неверног кумства, а у другој сукоб и освета над јунаком који му је одвео љубу и похарао дворе).

Не може се рећи да је у патријархалној заједници избор кума био слободан јер су млађи нараштаји кума добијали наследством; јасније, кум је врло често био кум младожењиних родитеља на венчању коме је припала и та част да кумује најпре на крштењу, а онда потом на венчању онога кога је крстио. Неретко се дешавало да је улогу кума преузимао најстарији кумов син, а ако је било више браће, приликом њихове женидбе, кумство се „делило“ (једног брата венчао би старији син, другог, млађи). Оваквом начину кумовања прибегавало се и из материјалних разлога, јер је свако кумовање подразумевало даривање (о даривању ће бити нешто више речи у даљем делу рада). У скорије време, ова, условно речено, пракса све је мање присутна јер млади људи за кумове позивају своје добре пријатеље са којима желе да учврсте однос и учине га трајним. Стихови које је забележио Владимир Бован сведоче да је орођавања добрих пријатеља на овим просторима било и раније: „Кума чини свога пријатеља,/ А девера свога побратима“ (Бован 1980/3: 20).

Посебно поштовање према куму и његовој породици исказивало се и вербално и поступцима и то:

- 1) приликом обраћања и при дочекивању духовних сродника; тако је најчешћи атрибут испред назива кум *мили* односно *верни*:

„Добро дошли, моји *мили* кумови!
Добро нашли, *мила* наша кумо!“
(Бован 1980/3: 4),

односно, када Болани Дојчин пита своју сестру:

„Или ти се тебе здодејало
месејешчи пребели погачи,
Чекајешчи *верни* побратими.“

2) приликом даривања:

„Чујеш ли ме, моја верна љубо,
Да ми свате ти причекаш лепо,
Још полепше да дарујеш даром:
Сваком свату адесли мараму,
Деверима ноже оковане,
Старом свату коња и сокола,
Милом куму од злата синију
На којој је гуја позлаћена,
Младожењи коња и девојку.“

(Бован 1980/3: 23)

У народној култури Срба даривање у пригодним околностима има архаичну функцију; то је један од начина уважавања кума којим треба да се обезбеди наклоност предака (више о овоме вид. Самарџија, 2008: 110–122). У легендарним песмама у Вуковим збиркама, кршење правила даривања у поменутиим пригодним околностима увек бива санкционисано:

„Овај није даровао куму:
Кума њему светога Јована,
А он њојзи паре ни динара.“

(СНП II: 4)

3) приликом удаје, када мајка саветује ћерку како треба да се понаша у својој новој кући, поред лепог понашања према свекру и свекрви, истиче се посебан однос према куму и деверу:

„Не говори куму ни деверу,
не говори две године дана.“

(Бован 1980/3: 36).

4) приликом испраћања духовних сродника:

„Све је госте била испратила,
Па је најзад кума и старејка.“

(Бован 1980/3: 47)

5) На свадби, приликом наздрављања (прва чаша вина/ракије наздрављала се прво куму и побратиму:

„Здрав си, каже, куме и старејко!
да испијемо ову купу вино,
Да испијемо за Марково здравље.“

(Дебељковић 1984: 254)

- б) Приликом тражења помоћи услед ропског положаја (робиња девојка, заносне лепоте, коју проси Марко Краљевић против чега природа почиње да се буни,¹⁴⁰ обраћа се куму и старејку):

„Чујете ли куме и старејко,
Срамота је ја вас да погледам,
а камо ли ја вама да зборим.“
(Дебељковић 1984: 245)

4.2.2.1. Кумство у народним епским и приповедним песмама

„Пусто благо душу заглупило“
(Бован 1980/3: 4)

У један од највећих грехова у народној традицији Срба¹⁴¹ спада примање мита, као и огрешење о куму и кумче.¹⁴² Емотивна блискост коју подразумева кумство намеће и обавезу одговорности и поштовања међу духовним сродницима. Уколико, вољом једне орођене стране, долази до нарушавања хармоније међу њима, као неминовна јавља се ригорозна санкција. С тим у вези, изузетно је вредна пажње песма која припада старијим записима (ЕР: 190), а у којој је опеван тежак грех који се, ипак, не узима као најтежи и који се, на крају, може окајати:

„Љубио сам три куме венчане,
изгубио три кума венчана;
и љубио девет посестримах,
изгубио девет побратимах,
кумах седам крштених љубио
и кумовах седам изгубио.“
(ЕР: 190)

Ове грехове калуђери узимају на себе, али не праштају однос грешника према мајци и просипање *свете литургије* (претпостављамо да се овде ради о бацању нафоре), те је грешник осуђен на испаштање. Нада Милошевић Ђорђевић износи своје мишљење о греху против крштеног кумства: „И као што је родоскврнуће по схватању народног певача заслуживало посебну обраду и у једном, посебном циклусу песама, тако је грех против крштеног кумства захтевао своје, опет издвојено место у народној књижевности. Занимљиво је, међутим, да га је

¹⁴⁰ У тренутку када су са испрошеном девојком кренули кући, Марка и његове сватове изненађују временске (не)прилике: „Тад се време било побркало, поче киша њима да ги врне, и кроз кишу крвав снег да пада“. Поремећену хармонију и њено поновно успостављање проналазимо и у песми „Продана невеста у купцу познаје брата“ (Дебељковић 1984: 215), у којој биљбиљ пиле предочава да може доћи до родоскврног греха између брата и сестре: „Еј, чујете, турско и кавурско,/ ал' чујете, мало и големо,/ да ће братац сестру да обљуби“ (Дебељковић 1984: 217).

¹⁴¹ Валентина Питулић пише: „Највећи греси у народној традицији били су: заклати дете, обљубити куму, посестриму или снаху, не поштовати родитеље, оклеветати некога, примити мито, не уделити сиротињи, украсти, похарати цркву, сипати воду у вино, уништити плод у утроби, љубити на веру девојку па је оставити, радити недељом, причестити се без исповести [...]“ (Питулић 2011: 13).

¹⁴² Ови мотиви су бројни у епским народним песмама не само Срба него и осталих словенских народа на Балкану, а посебно их је издвојио Бранислав Крстић (Krstić 1984).

добило искључиво у народној епској песми, иако по својим основним обележјима много више припада прозној народној традицији“ (Милошевић Ђорђевић 1971: 261).

На анализираном корпусу који подразумева песме са подручја Косова и Метохије учили смо неколико песама са мотивом неверног кумства. Поредећи их са осталим народним песмама у којима је мотив исти, покушали смо да укажемо на неприкосновеност/светост/светињу народне установе кумства која је, с обзиром на то да је у народу врло добро прихваћена, нашла одраза и у народном стваралаштву.

Похотљивост кума у песми „Неверно кумство Љутице Богдана“ (Бован 1980/3: 4, Дебељковић 1984: 174), не само да резултира раскидом кумства, већ и апотрофагијом. Занимљива је и варијанта песме с овим мотивом коју је записао Богољуб Петрановић (Петрановић 1867: 40–46). У песми се као гласник јавља вила која саопштава свом побратиму Љутици Богдану да ће сутрадан, у недељу, кумовати великом броју деце. Истовремено, она га упозорава да ће доћи две куме са по деветоро деце. Она која ће доћи са Дунава има мушку чељад, а она која је од Сињег мора женску. Све ће носити дарове у танком бошчалуку, само она, која ће га замолити да замени децу даће му бошчалук од злата. И не само то. Вила, даље, добронамерно саветује свог побру да се не превари јер код куће има само једно чедо, малено. Не бива како вила саветује. *Ђидија* Љутица Богдан, прихвата богати дар у замену за превару. Његов грех не остаје задуго тајна. Преварена кума куне: „Бог т' убио и свети Јоване!“ А Богдан се криво заклице:

„Ја печена изио Божура
трећи данак на Васкресеније
Ако сам ти чедо промјенио.“

(Петрановић 1867: 45)

Клетва га убрзо и стиже. Након три дана неуспешног лова, појављује се јагње које на његов захтев слуге закољу и испеку. Повратак неверног кума кући и сазнање да га је стигла казна, представља крај песме са поучним стиховима:

„Знаш Богдане, драги господару
да с' не ваља заклицати криво?“

(Петрановић 1867: 46)

Генезу песама са овим мотивом, како сматра Нада Милошевић Ђорђевић, тешко је утврдити: „Њен одређени, прозни прототип још није пронађен, те се може само констатовати да у њој има доста елемената усменог предања“ (Милошевић Ђорђевић 1971: 263). Аутор, ипак, наводи могуће поређење са Старим заветом, али само као инспирацијом песме: „У чудном преплитању бескрупулозниости и љубави, свирепости и блакости беле боје 'везене кошуље' и црвене боје крви, укуса печеног људског меса и мириса жртве паљенице, ове песме су она готово апсурдна додирна тачка библијског и модерног израза“ (Милошевић Ђорђевић 1971: 263).

Народни певач даје коментар који представља својеврсну осуду, али, на неки начин, првим стихом, оправдање за издају кума:

„Пусто благо душу заглупило,
Даде Српче те узе Латинче,
Даде мушко те узе девојче,
Па ми узе до две чизме благо [...]“

(Бован 1980/3: 4)

Неверни кум, од оправданог напада куме који се манифестује вриштањем и највећом осудом, покушава да се брани кривоклетством:

„Несам, кумо, ја тако ми Бога!
Ако сам ти иле учинија,
И ја имам једно лудо дете,
по имену лудога Јована,
А да Бог да месо да му изем!“¹⁴³
(Бован 1980/3: 4)

Управо, сходно тим речима, уследила је и казна за грех који је кум починио. Дете Јован претвара се у јагње које, по наређењу „неверног кума“, закоље његов слуга како би га заједно појели. По доласку кући, љуба му, кукајући, саопштава да се њихов син претворио у јагње и отрчао у шуму. У том тренутку Љугица Богдан постаје свестан свог греха и пресуђује себи заривајући нож *од учкура до белог грла*. Овај мотив проналазимо и у *Српским народним пјесмама* Вука Караџића (СНП II: 6), али се везује за име Грчића Манојла.¹⁴⁴ Основна разлика између ових варијаната је у томе што у песми из Црне Горе коју је записао Вук очајна Влахиња, када приметити да је дете које носи туђе, поступајући претпостављамо по нагону, убија *ђевојку*:

„Кад Влахиња планинама била,
Нешто јој се чедо уциктало;
Мајка му се бјеше препанула,
Па почину насред друма пута,
Те развила оно чедо лудо;
Али није мушко, но ђевојка!
Шњом удари о камену станцу,
Ста ју цика, како змије љуте,
Па отиде натраг кукајући.“
(СНП II: 24)

У дијалогу који следи слушамо кумину клетву и криво заклинање Грчића Манојла. Иако је „по јаџини i тежини posledica најтежа (је) девојчина клетва, затим мајчина“ (Pešić и Milošević Đorđević 1984: 119), клетва коју упућује преварена кума изречена је у „srditoj nemoći, kao osveta“ (Pešić,

¹⁴³ Криво заклинање у народу важи за неопростив грех. Занимљиво је да смо приликом истраживања од једног саговорника забележили управо кривоклетство те неминовну казну: „Једна жена родила два детета, исто моја рођака, моја снаја, од брата од стрица, па родила двоје; родила најстаријега једнога Радосава, ишла са зета, ишла са зета што је зава била, и човек је приметио да она иде сас тим човеком и родила једнога најстаријега Радосава. И викао ју човек: 'Ти жено идеш са Павла', зет Павле. 'Е да Бог да Павле ја, каже, јела од Радосава живо месо ако ја идем са, са зета'. И одвео га деда у планину, ја сам живела у планину, све лети у планину, а зими код куће у Мошницу, у... Јарково имамо планину. Е, ондек је то... На чему сам остала... деда унука, јесте. Ал он осетио, муж осетио да жена, шарена жена... И, 'жено, ти идеш са Павла'. 'Да Бог да каже, Миленгије, ако ја, ако је мој Радосав Павлов, ја јела његово месо живо', мајка то клела, па то, толико била паметна, глупа жена била. И одведе га деда, он порасо, шес година седам порасо, и деда извео у планину овце да седи горе проводи воде воду па у, па му падне шерпа врела на то дете и цркло одма. Планина. Умрло дете, цркло, од вреле воде. 'ААаааа, шта је жено, јеђи, ајде јеђи сад месо од детета. Е то, то је, то је мене моја мајка... То је мене мој отац причао, није ми мајка причала само ми је отац причао“ (Видинка Васић, село Сендо, Звечан).

¹⁴⁴ Грчић Манојло је „најчеће neveran junak, kum, pobratim. Za ovo ime vezuje se prastara tema o detetu pretvorenom u jagnje i zaklanom. Najverovatnije nije istorijska ličnost. Često ime za Grka“ (Pešić, Milošević Đorđević 1984: 92).

Milošević Đorđević 1984: 119). Очајнички, кума изговара клетву у којој се позива на заштитника кумства, Светог Јована:

„А за Бога, мој куме Манојле!
Што продаде кума за цекине?
Платио га светоме Јовану!“
(СНП II: 24).

Трагичан крај песме још један је пример да народна традиција не дозвољава да се другачије, до смрћу, искупљује за почињени грех. Интересујући се за мотив неверног кумства те анализирајући све варијанте у којима се јавља, Нада Милошевић Ђорђевић примећује да се „готово све варијанте завршавају (се) наравоученијем певача о светињи кумства, и најчешће искорењивањем целе породице грешника” (Милошевић Ђорђевић 1971: 262). Крај песме указује на библијски подтекст иако „певач налази смисаоно сасвим друго решење од оног у Библији“ (Милошевић Ђорђевић 1971: 264). Повезаност са Старим заветом огледа се у јагњету у које се дете након очевог греха претвара, а које отац закоље и испече и део (плећку) носи управо свом детету. На тај начин, грешник несвесно окајава грех јер жртвује свог првенца, односно свог јединца, о чему се говори и у Трећој књизи Мојсијевој где грешник остатак јагњета које закоље и испече треба да однесе својим синовима.

У свим песмама забележеним на Косову и Метохији, сваки грех учињен према духовном сроднику бива кажњен једино смрћу и никако другачије¹⁴⁵. У народним епским и приповедним песмама приметна је разлика између несвесног и намерно почињеног греха, при чему појединац може да се искупи за несвесно почињени грех. Мотив греха почињеног у незнању налазимо и у другој Вуковој књизи, у песми „Наход Симеун“, који у незнању чини тежак грех родоскврнућа. Симеуну, да би окајао свој грех, следи казна. Како „истински и дубок приступ духовном животу увек подразумева Смрт у профаној судбини, иза које следи ново рођење“ (Јеротић 2008: 20), произилази као природно то да наход Симеун мора физички умрети да би се вратио, духовно очишћен, окајан и посвећен. У овом случају, правила су донекле иста. Испод Симеуна се земља не проваљује, али се јавља нечиста вода у тамници у којој грешник мора да проведе одређено време:

„Па отвори тавницу проклету,
Ђено лежи вода до кољена,
И по води гује и јакепи.“
(СНП II: 14)

¹⁴⁵ И у песмама у Вуковим збиркама, када долази до кршења табуа у међусобним везама духовних сродника, страдање је извесно и једино реално решење. Тако у песми „Женидба Марка Краљевића“, када кум дужд од Млетака каже Бугарки девојци да седи „да с' грлимо и да с' милујемо“, она указује на последицу:

„Болан куме, дужде од Млетака!
Под нам' ће се земља провалити,
А више нас небо проломити,
Како ће се кума миловати?“
(СНП II: 56)

Својом сналажљивошћу Бугарка девојка успева да сачува своју част, а неверног кума, који је покушао речима да се спаси, сустиже казна:

„Још му наше дужде говорити,
Ал' не даде Краљевићу Марко,
Ману сабљом, откиде му главу.“
(СНП II: 56)

Његов несвесни грех бива окајан и опроштен, о чему сведочи крај песме. Након девет година (а број девет симболизује промену, с обзиром да је последњи у низу једноцифрених бројева), пошто су рибари пронашли кључ од тамнице у риби, игуман отвара тамницу:

„У тамници воде не имаде,
Нити гмижу гује и јакрепи;
У тавници сунце огријало,
Симо сједи за столом златнијем,
У рукама држи јеванђеље.“
(СНП II: 14)

или:

„Па отвори на тавници врата,
Ал' се онде Сима преставио,
Преставио, и посветио се.“
(СНП II: 15)

Како „човек живи између нагона, искуства и архетипских дубина“ (Јеротић 1990: 10), његово понашање ће имати „унапређујући“ или „негативни, претећи“ изглед. Тако у појединим песмама нагон односи примат што резултира фаталном грешком, и немогућношћу искупљења (што је управо случај у овој песми). Овај, „канибалистички мотив, схваћен као врхунска казна за огрешење о кумство и кривоклетство, добио је етички призив“ (Милошевић Ђорђевић 1971: 263).

За разлику од народних приповедака, у којима Бог преступника најчешће претвара у животињу (вола, коња, магарца)¹⁴⁶, у народним епским и приповедним песмама са Косова и Метохије грешник не добија опомену у виду блаже казне, већ бива сурово кажњен, без прилике да се искупи. У песмама са овим мотивом сачуван је старији слој певања који је део паганског и старозаветног веровања („око за око зуб за зуб“) где није извршена потпуна христјанизација која подразумева праштање и искупљивање за почињени грех. У песми са мотивом Бог претвара неверну куму у стену¹⁴⁷, мајстора Манојла, који верује да се кумство не сме одбити, издаје кума, продајући га за три товара блага. Она не добија могућност да окаје свој намерно почињени грех и спаси се:

„Ал' пред црквом нигде нико нема,
Сал' његова она мила кума,
И она се протурила стеном.“
(Бован 1980 4: 40)¹⁴⁸

Уколико се у обзир узме чињеница да, како наводи Снежана Самарџија, „ово духовно сродство подразумева одговорност, обавезу и уважавање обе орођене стране“ (Самарџија 2008: 114–115), не чуди крај песме у којем је чин неверне куме подвргнут најоштријој осуди и

¹⁴⁶ О представама о Богу у усменој прози видети више: Самарџија 2011.

¹⁴⁷ Владимир Бован проналази сличност између ове песме са песмом „Старина Новак и кнез Богосав“ (СНП III:), с тим што у песми о хајдуку Манојлу препознаје „једну неправду, учињену сиромашном занатлији“ (Бован 1980/4: 24) и „вид бунта сиротиње према неправдама“ (Бован 1980/4: 24).

¹⁴⁸ Душан Бандић помиње легенду о куму и куми који су, због почињеног греха, претворени у стену: „Стене и камене громаде антропоморфног облика замишљале су се често као окамењена људска бића“ (Бандић 1991: 68), те да представе о метаморфози човека у камен припадају анимистичком кругу схватања.

претварању у стену. Како камен у народној култури Срба представља место у које се душе радо склањају и за шта се трајно везују, јер им се настањивањем у камену одузима слобода кретања (Чајкановић 1994: 88–102), па стена у коју се претворила неверна кума спречава даље лутање и настањивање душе (по свему судећи зле) у неки други предмет одакле би могла поново нанети зло.¹⁴⁹ Својим јављањем Бог неће дозволити да Манојло у цркви убије свештеника и поломи црквена врата, јер је испао жртва неверне куме која га је издала Турцима јаничарима. Мајстор Манојло адекватан је пример народног веровања да се кумство не сме одбити. У овом случају, он силази са планине у којој се скривао, да би крстио своје кумче „ради Бога и закона свога“ (Бован 1980/4: 40). Уместо тога, он узима буздован и окреће се Богу са молбом да му опрости грех који ће починити:

„Хоћу цркве да саломим врата;
Ако Бог да и срећа јуначка,
те побегнем здраво у планину,
Боља ћу ју саградити врата,
Боља врата, од сухога злата!“

(Бован 1980/4: 40)

Бог услишава његову молитву, врата се сама отварају и он угледа неверну куму која се претворила у стену. О последњим стиховима песме коју је Вук забележио од Анђелка Вуковића, Владимир Бован износи следеће мишљење:

„Певач као да је на ову песму применио антички начин завршетка трагедије. Радњу, сву у реалним, овоземаљским појединоствима, завршио је чудесним обртом ситуације: нека виша сила, овде заправо хришћански бог, казнила је неверну куму, а хајдука ослободила опасности“ (Бован 1980 4: 25).

4.2.2.2. Кумство у народним лирским песмама

Народна лирика Косова и Метохије обилује великим бројем различитих мотива на основу којих се може стећи увид у човеков живот од његовог рођења па све до смрти. Разноликост мотива у вези је са бројношћу записаних (и сачуваних) лирских песама:

„Записивање лирских песама, као и епских, уосталом, текло је од осамдесетих година прошлог века нередовно, чак и после ослобођења ових крајева од Турака несистематски, али ипак с времена на време успешно, опет захваљујући појединцима, ентузијастима, тако да данас располажемо фондом од око три хиљаде лирских песама објављених у збиркама, етнографским радовима, часописима, листовима и другим публикацијама, и у рукописним збиркама које су приступачне. На основу оволиког броја записаних песама током једног века – може се сагледати лирско народно песништво Косова и Метохије у прошлости и могу се стећи неки основни утисци о овом песништву да би се могло говорити о његовим основним карактеристикама“ (Бован 2017: 24–25).

О лирским песмама са Косова и Метохије, Валентина Питулић изводи следећи закључак: „Занимљиво је и то што су Срби са Косова и Метохије неговали обредно-обичајну праксу уз песме које су се певале на важне хришћанске празнике. Песма је била саставни део живота, а лирика је

¹⁴⁹ Пишући о инкарнацији и материјализацији душе, Веселин Чајкановић детаљније објашњава примитивно схватање да душа после смрти може ући у камен: „Због тога што се душе радо склањају у камен, врло су многобројни случајеви да примитиван човек покушава да их за камен веже, у доброј или рђавој намери: било да би им могао принети жртву, или да би им одузео слободу кретања“ (Чајкановић 1994: 90).

била богата хришћанским симболима“ (Питулић 2016: 111–112). Владимир Бован указује на комплексност као на њену битну карактеристику (Бован 2017: 27), наглашавајући њен дуги опстанак и одолевање променама које су дошле са масовнијим описмењавањем. Неколиким детаљним ишчитавањем свих врста забележених лирских народних песама са овог подручја, приметили смо да је невелик број песама у којима се помиње народна институција кумства. Како кум има велику улогу у животу појединца, у појединим обредима прелаза, констатовали смо да је мотив ове врсте духовног сродства најфреквентнији у сватовским песмама које су живеле у народним обичајима. Владимир Бован сматра да је „очуваност ове лирике условило (је) прво то што се удавало и женило увек, било какве да су биле друштвене прилике и животни услови, а и то што се брак склапао посредовањем цркве као верске институције“ (Бован 2017: 36). Кумство као духовно сродство налазимо још и у верским песмама, док се у осталим песмама не помиње. Ради се о само једној песми у којој је приказан мотив космичке свадбе (Бован 2017: 152); у три стиха „речено“ је да Свети Илија, уређујући Космос, светитељима дели улоге, при чему је Светом Јовану у власт доделио кумство и венчанство. Незаобилазно и значајно тумачење мотива космичке, односно небеске или „свете свадбе“ дао је Миодраг Павловић (1993: 17–25) на примеру песме „Женидба сјајнога мјесеца“ (СНП I:) у којој, уместо Светог Илије, дарове дели невеста муња. Велики је број примера лирских народних песама о подели дарова анђелима на шта указује и Нада Милошевић Ђорђевић (1971: 176–203), примећујући да свака лирска песма уствари представља „поетско тумачење атрибута светаца“ (Милошевић Ђорђевић 1971: 181). Она истиче да је сваки од ових атрибута део усменог прозног стваралаштва. Веселин Чајкановић о Светом Јовану говори као о прастаром божанству кумства, али се он може посматрати и као „божанство стихије у вези са извесним календарским поклапањима и асоцијацијама“ (Милошевић Ђорђевић 1971: 181). Значајно је још поменути да није необично што песма садржи само три стиха јер управо тај део, који се налази на почетку епских песама са мотивом последњих времена, може означавати и лирску песму о свадбеном весељу или о подели власти те се може посматрати као „потпуно самостална целина“ (Милошевић Ђорђевић 1971: 185).

Занимљиво је било пратити и улогу кума у обредима крштења и шишања (стрижбе) детета, те смо поједине песме с мотивом духовног сродства успели да пронађемо међу Јастребовљевим записима датим у склопу записа народних обичаја.¹⁵⁰ Будући да се и у овим песмама не пева о свим дужностима/обавезама и привилегијама које ова духовна веза подразумева, нисмо их могли посматрати независно од обичаја чији су саставни део. Управо тако их је и Јастребов бележио, у склопу обичаја.

4.2.2.2.1. Улога кума у сватовској иницијацији (на примеру сватовских песама са Косова и Метохије)

Детаљно описујући сватовске обичаје у Призрену, Јастребов помиње кума који са оцем младожење и свештеником носи „велики белег“¹⁵¹ у кућу невесте. Тиме започиње просидба

¹⁵⁰ Међу значајним Јастребовљевим записима за нас су од велике важности два одељка из његове књиге *Обичаји и песме Срба у Турској*; један се односи на свадбене обичаје (он је и најобимнији), а други на обред шишања детета.

¹⁵¹ „Велики белег“ подразумева дар који младожењина породица, у склопу „сватовства“ носи невестиној породици. Њега чине велики аустријски златни талир, мале златне монете (неколико њих), један сребрни прстен, неколико мушких ствари, а завежљај у којем се поклони налазе посипа се леблебијом и сувим грождјем. Изузетно је важно да број поклона буде непаран, а сваки од поклона имао је одређено значење. Валентина Питулић, у вези са овим, примећује да је „занимљиво (је) да се у овом делу извршила лагана хришћанизација древног обичаја“ (Питулић

девојке и предсвадбени ритуали у којима већу улогу има младожењина породица.¹⁵² У једном тренутку размене дарова, кума ће заменити свештеник који узима прстен и иде у невестину собу која га тамо чека покривеног лица. Бавећи се сватовским обичајима у записима Ивана Степановича Јастребова Валентина Питулић примећује једну занимљивост приликом прстеновања:

„Занимљив је детаљ у овом делу прстеновања када свештеник, ипак, пита девојку да ли она жели да пође за младожењу кога су јој одабрали родитељи. Како је Јастребов бележио песме у градској средини могуће је да је утицај цркве био такав да је дошло до померања неписаног закона да се девојка не пита о својој удаји“ (Питулић 2018: 221).

Девојка на свештениково питање о удаји одговара само климањем главе уколико пристаје на брак, без вербализације покрета, што говори о патријархалној средини. Јастребов у свом запису даје објашњење и за такво понашање: „Сматра се да је срамота да девојка отворено изрекне да жели да се уда“ (Јастребов 2020: 348).

Том приликом, такође, девојчина кућа/девојчини родитељи даривали су младожењиног оца, свештеника и кума, а у даривању Зоја Карановић примећује друштвену институцију „која се заснива на веровању да у свету влада принцип узајамности. Дар је знак успостављања контакта“ (Карановић 2010: 108). Младожења и његова породица указују велико поштовање куму, што се огледа у целивању/љубљењу руке приликом позивања на свадбу¹⁵³, а у овим обичајима наглашена је „неприкосновеност и важност кума који је могао да доведе на свадбу кога је хтео“ (Питулић 2018: 231).

У лирским (сватовским) песмама куму је, заједно са старим сватом (*старејком*) поверена изузетно одговорна улога. У свим фазама свадбе¹⁵⁴ кум има одређену улогу јер је он „највећи ауторитет међу сватовима“ (Торњански Брашњовић 2013: 23).¹⁵⁵ Њему се у аманет оставља младожења. Кум је тај који помаже младожењи да успешно заврши овај изузетно сложен обред прелаза; незрелост младожење одређена је и атрибутом млади. За младожењу је одговоран кум, а о невести се брину девери, мада је и кум присутан у одређеним ситуацијама. Њена условно речено слабост, незрелост, неискуство метафорично је представљена струком младог босиљка у пролеће. У народној традицији босиљак је апотропајонска биљка коришћена у различите сврхе¹⁵⁶; његова честа употреба указује на његов значај, а млад босиљак у пролеће погодан је за браће јер је тада, у зачетку, најлепши. У једној сватовској песми, која се пева у тренутку када из момачког дома крену са великим белегом девојачком дому, сама девојка, потенцијална невеста представљена је као босиљак:

2018: 218), будући да је народ веровао да од кума „зависи породични и домаћи напредак“ (СМР 1970: 188), а да је свештеник „поседовао ореол светог и моћног бића“ (Бандић 1991: 136).

¹⁵² Занимљиво тумачење о предсвадбеним ритуалима (на подручју Војводине) доноси Зоја Карановић. Она, заправо, у богатим даровима које младожења (односно његова породица) односе девојци види начин својеврсног уздизања те обмањивања девојке (Карановић 2010: 97). Са друге стране, у тражењу девојке младожења „нарушава интегритет (*туђе*) света којем је она до тада припадала“ (Исто: 98).

¹⁵³ „Куму и кумџ отдаётся особенная честь и внимательно при нихъ прислуживаютъ. Цыгане играютъ свои пьесы больше куму и, только по одонрению кума и кумы, играютъ и для другихъ свои мелодии съ еще болѣе невыносимымъ акомпаниментомъ ихъ турецкихъ пѣсенъ. Куму и кумџ прежде всехъ подается и ужинъ. Кумџ – первая личность на свадьбѣ“ (Јастребов 1889: 358). У Косовском Поморављу (околина Косовске Каменице) казивач говори о некадашњем поштовању кума: „Кум, девер, старејко тој се највише поштувало. Саг друкше, пре такој било, саг не се поштује ни кум, ни старејко, никој“ (Ђурђа Арсић, Косовска Каменица).

¹⁵⁴ О свадби као обреду прелаза са трочланом структуром писао је Арнолд ван Генеп (2005), а свадба је била и предмет проучавања Светлане Торњански Брашњовић (2013) која у свадбеном ритуалу издваја/примећује три „јасно сегментисане етапе“ (Торњански Брашњовић 2013: 21): предсвадбена, свадбена и постсвадбена.

¹⁵⁵ О актерима свадбених ритуала више : Светлана Торњански Брашњовић 2013: 22–28.

¹⁵⁶ Босиљком су се китили људи, животиње, предмети; широка је његова употреба и у свадбеним обредима, а коришћен је и у порођајном обреду (РСМ 2001: 46).

„Ти ми имаш један струк босиљка,
Пораст'о је и разграно је,
Молим ти се, мени да га дадеш!“
(Јастребов 2020: 345–346)

Симболично, невеста (млада, лепа, у пуној снази, а стихом је дочарана и њена спремност за удају) подложна је урочима и треба је сачувати. Кум и стари сват су најважнији законици и они су одговорни за читав ток свадбе. Важан моменат у току свадбе је онај када се креће по младу о чему одлучују кум и стари сват. Они су заштитници младожење и никаква одлука не може да се донесе без њихове заповести. Они су активни учесници, док је младожења у читавом току свадбе у другом плану. У сватовској песми коју је забележио Дена Дебељковић у облику императива (*дижи ми се; устај*) позивају се кум и стари сват да крену и да приступе прихватању младожење кога заступају. Народни певач приступа процесу прихватања младожење од стране законика (кума и старог свата) где се функција активног лица са младожење преноси на законики који су одговорни за безбедност свадбе где им је дата улога заштитника коме се младожења оставља у аманет¹⁵⁷:

„Дижи ми се куме и старејко,
аманет ви млади младожења.“
(Дебељковић 1984: 35)

*

„Устај куме, устај стари свате,
Далеко су девојачки двори.“
(Бован 2001: 89)

И док се у неким примерима младожења оставља у аманет куму и *старејку*, има и стихова који показују да се без законика не може кренути по девојку:

„Подизај се куме и старејко,
Моли ти се млади младожења,
Да идете по добру девојку.“
(Бован 2001: 89)

Важан моменат за ток свадбе је и благосиљање тако да у сватовским песмама налазимо и поступак транспозиције жанра благослова¹⁵⁸ у лирску народну песму. После подизања сватова изговара се благослов, као веровање у магијску моћ речи који би требало да обезбеди безбедан прелазак кроз опасне пределе (најчешће хтонски предео горе). Благослов је упућен куму и старом свату, али и кићеним сватовима и младожењи, који изговарањем благослова добијају магијску заштиту:

¹⁵⁷ Душан Бандић истиче пасивну улогу младожење за време свадбе и неретку појаву/обичај у појединим крајевима Србје и Црне Горе, као и у Босни и Херцеговини, да младожења „*sve do novijeg vremena nije išao sa svatovima ni po devojku ni na venčanje*“ (Bandić 1980: 347).

¹⁵⁸ Благослови су „*utvrđene, najčešće stihovane, dobronamerne želje koje se prenose u tradiciji i zasnivaju na magijskoj sugestivnosti*“ (Pešić/Milošević Đorđević 1984: 32). Приликом извођења појединих обреда благослови су неизоставни: „*u svadbenom obredu, u zdravicama, samrtnim običajima, u trgovanju, pozdravljanju itd.*“ (Исто).

„Ајт са здравље куме и старејко,
ајт са здравље кићени сватови,
ајт са здравље млади младожења:
аманет ви куме и старејко,
аманет ви млади младожења.“

(Дебељковић 1984: 38)

У процесу сватовске иницијације кум има важну улогу и везује се за младожењу, али је народном певачу било важно да у процесу овог обреда прелаза (Генеп 2005) маркира и положај невесте којој је такође потребна заштита коју добија именовањем девера који су одговорни за све процесе безбедног одвајања од дома и довођење у младожењину кућу. Девери такође добијају функцију чувара невесте и тиме преузимају потпуну бригу о њој, односно њима је она дата у аманет:

„А и вама два млада девера,
аманет ви наша мила снаа.“

(Дебељковић 1984: 38)

Девери су заштитници невесте којој је дат атрибут *врло млада* и којима је остављен аманет да је чувају, уз поређење *ка у пролећ' струк млада босиљка*. У традицијској култури веома је развијен култ биљака и вегетације, па се и у овом случају поређење са струком младог босиљка, ако се у обзир узме наведено време његовог цветања (пролеће), може довести у везу са његовом апотропејском функцијом (пролеће је време када је биље у зачетку те је тада његова снага најјача). Са друге стране, девојка се пореди са младим босиљком¹⁵⁹ јер је управо у њеној младости садржана снага и моћ коју треба да, условно речено, употреби у свом новом дому:

„За њу кажу да је врло млада,
а за пита врло каменита;
коња вод'те и снау чувајте,
ка у пролећ' струк млада босиљка.“

(Дебељковић 1984: 38)

Функције девера забележио је и сачувао Вук Караџић у свом *Рјечнику (1818)*: „Он прими ђевојку од брата; он путем држи под њом коња и чува је да не би пала; код женикове куће, доклегот траје свадба, двори с њом кума и старог свата, срета и испраћа људе који долазе на свадбу и спава с њоме и прије венчања и последије доклегот не сведу момка и ђевојку“ (СР 1987: 169). Он је, дакле, особа од пуног поверења те му је стога поверена и улога скидања вела невести када сви треба да се увере да је девојка „рода големога“ и „соја господскога“. Скидањем вела завршава се још једна фаза обредног ритуала, лиминална фаза, до које млада/невеста мора да буде покривена велом. На дан промене свог статуса девојка/млада/невеста изложена је негативним утицајима, али је и она сама извор опасности јер је туђинка (Ђорђевић 1985: 53):

¹⁵⁹ Поређење са струком босиљка може се односити и на момка/младожењу, у циљу истицања (опет) његове снаге. У песми која се пева на девојачкој вечери (Јастребов 2020: 468), а у којој девојка изражава своју тугу јер је удају за недрагог, стоје стихови:

„Ја си има големи дердови: и-и
Млад ме питат, за старо ме дават. И-и
Старо аро, како јаор дрво. И-и
Млад неженат, како строк босилек. И-и!“ (Јастребов 2020: 468).

„Довикајте кума и девера,
И младога момка младожењу,
Да скинемо дувак снашици,
Да видимо милу снашицу.“

(Бован 2017: 94)

У песми која се пева при поласку сватова из девојачке куће, управо је *дувак*/вео узрок издаје једног од законика. У Јастребовљевим записима наилазимо на песму:

„Ту дунаше ви'ре и ветрови,
Обалише дувак од девојке.
Сина лице ка'но ј'вруће слунце!
Сина грло ка'но јасан месец!
Ишле, ишле до једна конака.
Сви сватови по конаце идев,
Но је'н куме по девојке иде.
Нате вама једну чизму благо,
Пуштите ме ноћас код девојке.
Ишле, ишле до друга конака.
Сви сватови по конаце идев,
А сам куме по девојке иде.
Нате вама до две чизму благо,
Пуштите ме ноћас код девојке.
Ишле, ишле до трећа конака.
Сви сватови по конаце идев,
А је'н куме по девојке иде.
Нате вама до три чизме благо,
Пуштите ме ноћас код девојке.
Нема куде тај добра девојка.
Сама себе она проговара:
'Да би куме браду обричија!...
Па се дигла напред пред сватове.
Давран шарче, давран добро моје
Да ме водиш мене на дворове!...“

(Јастребов 1889: 409)

Сиже песме аналоган је песми коју је Вук забележио о женидби Марка Краљевића. У песми је доминантан мотив издаје неког из младожењине пратње. Данијела Петковић примећује да је овај мотив „чешћи (је) сегмент женидбе отмицом из сватовске поворке, односно, варијација неуспеле женидбе због несавладаних препрека“ (Петковић 2019: 80). Јастребов је смешта у сватовске песме које се певају када се са девојком полази у младожењин дом, будући да је у тим приликама и сам слушао. То се може довести у везу са типологијом женидбе јер песма о Марковој женидби припада групи песама о женидби с препрекама на повратку сватова. За њих је карактеристично то да јунак не дозвољава некоме из своје пратње да му поквари весеље. Обично је то неко од законика, односно кум или побратим. У Јастребовљевом запису кум није именован, док су позната имена Марковог кума (дужд од Млетака) и девера (Земљић Стјепан). Мотив је познат у још једној варијанти из необјављених рукописа Вука Карацића (СНП Шр: 16) у којој је

главни јунак Копчић Мурат-бег. У првом случају издаја је мотивисана младином/невестином лепотом која се јавља након (изненадног) откривања лица; у песми о Марковој женидби, невестина лепота је такође повод за издају, док се у песми о женидби Мурат-бега невестин први просац свети због увреде коју је претрпео. Ненад Љубинковић примећује да „звук увек уноси покрет у радњу, но често и више од тога – пометњу и најаву преокрета“ (Љубинковић 2010: 404). У песми са Косова и Метохије, пометњу уноси ветар који невести подиже вео:

„Сина лице ка'но ј'вруће слунце,
Сина грло ка'но јасан месец!“
(Јастребов 1889: 409)

Формулу откривања лица, карактеристичну за баладе и епске песме, проналазимо и у песми Старца Милије „Женидба Максима Црнојевића“ (СНП II: 89). Угледавши (лажног) младожењу који јој пружа руке, невеста сама подиже вео са лица и како „природа чини своје“ (Љубинковић 2010: 406), одговара пружањем руку према њему, али до њиховог додира не долази: „Погледом на прелепог, гиздавог јунака, на човека за кога мисли да је њен суђени – девојка напушта обичајно понашање“ (Љубинковић 2010: 406).

И у песми о Марковој женидби коју је Вук записао од Тешана Подруговића формулно је приказано подизање вела. Након што је таст поклонио деверу коња и девојку, са молбом да девојку безбедно преда младожењи и, у том случају, коња задржи за себе, сватови крећу. Народни певач једном констатацијом/једним стихом најављује могући преокрет: „Ђе је среће има и несреће“. Ветар подиже вео девојци. Њена лепота није директно описана, али није тешко наслутити да је ванвременска, а за онога ко је први видео, што ће епилог песме и показати, свакако је и кобна:

„Виђе лице дужде од Млетака,
Од муке га глава забољела.“
(СНП II: 242)

Ако изузмемо присуство девера међу Марковим сватовима, наставак песме отприлике је исти. Кум, коме је невеста остављена у аманет до предаје младожењи, моли девера да му је прода, повећавајући три пута суму коју за издају нуди. Трећи пут девер не остаје имун на понуду. У запису песме коју бележи Јастребов, изостало је присуство девера. Кум три пута моли *сватове* да га пусте код девојке. Маркова невеста покушава да опомене кума на светост њихове духовне везе, али је на крају приморана да своју част сачува на другачији начин. У обе песме девојка поступа исто; тражи од кума да се обрије, што ће искористити као доказ који ће понети свом господару. И, док песма Тешана Подруговића приказује/опева разговор између Марка и *хорјаткиње*, у Јастребовљевом запису неименована невеста јаше на коњу:

„Давран шарче, давран добро моје,
Да ме водиш мене на дворове!...“
(Јастребов 1889: 409)

Могуће је да се овде ради о мотиву који је пренет из народне епске песме о Марку Краљевићу у којој се „основна сижејна шема допуњује (се) и новелистичким мотивима откривања идентитета невесте и проналажења сестре, као и откривањем неверства кума или девера, и обрачунавањем с њима“ (Златковић 2011: 72). Песма није испевана у целисти, пева се при поласку из невестиног дома. То може да указује на то да је песма могла да буде у функцији опомене да се

на путу који је „једна од граница између 'свог' и 'туђег' простора“ (СМ 2001: 456) од „рода до дома“ може десити низ непредвиђених радњи/ствари/ситуација.

У оквиру обредно-обичајне праксе, у једној од варијаната ове песме¹⁶⁰ мајка поручује куму да му сина оставља „на поклон“, да буде његов духовни заштитник (он је веза између младожење и предака) будући да су, као главне личности на свадби, младожења и млада¹⁶¹ најподложнији утицајима злих демона; веровало се да су демони веома активни те да младенцима могу да напакосте одакле било: „U narodu je široko rasprostranjeno shvatanje da mladencima pretil opasnost i od aktivnosti demona i zlih duhova, koji se okupljaju u velikom broju za vreme svadbe. Neke zabrane i ograničenja u svadbenom ritualu potiču upravo iz pomenutog verovanja“ (Bandić 1980: 348):

„На поклон ти младожења,
Кад ћете бит' близу дома,
Близу дома девојачка,
Да га ташта не остави,
Да га баба не умађише.“ (подвукла М. Миљковић)
(ЦГ 2006: 52)

У песми из војвођанске средине, која се пева када се креће по девојку, благослови су, такође, неизоставни део и могу се посматрати као „магијски заштитни дарови“ (Карановић 2010: 127). Варијантно, у тим тренуцима родитељи благосиљају сина, али и кума. Као и у песми са Косова и Метохије, и у овој варијанти коју је у оквиру свадбеног ритуала анализирао Зоја Карановић, наглашен је страх од злих очију:

„Куме мој, мили куме, чувај ми сина –
Од ветра јака и од облака,
Од злих очију љубине стрине,
Љубина стрина, зле очи има.“
(Према Карановић 2010: 127)

Како је Сунце „небеско светлило које Словени поштују као извор живота, топлоте и светлости“ (РСМ 2001: 522), то ће кум и *старејко* у дом својих духовних сродника донети младу у којој је симболично садржан нови живот (невеста као јединка и невеста која треба да роди још живота), мада невеста „сама собом и својим особинама представља дар новој кући“ (Самарџија 2011: 571):

„Зарани куме, зарани стари свате,
Зарана је снају доведите,
Нек донесе сунце у недранце,
Да огреје свекрове дворове!“
(Бован 2001: 90)

У варијантном запису, невеста ће Сунце донети под марамом, са истим циљем:

¹⁶⁰ Песма је објављена у *Цариградском гласнику*, а овде је наведена из књиге *Српске народне умотворине са Косова и Метохије на страницама Цариградског гласника* (Бован 2006).

¹⁶¹ Иако су „ритуални протагонисти свадбеног обреда (су) млада и младожења, током свадбе, невеста је у центру пажње, док је младожења маргинализован“ (Торњански Брашњовић 2013: 22).

„Донесите сунце под мараму,
Да огреје свекрове дворове.“
(Бован 2001: 112)

Исти мотив проналазимо и међу песмама које је записао Вук (СНП I: 24), а у којој мајка моли законике да доведу невесту са сунцем у недрима и сјајном месечином у рукавима. У овим песмама посебно се истиче лепота девојке/младе/невесте која се пореди са златом: „Благо мајци—златна су јој крила“ (СНП I: 79).

Ишчекивање девојке/невесте/снаје у младожењином дому значило је ишчекивање среће и општег благостања. У народним лирским песмама са Косова и Метохије, Сунце је означавало живот и зато га је народни певач користио увек тамо „где је потребно отворити пут за напредак“ (Питулић 2018: 87):

„Улезе сунце у кућу,
Огреја кућу свекрову,
Са собом срећу делила,
Кроз кућу срећу делила.“
(Јастребов 1889: 411)

У сватовској песми¹⁶² која почиње као митолошка („Бела вила град градила“ гласи први стих), мајка на свадби свога сина наздравља куму. Како је здравац „биљка која симболизира и дочарава здравље и напредак“ (Чајкановић 1994/4: 86), то би његово «налажење» у песми имало апотропејску функцију. У здравици¹⁶³ су садржани савети које кум треба да пренесе младожењи:

„У руке јој китка здравка,
Њом наздравља милу куму,
Овако му наручује:
Чујеш ли ме, мили куме!
Полазите, поодите,
Ићи ћете у сватове,
У сватове за девојку,
Да светујеш младожењу
да к'д буде близу двора,
близу двора девојкиног,
Мудро д' иде, тио д' збори.
Да не гледа у дарове,
Дарове је свет градио,
Но да гледа у девојку,
Је ли рода големога,
Је ли соја господскога.“
(Јастребов 1889: 362)

¹⁶² Јастребов наводи да се песма пева у младожењином двору, у тренутку када младожења са сватовима полази за младу (Јастребов 1889: 361).

¹⁶³ Попут благослова, и здравице представљају „iskazivanje dobrih želja o svetkovinama z stolom domaćinu ili gostima; uvek u vidu ritmičkog govora u stihu ili prozi, s naglašenim rimovanjem“ (Pešić/Milošević Đorđević 1984: 278).

Иако су девојачки дарови изузетно значајни јер је у њима, како их је девојка опленила, садржана посебна снага те они не представљају само „просто ударје“ (Карановић 2010: 100), „гледање у девојку“ у овој песми битније је од њих. Разлог томе могао би се тражити управо у поступку који младожењина породица користи да би завела младу (скупоцени дарови, претерано хваљење и слично). Стихови могу упућивати на то да је у традицији било случајева када се показало да дарови не одговарају компетенцији девојке/невесте и да су коришћени управо са циљем да скрену пажњу са ње односно њених (не)квалитета. Са друге стране, у наставку песме следе стихови који за циљ имају завођење невесте. Заправо, како се верује да девојка собом носи „иманентну биолошку моћ рађања, на коју се озбиљно рачунало“ (Карановић 2010: 103), требало је пронаћи начин и добити њен добротворни пристанак на промену статуса. Зато је било неопходно хвалити младожењу и његову породицу:

“Ко год види младожењу,
Свак да фали, да не куди.
Благо мајки што родила!
Благо оцу што га има!
Благо сестри што се куне:
Благо љуби што ће љубит!“
(Јастребов 1889: 362)

Хваљење се, у зависности од варијантног појављивања, не мора односити само/конкретно на младожењу, већ се може тицати и куће, односно места/села у које невеста одлази. Поред хваљења, постоји још један начин којима се врши завођење/обмањивање девојке/невесте, а то су дарови које младожењина породица спрема: „Мушка страна је, наиме, обавезна да даје много, јер на тај начин она своју немоћ да непосредно даје живот надокнађује активним односом у размени, у трговини женским биолошким потенцијалом“ (Карановић 2010: 101).

У песмама које се певају у девојачкој кући, у тренутку кад сватови полазе са младом, поред туге коју испољава девојчин род, приметна је улога кума и девера. Предајом куму и деверима девојка коначно раскрштава са својом дотадашњом породицом, са кућом која јој престаје бити дом. У тренутку кад сватови полазе на венчање, девојка/невеста мора да обави низ обредних/ритуаних радњи¹⁶⁴ од којих је једна забрана окретања, што се види у следећим стиховима:

„Одби се грана од јоргована,
И лепа Смиља од своје мајке,
Од своје мајке, од свога рода!
Врати се, Смиљко, мајка те зове
Мајка те зове, кошуљу даје!
Била ме, мајко, од пређе звати,
Док нисам стала уз милог кума,
Уз милог кума и уз девере,
Док није био прстен на руци,
Прстен на руци, венац на глави.“ (Подвукла М. Миљковић)

(Бован 2001: 107–108)

¹⁶⁴ У поменутом ритуалу спадају: поздрављање са родбином, љубљење кућног прага и обилажење око огњишта (што би значило опраштање са домаћим култом), али и опроштајн коло које треба да поведе невеста (Торњански Брашњовић 2013: 55).

Поштујући табу¹⁶⁵ окретања за који је везано веровање да ће јој се срећа окренути уколико се она окрене или ће јој деца личити на њен род (према Торњански Брашњовић 2013: 55), девојка/невеста излази из домаћег култа у који је, свакако, дошла по рођењу. Оног тренутка кад је девојка/невеста стала пред законика, када је предата куму и деверу, завршена је још једна фаза иницијације.

У песмама које се певају по поласку сватова из невестиног дома, најпре се позивају кум и стари сват. Три стиха у песми указују на то да невеста „*ide od devojke ka ženi*“ (Lič 1983: 117), односно да мења свој статус. Едмунд Лич примећује да се „*posvećenik koji doživljava promenu statusa mora (se) prvo odvojiti od svoje početne uloge*“ (Lič 1983: 117), а као један од облика одвајања Лич издваја управо то да „*posvećenik može skinuti svoju prvu odeću*“ (Isto). На овај начин, младожења и њена породица ће лакше девојку превести у свој свет који је њој још увек непознат/туђ:

„Далеко је црква венчаница,
Далеко су наши бели двори;
Обукуј се, одевај се, селе,
Ти обуци рухо неношено,
Неношено, синоћ донешено!“ (Подвукла М. Миљковић)
(Бован 2001: 112)

Важност одеће и њена функција – удаљавање од рода, присутна је и у осталим варијантама сватовских песама:

„Очино руво старо и повештано,
А наше руво, руво венчано,
Наше је руво лепше од тога.“
(СНП V: 109)

У магијске реквизите превођења спада и обување младе, чиме ће се, такође, обезбедити њено лакше превођење у други статус. Главну улогу у томе обавља девер. Девојка/невеста представљена је као жута дуња¹⁶⁶ којом се тако, и на симболичком плану, означава девојчина зрелост за прелазак у невесту:

„Жута дуња међу листовима,
Наша снаша међу деверима,
Међу кума и међу девера.“
(Бован 2001: 111)

*

„Што је лепо под ноћ погледати
Жуту дуњу међу листовима
Нашу снау међу деверима.“
(Јастребов 1889: 350)

¹⁶⁵ Питањем табуа у традиционалној култури Срба детаљно се бавио Душн Бандић (1980).

¹⁶⁶ У *Речнику српских народних веровања о биљкама* Чајкановић (1994/4) наводи да се за дуњу користи назив *гуња* и истиче њену улогу у сватовској иницијацији и врачањима за брачну срећу (Чајкановић 1994/4: 230–231).

У једној песми кум се пореди са соколом што није неубичајено будући да се у народним песмама готово свих Словена са овом птицом пореди младожења или чак сви неожењени мушкарци који учествују у свадбеном обреду (Гура 2005: 511).¹⁶⁷

„Мили куме ти ли соко беше,
те донесе свате под крилима?“
(Бован 2017: 106)

У народној лирици познат је мотив провођења сватова преко неке препреке (горе, воде и слично), при чему се препрека јавља као „табуисано место, забрањен, омеђен простор“ (Питулић 2007: 15). Тако у једној варијанти (Бован 1989: 89), као препрека се јавља гора божурова,¹⁶⁸ која „постаје нека врста светог простора“ (Питулић 2007: 15). У овој песми девојка дели дарове који представљају симболичну замену за жртву након чега умире. На тај начин, како Валентина Питулић примећује, „гора божурова постаје сакрални простор свадбе и смрти, односно простор спајања и раздвајања, фиктивног умирања девојке и рађања жене са новим статусом“ (Питулић 2007: 16). У другој варијанти (Бован 1989: 90), у којој невеста такође проводи сватове преко горе божурове, приметан је још један иницијацијски чин; сватовској иницијацији придружује се иницијација смрти која је симболично представљена крвљу:

„Савила се божурова грана
Закачила танану невесту,
Поврати се Павле младожења
Па пресече божурову грану
Не пресече божурову грану
Већ пресече девојачку руку.“ (Подвукла М. Миљковић)
(Бован 1989: 90)

Божурова гора је, како стихови показују, имала иницијацијску функцију јер је повезана са сватовским ритуалом који сам представља обред прелаза и којим се „чини искорак из профаног времена и ступа у ритуалну везу са божанствима плодности, самим чином доласка сватова у гору божурову она добија космогонијски карактер“ (Питулић 2007: 15).

Када долазе сватови са младом у кућу младожење, пева се следећа песма:

„Весели се Стојанова мајко,
Три су сунца дворе обасјала:
Једно сунце момак и девојка,
Друго сунце куме и девере,
Треће сунце кићени сватови“
(Бован 2001: 118–119)

Како видимо, сватови, на челу са законцима, кумом и девером, метафорично су представљени сунцем:

¹⁶⁷ „Соко нема неко нарочито место у народним веровањима. Најизразитије се, ипак, код ове птице испољава мушка симболика, представљена у фолклору, нарочито у народним песмама“ (Гура 2005: 511).

¹⁶⁸ Божур „има у себи супранормалну снагу“ (Чајкановић 1994/4: 33), а семантиком божура, као цветом који је „никао из крви косовских јунака“ (Питулић 2007: 11), бавила се Валентина Питулић (2007: 9–20).

„У мотиву три сунца инкорприрана је идеја светог Тројства, и врло важна симболика броја три. У сватовским песмама догађа се занимљив процес замене функције Сунца и сватова. Наиме, уместо Сунца које је активни принцип у сватовским песмама долази до замене, тако да сватови постају активни, а Сунце пасивни. Сватови, који су одговорни за правилно одвијање сватовског обреда прелаза добијају атрибуте Сунца и они су у покрету, док оно постаје пасиван принцип, кога сватови воде да обасја младожењине дворове. Свадба, као део обредно-обичајне праксе у дослуху је са Сунцем и његовим кретањем“ (Питулић 2018: 76).

Са друге стране, доносећи сунце у младожењину кућу сватови и главни актери свадбе доносе и благостање. У њиховом величању треба тражити поступак ритуалног подизања у којем се, поред невесте и младожење, посебно хвале законници. У свим песмама које се певају у овим тренуцима, а у којима се помиње сунце, примећујемо да се девојка пореди/поистовећује са Сунцем које би требало „као извор живота, да обезбеди плодност и берићет дому у који невеста долази“ (Питулић 2018: 77).¹⁶⁹

Сама свадба и недеља пре свадбе заузима важно место у записима песама са Косова и Метохије, а подела послова/улога/задужења на свадби, значајна је „да би невесту неометано довели у дом младића“ (Питулић 2018: 226). Међу свадбеним обичајима примећује се указивање великог поштовања куму и деверу и на позивање на свадбу указује се као на свечани чин. Учесници обреда и њихова улога у изазивању берићета посебно су приказани у Јастребовљевим записима. Предмет његовог детаљног описивања била је и невеста у вези са чим је приметно богатство обичаја у којима она учествује, а који представљају веома битан део иницијације.

4.2.2.2.2. Даривање кума – жртва прецима

Како је улога кума на свадби (и уопште у животу) велика, то и дар који се њему поклања приликом завршетка обреда у којем он учествује својом лепотом и вредношћу треба да засени. Говорили смо о томе да даривање представља замену за крвну жртву коју је народ у прадавна времена приносио боговима ради њиховог умилоствљенења; како је кум, по констатацији Веселина Чајкановић, старински Бог, те је и посредник између живих и предака (Чајкановић 1973: 162), даривање кума значило би даривање предака/покојника који, како нам је већ увелико познато, имају велику улогу у регулисању породичних односа. У овом погледу значајан је рад „Од жртве до пешкеша (функције дарова и даривања у усменој књижевности)“, Снежане Самарције (2011). О дару који има функцију приношења жртве писао је и Љубинко Раденковић:

„Нешто се даје да би се добило то исто много више од невидљивог бића. Нпр. Оставља се непожњевен део њиве или се односи руковат класја кући и то жито се не користи за исхрану да би се идуће године добила богата жетва. Такву функцију има и ритуално клање животиња на одређеним празницима у години (нпр. На Св. Илију су клали бика) и заједничка гозба свих житеља села, док су изнутрице закопавали“ (Раденковић 2019: 109).

Љубинко Раденковић (2019: 109) каже да се „даривањем (се) успоставља ред, што је иначе потребно у времену прелаза из једног стања у друго (календарске промене, обреди прелаза у животном циклусу)“, док Снежана Самарција сматра да „жртва приближава две стране, јер давање подразумева узвраћање милости, милоште, заштите. Истоветна димензија се јаче или слабије разазнаје и у статусу дара, као млађој манифестацији приношења жртве“ (Самарција 2011: 562). Мараме, коњи (њихов значај везан је за култ плодности, РСМ 2001: 280), ножеви (заштити

¹⁶⁹ „У сватовским песмама оно је у функцији сликања лепоте, светости и сакралности момка, девојке, али и законика, кума и девера. Оно је пратилац свадбе и његова функција је да обасја дворове, заштити невесту и донесе плодност у кућу“ (Питулић 2018: 76).

од нечисте силе, РСМ 2001: 387) и златна синија упућују на благостање и афирмишу породичну слогу:

„Све сватима по авдес мараму,
А кошуљу куму и деверу,
Младожењи коња и девојку.“
(Јастребов 1889: 359)

*

„Старом свату зелену доламу,
А деверу везену мараму,
Милом куму везену кошуљу.“
(Бован 2001: 92)

Дар који се поклања младожењи¹⁷⁰ подразумева посебну част и највероватније је у функцији остваривања двојакe иницијације, брачне и јуначке. Златна синија, „на којој је гуја позлаћена“ представља поклон којим се дарује кум, а његова симболика има заштитну функцију, будући да су змији, поред штетних, својствена и апотропејска својства (РСМ 2001: 212). Са друге стране, златна синија може да указује на „моћ младожењине породице“ (Пешикан Љуштановић 2019: 105), али злато може представљати и „одраз сунца“ (Раденковић 1996: 256), али не треба занемарити ни то да злоа „припада и хтонским просторима, јер се вади из утробе земље“ (Самарција 2013: 76):

„Чујеш ли ме, моја верна љубо!
Да ми свате ти пречекаш лепо,
Још полепше да дарујеш даром:
Сваком свату авдесли мараму,
Деверима ноже оковане,
Старом свату коња и сокола,
Милом куму од злата синију,
На којој је гуја позлаћена,
Младожењи коња и девојку.“
(Јастребов 1889: 331)

И у другој варијанти дарове дели ташта („девојачка мати“), јер свекрва има посебну улогу „при увођењу снаје у нови култ“ (Самарција 2008: 136):

„Лепо ће нас она дочекати,
Сваком свату по бошчалук дара¹⁷¹,
Младожењи коња и девојку“
(Бован 2001: 89)

¹⁷⁰ Коњ је један од епских атрибута јунака, а познато је да се „коњ (се) може наследити, задобити на мегдану, може бити ратни плен или поклон. Особена част и почаст подразумевају се даривањем коња, као признање због ратних заслуга или у склопу свадбеног ритуала“ (Самарција 2008: 66–67).

¹⁷¹ Бошчалук је, иначе, дар који се даје младожењи, а његови обавезни делови били су: пешкир извезен златом и свилом на ђерђефу, пар најбољих чарапа, учкур извезен златом, доње рубље и свилена кошуља (Јастребов 2020: 349).

У одељку посвећеном свадби Јастребов наводи песму која се у Призрену певала онда када човек који је одређен да чека на улици и потом извести домаћине да кум долази, саопштава да он и стиже. У том тренутку, окупљају се музичари и сви гости који чекају кума указујући му велику част (њему се пева, угађа му се, он прима најлепше дарове и слично), истовремено показујући страх од тога да се не обрукају. У свадбеним ритуалима, кум није помоћник само младенцима, „већ и сватовима, пошто је кум некада представљао заштитника, али и врача који је уводио у нови статус“ (Карановић 2010: 123). На тај начин остварује се реципроцитет у даривању; са једне стране, куму се на различите начине угађа, а са друге стране он се стара о томе да младенцима олакша и осигура промену статуса:

„Забрина се славни Ђурђе господар,
Ка' ће Ђурђе добре госте пречекат.
Ђурђе има славну љубу разумну.
Не бој ми се славни Ђурђе господар!
Та ти имаш два три ловца у дворе.
Пратићемо једног ловца у поље,
Да донесе пребијелу пченицу.
Другог ловца пратићемо у море,
Да донесе белу рибу титрику,
Трећег ловца пратићемо у Очу,
Да донесе рујна вина црвена.
Ти ћеш, Ђурђе, добре госте пречекат.“
(Јастребов 1889: 357)

Неизоставни делови гозбе којима Ђурђе господар и његова „љуба разумна“ треба да дочекају сватове, а да се не обрукају, су „пребијела пченица“, рујно вино и „бела риба титрика“. Вино је, иначе, било неодвојиви део свадбене гозбе (РСМ 2001: 82), а његов култ „раширен је првенствено код Јуж. Словена у областима у којима постоји давнашња традиција виноградарства“ (РСМ 2001: 82). У ритуалима вино је симбол крви, живота и здравља (РСМ 2001: 82). У песми стоји да ће вино стићи из „Оче“, (Велика Хоча), метох цара Душана, познат по виноградима и виноградарству. Символика рибе је различита и садржи и народне и хришћанске елементе; она припада оностраном свету, представља везу са смрћу, али и са рађањем (Гура 2005; 566–567; РСМ 2001: 467). Љиљана Пешикан Љуштановић (2013) примећује да је „основна функција рибе из граничне воде, без обзира на именовања и без обзира на жанр у коме се јавља, остаје давање/враћање плодности. Ловљење и једење рибе, или њено изношење пред кума/ крања, невесту или на свадбену трпезу, опева се код свих Јужних Словена као део свадбеног обреда“ (Пешикан Љуштановић 2013: 194). „Пребијела пченица“ односи се на хлеб који је био саставни део гошћења приликом различитих обредних радњи: „Хлеб симболизује однос размене између људи и Бога, између живих и њихових предака. Он је на најближи начин повезан са светом покојника“ (РСМ 2001: 562). Сви условно речено дарови којима ће невестина пордица дочекати сватове, а првенствено кума, у тесној су вези са његовом функцијом. Кум је посредник између невестиног старог и новог култа, и његова повезаност са прецима је очигледна. Њему се, у виду обредног хлеба, вина и рибе, приноси симболична замена за жртву и тиме осигурава несметано превођење невесте (и младожење) из једног статуса у други.

4.2.2.2.3. Кум и невеста – комплексност духовне везе

Међу сватовским песмама налази се и једна (Бован 2017: 92) у којој није тешко увидети да се ради о љубави двоје младих између којих се испречила трећа, рекли бисмо моћнија, особа која узима девојку за себе. Формулативан почетак песме указује на то да је здравац био „изразито љубавни цвет“ (Питулић 2018: 116) те да су га брале девојке које су га користиле у љубавној магији. Како Валентина Питулић примећује, „његова моћ је фокусирана на период девојаштва“ (Питулић 2018: 116), што је стихом јасно одређено („Здравче, цвеће, беру ли те *моме*“), а у овој песми здравац открива тајну о несрећној љубави. У циљу заштите од (могуће) освете онога коме је преузео, младић позива за кума свог највећег супарника. Како је кумство институција која се не одбија, а која притом носи моралну обавезу поштовања и међусобног чувања орођених страна, заљубљени младић (који је у овој песми у улози условно речено оштећеног) не сме да одбије. Љубав коју осећа, ипак, његово срце исказује незадовољством и клетвом упућеном отимачу/куму. Тежина клетве различита је у зависности од варијаната у којима се овај мотив јавља. Док у једној варијанти кум куне да његов духовни сродник остане без порода и без куће, чиме би њих двојица на симболичном плану постали статусно једнаки, друга варијанта нуди другачије решење:

„Здравче, цвеће, беру ли те моме?
Нит ме беру, нит ме остављају.
У сред горе камен становити,
На камену момче и девојче:
Прсте реже те девојку рани,
Сузе рони те девојку поји;
На срамоту, други му је узео;
Опет њега кумом учинио.
Па му збори млади младожења:
Венчај, куме, а немој да кунеш! ја не кунем, само срце куне:
Род родио као врба грожђе,
Кућу свио као славуј гнездо!“
(Бован 2017: 92)

У другој варијанти, младић се налази пред моралном дилемом; бори се са својим осећањима и показује страх од тога да ће доћи *до кавге*. Песма прати душевно стање несрећног младића. И поред жеље да часно обави улогу духовног сродника, што указује на његову унутрашњу борбу („Ја не кунем, само срце куне“), преовладавају емоције и, између кавге и клетве, примат преузима мир:

„Дал' да идем, да ли да не идем?
А да идем, кавга ће да бидне,
да не идем, мерак ће му бидне,
па отидо невесту да венчам;
а ја венчам, моје срце издише!
Венчај куме, често не уздиши!
Ја не уздишем, само срце уздише,
ја не кунем, само срце куне:
век да има као лис у гору,
род да има као врба гројзе,

за два дана млада невестица,
за недељу млада удовица,
за месеца моја суђеница.“

(Дебељковић 1984: 34)

Исти мотив проналазимо и међу старијим песмама. У *Ерлангенском рукопису* (EP: 169) девојка је означена метафором „изразито лирске интонације“ (Клеут 2003: 31). Она је ружа са високе планине коју је убрао неко други кад је „дорасила била“. У познатом наставку, младић се позива да буде кум, на шта он зачуђујуће реагује („А како ћу драгој бити куме!“). Међутим, познавање и поштовање етичких правила која налажу да се кумство не сме одбити, већ наредним стихом указује на свесност о значају кумства: „Већ ми ваља ићи кумовати“. Унутрашња драма се наставља и младић је разрешава тако што већ на првом конаку наздравља својој куми, али не благосиља, него куне. Прва клетва је саставни део здравице:

„Што у мајке иглицом навезла,
Све у газде у црну дерала;
Што код мајке ладне воде пила,
Све код газде у сузе просула.“

(EP: 169)

Друга клетва је тешка, али последњи стих наводи на помисао да се ради о иронијском ефекту који се „гради на тензији клетвеног облика и садржаја који је приличан благослову“ (Клеут 2003: 34):

„Бог ти дао девет дјевојаках,
Од све девет једна жива била.
Она стекла нокте виверичје,
Пењала се од гране до гране.
А ти, кумо, од руке до руке,
Паке дошла и до моје руке.“

(EP: 169)

4.3. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА МЕТОДОМ ИНТЕРВЈУА

4.3.1. Народна установа побратимства/посестримства

Када некога братимимо, ми тражимо да се са њим вежемо везом крвнога сродства.

(Чајкановић, Мит и религија у Срба)

Ослањајући се на констатацију МиLINE ИВАНОВИЋ-БАРИШИЋ да истраживања треба обављати благовремено јер, у супротном, свако кашњење „значи заборав и немогућност каснијег сазнавања и реконструкције“ (ИВАНОВИЋ-БАРИШИЋ 2012.10), трагали смо и за живим облицима духовног сродства.¹⁷² Веома чест обичај у српској народној култури представља склапање духовног сродства побратимства/посестримства. Успостављена веза има велики значај у народној традицији, осигуравајући висок ниво поштовања и обезбеђујући одређене привилегије или санкције духовним сродницима. О овој врсти духовног сродства забележили смо највише записа, а разлози за остваривање народне институције побратимства/посестримства су многобројни.

4.3.1.1. Како је она тога брата поштвала

„Па горе у Поткомљу, Петковац, ујна овога мојега девера, она је побратимила, она је боље волела тога брата но њојну рођену браћу. Она је звала кад је сина женила у старосватство овога, није хтјела њојну рођену браћу. И његовога брата рођенога она је поштвала као њега. Како је она тога брата поштвала. Рођени се брат није поштовао као она њега што је поштвала. И он њу“ (Станица Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић).¹⁷³

*

„Не знам, овој мојој ујни тамо у Поткомље што је, Миланова ујна, она је више то поштвала него њојин род, па су чак овамо и нас поштвали, себе тога, што се је она побратимила била са њима“ (Радојка Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић).

*

С.М.¹⁷⁴: „Па горе у Поткомљу, Петковац, ујна овога мојега девера, она је побратимила, она је боље волела тога брата но њојну рођену браћу. Она је звала кад је сина женила у старосватство овога, није хтјела њојну рођену браћу. И његовога брата рођенога она је поштвала као њега.“

М.М.¹⁷⁵: А зашто га је побратимила? Јел' можете да се сетите?

С.М.: „И њојзи су умирала деца. После, њој су умирала, после су јој ова остала. Има троје после, остали су живи, а деветоро јој је умрло. Како је она тога брата поштвала. Рођени се брат није поштовао као она њега што је поштвала. И он њу.“

¹⁷² О методологији коју смо користили у истраживању више је било речи у делу рада који је посвећен самој методологији рада.

¹⁷³ О изједначавању побратима и старог свата писао је и Сава Милосављевић, истражујући народне обичаје Хомољаца: „Он има нешто мање поштовања од кума, али се ипак сматра као блиска родбина. Младожења га зове *побратиме*, а млада тако исто, а он њу зове *снаом*. Старојку сељаци такође поштују и неће с њим да се пружу и инате“ (Милосављевић СЕЗБ 1914: 258)

¹⁷⁴ Станица Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић

¹⁷⁵ Иницијали аутора дисертације

Р.М.¹⁷⁶: „Овој мојој ујни тамо у Поткомље што је, Миланова ујна, она је више то поштовала него њојин род, па су чак овамо и нас поштовали, себе тога, што се је она побратимила била са њима“.¹⁷⁷

*

„Али и ми смо ценили, цабе они што су побратими, исто смо и ми ценили ко они што су ценили, ни ми нисмо се узимали са њима, ни удавали, ни; поштовало се само тако, само тако се поштовало...“ (Марија Лазаревић, Косовска Митровица).

4.3.1.2. *И моја мајка је пристала да јој буде посестрима*

„Нису јој се живела деца, па јој после реко неко да побратими/ посестрими ко нема ни оца ни мајку, ни брата ни сестру; она после - моју мајку. Моја јој мајка викала: –Бога ти, Даро, љута ти, љута ја – нећу. –Аман земан, говорила је ова жена. И моја мајка је пристала да јој буде посестрима. И моја мајка и она то моју мајку боље поштовала но њене сестре. Она жива додуше и сад, али ја се и она баш толико не посећујемо. Остарале смо сад...“ (Станица Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић).

*

„То има нешто, знам у Остраће кад сам била у роду, мојој баби су умирала деца и они су побратимили Вељка неког у Лешевице. Кад су га побратимили, стало је то умирање тија деца. Не знам што су га изабрали, можда су живели добро или не знам... Кад се побратиме, после стане умирање. Нека вера мора да постоји“ (Радојка Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић).

4.3.1.3. *Не знам зашто су јој рекли да нађе посестриму*

„Она тад није пала, и после тога није пала, само је, како да ти кажем, као кад скидаш снег са себе, е тако је она склањала нешто, не знам шта је склањала, нешто је склањала са тела и рекла: – Мајко, ја више нисам болесна. Ето, толико. Не знам зашто су јој рекли да нађе посестриму, ми смо три сестре, али тек пошто је узела посестриму, њој се јавио Свети Василије и она је оздравела“ (Љубица Милетић, Звечан).

*

„Њојзи је сестра, ја не знам сад да л' се она била родила ил' није, не знам. И умре јој сестра од шес седам година девојчица тако умре. Мислим да се није она родила била, него се родила после, и после то дете је било тако болешљиво стално; и код лекара и код баба да се лије олово, и овамо и онамо, али где год је ишла моја тетка код неке жене да јој топи олово, она јој рекла: – Бога ми ти је Злата тражи. Мораш каже, али то неје на једном месту да јој нека каже, него на више места она ишла да топи олово; тако 'Бога ми ти је Злата тражи, мораш да нађеш неког, посестрими са неким и да, биће јој боље'. И онда она је преко неких, али код њих је то било да се она, да се они не познају, на

¹⁷⁶ Радојка Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић.

¹⁷⁷ Учитель Станоје Мијатовић такође је забележио велико поштовање између духовних сродника (побратима) које се преноси и на њихове најближе рођаке: „Посестрима је она која братими, али и сестре побратимове су њој посестрима (тако их она зове). Кад женско братими мушко, онда су јој и браћа његова побратими, сестре посестрима, отац *поочим*, а мати *помајка*. И обратно, на исти начин зове побратим све укућане посестримине. Посестримин човек (муж) сматра побратима (његове жене) као шурака, а његову жену као шурњају. Отац и мати побратимови зову посестриму поћерка, а отац и мати посестримини зову побратима њихове кћери (или њиховог сина, ако мушко братими) *посинком*. Побратимство се сматра као род, али се не поштује у оноликој мери као кумство“ (Мијатовић 1907: 149–150).

пример та моја сестра од тетке да не познаје ту другу што ће са њом да се посестрими, него да буде она из другог села да јој то неко нађе други, као сад жене се саставе па причају и она каже ево ја ћу да питам, тамо имам добру пријатељицу, она има ћерку тих година, мало да је старија од те, пошто је била та њена сестра старија. Каже да је питам ја њу па да дође она и она отишла тамо, питала ту жену и она јој рекла да хоће и дошле су на гроб. Али каже на гроб су морале, то је било тако, једна да легне с једне стране, друга с друге, а имају ми смо то звали пранге, а неки су звали железни, то су што се везали коњи да не иде далеко да га спути, како смо ми то звали, и онда су оне двије тако спућене, а оне се нису поздрављале, оне се не поздрављају не познају се, не поздрављају се докле их они не свежу и сад жена која треба да им то заврши, она зна неку бројаницу, чита она туна код њих, нешто им чита прича, шта знам, све то док она обави и она њих двије дигне и ски... раскине те ми смо звали прангије, ал' то се руком отвори. То је гвожђе све, ал' се има оно, мислим знала сам да спутим коња што би рекли. Она то отвори и она иде својој кући, она иде... Поздраве се оне ту, једна другој кажу имена и она иде к својој кући, она к својој кући и до четрдесет дана се оне више не чују. Ништа немају оне једна с другом. Е, кад прође четрдесет дана, четрдесет први дан, ова што је тражила посестриму, она је већ спремила дарове тамо за њу, за мајку, за сестру, за брата, за све у кући је спремила дарове и она иде код ње, с њом се поздравља тамо и оне су сад ту, од тад су оне сестре. Мајком се зову, братом зову њену браћу, сестром зове њену сестру ако је има, оне постају што би се рекло као рођене сестре, нема шта друго. Била је добро, и добро је и остала. И више није била ни болесна. Та што је тражила посестриму, она је рођена у Добраву (општина Лепосавић) и отишла је живи у Обреновац. А она што је посестрила, она из другог села, ал' мислим да се удала после у Добраву. То се десило у Бошковиће, они се презивају Бошковићи. Па имала она, та моја сестра од тетке што је тражила посестриму, она имала сестру од стрица, живела овде. Обе су живе. Веће поштовање но ову другу сестру рођену што има, само што ју, она има, та моја сестра има млађу сестру. Вукосава се зове та што је тражила посестриму, а Славица је млађа сестра“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица).

*

„Па, Владан је имао четири године кад ми је ово млађе дете умрло; оно није имало ни годину дана. Прошло неко време, месец два... јао, ћерко моја, патим што је једно умрло, не знам шта ћу да радим што ово друго сања, ко зна шта је сањало, вришти преко ноћи, вришти, вришти и кад заспе само се трза и нешто неповезано прича. Шта да радим? Где да идем? И, од мојега мужа сестра од тетке, каже мени: – Нађи му неко дете, из комшилука, са којим воли да се игра, са којим се играо и пре и кажи му да му је то брат и нека га зове брате, и он њега брате“ (Зорка Поповић, Звечан).

4.3.1.4. Не би се боље побратимили били но што се побратимили

„Ја сам имала, ми смо, мој човек лично је био побратим сас неким Јовом из Грабовца, он је имао три брата и ћерку. Ето зашто га је узо. Он је терао стоку из Позара, тај Јово, а није знао за ово село. Он теро џадом, теро, а није свраћао у село. И онда га ухвати кијамет, мећава снијег и ухвати и он заглави с тијем воловимату тамо у снијег. А мој човек био код једнога његовога друга у Дубоку па пошао и он касно да иде, ал' он зна пут да иде куд је било он зна, а таа човек не зна. Е. И он куко, дошао туна код ове букве и куко 'Е, куку мајко, Е, куку мајко'. Он полако одонуд те код њега: – Добро вече. – Добро вече. –Одакле си ти?, каже: – Ја из Грабовца. – Па, куд си био? – Па, ишао сам каже да купим ове волове и уватио ме кијамет и сад каже не знам ни куд ћу ни шта ћу. Ја већ да убијем сам себе... – Нема шта да убијеш... И то било љети оно уочи Макевија, кад су Макевије, сабор. Е. – Сад ти те олове, каже, одријеши од тија кола, и ајде с моном код моје куће да седимо. Те ти га поведе доље код наше куће. Кућа пуна фамилије бре, немаш куд, пуна овака соба пуна фамилије. А моја свекрва правила питу од прије се правило огњиште у кућу. И сад моја, и та моја свекрва правила пите за вечеру. А каже а ја се помолим на врата а ја се помолим на врата и велим: – Е, Јово, и опет Боже помози, вели, потревио сам на питу. Мирише пита. Јово га Бога ми ту научи. Скували му каву, чај, с мојијем човеком пио ракију. А мој свекар није пио ракију, није волео. Пио ракију и после моја свекрва донјела сламару. Е, сламару. Донјела ту сламару и бачила пред вуруну, е па каже, пријатељу ти ћеш ту да спаваш а од пре имале су, сваки домаћин морао да направи себе зграду по мало, ко се ожени ту снашу да уведе, ко неко баш пријатељ неки бољи да одведе је је боље и тако...Они пошли. Једни отишли у подрум да спавају, једни под тија зграда. И ништа то, он ту преноћио. Изутра кад је пошао, он даровао мало нешто моју свекрву. Не знам колко је то тад било, динар, банку, к'а да ја знам... Даровао моју свекрву и ништа то... И позва он тога мојега човека: – Ти, младићу, кад будеш ишао к Митровици, ту и ту је моја кућа, код школе у Грабовац, одма прва кућа са стране школе, то је моја кућа. Ти ту да се јавиш, ја имам кафану, имам пиће велико туна, имаш ту да дођеш. Гарвил нешто па слабије ишао, некад се јавио ал није се њему јавио, ништа. Каже, ја имам велико пријатељство. Коме да се јавим ја свијем колико туна наиђе

и прође. И није се јавио. Прошло ка једно три године. И он пошао одол оно грмљавина киша, како ли било то се све пре ишло с коњима, није нико кола имао, све пешке или с коњима. Кад се он помолио на врата, те је отворио врата на ту кафану, она каже пуна кафана све људи пију туна,, он кад га угледао та три године прошло. Кад га он угледао, каже, кад је он полеће преко тија људи каже: – Драги моји гости, ово је мој најбољи пријатељ из Рогозна и има да будем с њим пријатељ док сам жив ја, а он ће. А мојем зету и мојој ћерки има да препоручим да им он биде брат. Да им он биде брат, обавезно. Он је живео после с његовом домаћицом дуго и ми смо све код њега ноћивали. Имао један Мито, исто и он је држао неку кафану, испод пута. И он дође он увече. Он Гарвила познавао. И дође он уочи Нове године: – Ајде Гашо ти код мене вечерас, ја сам код тебе свраћао, ајде... – Не, вала, ја сам се с овијем упознао, вечерас ћу овде. Е, после с тијем Митом је више друговао него с Јовом. Ал' тај Јово, обавезно се знало навр петнаес дана кад му роди доље, роде му шљиве па тикве па бундеве, а ово у Рогозну ништа нема већ овија букава, друго ништа. По пуна кола он напуни сваке љепоте па нама дотера тај Јово. А већ поштовање... Које било да ти купи, он је мене два пута ил' три потао у Митровицу каке ципеле носиш да ти купим, како ме је поштовао. Нису сјекли, али вала на сто крви да су секли, не би се боље побратимили били но што се побратимили“ (Мира Недељковић, село Изворе).

4.3.1.5. За његовог љуба, за колегова љубав се побратимили

В.В.¹⁷⁸: „Е, добро, ја знам, моја сестра. Рођена, ова што носим црнину, она имала башту, ако знаш где је Сочаница доле. Е, испод пруге доле имала башту копала, а ова син што је био сас њом, Југо, био као дијете, па покупила се деца па око пруге се играли, обданиште. А она прашила паприку, и то воз ова брзишто је био није свирао но кривину но изненада и она да спаси њега и друство, а она ударила сила велика, носила је од Сочанице па до Слатине. Вислила рука међу вагона, е онда мој брат имао неког колегу железничара, позно да је његова сестра и жвидао, жвидао, једва воз зауставио докле није узо из вагона, била у шок со... у шоку Бога ми два дана и ноћ, била. И однес ту руку закопај, њојну руку, откинута рука, закопај руку, и њу у болницу, у шок соби, била петнаес дана Бога ми у шок соби, помало помало так оостала без руке, патила се како знала, ка њојна бача што је, с једном руком све Сочанке с једном руком коју башту она сам... уради, коју башту она сарани. Две куће оставила с овога и са... Па како, па звали ови моји треба крв да се да. Моја два брата, а Љубиша имао колегу Шиптара у школу, е учили школу, професори били. И позови тога његовога, за његовог Љуба за колегова љубав се побратимили... Љубиша, пили крв...

М.М.: Е, како су они пили крв, баба?

В.В.: Е, то не знам како су пили крв. Па дао крв Шиптар, и Шиптар да и тај Љубиша професор; дали крв, и браћа. И пили крв једно другом. Пили крв, не знам, нема појма, то не знам да ти попричам; ја мислим да преко лекара вадиле крв, оно... Четвора, Љубиша и његов колега и моја два брата, четворо дали крв. А после пили они, е послем они пили, помешали крв. Па пио крв моја браћа од Љубише, а Љубиша пио крв од моја браћа. И Шиптар, чим је дао, мора да помеша, да се присвоји да се побратими. И долазио Шиптар мојема родитељима на сахране, и на славе... То све као Србин прича, професор, ја нисам била ту, али знам да ми причала сестра старија.

Јесте, јесте, са Шиптарем. Моја браћа, моја браћа. И ја сам била у болницу, и он био јадо у болницу, Љубиша, био у болницу... И он дође, казали му горе нека ти сестра горе на горњи спрат, он био на доњи спрат. И ја спавала и он дошо, жалио да ме пробуди, турио банане поред мен. Турио банане поред мене, за жалио да ме пробуди. После, чуо да сам се пробудила, дошао, пољуби се с моном: – Како си, сестро? Нема то да рекне именом, све сестро, све брате; нема, нема то да фали, то је чим пијеш крв, то нема... Тако је то било...

М.М.: А ви јесте ли ишли на Бајрам код њега?

В.В.: Јесте, долазила сам то, долазила. Ишо, ишо Љубиша, и моја браћа ишла. Јест, јест, па нема то. Ако ме поштујеш, ћу те поштујем“.

¹⁷⁸ Видинка Васић, рођена 1936. године, из села Сенда надомак Звечана.

4.3.1.6. *Тај њен син који је остао жив се побратимио*

„Мама ми је причала, њена стрина, стрина Милка се звала. Побратим је био, зато што су била два мушка детета, та њена стрина имла близанце. И један од њих је умро, имали су по двадесет година, један од њих је умро и онда су се он, она је, тај њен син који је остао жив се побратимио са другим дететом истог годишта преко гроба братовљевог. А имаш и, и оно кад баце бели цвет: 'Ја теби бео цвет, а ти мени бео свет.' Сматрало се да не може да остане жив ако га не побратимиш са... Јесте, то се сматрало...“ (Јованка Булић, Звечан)

*

„Оно са цвећом кад, кад је мртавац на гробље, и узну она цвет и дадну кад те на пример вуче те неко те си и то болесан. Ево, каже, тебе ова цвет, а мене бели свет. Три пут то да рекнеш и та цвет ко је мртавац ту те рака те није још сарањен, у раку то бацаш. Ако није ти на гроб поставиш. (То се ради кад су једномесечни). Мој је Станиша био једномесечни с овом ми ћерком и није на сарану се откупио, али један месец дана сал је овако клањао, да иде није мого док се није откупио. И после кад идеш на гробље не ваља ништа с гроба да једеш ни да палиш свијећу ни ништа да стављаш за годину дана. И он ништа од тога није стављао, ни свијећу, ни паре на пример ни ништа, нит је узимо с гроба да једе. То не ваља“ (Радојка Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић).

*

„Осећала сам, једноставно, да сам малаксала, стално сам мислила о њему, не знам, плашила сам се да останем сама са децом и онда сам два дана пред четрдесет дана звала жену. Она ми је рекла да треба да се откупим. Да, мене је жена видела и питала ме оно: – Ивана, шта радиш, како си? Прими саучешће за оца, извини, како си се порушила? Ја кажем марамом, али не могу да је носим. Значи, ја сам била рушна, али сам мараму држала иза јастука на угаону. И Саниша би ми тако неки пут реко: – Ја не верујем како се ти грешиш.... Ја затежем кревете и знам да је она ту и ја. Каже он мени: – Шта радиш то? Кажем: – Не могу, цабе. Значи, не могу, ја кад је видим мени није добро, а кад је ставим као да ме неко гуши. И ја кажем њој порушила сам се са марамом, али не могу да је носим. И она ми каже: – Што, да нисте у истом месецу? И ја кажем: – Јесмо. Каже она: – Има жена у Крњин, зове се Ранка. Да идеш код ње да те октупи, тамо вамо. Дала ми број, ја сам Ранку позвала. Тати у понедељак било четрдесет дана, ја сам њу звала у суботу, она ми рекла да ја морам да идем одма на гроб да ме она откупи са белим цветовима. Отишле смо једна поред друге до гроба. Она је ту поред крстаче... Да, мени је Ранка рекла: – Само јој реци цвеће за откуп, и она је рекла: – Може ове беле раде, ја сам купила букет неки, она је то поделила на три једнака дела оно, да буде једнако. И овај ништа, ми смо отишле заједно до гроба, она је мени скинула црнину, ставила на татин гроб доле, ставила је, чини ми се, камен на то, ја сам са десне стране татине узела тај бели цвет и рекла: – Ево теби, тата, бео цвет, а ти мени дај бео свет. Мало сам, оно, закопала земљу, знаш; тако сам рекла то три пута, затрпала сам мало да одстоји четрипет дана. И она је ту нешто причала, шта већ ја, не знам, не знам. И онда ми она рекла: – Значи, одавде ти идеш доњом страном пута ја горњом страном пута, и ми смо, да нико никог не гледа, ми нисмо ништа причале; значи, ја сам ишла доле, она горе, отишли смо код мајке, ја сам, оно, послужим њу шећер и воду, умочиле смо шећер истовремено, ја сам морала да кувам у исту цезву мени и њој кафу, сипала сам, сипала сам мени и њој кафу, ја сам послужила њу, али сам, оно, кад некад давно, разумеш, са тацном не на сточић, него са тацном директно у руку, изволте; ми смо истовремено пиле кафу; она ми је рекла да се за то не каже ништа, не. И ништа ја, не палим тати свећу, не стављам ништа на гроб, не узимам ништа што је било на тај гроб јер у том случају све би то пало у воду. И тако за цео живот. За цео живот, значи где год да одем у цркву, манастир, ја никад не палим тати свећу; типа, ја ћу сад кући за задушнице да спремим, али кад ми одемо на гроб, ја ћу да дам Саниши, евентуално сестрама да оне спусте. А све што, на пример, ко год да дође и донесе било шта, све што се стави на део гроба где је он и кући се однесе, ја то не узимам“. А док ми је Ранка рекла дословце: – То су много компликоване и тешке ствари, разумеш, раније се и дешавало; умре неко из куће стар, па неко млад је рођен у истом месецу кад и он или у истом дану и онда, ето, изненада, човек у сну умре, није био болестан, није имао никаквих проблема, тегобе, у ствари, они то сад повезују да је можда и то откуп“ (Ивана Костић, Косовска Митровица).¹⁷⁹

*

„Оно се братиме оно докле мртавац, не знам сад с чим се братиме, а пре су с онијем коњскијем прањгама; вежу за онога једнога брата, једну за онога живога. И онда су говорили, 'откупи роба од гроба, откупи роба од гроба'

¹⁷⁹ Цео разговор са саговорником у вези са откупом биће дат на крају дисертације, као прилог.

(три пута), а сад некако са цвећом, како то е ја не знам сад, појма немам“ (Станица Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић).

*

В.В.: „То је, то је... то је моја сестра, што је умрла пре две године, и та брат млађи, Здравко и Спаса, нас шес деца, ја сам најмлађа од њи, е, то су они били једнокрвни и њојзи умирала деца. Како једнокрвни, један месец, један месец јесте, једномесечни. Тој Спаси умирала деца, зат крвна била. И моја браћа ишли код некога те питали како, шта, они прегледали, нашли, они каже, неком мора да фали, каже, или њојзе или тебе. А оно њојзе грдном, пет деце пратила, годину две, годину две, годину две, све тако испратила, једва савила преко чиња и преко Бога и Богородице ова троје; две ћерке.

ММ: А како јој остала деца? Шта је она радила?

ВВ: Па то ишла моја браћа па казала и задржала се. Казала та што гледо, мојој браћи, да су се... Да су једномесечни. Е после оно, ишли то, радили, и после одржала се браћа њојзина, о но она деца ова три се одржала и ова брат што је, пре њи што је и више и заборавило се дијете ратова...“

*

„Ја имам братанице двије, замало су једноданчане, а не једномесечне јер су, прва рођена деветог августа, а друга седмог августа. И онда су ми рекли да, да им дам двојучно јаје да скувам и да им дам преко прага да пружим ваљда овако да пружим једној па другој и онда овако да окренем. И онда сам им ја то давала, каква мајка, то сам ја завршавала без мајке, ту код мене су оне седеле више“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица).

4.3.1.7. Дружили се и сад побратими

„Били смо нас седморица (Славко, Саша, Бранко, Ранко, Зоки, Драган и ја) без браће, али смо се много волели и поштовали. После једног рођендана, шта ја знам, неки осамнаести рођендан је био, неко је, чини ми се Ратко, предложио да се побратимимо. Све је дошло спонтано. Неко је онда од нас, нисам био ја јер до тада за то ја нисам ни чуо, предложио да то урадим пуштањем крви; и сад имамо ожиљак од тога. Нисмо знали шта то уствари значи, али неко је чуо да се то тако ради, па онда 'ајмо и ми. После су та побратимства прерасла у кумства неких од нас, а неко је био и барјактар некеме на свадби“ (Милан Михајловић, Косовска Митровица).

*

„Ово побратимство има из више варијанти. Имаш друже се по кафана тамо намо и кад попију ајде да се побратимо, ајде сечу вену, пију један другом крв и ето ти, тако ти је побратим постао. То ти је из, како да вам кажем, из неког беснилука. А побратим, да се побратимиш са неким, треба да постоји неки разлог, нешто... нешто те, те је много задужио, много ти је учинио у животу, много тако... Ја сам, ја сам имао шурака. Вуја Поповића, братанац Живков. Он је посестримео неку, а има сестру. Ето тако се дружили, посестримео је. И то се уважавали једно друго и све то тамо, али му је сестра њен, његова рођена замерила и никад нису хтели... није ни говорила са са братом, зато што је посестримео, каж зато што си ти посестримео кад имаш сестру. Мислим то је, има и таквих случајева је стварно чоек уради нешто неразмишљено баш, то је неразмишљено фактички. Јер, имаш сестру, па и кад имаш и брата, што би се побратимио са другим. Мислим то. Е сад, то што кажу људи у некој невољи, он се побратимио а сад каже он ми је као брат, учинио мије то и тако неку услугу или или то нешто га спасио нечега ил' ето тако. Е то је то је побратимство“ (Вукоје Утвић, Зубин Поток).

*

М.Р.¹⁸⁰: „Овај, мој отац и и и бата Милан били, м овај, побратими. Још деца се побратимили и тако су. Онако, дружили се и слагали се и радили, радили у администрацију овај, стриц после, није ми стриц него био комшија, али ми смо га поштовали исто ко да је рођени стриц. Тако се, и после се, побратимили, овај, оженили се, имали децу.

¹⁸⁰ Марија Лазаревић, рођена у Бабином Мосту, а удата у Косовској Митровици.

Имао два брата, исто и стричеви имали побратиме и мој отац имао побратиме, што су се добро дружили. То је било пре Другог светског рата. Не, овај, један средњи стриц што је, старији од мог оца, он се побратимио са Милениним дедом, Бошко. То су били мислим блиски много. Ишли једни другим на славе, а то што су славе, па девојке ишле у госте један код другог и тако. Овај стриц Милан није имао децу, али, али Бога ми, бринуо се много о мени. Овај, добро, узимали ме у госте кад су били у Прилужје, кад им је слава, служила сам госте и нешто...

М.М.¹⁸¹: Јесу ли они мешали крв?

М.Р.: Нису, нису, онако. Дружили се и сад побратим, побратими. Не не сећам се, ја мислим да нису ишли у цркву. Али та родбина, од тога бата Милана, мислим то су били Савићи и Трајковићи, то се нису узимали, ни у једно, ни друго и нешто. Нит се удавали они у нашу породицу, нит се женили из наше породице; побратимство...побратимство... И тај Миленин деда исто са мојим стрцем који је старији од мога оца, исто и он, тако се побратимили, тако се дружили... И тако се дружили, и поштовали и ценили један другог и тако. Па то млади, ово оно, после се то... Мислим, и сад је поштовање то. Ти Савићи и наши Трајковићи, знам за мога оца и нешто, и сад се поштују..."

*

„Борјанка и ја смо се много дружили, уствари ми се и сад много дружимо. Ја имам две рођене сестре, али је стварно много волим, она ми је као трећа сестра. Али, она нема брата. Шта да ти кажем, помешали смо крв једно вече кад смо били у граду; то је њој пало на памет, каже да је чула од некога да се то тако ради. Она исто има сестру, али нема брата, рек'о сам ти; од тада, углавном ме тако и зове 'brate мој' или 'Joцо, brate мој'“(Јовица Јовановић, Косовска Митровица).

*

„Они се, другари се договоре вала ће се побратимо. Избуше прст један и други, само ја то не знам који и каже споје ту прст овако један и други и каже један другом ту да олижу прст и они су побратими и иду у цркву да се изљубе, да се закуну да су браћа и то тако остаје“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица)

*

„Мој деда је био јединац, е; очев отац, од мог оца отац. Он је био јединац. И више нису имали деце, шта знам ја шта је у то време било Мајо, ја како ми причали моји тако ја причам теби. И сад један Тане из Дољани, и он био јединац, и толико су се дружили и он реко: – Вала, каже, Васо, мој деда се звао Васо, каже ти немаш брата и ја каже немам брата, да се побратимо. Е сад дал су нешто они радили, то што кажеш ти ту крв, у цркву, не знам. Али ми се поштујемо и дан данас. Али тамо остао његов унук, који се није женио ни дан данас и на весеље и на жалост и све смо се дружили. То из другарства та, он је сам, овај сам и то су тако 'Брате', 'brate', ја како знам. Он је долазио код нас, све су се звали 'brate', 'Брате', ја имам брата у Дољане, ја имам брата, побратима у Сендо и тако је то било“ (Биљана Михајловић, Косовска Митровица).

*

„Ја њега много волим и поштујем, па шта да ти кажем кад сам ја њега стављао између мене и Сандре под шатор оно кад смо били на језеро. Без проблема је спавао између мене и Сандре. Да се плашим ја и оно? Не, то ни у сну да не помислим ја или он кад је његова жена упитању“ (Синиша Јовановић, Мали Звечан).

*

„Е, мој отац је побратим са, био, он је био побратим са... Радили су заједно у Трепчу, он и тај човек. Добросав се звао тај човек, тата се звао Ранко, и они су радили заједно у Трепчу, знаш, и били добри другови. И, тата је у то време направио кућу, на брдо горе, у Митровицу, имали смо две собе, то ти причам видећеш због чега после, две собе, једну кухињу, ходник и купатило, толики је био, на пола са, стриц исто тако као и ми, знаш. А нас је било двоје деце тада, ја и Марко, Анкица се након десет година родила. Разлика између мене и ње је десет године. Двоје деце, значи, мама и тата. Тај човек је био момак и није имао могућности, значи није финансијски могао да има ни своју кућу ни да плаћа кирију и реко мом оцу да би се женио, ал' нема где да доведе жену. И тата и маму му кажу: – Ево, дајемо ти собу, мож мислити, еј, дајемо ти собу, слободно доведи Милку, он тад ишо са том женом, ја знам и како се жена

¹⁸¹ Иницијали аутора дисертације.

зове, мислим, глупости, оно звали смо га стриц, исто ко оно да нам је рођени стриц. И он ти се ожени, Марија, и њих двоје, а овај, Боско 'оћу да те побратимим, да се побратимимо, мом тати. Тата имао брата, овај имао пуно браће. То ти од оног Синише Лазића стриц, ако си чула за њега, у Пореску. Е, небитно. И овај, њих двоје се договоре и побратиме се. Секли су тако, по кап крви оно да изађе. Један другом и као помешали крв, и одувек се звали бале. Само су једно другом 'Срећно, оно, побратимство, једно другом, то ти је било, ајт. Ту се изљубили и, каже мајка, после један другог бале све, каже мајка, као брате. Како не, исто као наш стриц да дође пвај, један, што сам га имала. Ја сам имала једног стрица, а тај човек је имао па сигурно четворо браће, знаш. Ал смо ми кад би он дошо, он, исто као да... Стрина Милка и стриц Боско, Боско смо га звали, да“(Јованка Булић, Звечан).

*

Р.М.¹⁸²: „Јер ми се дружимо баш дуго, од сад ћу, од моје.. јед, дванесте године и, овај, и она нема сестру и она она нема сестру, има само полубрата, ја имам све браћу и онда пошто смо много много блиске, зграда до зграде живимо, додуше сад је она у Београду се преселила, али овај, нон стоп смо једна код друге, као једна кућа је то било. Она дође код мене, ја одем код ње, значи буквално слободу као да сам отишла у своју кућу, негде код неког свог најрођенијег. И, она иначе четири године млађа од мене, али нама године нису сметале овај за наше дружење. Заједно смо и на фолклор ишле, овај, једанест година, дванест смо заједно на фолклор ишле, после смо због неких других околности, њој је мама преминула и онда је она после престала да иде на фолклор и још, исто тако неке ствари и онда овај...

М.М.¹⁸³: Од кога сте вас две чуле да се посестримите и чија је то идеја била?

Р.М.: Е па не знам, ми смо чуле за то, тако кад има оно неко се побратими... уопште овако из народа. Чисто та прича. И ми смо хтеле да се посестримимо и они су ту као рекли овај да ко нема сестру да као може и онда једном... Ја сам питала своје и она је питала њене и они нису имали ништа против.

М.М.: То је било пре него да јој је мама умрла?

Р.М.: После тога, после тога. Зато што, стицајем околности њој су родитељи били разведени и она је живела са мамом и кад је мама преминула онда је после тебала да пређе код тате, али пошто тата није мислим био у могућности одмах да среди њој собу и да јој приушти све што јој је потребно, онда је она неких месец, месец и по дана била код нас кући, мислим буквално живела код нас. И онда, тад смо се још више и зближиле и онда је, ето тако смо нешто дошле на ту идеју. И онда је овај, она ајде да се распитамо, и једном приликом свештеник је био код нас кући и ја сам га питала. И он је мени, овај, реко да, као, то може, али да смо ми пред Богом сви уствари браћа и сестре, да је можда боље сутра да узмемо једна другу за куму. Е, и онда смо ми после тога, пошто нам је он то, овај, реко, онда је она рекла ја ћу онда тебе да узмем за куму и онда ћемо да будемо као куме. Пошто је, ето, сад, ми смо питали, ето, опет, свештеник можда боље зна, опет другачије. И онда је он тако нама реко да смо ми пред Богом сви браћа и сестре, али да ето боље за куму да ме узме. И онда...

Да, то је било да се оде, мислим ми смо чули причу да се оде у, у цркву и да се ту мало као мало оно убодеш на прст или нешто и да се као помеша крв. Ето то је, то што смо ми...

М.М.: И да се то ради у цркви?

Р.М.: Да. И зато смо ми онда и питале свештеника, баш због тога што смо чули да су нам људи причали да, у цркви да се иде. И онда смо ми због тога и питали, али онда смо после добили тај одговор и онда је тако остало на томе и ето, сад, она ће мене за куму да узме и ...“

¹⁸² Ружица Мијајловић, Косовска Митровица.

¹⁸³ Иницијали аутора дисертације.

4.3.1.8. А из братимљења, онда се рађала и кумства

„Напредак. И онда се или они са, са нама, Бошњаци са нама, или ми са Бошњацима. Али то је било братимљење, а из братимљења, онда се рађала и кумства. А има и индиције да је то зато што је мешовита средина па онда да се не би... Видиш овамо, ратова је било, било свега и... да се заштите. То је моје мишљење, то сам чуо и од мајке. А и још, још једна ставка је, кажем ти, кад неће напредак, кажу, и кад немају мушка деца. Онда или они или наши покуме овог или побратиме да би... И могу да ти кажем да има случајева где се родило мушко дете и уопште дете се родило. А и због болести су се исто побратимили, па то ти је оно што сам ти у краткој реченици напредак, а ти ћеш сад то да повежеш.“

„Не знам, то се, то се и крило могу да ти кажем јер много, много тога се и крило, као и крштење, као и... И не само то, и то разумеш побратимљење се крило јер како то да ти објасним. Због напретка се не одаје да би остало да важи. Долазили су на славу, ишли су тамо ови на Бајрам, то неко поштовање сад дал' је то комшијско као знаш види се да да има нечег блиског, да нису као остали, али нико није знао да су они побратими“ (Момчило Вукадиновић, Дренова).

*

Табеларно бисмо везу између двоје духовних сродника (побратима/посестриме) могли да прикажемо на следећи начин. Под узроком подразумевамо разлог склапања ове врсте сродства, док се последица односи на промене настале у њиховом животу након братимљења/сестримљења. Табела показује да су исходи/последице ступања у побратимску везу искључиво позитивни у шта је народ свакако и веровао.

Табела 2. Узрок и место и време духовног орођавања

узрок	Духовно сродство	Место и време	Последица
Пријатељство, дружење	Побратимство, посестримство	Неодређено (било где), било када	Чвршће пријатељство, кумство
Невоља, неприлика	Побратимство, посестримство	Гробље, ранојутро	Помоћ, апотропајон
болест	Побратимство, посестримство	Непознати гроб, ранојутро	Оздрављење
Умирање деце	Побратимство, посестримство	Било где	напредак
Једноданци/једномесечни	Побратимство, посестримство		оздрављење
Мешовита средина	Побратимство, посестримство	непознато	Напредак, заштита

*

4.3.1.9. Трагови претхришћанских времена

Приликом теренског истраживања, обављеног фебруара и марта месеца 2020. године на северу Косова и Метохије, забележили смо велики број записа на основу којих смо закључили да се народна институција побратимства/посестримства на овој територији још увек чува. Разлози за ступање у ову врсту духовног сродства су различити. Иако има случајева када је узрок склапању побратимства/посестримства било јако пријатељство, углавном је невоља и неприлика присиљавала одређене људе да потраже духовног сродника. Сви записи говоре о њиховом великом узајамном поштовању, а забележили смо и неколико сведочења склапања побратимства/посестримства ради оздрављења¹⁸⁴. Неки су склопљени на непознатом гробу, а неки мешањем крви¹⁸⁵.

Бојан Јовановић је приметио да су „анимистичка веровања у одређене натприродне ентитете, праћена одговарајућом магијско-обредном праксом, битан чинилац духовног и религијског идентитета малих локалних заједница које шире распрострањене религијске идеје и представе схватају и тумаче на свој начин. Бројни варијетети тих схватања и ритуалних поступака само потврђују општи став о томе да је онолико обичаја колико и села“ (Јовановић 2000: 16). Поставља се питање која је то вера о којој саговорник говори. Ако се у обзир узме чињеница да Црква не признаје побратимство као врсту духовног сродства, са сигурношћу можемо констатовати да се ради о старој вери која је наставила да „живи“ са људима. Слично мишљење, хипотетички, износи и Владимир Бован:

„Могло би се закључити на основу сачуваних извора, да српска црква, иако хришћанска и православна, устројена на ширим филозофским принципима гледања на свет и живот, него паганство, није гушила народну културу. Вероватно, још на самом почетку стварања српске цркве неко је од најугледнијих њених твораца схватио да ће Србе лакше и безболније превести у хришћанство ако се направи један специфичан вид компромиса цркве са старим веровањима и старим институцијама, тј. читавом народном надградњом. Такав компромис створио је леп вид помирења старих са новим хришћанским веровањем“ (Бован 1994: 33).

То иде у прилог схватањима по којима христијанизација никада није спроведена до краја. Војислав Ђурић је у Предговору књиге *Мит и религија у Срба* (Чајкановић 1973) констатовоао:

„У читавој нашој науци нема резултата од далекосежнијег значаја него што је констатација да је српски народ до најновијих времена остао привржен паганској вери. То је једини велики, хиљадугодишњи континуитет у постојању српског народа. Какви су били пре седмог века, и пре досељења на Балканско полуострво, у основи такви остали су најпопуларнији празници (Божић и слава) најраспрострањенији обичаји (кумство и гостопримство), најважнији обреди (свадебни и погребни), сви у тесној вези са прастарим култом предака – као и многе друге манифестације и установе. Неки митови преношени су с поколења на поколење без већих измена, а неке су везане за поједине историјске личности (св. Саву, Милоша Обилића, Марка Краљевића, Стевана Високог, Ивана Црнојевића).

¹⁸⁴ Овом приликом наводимо само део разговора са саговорницима, обављеног 2017. године, приликом писања рада на тему која представља, условно речено, повод за писање ове дисертације. Цео разговор наведен је у раду Духовно сродство у народној традицији Срба на Косову и Метохији, *Савремена српска фолклористика V (Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у фолклорном контексту)*, Београд -Призрен – Нови Сад, 2018, стр. 283–301.

¹⁸⁵ Од једног казивача из околине Косовске Каменице чули смо разлоге орођавања мешањем крви: „Како су се збратимили? Људи су наши стално страдали у неким ратовима и онда, најчешће, кад би отишли у заробљеништво и онда се тамо у тој патњи, у тој беди, удруже и помажу једни другима и они се тамо запобратиме. Они кад се запобратиме по први пут, они се зарезу по рукама, па сишу крв један другоме, као помешали су крв и сад су они велики род“ (Богољуб Милошевић, 64). Казивање је записала студенткиња на Катедри за српску књижевност и језик Филозофског факултета Универзитета у Приштини/Косовска Митровица, а овом приликом захваљујем се проф. Валентини Питулић која ми је записану грађу учинила дотупном.

Функције главних паганских богова, а нарочито врховног бога, пренесене су на најугледније хришћанске свеце (св. Јована, св. Николу, св. Ђорђа и понављено на св. Саву)“ (Ђурић 1973: 5).

Српска црква се многим стварима није супротстављала. Напротив, у народним умотворинама и старом веровању, српска црква је пронашла кључ против однорођивања.¹⁸⁶ У време када је Косово и Метохија била под турском влашћу Владимир Бован наводи да је „стара веровања, обреди и обичаји и уопште усмено народно стваралаштво било (је) вековима урасло у духовну конституцију српскога народа и представљало (је) његово национално обележје“ (Бован 2004: 33). Иако су и наши саговорници „верујући”, односно верници (славе крсну славу, поштују сеоску литију), Хришћани, у одређеним ситуацијама одступају од хришћанских норми, чиме се потврђује став да су остали трагови претхришћанског времена дубоко укореењени у њихову свест.

Особа која је тражила посестриму склопила је духовно сродство на непознатом гробу. Саговорник није знао да нам каже зашто је сестримљење требало обавити баш на гробу, и то непознатом, а не негде другде, уз погачу и вино. Разлог због којег је особа тражила посестриму јасан је: у питању је одређена врста болести. Познато нам је веровање по којем је неопходно присуство мртвих да би се болесник „отворио“, а као једно од места на којем се мртви налазе јесте гроб. Управо ту болесник је остварио неку врсту везе са другом особом, тако да се више не налази у затвореном кругу који погодује болести. Како се веровало да је болест „посета демона“, она ће, склапањем духовног сродства, изгубити снагу коју је имала, и биће приморана да оде. Зашто је битно да гроб буде непознат? Народ верује да називање/обраћање правим именом може нашкодити ономе ко га носи. Све што је, са друге стране, неименовано, није опасно по околину. Ступајући у свет предака, односно покојника, болесник је ушао у сферу хтонског где болест губи снагу и, на крају, бива побеђена. На овај начин, тражи се заштита од покојника, а познато је још да демони „нарочито воле крв, јер је крв живот, и мртви једино могу доћи до свести ако крви окусе“ (Чајкановић 1973: 48). Јасно је онда зашто је приликом склапања посестримства болесник понео вино (супститут крви) и погачу (бескрвну жртву). У вези са овим, Веселин Чајкановић је забележио условно речено обичај у Срба да се неко може склонити на непознати гроб, при чему себи осигурава неприкосновеност:

„Ко се, кад је у невољи, склони на туђ гроб, он постаје неприкосновен – између њега и његовог гониоца настаје од тога тренутка мир. И ово је један факат који заслужује пажњу, јер ће се њим, у нашој религији, моћи објаснити извесни случајеви божјег мира, који је код нас, по правилу, увек у вези са култом предака“ (Чајкановић 1973: 40).

Ослањајући се на опште прихваћено веровање да за „јело може прионути покојникова душа и у њему се задржати“ (Чајкановић 1973: 141), може се објаснити потреба да човек који се откупио мора да се уздржава од свега што је у вези са покојником. У једном од забележених казивања забрана се односи како на јело, тако и на пиће; тујасно стоји да ништа са гробља не узимаш нити на гробље стављаш), Временски период који се помиње јасан је: обележавањем/давањем годишњег парастоса (у народу тзв. даћа) завршавају се обавезе према покојнику. Уколико се особа која је остала у животу, а која је била једномесечар са умрлом особом

¹⁸⁶ Више о овоме видети: Бован 2004: 32 – 37. Између осталог, у вези са старим веровањима као чуварима идентитета Бован пише: „Када се српски народ нашао угрожен пред једним сасвим другачијим непријатељом и његовом друкчијом културом и филозофијом живота, усмено народно стваралаштво активирано је као одбрамбени механизам у борби против однорођивања. Српска црква, а других културних организованих снага није било, није била у стању да за време турске владавине продужи озбиљнији рад на даљем развоју културе и стварању научних институција, како се то догађало на западу, јер је била и економски сведена на ниво борбе за преживљавање“ (Бован 2004: 33).

није откупила на време, забележено је још да то може урадити након погребња умрлог, о чему запис проналазимо и у *Српском етнографском зборнику*:

„Једна жена из куће или породице треба да отиде с болесником рано у јутру на гроб умрлог, с којим је болесник једномесечар, и да понесу пару (ма коју) и цвет (обично босиљак) и то да метну у рупу, где стоји барјак говорећи: 'Ево ти пара и цвет, а ти да даш моме Милошу (или како се буде звао болесник) бели свет'. Сва ова три начина откупљивања врше се без братимства, али се сматрају као увод у братимство, јер ако не би помогли, онда се одмах братими на један од горе описаних начина“ (СЕЗБ 1907/1: 153).

Слободан Зечевић је приметио да су судбине оних који су рођени истога дана или истога месеца „узајамно повезане“, о чему је сведочење оставио и Вук Караџић (СР I: 1818). Аналогне судбине једномесечића алудирају на „узрочно-последичну повезаност кризних тренутака у животу јединке у култури“ (Карановић 2018: 16) па, како би се њихова судбина раскинула/„развезала“ има сведочења да су људи прибегавали одређеним радњама још за њихова живота. Према казивању једног саговорника, дешавало се и то да мештани повезују изненадну смрт неког укућана или ближег рођака после смрти неке особе из породице са којом је рођен у истом месецу са откупом.

У селу Дренова (општина Лепосавић) забележили смо да се побратимство склапало и онда када се нису рађала мушка деца, уопште деца, али и, како су ови крајеви дуго били под туском окупацијом, међусобним духовним орођавањем, осигуравали су себи заштиту. Занимљиво је да смо од једног саговорника чули и то да су се нека братимљења и крила. Ради се о побратимствима људи различите вере (православаца и муслимана), а као разлог се наводи страх од поновног ненапредовања проузрокованог кршењем правила ћутања. Вера и поштовање међу пријатељима братимљењем се само учвршћује и постаје јача. Један од најзаступљенијих разлога склапања побратимских/посестримских веза у народу је дуго пријатељство засновано на узајамном поверењу, независно од тога да ли будући духовни сродници имају блиске крвне сроднике (рођеног брата или сестру)¹⁸⁷. У народу је раширено веровање да се склапањем побратимства/посестримства можемо спасити/ослободити одређених болести или мука/несрећа које нас сналазе. На пример, верује се да се ступањем у ову врсту духовног сродства са сигурношћу прекида дотадашња зла коб манифестована умирањем новорођенчади. Бојан Јовановић пише о томе како је „човек паганског сензибилитета отворен (је) према природи са којом успоставља непосредну комуникацију на животној основи која подразумева и комуникацију са наднаравним бићима. Принципи исцелитељске праксе и њихова успешност заснивају се на паганском религијском искуству, магијској стратегији према натприродном и анимистичком веровању у егзистентност демонског“ (Јовановић 2000: 229). Између побратима је постојало велико поштовање, нарочито онда ако је братимљење било из невоље, односно из нужде. Поштовање према духовном сроднику/побратиму проширивало се и на његове крвне рођаке.

Показало се да су одређени људи на Косову и Метохији ступили у ову врсту духовног сродства, поштујући обред (мешањем крви), несвесни озбиљности коју сродство собом носи, или

¹⁸⁷ Узајамно поверење, туга или срећа у којој су заједно учествовале, доводиле су до сестринских односа између јетрва или пријатељица које нису оствариле духовну везу, али су се поштовале и волеле попут тога: „Задруга била, пуна кућа била. И онда ми јетрве, много смо лепо живеле, ја сад јетрву кад поменем мене с чини да ми је то сестра била не јетрва. Али пре имало бре неко поштовање, да неко некогупштује, а не само ау. Била слога, дијете, слога била. Сад, бре, ти разговараш с моном, ти више мож да гледаш сад да ме нешто исполитичиш него, па не ја ти то причам, па добро ја ти по словоди ти тебе кажем, ја ти то по слободи. Ти би реко, Боже Боже дивнога човека и дивне жене, баш је то овако. Жене се ође јесу вољеле. Моја мајка и једна Косантија што је ту, те три се жене нијесу одвајале ђе год су могле. Као сестре рођене. Обавезно, славу, свадбу, прело, зовеш на прело, вечерас моба код тебе“ (Мирослава Недељковић, село Изворе).

значења сродства код старије популације. Тако су многи добили побратиме/посестрима (или постали неке побратим/посестрима) након слободнијег провода на некој врсти забаве (рођендана, журке и слично). У том смислу могло би се говорити о актуелизацији савременог погледа на побратимство присутном код људи углавном млађег, али и средњег доба. Такви побратими су искључиво најбољи пријатељи који ступањем у ову духовну везу желе само да учврсте своје пријатељство, при чему место где ће се духовна веза остварити уопште није битно.¹⁸⁸

4.3.2. Народна установа кумства

4.3.2.1. Стриг/стрижба/шишање

У традиционалној култури српског народа на Косову и Метохији народна институција кумства има велики значај. Иако се назива вештачком сродничком везом, кумство се сматра и светом врстом сродства. Ова народна институција је „јак старинска“ (Чајкановић 1994/1: 373), и, како се верује, „старија од хришћанства“ (СМР 1970: 201). Ако пођемо од врста кумстава које народна традиција Срба познаје, приметимо да су три од четири врсте везане за обичаје животног човековог циклуса (крштено, венчано и шишано кумство). Мирча Елијаде примећује да „при рођењу дете располаже само физичком егзистенцијом; оно још није прихваћено од стране заједнице, нити признато од стране породице. Тек обреди који се предузимају непосредно након порођаја подарују новорођенчету статус „живог“ у правом смислу речи; захваљујући тим обредима оно бива уклопљено у заједницу живих“ (Елијаде 2003: 193). Ана Плотникова се такође бавила семантиком обредног празновања поводом рођења детета, примећујући да све радње које се обављају по дететовом рођењу имају за циљ обезбеђивање срећне судбине детета: „Южнославјанские родины – праздник по случаю пождения ребенка – представляют собой сложный обрядовый комплекс, основные ритуальные действия которого направлены на обеспечение здоровья младенца и роженицы, а также счастливой судьбы ребенка“ (Плотникова 2002: 7). И Сима Тројановић сматра да „народ има своју властиту меру за осећање важних промена у животу сваког појединца, почињући од колевке па до гроба. Ти одсеци у човечјем веку за народно схваћање нарочити су ритмички изливи тела и душе, зато их народ пропраћа церемонијалом, с неком свечаношћу, некад ритуалног и мистичног карактера“ (Тројановић 1926: 57). Зоја Карановић наводи да су у „српској етнографској литератури евидентиране (су) различите обредно-магијске радње које се спроводе у вези с рођењем детета“ (Карановић 2018: 10)¹⁸⁹. Један од тих обреда јесте *стрижба/стриг/шишање/плетење*.

¹⁸⁸ Овакав вид духовног орођавања помиње и Сава Милосављевић код Хомољаца, истичући да се „ова врста љубави битно (се) разликује од оне љубави, која код момка и девојке, циља на склапање брака. Овде је чиста наклоност два лица, која су прожета жељом да се назову својима: било што у својим душама имају нечега заједничког, било што су једно другом учинили какву услугу и доброту, за коју је *сбратимљавање* већа награда од сваке друге, па и од најискренијег признања и најтоплије захвалности“ (Милосављевић 1914: 260). И у *Српском етнографском зборнику* проналазимо сличан запис: „У најновије време братиме се руковањем и љубљењем (па ма на ком месту). То чине обично људи, нарочито младићи, кад желе да живе лепо и да ту жељу вежу неким чином. Познавао сам једно лице које се на тај начин братимило са преко 15 лица“ (СЕЗБ 1907/1: 153).

¹⁸⁹ Овим чланком Зоја Карановић указује на значај *Српског рјечника* из 1818. године приликом проучавања обреда прелаза везаних за рођење и рано детињство, сматрајући да „она чини основу на којој ће се доцнији описи градити. Упркос фрагментарности и недоречености, узрокованом природом књиге, што је наметала сведеност

Интересујући се за обред шишаног кумства код Јужних Словена, Нико Жупанич наводи да се „обред првог шишања косе код Срба које се назива шишање, стрижење, стрижба, стриг (Косово Поље), плетење (Лужница), обавља (се) врло свечано и празнично и ради тога томе обреду присуствују сродници и пријатељи, који дарују дете. Како по веровању народа непарни бројеви значе срећу и обиље, то се тај домаћи празник обавља крајем прве, треће, а ређе крајем пете или седме године“ (Жупанич 1952: 523,524).

Пишући о обичајима животног циклуса код Срба у Бачкој, Весна Марјановић помиње шишано кумство:

„Шишано кумство као институција није било развијено. Децу су, осим приликом крштења, углавном родитељи шишали у првој години живота до главе, како би – према веровању – имала густу и јаку косу. Време које је било одређено за овај чин припадало је дану, тј. дневној светлости. Коса приликом шишања није смела да падне на под и због тога се ширио пешкир. Казивачи приповедају како се након шишања дете повуче за уши или се заљуља глава међу длановима. Прва одрезана коса се обично чувала. Осталу косу су бацали у ватру, како не би опадала или како дете не би имало главобољу. У Лединцима поред Новог Сада, приповедало се да је дете први пут шишао ујак, кад дете напуни годину дана, и то у младу недељу, што би било на неки начин подударно са обрасцем шишаног кумства“ (Марјановић 2013а: 39).

Прво шишање косе или стрижба везује се за прехришћански период, али временом она добија и хришћанско значење јер је „паганско наслеђе (је) потенцијални садржај који традиција признаје, освешћује и уграђује у религијски идентитет (Јовановић 2000: 18). Обред шишања на Косову и Метохији често се изједначава са крштењем, те је крштени кум уједно и шишани кум неком детету.¹⁹⁰ У прошлости је било случајева када је за стрижбу узиман један, а за крштење други кум.¹⁹¹ Шишано кумство у народу је било веома поштовано, а неретко се за шишаног кума

објашњења, јасно се оцртавају обриси основних обредних поступака који прате рођење детета, његове прве дане, месеце и године живота“ (Карановић 2018: 20).

¹⁹⁰ „Што се уз подсецање косе нађе и 'кум' у многим крајевима не треба мислити да је он у свом звању од памтивека као такав јер и сама реч 'кум' туђег је порекла, латинског, и свакојако, да је неки други чин из незнабожачког времена њиме замењен. Пошто је овај обичај распрострањен по целом свету, нисмо га вољни огласити да је из Византије к нама дошао, а њима из старе Грчке, него да је полифилетичког порекла, саздао се у психи свих народа, а у представи истог смера. Али толико стоји као несумњиво: да је стрижба чист акт старинске незнабожке жртве“ (Тројановић 1926: 60). Сличан став износи и Владимир Бован: „Помирљивим ставом Српске цркве према старијим веровањима, обредима и обичајима, створена је база за многе компромисе старог паганског и новог, хришћанског веровања, што је благотворно деловало на велики део усменог народног стваралаштва у свим родовима и врстама и епског и лирског усменог стваралаштва“ (Бован 2004: 11).

¹⁹¹ Обред шишања косе (*стрижба*, *стриг* која се обавља независно од крштења) сачуван је на Косову и Метохији и данас. У северном делу нисмо пронашли жива сведочанства о томе, али увидом у семинарске радове студената на Катедри за српску књижевност и језик Филозофског факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици констатовали смо да се овај обред још увек чува. Овом приликом захваљујем се професорки Валентини Питулић која ми је уступила грађу коју је записала студенткиња из Косовске Каменице Милаца Пешић. У наставку доносимо записе: „Крстев га, донесев га из цркву и кум му прекрсти косу и исече. Донесе му капче и оделче да га обуче. А туј косу гу чував. Тој се чува тај коса“ (Ђурђа Арсић, 87). Мајка чува косу коју кум одсече: „Кој оће да прави велико весеље, на годину дана дете шиша, прави посебно весеље, не крштење“ (Живка Ивковић, 82). Тако је било од давнина, тако је и данас. А стрижба је заправо свечани обред кад детету кум први пут одсече мало косе, то се обично прави за први рођендан. За крштење је најбитнији кум који држи дете у цркви и који му даје име. За крштења се углавном праве мала породична славља. Важи правило да кум обавезно купи нову одећу за дете и у ту одећу се облачи дете кад се доведе из цркве. Некад су се деца много раније крстила јер је много деце умирало: „Раније су деца крштена одмах по рођењу, значи, трећег дана по рођењу се одлази се код кума и закаже се крштење. Прва недеља која је по рођењу, дете се крсти. Док се дете не крсти, нису знали како се дете зове. Када кум дође, он у цркву каже име“ (Гордана Филиповић, 48). Претпостављамо да су се крштења обављала убрзо по рођењу детета јер умирање новорођенчади није била реткост. Крштењем су тако деца била увођена у заједницу те се на тај начин, уколико би до смрти дошло, избегла негативна судбина према некрштеницима. Онда следе даривања међу кумовима, ту се дарују сви они који су дошли с кумом, а кум дарује сваког члана породице детета које крсти. И на стрижби

узимала и особа друге вере.¹⁹² Никола Петровић објашњава да се шишаним кумством „не стиче сродство, али се појачава пријатељство“ (СМР 1970: 202), те да шишани кум може бити иноверац, што никако није случај са крштеним односно венчаним кумом.¹⁹³ Дена Дебељковић је забележио овај обичај, наводећи разлоге, циљеве и веровања у вези са стријбом:

„На Косову постоји обичај да зову кума да им стриже и обрије сина или ћерку. Ово чине или одмах по крштењу или пре године дана, кад се коме не држе деца, или у трећој, петој или седмој години. До тога времена родитељи своју децу сами нити шишају нити брију. Шишање кумовско бива ради дечијег здравља. Ако кум не ошиша и не обрије своје кумче пред родитељима, оно неће бити здраво. Тако исто, ако кумче при шишању не заплаче куму у рукама, неће бити добро и здраво“ (Дебељковић 1907: 182).

Бранислав Нушић, описујући народ и њихове обичаје на Косову и Метохији, у вези са стријбом деце оставља следеће сведочанство:

„Осим крштења постоји још један обред, који нарочито на селу сматрају толико исто важним. То је прво шишање детета и тај се обичај зове *стриг*. Дете се први пут шиша кад ступи у трећу годину. На селу то увек врши кум и том се приликом дарује и части као и приликом крштења. Од дарова, којима кум дарује своје кумче, најглавнија је капа (фес). Пострижена коса чува се као каква амајлија. Тај исти обичај постоји и у Арнаута (арнаугаша) те отуд и они имају својих „кумбара““ (Нушић 2017: 125).

У наставку доносимо неколико савремених теренских записа о стријби, а након тога и њихову анализу којој смо приступили са циљем да истакнемо сличности и разлике у обредно-обичајној пракси некада и данас.

кључну улогу има кум који одсеца косу детету и који се посебно гости, односно двори. После одсецања косе, уноси се сито у коме се ставља та коса, ту се ставља и босиљак и цвеће и онда се то сито носи до сваког госта који у њему ставља новац. Постоји правило да се деца крсте недељом, понедељком и четвртком, јер се у народу верује да су то срећни дани. Такође, на дан крштења кум и мајка не смеју да једу и пију док се не крсти дете, а после тога се за кума прави посебан ручак. „Кад се крсти дете, мајка не треба да једе док оде у цркву да крсти дете и кум не треба да једе. Кад се крсти дете, мајка узме оловку и папир и писује нешто, да би дете знало да учи, да пише“ (Анђа Максимовић, 71). „Чим се роди дете мораш да идеш да узмеш молитву од кума, да ти каже кад ће буде крштење и да ти да име. Па на повојницу, док не дође да крсти дете, нема леб, нема цигара, нема ништа“ (Трајко Декић, 82). „Посебно се ручак спрема, прво за њега, јер не сме кум да једе ништа док не крсти дете. Кум не једе ништа, ни воду, ни ништа док не крсти дете. Е, одма' после кад дође кум, посебно за њега ручак. Е, после кад дођев мало више гости, кум у чело стави се на стол. Пренесев сито, кад га донесемо од цркву, кад узне кум да га дарује. Кум мора да га преобуче. И косу, сито прекривено с белу мараму, босиљак и цвеће и паре ставиш у сито и после иде редом. Е, тај коса се чува и тај босиљак, у марамицу“ (Живка Ивковић, 82). Преоблачење детета, симболично, означава промену његовог статуса (оно је припојено заједници живих). Босиљак као апотропајон се заједно са косом (суспититумом детета) чува у марамици.

¹⁹² „Венчани, као и шишани кум, могао је да буде и иноверац. Тако и побратим. У тешка времена, ради узајамне заштите и помоћи, појединци су узимали Турчина за кума“ (Барјактаровић, 1986: 161).

¹⁹³ Присетимо се Његошевог *Горског вијенца* и Мандушићевих речи „Нема кумства без крштена кумства“, при чему се, стиче се утисак, већи значај даје крштеном кумству. Мирко Барјактаровић, проналазећи етнолошко у овом делу, и тумачећи наведени стих, говори да „шишано није Бог зна неко сродство“ (Барјактаровић 1940: 138). Даље, Мандушић говори о лепоти снахе Милоњића бана, а ти стихови сведоче о светости ове народне установе:

„Да нијесам с баном Милоњићем
Деветороструко кумовао,
Бих му младу снаху уграбио,
Па с њом бјежа главом по свијету“
(Његош 2005: 106).

4.3.2.1.1. А један кум секо косу, шишио косу

„Тако да је седам нас све различити држали, нема ту једна особа. *А један кум секо косу, шишио косу* (подвукла М. Миљковић). Е, то нам је било, Кад тај дође из Врбе ту, ту мора да се овај добро тад није било да идеш по кафана да водиш него ако имаш јагње да кољеш да печеш јагње, а ако немаш јури петлове по тору да ухватиш да испечеш два три петла. Тад смо имали кокошке горе у село, Немаш да купиш саламе и кобасицу, четрес осме године кад сам се ја родила. И мени остало то у сећање. Е, то је код нас у село, Рујиште, где сам ја рођена. И овај, они нама кум из Врбе, Врба је тамо кад се иде код језера, Вашег, где се иде за Лучку Рјеку па горе у брдо, ту су нам стари кумови. И знам да би он дошо на коња из тог села отуд, далеко је, да дође у Рујиште да нам само косу, ошиша косу и овај да родитељима и каже то да ставе негде на младо дрво¹⁹⁴, каже тоје први род. Каже, дрво које рађа например шљива¹⁹⁵, јабука¹⁹⁶, крушка¹⁹⁷, а не на неко на пример на овако дрво које је само за ђавола“¹⁹⁸ (Слободанка Раденковић, село Србовац).

*

„Мама ми је причала, тога се баш сећам, кад смо живели у јужној Митровици (пошто су се моји тек после бомбардовања одселили у Пирот), мама ми је причала да је њу комшиница једна, Туркиња замолила да узме косицу (баш је тако моја мама рекла, узме косицу) њеној ћеркици. Она је имала четири године, била је близнакиња са братом, али је она била стално болешљива; мало мало па се разболи, мало мало па се разболи. И ваљда тако, та комшиница је и радила с мојом мамом, добро смо се дружили, односно су се дружиле, њих две, и звала је маму. Не знам много да ти кажем о томе, само оно чега се сећам, била сам и ја дете. Они су моју маму много поштовали, наставили су они да се чују и после бомбардовања, али како су они то, то шишање одрадили, ја то не знам да ти кажем“ (Снежана Гвоздић, Звечан).

*

„Па, види, овако. Мени је прво умро свекар, па ми је брзо умрла и свекрва, ја и мој муж смо узели црнину, а дете сад у јуну пуни годину. Знаш оно, да слаavimo први рођендан и крштење, како у црнини, да слутим нешто... Овако, пошто му је коса много порасла и много се зноји, ми смо мислили да питамо кума да му узме косицу и да могу дете да ошишам, па ћемо да га крстимо касније, кад прође, то јест кад скинемо ову црнину. И он је прво реко да не зна, да ће да се распита (кум нам је из Зубиног Потока), па ме је звао да ми каже да су му тамо неки људи, старији шта ја знам, рекли да може. Али, па ме је звао после још једанпут да ми каже да, ипак, он не може само да шиша дете јер, шта ће онда да ради кад се дете крсти; која ће његова улога да буде тад. Јер, не знам како је код тебе, али овде, мислим у породицу у коју сам се удала, за крштење, кад кум шиша косицу, кум доноси и одело за бебу, то јест дете, све, од капе до чарапе; оделце које му, кад га ошиша, обуче. Не знам шта то значи, ваљда га уводи у веру, шта ја знам, тако слушавам ове старије жене. И тако, тако да смо ми само направили један ручак, без музике и позвали оне основне госте, а кум је реко да ће да шиша дете кад се оно и крсти“ (Виолета Радивојевић, Мали Звечан).

¹⁹⁴ Шишање прве косе постоји и у бугарској и украјинској традицији, о чему је забележено: „Ошишана, као и опала коса, није бацана него је закопавана у земљу, стављана под камен, скривана од птица, ношена на плодно дрво, затрпавана у мравињак (буг.), угуравана у плот (укр.)“ (РСМ 2001: 288). Ван Генеп примећује да се обред првог шишања не везује само за словенске народе, већ је познат и изван словенског света (Генеп 2005: 64 – 66).

¹⁹⁵ Да шљива спада у родно дрво забележио је и Веселин Чајкановић у свом *Речнику српских народних веровања о биљкама* (1994).

¹⁹⁶ „Дрво и плод су симбол плодности, здравља, љубави, лепоте, знак брачне везе, здравог потомства; придаје им се светост, имају заштитна и лековита својства, везани су за подземно царство, за бесмртност“ (РСМ 2001: 233).

¹⁹⁷ Амбивалентна значења крушке позната су у традицији свих словенских народа. Ово дрво се сматра за свето, али се везује и за нечисту силу. Многобројна су веровања у вези са овом биљком, а сматра се да и стабло и гране и њен плод имају апотропејско значење те да се користе у магији ради преношења добрих својстава на људе и животиње. У вези са новорођенчетом, познато је следеће веровање о овој биљки: „Да би новорођенче било здраво, у прву воду за купање стављали су гране крушке, а после купања су воду просипали под крушку“ (РСМ 2001: 314).

¹⁹⁸ Биљу у народној традицији Срба посвећена је и књига *Биље у традиционалној култури Срба (приручник фолклорне ботанике) II*, прир. Зоја Карановић, Нови сад, 2014.

У околини Звечана саговорник нам је посведочио о томе како је њу и њених шест сестара крстио различити кум, а једна особа их шишала. Даривање се, услед таквих друштвених прилика, заснивало на крвној жртви¹⁹⁹, на клању живине или сточног грла које је породица држала у свом домаћинству. У обреду шишаног кумства, из једног забележеног казивања, сазнајемо и да су биљке имале одређену улогу. Занимљиво је да се из казивања може закључити о великом познавању значења биљака и дрвећа које је народ имао. У српској традицији култ биља је био веома развијен: „Биље је у српској народној традицији пратило готово све облике живота, а посебну улогу је имало у процесима иницијације (рођење, свадба, смрт)“ (Питулић 2018: 101). У традицији српског народа на Косову и Метохији свако дрво је, такође, имало препознатљива обележја; народ их је делио на она добра и она зла, односно „дрво које рађа“ и оно „које је само за ђавола“ (Слободанка Раденковић, село Србовац, Звечан). Такво мишљење аналогно је мишљењу Веселина Чајкановића који дели дрвеће „на добра и зла дрвета, или – како су их делили још стари народи, Грци и Римљани, такође и Германци – на дрвета срећна и несрећна“ (Чајкановић 1994: 169). У српским народним песмама са Косова и Метохије, првенствено лирским, има доста примера песама у којима су видљива амбивалентна значења дрвећа. О семантици биља у народним умотворинама са Косова и Метохије писала је Валентина Питулић (Питулић 2018: 101–119). Како је коса, у народним веровањима, човеков двојник (РСМ 2001: 286), и „знак животне снаге и мужевности“ (Жупанич 1952: 525), оправдано је веровање да је треба ставити испод плодног дрвета, што би симболично означавало дететов раст, здрав развој и, сутрадан, кад за то дође време, његову плодност односно могућност репродукције.²⁰⁰ Од непроцењивог је значаја и запис који је оставио Иван Степанович Јастребов, посвећујући посебан одељак обичају шишања. Он се задржава на опису самог обреда (припремама пред обред, реквизитима који се користе, самом начину шишања косе, стриже, и даривању након обреда). У опису овог обреда, Јастребов не наводи који се кум позива за стрижу детета (да ли је то кум који ће бити и на крштењу или не). Он само наводи да се овај обред одржава онда када дете утекне од злих погледа вештице и остане у животу здрав и напредујући у расту, независно од крштења: „Если у матери уцѣлѣть отъ злокозней 'вештицы' и останется въ живыхъ ребенокъи начнетъ видимо расти и здоровѣть, она помишляеть обѣ обрядѣ стрижки его волосъ“ (Јастребов 1889: 479).²⁰¹

¹⁹⁹ „На претпоставци да се сваки појединачни живот одржава смрћу другог, жртвовањем се настоји обновити виталност и афирмише принцип животног опстанка и постојања тако што се због живота једног наноси смрт другом бићу. Пагански однос према жртви заснива се на усмрћивању другог да би се добили одређени жељени дарови“ (Јовановић 2000: 121–122).

²⁰⁰ „Баш зато јер коса представља животну снагу и човеково достојанство, косу су често даровали или као религиозну жртву вишим силама или друштву које прима у своју средину новог члана. Тако су антички народи, особито Грци и Римљани, даривали прву косу, која им се чинила особито погодна за чарање, боговима. Значај жртве имало је и шишање косе приликом полне зрелости и женидбе, кад је према мишљењу примитивних народа утицај злих демона особито опасан, те су се бранили од њега жртвовањем косе која представља човека, мислећи да ће тако преварити демоне и стећи њихову наклоност. Иницијацију и друге церемоније у животу, особито приликом примања младића у друштво мужава, прати шишање косе“ (Жупанич 1952: 525). И Сима Тројановић помиње одсецање косе код старих народа и код царских принчева у Византији, препознајући у њему „мистичко-религиски карактер“ (Тројановић 1926: 60).

²⁰¹ Он оставља запис песме која се певала приликом обреда шишања, у тренутку док је шишање вршено: „Полетело сиво, бело голупче,

Па долетело куму на колено.

Моли кума да му скине пауне.“

(Јастребов 1889: 480)

Обред шишања косе познат је, како смо то већ видели, свим словенским народима, који су му поклањали посебну пажњу.²⁰² У њему бисмо можда могли потражити „апотропејско жртвовање демонима“ (Жупанич 1952: 527), или га сматрати рецепцијским обредом, будући да се на тај начин прима нови члан у породицу или друштво:

„Мишљења сам да је првобитно шишање код Словена било некаква претеча крштења. Било је могуће један од апотропејских чинова који је хтео већ приликом човекова доласка на свет одвратити зли утицај демона. Чини се да је било прво шишање такође и рецепцијски обред и да је његово апотропејско значење све више ишчезавало. Обоје пак је вероватно надокнадило крштење“ (Жупанич 1952: 527).

Обред шишања био је познат и косовскометохијском становништву муслиманске вероисповести, који се код њих задржао из старе вере, а из казивања које смо забележили сазнали смо да је један од разлога шишања уствари оздрављење особе која се шиша. Како коса може представљати човеков супститут, њеним одсецањем/шишањем, сматра се, може се преварити демон (у овом случају демон болести) те напустити болесног. Љубомир Рељић, усмеравајући своја разматрања ка вину и његовој улози у обичајима животног циклуса, пише и о обреду стриже, као о обреду прелаза, приликом чега се практикују одређене радње које за циљ имају дозивање душе предака у кључним моментима за јединку односно заједницу. Он, такође, још деведестих година 20. века (када је чланак и објављен) примећује све мање обављање овог обичаја: „Стрижба или шишано кумство прослављало се много свечаније него што се то чини данас, када је овај обичај скоро изобичајен или су неки његови елементи придодати обичајима уз крштење“ (Рељић 1991: 222).

Записи показују да се обред шишања на северу Косова и Метохије није у потпуности изгубио, само је преобликован, или, како је то Веселин Чајкановић рекао: „Религијски обичаји не ишчезавају никад потпуно, него само добијају другу форму, и продужавају живот у

Међу лирским народним песмама са Косова и Метохије, пронашли смо још стихова који указују на овај обред:

„Бричи куме русе косе,
младом кумчету,
извила се бјела лоза,
из ведра неба,
није била бела лоза,
из ведра неба,
но је било младо кумче
нашем куму у мила недра.“

(Дебељковић 1984: 45)

Или, у још једној варијанти:

„Иван бане три весеља чини:
једну радост – милу ћерку дава,
другу радост – мушко чедо шиша²⁰¹,
трећу радост – на војску по'оди.“

(Бован 1980/3: 103).

Овај обред проналазимо и у јовањским песмама у записима Ивана Степановича Јастребова чија је слика, како Владимир Бован сматра, „могла бити пренесена из реалног амбијента у светачки“ (Бован 1977: 40). Дијалог у песми између брата и сестре могао би бити реална слика времена у којем је песма певана.

²⁰² „Шишање к. је регулисано у зависности од старости, пола и времена – дана у седмици и месечевих мена. Готова свуда, дете нису шишали пре него што напуни годину дана или чак седам година, да 'не одсеку језик' детету, тј. не обуставе развој говора (рус., бел.), да му 'не посеку памет' (слов.). За прво шишање Ист. Словени су одабрали време младог месеца 'да би к. брже расла'; Бугари, Лужички Срби – пун месец, 'да на глави буде пуно косе'. У Украјини и Белорусији нису шишали пастире од Ђурђевдана до св. Кузмана и Дамјана (1/14, XI); у противном, могли су очекивати болест стоке, рђаво тељење, напад вукова“ (PCM 2001: 287).

супституцијама и симболима“ (Чајкановић 1973: 52). Иако у овим крајевима обред шишања више није самосталан (део је крштења), и тако његово постојање/“живљење“ указује на одржавање старе, прехришћанске вере, иако је данашњем, дакле, млађем народу непозната његова суштина.

Познато је да се кумови и њихове породице међусобно поштују, али се у народу верује да куму који те је крстио и венчао треба указати веће поштовање него он теби. Изрази поштовања према куму као духовном сроднику огледају се и у позивању за било коју врсту весеља. Изостанак поштовања, са друге стране, може довести до невоље.

4.3.2.1.2. *Кад кум иде, сва се земља тресе*

„Кад кум иде, сва се земља тресе. Свакога зови, а кума не обиђи, кум је најспречи. Спречи ти је кум него род“ (Станица Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић).

*

„У суштини у све редове кум се највише поштује. И без кума никаква одлука се не доноси; ни венчање ни, ни све те друге ствари“. (Вукоје Утвић, Зубин Поток)

*

„И сад је столица посебну куму у вр совре. И сад њена мајка пита моју сестру од ујака из Смедерева зашто је ова столица овде. Е то је за кума та столица, њој је то било чудно. Кум још није дошао и та столицаостаје у вр совре. То је за кума јел овде је много је много, каже, се поштује кум“ (Биљана Михајловић, Косовска Митровица).

*

„Кум је, значи, кум је најважнија особа у животу људи, то се тако сматра јел' знаш? Ја сам, на пример, моје кумове села за мојим столом кад се Мима удавала. Све три куме су седеле за мојим и Звонковим. То је, то је поштовање неко, како да ти објасним“ (Јованка Булић, Звечан).

*

„Бог па кум. Раније ком се нису деца одржавала, овај, жена, донесе крај пута колевку, преврне, и ко први наиђе, овај, да дигне колевку и тај је кум. Нек је ко је, тај је кум“ (Слободан Лекић, Зубин Поток).

*

„Не, Бога ми, кума треба поштоват. То нешто има, верујемо у Бога, те треба да верујемо и у то. Човек жали после на прс ако се убоде, он жали, то ми је од тога, то ми је од тога. А нешто постоји, нешто треба вероват“ (Радојка Миловановић, село Гулије).

*

„Каже, код кума неће да се оде на славу кад је велика гужва да се не би напили, да би један другогa увредили или опсовали. Али више требаш ти да поштујеш, ко твоје голишче држи, каже. На пример, твоје дете, ти требаш више њега да поштујеш него он тебе“ (Слободанка Раденковић, село Србовац, општина Звечан).

*

4.3.2.1.3. *Није ме звао ко кума, ко комшију ме звао*

„Кад, овај, ја сретнем Љуба покојнога, на пијац: – Здраво, куме. Реко: – Нисам ја кум. – Како ниси? – Реко тако и тако; – Па ми смо говорили да да да ти будеш кум. – Није ме звао ко кума, ко комшију ме звао, са здравицом нормално, и у четвртак дођао отац његов, Рале, дошао, донео погачу и донео кило ракије и така и така ствар... Не, држ не дај, држ не дај, и Сибо ту и нећу ја никако, овај, да прихватим... Од осам до једанаес смо се расправљали. И на крај казо сам пристао и сад сам му кум. А и мајка ми је рекла: „Акоим..Ако си могућан, била је ту, ако мож да носиш трошкове прихвати му за кума јер кумство се не одбија“. Мајка ми је рекла. И ја сам после прихватио то“ (Слободан Лекић, Зубин Поток).

*

„Да ли за крштење, да ли за венчање, да ли за свадбу, тако, није битно, носи се погача, флаша ракије, слогу да доноси, да поближи: – Дошо сам куме да те зовем, женим сина или ето тако, крстим унуче, погача и то то сад много и не гледају млађе генерације, а старије генерације не би ти се ни прихватио ако не одеш да га зовеш тако правилно са свем“ (Вукоје Утвић, Зубин Поток).

4.3.2.2. Кумство из нужде/невоље

4.3.2.2.1. *Мене је дао име кум Живадинка*

„Е то је мени дато. Мене је дао име кум, Живадинка. Мој отац се женио, хм, које године, сад ћу те слажем, није ни битно и имао шест порођаја, на шестом порођају му је та прва жена умрла и нису јој деца живела, једно дете само живело, звало се Душанка и то живело два месеца само и оно је умрло и на шестом порођају му жена умре. А мени је кум поп, из Рајетича био, Поповић се и презивао и он се звао Гојко. Па је после отишо на мираз у Поткомље доле код Лешка и он је ту, ту је умро у 93. години. Па сам ја имала брата старијег и он се звао Вучко, зато што та деца пре нису живела, а после мене Живадинка“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица, март 2020).²⁰³

*

К.Ј.²⁰⁴: „То пуно сам пута чула, на пример, то ми је моја мама говорила, на пример, баш за, њена братаница, мојој мами братаница, није имала децу, умирала, умирала, умирала и кад је требало да роди, тако су јој рекли, да сретнеш на раскрсницу ког сретнеш, Цигана, Шиптара, кога сретнеш, и она стварно сретне Шиптара, и покумила га“.

М.М.²⁰⁵: Мислите, кад се дете родило, онда је изашла на раскрсницу с њим да чека/тражи новог кума?

К.Ј.: „Јесте, и то дете остане, живо. А плус, кад су, е моја прија баш, Љиљина свекрва, Бобина баба, дуго није имала децу, дуго, дуго, дуго. Жико се зове Жико зато што да остане жив, су му дали име, рекли су тако и да га никад и они су га, она га мајка другачије звала. Звала га, њему је право име Живко, она га друкчије звала, не знам како оно

²⁰³ Нећемо погрешити ако дамо себи слободу да и у овом случају доведемо у везу разлоге због којих је и Вук Караџић добио име које носи са разлозима које наводи саговорник. Једна се ствар, међутим, овде издваја као битнија. Та ствар је питање самог кума, односно његовог животног позива/професије. Саговорник је навео да се ради о свештенику (попу), који се, приликом давања имена, у овом случају, држи традиције и њених веровања. То нам говори да је народ (прецизније је рећи поједини његови представници) у својој свести задржао дубоко укоревана народна веровања које црква још увек не може да искорени. О „вучјим именима“ погледати: Плас 2002: 88–101. Бавећи се табуом у традиционалној култури, Душан Бандић је писао и о давању надимка детету како би се на тај начин избегло „izgovaranje njegovog pravog, krštenog imena. Da je reč o zaštiti od zlih sila – pokazuje i apotropijski karakter pojedinih nadimaka, za koje često postoje i odgovarajuća narodna objašnjenja“ (Bandić 1980: 72).

²⁰⁴ Катарина Јокић, село Грабовац.

²⁰⁵ Иницијали аутора дисертације.

беше, да не умире, и уроци... Значи, давали су имена да нешто престане, да се не враћа. Пре су били много обичаја код нас“.

*

„Има, има педесет година можда, Миладин кад је радио, Миладин у кафану. И овај мајка Петка доњела овде, несу су дјеца, мало ово, па ово оно и она доњела ваљда колјевку доље у оно што сад више канала... дете у колјевку и преврне колјевку и овај и наишао Миладин на посао, он радио ође, и овај: – А! Дигни дијете, дигни. И он диго. – Е сад си ти кум. И сад је ево кум његов син“ (Слободан Лекић, Зубин Поток).

*

„Опрости, Боже, греота ме да причам, али имала сам брата од стрица. Мало био старији од мене, оженио се и имао прво дете. И, овај, кад га извели из болнице, почело да жути да жути да жути и умрло. Мушко дете, а после друго дете родило му се, хранили га, спремали храну ово оно, каже од хране се отровало, добило тровање и умрло. Далеко било, пу пу пу пу. А после треће дете родила та снаја, ту су били мислим у комшилук, близу смо били. А ја нисам била тамо, али мислим ишла сам, знала сам. И та девојчица се родила и они је изнела тамо између Милошева и Бабин Моста, ако знате де је мос, е, е, и они ставили дете у колевку, е, поред пута. Па, јесте, мало онако, није велика, мала. И наишо цип војни и зауставили и узели дете ово оно, после крстили. И после им се родила, родио син поново, преживело дете, и друго им преживело и треће им се родило; троје деце. На раскрсницу што је био, тај кум... Ал нису баш на пут ставили, него поред пута. И тако то знам, ништа друго. Мислим, ово је жива истина што овај у породицу се дешавало“ (Марија Лазаревић, Косовска Митровица).

*

„Ако је кумство по невољи, кад на пример. И то ти је исто, То је исто било. То знам из мојих ближњих, мом оцу сестра од ујака, она је живела у Рудине, баш ће је школа оно кад сте разминули школу па десно; видели сте неке куће, пре него што сте стигли код Мамке, с десне стране она је ту живела и имала три детета не дај Боже и они су јој умрли. И сад неко јој реко да покуми неког. Кад се породи, да изнесе дјете на пут, на раскрсницу, **да не говори ништа**²⁰⁶; то је кумство по невољи. Небитно, може и у колевку, може како хоће, да га изнесе на пут, на ту раскрсницу и ко први наиђе, али да, **да гледа да наиђе неко кога никад није видела. Кога не познаје.** И њена, те моје тетке свекрва, изнесе дјете на пут, отприлике треба недељом одозго из оних села ће је Мамка па још тамо даље људи носе жито у воденицу да мељу, а та воденица је од те моје тетке још тамо доље има једно два три километра наниже па у ријеку. И тудије пролазе поред куће, не баш поред куће пута но мало амо и она изнесе то дјете ту они обично недељом долазе одозго људи да иду и она изнесе дјете **ту негде пред зору** како оно мисли она да у то време треба да дођу. **Ал' то треба за четрдес осам сати пошто се роди**“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица).

„И она га изнесе, наиђе један човек из тог села одозго, звани, не, син му се звао Мирко, а њега сам заборавила. И он како ишао с коњем, он видео, и знао је он, знао за то.²⁰⁷ Сишао с коња, он каже 'скрајне коња с пута', она жена седела тамо даље, ништа он само скрајни коња с пута, вежи за неко дрво, приђи узми то колјевку, прекрсти се и одви, видо мушко дјете, каже: – Е Огњане, да си жив и здрав, дао му име, врати га, зви га и окрени се тамо вамо, виђео жену и гласом реко: – Огњане, да си жив и здрав! Доћ ћу ја поподне.²⁰⁸ И ова жена се врати, узми то дјете, однеси га кући. Он изуби то дјете туна, он однесе то жито у воденицу, врати се код куће. Питао туна, туна те куће питао ће се родила беба, они рекли у ону кућу тамо, а нису знали комшије ни шта је. Једно каже ће се родио Огњан, они га каже гледали. – Ће има, каже, ће има што плаче дјете? Кажу 'ето тамо' и он отишо тамо у ту кућу да би знао где је то. И каже тамо кад је ушо он: – Како ми је кум? Она, та жена, то била баба његова. – О, добро је Огњан, добро је. Пошто види да је она чула да је он Огњан, тако је ту одседео и после други дан договорили се кад д' иду да крсте и то се заврши. Она је имала послен три сина и ћерку, па јој муж погине тој мојој тетки“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица, март 2020. године).

²⁰⁶ „Ћутање као обредно уздржавање од говора помаже човеку да успостави везу с оним светом“ (РСМ 2001: 549).

²⁰⁷ Ова констатација/реченица указује на распрострањеност обичаја у овим крајевима.

²⁰⁸ Дена Дебељковић је записао да „има много људи који нађу децу на раскрсници али их не примају, нити им име дају. Они који су изнели децу, моле намерника бар за име, те тако понеко и успе, али многим се молба не уважи, већ их пролазник одбије, па још и изгрди“ (Дебељковић 1907: 179).

Као што веза побратимства може бити склопљена из невоље, тако се у народу верује да кум може утицати на напредак особе, и шире, на напредак целе његове породице, те да се и кумство може склопити из невоље односно из нужде: „Има само један случај кад се за кума узима који му драго, а то је, кад се коме не држе деца“ (СЕЗб 1909: 293). Познато нам је да је кум имао велику улогу приликом рођења детета, а једна од њих била је и одабир имена за своје кумче. Нарочито је то било важно када је требало дати име новорођенчету које на свет долази као треће, четврто, пето или неко наредно дете, али као прво живо или оно које ваља да остане у животу. У том случају за дете су бирана посебна имена, са апотропејском функцијом. И Вук Карацић је записао: „Кад се каквој жени не даду дјеца, онда надјене дјетету име Вук, јер мисле да им дјецу вјештице једу, а на вука да неће смјети ударити“ (СР II: 78). Свештеник Дена Дебљковић записао је да „овако истуреној деци на пут, хришћани, кад их нађу, дају име већином 'Историја', што долази од речи истурити дете“ (Дебљковић 1907: 179). О имену као апотропајону писао је и Жарко Требјешанин (2009).²⁰⁹ Верујући да се одговарајућим именом новорођенче може спасити смрти, народ је деци давао и другачија имена. Бранислав Нушић је, бележећи етнографску грађу на Косову и Метохији, у вези са тим записао: „Име Стана и Станоје, Стојанка и Стојан дају деци кад се деца не држе, па то дете стане“ (Нушић 2017: 174). Ради се о тзв. „зауостављивим“ именима познатим свим Јужним Словенима, која су давали деци како би се зауставила њихова смрт или рођење девојчица. Са друге стране, „исти принцип 'етимолошке магије' делује приликом давања деци 'благословених' имена: *Живко* да дуго живи, *Срећко* да буде *срећан* у животу, *Гвозден*, *Каменко*, *Трњина* – да буде отпорно и јако“ (РСМ 2001: 227). Боривоје Дробњаковић наводи следећа имена која се дају деци изнетој на раскршће: „Трајан, Вук, Стојан, Стојанка, Гвозден, Гвозденија“ (Дробњаковић 1960: 138). Са друге стране, није била реткост да се скривало право име детета те да су у вези са тим постојали и одређени табу прописи: „Tabu propisima је regulisano i izgovaranje detetovog imena i ono se ne sme izgovarati ni na sam dan krštenja, do određenog trenutka u ceremoniji. U pojedinim krajevima ovaj običaj je bio razvijen do ekstremnih granica, pa se ime čuvalo, naročito od stranaca, ceo život. U ovakvim verovanjima se vidi značaj imena osobe kao njenog praktičnog ekvivalenta“ (Sinani 2010: 39).

На терену нисмо успели да пронађемо саговорнике који би нам били примарни извори, који би нам о кумству по невољи казивали на основу свог искуства. О кумству и његовим врстама на Косову и Метохији (конкретно у Гораждевцу) писао је и Милета Букумирић: „Дешава се да мајка којој не живе деца повијено новорођенче у колевци изнесе на пут, преврне колевку и чека да је неко од пролазника исправи. Тај који то учини постаје кум том детету, без обзира на то да ли су припадници исте или различитих вероисповести“ (Букумирић 2007: 101). Кумство које се „стиче“ на овај начин (остављањем детета на раскрсници, на пример) назива се још и „*случајно кумство*, *кумство на срећу* или *кумство на раскрсници*“ (РСМ 2001: 318). Обичаја изношења детета на пут проналазимо и у песми „Наход Момир“ (СНП II: 30) у којој се дете налзи у гори ради тражења срећнијега кума, а зарад живота:

„Том се чуди царе господине,
Откуд чедо у гори зеленој:
Ил' је чедо досадило мајци,

²⁰⁹ У Србији је, такође, у околини Сврљига примећено да се деци нађеној на раскрсници дају различита имена: у једну групу су тзв. „дивја имена“, а другу групу чине имена са основом која упућује да је дете нађено. Више о томе у: Петровић: 30–40).

Те је њега оставила мајка;
Ил' је кума кумче изнијела
Да цар крсти и да га дарива.“
(СНП II: 30)

Драгутин Костић је такође навео овај обичај тражења новог кума/случајног пролазника, приликом свог тумачења ове песме: „кад се родитељима не 'држе' деца (умиру рано), они траже срећнијега кума ('намерника') тј. мати (**кума**) остави (изнесе) дете (кумче) на пут и сакрије се у близини, па првога који на дете наиђе ('ма био и црни Циганин') 'куми Богом и Светим Јованом да јој га **крсти** и, среће детиње ради, **дарује**, ма и најмањом паром“ (Костић 1937а: 38). За ову врсту кумства није било потребно само изнети дете на раскрницу и чекати да неко наиђе, већ је требало држати се и одређених условно речено правила. У једном од теренских записа сазнајемо да се дете изводи пред зору; у питању је, дакле, ноћ, која је у народној традицији окаракетрисана као тзв. „опасно време, када човек на путу може срести неко натприродно биће“²¹⁰. Ако се ослонимо на једну од констатција Веселина Чајкановића, на пример, да у сваком странцу можемо препознати неко божанско биће, или самог Бога²¹¹, није нам тешко да закључимо зашто је потребно да се чека да наиђе потпуни странац, односно „неко кога никад није видела, кога не познаје“. Раширено је веровање у народу да странац има изузетну моћ и управо то може бити разлог зашто се за кума, духовног заштитника детета (у овом случају детета које треба спасити смрти), чека потпуни незнанац. Светлана Толстој помиње мотив 'новог кума' те обичаје који се изводе „ако се деца не држе“, примећујући да са новим кумом долази и нека виша сила: „Безусловное предпочтение оказывалось **случайному**, первому встречному куму, в котором видели не только новое лицо, свободное от асоциаций с печальным прошлым, но и посланца высших сил, способного преодолеть неблагоприятную судьбу“ (Толстая 2002: 77–78). Небитно је којих је верских и националних одређења. Непознати путник који наилази преузима функцију кума који даје име и (касније, у неко догледно доба) шиша/крсти то дете. Како кумство спада у „надлежност великог хтоничног бога“ (Чајкановић 1973: 163), наилази у време које је његово; некрштено новорођенче такође не припада овоме свету²¹² те су оно и његов будући кум једнаки по својој природи и обојица „на своме“, у своје доба дана. Зашто је битно да се то обави најкасније четрдесет осам сати по рођењу детета? Период од четрдесет осам сати је уствари период живота новорођенчета који траје два дана. Број два указује на паран дан који симболизује стабилност. Веза између мајке и детета је тада јака, за разлику од трећег дана, непарног, који је динамичан и симболизује промену и даљи ток догађаја.²¹³ Не можемо са сигурношћу рећи зашто се веровало да ову радњу треба урадити за четрдесет осам сати, али овакво размишљање указује на то да се ради о хитности случаја. Јер, новорођенче неприпојено заједници (некрштено) мора што пре да се заштити и да изађе из маргиналне позиције у којој се налази у периоду од рођења до крштења. Улогу тог заштитника, као што већ знамо, преузима кум. Можда бисмо одговор могли да пронађемо и у народном веровању на Косову и Метохији о суђеницама које треће вечери долазе

²¹⁰ „Најшире заступљено вредновање времена у словенској народној култури заснива се на опозицији *светлост/тама*, односно *дан/ноћ*, која је преводљива у опозицију *свој/туђ*. Дан припада човеку, то је време његове активности, ноћ – оностраним бићима. И зато се сматра ризичним по човека свако напуштање кућног простора у ноћно време. О томе сведоче предања о сусрету човека с митолошким бићем (у људском облику) на путу, у ноћно време“ (Раденковић 2013: 16).

²¹¹ „На који се начин божанство јавља људима? Најглавнија карактеристика за теофанију јесте да се божанство, или демон, јавља обично као незнатан, неугледан човек, најчешће, такорећи без изузетка увек, као путник или као просјак“ (Чајкановић 1973: 71).

²¹² Везу новорођенчета са мртвима помиње Арнолд Ван Генеп. Више о томе видети у: Генеп 2005: 63.

²¹³ О данима у фолклору Јужних Словена погледати: Драгана Ђурић 2020.

и одређују детету судбину.²¹⁴ Оно што трећа суђеница „додели“ прве две прихватају. Период од четрдесет осам сати јесте период када се суђенице још увек нису појавиле. Познато је да су људи прибегавали разним магијским радњама и поклонима да их умилостиве како не би биле престроге према новом члану породице. Дена Дебељковић је забележио да су жене чија су деца умирала брзо по рођењу скривале новорођенчад тако што су их односиле у неку другу кућу (Дебељковић 1907: 176–177). На тај начин мајке су збуњивале ова митолошка бића; промена места боравка новорођенчади негативно је утицала на суђенице којима је одузета прилика да до краја испуне своју улогу.²¹⁵ У овом случају, свекрва износи дете на пут, пре зоре. Она, на неки начин, треба да предухитри суђенице, што и чини, поштујући њихово време (од поноћи до зоре је време митолошких бића). Како су деци нађеној на раскрсници давана имена попут Вук, Вучко, Живојин, Живадинка, Историја, Стана, Станко (о чему смо мало раније детаљније писали), помало је чудно што овде наилазимо на име Огњен. Међутим, како је ово име изведено од речи огањ, са значењем ватре, и његова функција постаје сасвим јасна: магијска улога заштите од демона са циљем очувања/одржања у животу.

4.3.2.2. *Ја аманет дајем да буде она кума*

„Та деца су одрасла. Е сад њихова мајка, кад се они женили и кад се кршћавала њихова деца, она ишла да зове исто тог. А они су били нека сиротиња, нека беда, нека... сем тог човека, што је био сас тим. Ти други су били тотално будаласти, Боже ме опрости. Али она то није гледала, та моја тетка. Нит је она гледала што они нису, Боже не дај, сваке јесени и пролећа у Рудине спреми, натовари кола и свима плете џемпере, чарапе, шила панталоне тој деци, носила за храну, све то је она носила кад је њену децу требала да зове да се крсте“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица).

*

„Е кад је требало унучићи, она отишла тамо код њи, тај кум био још жив, тај стариа његов син је био тотално онако, био... Лежао је по Нишу тамо по болници, шта знам. Ал она није хтела, она је хтела да он буде кум и даље, нема везе... а он реко не. Каже: – Ти, кумо, видиш моју фамилију и ја нисам за то, да они буду кумови и даље, но да бидне кума Цвета. Сестра од тија тројице. Њена ћерка да биде одива, да, браћи да кумује. Она: – ја не би, а он каже: – Ја аманет дајем да буде она кума, и каже: – Ја, ја сам данас жив сутра нисам, јел' видиш да они не знају ни до куће да дођу а не да буду кумови? За његову децу. И она ништа, врати се овамо те дјете држала њена ћерка, а она спреми дарове и све то као што је носила, све док је била жива она, она је носила куму том старом. И он је умро, и после тим другим ал' она то као да није он умро, она је носила све те дарове тамо, без обзира што ћерка држала децу овамо, што нису више они кумови и то, она то није хтела да за њојнога живота и то рекла и њима: – Ја за живота њи знам за кумове. И кад је слава њина, она то спреми све, све на коња натовари јер док нису ... горе нису могла кола да пролазе но се ишло џадом пешке. Све је то носила, она је умрла пре једно па има, Бога ми, дваес седам осам година“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица, март 2020. године).

²¹⁴ У зависности од краја у којем се појављују, верује се да суђенице долазе одмах по рођењу, трећега, односно седмог дана након рођења детета.

²¹⁵ О суђеницама и уопште митолошким бићима код Срба на Косову и Метохији више у: Раденковић 2010: 217 – 229. О веровању у суђенице на Косову и Метохије Јастребов је записао у одељку посвећеном обичајима везаним за рођење деце (Јастребов 1889: 475). Уколико је дете рођено у породици у којој се *не држе* деца посвећивана му је посебна пажња. У том случају мајка и најближи рођаци (углавном се ради о женама) предузимали су многобројне мере како би сачували дете у животу (РСМ 2001: 150). У вези са суђеницама значајно је погледати и: Радуловић 2013.

4.3.2.2.3. *Значи, кума не мож' да промениш докле га не питаш*

„И кума није дала уопште, стара, мајка њихова, да овај „Соколицу“ што држи, продавницу, да иде да узме њега јер он каже да нам буде исти браћи кум. Јер прво дете, прво дете што му се родило докторки Вери, он сад завршава за лекара, један што храмље, горе је у... Не могу да се сетим... како се зове кума Верин син онај мали? Он нешто се родио не дај Боже, кичмом и са, онако, био је као, не знам како да ти кажем. И није хтела стара кума да да тај исти кум да држи његову децу. И она питала овај сина, да нађеш кума кога ти оћеш“ (Слободанка Раденковић, село Србовац).

*

„Ја, знаш шта је било, мени кум један ту из Жеровнице, из мојег села. Ја љуштим кукуруз, мислим, тад, тад се љуштило, кукуруз, и мајка ми ту била, и он каже, каже: – Слободане, ја те зовем да ми будеш кум из хуманих разлога. А ради у Немачку, Цибо...И ради у Немачку, и узо Хрватицу, узо Хрватицу и онда и на венчање, венчаше се и ја кум доле и као шта ја знам; код матичара, код матичара... И онда овај ту се венчаше и све то. Међутим, он неку кућу вржу откупили били, треб... Она имала пара, није ћела да да паре и они е разведу, разведу. И сад он узне другу, другу жену. И сад кад је било да ме зове за кума, није тео његов отац каже: – Није ти пошла прва од руке. Значи, ниси био добар, ниси био добар кум (смех). Е, а Сибо, ти знаш Сибо шашави, каже: – Ее, јес, он ми је оћеро“, каже, ја сам је сам оћеро, није ми је он оћеро“ (Слободан Лекић, Зубин Поток).

*

„Кад је мој кум био много болестан, е видиш, и то сам заборавила да ти кажем. Мој кум је био много болестан и, значи, чекало се само да умре, јер је био је на дијализи, па је после добио бубрег од свог брата, да ти не дужим, али није му прихватио организам, и моја мама каже мени: – Дете, каже, сад кад крстиш Мимицу, узми каже ову његову најстарију ћерку, не ваља, каже, ако он умре, не ваља, каже, него да узмеш Слађу. И тако је мени Слађа...Узми, каже, Слађу, да се то кумство продужи, да се не затре, ти си једно крстила, а друго... Тако да, ја после кад сам Мимицу родила, Слађа је крстила. А тај кум је умро. Тако се наставило кумство. Она је после била кума. Старија кума и кум су крстили Милана, а пошто овај, како се зове, пошто је он био много болестан, он је дао благослов својој ћерки, реко јој да може да преузме кумство, пошто он не може да иде ни у манастир, ни у цркву, ни нигде да је, да је крсти, а она некрштена, и онда је Слађа то преузела“ (Јованка Булић, Звечан).

*

„Види, јел ја вам кажем да све иде по неком неком обичају, нашем српском. Значи, кума не мож да промениш докле га не питаш. Не треба, мож да га промениш, не он, дал ће да те куне дал ће да се љути, то је друга ствар, сасвим друга ствар. Нећеш више да ти буде кум и не јављаш му се, можеш, ал није то; то није верски. И обично, обично, кад после нема неког напретка, е оно ми смо, без знања његовог, променили кума. И мислим има таквих ставри. Е, то сад да ти кажем искрено, многи не гледају то баш, не, не, не испоштују то. Имаш ти сад на пример, кумство, на село живи, мало и сиротиња, тамо вамо, он отишо, школе завршио тамо вамо, и сад, дружење са богатим људима, са школованим људ... И он промени и, и не пига га. Е сад како му пође, то се, то се већ...“ (Вукоје Утвић, Зубин Поток).

*

„Ми смо једва Лазара мог убедили, кад је било, ево нана је ту, нек исприча, зашто да узимам то старо кумство, ја имам другаре, ја ћу друга да узем, међутим, кум није дао благослов. Кад је Милан отишо да пита, кум је реко нек је са срећом, видећемо дал' ће да буде овај кум из Врњачке Бање или ја ако случајно дођем. И онда Лазар: – Ма шта ме брига као, мене то не интересује, ја ћу да узем“. Он уопште није свесан. И ми кажемо како бре. Ја сам га убеђивала зато што сам ја чула за то. Док по Београду то је сасвим нормално. Они имају једног кума који те венча, другог кума који крсти дете. Тако они узимају. И Лазар је то чуо, наравно: – Шта има везе? Ја ћу да узем кума да будем као кум ту, да буде мени друг, да је близак, да ово да оно, а нана нам упорно прича како са кумом не треба да си, та ранија веровања, да си ваљда толико близак“ (Бојана Раденковић, Косовска Митровица).

*

М.М.²¹⁶: Да ли Вам је познато да је неко тражио опрост од кума јер је желео некога другог да окуми?

Р.М.²¹⁷: Било је код мене, у Остраће, ја сам кумовала, Шмига знаш онога, што зову у Остраће, е ја сам држала њега и његовога брата и сестру. Е, кад је он ћео да се жени, он је дошто зу, каже: – Кумо, каже, ја сам ишо са Вулом Јанићијевићем заједно у школу, другари смо, и волео би да ми он биде кум. Реко: – Ко би волео, Богом да ти је просто. Тако сам му рекла. Е, а Шмиго није ћео. Ја моју куму зовем. Е, а Шмигу сам ја после, овај, кумовала. Станиши сам дала те му Станиша држао децу, његову. Три ћерке има, две је удо, једну још није.

С.М.²¹⁸: Држала сам. Један ме звао, један није. Онај што ме није звао, није му баш, стварно добро.

М.М.: Кад би се кумство раскинуло, јел' има неки грех који би се провлачио на покољења?

С.М.: Има, Бога ми, има, Бога ми. Ево ти грех. Па Мирко овај из Белућа, знаш, што је умро, Петровић, што му је кућа код школе. Ја сам њему кума. И, Брано онај мој братанац што ми је, кад ћедну да се жене ко оће да ме зове, ја ћу да дам једно Јовици једно Новици, да се ја стара то не копутлам. И он кад се оженио нит ме звао нити ништа и тамо звао то оженио се. Каже Милован: – Ај да идемо, ја реко нећу. – Ајде не пртљај ту. – Нећу, реко, ви сте и браћа, он је мене брат од стрица и кума сам му, ви сте, реко, браћа, и радите заједно, у школу сте ишли заједно. Да си ти нека пијаница, нека злажуг, ајд у реду, да се понижава. А, реко, да он не зовне, реко, мене, реко, кумство, ја му нисам помислила зло, а ено она чора, тако сто пут велимо; ћерка му једна није добро. Е, а Брано ме зове, ја сам дала Новици, Јовица био онда по Сплиту, ђе био не знам ни ја. Фала Богу, дао му је Бог пород. Ти мораш да га зовнеш, сад да ли ће ти да биднеш или нећеш, главно, твоје да зовнеш.“

*

В.В.²¹⁹: „И после узо ону Крватицу. Е, родила му дете, ћеркицу. Кад он није, покумио тамо некога Немца тамо, некога ко кума. Не може дете да се окрепи, не може да крене да прича, не може ништа. Е после, једва моја мајка умолила овамо кума, ми смо имали кума у село, то је исто рођак мојем оцу. – Што ти... Нећу да ти покумим што је погазио мене? Погазио мене... Нит ме питао да ме, да му опростим кумство, да се покуми, а не он покумио другога, а сад ти, а моја мајка ишла да моли кума. – Маро, за твој атар, Маро за твој атар и за Милићев (мајка ми Мара, а отац ми је Милић), за твој атар и за Милићев атар ћу да попустим. Што си ти била жена искрена, ти си мене поштвала више но Бога. Обавезно моја мајка тад се носиле оне кошуље, ти ћерко, па му постка, па то лепа кошуља сашивена све. Обавезно моја мајка, ма да крсти, ма да жени, ма да да било шта било, она кума даровала.

М.М.: И он је пристао да се врати кумство вашем братанцу?

В.В.: Јесте, да. И после, мој братанац тамо... Дете живо, завршило задњу школу што постоји; још се није удала... А лепа, симпатична.

Јес, јес, да, да, то, памет да ти дајем овако: Ако мислиш некад да крстиш, да имаш да унуче да имаш децу... Е, то да поштујеш, то ти казујем“ (Видинка Васић, из села Сенда надомак Звечана).

*

„Грех прекинутог кумства се увек враћа, али не иде на оног што је раскинуо него, него на потомство, е то је проблем, и увек се јавља у виду неке болести“ (Момчило Вукадиновић, село Дренова).

*

„Међутим, да дам једну опаску, данас омладина баш то не цени. А ја мислим да је грешно јер сам упамтио, на пример, ако у стоци, рецимо у овцама у говедима, рецимо деси се некакви помор, липсало једно друго, почну стари да кажу: – Боже драги, да се ми нешто не огрешисмо о кумство и шаљу некога код кума, те он исприча куму ситуацију и каже: – Куме, дај опрост ако је штогод било неваљало са наше стране. И он каже: – Људи, кумови моји драги, мени није ништа познато, ал' ако је било, са моје стране Бог вам просто амин вијек. И онда су долазили и дан данас, Бога ми, чак и ја понекад, ајде кажем, чак и ја, ја јесам Титов пионир, али био тада може бит атеиста, али касније некакви верник и шта ја знам, понекад се преиспитам Боже да ли шта ја погрјеших према мом куму и шта ли погрјеших. Бога ми“ (Вујо Добрић, село Бање, општина Зубин Поток).

*

²¹⁶ Иницијали аутора дисертације

²¹⁷ Радојка Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић

²¹⁸ Станица Миловановић, село Гулије, општина Лепосавић

²¹⁹ Видинка Васић, село Сендо, општина Звечан

„Ако хоћеш да узмеш, да промениш кума и оно, или онај кум ако не може он извине се и не могу и ово и оно и да му благослов да тражи другога кума. А, у Бабин Мос, имали кумство Петковићи и Славићи, овај, није им било добро Бога ми. Па јесте, овај, ови Славићи... Не могу да причам, Бога ми, овај, имало умрлих, млади и нешто... Али, због њиве, због међе, јооој, што кажу, никад више није била имовина и храна него што је сад. Ааа, све је то гладно, све, све нешто незадовољно, све.. Ови су били, Бога ми, из истог села. А ми имамо кумове и даље држимо из Приштине. Па, мој отац и моја браћа нису напустила, и даље држу то кумство. Па, не знам, рекли су да је Бог на небу, а кум на земљи. И стварно у село је било, тако посвађају се кумови, побију се ово оно, одма у породицу им се деси нешто. А мој отац имао кумове у Сколанево, близу Приштине“ (Марија Лазаревић, Косовска Митровица).

*

„То је тачно, каже, овај: – Све мож да промениш, кума не мож да промениш докле га не питаш, једино ако он више не може значи. И даје ти благослов. Значи, не мож да замениш без његовог знања, није није није ни добро, није ни верски није. Каже, Бога ми не могу. Ми смо имали искуство, баш моја кућа из Калудре. Нама су комшије били кумови, Мијачићи горе. И овај, нису, преселио, преселио се тамо у Меровину код, код Прокупља. Било бежаније и сад преселио се тамо и сад мој прадеда ишо да га зове, велика фамилија четрдесет годишње има да крсти пе шесторо деце. И он Бога ми каже 'куме ја више не могу дођем'. – Што? – Каже, не могу ни финансијски да издржим, не могу да путујем, долазим ја у Калудру из Меровине и тако... Ја не могу, ја Вам дајем благослов да ви можете другог кума да, добро. И он дође, и шта ће да ради и ајд каже да идем да питам попа. Поп Арсеније био из Поповића из Вељег Брега. И он отидне у Вељи Брег, каже Бога ми отишо у Дубоки Поток у манастир, цркву, то. Он заупца коњом (нисам могл ада чујем) и сретну се под обрашевину и он стане Пмаже Бог, оче; Бог помого. И он му исприча. Е, каже, не може то тако, ајмо да свратимо у цркву. И вратили се у цркву и тај Арсеније прихватио. Каже ја ћу да вам прихватим да будем кум. Вашој кући горе. И то је, ето тако се...“

Срели се, срели се, срели се и он не, није хтео да га куми ту на улици него га питао шта да ради, да му поп да објашњење да ли, како, како, шта сад да ради зато што овај одустао више не може да буде кум. И онда тај поп моја прадеда у то време био неки велики домаћин. Тад је био домаћин ако имаш двеста брава оваца, ако имаш сто коза, ако имаш говеди, ако имаш пуне амбаре жита, тракторе нису имали, вршалице нису и тако. И он, каже, ја ћу да будем, тако да се он тако... А иначе, овога, да није тако, на пример, удостојиш ли се да будеш кум, онда сам мораш да се снађеш да тражиш или, обично се кум изабара из своје генерације из школске и тако.

Држиш се с неким је, обично покуме... Ја знам мој брат. Овога, имам друга оће да се жени и каже а, а зове старог кума. Ја кажем стари кум неће ти дође. Прво и прво ти мењаш кума, треба да однесеш погачу па да га зов... Па да му с... Па и ако оћеш да промениш, кажи због чега мењаш. Тако да овај то су, то су те ствари које се некад поштовале. Не мож да промениш кума тек тако. Једино ако он не може, онда и даје благослов. Иначе није добро да промениш, чисто да га оставиш а узимаш друге јер је он био и претходницима кум, значи оцу.

Па не, ништа ми то у Колашину нисмо толико битно у, битно је да ти кума поштујеш јер је кум за поштовање, који крсти децу, који венчава који, на пример“ (Вукоје Утвић, Зубин Поток).

*

„Али, она, како је она њих бре, мајке ми моје само као заклинџе проклиње, као Кум на небу, Бог на небу и кум на земљи. Немојте много да се дружите, немојте много један другом да досађујете. Зна се кад су обичаји да кум дође, кад га позовеш тад ти дође. Кад је слава, каже раније није се много ишло, да се не би опијали људи на славу и да би опсовао кума. А сад, Боже ме опрости, ова омладина, иди у пичку материну...Кум који је даљи да се много не спаје. Јесте, јесте“ (Слободанка Раденковић, село Србовац, општина Звечан).

4.3.2.2.4. *Они старе кумове су забаталили*

„То је било... Мој брат је покумљен за то. Јер су доле у Придворицу то је било, они старе кумове су забаталили, нису ишли код њи никако, нису их испоштовали ништа више, ставили су ти, и сад женили се три брата и не дај боже каже сад женска деца им живела, а они су неки кумили један куми једног, други другог небитно, женска деца им живела мушка не. И једном од та три брата остао је син. Само њему остао син и сад он не зна, ишао, питао нешто о том кумству како би он, пошто му остао тај син, како би се он вратио тијем кумовима, старијим. И каже, нико није знао, они су отуд били од Сјенице од Тутина то некад, то било давно. И сад он ишо код неког, гледали тамо по Пазару код неког оца и сад шта је он рекао, ти не мож њи да нађеш, они сад више нису ту, али да идеш да тражиш неког и да му кажеш због чега га кумиш, да га кумиш због тога што си погазио старо кумство оће л' он да прихвати

то. И он дошо, реко сину, син његов реко мом брату: – Ми смо имали кумове, каже, и није ни добро што смо их оставили, отуђили и не знамо где су ни куд су. Да ми будеш кум ти мени на венчању, на децу и све то. То је било пре тријес година. Мислим да има триес, Бога ми, имаће. И каже: – Али да знаш да није да те кумим што ми мерак, што си ми друг, но те кумим што су, што ни није добро, што немамо кумове, то мораш да знаш. И мој брат примио то, и они су дошли у село, после, мој брат је живео тад у Сочаницу, почео да ради, почео да прави кућу и више живео доле, ал' они су дошли у село код мог оца, умјесили погачу и флашу ракије, и кафу и шећер и шта је још било пето не знам, и дошли горе код мог оца и сад тај стари кум, каже клекну пред мог оца и каже: – Ти знаш, каже, причао ти је син зашто смо дошли. Мој отац рекао Јесте. Он, каже, клекнуо пред њега: – Дај ми руку да ти пољубим, и да те замолим да ми будеш кум свим срцем, а не као ово сад што се куме на улицу. Мој отац то прихватио. Каже: –Прво ја тебе, па онда ћу, каже, мог млађег. Исто мог брата, а мој брат каже: – Мене срамота, он мене љуби руку, али, он тако дошао. И каже он примио то, ишао после оженио му се син после тога ваљда требало да их окуме за свадбу. Каже: – Ја отишо на свадбу; на свадбу кад сам био, ја нисам ни приметио баш толико то поштовање јер свадба ко свадба. Одма после била слава. Каже: – Ја отишо на славу, сео, да ме седну каже, село, комшилук, оно има стари људи, да ме седне у вр совре каже он мене. Ја неколико се брани, каже, па шта ћу ја, каже дијете седим, дечко, сад дошо из војске седим увр совре, каже ја никако не сједам ни стари ни млад. Каже, ја оног млађег па седи куме, а он каже 'сешћу'. Ја оном старом кажем му два три пут реко он неће, ја устадо велим: – Куме, ако ти не седнеш, ја ћу да устанем и да идем. Каже он ме мало гледа па овако: – Слушај, куме, ја дворим Бога, па кума, а ти што си млад то уопште није битно. Седи ти на твоје место, а ја ћу да те дворим и даље. И ја се каже вратим, седним, а после смеје се он и каже, ал' нисам могао да седим до ујутру но сам сеђео још мало па отишао да би онај стари кум сео. А овако, овако сад покуме за час. Нећу да ми биду ови кумови, мада кумови су тешки били“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица).

*

„Седим ја овде, а треба да правимо свадбу, ја седим оде, а овај тросед био оде, а овај био ту. А мој Зоко седи овде, а жена му овако седи. И ми, ја, оће бит чекамо свадбу, кумово дете било удес, удес био, очекујемо или живо или мртво. Не могу ја да се ћерко веселим кад кумче у коми у болницу у Београд. А она оће, једва чека да види ћерку у бело, знаш, свадбу. Зоко, телефоном: – Шта је, ташта? – А кад ће та свадба? Ташта, немој да ме питаш за свадбу, мене није до свадбе, мојем куму дијете очекујемо ил' да крене Бог овамо или тамо; ја не могу да се веселим, а мој кум да рони сузе, па ја би ронио. А ко те ђаволе, каже, покумио? Сад она прави наше кумове... ко покумио те ђаволе? Е, ти кумови, ђаволи... И видиш ти данас децу, данас деца нема... Где вреди на ђаволе, кума она да назове ђаволе“ (Видинка Васић, село Сендо, општина Звечан).

4.3.2.2.5. *Како ми тебе да зовемо, тетка кумо?*

„А на пример, за, на крштење нас држала тетка, ако има очева сестра или неко овај од овде тако. Кума кад се крсти и родитељи су давали име на тетке тако како којем детету се роди. Кум реко, и он имо велико кумство, цело Рујиште, Боже ме опрости, и он каже ја сад не знам, могу да дам исто име у породицу каже. И овај, него каже, ви дајте имена по Вашој жељи. Тетка нас држала, не знам због чега је то, тетка држала нас децу, очева сестра“ (Слободанка Раденковић, село Србовац, општина Звечан).

*

„Ја знам на пример што је мене држала тетка. Доле где си била, тај део Лепосавића, из Рвата нам је било старо то кумство. Међугим, овај, ту само нису имали деце и онда кад се, кад сам се ја родила и кад су требали мене да крсте, они су рекли 'Нека вам је просто, тражите кума'. И тад је не знам како и шта било, доле код њих, и овај, тетка моја била неудата и каже овај баба да ваља да, ваља тетка да вас држи. Тако да су, да је све нас држала тетка. То старо кумство се прекинуло јер није имао ко да настави кумство. И тад је... После мени није јасно, ја кажем тетки 'Како ми тебеда зовемо, тетка кумо?'“ (Сузана Раденковић, село Србовац, општина Звечан).

*

„Раније, знаш како ти је било раније, раније, рецимо, све су се узимале тетке за кумове, што је интересантно. Ја сам крстила, зато ти и кажем. Зато што се сматрало да тетке не могу да мисле зло деци, а кум је... Знаш шта је кум? Бог па кум. И онда, рачунаш, тетка неће никад да помисли лоше детету. Обично са очеве иде, са очеве стране. То ти

је правило, не са мајчине, ретко... Ја то нисам чула да је са мајчине неко био, са очеве јесте. Е, то ти је раније било, све су ти биле тетке кумови“ (Јованка Булић, Звечан).

*

„И онда кад се брат женио, тетка каже 'Аман, децо, то је тад било, није се нешто, не знамо каже ни ми сами како шта, таман посла, ти Владо да узмеш овај кума и онда је мој брат покумио другара, ту из села и сад су, сад му је то кумство. И знам баш пуно случајева доле, сад ето чујем од маме да и овде овај тако тетке да су држале децу“ (Сузана Раденковић, село Србовац, општина Звечан).

*

4.3.2.2.6. *За време турскога ти наши кумови*

„Моји, на пример, Ђокови, Владанови, ми немамо кумове јер некад кажу за време турскога ти наши кумови исто су то били горе, докле је, Ђе си била, Мамка па тамо, ту су им села. Ту су им били ти кумови, и били су кумови каже нешто у ропству сас Турцима, у време турско. И направили су, више им ваљда дојадило нешто то, живот тај под турском и направили су горе, некога су убили и сад треба да побегну. Наши. Ђоковићеви кумови су убили некога од Турака, сад треба некуд да побегну. Треба да побегну некуд, не знају куд и поруче по неком да ти кумови моји, на пример мојег мужа деда или прадеда, није ни деда, деда не знам деду ни ко је држао прадеду није, оца знам ко му је држао, мојему мужу оца знам ко је држао. Каже да дођу да им побегну, нема везе шта ће да оставе, каже само да им, фамилију да извучу. И отишо неко од тих старих њихових, сас два коња имали понели им неке ствари и одвели их преко Бруса тамо, преко Копаоника тамо Брус, е тамо и оставили негде па они да се сналазе. Нису они имали тамо па онда да кажеш отишли су на своје. Не. Само су их до ту довели да их пребаце да и не нађу Турци. Јер као наводно тамо није имало неће се чути тима. И кад се раставили, каже, кум реко: – Куме, ти си мене мога ропства спасио, а ја ћу тебе другог да никад немаш кума. Ал' у то време се морало кажу много дариват кумове, носити дарове не само за кума онај што ти држи децу, него и за одиве, и за зетове и за децу и за женине и за то... На коњима се носили дарови. И они се вратили, каже увек да вам држе одиве пре него што се удају, кад се удају више да нису куме. И то се тако радило код наших у село кад се мој свекар крстио. Држао га из комшилука неки човек, па он кад је после одрастао кад се он женио од неког комшије девојка држала те вијенце тад у то време кад су се они венчавали и после му се родио, родио се Ђоко и још два брата. Она је ту децу држала па се удала и нијесу је више звали за куму. А она се па љутила после што је нису звали опет за куму пошто је она тад био жив Ђоков деда и реко њеном оцу 'а сам је узо да ми кумује док се није удала, а кад се уда то не може. И сву децу су држали тако која се није удала, различити. Па моју децу нису држали исти. И све то било до, док се није, ко се женио... ко је први, девер, мислим, мој мој муж има они били шес браћа. Кад се четврти женио, он је покумио, отишо је у Смедеревску Паланку и тамо се оженио и сад тамо, жена му је одовуд из доље из Миоковића, више Лешка, село. Али кад је требало да крсти дјете он је покумио другога тамо, долазио вамо питао оца он каже 'Радољубе, ја не знам. Деда и прадеда то нису дали ал' више времена се мјењају и после онај други брат му покумио друга. Во друго све до тад“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица).

*

4.3.2.2.7. *Кумство – прожимање паганског, старозаветног и новозаветног*

Бавећи се питањем духовног сродства у српској традицији Снежана Самарџија примећује да „колико год да се у српској традицији ритуално-религијски контекст неминовно дезинтегрисао, део етичког кодекса одржао се кроз обострано уважавање духовних сродника и обавезу међусобног даривања. Некада се тек на нивоу ословљавања (куме, побратиме, брате) разазнаје старинска обредно-обичајна пракса. Такво обраћање неретко добија и потпуно преиначена значења, уз примесе различитих типова хумора, било да се именованем исказују симпатије или благонаклоност или је изразитије иронично дистанцирање од непознате особе“ (Самарџија 2008б: 52).

Тумачећи дате теренске записе сложили бисмо се са мишљењем Бојана Јовановића о томе да поједини хришћани нису „укорењени у хришћанству. Недовољна верска утемељеност говори,

заправо, о делимичном, непотпуном хришћанину као још не-хришћанину који својом вером и понашањем продужава живот паганским схватањима“ (Јовановић 2000: 225). То је нарочито видљиво у записима који се тичу прве стриже детета или „кумства на раскрсници“. О прожимању паганског, старозаветног и новозаветног бића у човеку пише и Владета Јеротић: „На оваква мишљења odgovaram, već više godina, svojom hipotezom da u svakom čoveku, a i narodu, žive zajedno, u dinamičkom spregu, pagansko, starozavetno i novozavetno biće. U zlim vremenima ropstva ili svesnog napuštanja hrišćanskih ideala, kao što je to bio slučaj sa srpskim narodom za vreme turskog ropstva i kao što je ovo slučaj danas sa većinom evropskih naroda, i pojedinci i takvi narodi nužno se vraćaju (regrediraju) na neki raniji, samo naizgled prevaziđen iarahajski deo svoga psihičkog bića“ (Јеротић 1997: 27). Са друге стране, Весна Марјановић говори о посматрању православља на две равни: „Срби се у већем проценту изјашњавају као православни хришћани, а православље се може посматрати на две равни – као православље прихваћено у народу и православље као догма Источне (византијске) православне цркве, у којој Српска православна црква има своју духовну посебност. Услед смене различитих друштвено-економских система и културних образаца, српски народ је изградио специфичан однос према религији с којом комуницира на различите начине“ (Марјановић 2013: 11).

Раширено је веровање у народу да се са кумом не треба често виђати, јер често виђање доводи до зближавања, а зближавање неминовно временом доводи до конфликта. Са друге стране, пожељно узајамно посећивање кумова било је у оним ситуацијама које су изискивале неминовно присуство духовног сродника (крштење, слава, свадба, погреб и слично). То је још један од разлога зашто се раније за кума бирала особа настањена у другом месту, дакле физички доста удаљена, што је и у ранијим истраживањима потврђено: „Кад неки тражи новог кума, обично гледа да га узме из другог села. Ако неки жели да узме кума из свога села, онда пази: да му није какав сродник, да му није са имањем међник, те да не би доцније каква кавга искрсла, јер с кумом се не ваља свађати“ (СЕЗБ 1909: 293). Рекли бисмо – разумљиво, с обзиром на то да кум ужива велико поштовање и да представља везу са оним светом. Друштвени положај кума није се могао бирати или се није могао знати, будући да је то потпуно непознати човек, било који (од Бога послат), за ког се веровало да ће новорођенчету и његовој породици донети позитивну промену. У том смислу, о том куму може се говорити као о спасиоцу. Зато се и о даривању кума у том смислу може говорити као о примеру захвалности.

Како се „кумство сматрало за светињу, а кум за свеца, јер се веровало да од њега зависи породични и домаћи напредак“ (Кулишић, Петровић, Пантелић 1970: 202), из разговора са једним од саговорника сазнали смо да се жена која је склопила кумство „из невоље“ трудила да испоштује кума, спремајући дарове за сваку прилику у којој је у том својству учествовао. С тим у вези, како Снежана Самарџија пише, „уважавање кума као сегмент придобијања наклоности предака повезује се и са архаичном функцијом даривања“ (Самарџија 2008: 112). Поклон који се спрема требало би да буде достојан кума, а „даривање, као стилизовани вид приношења жртве, односи се и на задобијање милости демона“ (Самарџија 2008: 112).²²⁰ У другој књизи *Српских народних пјесама*, народни певач дар и уздарје²²¹ сврстава у обавезне категорије приликом свих обреда у којима учествује кум. У супротном, грех се тешко може окајати:

²²⁰ „Најшири круг ритуализованих контекста д. везује га за митопоетски концепт судбине. За саму судбину се сматра да је Богом дана, уп. Бог *даје (дарује, додељује) судбину*, или да је добијена од родитеља. Даривање као ритуална форма је често у породичним обредима: рођења и крштења, свадбеном и обреду сахрањивања“ (PCM 2001: 147).

²²¹ „Међу разноврсним облицима даривања издвајају се размена д. (тј. уздарје или друга врста узвраћања вредности и услуга: радом, похвалом, добрим жељама, помоћи).“ Више о овоме у: PCM 2001: 147.

„Што овоме руса гори глава,
Овај није даровао куму.
Кума њему Светога Јована,
А он њојзи паре ни динара“
(СНП II: 4)

Верује се да је „кумство (је) непроменито“ (СЕЗБ 1909: 293)²²², те да се раскида само у изузетним случајевима (када се деца „не држе“²²³, када кум нема мушких потомака који би наставили кумство, а услед старости или смрти кума) и то тако што углавном кумашин (онај који треба да се венча, крсти и сл.) одлази куму тражећи од њега благослов да нађе другог кума. У казивању истог саговорника на терену наишли смо на мало другачију ситуацију; заправо, кум на пристојан начин одбија да кумује и деци својих крштених кумова, дајући истовремено благослов да ту улогу преузме њихова тетка. Има примера када су припадници млађе генерације једне породице избегавали да наставе везу са старим кумством, управо наводећи као разлог жељу за чешћим дружењем. Окумљавање доброг пријатеља/друга обезбеђивало је само по себи управо то (свакодневно дружење, посећивање), што је могло да доведе до кварења односа међу кумовима, самим тим, врло могуће, до греха. Жељом за променом кума показује се непознавање старијих веровања и значења и улоге овог духовног сродника, што се види из записа које смо забележили од млађих саговорника.

Није реткост да (не)напредовање у својој породици (неплодност те нерађање деце, нездрав пород, рађање само женске деце) народ повезује са судбином породице свога кума/духовног заштитника.²²⁴ Забележили смо, тако, још један разлог промене кума због тога што је дете које је крстио један кум имало физичку ману/ храмљење. Веровало се да породична срећа зависи од кума. Такође се верује да треба тражити благослов од кума ако је он тешко болестан, јер такво његово стање може негативно утицати на породицу која крсти или венчава. Народ на Косову и Метохији, како је забележио Бранислав Нушић, прибегавао је и другим обичајима да би му се деца одржала:

„Тако ће онај ком се деца не држе купити платно из три града (вароши) па ће се звати каква комшика да од та три платна сашије једну кошуљу. Комшика шијући кошуљу седне на камен и не сме ни речи проговорити док не сврши посао. Кад сашије кошуљу, преврне се камен на коме је седела да ко други не седне на њ'. Тако исто се чини и ово: дозову се три испрошене девојке те изаткају пелену од вуне сабране од три црне овце, које никакву белегу нису имале. Те девојке за једну ноћ, док не запоје петли, колико изатку толика ће бити пелена. Док тку међутим не смеју говорити. А сматрају да је и то добро, да би се деца држала, ако се дете никако не задоји док се не крсти“ (Нушић 2017: 174–175).

Потреба за очувањем деце мотивисана је потребом за очување брака јер је „брачни живот подразумевао (је) и доста деце. Нема ли њих, нема ни брака“ (Бован 2004: 17). Увећањем породице

²²² О промени кума по нужди писала је и Наталија Благојевић употребљавајући термин „мало крштење, које се обавља само у великој нужди. Ако дете није много болесно са новим кумом одлазе у цркву и тамо се обави обред. После тога, отац са дететом и кум „из невоље“ одлазе старом куму „да га моле за опроштај“. Детету које је крштено на тај начин даје се име Најдан“ (Благојевић 1984: 229).

²²³ Сакупљајући етнологску грађу о Шумадинцима, Јован Ердџановић наводи да се и у „Великој Плани кумство (се) веома поштује и чува. Неки чувају своје кумство с Косова, одакле су се доселили. Кумство се може мењати само кад деца умиру“ (Ердџановић 1951: 149).

²²⁴ За кума чији су кумчићи умирали, Наталија Благојевић помиње термин *баксуз-човек*: „Ако деца умиру, ако се рађају само женска деца, као и ако оболевају – то се приписује куму као „баксуз-човеку“. Са његовом дозволом тражили би новог кума „батли руке“. Ако се деца „не дају“ и „не држе“, обичај је био да се новорођенче зове лажним именом, обично ружним („грдним“), а право име се крило све до удаје, тј. до поласка у војску. Догађало се каткада да умре стар човек у селу па да нико не зна његово право име јер су они који су то знали (кум и родитељи) већ одавно умрли“ (Благојевић 1984: 229–230).

у виду рађања деце стварани су услови за њено јачање у економском смислу јер сваки нови члан био је и потенцијални привређивач, што је било јако битно у друштвеним условима у којима је народ прибегавао овој врсти окупљавања.

Узимање очеве сестре (тетке) за крштеног кума/куму, како забележени теренски записи показују, за народ није било неуобичајено; заправо се сматрало да је тетка неко ко не може мислити лоше детету свог брата те да је зато права особа да постане и његов духовни сродник. Крвни сродник постаје и духовни сродник (с обзиром на то да тетка постаје крштени кум детету). Поштовање према том духовном сроднику временом се не мења, али, уколико је тетка-кум крстила мушко дете, она даје благослов да за венчање он тражи другог кума. Поједини записи говоре и о постојању крвне освете на овим просторима, која је у вези са припадницима косовскометохијске заједнице муслиманске вероисповести.

На крају треба рећи да је специфична судбина српског народа на Косову и Метохији, која је свакако била изазвана одређеним друштвено-историјским (не)приликама, утицала на то да се чувањем традиционалних облика „предачког знања“ (Питулић 2018: 12) сачува и идентитет једног народа. Тако, „узимајући из наслеђа оно што је актуелно и поновљиво, традиција оставља траг свог постојања, трајања и континуитета“ (Јовановић 2000: 18).

4.3.2.2.8. Свети Јован – заштитник кумства

У православном црквеном календару Светом Јовану је посвећено дванаест празничних дана, највише од свих осталих светаца чије се име прославља. Обележава се након Богојављања јер је, како се сматра, „Свети Јован своју најважнију улогу одиграо крстивши Исуса Христа на реци Јордан“ (Голубовић 2015: 63).²²⁵ У вези с тим, у народу се развио култ кумства и побратимства:

„Неки верују да је овако одабрано духовно сродство још јаче од крвних веза. Ово веровање је у самој сржи српског идентитета, а Свети Јован централна је фигура све реторике и умоворина које овај обичај негују. Много је чак оних који сматрају да се пре светковања славе у част овог свеца не треба ни крштавати не венчавати, јер је управо дан Светог Јована Крститеља дан кумства“ (Голубовић 2015: 64–65).

Чајкановић сматра да Свети Јован има сличности са Светим Аранђелом јер и он прихвата душе умрлих и води их на онај свет. У том смислу треба поменути и Јованову стругу под којом се подразумева капија на небу кроз коју је морала да прође душа сваког покојника на свом путу до раја или пакла. Судећи по имену, Јованова струга, и по народном веровању да душе на небо стижу путем који се зове Кумовска слама²²⁶, може се претпоставити да је чувар те капије сам Свети Јован те се тако тумачи његова веза са мртвима. Мирјана Детелић сматра да је вероватно „у старој вери морало постојати божанство – заштитник кумства“ (Детелић 1992: 31), чије је функције преузео Свети Јован. Већ приликом самог читања и лирских и епских народних песама

²²⁵ „Осим овог празника, бројне су славе посвећене његовом зачећу, рођењу, обретењу, па чак и смрти. О томе колико је високо и изнад свих других светитеља цењен у народу и цркви говори и чињеница да се, поред зачећа Богородице и самог Исуса Христа, још само Јованово зачеће прославља. У његово име подигнути су и бројни манастири и цркве. Многобројне су приче по којима је он народу драг, па су му самим тим додељени разноврсни надимци: Јован Крститељ, Јован Претеча, Јован Биљобер, Јован Метлар, Јован Наруквичар, Јован Пилоделац, Јован Свитњак, Јован Грмодол, Јован Летњи, Јован Зимски, Јован Игритељ и Јован Главосек“ (*Српске славе и празници*, прир. Александра Голубовић, 2015: 63).

²²⁶ „Срби приповиједају да је кум у кума украо бреме сламе, па како га је носио слама испала и просипала се путем, онако Бог оставио на небу за вјечни помен“ (СР II: 314).

примећује се апострофирање Светог Јована при склапању побратимске или кумовске везе. Бројни су примери честог апострофирања Светог Јована у српским народним песмама. Тиме му се указује велико поштовање и углед који је у народу уживао:

- у случајевима када кум моли свог кума да му нешто учини:

„Богом куме и Светим Јованом“ (СНП Пр: 5);

- када позива неког да му буде венчани кум:

„Тебе куми Богом истинијем
И нашијем светијем Јованом.“
(СНП II: 94)

- када је нарушен однос духовног сродства:

„А за Бога, мој куме Манојле!
Што продаде кума за цекине?
Платио га Светоме Јовану!“
(СНП II: 6)

- у знак захвалности:

„Немој, брате, дијете Стјепане,
Богу вала и Светом Јовану,
Кој' је њима повезао руке.“
(СНП II: 6)

Како је у народу раширено веровање да се самим поменом нечијег имена уствари магијски жели присуство његове моћи/силе²²⁷, верује се да ће се на тај начин од свеца осигурати неопходна заштита.

Међу лирским песмама Косова и Метохије као посебна врста, у оквиру зимских обредних песама, налазе се јовањданске песме (Јастребов 1889: 97; Бован 2017: 59) при чему се издваја она у којој је приказан опис свеца:

„Она представља један мали портрет, који као да је стваран у моменту када је народни певач имао пред собом фреску или неку икону хришћанског светитеља: сликао је свечеву доламу зелене боје, свилене џепове, капу самурлију, на њој свилене китице и на њима два жута дуката. То је цела песма, и делује као хришћанска, мада се можда иза хришћанског свеца крије неко старо паганско божанство” (Бован 1977: 41).

Истражујући хришћанске мотиве у песмама са Косова и Метохије, Валентина Питулић примећује процес христијанизације „старог заштитника породице (митски предак) који је добио обележје хришћанског, али се у песми уочава 'спуштање' светитеља у свакодневни живот“ (Питулић 2016: 112):

„Еј убави сам свети Јоване!
На Јована зелена долама,
На доламу од свиле џепови,
А на глави капа самурлија,

²²⁷ Са друге стране, уколико желимо да се заштитимо од неког демона, илити неке опасне животиње (каква је, рецимо, змија која у народу има углавном негативну конотацију), нећемо изговарати његово име како га не бисмо дозвали. Ова магијска радња практикује се одређеним данима у години, онда када постоји табу односно забрана изговарања одређених имена.

И на капи свилена китица,
А на кити два жута дуката.“
(Јастребов 1889: 97)

У верским (митолошким) песмама Косова и Метохије са мотивом поделе дарова и уређивања Космоса управо је Светом Јовану додељена улога кума. У Предговору књиге „Лирске и епске песме Косова и Метохије“ (Бован 2001), Владимир Бован говори о подели верских песама на митолошке и хришћанске иако, како и сам каже, „то није увек лако учинити, јер се, не ретко, митолошки елементи преплићу са хришћанским, односно хришћански са митолошким, каткад у толикој мери да је тешко утврдити који преовладавају“ (Бован 2001: 19). Он, такође, наводи да су „многе митолошке песме христијанизоване, док хришћанске народне песме садрже разне празноверице, а могу се у њима запазити и стари митолошки елементи“ (Исто: 20). Мотив космичке свадбе²²⁸ заправо је познат и из Вукове збирке *Српских народних пјесама* (СНП I: 153) у којој невеста (муња) додељује свецима дарове. Из Вуковог записа сазнајемо да су Светом Јовану додељени лед и снег, а у Јастребовљевом запису песме Свети Илија овом свецу додељује „кумство и побратимство“ (Јастребов 1889: 211):

„Кој да земет кључи од рајови?
Свети Петер – кључи од рајови,
Свет Илија – сиљни секавици,
Свети Јован – кумство – побратимство,
Неделица – празник да празнуват.“
(Јастребов 1889: 95).

У песми са Косова и Метохије приметна је контаминација старих/паганских мотива и нових/хришћанских будући да у уређивању Космоса учествује светац који је наследник паганског божанства грома, бога Перуна (Зечевић, „заједничко у народној религији Шиптара и суседних Јужних Словена“, преузето са <https://www.rastko.rs/rastko-al/folklor/szecevic-religija.php>, приступљено 29. 05. 2020). О могућим разлозима мешања старе вере и хришћанских симбола у усменој лирици Косова и Метохије писала је Валентина Питулић: „Јака религиозност коју су Срби донели из претхришћанског периода, која је била многобожачка, учинила је да се православље лако прими на већ уређен систем веровања. Можда је у усменом наслеђу Косова и Метохије пресудно било присуство цркве и духовно наслеђе Немањиха. Са једне стране архаичност и непроменљивост строгог ритуала, са друге инкорпорирање појединих хришћанских симбола, довело је до тога да се у песмама са овог терена, можда више него у било којим другим, уочавају места на којима се спајало паганско и хришћанско“ (Питулић 2018: 95).

У свим народним песмама у којима се помиње, Свети Јован је представљен као заштитник кумства и побратимства, и никако другачије. Међу сватовским песмама у Јастребовљевој збирци налази се и песма коју певају две девојке, у младожењином дому, неколико сати пре него да крену за девојку. Док „циганска музика свира“, младожења почиње да се брије, девојке певају песму у којој су ликови – свеци. Ова сватовска песма, дакле, доживела је потпуну христијанизацију; у њој се јављају хришћански свеци као замена претходним божанствима: „Пример очуваног двојеверја, ионако прилично честог међу словенским сеоским обичајима и напевима“ (Павловић 1993: 18). Песма подсећа на митолошку песму „Женидба сјајнога мјесеца“, с тим што је потпуно

²²⁸ Миодраг Павловић сматра да је мотив космичке свадбе редак у народној књижевности других народа, о чему је подробније писао у књизи *Огледи о народној и старој српској поезији* (Павловић 1993).

христијанизована; небеска тела која се помињу у митолошкој песми у овом Јастребовљевом запису се губе²²⁹:

„Жењеше се Свети Димитрија,
Кума куми Светога Јована,
Старог свата Светога Николу,
А девера Светога Ранђела.
Момка чини Светога Андреју,
Домаћина – Светога Ђорђију,
Одобашу – Светога Илију.“
(Јастребов 1889: 404).

Овај светитељ помиње се и у верским песмама, а Владимир Бован примећује да постоји неколико варијаната песама посвећених Светом Јовану (тзв. јовањских/јовањданских), „али нико није ове варијанте записао као јовањске, већ као песме које припадају другим врстама“ (Бован 1977: 41).

4.3.3. Народна установа посињења

Записи о којима ће у овом одељку бити речи нису бројни. Забележени су током 2020. године и представљају избор из транскрипта разговора у којима је учествовало неколико саговорница. Тонски записи чувају се у личној архиви истраживача те можда могу послужити за даља мултидисциплинарна истраживања (дијалектолошка, етнолингвистичка, прагматичка и сл.). Транскрипт је дословно урађен што значи да записи нису претрпели било какву измену. Транскрибовани су и коментари саговорника. Знања о традицијској установи посињења имају све саговорнице, с тим што су неке од њих о томе само чуле, док су неке биле и сведоци практиковања посињења. Такође су све саговорнице изузетно непосредне приликом обраћања истраживачу („И све је бивало; све је, ћерко, бивало“) , а у неким записима приметан је и дискурс носталгије.

Ако изузмемо фолклористички осврт Снежане Самарције (2008) на посињење у оквиру праћења духовног сродства и његове функције приликом епске карактеризације јунака, тема усиновљења, иначе, углавном није била предмет истраживања проучавалаца народне књижевности и традицијске културе. По природи ствари, том темом више су се бавили етнологи, мада нисмо наишли на радове о посињењу које бисмо сврстали у новија истраживања овог питања. Институција посињења²³⁰, поред кумства и побратимства, у традиционалној култури заузима, такође, веома важно место. Међу првима је о посињењу писао Валтазар Божишић (Bojišić

²²⁹ И међу Јастребовљевим записима налази се песма о женидби сјајнога месеца, у којој Валентина Питулић примећује два слоја: „Занимљиво је то што су у овој песми у сватовима све сами хришћански светитељи, што показује да је песма била веома стара (присуство звезде Данице, Месеца и других звезда), али у другом делу настаје лагана христијанизација. Свети Илија дели дарове и уређује Космос тако што светитељима даје власт над годишњим добрима“ (Питулић 2018: 61).

²³⁰ „**Посинити**, посиним сврш. *Законским прописима усвојити мушко дете и тиме му дати сва права која има син.* – Узеше те у ... кућу, посинише те тобоже. *Шен.* Лука заволи Милана, те га посини. *Шант.* (РМС 1971: 745). **Посињеник**, -ика м *посинак, усинјеник.* – И у нашем народу... постоји обичај да људи који ... немају деце или имају само женске деце, посињују мушко дете ... Такво се дете зове: *посинак, посињеник.* *Ђорђ.* (РМС 1971: 745). **Посињење** с *законско усвајање мушког детета*“ (РМС 1971: 745).

1874: 301).²³¹ Значајно истраживање представља рад Тихомира Ђорђевића (1984 2: 50 – 60) у којем се наводи, рекли бисмо, најпрецизнији разлог посињења, „да им у свему буде уместо правога сина“ (Ђорђевић 1984 2: 50). Ђорђевић пише и о томе да се примери посињења могу пронаћи и међу индоевропским народима, код Грка, Инда, Германаца и Римљана те да су се посињења, код неких од њих, вршила „не само да се продужи породична лоза, већ и да се настави домаћи религиозни култ“ (Ђорђевић 1984/2: 50). Он, такође, пише о томе да посинка не треба изједначавати са посвојком за ког даје и синониме: храњеник, храњеница, угојеник (Ђорђевић 1984/2: 58). Међутим, не можемо направити јасну разлику између посинка и посвојка, будући да се посвојак узима из истих разлога из којих се неко и посињује.²³² Штавише, Ђорђевић примећује да је и приликом посвајања/усвајања детета практикован обред провлачења кроз кошуљу чиме се симболизовао порођај. Снежана Самарџија проналази везу између одређених стихова народних песама и пословица, на основу чега доноси закључак да је „ова (је) веза можда и снажнија од родитељства 'по греху', јер се успоставља као Божији дар“ (Самарџија 2008: 121). Радомир Ракић такође налази да су термини посинак и посвојче синоними, будући да за посвојче каже да је то „usvojeno dijete“, а за посинка да је „usvojenik“ (Rakić 1969: 139). Лука Грђић Бјелокосић бележи овај обичај у Херцеговини:

„Када човјек нема од срца порода, те још ако је имућан, многи гледа да кога посини. Већином посиновљују кога из родбине, а најчешће брата или сестрића или кумче, које су на крсту држали, а покатакд богме и јабану или кога из даље родбине, само ако га заволе“ (Грђић Бјелокосић 1985: 149).

Сава Милосављевић пише о појмовима усвајање и усињење, при чему под усвајањем подразумева усвајање туђег искључиво женског детета, а под усињењем подразумева усвајање искључиво мушког детета. Као разлог за усвајање женског детета наводи се или њихово умирање, или нераћање женске деце чија је улога у позном добу родитеља велика, „да га има ко дворити“ (СЕЗБ 1914: 268–270). Он, такође, издваја два главна разлога посињења: да се славска свећа не угаси и да посињеник дочева родитеље до смрти (СЕЗБ 1914: 269).

Записи које доносимо говоре о потреби за посињењем/усвајањем, као и о начину извршења тог обичаја. Неки записи представљају лично сведочанство, док се у појединим записима саговорник присећа нечијег казивања или препричава шта је на ту тему чуо.

*

²³¹ У вези са посињењем Божишић поставља питање на које добија велики број одговора, углавном истих: „Sluči li se u vas često posinivljenje (adoptio) I šta mu daje obično povoda? Ko treba još da privoli na posinjenje osim rodnoga oca? Posiwuju li samo muški, ili mogu I ženske, I uzimlju li se za svoju decu više muškarci ili djevojke? Ima li kakav simbolični obred po posinivljenju? Koja prava steče I dužnosti na se uzimlje posinjenik I poočim? Promjenjuje li posinjenik svoje dotadanje ime?“, I druga pitanja (Bogišić 1874: 301 – 316).

²³² Посињење/усвојење као духовно сродство објашњава се и на следећи начин: „Са духовним сродством се изједначује сродство по **усиновљењу** или по **усвојењу** (cognatio adoptionis), пошто црквеним усиновљењем (усвојењем) постаје сродство које се зове cognatio legalis vel ficta cognatio и 'однос који постоји између родитеља и деце'. Усиновљење бива кад брачни другови посине друго какво дете да им буде у свему уместо правога детета. Брачни другови могу заједнички усвојити исто лице, а може га, са пристанком другог брачног лица, усвојити само једно од њих. Усвојити се може само малолетно лице које није сродник у правој линији, ни брат ни сестра“ (Цисарж 1973: 84).

4.3.3.1. Јок, он онако седи код њега, али није га посинио

„Оно то има, на пример, да је сестра дала, али ретко, ретко има то да каже 'Вала, дала сам га брату. Она ће то дете родит, то дете ће пример отић код ујака да нешто ради, она ће полако да га оставља тамо, да га шаље код ујака да помаже, да нешто и то ће временом само да, да он приволи то, тако је боље него да се каже 'Вала, дала сам га брату'. Кажу да то ништа не ваља. А има, има ту у Житковцу су били, исто су горе, мало пре него што си видела наше куће. Е о су била два брата. Није два, њи је било осам ил' девет, сад ћу те слажем, браће. Нису имали сестре. И један није имао деце. И њихов сад они двојица се оженили, један има децу, један нема, отац њихов, жели да они двојица биду блиску да биду заједно, да оног деца онога стрица гледају, да му биду као деца, али не да се то баш зна, што би се рекло. И он им купи одма ту је имање одатле купи тамо Брђани што се зове према Пазару кад се силази од Мамке тамо још једно петнаес километара па се иде према Пазару доле, купи имање и њи двојицу пошаље, одвоји отац од других синова и одведе њих тамо да живе. И они су живели тамо, једно време, једно седам осам година и онда су почели Бошњаци тамо све да купују и они ће да, врате се они и купе у Кориље овде, баш ће је Звечан оно па Кориље, поред гробља близу ту купе кућу, и имало имање ту и иду заједно све они, два брата. Један има четворо деце, један нема децу. Па онда тај што нема децу купи доле у Житковац, поред циглае кад се иде, не знам јеси пролазила тамо ка Жеровници, поред самог пута има ту кућа, тај што нема децу купи ту плац и старији син од овог, Лазо се звао отац који имао децу. Лазо му каже: – Идеш са стрицом доле да му помажеш док направи кућу. И он отидне доле као дечак онако, и одатле иде у школу. Не иде код оца и код мајке но све одатле од стрица и од стрине, у Звечан у школу и тако то се заврши. А то је не старији него млађи син. Имао две ћерке и два сина. И он отидне и тај се ожени. И кад било да се жени, он оће да се жени и оцу каже: – Ја ћу се женим, али не знам шта сте ми сад направили. Па каже: – Жени се код стрица доле, доле си направио кућу, жени се код њега, свеједно. И он се оженио и остане код стрица. А тај што остане код оца он се није ни оженио. И овај доле код стрица, стриц и стрина су сад умрли, они имају двоје деце а овај други се није оженио, умрли му отац и мајка. Он је наследио кућу и то тако. Ми би питали и то тако: – Је ли, Бога ти јел' то Мито посинио Раша? Кажу: – Јок, он онако седи код њега, али није га посинио. Ето, тако би то причали, али кућу му је преписао“ (Живадинка Ђоковић, Косовска Митровица).

4.3.3.2. Па узела копиљче посинила

„Моја сестра од стрица није имала децу никако, па узела копиљче, посинила. Е моја сестра од стрица била партизанија, отишо ву брат, умро јој отац, умрла ју мајка лепа девојка била е вала. А имао шумар иша... прека... нема пола сата од нашега села до до те... А био добар друг с мојем братем. И били у војску оно најгори рат кад је био међу четника и партизана. Е мој брат тад је прошло три године ми нисмо знали за њега ништа. А она, брат ју био сас њи у рат и она се преварила с тим шумарем, шумар био леп плав да; превари се па затрудни, отац умро, нико нема сама, једна долина, лепа долина, свашта има свако ... А она лепа нема шта (неразумљиво од 23: 02 минута). И затрудни и родила га, неколико га држала, а моја сестра од стрица удата у наше село исто, није имала децу. Е па и то да ти проичам, није имала децу. А она ће да узме то дете, е сад то мора да је у општину да искажеш како то дете, ко то дете направио, где је та крв, где је та отац. Овај шумар није признао, није признао. Е сад тај мој зет што га сад, што нема децу што ми је сестра за њега, он отидне у општину: – То је моје дете, сал да га узме. То је, каже, моје дете, ја сам ишо сас њом, неприметно нико није знао, долазио сам како онако, и узми то дете и сад он, сад има велика породица од њега, у мој род“ (Видинка Васић, село Сендо, општина Звечан).

4.3.3.3. Она је посинила братово дете

„Ми имамо у породицу случај, они су из Рудара, Цоби што држи кафану, па његов најмлађи брат, то јест њихова очева сестра је узела најмлађег брата. Није имала деце и то. Он је имао деветоро, мого да да још неко. Иван је њу прихватио као мајку. Тетка је зове, она није хтела да је зове мама, има он своју мајку, жива је, као, не треба, и преписала му је кућу, све у Звечан живи ту преко пута Рафаела, Момента. Она је посинила братово дете, зато што је он имао много, она је имала још браће. На пример, она је прво Срђана, Добрилиног била узела, он је завршио основну

школу, средњу и кад је хтео да се ожени није хтео више да живи са њом, и онда је Срђан поново ваљада дошо код оца и код мајке“ (Бојана Раденковић, село Србовца).

*

„А има у Жеровницу, онај Радојко. Њему је сестра поклонила дете прво, најстарије дете поклонила Радојку. И он се оженио, он је код њих можда... Знаш шта, он кад је био мали, ја не знам, три четри године, они су га узимали, ујак узимо, узимо ујак и све код њих, код њих. И ја како чујем из те приче, они рекли: – Вала да ми даш ово дете; ја, каже, не могу да имам деце, каже, ти роди. Она после родила још једно, па друго, па треће, четврто, петоро родила. И она му, овај, дала дете. Он ко дете, хоће, он био велики. Ако дете хоће, није проблем“ (Биљана Михајловић, Косовска Митровица).

*

„Ја немам ниједну, нек су живе, доста својте имам, а немам ниједну, ја нијесам децу имала. Нијесам имлаа децу. Много лепог сам, ви Мијатове слике да видите, много сам лепога човека имала, хуј, јао мајко, па ја... А он, мож се, надао више да, да упослим неког од његове браће. А ја не, него оћу од моје сестре. Та моја сестра шест женске имала, а седмо мушко. И сад та њојна деца, сва су вољела овде код мене да дођу, као да сам им ја мајка, јок она тамо. И ја се пошали једном, њојном оцу, овој: – Дај, бре, Лазаре, дјете да ми чува љетос јагње. Е, каже: – Ево ти Шиља, она ми се овдје много свађа с децом, ево ти. Реко: – Слушате, немој да сам ве чула никад више код никога тако да рекнете. А имала једна лепа девојка, Бина се звала, туна у село, и ја помислим вала ако биде код мене да седи оћу ја да јој приђедем име Бина, да биде лепа ка та ђевојка што је ту била. У друо село, ал' толико је лепа. Још четврти разред је у Зечевиће завршила, основне школе, мала. Седам година она после ође код мене живела, ја сам је спремала, и сад би она имала да прода три, четири пет ћилима што сам јој дала, што сам ја ткала, пуна кола су однели један ма она и њојзин син. Нико не зна, мене сви питу, каже, ко ти нађе то име Бина. Нико јој никад више није чуо за Шиљу, Бина. Станмирка, Станмирка, како оћеш. Нико, нико не зна друкше, већ сви Бина. Она беше мала, лепа, крушаста, оно кад би пошла за овце па се оно обуче у ону шарењаву вуницу. И она то, врати се те заврши тај четврти разред за Јунаке, пређе код мене, никад није поменула више тамо да оде. Сестре јој се све поудавале. Не, не, не, они су сви вољели, сви вољели. Ууу, моја сестра задовољна била и тако. И ја сам је овде после спремала, као ове доље жене, што су њене ћерке спремиле, ка ја њу, шифоњер јој купила, напунила шифоњер. И она ме све тета, и тета, и тета, и тета. И онда каде мој Гарвил умри, она остаде ође годину дана. Одавде се удаде, и ја сам јој ишла у првиче, и не само ја, него цело наше село Грижани и Изворе, кога сам год зовнула, сви су ми дошли, ко да сам је по иљаду пут родила, тако су мене сви вољели и рад мене сви долазили. А она ме звала, она рекла да ме зове мајко, реко: – Не. Ја сам ти тетка, нит сам те родила, нит сам те задојила, нит сам те појила, нит сам ти пелене опрала, ја сам тебе рођена тетка, ти мене зови тето. Ти имаш мајку која се мучила око тебе. И баш се мучила, њојна мајка стварно се мучила око ње“ (Мирјана Недељковић, село Изворе).

4.3.3.4. *И мама је хтела да усвоји Змајка*

„Моја мајка је хтела да усвоји, знаш. Пошто није имала дуго децу и онда хтела да усвоји и питала своју јетрву пошто је била са њом екстра, јел' знаш оно ко да су биле сестре, тако су лепо живеле, и она јој рекла да ће да јој да најмлађег сина, јел' знаш? Моја стрина имала петоро, петоро деце, а мама није имала, и сад оно, године пролазиле, она нема деце и ова је питала, мајка је питала: – Јел' хоћеш да ми даш једно дете да усвојим? Овај, а тата је волео тог најмлађег, Змајка. Замисли, молим те, у исти дан су умрли, исти сат, исти, истог датума, на годишњицу од овог, за кога ти причам да је мама требала да га усвоји. Умро је кад и мој тата, годину дана пре од мог тате, али исти датум, исти да, понедељак, дваес пети, понедељак, седам сати, значи у исти минут су умрли. Али, наравно, не истог дана него након годину дана, мој тата након годину дана. Мислим, не знам да ли то има неке везе, али замисли. И мама је хтела да усвоји Змајка, јер је тата хтео Змајка, тог најмлађег, и стрина је рекла да хоће да јој да. Али да се сачека још мало да види, пошто је мама ишла тад код лекара ишла, тад су жене ишле и код... да гледају, да се подвезују, да... шта све нису радиле, мислим оно, да би родиле.²³³ Тад се веровало у све и свашта, и сада имаш ко

²³³ Место жене у патријархату било је јасно одређено. Основна њена улога била је рађање деце, по могућству мушке: „Деца су сматрана основном сврхом брака. Жена која није могла да има децу називана је погрдним именима и њен живот у мужевљевој породици је обично био врло тежак“ (Златановић/Павићевић 2017: 102). положај жене, уопште, био је тежак чак и онда када је успевала да одговори, условно речено, свим захтевима односно очекивањима

верује, да. Није то само тада. И, онда, овај, стрина јој рекла: – Сачекај још мало, ако не родиш, Змајко је ту, ја ћу да ти га дам, оно што сам рекла... Тад су живели у заједници. Међутим, овај, у међувремену, мама остане трудна са мнош, и кад је остала трудна са мнош, стрина је рекла да неће да јој да, пошто је мама, ако је мене родила, морала је, кажу да не ваља кад тражиш да усвојиш дете, а онда га не узмеш ако родиш своје, не ваља, мораш да га тражиш, а сад да л' ће они, ако ти они не дају, то је већ у реду. Али, да се ти више не понудиш, а нудила си се пре тога да усвојиш, не ваља. И мама је, тако, овај, тражила поново, и стрина је рекла: – Не, сад си родила своје, да ниси родила, ја би ти дала, овако, не. Знаш, јер је био ред да се понуди. То се веровало да не ваља, знаш, сад откуд знам да л' ваља да л' не ваља. Види, тата нас неке многе мудрости учио, ми га никад нисмо питали због чега. А што је можда наша грешка, него смо све не ваља то, е добро, ми то нећемо, разумеш. Тако да не знам стварно због чега, углавном, ето тако. Моја мама је хтела да усвоји“ (Јованка Булић, Звечан).

*

„Али ја опет кажем, овај, неко... Ево на пример, ова, што је ова Гилетова, Гиле што урадио... Можда је она поклонила брату дете, аа можда је после било стра како ће ми се роди. Е, и она волела да роди женску децу. Значи, прво њега родила, па другог сина, треће кад је остала ја мислим да је са Миљаном годиште“ (Биљана Михајловић, Косовска Митровица).

*

„Мени мој брат рођени, мени мој брат рођени, прво дете имао па му дете преминуло кад се родило. И они после нису имали деце, и ја родим Цулета, оно десило се шта се десило, погинуо му отац и све и прво кад је Цуле, он њега назвао тата, и то мом брату много било тешко. И онда он мени реко, каже: – Ти мени да даш, каже, Цулета. А стварно су га волели! И водили рачуна и куповали и, као да је њихово дете. Каже он мени, каже: – Ако ја не будем имао деце, ти мене да даш да ми поклониш твог Цулета, а ти се удај и роди другу децу. А ја сам рекла, реко: – У, бре, они млади били, реко: – У, бре, Милија, па теби ће Бог да да деце, ви сте још млади. И није прошло ни, николко, она остала трудна, роди сина и ја реко њему: –Види, реко, како ти Бог, реко, дао. Можда га Бог и на то научио. И после су добили друго дете са 42 године. После 22 године добије девојчицу“ (Биљана Михајловић, Косовска Митровица).

*

„И чула сам за причу да један, оно, брат, млађи, није мого да има деце и питао, а овом старијем жена остане трудна. И он га питао: – Брате, овај, ја немам деце, јел' хоћеш ти мени да то дете поклониш, да ја имам деце, кад већ твоја жена може да остане трудна? Међутим, њему брат каже: – Ја да ти прво дете поклоним, не могу; одакле ја знам да ли ћу ја моћи друго дете да имам јер сад не мора да значи да ако може једно да има да може и други пут. И, каже, ако буде други пут да моја жена остане трудна, ево, друго дете ми ћемо да вам дамо. Али, ја прво не могу. Оај млађи брат то није мого да прихвати и они ево неколико година они уопште не причају зато што се овај млађи брат наљутио што му брат није дао дете. Друго, мислим да после друго и немају“ (Ружица Михајловић, Косовска Митровица).

*

В.В.²³⁴: „И све је бивало; све је, ћерко, бивало. Која добра, која је добра и погоди се у фамилију неће да отера. Ево Миланка Бранкова.

Б.М.: Имамо ми ту у село. Она остарела. Али, на пример, кад је она хтела да оде, њена јетрва, каже: – Прво дете што будем родила, то ће да буде твоје. Јесте, и она је, родила је Душица, Душица ова Вељова и она јес, она јесте... Али они су живели у исту кућу, само други улаз. Е, и она је све њима водила рачуна, све, све, јер то прво дете да би, да не би она отишла, то добра жена била знаш. Е, и да би је задржали ту добру жену, они ју дали то дете и она, овај, и дан данас. Е сад не знам, она се удала...

М.М.: А да ли је она после тога родила дете?

Б.М.: Не, не, не. Јетрва, она родила још двоје. А сад се она, сад се те ћерке, две ћерке па син. Она се удале, а сад ено тај мушкарац, тај син од јетрве, он је гледа, он све.

М.М.: Да ли је усвојена (*дата*) девојчица знала ко јој је права мајка?

заједнице и средине у којој је живела: „И кад су роткиње, и кад су вредне, и кад немају никакве мане, људи се према женама не понашају човечно“ (Ђорђевић 1984/4: 19).

²³⁴ Разговор о овоме водили смо са Видинком Васић и Биљаном Михајловић (у раду су дати њени иницијали В. В. И Б. М, док се под иницијалима М. М. подразумева истраживач односно аутор овог рада), те је дат транскрипт њихових казивања у форми дијалога.

Б.М.: Јесте, јесте, они су све били ту, не не нене не, није се бунила. На пример, има од моје ујне сестра горе у Жеровницу. Исто и она нису имали деце и оно исто усвајала као да ју је син, и он је њој... Од јетрве. И кад је умрла она све поклонила њему. Он, и мајка га гаји све нормално. И она помаже, стрина која нема деце она исто помаже, Мајо. Јетрва јетрви.“

*

„Па узимали овај, стрина узимала њеног братанца, овај стриц узимао његовог братанца, али док ишли у школу док се школовали, после нико ништа... Нико ништа... Па узне, узне га и ту живи, храни се, једе и ово и оно, овај стриц био директор у Прилужје... Добро, поштовали, после долазили ово оно, мешали се, а нико их није издржаво. А можда сам највише грешна од тога стрица, тога побратима мог оца и нешто, овај хтели да иду у старачки дом, Ја кажем немој, немој да идете, никакве услове нема, они имали, они господа били. Ту су живели, али имали. Он упет узо ћерку од тог сестрића, усвојио је, не знам како ово оно, и преписао јој све што имао, али овај није се, није се она потрудила и нешто, нису их, нису их добро држали и нешто. Ја знам по неки пут сам отишла, и ја знам нисам била добра и нешто, понеки пут сам отишла, требала сам више пута да идем, више, али знаш како, и млад човек и не разуме много, а и обавезе и нешто. Јер они се прихватили, они требали да их гледају. И неки пут сам отишла да их видим и нешто“ (Марија Лазаревић, Косовска Митровица).

*

Казивања саговорника о посињењу као народној установи, иако не бројна, показују да се ова врста духовног сродства одржава из практичних разлога. Главни разлог због чега се посињење јавља заправо је потреба за продужењем породичне лозе, што је приметно код свих људи независно од њиховог националног идентитета, о чему је писао и Тихомир Ђорђевић:

„Баш, кад би се претпоставило да у нашој далекој старини и није било инокоштине, мисао о посињењу могла је доћи чим се инокоштина појавила. Мисао о посињењу није, дакле, специјални изналазак једнога друштва, већ је то једна од општих мисли народа, који се свуда и увек јавља где год се створе потребе да се јави“ (Ђорђевић 1984/4: 53).

Забележена казивања сведоче о постојању народне установе посињења на простору Косова и Метохије, али не може се говорити о живој обредно-обичајној пракси. Уколико је неко желео да посини некога, није то урадио одређеног дана, на одређеном месту, припремајући се на посебан начин. Обичај посињења сводио се на договор између нових и биолошких родитеља детета које се посињује. Истиче се, међутим, једно неписано правило: усваја (посињује или усваја женско дете) се дете блиског крвног сродника (рођеног брата или сестре) и то само у случају да крвни сродник има више деце. При томе се води рачуна о годинама детета које се жели усвојити и његовој вољи. Оно се против своје воље не може усвојити/посинити. Старосно доба детета је важан чинилац приликом овог обичаја. Води се рачуна о томе да се усвоји што млађе дете због веровања да ће се лакше прилагодити новој средини, новим родитељима, другачијим навикама и уопште новим условима. Дешавало се, међутим, да се посини и дете рођено у ванбрачној заједници, при чему жеља за потомством надјачава питање части. Потреба и жеља за усвојењем/усињењем јавља се тек након дужег периода у којем у породици нема деце. Записи говоре и о томе како се обично нађе неко дете које прирасте за срце, које се по нечему издваја од остале деце, а неретко то буде и најмлађе дете биолошких родитеља.

4.3.4. Народна установа сродства по млеку

Сродство по млеку је народна установа/институција на коју у прошлости испитивачима није скретана нарочита пажња те је она у Србији слабије позната (Филиповић 1991: 405), али је свакако неспоран њен значај у пределима/крајевима у којима она постоји. У сродство по млеку Богишић увршћује однос двоје деце који „iz jednih prsiju sisaju“ (Bogišić 1874: 376), док Тихомир Ђорђевић (1939) за ову народну установу користи израз „задојавање“. Душан Бандић духовним сродницима сматра и особе које је по рођењу дојила иста жена, називајући их „srodnicima po mleku“ (Bandić 1980: 339–340), а Радомир Ракић (Rakić 1969: 133) „svoјtu po mliјeku“ сврстава у мајчину линију сродства. Разлози остваривања ове духовне везе су углавном практичне природе, али Тихомир Ђорђевић сматра да се тој врсти орођавања приступало и из магијских разлога будући да су мајке чија су деца умирала новорођенче носиле на подој Циганки или некој животињи (Ђорђевић 1939: 47). У вези са тим, Жарко Требјешанин о задојавању пише као о обреду који је, „по свему судећи, веома стар и у њему су садржана веровања карактеристична за анимистичко-тотемистичко поимање света“ (Требјешанин 2009: 63). Наталија Благојевић бележи следећи обичај и веровање у вези са првим подојем новорођенчета:

„Кад бабица први пут окупа и повије новорођенче, она га даје жени из села која доји дете да га први пут подоји, и то десном сисом „да би било дешњак“. Туђинка први пут подоји дете „да не би било тврдоглаво, саможиво, лукаво и пакосно“ (Милићево Село). Жену која га задоји, дете када одрасте зове „маја“, „мајка“, „нана“, поштујући је као „мајку по млеку“. Дете остаје са њом у духовном сродству“ (Благојевић 1984: 224).

Веровање да се дете треба задојити најпре десном дојком вероватно потиче из народног веровања о семантици десне и леве стране, по којем се десна страна у традицијској култури узима као добра, а лева као лоша. И сами смо присуствовали тренутку када је породиља/прворотка тражила од медицинске сестре/бабице да јој новорођенче на први подој стави на десну дојку. На наше питање зашто јој је то битно, породиља је рекла да не зна, али да јој је бака казала да тако треба.²³⁵ Жарко Требјешанин пише о томе да постоје условно речено одређена правила приликом задојавања детета: „Жена не сме да буде гладна када први пут подоји дете, јер ће и оно касније бити стално гладно. Ваља се да га задоји напољу, да би му се свака болест појављивала споља, а не унутра. Ваља се да га задоји *румена* жена, да би и оно било *румено*, односно здраво“ (Према Требјешанин 2009: 62–63). На Косову и Метохији, народну установу сродства по млеку забележио је Татомир Вукановић (Vukanović 1986/II: 226), посебно истичући правило да се деца које је једна жена дојила сматрају браћом односно сетрама, те да је међу њима забрањен било какав полни контакт.

У оквиру нашег истраживања, забележили смо само три примера ове врсте духовног сродства. Сва три примера забележена су у руралном подручју; први запис је из околине Звечана, у селу Србовац, а други је снимљен у околини Лепосавића у селу Гулије. Оба пута саговорници су нам биле жене, што је донекле, због природе ствари, било и очекивано. У разговорима су учествовале укупно четири саговорнице чији су потпуни подаци приказани у *Подацима о казивачима*. У првом запису учествовале су две саговорнице које су у односу свекрва – снајка и разговор са њима вођен је у њиховој породичној кући. Други разговор водили смо са још две саговорнице, такође у кући једне од њих. Овом приликом записе преносимо у целости, у потпуности у оном облику у којем смо их и чули, без уношења икаквих интервенција. Три

²³⁵ Име и презиме те саговорнице не можемо да наведемо с обзиром на то да у периоду разговора са њом нисмо ни знали да ће управо та тема бити предмет нашег интересовања. У тренутку писања тезе присетили смо се детаља из породилице.

саговорнице о истраживаној народној установи (сродство по млеку) говориле су из властитог искуства, док је исказ једне саговорнице сведен на свега једну реченицу којом се афирмише оно што смо од једне од саговорница већ чули.

4.3.4.1. И он њега звао брат по млеку

С.Р.: „Као мог Милана, Љупка што га задојила и што га Дејан грдан онај пасуљ. Није, није, али њен син, он је Милана све, умро је... Али, он је Милана све брата, брата звао. У школу наставница Љубица из математике, она је мени јетрва. И она каже: –Боже, вели, ја знам - твоје дете, а овај каже мали Љупкин горе из Звечана, они су више 'Тројке'. Ја сам се породила, и биле смо у истој соби и дете било крупно и они су ме ваљада много секли и ја прво дете, млека нисам имала да га задојим и ја одем. Доносе ти дете тек сутрадан да га подојиш. И овај, ја донесе ми бабица дете, ставила испред мене, не мо' да се окренеш ни лево ни десно кад си сечен. И овај, она ми стави дете и ја да му дам да доји и оно не, оно стегло уста као закопчано. Јао, ја а ја четири године нисам имала. Управо три, ал' у четврту сам га родила, већ при крају четврте сам га родила. И ја 'оћу да полудим, да свиснем човече у оном кревету што неће да доји. А она била велика соба и она онако преко пута мене, она имала две ћерке бре, и овај и она видела што ја плачем и питала ме: – Јел' ти то прво дете?. Кажем: – Прво, а она имала две ћерке одрасле па се била развела од мужа, па се поново помирили па родила тог Дејана, родила сина и опет се развела. Она је инструкторка била бре ова, возила кола. Љупка, она је горе код Тројке. И, овај, она ми га задојила. Сад ће он код мене, а оно дете. Али она јака, покретна, треће дете. Дохвати она. – Чекај мало, каже, шта вучеш, треба и мојем детету да оставим мало. И, овај, тако и она га задојила. Прво млеко је он прогунуо од ње. И ја сам то причала, али нисам нешто толко Милану причала да те задојила друга жена и ово. И он у школу, и они се, молим те, нашли тамо у одељење исто. И он њега звао брат по млеку. – За то си, каже, ти дебео, а ја сам овако сув. Све си моје млеко попио, каже, тако. – Е, веруј ми сад, њен син, његов син, оно кад је дошао да се поздравим овамо Љубо, како се зове, он имају тамо у Херцег Нови станове, он је и радио тамо и разболе се кукавац, умро пре две три године. Па, ја, чини ми се њу никад не би је, нисмо се дружиле, зато, у Трпчу се вијале, радила сам и ја и она, лепо увек да се поздравимо, да пита она за моју децу, ја за њену, али нит сам ја ишла код ње нит је она. Она је увек била заузета, она радила у Трпчи, поподне возила кола, она инструкторка. Е, мајке ми, он је све звао Милана брат по млеку. И Љубица наставница их пита: – Како ти је брат по млеку? – Па, наставнице, видиш како је он дебео. Моја мајка прво подојила њега, он подоји млеко, он по дебео ја нисам имао каже. А он, он је био слободан много. И он никад га није другачије звао само брат по млеку. И, како Сузану, никад другачије, све снајка“ (Слободанка Раденковић, село Србовац).

Суза Р: „Ја сам све њега звала 'ђевере'. Па Драгана исто мени, увек 'јетрво'. И дан данас, ваљда то остало од њих“ (Сузана Раденковић, село Србовац).

4.3.4.2. Ја сам задајала

С.М.: „Ја сам задајала. Девојчицу сам задојила, докторку ову у Лешак што је. Љиља докторица. Дође стрина њојна: – Аман, мојој, пет шес месеци. Аман зааман, ајде, каже, она није ону постељицу побацила, не може. Те да је вортлу, није имао лекар ни у Рашку. Каже: – Она не може, оће, каже, дијете да ни умре гладно, те ја одавде довдје сам је задајала. Но оста јадна неудата, а радовала сам се толико да се он уда. Поштује ме она, и она и сестра све ме зову 'мајко'. Поштују ме и она и сестра. Њену сестру нисам задојила“ (Станица Миловановић, село Гулије).

*

Р.М.: „Ја сам и ја Вита задојила кад је га донела Зорка, мајка му, из Пазара. То је Видов син, овог Вида што седи овде. И дође Зорка: „Аман Радо, ово ће дијете да ми умре“. Ја сам га задојила и он једне године, Бога ми има пет шес година напио се и вели за Зорку „Ово је број један, ово је број два мајка“ (Радојка Миловановић, село Гулије).

*

Сва три записа карактерише исти разлог задојавања који је практичне природе: у недостатку млека „младу“ породиљу замењује већ искусна породиља, али само дотле док природа не учини своје и док младој породиљи „не крене млеко“. Записи, такође, показују да је приметно посебно поштовање између дојиље и породице новорођенчета које се касније преноси и на само дете. Иако записи указују на то да нема посебних обредних радњи приликом задојавања, оно је представљало увод у стварање духовног сродства које је подразумевало и поштовање одређених обавеза какво је, на пример, било ословљавање (конкретно у овим записима: „мајка број један и мајка број два“ са шaljивим тоном и, „брат по млеку“). Некада је ступање у духовну везу сродства по млеку имало обредни карактер и било у функцији заштите новорођенчета од злих сила те обезбеђивања здравља. У новије време ова народна институција полако нестаје и губи на значају који је некада имала.

4.4. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА КВАНТИТАТИВНОГ ИСТРАЖИВАЊА

4.4.1. Резултати упитника затвореног типа

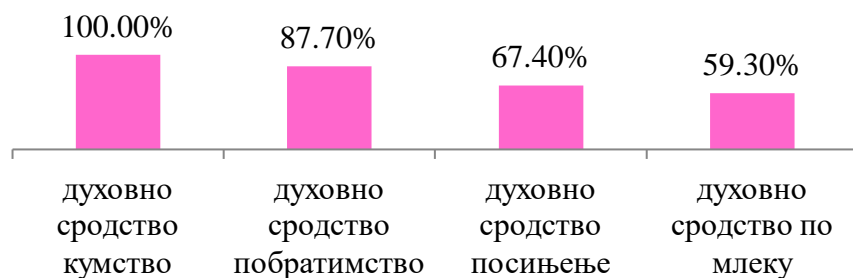
Како бисмо испитали знање, важност и посвећеност коју особе раног одраслог доба имају према духовном сродству, спровели смо анкетно истраживање на узорку од двеста тридесет шест (236) испитаника, просечне старости од 32 године из градског (60,2%) и сеоског подручја (39,8%). Анкета се састојала од 66 питања распоређених тако да дају одговор на 6 постављених циљева. Резултати истраживања биће приказани графички и табеларно као анализе на свако појединачно питање, али одвојено за сваки од циљева. Називи графикана и табела представљају формулације питања из анкете.

4.4.1.1. Информисаност младих о духовном сродству

Први циљ истраживања био је да се испита информисаност младих са Косова и Метохије о духовном сродству. У вези са тим интересовало нас је да ли су место боравка (сеоска и градска средина) и пол испитаника извор разлика у погледу информисаности младих о одређеним врстама духовног сродства. Како бисмо то испитали осмислили смо укупно 21 питање. Резултати ће бити приказани за свако питање појединачно, прво на целом узорку, а затим и тестиране разлике с обзиром на место боравка и пол испитаника.

Први задатак испитаника био је да означи за које од понуђених врста духовног сродства су чули (на пример, 87,7% узорка је означило да је чуло за побратимство, док 12,3% узорка није означило ову опцију, односно они нису чули за духовно сродство побратимства). Резултати су приказани на графикону 1 и у табели 1.

Графикон 1 – Означите за које духовно сродство сте чули

Имајући у виду одговоре испитаника на прво питање, сви су чули за кумство, док скоро 40% испитаника није чуло за духовно сродство по млеку. Резултати показују да место боравка није извор разлика у погледу информисаности испитаника из градске и сеоске средине о постојању духовног сродства кумства (сви су назначили да су чули за ову врсту сродства), побратимства/посестримства ($X^2(1) = 0.34$, $p = 0.56$), посињења ($X^2(1) = 0.57$, $p = 0.45$) и сродства по млеку ($X^2(1) = 0.23$, $p = 0.63$).

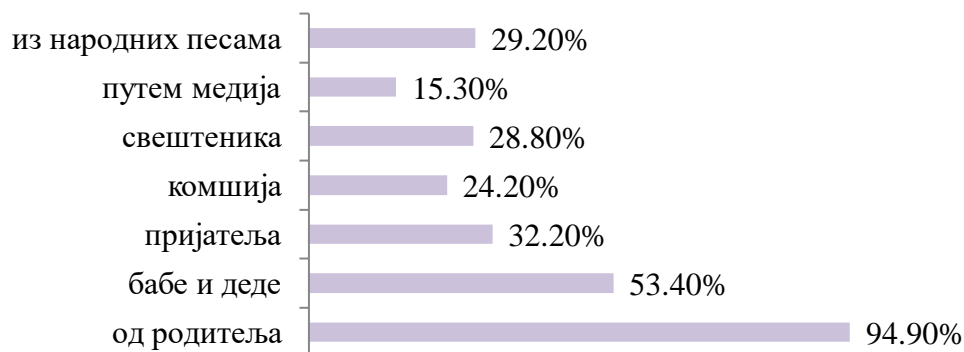
Табела 1 – Означите за које духовно сродство сте чули с обзиром на пол испитаника

		Духовно сродство по млеку		Укупно	
		није ми познато	познато ми је		
Пол	мушки	пол	52,4%	47,6%	100,0%
		духовно сродство по млеку кориговани резидуали	44,8%	27,9%	34,7%
	женски	пол	34,4%	65,6%	100,0%
		духовно сродство по млеку кориговани резидуали	2,7	-2,7	65,3%
Укупно	пол	40,7%	59,3%	100,0%	
	духовно сродство по млеку	-2,7	2,7	100,0%	

Резултати даље указују на то да је више особа женског пола које су информисане о постојању сродства по млеку у односу на оне које нису. Са друге стране, сличан је проценат особа мушког пола које су информисане о овој врсти духовног сродства у односу на оне који нису информисани ($X^2(1) = 7.20$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.18, значајан је на ниво 0.01). У погледу осталих врста духовног сродства: **кумства** (сви су назначили да су чули за ову врсту духовног сродства), **побратимства/посестримства** ($X^2(1) = 0.20$, $p = 0.65$) и **посињења** ($X^2(1) = 1.92$, $p = 0.17$), не постоје разлике међу половима.

У оквиру другог питања испитаницима је била понуђена листа од неколико предлога. Њихов задатак био је да означе сваки предлог који упућује на то од кога су чули за кумство. Рачунат је проценат испитаника који су означили сваки појединачни предлог. Резултат је приказан на графикаону 2.

Графикон 2 – Од кога сте чули за кумство?

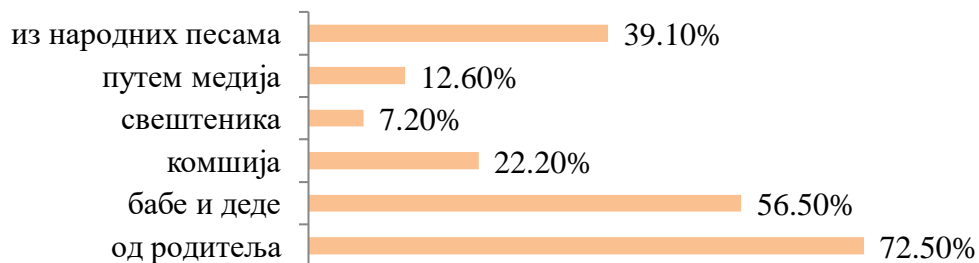
Резултати указују да је највећи проценат испитаника за кумство чуло од родитеља, мало више од половине узорка означило је да је за кумство чуло од бабе и деде, а најмањи проценат испитаника обележио је да је за ову врсту духовног сродства чуо путем медија.

У погледу информисаности о кумству, подједнак је проценат испитаника из обе средине који је о овом сродству чуо од родитеља ($X^2(1) = 2.83$, $p = 0.09$), бабе и деде ($X^2(1) = 0.01$, $p = 0.96$), пријатеља ($X^2(1) = 0.04$, $p = 0.84$), комшија ($X^2(1) = 1.78$, $p = 0.18$), свештеника ($X^2(1) = 1.32$, $p = 0.25$), путем медија ($X^2(1) = 1.83$, $p = 0.18$) и из народних песама ($X^2(1) = 0.19$, $p = 0.66$).

Ни пол није извор разлика у погледу извора информисаности о овој врсти духовног сродства имајући у виду колико њих је за ово сродство чуло од родитеља ($X^2(1) = 1.82$, $p = 0.18$), бабе и деде ($X^2(1) = 0.051$, $p = 0.83$), пријатеља ($X^2(1) = 1.81$, $p = 0.18$), комшија ($X^2(1) = 2.75$, $p = 0.10$), свештеника ($X^2(1) = 0.24$, $p = 0.62$), путем медија ($X^2(1) = 2.92$, $p = 0.09$) и из народних песама ($X^2(1) = 0.35$, $p = 0.55$)).

Као и у оквиру другог, и у трећем питању је испитаницима била понуђена листа од неколико предлога. Њихов задатак био је да означе сваки предлог који упућује на то од кога су чули за побратимство/посестримство. Узорак се састоји од 207 особа, оних који су означили да су за ову врсту духовног сродства чули. Рачунат је проценат испитаника који су означили сваки појединачни предлог. Резултати су приказани на графиконима 3 и у табелама 2, 3 и 4.

Графикон 3 – Од кога сте чули за побратимство?

Резултати указују да је највећи проценат испитаника за побратимство чуло од родитеља, мало више од половине узорка означило је да је за побратимство чуло од бабе и деде, а најмањи проценат испитаника обележио је да је за ову врсту духовног сродства чуло путем медија.

У погледу информисаности о побратимству/посестримству, подједнак је проценат испитаника из **обе средине** који је за ово сродство чуо од родитеља ($X^2(1) = 1.88$, $p = 0.17$), бабе и деде ($X^2(1) = 0.85$, $p = 0.36$), комшија ($X^2(1) = 1.88$, $p = 0.17$), свештеника ($X^2(1) = 0.39$, $p = 0.54$), путем медија ($X^2(1) = 0.62$, $p = 0.43$) и из народних песама ($X^2(1) = 0.04$, $p = 0.84$).

Табела 2 – Процент оних који су за побратимство/посестримство чули од комшија с обзиром на пол испитаника

Чуо/ла сам од комшија		ДС _ П		Укупно	
		нисам чуо/ла	јесам чуо/ла		
Пол	пол	69,9%	30,1%	100,0%	
	мушки	ДС _ П	31,7%	47,8%	35,3%
		кориговани резидуали	-2,0	2,0	
	пол	82,1%	17,9%	100,0%	
	женски	ДС _ П	68,3%	52,2%	64,7%
		кориговани резидуали	2,0	-2,0	
Укупно	пол	77,8%	22,2%	100,0%	
		ДС _ П	100,0%	100,0%	100,0%

Легенда: ДС _ П - духовно сродство побратимство/посестримство

Табела 3 – Процент оних који су за побратимство/посестримство чули од свештеника с обзиром на пол испитаника

Чуо/ла сам од свештеника		ДС-П		Укупно	
		нисам чуо/ла	јесам чуо/ла		
Пол	пол	86,3%	13,7%	100,0%	
	мушки	ДС-П	32,8%	66,7%	35,3%
		кориговани резидуали	-2,6	2,6	
	пол	96,3%	3,7%	100,0%	
	женски	ДС-П	67,2%	33,3%	64,7%
		кориговани резидуали	2,6	-2,6	
Укупно	пол	92,8%	7,2%	100,0%	
		ДС-П	100,0%	100,0%	100,0%

Легенда: ДС-П - духовно сродство побратимство/посестримство

Табела 4 – Процент оних који су за побратимство/посестримство чули путем медија с обзиром на пол испитаника

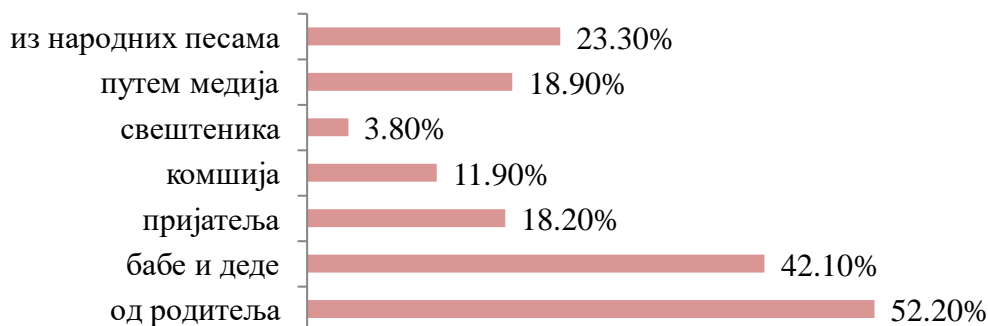
Чуо/ла путем медија		ДС-П		Укупно	
		нисам чуо/ла	јесам чуо/ла		
Пол	пол	79,5%	20,5%	100,0%	
	мушки	ДС-П	32,0%	57,7%	35,3%
		кориговани резидуали	-2,6	2,6	
		пол	91,8%	8,2%	100,0%
	женски	ДС-П	68,0%	42,3%	64,7%
		кориговани резидуали	2,6	-2,6	
пол		87,4%	12,6%	100,0%	
Укупно	ДС-П	100,0%	100,0%	100,0%	

Легенда: ДС-П - духовно средство побратимство/посестримство

Резултати показују да постоји повезаност између пола и извора одакле испитаници јесу/нису чули за сродство побратимство/посестримство и то на предлозима преко медија ($X^2(1) = 6.55$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.18, значајан је на ниво 0.01), од свештеника ($X^2(1) = 6.99$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.18, значајан је на ниво 0.01) и од комшије ($X^2(1) = 4.09$, $p = 0.04$; Крамеров коефицијент износи 0.14, значајан је на ниво 0.05). **Већи је проценат мушких, али и женских испитаника који нису чули за побратимство/посестримство од комшија, свештеника или путем медија од оних који јесу, с тим што је разлика у тим процентима израженија код особа женског пола. На осталим предлозима, од родитеља ($X^2(1) = 0.09$, $p = 0.77$), бабе и деде ($X^2(1) = 1.93$, $p = 0.16$), из народних песама ($X^2(1) = 0.03$, $p = 0.87$), нема повезаности између ових варијабли.**

И у оквиру четвртог питања испитаници су имали задатак да означе сваки предлог који упућује на то од кога су чули за посињење. Узорак се састоји од 159 особа, оних који су означили да су за ову врсту духовног сродства чули. Рачунат је проценат испитаника који су штиклирали сваки појединачни предлог. Резултати су приказани на графикону 4 и у табелама 5 и 6.

Графикон 4 – од кога сте чули за посињење?

Резултати указују на то да је највећи проценат испитаника, али њих 52,2%, за посињење чуло од родитеља, 10 % мање њих од бабе и деде, а најмањи проценат испитаника обележио је да је за посињење сазнало од свештеника.

У погледу информисаности о посињењу, подједнак је проценат испитаника из обе средине који је за ово сродство чуо од родитеља ($X^2(1) = 3.20$, $p = 0.07$), бабе и деде ($X^2(1) = 0.15$, $p = 0.70$), пријатеља ($X^2(1) = 2.23$, $p = 0.10$), комшија ($X^2(1) = 4.17$, $p = 0.04$), свештеника ($X^2(1) = 0.16$, $p = 0.67$), путем медија ($X^2(1) = 2.13$, $p = 0.15$) и из народних песама ($X^2(1) = 0.02$, $p = 0.89$).

Табела 5 – Процент оних који су за посињење чули од комшија с обзиром на пол испитаника

Чуо/ла сам од комшија			пол		Укупно
			мушки	женски	
Духовно сродство посињење	Нисам чуо/ла	духовно сродство посињење	35,0%	65,0%	100,0%
		пол	81,7%	91,9%	88,1%
		кориговани резидуали	-1,9	1,9	
	Јесам чуо/ла	духовно сродство посињење	57,9%	42,1%	100,0%
		пол	18,3%	8,1%	11,9%
		кориговани резидуали	1,9	-1,9	
Укупно	духовно сродство посињење	37,7%	62,3%	100,0%	
	пол	100,0%	100,0%	100,0%	

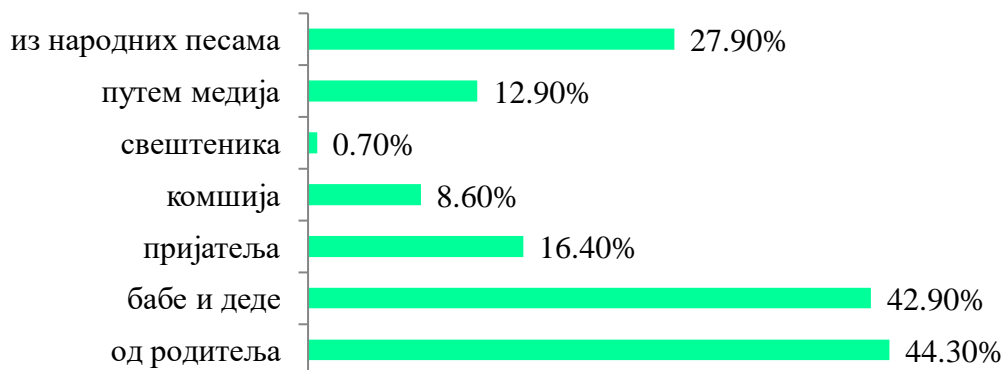
Табела 6 – Процент оних који су за посињење чули путем медија с обзиром на пол испитаника

Чуо/ла сам путем медија			пол		Укупно
			мушки	женски	
Духовно сродство посињење	Нисам чуо/ла	духовно сродство посињење	31,8%	68,2%	100,0%
		пол	68,3%	88,9%	81,1%
		кориговани резидуали	-3,2	3,2	
	Јесам чуо/ла	духовно сродство посињење	63,3%	36,7%	100,0%
		пол	31,7%	11,1%	18,9%
		кориговани резидуали	3,2	-3,2	
Укупно	духовно сродство посињење	37,7%	62,3%	100,0%	
	пол	100,0%	100,0%	100,0%	

Резултати показују да постоји повезаност између пола и извора одакле испитаници јесу/нису чули за посињење и то на предлозима путем медија ($X^2(1) = 10.31$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.26, значајан је на ниво 0.01) и од комшије ($X^2(1) = 3.73$, $p = 0.05$; Крамеров коефицијент износи 0.15, значајан је на ниво 0.05). Од оних који нису чули за овај вид духовног сродства већи је проценат особа женског пола него особа мушког пола. Већи је проценат особа мушког пола који су чули за ову врсту духовног сродства у односу на женске особе које су исто чуле за посињење (с тим што је ова разлика у процентима мање изражена). На осталим предлозима, од родитеља ($X^2(1) = 0.05$, $p = 0.82$), бабе и деде ($X^2(1) = 2.01$, $p = 0.16$), пријатеља ($X^2(1) = 2.95$, $p = 0.09$), свештеника ($X^2(1) = 2.22$, $p = 0.14$), из народних песама ($X^2(1) = 0.62$, $p = 0.43$), нема значајних повезаности ових варијабли.

И у оквиру петог питања испитаници су имали исти задатак, односно да означе сваки предлог који упућује на то од кога су чули за сродство по млеку. Узорак се састоји од 140 особа, оних који су означили да су за ову врсту духовног сродства чули. Рачунат је проценат испитаника који су означили сваки појединачни предлог. Резултат је приказан на графикону 5.

Графикон 5 – Од кога сте чули за сродство по млеку

Резултати показују да је највећи проценат испитаника, свега 44,3%, за сродство по млеку чуо од родитеља, нешто мањи проценат њих од бабе и деде, а најмањи проценат испитаника обележио је да је за сродство по млеку сазнало од свештеника.

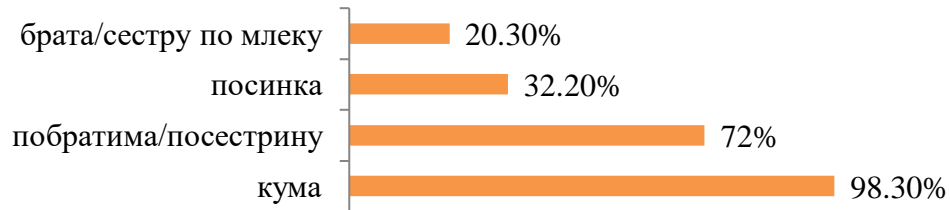
У погледу информисаности о духовном сродству по млеку, подједнак је проценат испитаника из обе средине који је за ово сродство чуо од родитеља ($X^2(1) = 0.53$, $p = 0.47$), бабе и деде ($X^2(1) = 1$, $p = 0.32$), пријатеља ($X^2(1) = 0.01$, $p = 0.95$), комшија ($X^2(1) = 0.72$, $p = 0.40$), свештеника ($X^2(1) = 1.60$, $p = 0.21$), путем медија ($X^2(1) = 1.14$, $p = 0.27$) и из народних песама ($X^2(1) = 0.01$, $p = 0.99$).

Ни пол није извор разлика у погледу информисаности о духовном сродству по млеку; подједнак је проценат испитаника оба пола који су за ово сродство чули од родитеља ($X^2(1) = 1.54$, $p = 0.21$), бабе и деде ($X^2(1) = 2$, $p = 0.16$), пријатеља ($X^2(1) = 0.09$, $p = 0.76$), комшија ($X^2(1) = 0.20$, $p = 0.66$), свештеника ($X^2(1) = 2.61$, $p = 0.11$), путем медија ($X^2(1) = 2.83$, $p = 0.09$) и из народних песама ($X^2(1) = 0.81$, $p = 0.37$).

Наредно питање имало је за циљ да се провери колико су испитаници информисани о заступљености одређених врста духовног сродства у њиховом окружењу. Задатак испитаника био

је да означе уколико су чули да је неко у њиховом окружењу склопио неку од врста духовне везе (могли су да означе више опција). Резултати су приказани на графикону 6 и у табели 7.

Графикон 6 – Да ли сте чули да у Вашем окружењу има људи који имају кума, побратима/посестриму, посинка и брата/сестру по млеку?

Највећи проценат испитаника чуо је да у њиховом окружењу постоје особе које имају кума за духовног сродника, скоро 72% њих познаје некога ко има побратима/посестриму, док је најмањи проценат оних који у свом окружењу познају некога ко има брата/сестру по млеку.

Табела 7 – Да ли сте чули да у Вашем окружењу има људи који имају кума, побратима/посестриму, посинка и брата/сестру по млеку с обзиром на место боравка испитаника

			средина		Укупно
			сеоска	градска	
Духовно сродство посињење	Нисам чуо/ла	духовно сродство посињење	35,0%	65,0%	100,0%
		средина	59,6%	73,2%	67,8%
		кориговани резидуали	-2,2	2,2	
	Јесам чуо/ла	духовно сродство посињење	50,0%	50,0%	100,0%
		средина	40,4%	26,8%	32,2%
		кориговани резидуали	2,2	-2,2	
Укупно	духовно сродство посињење	39,8%	60,2%	100,0%	
	средина	100,0%	100,0%	100,0%	

Резултати показују да је место боравка (средина у којој испитаници живе) извор разлика једино у погледу посињења као врсте духовног сродства ($X^2(1) = 4.84$, $p = 0.03$; Крамеров коефицијент износи 0.14, значајан је на ниво 0.05). Наиме, више је особа из градске средине који не познају некога ко је у овој врсти духовне везе са неким у односу на особе из сеоске средине. Са друге стране, подједнак је проценат особа и из градске и из сеоске средине међу особама које знају некога ко је остварио ову духовну везу. На димензијама

кумства ($X^2(1) = 0.37$, $p = 0.54$), побратимства/посестримства ($X^2(1) = 1.95$, $p = 0.16$) и сродства по млеку ($X^2(1) = 1.64$, $p = 0.20$) ове разлике не постоје.

Са друге стране, пол није извор разлика. Подједнак је проценат особа које су познају некога из своје средине ко има кума ($X^2(1) = 0.17$, $p = 0.68$), побратима/посестриму ($X^2(1) = 0.35$, $p = 0.56$), посинка ($X^2(1) = 0.58$, $p = 0.45$) и сродника по млеку ($X^2(1) = 1.56$, $p = 0.21$), без обзира на пол.

Седмо питање подразумевало је да испитаник означи оне врсте обичаја за које сматра да се не могу спровести без кума (могли су да означе више опција). Резултати су приказани на графикаону 7 и у табелама 8 и 9.

Графикон 7– Који српски обичаји се не могу замислити без кума?

Највећи проценат испитаника обележио је да је кум битан за обред крштења и свадбу; мање од 50% испитаника сматра да је кум битан за обред славе, а најмањи проценат испитаника означио је да је кум битан за обред погребца и рођендан.

Табела 8 – Да ли слављење рођендана не можете замислити без кума? С обзиром на место боравка испитаника

рођендан		средина		Укупно	
		сеоска	градска		
Обавезно присуство кума на рођендану	Не	слављење рођендана	44,0%	56,0%	100,0%
		средина	81,9%	69,0%	74,2%
	кориговани резидуали		2,2	-2,2	
	Да	слављење рођендана	27,9%	72,1%	100,0%
		средина	18,1%	31,0%	25,8%
	кориговани резидуали		-2,2	2,2	
Укупно	слављење рођендана	39,8%	60,2%	100,0%	
	средина	100,0%	100,0%	100,0%	

Табела 9 – Да ли слављење славе не можете замислити без кума? С обзиром на место боравка испитаника

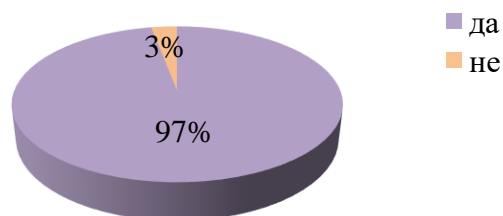
слава	средина		Укупно		
	сеоска	градска			
Обавезно присуство кума на слави	Не	слављење славе	45,5%	54,5%	100,0%
		средина	63,8%	50,7%	55,9%
	Да	кориговани резидуали	2,0	-2,0	
		слављење славе	32,7%	67,3%	100,0%
		средина	36,2%	49,3%	44,1%
		кориговани резидуали	-2,0	2,0	
Укупно	слављење славе	39,8%	60,2%	100,0%	
	средина	100,0%	100,0%	100,0%	

Резултати показују да постоји повезаност места боравка и обичаја слављења рођендана ($X^2(1) = 4.91$, $p = 0.03$; Крамеров коефицијент износи 0.14, значајан је на ниво 0.05) и славе ($X^2(1) = 3.95$, $p = 0.05$; Крамеров коефицијент износи 0.13, значајан је на ниво 0.05). Међу испитаницима који сматрају да присуство кума није неопходно на рођендану више је оних из градске средине, међутим процентуално је та разлика знатно мања у односу на расподелу одговора међу онима који сматрају да је присуство кума неопходно. Наиме, 72,1% оних који сматрају да је кум неопходан на рођендану потиче из градске средине. Слично је и у погледу мишљења неопходности кума на слави. Од укупног узорка оних који сматрају да није неопходан, 54,5% је из градске средине; а у узорку оних који сматрају да јесте неопходно присуство кума на слави 67,3% је из градске средине. На димензијама погреб ($X^2(1) = 3.37$, $p = 0.07$), крштење ($X^2(1) = 0.54$, $p = 0.82$) и свадба ($X^2(1) = 2.46$, $p = 0.12$) ове разлике не постоје.

Пол није извор разлика у погледу схватања који обреди се не могу замислити без кума (рођендан ($X^2(1) = 0.77$, $p = 0.38$), свадба ($X^2(1) = 0.35$, $p = 0.55$), крштење ($X^2(1) = 0.01$, $p = 0.96$), слава ($X^2(1) = 0.06$, $p = 0.81$) и погреб ($X^2(1) = 1.01$, $p = 0.32$)).

Питање тражења благослова од старог кума у ситуацији када желимо да променимо кумство обрађено је у оквиру осмог питања. Резултат је приказан на графикону 8.

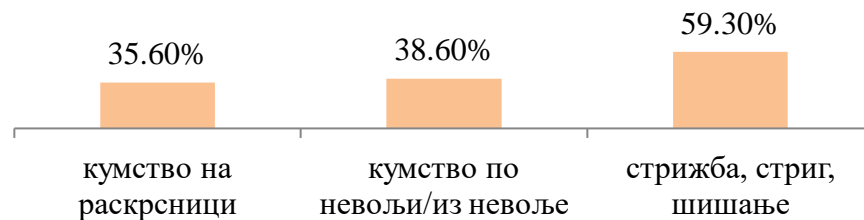
Графикон 8 – По Вашем мишљењу, уколико желите да промените кума, да ли је потребно да тражите благослов од њега?

Само 3% испитаника сматра да им није потребан благослов старог кума приликом тражења новог кумства, док се 97% испитаника придржава обичаја промене кумства. Место становања ($X^2(1) = 1.96$, $p = 0.16$), као ни пол испитаника ($X^2(1) = 1.60$, $p = 0.21$) нису извор разлика у погледу овог схватања.

Иако је кумство категорија која се чини скоро свима позната, у оквиру наредног питања издвојили смо врсте кумстава и тражили од испитаника да означе оне облике за које су чули. Резултати су приказани на графикону 9 и у табели 10.

Графикон 9 – Да ли сте чули за следеће врсте кумстава?

Из графикона 1 знамо да су сви у узорку чули за кумство. Међутим, само мало више од половине њих је чуло за стрижбу, 38,6% за кумство по невољи, а 35,6% за кумство на раскрсници.

Место боравка није извор разлика у погледу знања о постојању кумства на раскрсници ($X^2(1) = 1.59$, $p = 0.21$), стрижбе ($X^2(1) = 0.04$, $p = 0.84$) и кумства по невољи ($X^2(1) = 1.34$, $p = 0.25$).

Табела 10 – Да ли сте чули за кумство на раскрсници с обзиром на пол испитаника

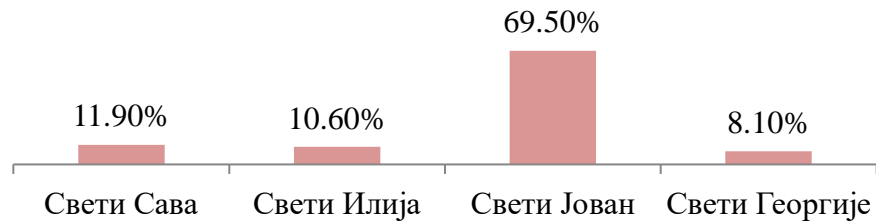
		ПОЛ		Укупно	
		мушки	женски		
Кумство на раскрсници	Не	кумство на раскрсници	28,9%	71,1%	100,0%
		пол	53,7%	70,1%	64,4%
	Да	кориговани резидуали	-2,5	2,5	
		кумство на раскрсници	45,2%	54,8%	100,0%
	Укупно	пол	46,3%	29,9%	35,6%
		кориговани резидуали	2,5	-2,5	
Укупно	кумство на раскрсници	34,7%	65,3%	100,0%	
	пол	100,0%	100,0%	100,0%	

У погледу повезаности пола и знања о различитим врстама кумства, резултат показује да значајна повезаност постоји једино у ситуацији знања о постојању кумства на раскрсници ($X^2(1) = 6.33$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.16, значајан је на ниво 0.05). Међу испитаницима који нису чули за кумство на раскрсници највећи проценат је женског пола. Са друге стране, међу испитаницима који су чули за ову врсту кумства мање је изражена

процентуална разлика између ове две групе испитаника (мало је већи проценат женских испитаника у односу на мушке). У погледу знања о постојању стриже ($X^2(1) = 0.43$, $p = 0.51$) и кумства по невољи ($X^2(1) = 0.01$, $p = 0.92$) ове разлике не постоје.

Занимало нас је, такође, да ли испитаници знају ко се сматра заштитником кумства у српском народу. Резултати су приказани на графикону 10 и у табели 11.

Графикон 10 – Који се светац у српском народу сматра заштитником кумства и побратимства?

Као што видимо из графикона, тачан одговор на ово питање зна 69,5% испитаника. Резултати показују да нема повезаности између места боравка испитаника и знања о томе који је светац заштитник кумства ($X^2(3) = 1.42$, $p = 0.70$).

Табела 11 - Који се светац у српском народу сматра заштитником кумства и побратимства? с обзиром на пол испитаника

		ПОЛ		Укупно	
		мушки	женски		
Заштитник кумства	Свети Сава	светац	35,7%	64,3%	100,0%
		пол	12,2%	11,7%	11,9%
		кориговани резидуали	,1	-,1	
	Свети Илија	светац	36,0%	64,0%	100,0%
		пол	11,0%	10,4%	10,6%
		кориговани резидуали	,1	-,1	
	Свети Јован	светац	31,1%	68,9%	100,0%
		пол	62,2%	73,4%	69,5%
		кориговани резидуали	-1,8	1,8	
	Свети Георгије	светац	63,2%	36,8%	100,0%
		пол	14,6%	4,5%	8,1%
		кориговани резидуали	2,7	-2,7	
Укупно	светац	34,7%	65,3%	100,0%	
	пол	100,0%	100,0%	100,0%	

У погледу повезаности пола са овим знањем, резултати показују да је међу испитаницима који су тачно одговорили на питање, већи проценат женских испитаника (68,9%) ($X^2(1) = 7.76$, $p = 0.05$; Крамеров коефицијент износи 0.18, значајан је на нивоу 0.05).

На графикону 11 приказани су проценти оних који су чули/нису чули за покумљавање животиња или предмета.

Графикон 11– Да ли сте чули за то да су раније људи покумљавали животињу или неки предмет?

На графикону 12 је дат приказ на који начин испитаници разумеју израз „сродство по млеку“.

Графикон 12 – Како разумете израз „сродство по млеку“?

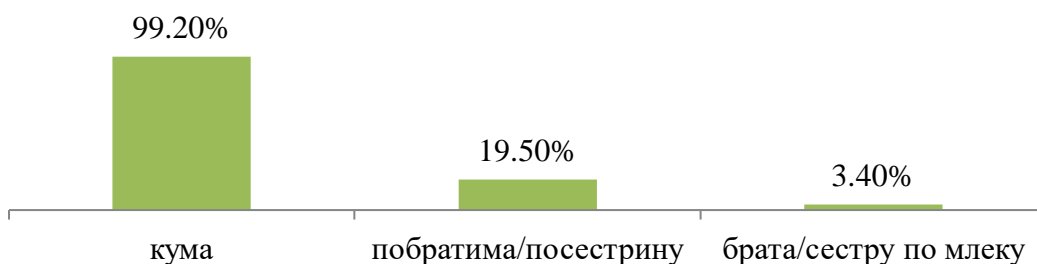

4.4.1.2. Обредно-обичајна пракса и духовно сродство

Други циљ истраживања био је да се испита у којој мери и на који начин особе у раном одраслом добу (са Косова и Метохије) практикују обичаје и обреде у вези са духовним сродством. Да ли су место боравка и пол испитаника извори разлика у погледу начина практиковања обреда и обичаја у вези са духовним сродством такође је било питање које смо желели да истражимо. Како бисмо то испитали осмислили смо укупно 15 питања. Резултати ће бити приказани за свако питање појединачно.

Прво питање односило се на проверу учесталости одређених врста духовног сродства у узорку. Резултати су приказани на графикону 13 и у табелама 12 и 13.

Графикон 13 – Ког духовног сродника Ви имате?

Кумство најзаступљеније је у узорку. Скоро сви су означили да имају кума као духовног сродника. Јако је низак проценат оних који имају побратима/посестриму, а 3,4% испитаника има сестру/брата по млеку.

Табела 12 – Разлике у заступљености духовног сродства побратимства/посестримства с обзиром на место боравка испитаника

		средина		Укупно	
		сеоска	градска		
Духовно сродство побратимства/посестримства	Немам	ДС _ П	35,8%	64,2%	100,0%
		средина	72,3%	85,9%	80,5%
		кориговани резидуали	-2,6	2,6	
Укупно	Имам	ДС _ П	56,5%	43,5%	100,0%
		средина	27,7%	14,1%	19,5%
		кориговани резидуали	2,6	-2,6	
Укупно		ДС _ П	39,8%	60,2%	100,0%
		средина	100,0%	100,0%	100,0%

Легенда: ДС _ П - духовно сродство побратимства/посестримства

Резултати показују да је нешто већи проценат особа из сеоске средине који имају побратима у односу на особе из градске средине ($X^2(1) = 6.64$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.17, значајан је на ниво 0.05). У погледу кумства ($X^2(1) = 0.09$, $p = 0.77$) и брата/сестре по млеку ($X^2(1) = 1.78$, $p = 0.18$) ове разлике не постоје.

Табела 13 – Разлике у заступљености духовног сродства побратимства/посестримства с обзиром на пол испитаника

		ПОЛ		Укупно	
		Мушки	женски		
Духовно сродство побратимс тво/посест римство	Немам	ДС _ П	29,5%	70,5%	100,0%
		пол	68,3%	87,0%	80,5%
		кориговани резидуали	-3,5	3,5	
	Имам	ДС _ П	56,5%	43,5%	100,0%
		пол	31,7%	13,0%	19,5%
		кориговани резидуали	3,5	-3,5	
Укупно		ДС _ П		34,7%	65,3%
		пол		100,0%	100,0%

Легенда: ДС _ П - духовно сродство побратимство/посестримство

Резултати показују да је нешто већи проценат мушкараца који имају духовног побратима у односу на особе женског пола ($X^2(1) = 11.95$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.23, значајан је на ниво 0.05). У погледу кумства ($X^2(1) = 0.21$, $p = 0.65$) и брата/сестре по млеку ($X^2(1) = 0.85$, $p = 0.36$) ове разлике не постоје.

Друго питање односило се на проверу разлога због којих су се особе определиле за побратимство/посестримство. За обраду података користили смо оне који су означили да имају ову врсту духовног сродника, њих је укупно 58. Резултат је приказан на графикону 14.

Графикон 14 – Због чега сте се побратимили/посестримили?

На основу резултата примећујемо да је велики проценат испитаника, 91,4%, остварио ову врсту духовног сродства због чврстог пријатељства, док је незнатан део то урадио због недостатка рођеног брата или сестре. Један проценат испитаника (6,9%) није одговорио на ово питање.

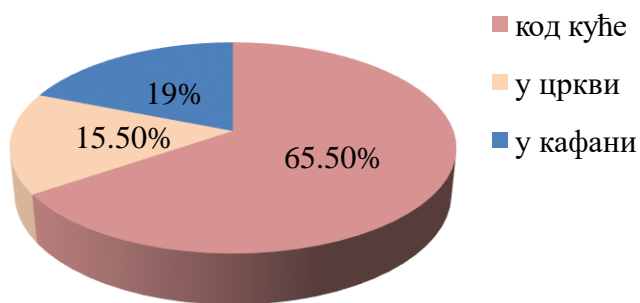
Узимајући у обзир разлог због кога су се особе побратимиле/посестримиле нема разлика с обзиром на место боравка ни на једној од категорија понуђених одговора: због

чврстог пријатељства ($X^2(1) = 0.22, p = 0.64$), зато што сте једино дете у породици ($X^2(1) = 1.33, p = 0.25$), због болести (нико није означио овај одговор) и због смрти брата или сестре (нико није означио овај одговор).

Исти резултати добијени су и у погледу тестирања повезаности пола и категорија понуђених одговора на питање због чега сте се побратимили/посестримили: због чврстог пријатељства ($X^2(1) = 0.06, p = 0.80$), зато што сте једино дете у породици ($X^2(1) = 0.79, p = 0.38$), због болести (нико није означио овај одговор) и због смрти брата или сестре (нико није означио овај одговор).

Поред тога, занимало нас је и где су се побратимили/посестримили, као и на који начин. За обраду података смо користили оне који су означили да имају ову врсту духовног сродства, њих је укупно 58. Резултат је приказан на графиконима 15 и 16.

Графикон 15 – Где сте се побратимили/посестримили?

Графикон 16 – на који начин сте се побратимили/посестримили?

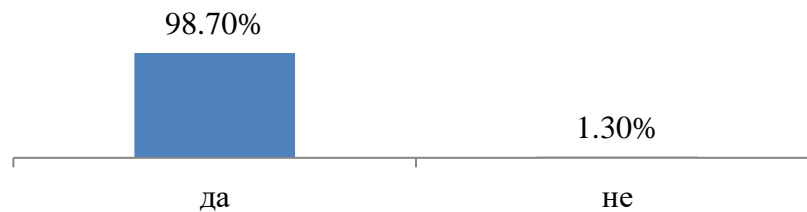

Највећи проценат испитаника је овај чин спровео у својој кући, 19% њих се пообратило/посестримило у кафани, а 15,5% у цркви. Остваривање ове врсте сродства највише се практикује чином „руковања, љубљења у образ три пута и ословљавањем именицом 'брате'“, знатно мањи проценат испитаника је то учинио мешањем крви, а најнижи проценат апострофирањем имена Светог Јована.

Место становања ($X^2(3) = 1.66$, $p = 0.65$) и пол ($X^2(3) = 6.62$, $p = 0.09$) нису извор разлика у погледу места на ком су се особе побратимиле/посестримиле. Место становања ($X^2(3) = 3.68$, $p = 0.30$) и пол ($X^2(3) = 0.12$, $p = 0.99$) нису извор разлика ни у погледу начина на који су се особе побратимиле/посестримиле.

Наредна питања односила су се на обред крштења. Занимало нас је да ли су наши испитаници крштени, у ком периоду живота и, ко их је крстио. За обраду података другог и трећег питања користили смо оне који су означили да су крштени, њих је укупно 233. На овим питањима нисмо тестирали разлике с обзиром на тип средине и пол испитаника због недовољног броја испитаника по категоријама одговора. Резултат је приказан на графиконима 17, 18 и 19.

Графикон 17 – Да ли сте крштени?

Графикон 18 – У ком периоду свог живота сте се крстили?

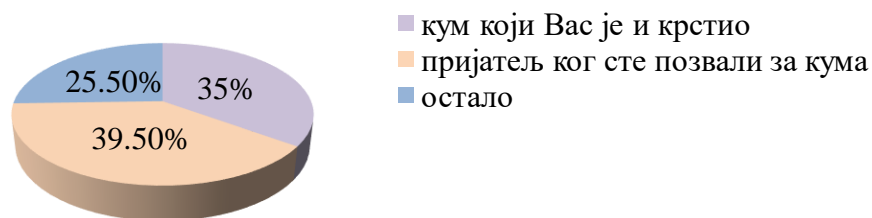
Графикон 19 – Ко Вам је био кум на крштењу?

Само 1.3% испитаника није крштено. Од оних који су крштени, највећи проценат испитаника је чин крштења обавио у току прве године живота. Поред тога, највећи проценат испитаника означио је да их је крстио венчани кум њихових родитеља.

Поред крштења, занимало нас је и на који начин су испитаници приступили венчању. Питали смо их ко их је венчао; да ли су се венчали поштујући обичаје свог краја; на који начин су позвали кума на славу, као и да ли су га даривали. Резултати су приказани на графиконима 20, 21, 22 и 23; и у табелама 14, 15....

Графикон 20 – Ако сте венчани, ко Вас је венчао? На ово питање је одговорило 157 испитаника

Од укупног узорка особа који су венчани, 35% је венчао кум који их је и крстио, а 39,5% је позвало пријатеља за кума. Међу испитаницима који су означили опцију „остало“ највећи је проценат оних које је венчао кум њиховог мужа, знатно мањи проценат оних које је венчао син или унук старог кума, а најмање њих означило је да је то био свештеник.

Табела 14 – Ако сте венчани, ко Вас је венчао? с обзиром на место боравка испитаника

		средина		Укупно	
		сеоска	градска		
Ко Вас је венчао?	кум који Вас је крстио	ко Вас је венчао?	52,7%	47,3%	100,0%
		средина	55,8%	25,0%	35,3%
		кориговани резидуали	3,8	-3,8	
	пријатељ	ко Вас је венчао?	13,1%	86,9%	100,0%
		средина	15,4%	51,0%	39,1%
		кориговани резидуали	-4,3	4,3	
остало	ко Вас је венчао?	37,5%	62,5%	100,0%	
	средина	28,8%	24,0%	25,6%	
	кориговани резидуали	,6	-,6		
Укупно	ко Вас је венчао?	33,3%	66,7%	100,0%	
	средина	100,0%	100,0%	100,0%	

Место становања ($\chi^2(2) = 20.84, p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.37 значајан је на ниво 0.01) јесте извор разлика у погледу одабира кума за венчање. У сеоској средини је већи проценат оних који су навели да их је венчао кум који их је и крстио, затим они које су навели опцију „остало“ (доминантни одговори су „кум који је крстио мог супруга“, „кум који је венчао мог свекра и свекрву“ и „син или унук мог кума – старо кумство“), а најмањи

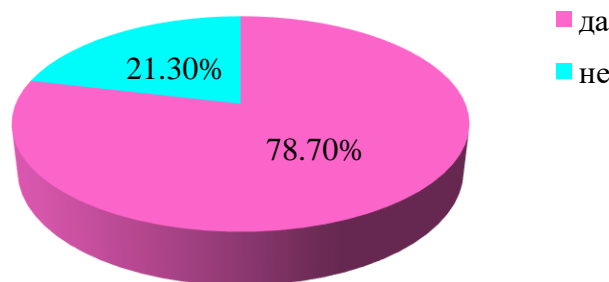
је проценат оних који су одабрали пријатеља за кума. У градској средини је највећи проценат оних који су за венчаног кума позвали пријатеља.

Табела 15 – Ако сте венчани, ко Вас је венчао? с обзиром на пол испитаника

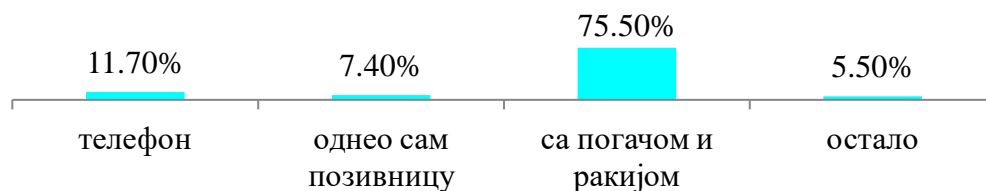
		ПОЛ		Укупно	
		мушки	женски		
Ко Вас је венчао?	кум који Вас је крстио	ко Вас је венчао?	52,7%	47,3%	100,0%
		пол	55,8%	25,0%	35,3%
		кориговани резидуали	3,8	-3,8	
	пријатељ	ко Вас је венчао?	23,0%	77,0%	100,0%
		пол	26,9%	45,2%	39,1%
		кориговани резидуали	-2,2	2,2	
остало	ко Вас је венчао?	22,5%	77,5%	100,0%	
	пол	17,3%	29,8%	25,6%	
	кориговани резидуали	-1,7	1,7		
Укупно	ко Вас је венчао?	33,3%	66,7%	100,0%	
	пол	100,0%	100,0%	100,0%	

Већи је проценат особа мушког пола који је назначио да их је венчао кум који их је и крстио у односу на остале категорије. У односу на остале опције, најмањи проценат особа женског пола значио је да их је венчао кум који их је и крстио ($X^2(2) = 14.38$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.30 значајан је на ниво 0.01).

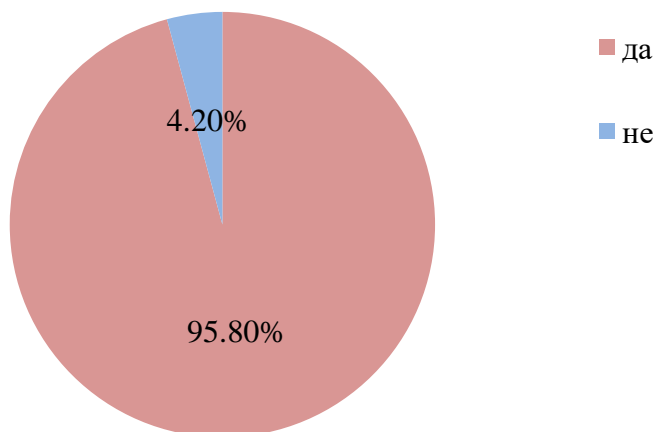
Графикон 21 – Да ли сте прави свадбу поштујући обичаје Вашег града? На ово питање је одговорило 169 испитаника

Графикон 22 – Како сте позвали кума на свадбу? На ово питање је одговорило 163 испитаника

Графикон 23 – Да ли сте даровали кума на свадби? На ово питање је одговорило 165 испитаника

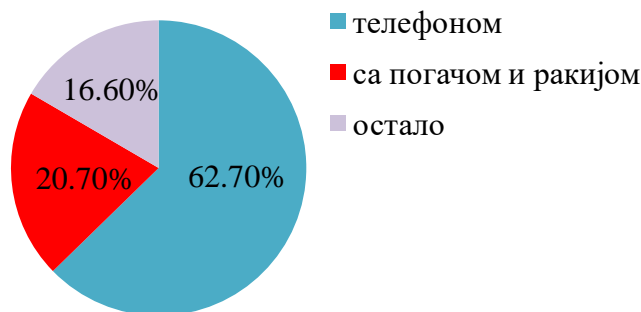

Поштујући обичаје своје средине свадбу је правило 78,7% испитаника који су одговорили на ово питање; 75,5% од оних који су одговорили на питање „како сте позвали кума на свадбу“ навело је да су то учинили са погачом и ракијом; од укупно 165 испитаника у узорку, 95,8% је чекирало да је кума даривало на свадби.

Место боравка ($X^2(1) = 0.08$, $p = 0.31$) и пол ($X^2(1) = 1.83$, $p = 0.18$) нису извор разлика у погледу начина на који су особе организовале свадбу. Такође, место боравка ($X^2(4) = 2.59$, $p = 0.63$) и пол ($X^2(4) = 1.55$, $p = 0.82$) нису извор разлика у погледу начина на који су особе позивале кума на свадбу.

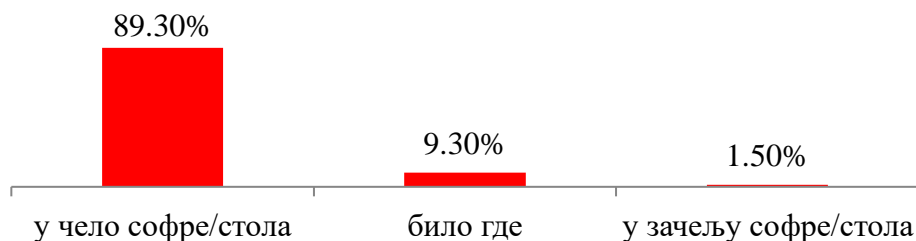
Следећа два питања обухватила су однос према куму у контексту славе. На који начин се кум позива на славу, као и позиција за столом која је куму намењена. Резултат је приказан на графиконима 24 и 25.

Графикон 24 – Како позивате кума на славу? На ово питање је одговорило 193 испитаника

Место боравка ($X^2(2) = 4.73$, $p = 0.09$) и пол ($X^2(2) = 0.91$, $p = 0.64$) нису извор разлика у погледу начина на који су особе позивају кума на славу.

Графикон 25 – На ком месту седи кум на слави код Вас? На ово питање је одговорило 205 испитаника

На основу вредности из графикона 24 и 25 уочавамо да највећи проценат испитаника кума на славу позива телефоном. Поред тога, највећи проценат је означио да код њих на слави кум седи у челу софре/стола. Не постоје ни разлике у схватању где би требало да седи кум на слави без обзира на место боравка ($X^2(2) = 1.03$, $p = 0.60$) или пол ($X^2(2) = 2.13$, $p = 0.35$) испитаника.

Одговор на питање који кум завређује више поштовања предочен је на графикону 26.

Графикон 26 – По Вашем мишљењу, ког кума треба више поштовати?

Највећи проценат испитаника сматра да је потребно показати подједнако поштовање и према куму који нас је венчао и према оном који нас је крстио. Због малих фреквенци по одвојеним категоријама нисмо били у могућности да тестирамо повезаност са местом боравка и полом особа.

4.4.1.3. Архаичност духовног сродства

Трећи циљ истраживања био је да се испита у којој мери је духовно сродство задржало своју архаичност. Такође смо желели да проверимо да ли се то разликује имајући у виду место боравка (сеоска или градска средина) и пол особе. Како бисмо то испитали осмислили смо укупно 8 питања. Резултати ће бити приказани за свако питање појединачно.

Прва два питања су се односила на проверу става према одбијању кумства. Занимало нас је да ли је могуће одбити кумство (графикон 27, табела 16), као и да ли је то грех (графикон 28).

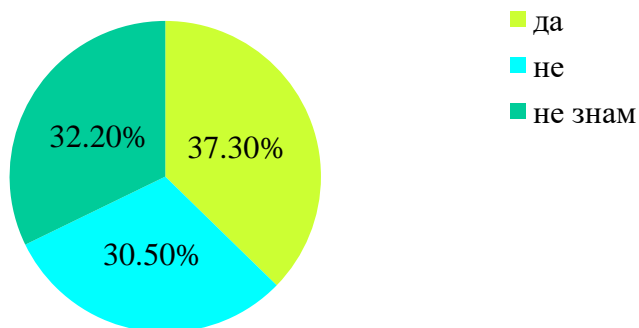
Графикон 27 – Ако Вас неко позове да му будете кум, да ли га можете одбити?

Табела 16 – Ако Вас неко позове да му будете кум, да ли га можете одбити? с обзиром на пол

		пол		Укупно	
		мушки	женски		
Да ли можете одбити кумство	не могу	одбијање кумства	26,6%	73,4%	100,0%
		пол	57,6%	85,5%	75,7%
		кориговани резидуали	-4,0	4,0	
	могу и не морам	одбијање кумства	64,5%	35,5%	100,0%
		пол	33,9%	10,0%	18,3%
		кориговани резидуали	3,8	-3,8	
могу	одбијање кумства	50,0%	50,0%	100,0%	
	пол	8,5%	4,5%	5,9%	
	кориговани резидуали	1,0	-1,0		
Укупно	одбијање кумства	34,9%	65,1%	100,0%	
	пол	100,0%	100,0%	100,0%	

Графикон 28 – Сматрате ли грехом ако је неко одбио да некоме буде кум?

Табела 17 – Сматрате ли грехом ако је неко одбио да некоме буде кум? с обзиром на место боравка испитаника

		пол		Укупно	
		мушки	женски		
Да ли је одбијање кумства грех	да	одбијање кумства - грех	25,4%	74,6%	100,0%
		пол	27,1%	42,7%	37,3%
		кориговани резидуали	-2,0	2,0	
	не	одбијање кумства - грех	49,0%	51,0%	100,0%
		пол	42,4%	23,6%	30,2%
		кориговани резидуали	2,5	-2,5	
не знам	одбијање кумства - грех	32,7%	67,3%	100,0%	
	пол	30,5%	33,6%	32,5%	
	кориговани резидуали	-,4	,4		
Укупно	одбијање кумства - грех	34,9%	65,1%	100,0%	
	пол	100,0%	100,0%	100,0%	

Највећи проценат испитаника сматра да се кумство не одбија, односно да није могуће рећи „не“ уколико Вас неко позове да му будете кум/кума. Међутим, мишљење о томе да ли је одбијање кумства грех је подељено. Нешто већи проценат испитаника сматра да је грех одбити кумство, затим мало мањи проценат сматра да такав поступак није грех, преосталих 30,5% испитаника не зна да ли да овај вид опхођења наведе као грех.

Место боравка није извор разлике у погледу схватања могућности да одбијете уколико Вас неко позове да му будете кум ($X^2(2) = 2.57, p = 0.28$). Већи је проценат мушких испитаника који

су означили да не могу да одбију кумство у односу на проценат оних који су означили да могу и не морају или опцију да могу; са друге стране, знатно је већи проценат женских испитаника које сматрају да не могу одбити кумство у односу на проценат оних који су навели да могу и не морају или само опцију да могу. Чак и међу испитаницима који су навели да се кумство не одбија, већи је проценат женских испитаника ($X^2(2) = 16.89$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.32 значајан је на ниво 0.01).

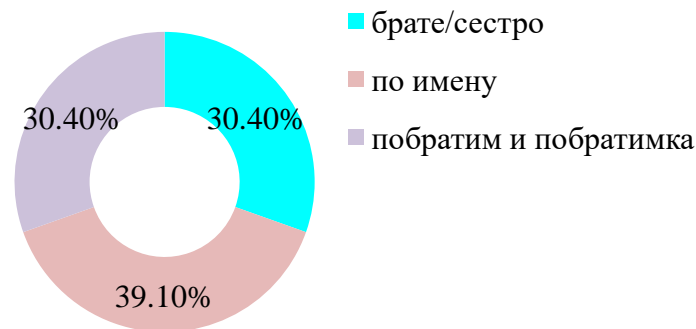
Место боравка није извор разлике ни у погледу схватања да ли је одбијање кумства грех ($X^2(2) = 2.57$, $p = 0.28$). Резултати даље указују да је виши проценат особа мушког пола који сматрају да није грех одбити позив за кумство, док је нижи проценат оних који сматрају да је то грех; код особа женског пола је ситуација мало другачија, највећи проценат жена сматра да одбијање кумства јесте грех, док је најмањи проценат навео да није грех ($X^2(2) = 7.09$, $p = 0.03$; Крамеров коефицијент износи 0.21 значајан је на ниво 0.05).

Наредна два питања су се односила на проверу начина на који се испитаници који имају побратима/посестриму обраћају члановима њихових породица. Резултати су приказани на графиконима 29 и 30.

Графикон 29 – Како ословљавате родитеље свог побратима/посестрима ($N = 46$)?

Графикон 30 – Како ословљавате сестру или брата свог побратима/посестрима ($N = 46$)?

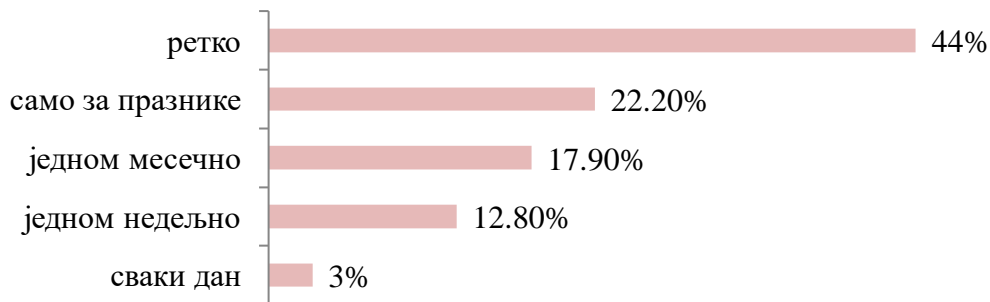

Испитаници су подељени и у погледу тога на који начин се обраћају родитељима или браћи и сестри свог побратима/посестрима. Што се опхођења према родитељима тиче, један део испитаника означио је да им се обраћа са „тетка и течно“, исти проценат им се обраћа по имену, најмањи проценат је означио да им се обраћа са „оче и мајко“, а 34,8% им се обраћа са „побратиме и побратимко“. Највећи проценат је означио да се брату или сестри свог/је побратима/посестрима обраћа по имену, а подједнак проценат је навео да им се обраћа са „брате и сестро“, односно „побратиме и побратимко (скраћено - побро)“.

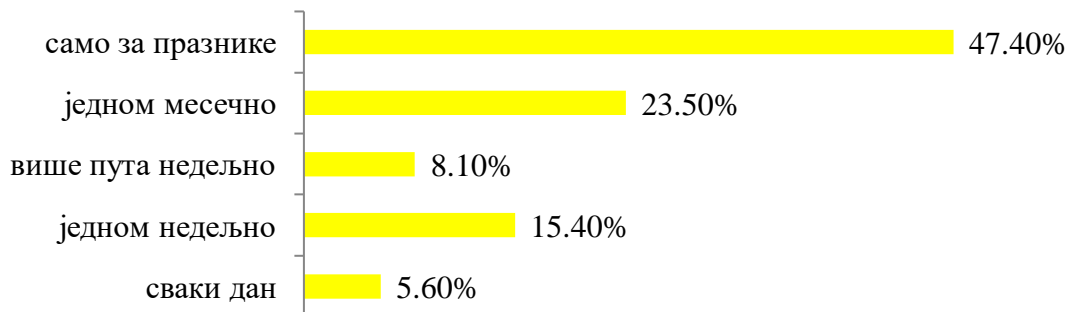
Место боравка ($X^2(3) = 3.56$, $p = 0.31$) и пол ($X^2(3) = 3.82$, $p = 0.28$) нису извор разлика у погледу начина обраћања испитаника према родитељима свог побратима/посестрима. Ових разлика нема ни у погледу начина опхођења према брату и сестри побратима/посестрима (место боравка ($X^2(2) = 1.82$, $p = 0.40$); пол ($X^2(2) = 3.89$, $p = 0.14$)).

Наредна четири питања су се односила на проверу учесталости одржавања контакта са кумом, односно побратимом/посестримом. Резултати су приказани на графиконима 31, 32, 33 и 34.

Графикон 31 – Колико се често виђате са својим кумом ($N = 234$)?

Графикон 32 – Колико се често чујете са својим кумом ($N = 234$)?

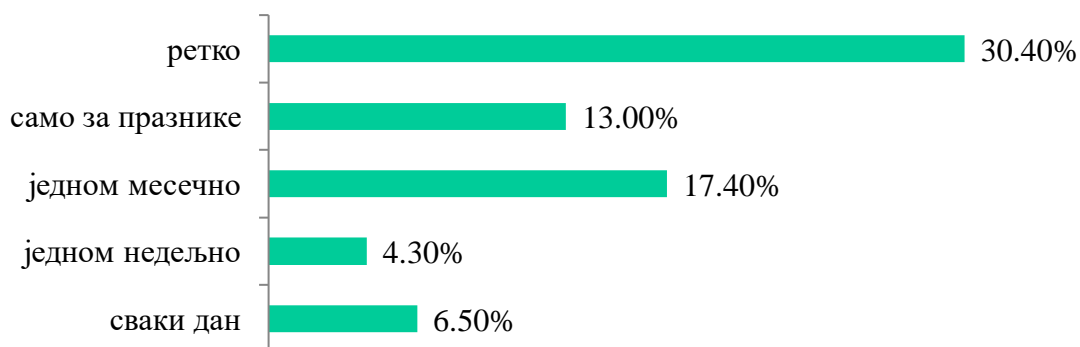

Највећи проценат је означио да се са кумом виђа ретко, само за празнике кума виђа 22,2% испитаника, док се сваки дан са кумом дружи свега 3% испитаника. На питање колико се често

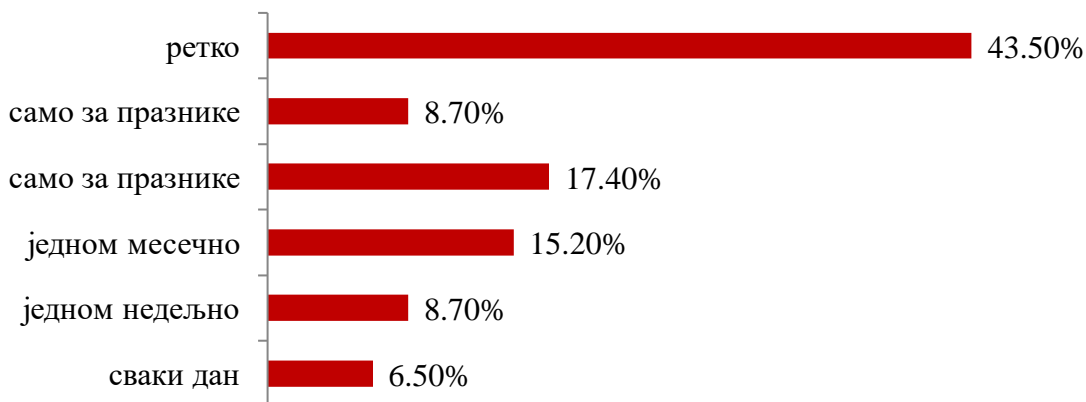
чују са својим кумом, скоро половина испитаника означила је само за празнике, док је најмањи проценат оних који се са својим кумом чују сваки дан.

Место боравка ($X^2(4) = 8.04$, $p = 0.09$) и пол ($X^2(4) = 6.62$, $p = 0.16$) нису извор разлика у погледу учесталости виђања особа са кумом. Место боравка ($X^2(4) = 4.18$, $p = 0.38$) и пол ($X^2(4) = 8.90$, $p = 0.06$) такође нису извор разлика ни у погледу колико се особа често чују са кумом.

Графикон 33 – Колико често се виђате са својим побратимом/посестримом?

Графикон 34 – Колико често се чујете са својим побратимом/посестримом?

Највећи проценат испитаника означио је да се са побратимом/посестримом виђа ретко, као и да се ретко чују. Само за празнике, свог/-ју побратима/посестриму виђа 13% испитаника, а са њима се за празнике чује 8,7% испитаника. Са својим/-ом побратимо/посестримом у свакодневном контакту, путем телефона или уживо, било је 6,5% испитаника.

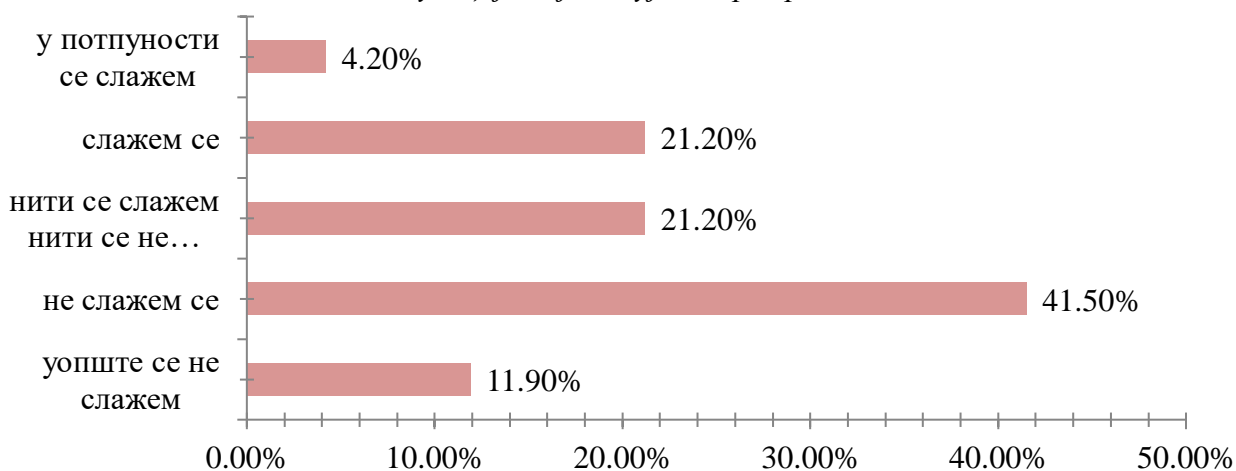
Место боравка ($X^2(5) = 6.25$, $p = 0.28$) и пол ($X^2(5) = 5.56$, $p = 0.35$) нису извор разлика у погледу учесталости виђања особа са побратимом/посестримом. Место боравка ($X^2(5) = 2.43$, $p = 0.79$) и пол ($X^2(4) = 6.27$, $p = 0.28$) такође нису извор разлика ни у погледу колико се особа често чују са побратимом/посестримом.

4.4.1.4. Утицај средине и образовања на очување народних веровања и обичаја

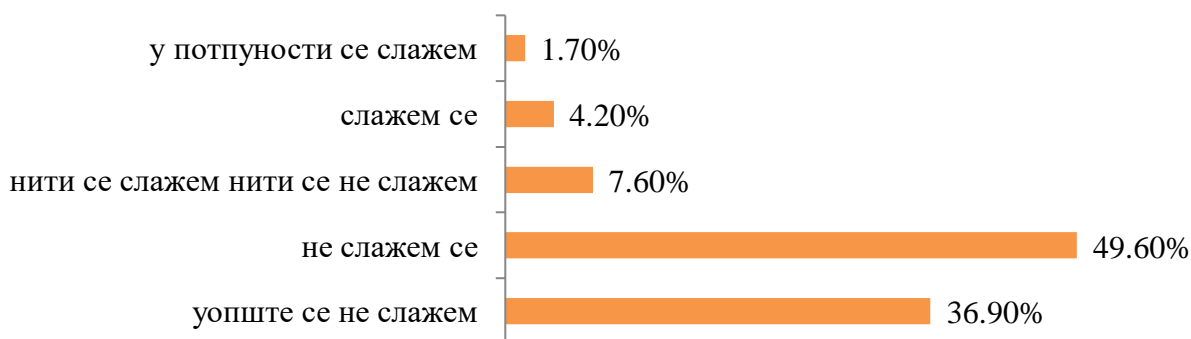
Четврти циљ истраживања био је да се испита на који начин се перципира однос између средине и образовања, са једне стране, и очувања народних обичаја са друге стране. Тестирали смо постојање повезаности са местом боравка и полом испитаника. Како бисмо то испитали осмислили смо 4 питања. Резултати ће бити приказани за свако питање појединачно.

Пре свега, занимало нас је да ли и колико се особе слажу са тврдњом да описмењавање и образовање људи доводи до заборављања и неговања старих српских обичаја. Резултати су приказани на графиконима 35 и 36.

Графикон 35 – Да ли се слажете са констатацијом да се описмењавањем и образовањем губи популација која негује старе српске обич

Графикон 36 – Да ли се слажете са констатацијом да се људи који негују старе српске обичаје могу сматрати примитивним?

Мало више од 50% испитаника се не слаже са тврдњом да се описмењавањем и образовањем губи популација која негује старе српске обичаје, 21,2% испитаника је уздржано (нити се слажу нити се не слажу), а свега 26% сматра да је оваква тврдња основана. Са друге стране, у погледу констатације да се људи који поштују старе српске обичаје могу сматрати

примитивним, мишљење је прилично уједначено. Скоро 87% испитаника се не слаже са изнетом тврдњом, уздржано је 7,6%, а слаже се 5,9% испитаника.

Место боравка ($X^2(4) = 3.77$, $p = 0.44$) и пол ($X^2(4) = 3.69$, $p = 0.45$) нису извор разлика у погледу слагања са тврдњом *да се описмењавањем и образовањем губи популација која негује старе српске обичаје*. Место боравка ($X^2(4) = 3.06$, $p = 0.55$) и пол ($X^2(4) = 0.57$, $p = 0.97$) такође нису извор разлика ни у погледу слагања са тврдњом *да се људи који поштују старе српске обичаје могу сматрати примитивним*.

Наредно питање је било усмерено на проверу важности очувања српске традиције кроз неговање духовног сродства. Резултат је приказан у табели 18.

Табела 18 – на скали од 1 до 5 процените

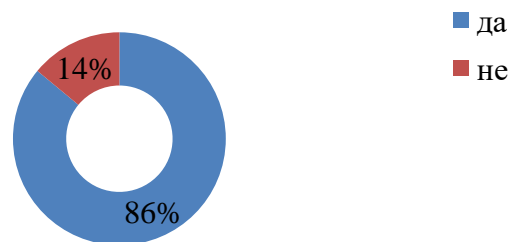
	MIN	MAX	AS	SD
У којој мери би требало да доприносимо очувању српске традиције кроз неговање духовног сродства	0	5	4,54	0,96

Легенда: MIN – минимална вредност; MAX – максимална вредност; AS – аритметичка средина; SD – стандардна девијација

Имајући у виду да је вредност аритметичке средине 4,54, уз стандардну девијацију 0,96 можемо рећи да испитани испољавају став који је више усмерен ка подршци очувању српске традиције кроз неговање духовног сродства. Резултати показују да не постоје разлике између особа мушког и женског пола у погледу важности коју придају очувању српске традиције кроз неговање духовног сродства ($t(157,03) = -1.17$, $p = 0.24$). Ових разлика нема ни узимајући у обзир место боравка испитаника ($t(234) = -1.07$, $p = 0.29$).

Последње питање из ове групе односило се на проверу колико људи подржавају, колико се слажу, са устаљеним веровањем да кума не треба мењати. Резултат је приказан на графикону 37.

Графикон 37 – Да ли се слажете са устаљеним народним веровањем да кума не треба мењати без неке велике невоље?

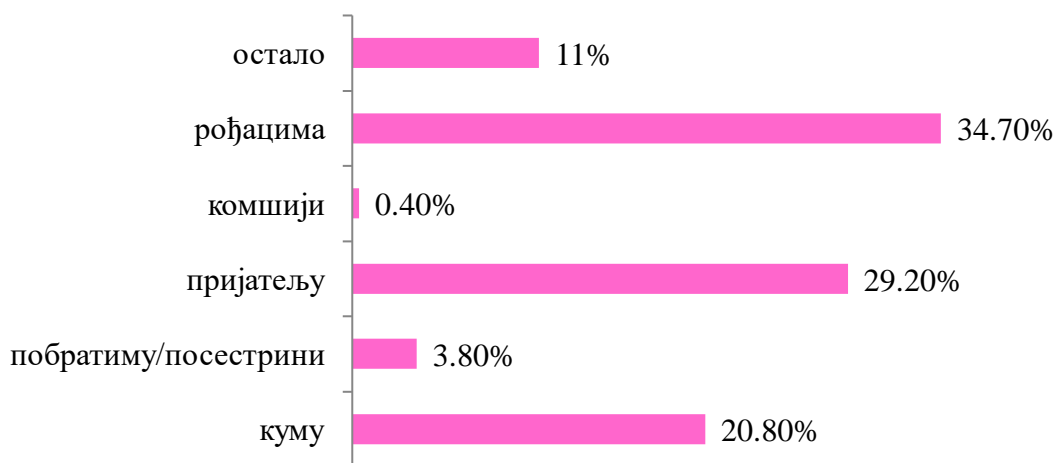
Са устаљеним народним веровањем да кума не треба мењати без неке велике невоље слаже се 86% испитаника. Место боравка ($X^2(1) = 2.52$, $p = 0.11$) и пол ($X^2(1) = 3.19$, $p = 0.07$) нису извор разлика у погледу овог веровања.

4.4.1.5. Духовно сродство као начин ширења социјалних веза

Пети циљ истраживања био је да се испита да ли је могуће посматрати духовно сродство као начин ширења социјалних веза. Као и у оквиру претходних циљева, и овде смо тестирали да ли су место боравка и пол извори разлика у односа према одређеним аспектима духовне везе; тестирање је вршено само у оквиру оних питања где је било могуће спровести анализу. Како бисмо то испитали осмислили смо 6 питања. Резултати ће бити приказани за свако питање појединачно.

У оквиру првог питања нас је занимало коме се најпре особе обраћају у невољи. Било је понуђено неколико опција, а задатак испитаника био је да означе особу која би била њихов први избор. Резултат је приказан на графикону 38.

Графикон 38 – Када сте у невољи, коме бисте се најпре обратили за помоћ?

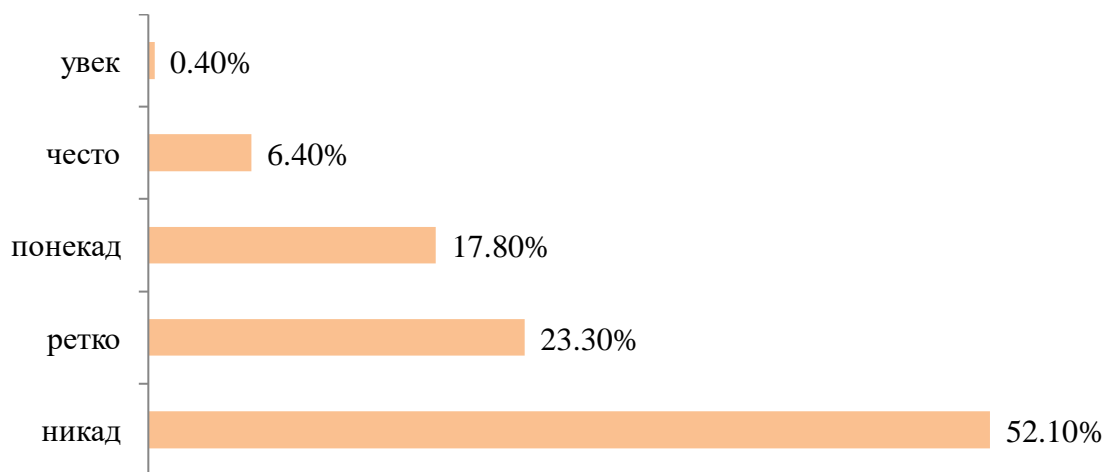
Највећи проценат испитаника је означио да би у ситуацији невоље помоћ потражио од родбине, нешто мањи проценат је означио пријатеља, а 20,8% навело је кума као своју опцију помоћи у невољи. Како је значајан део фреквенци у табелама контингенције мањи од 5, анализе тестирања разлика с обзиром на место боравка и пол нисмо спроводили.

Наредна два питања су усмерена на проверу блискости коју особе остварују са својим пријатељима. Односно, занимало нас је колико често се особе својим пријатељима обраћају са „брата“ или „сестро“? Резултат је приказан на графиконима 39 и 40 и у табели 19.

Графикон 39 – Колико често се својим пријатељима обраћате са „brate“?

Графикон 40 – Колико често се својим пријатељима обраћате са „sestro“?

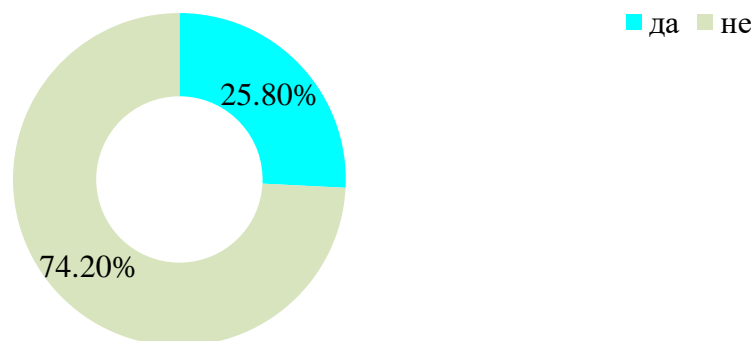
Табела 19 – Колико често се својим пријатељима обраћате са „brate“? С обзиром на пол испитаника

			ПОЛ		Укупно
			мушки	женски	
Ословљавање побратима/по сестрима именицом „brate“	никад	ословљавање	13,1%	86,9%	100,0%
		пол	9,8%	34,4%	25,8%
		кориговани резидуали	-4,1	4,1	
	ретко	ословљавање	22,0%	78,0%	100,0%
		пол	13,4%	25,3%	21,2%
		кориговани резидуали	-2,1	2,1	
	понекад	ословљавање	33,3%	66,7%	100,0%
		пол	23,2%	24,7%	24,2%
		кориговани резидуали	-,3	,3	
	често	ословљавање	64,5%	35,5%	100,0%
		пол	48,8%	14,3%	26,3%
		кориговани резидуали	5,7	-5,7	
увек	ословљавање	66,7%	33,3%	100,0%	
	пол	4,9%	1,3%	2,5%	
	кориговани резидуали	1,7	-1,7		
Укупно	кумство на раскрсници	34,7%	65,3%	100,0%	
	пол	100,0%	100,0%	100,0%	

Готово је уједначен проценат оних који се својим пријатељима често или понекад обраћају са „brate“ у односу на оне који то раде ретко или никад. У погледу тренда ословљавања пријатеља са именицом „сестро“, 75,4% испитаника то ради никад или ретко кад, понекад 17,8%, а често или увек свега 6,8% испитаника.

Резултати показују да у погледу ословљавања побратима/посестрима именицом „brate“ нема разлика с обзиром на место боравка испитаника ($X^2(4) = 6.42$, $p = 0.17$), али има у погледу пола ($X^2(4) = 43.15$, $p = 0.01$; Крамеров коефицијент износи 0.43 значајан је на ниво 0.01). Међу онима који су заокружили да се никада побратиму/посестрими не обраћају именицом „brate“ 86,9% је особа женског пола; док је међу онима који су навели да се често тако обраћају 64,5% је особа мушког пола. У ситуацији коришћења именице „сестро“, ових разлика нема ни у односу на место боравка ($X^2(4) = 2.01$, $p = 0.73$), ни у односу на пол испитаника ($X^2(4) = 0.89$, $p = 0.93$).

Графикон 41 – Да ли је Ваш кум вишег социјалног статуса од Вас?

Од укупног узорка, 25,8% испитаника има за кума особу која је вишег социјалног статуса, преосталих 74,2% испитаника су назначили да њихов кум није вишег социјалног статуса од њих. Место боравка ($X^2(1) = 0.01$, $p = 0.93$) и пол ($X^2(1) = 0.32$, $p = 0.57$) нису извор разлика у погледу односа социјалног статуса испитаника и њиховог кума.

Једно од питања се односило и на проверу учесталости остваривања духовног сродства побратимства/посестримства са особама друге вероисповести. Резултати показују да 1,7% испитаника има за побратима/посестриму особу муслиманске вероисповести; исти проценат, 1,7%, је навео да има побратима/посестриму католичке вероисповести.

4.4.1.6. Односи међу духовним сродницима

Шести циљ истраживања био је да се испита однос међу духовним сродницима (колико се воле, поштују, имају поверења једни у друге, колико им је тај однос битан, као и очување тог односа). Занимало нас је и да ли се тај однос разликује с обзиром на место боравка и пол испитаника. Како бисмо то испитали осмислили смо укупно 11 питања. Резултати ће бити приказани за свако питање појединачно.

У оквиру првих 6 питања занимало нас је колико особе поштују свог кума, колико му верују и колико га воле; као и колико поштују, колико верују и колико воле свог/ју побратима/посестриму. Резултати су приказани у табелама 20 и 21.

Табела 20 – на скали од 1 до 5 процените ($N = 234$)

	MIN	MAX	AS	SD
Колико поштујете свог кума?	2	5	4,86	0,45
Колико верујете у оданост свог кума?	1	5	4,77	0,60
Колико волите свог кума	1	5	4,53	0,79

Легенда: MIN – минимална вредност; MAX – максимална вредност; AS – аритметичка средина; SD – стандардна девијација

Имајући у виду просечну вредност и просечно одступање, можемо закључити да испитаници поштују и да имају поверење у свог кума. У погледу процене колико воле свог кума, испитаници у просеку испољавају став да воле свог кума, уз максимално просечно одступање до става који би се мога описати као „више волим него што не волим“.

Резултати показују да место боравка није извор разлике у погледу нивоа поштовања које особа има према куму ($t(143.80) = -1.07$, $p = 0.28$), колико у њега имају поверења ($t(141.17) = -1.25$, $p = 0.21$) као и колико воле свог кума ($t(232) = -0.12$, $p = 0.91$). Са друге стране, резултати показују да особе мушког и женског пола подједнако воле ($t(232) = -0.05$, $p = 0.96$) и имају поверења ($t(232) = -1.68$, $p = 0.50$) у своје кумове; међутим, особе женског пола ($AS = 4.92$, $SD = 0.31$) у просеку испољавају нешто већи степен поштовања према куму ($t(103.23) = -2.51$, $p = 0.01$) у односу на особе мушког пола ($AS = 4.74$, $SD = 0.61$).

Табела 21 – на скали од 1 до 5 процените ($N = 46$)

	MIN	MAX	AS	SD
Колико поштујете свог кума побратима/посестрину?	0	5	4,78	0,81
Колико верујете у оданост свог побратима/посестриму?	0	5	4,50	1,13
Колико волите свог побратима/посестриму?	0	5	4,48	0,91

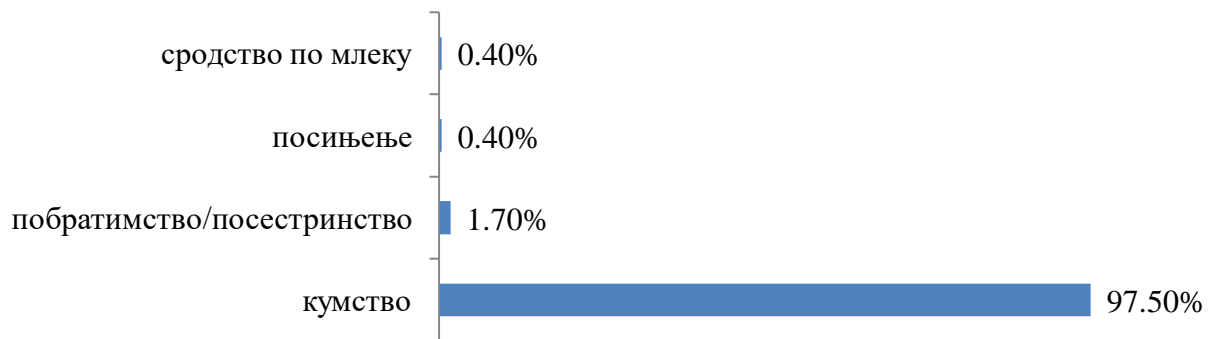
Легенда: MIN – минимална вредност; MAX – максимална вредност; AS – аритметичка средина; SD – стандардна девијација

Имајући у виду просечну вредност и просечно одступање, можемо закључити да испитаници поштују свог побратима/посестриму. У погледу процене колико верују свом/својој побратиму/посестрими испољавају у просеку позитиван став уз максимално просечно одступање до неутралног става „нити верујем нити не верујем“. У погледу просека можемо рећи да испитаници воле побратима/посестриму, али имајући у виду максимално просечно одступање треба имати у виду да неки испољавају и неутрални став „нити волим нити не волим“.

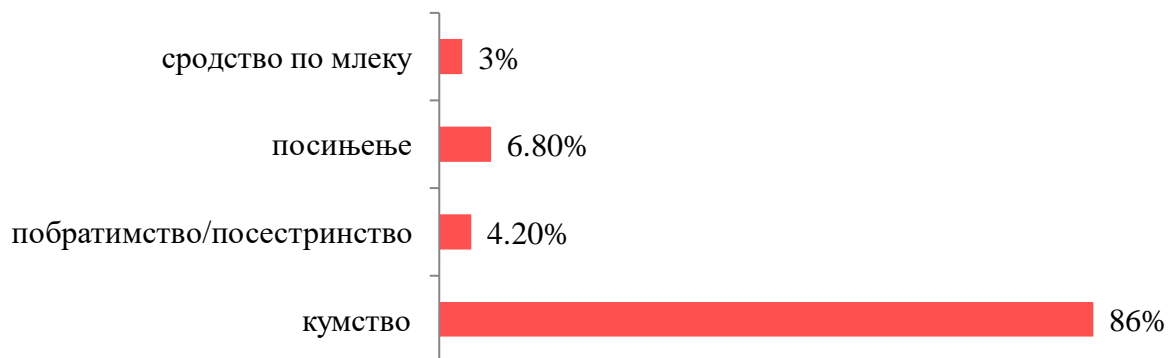
Резултати показују да место боравка није извор разлике у погледу нивоа поштовања које особа има према побратиму/посестрими ($t(44) = -0.86, p = 0.40$), колико у њега имају поверења ($t(44) = 0.26, p = 0.80$) као и колико воле свог побратима/посестриму ($t(44) = -1.82, p = 0.08$). Затим, резултати показују да особе мушког и женског пола подједнако воле ($t(44) = -0.46, p = 0.65$) и имају поверења ($t(44) = 0, p = 1$) и поштују ($t(44) = -0.49, p = 0.63$) свог побратима/посестриму.

Наредно питање се односило на проверу важности коју особе придају одређеном духовном сродству; односно, које духовно сродство сматрају неопходним и које има највећи значај. Резултати су приказани на графиконима 42 и 43.

Графикон 42 – Коју врсту духовног сродства сматрате неопходном?

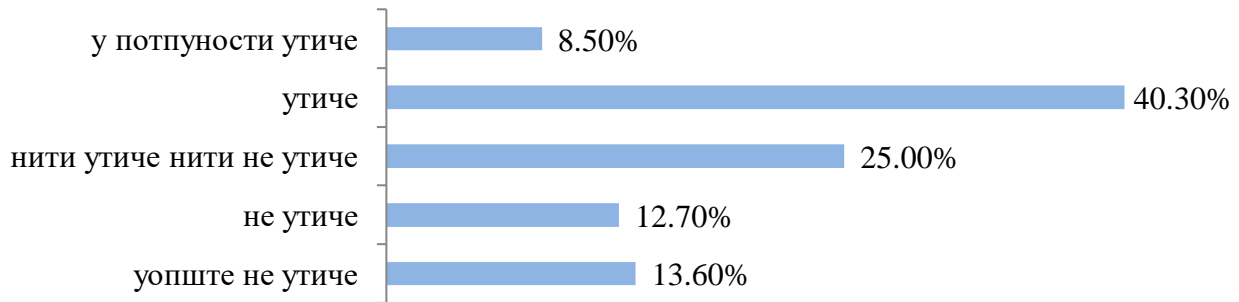
Графикон 43 – Које сродство, по Вашем мишљењу, има највећи значај?

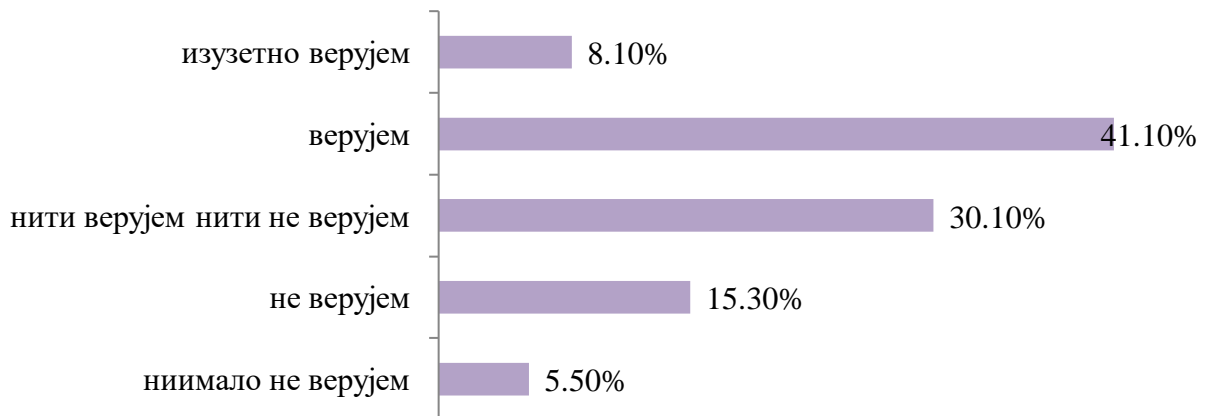
Од укупног броја испитаника, 97,5% сматра да је духовно сродство кумство неопходно; а 86% њих се слаже и са тврдњом да овај вид духовног сродства има највећи значај. Резултати показују да место боравка ($X^2(3) = 4.81, p = 0.19$) и пол ($X^2(3) = 7.56, p = 0.06$) нису извор разлика у погледу мишљења о значају одређене врсте духовног сродства.

Наредни сет питања односио се на проверу важности коју особе придају духовном сродству; колико је избор духовног сродника битан за властиту срећу, колико им је битно да остану у добрим односима, односно да не увреде духовног сродника и слично. Резултати су приказани на графиконима 44, 45, 46 и 47.

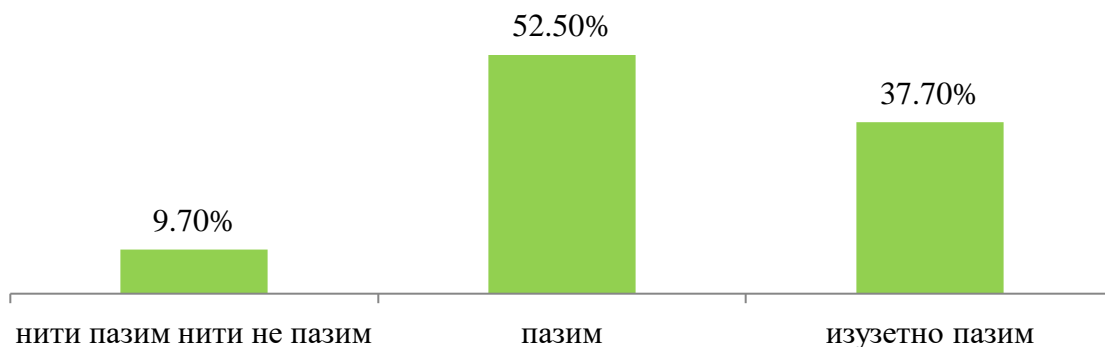
Графикон 44 – Колико избор кума може утицати на Вашу срећу? питање 30

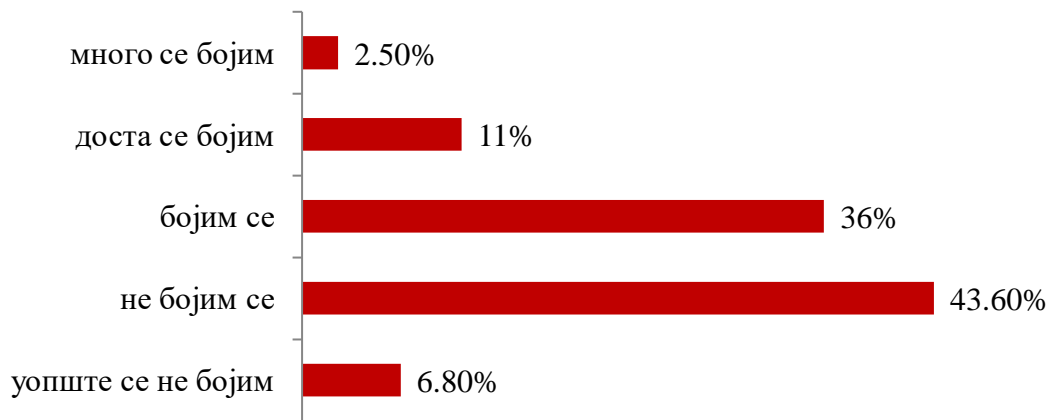
Графикон 45 – Колико верујете у грех прекинутог кумства?

Графикон 46 – У којој мери пазите да не увредите свог духовног сродника?

Графикон 47 – Да ли се бојите да ће Вам се десити нешто лоше уколико не испоштујете кума или побратима?

За скоро 50 % испитаника избор кума је веома важан је сматрају да то утиче на њихову срећу. Резултати показују да место боравка ($X^2(4) = 7.07$, $p = 0.13$) и пол ($X^2(4) = 1.45$, $p = 0.84$) нису извор разлика у погледу мишљења о ефекту избора кума везано за срећу особе. Да је прекидање кумства грех верује скоро 50 % испитаника. Резултати показују да место боравка ($X^2(4) = 4.10$, $p = 0.39$) и пол ($X^2(4) = 0.20$, $p = 1$) нису извор разлика у погледу веровања у грех прекинутог кумства.

Око 90% испитаника води рачуна да не увреди свог духовног сродника, при чему се скоро 50% испитаника боји да ће им се десити нешто лоше уколико не испоштују свог духовног сродника. Тенденција да се води рачуна о томе да се не увреди духовни сродник није повезана са местом боравка ($X^2(2) = 4.21$, $p = 0.12$) и полом ($X^2(2) = 1.58$, $p = 0.45$) испитаника; иста је ситуација и у погледу односа места боравка ($X^2(4) = 2.76$, $p = 0.60$) и пола ($X^2(4) = 7.50$, $p = 0.11$) испитаника са бојазни да ће се особи нешто десити уколико не испоштује духовног сродника.

4.4.2. РЕЗУЛТАТИ УПИТНИКА ОТВОРЕНОГ ТИПА

На одређени број питања у анкети²³⁶ испитаници су могли да упишу одговор. У наредном делу рада биће представљени одговори које сматрамо значајним, али и занимљивим у односу на тему коју истражујемо. Резултати ће бити приказани за свако питање отвореног типа на које смо добили одговоре.

4.4.2.1. Због чега сте се покумили?

На ово питање одговорило је укупно сто седамдесет шест (176) испитаника. Већина је одговорила да је наследила старо кумство или је њихов одговор да би учврстили пријатељство које траје дуго. Ипак, издвојили смо неколико одговора:

- „Велика је част и привилегија бити кум. То је израз огромног поштовања и уважавања од стране неког ко те жели за кума“;
- „Због жеље да са кумом будем увек повезана“;
- „Не знам због чега, наше кумство је доста старо, још од чукундеде“;
- „Зато што смо желели да учврстимо наше пријатељство и исто подигнемо на виши ниво“.

4.4.2.2. На шта се односи израз „кумство на раскрсници“?

Ово питање није било обавезног карактера, што је утицало на број испитаника који су дали одговор, њих сто тридесет један (131). Овај податак можемо узети у обзир када говоримо о недовољној информисаности особа ране одраслости о врстама кумства. Међу одговорима има и оних који говоре о томе да испитаници никада нису чули за то (укупно је седам ових одговора) или не знају (двадесет седморо испитаника је написало да не зна) шта то значи. Ипак, има и одговора који на прецизан и тачан начин објашњавају поменути израз:

- „Дете се остави на раскрсници, па ко први наиђе, постаје кум, тј. узима се за кума“;
- „Из прича сам чуо да су неке раније умирала деца, како би то престало веровало се да у зору изађе на раскрсницу и на прву особу на коју наиђе узме за кума“;
- „Кад у породици умру деца, родитељ изнесе новорођенче на раскрсницу, сакрије се и чека првог који наиђе. Пролазник који наиђе постаје кум и детету даје име како би се отерала зла коб. Често се дају имена попут Живко, Трајко, Стојан итд. како би дете живело“;
- „Постоји веровање да људима којима умиру тек рођена деца, морају да се закуну тј. изаберу новог кума тако што ће стати на раскрсницу и понудити кумство првом пролазнику који ту пролази“.
-

Било је и неколико занимљивих одговора:

²³⁶ У анкети је било питања која смо означили као обавезна, и оних на која испитаници нису били у обавези да дају одговор. За необавезна питања одлучили смо се из разлога што смо се водили претпоставком да тема коју истражујемо у анкети није свима позната. Претпоставка се испоставила тачном јер је мањи број испитаника одговарао на питања отвореног типа; тачније, одговарали су само они који су донекле упознати са темом.

- „Укидање породичног проклетства“;
- „Вероватно на стакленим ногама, питање колико ће још дуго трајати“;
- „То ми је страшно. Кумство на раскрсници“.

4.4.2.3. На шта се односи израз „кумство по невољи“?

Укупно је 87 испитаника одговорило на ово питање, од којих је већина дала објашњење које је у народу прихваћено. Међутим, за ову врсту кумства није чуло четворо испитаника, а има и оних који су написали да су чули, али да не знају шта то значи (укупно њих 23). Неки од следећих одговора су:

- „Да би се опростила тешка свађа или крвна освета“;
- „Када нешто не иде како треба онда се нађе нови кум како би све кренуло на боље“;
- „Кумство изникло након неке животне драме“;
- „Узвраћање велике услуге или кумство настало након заједничке невоље“.

4.4.2.4. На шта се односи израз „стриг“?

Одговарајући на ово питање, укупно је деведесет девет испитаника (99) дало свој допринос изучавању наше теме. Њих двадесет четворо (24) написало је да не знају, за „стриг“ није чуло троје испитаника. Двадесет седморо (27) испитаника поистовећују „стриг“ са крштењем, наводећи да је то чин када кум шиша детету косицу приликом крштења (углавном непосредно после чина крштења). Неколико испитаника одговорило је да се израз „стриг“ односи на обредно шишање детета, на прво шишање, односно „на увођење у веру“. Издвајамо одговор:

- „Кум треба да подшиша косу новокрштеног детета. То се ради на крштењу, уколико је ту; или накнадно, уколико није био присутан. Такође може бити и са иновернима, уколико је са неким муслиманом нпр. (пример из „Горског вијенца“)“

4.4.2.5. На шта се односи израз „посинити некога“?

Већина учесника анкете израз „посинити некога“ поистоветила је са усвајањем мушког детета. Од сто тридесет једног (131) испитаника, десеторо (10) испитаника одговорило је да не зна, а један (1) није чуо за овај израз. Међутим, иако се одговори односе на објашњење у вези са усвајањем детета, међу њима има разлике. Она се огледа у томе што су неки испитаници написали да посинити некога значи усвојити туђе дете, док су други одговорили да то значи усвојити дете својих рођака. Издвојили смо неколико одговора:

- „Прихватање супружничког детета као своје“;
- „Када се двоје супружника не остваре као родитељи они на неки начин посињују дете из своје блиске околине, обично дете својих рођака који ће их у старости пазити“;
- „Бити више него присан са неким ко није род“;

- „Иако није крвно сродство третирати га као да јесте, дати му презиме, постаје део породице“;
- „Именовати сродника као свог сина због настављања породичне лозе“;
- „Неко из фамилије не може да има потомство па посини дете од девера, заове, наравно уз благослов родитеља“.

4.4.2.6. Зашто се родитељи одлучују за посињење?

На ово питање одговорило је укупно двеста дванаест (212) испитаника. Углавном су сви написали да се супружници одлучују за посињење зато што немају своју децу, али и „најчешће зато што немају мушког потомка“, односно „сина наследника“. У једном одговору садржана је и практична сврха: „Често када немају своју децу, стари када нема ко да им помаже“.

4.4.2.7. Ако сте венчани, венчао Вас је:

Испитаници који су склопили брак, већина од четрдесеторо испитаника, колико је укупно одговорило на ово питање, написали су да их је венчао стари кум. Под старим кумом подразумева се кум који је крстио младожењу, или његов син, што указује на добро познат обичај да се кумство наслеђује. Овом приликом издвајамо два одговора, која се разликују од већине:

- „Кум који ме је крстио је сам дао благослов да узмем другог кума јер је он веома стар и да за кума узмем неког од мојих другова“;
- „Кум мог мужа нас је венчао. Јер кад се жена уда има и кума од свог мужа а кума који је мене крстио и даље поштујем“.

4.4.2.8. Како позивате кума на славу?

На ово питање одговорио је тридесет и један (31) испитаник. Одговори су углавном исти, не позивају кума на славу, његов долазак се подразумева. Неки испитаници су, ипак, одговорили нешто другачије:

- „Лично однети позивницу“;
- „Не посећујемо се за славе“;
- „Раније се кум заво погачом и ракијом, сад је све другачије, кум се зове телефоном. А раније није се кумство дружило, да не би дошло до неке замерке, несугласице, људи су се пазили кумства. Постоји изрека: на кумовој сенци да не загазиш, Бог на небу, кум на земљи“.

4.4.2.9. Наведите један разлог зашто бисте променили кума.

Увидом у одговоре на ово питање, потврђујемо напред донети закључак да се кум изузетно поштује. Наиме, двеста двадесет (227) испитаника одговорило је да никада не би променили кума, осим у случају да он то сам предложи, из одређених разлога. Међу одговорима има и оних који указују на могућност промене кума. Као један од разлога за промену кума наведен је и лош однос, односно издаја (шта год се под тим подразумевало) од стране кума. Према нашем мишљењу, значајни одговори на ово питање били би:

- „Ако није добар пример хришћанског моралног живота“;
- „Губитак блискости, непоштовање“;
- „Издаја“;
- „Кум се не мења и кумство остаје све до када он или неко од његових потомака више не жели да буде кум. Тако да нема разлога мењати кума као што се у данашњем свету и времену ради“;
- „Лаж, сплеткарење, разочараност“;
- „Морао би да буде јако озбиљан разлог за тако нешто. На пример, да се огреши о мене или моју породицу“;
- „Желим себи да бирам кума“;
- „Једино ако није међу живима“.

4.5. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА: ДИСКУСИЈА

Резултатима истраживања које смо добили квалитативном и квантитативном методом покушаћемо да потврдимо или оповргнемо хипотезе које смо поставили у методолошком делу рада.

4.5.1. *Хипотеза I*. Претпостављамо да су испитаници у великој мери информисани о духовном сродству, а највише о кумству као најраширенијој народној установи.

Најпре смо од свих информатора на терену највише података успели да забележимо о кумству, а онда су и испитаници у анкети показали исто. Кренули смо од анкетног питања у којем су испитаници морали да означе за које духовно сродство су чули. Могли су да одаберу више понуђених одговора. Сви су одговорили да су чули за кумство, а било је и означених одговора поред назива осталих врста духовног сродства и то:

- 100% испитаника је чуло за кумство;
- 87,70% је чуло за побратимство;
- 67,40% је чуло за посињење и
- 59,30% је чуло за сродство по млеку.

Сродство по млеку је, како Наташа Николић сматра, сродство које је настало „из нужде” (Николић (<http://www.anthroserbia.org/content/pdf/articles/d6b7ee3a34b041ebb1a642520504ffe0.pdf>, приступљено 01. 03. 2018) и карактеристично је за времена када су људи живели у заједницама и када су се жене порађале у кући. Из практичних разлога, новорођенче је на први подој стављала дојиља која би била крвни сродник или пак нека друга жена (обично из села) коју би позвали искључиво због подоја. На тај начин, неретко је спасавао и живот новорођенчета, будући да није било другог начина да се дође до адекватне хране. Наводимо два примера која смо забележили на терену: „Ја сам задајала. Девојчицу сам задојила, докторку ову у Лешак што је. Љиља докторица. Дође стрима њојна: Аман, мојој, пет шес месеци. Аман зааман, ајде каже, она није ону постелицу побацила не може, те да је вортлу, није имао лекар ни у Рашку, каже она не може, *’оће каже дијете да ни умре гладно* (Подвукла М. Миљковић), те ја одавде довдје сам је задајала. Но оста јадна неудата, а радовала сам се толико да се он уда. Поштује ме она, и она и сестра све ме зову мајко. Поштују ме и она и сестра. Њену сестру нисам задојила“ и „Ја сам и ја Вита задојила кад је га донела Зорка, мајка му, из Пазара. То је Видопв сина, овог Вида што седи овде. И дође Зорка, аман Радо, *ово ће дијете да ми умре* (Подвукла М. Миљковић), ја сам га задојила и он једне године, Бога ми има пет шес година напио се и вели за Зорку ово је број један, ово је број два мајка“.

На основу овога, сложили бисмо се са тврдњом коју износи Наташа Николић. Наиме, најмањи проценат испитаника који су чули за сродство по млеку можемо повезати са временом у којем наши испитаници живе. Конкретније, у вези са (не)потребом за трежењем дојиље, потенцијалне мајке по млеку, јер је време наметнуло једноставнији, а самим тим и практичнији, начин храњења новорођенчета. Ипак, њих 3, 40% означило је да има сродника (брата/сестру) по млеку. Треба, међутим, напоменути и то (ако је дозвољено позвати се на лично искуство) да сматрамо да овај начин назовимо га помагања новорођенчету и дојиљи постоји и данас, али не заузима, условно речено, статус сродства. Конкретније, однос међу том врстом духовних сродника нестаје са престанком потребе за храном.

По питању посињења, један одговор нам се чини посебно занимљивим: „То значи да том детету је настрадао брат близанац па морају да му нађу другог брата или сестру“¹. Овај одговор више би се односио на побратимство које је у вези са судбином такозваних једноданаца односно једномесечних. Међутим, не можемо бити сигурни у овај условно речено закључак јер постоји могућност да испитаник који је на тај начин одговорио познаје породицу која је из наведеног разлога посинила неко дете. Ипак, позитивно изненађује податак да је 32,20% испитаника чуло да неко од њихових познаника има посинка, а да је 20,30% њих чуло да неко од њихових познаника има брата/сестру по млеку. Тихомир Ђорђевић је обичај посињења објаснио пишући о томе као о потреби за продужењем породичне лозе и домаћег култа која није била карактеристична једино за задругу као начин организовања живота (Ђорђевић 1984/II), што је ово истраживање и потврдило, с обзиром на одговоре које смо добили: „Када се двоје супружника не остваре као родитељи они на неки начин посињују дете из своје блиске околине, обично дете својих рођака који ће их у старости пазити“; „Именовати сродника као свог сина због настављања породичне лозе“.

Да бисмо проверили постављену хипотезу да је кумство најраширенија народна установа, интересовало нас је:

- колико су испитаници упознати са одређеним врстама кумства;
- коју врсту духовног сродства сматрају неопходном.

Иако су сви у узорку означили да су чули за кумство, само мало више од половине њих је чуло за стрижду, 38,6% чуло је за кумство по невољи, а 35,6% зна за кумство на раскрсници. Скоро 72% њих познаје некога ко има побратима/посестриму, док је најмањи проценат оних који у свом окружењу познају некога ко има брата/сестру по млеку.

На питање коју врсту духовног сродства сматрају неопходном, 97,50% испитаника означило је кумство. Много иза њега је побратимство/посестримство, које за неопходно сродство сматра 1,70 % испитаника. Занемарљивих 0,40% испитаника рекло је да и посињење и сродство по млеку сматрају неопходним духовним сродством. Са друге стране, помало контрадикторно, испитаници су рекли да, по њиховом мишљењу, посињење има већи значај (6,80%) од побратимства (4,20%).

До сличних података дошли смо на основу теренског истраживања. Саговорници су нам, заправо, сведочили о постојању свих врста кумства. Неки од њих говорили су нам и о побратимству, док смо најмање записа збележили о посињењу и сродству по млеку. Сви поменути записи налазе се у посебном поглављу дисертације у којем су представљени резултати квалитативног истраживања.

На основу анализираних резултата, могли бисмо да закључимо да су наши испитаници у великој мери информисани о духовном сродству, а највише, како смо и претпоставили, о кумству којем придају и највећи значај.

4.5.2. *Хипотеза 2.* Претпостављамо да је обредно-обичајна пракса у вези са духовним сродством на Косову и Метохији још увек жива.

Како бисмо проверили постављену хипотезу, анализирали смо резултате добијене упоређивањем одговора испитаника на неколико питања из онлајн анкете. Питања су се односила на начин склапања духовног сродства, разлоге ступања у ту врсту везе, место орођавања и слично.

Једно од питања било је да испитаници означе ког духовног сродника имају. Највећи проценат, очекивано, одговорио је да има кума; далеко иза су они који имају побратима, а само 3,4% испитаника означило је да има сродника по млеку. Интересовали су нас, затим, одговори који се тичу разлога ступања у везу побратимства. У овом случају добили смо податак да се нико

од испитаника није побратимио/посестримиио због болести или због смрти брата односно сестре. Разлози због којих су испитаници остварили ову духовну везу тичу се највише учвршћивања већ постојећег пријатељства (91,70%) или зато што немају најближег крвног сродника, брата или сестру (незнатан 1,70% испитаника). Када је у питању место и начин орођавања, подаци су следећи: највећи проценат испитаника је овај чин спровео у својој кући, 19% њих се побратимило/посестримиио у кафани, а 15,5% у цркви. У ранијим етнографским записима о побратимству проналазимо сведочења о томе да се овај чин обављао у цркви, уз присуство свештеника. Ова анкета то потврђује. Са друге стране, саговорници који су нам сведочили о братимљењу/сестримљењу, нису ту везу склопили у цркви. Рекли су да су чули за братимљење/сестримљење које се обавља у цркви, али је један од одговора био: „И онда је овај, она ајде да се распитамо, и једном приликом свештеник је био код нас кући и ја сам га питала. И он је мени, овај, реко да, као, то може, али да смо ми пред Богом сви уствари браћа и сестре, да је можда боље сутра да узмемо једна другу за куму“ (Ружица Михајловић, Косовска Митровица). Остваривање ове врсте сродства, како је анкета показала, особе у раном одраслом добу на територији Косова и Метохије највише практикују „руковањем, љубљењем у образ три пута и ословљавањем именицом 'брате'“. Знатно мањи проценат испитаника је побратима/посестримиу стекао међусобним мешањем крви, а најнижи проценат апострофирањем имена Светог Јована. И то је у складу са одговорима на питање где су се побратимили/посестримиили: већина је то урадила код куће, 15,50% у цркви, док је 19% свог духовног сродника добило у кафани.

Претпоставили смо, такође, да се обредно-обичајна пракса у вези са свадбом и славом на Косову и Метохији још увек негује. Стога смо испитивали да ли су испитаници правили свадбу поштујући обичаје свога краја и, с тим у вези, на који начин су позвали главног госта, духовног сродника, кума, на свадбу, као и да ли су га даривали. Један од старијих обичаја приликом позивања кума на свадбу подразумевао је ношење погаче и ракије. Можемо да кажемо да се тај обичај у великој мери задржао (75,5% испитаника означило је овај одговор), као што се задржао и обичај даривања кума. Анкетом/упитником нису прецизирана питања која се односе конкретно на обредно-обичајну праксу, јер би то умногоме проширило истраживање, а није у тесној вези са формулисаним темом.

Обичај позивања кума са погачом и ракијом задржао се и када је у питању обележавање крсне славе (20,70% испитаника означило је овај одговор). Међутим, вредан је пажње и податак да преко 60% испитаника телефоном позива кума на славу. Око 16% је навело да кума не позива на славу из једноставног разлога – такав је обичај у средини у којој живе. И управо тих 60% испитаника, та већина дакле, представљају утицај времена у којем живе, али и сам начин живота.

Међусобни односи духовних сродника, као и односи унутар породица орођених страна, указују на то да су се одређени обичаји модификовали. У вези с тим, на пример, највећи проценат испитаника значио је да се брату или сестри свог побратима/посестримиие обраћа по имену, а има и оних који им се обраћају са побратиме и *побратимко*.

4.5.3. *Хипотеза 3.* Претпостављамо да постоји значајна разлика у одговорима испитаника о духовном сродству у зависности од:

- пола испитаника и
- места становања (градске или сеоске средине).

Полазећи од претпоставке да су жене главни „чувари“ и преносиоци народних обичаја и веровања, уопште народног стваралаштва, поставили смо хипотезу према којој претпостављамо да пол испитаника и средина у којој живе утичу на њихове одговоре. У вези са тим, полазимо и од претпоставке да су народне установе духовног сродства заступљеније у руралним него у урбаним срединама.

Када упоредимо одговоре мушких и женских испитаника, анкета показује да је више особа женског пола које су информисане о постојању сродства по млеку у односу на оне које нису. Са друге стране, готово је подједнак број испитаника мушког пола који су одговорили да су чули или нису чули за сродство по млеку. У погледу осталих врста духовног сродства: кумства, побратимства/посестримства и посињења не постоје разлике међу половима. Приметно је, међутим, да је међу испитаницима који нису чули за „кумство на раскрсници” највећи проценат особа женског пола. У погледу знања о постојању стриже и кумства по невољи ове разлике не постоје.

Када говоримо о посињењу, евидентно је да је већи проценат особа женског пола него мушког који нису чули за овај вид духовног орођавања. Већи је проценат особа мушког пола који су чули за ову врсту духовног сродства у односу на женске особе које су исто чуле за посињење (с тим што је ова разлика у процентима мање изражена).

Испитаници оба пола одговорили су процентуално слично на питање од кога су чули за одређену врсту духовног сродства. Углавном су сви чули од чланова породице, најпре од својих родитеља, а одмах потом и од бабе и деде. Интересантно је да је било означених одговора да су неки испитаници за сродство по млеку чули од свештеника. Истражујући ову врсту духовног сродства, нисмо наишли на неки податак о томе да су са овим питањем били упознати свештеници. Можемо само да претпоставимо да су из личног искуства свештеници чули за ову народну установу, али њихова улога приликом ступања у ову духовну везу није била апсолутно никаква.

Резултати показују да место боравка није извор разлика у погледу информисаности испитаника из градске и сеоске средине о постојању кумства (сви су назначили да су чули за ову врсту сродства), побратимства/посестримства, посињења и сродства по млеку.

Место боравка није извор разлика у погледу информисаности о постојању кумства на раскрсници, стриже и кумства по невољи.

Резултати показују да је место боравка (средина у којој испитаници живе) извор разлика једино у погледу посињења као врсте духовног сродства. Наиме, више је особа из градске средине који не познају некога ко је у овој врсти духовне незе са неким у односу на особе из сеоске средине. Са друге стране, подједнак је проценат особа и из градске и из сеоске средине међу особама које знају некога ко је остварио ову духовну везу. Већи број испитаника који не познаје никога ко има посинка или је нечији посинак је из градске средине, што би се можда могло довести у везу са чињеницом да се традиција више негује у руралним него у урбаним срединама. Односно, како је велики број испитаника посињење поистоветио са усвајањем, можемо да претпоставимо да се обичај посињења у градској средини, под утицајем времена и промена које модерно доба носи, модификовао управо у усвајање. На димензијама кумства, побратимства/посестримства и сродства по млеку ове разлике не постоје.

Место боравка и пол нису извор разлика у погледу начина на који особе позивају кума на славу. Иста је ситуација и код позивања кума на свадбу.

Резултати показују да је нешто већи проценат особа из сеоске средине који имају побратима у односу на особе из градске средине. На питање „Који српски обичаји се не могу замислити без кума“, у оквиру којих су испитаници могли да означе више одговора, добили смо следеће резултате: незаобилазно је присуство кума на крштењу (98,70%), затим на свадби (88,60%), на рођендану (25, 80%), а најмањи број испитаника одговорио је да је кум неизоставан на сахрани и слави. Очекивали смо да у овом случају добијемо другачији одговор, у складу са чињеницом да се ни крштење, а ни венчање не могу обавити без кума који је у тим приликама изузетно битан. Узимајући у обзир место боравка испитаника, дошли смо до закључка да је међу свим испитаницима који су одговорили да присуство кума није неопходно на рођендану више оних из градске средине. Сличне смо резултате добили и када су у питању одговори на питање

колико је присуство кума неопходно на слави. Средина у којој испитаници живе јесте извор разлика у погледу одабира кума за венчање. У сеоској средини је већи проценат оних који су навели да их је венчао кум који их је и крстио, затим они које су навели опцију „остало“ (доминантни одговори су „кум који је крстио мог супруга“, „кум који је венчао мог свекра и свекрву“ и „син или унук мог кума – старо кумство“), а најмањи је проценат оних који су одабрали пријатеља за кума. У градској средини је највећи проценат оних који су за венчаног кума позвали пријатеља. И ту можемо да направимо паралелу са теренским истраживањем у оквиру којег смо забележили да је изузетно важно наставити традицију наслеђивања кумства. Од саговорника старијег животног доба добијали смо искључиво одговоре да се кум наслеђује, а од саговорника који су у млађој животној доби добијали смо и другачије одговоре (од тога да им није јасно зашто се од кума мора тражити благослов/опрост до тога да је условно речено најнормалније да за кума позову најбољег друга): „Ми смо једва Лазара мог убедили, кад је било, ево нана је ту, нек исприча, зашто да узимам то старо кумство, ја имам другаре, ја ћу друга да узем, међутим, кум није дао благослов. Кад је Милан отишо да пита, кум је реко нек је са срећом, видећемо дал' ће да буде овај кум из Врњачке Бање или ја ако случајно дођем. И онда Лазар Ма шта ме брига као, мене то не интересује, ја ћу да узем. Он уопште није свесан. И ми кажемо како бре. Ја сам га убеђивала зато што сам ја чула за то. Док по Београду то је сасвим нормално. Они имају једног кума који те венча, другог кума који крсти дете. Тако они узимају. И Лазар је то чуо, наравно. Шта има везе? Ја ћу да узем кума да будем као кум ту, да буде мени друг, да је близак, да ово да оно, а нана нам упорно прича како са кумом не треба да си, та ранија веровања, да си ваљда толико близак“. Веровање по којем ваља наследити кума у вези је са кумом као духовним заштитником целе породице па се његовом неблагословеном заменом увек очекује нека зла коб/судбина. То су нам потврдили саговорници приликом теренског истраживања. Подаци из анкете су следећи: одговори да се кум може променити без благослова и да се то не сматра грехом нису бројни. Заправо, највећи број испитаника, њих 37,3% рекао је да сматра грехом ако је неко одбио да некоме буде кум, а 41,10% изјаснило се да верује у грех прекинутог кумства. На то питање, 30,10% испитаника рекло је да нити верује нити не верује, а није занемарљив ни број од 8,10% испитаника који се изјаснио да изузетно верује. Са друге стране, у грех прекинутог кумства нимало не верује 5, 50% испитаника. Испитаници оба пола, већина њих, сматра да се кумство не одбија. И то сматрају већином испитаници женског пола. Теренско истраживање показало је да саговорници оба пола и независно од средине у којој живе верују да ће им се десити нешто лоше уколико промене кума без његовог благослова.

У оквиру ове хипотезе желели смо да проверимо фреквентност употребе именице „brate“ приликом обраћања свом духовном сроднику. Показало се да се испитаници мушког пола (укупно 64,5%) чешће обраћају свом побратиму на тај начин од испитаника женског пола.

4.5.4. *Хипотеза 4.* Претпостављамо да се на духовно сродство данас донекле може гледати као на начин ширења социјалних веза.

На основу истраживања које се заснива на корпусу песама, полазимо од ситуације да је неретка појава да су две духовно орођене стране другачијег друштвеног статуса или друге националности и вероисповести. Стога смо у анкети поставили неколико питања са циљем да проверимо да ли се на духовно сродство данас може гледати као на начин ширења социјалних веза. 25,80% испитаника потврдило је ову хипотезу, означивши да је њихов духовни сродник вишег социјалног статуса од њих, док је доста већи проценат (74,20%) на основу чијих одговора постављену хипотезу не можемо у потпуности да потврдимо. Ипак, није занемарљиво истаћи да је 1,7% испитаника навео да за побратима/посестриму има особу муслиманске вероисповести, а

исто толики проценат испитаника рекао је да има побратима/посестриму католичке вероисповести.

На терену смо чули и забележили да духовно орођавање може представљати вид ширења социјалних веза, будући да су те везе склапане из невоље између људи из различитих средина, различитог друштвеног положаја или иновераца. Није се знало коме ћете се обратити за помоћ када сте у невољи позивајући се на Светог Јована.

4.5.5. *Хипотеза 5.* Претпостављамо да у народној традицији духовно сродство има изузетан значај и да се по значају и поштовању неретко ставља изнад крвног сродства.

У вези са изнетом хипотезом значајан нам је резултат да је само 3% испитаника рекло да за промену кума није потребно тражити благослов. Са друге стране, 97% рекло је да је благослов од кума неопходан уколико желимо да раскинемо ту духовну везу. Уколико се кумство тек тако прекине, без благослова, 8,10% испитаника изузетно верује да је то грех, 41,10% испитаника верује, а само 5,50% испитаника нимало не верује. То само потврђује веровање које је у народу дубоко укореењено, а које су нама потврдили и саговорници приликом разговора са њима: „Значи, кума не мож да промениш докле га не питаш. Не треба, мож да га промениш, не он, дал ће да те куне дал ће да се љути, то је друга ствар, сасвим друга ствар. Нећеш више да ти буде кум и не јављаш му се, можеш, ал није то; то није верски. И обично, обично, кад после нема неког напретка, е оно ми смо, без знања његовог, променили кума“ (Вукоје Утвић, Зубин Поток). Са друге стране, у оквиру отвореног питања да наведу неки разлог зашто би променили кума, двеста тридесеторо (230) испитаника одговорило је да никада не би променили кума (у том смислу, ову духовну везу можемо сматрати нераскидивом), а они који су навели да се кумство може раскинути, одговорили су да је за то потребан опрост, односно благослов од кума за који можемо сами да замолимо или који и сам кум може да предложи. Слични су одговори и на питање „Да ли се слажете да кума не треба мењати без неке велике невоље“, на које је 86% испитаника рекло да се лаже, а осталих 14% негирало је ову тврдњу.

Највећи проценат испитаника сматра да се кумство не одбија, односно да није могуће рећи „не“ уколико Вас неко позове да му будете кум/кума. Међутим, мишљење о томе да ли је одбијање кумства грех је подељено. Нешто већи проценат испитаника сматра да је грех одбити кумство, затим мало мањи проценат сматра да такав поступак није грех, преосталих 30,5% испитаника не зна да ли да овај вид опхођења наведе као грех. Велика већина је на свадбу звала кума са погачом и ракијом и даривала је кума. Преко 60% испитаника написало је да је кума позвало телефоном на славу. Око 16% посто је навело да кума не позива на славу јер је такав обичај у средини у којој живе. 89, 8% куму указује поштовање на слави тако што му оставља место у чело софре. 83,10% испитаника означило је да подједнако треба поштовати и крштеног и венчаног кума. Овом приликом доносимо само кратке записе о значају кумства као духовног сродства и поштовања које се указује куму као духовном сроднику. Први се односи на позивање кума на славу и даривање на свадби:

„Како, ти идеш са колачем, умесиш погачу, обавезно што није то весеље, но слава. Не, не не напушта се слава. Слава се слави увек које прави домаћин, ко је прави Србин, ко право поштује Бога. Дарове, Бога ми дарове куму треба најбоље“ (Видинка Васић, село Сендо, општина Звечан).

Други се односи на место које је намењено куму на слави:

„И сад је столица посебна куму у вр совре. И сад њена мајка пита моју сестру од ујака из Смедерева зашто је ова столица овде. Е то је за кума та столица, њој је то било чудно. Кум још није дошао и та столица остаје у вр совре. То је за кум јел овде је много је много, каже, се поштује кум“ (Биљана Михајловић, Косовска Митровица).

Када упоредимо податке које смо забележили на терену и резултате квантитативног истраживања у вези са изнетом хипотезом, можемо да изведемо следећи закључак: српски народ на Косову и Метохији духовно сродство по значају сматра еквивалентним сродству по крви. Међутим, неприкосновеним се у народу сматрају две врсте овог сродства: кумство и побратимство. Са друге стране, рекли бисмо да друге две врсте сродства, посињење и сродство по млеку, немају толики значај, иако се у народу на њих гледа такође са великим уважавањем.

Највећи проценат испитаника одговорио је да се ретко виђа са својим кумом, а да се са њим чује само за празнике. Сваки дан се са кумом дружи само 3% испитаника. Шта нам то говори? Број од 3% показује да су на то питање на тај начин вероватно одговорили они који за кума имају доброг пријатеља, док су они који су наследили кума написали да се ретко виђају са њим. Испитаници се ретко чују и са својим побратимом/посестримом.

Међу испитаницима, како смо приметили, доста је оних који чувају традицију подручја на којем живе. 20,70% испитаника на славу и свадбу кума зове са погачом и ракијом, али опет највећи проценат испитаника модификовао је начин позивања кума.

Крајње питање које постављамо јесте да ли, уопште, можемо уочити одређена правила када је у питању духовно сродство у народној традицији, његов значај за становнике Косова и Метохије и односи међу духовним сродницима. На то питање није једноставно одговорити. Стога закључак може бити једино произвољан.

Највећи број испитаника не слаже се са констатацијом да се образовањем губи популација која негује старе српске обичаје. Такође велики број испитаника не слаже се ни са констатацијом да се људи који негују старе српске обичаје могу сматрати примитивним. Резултати су показали да нема разлике у одговорима у односу на средину или пол испитаника. Штавише, испитаници су се изјаснили да сматрају да неговањем духовног сродства треба доприносити очувању српске традиције. Резултати, такође, нису показали да су пол и средина извор разлика у одговору на ово питање.

5. ЗАКЉУЧАК

5.1. Закључна разматрања

Мотив духовног сродства у народној поезији Срба са Косова и Метохије обрађен је са аспекта методолошког плурализма. Намера нам је била да теми приступимо првенствено са становишта фолклористике, због чега смо истраживање усмерили на публиковане песме са ове територије (Јастребов 1889; Дебељковић 1984; Бован, Љубица и Даница Јанковић, „Цариградски гласник”²³⁷, Бранислав Нушић, Татомир Вукановић), ексцерпирајући из грађе и анализирајући примере песама у којима је дат/приказан мотив којим смо се бавили. Како бисмо дошли до поузданих закључака и проверили жилавост народних установа духовног сродства, а водећи се чињеницом да „фолклористика може само добити применом, комбиновањем и поређењем различитих методологија“ (Илић 2005: 334), наше истраживање наметнуло је/само је сугерисало и теренски рад те бележење народних веровања, обреда и обичаја у вези са духовним сродством. Ово истраживање требало је да послужи за утврђивање улоге духовног сродства у очувању и додатном развијању свести појединца о његовом значају. Приликом истраживања, издвојили смо живе облике духовног сродства, покушали да забележимо разлоге склапања ове духовне везе и, преко савремених теренских записа, проучавамо (комплексан) однос између духовних сродника. Из истог разлога, али и са циљем да проверимо „истинитост (тачност) радних хипотеза“ (Вучинић Нешковић 2013: 53) одлучили смо да спроведемо још једно истраживање – анкетно. У једном делу дисертације приказани су и резултати тог квантитативног анкетног истраживања на узорку од двеста тридесет шест људи узраста раног одраслог доба. Један од циљева био је да упоредимо резултате добијене анкетом са подацима односно сазнањима из разговора са саговорницима те да покушамо да их повежемо са мотивом духовног сродства у народним песамама. Резултати до којих смо дошли приказани су у наставку.

Рад се састоји из неколико тематских целина. Уводни део рада сачињава предмет и циљ истраживања. Након тога, дат је и преглед досадашњих истраживања духовног сродства. Како у изучавању ове теме предњаче етнологи и етнографи, првенствено смо се ослонили на етнолошку и етнографску литературу (Милосављевић 1914; Ердѣљановић 1936; Дробњаковић 1960; Кајмаковић 1974; Bandić 1980; Ђорђевић 1984; Нушић 1986; Филиповић 1991; Чајкановић 1994; Зечевић 2008), али смо у обзир узели и досадашња истраживања антрополога (Јовановић 2000) и лингвиста (Ракић 1969). Од фолклористичких истраживања, у теоријском делу осврнули смо се на студију Снежане Самарџије (2008; 2018) која духовно сродство посматра као важан чинилац приликом карактеризације епског јунака, и на монографију Данијеле Петковић (2019) која, између осталог, пратећи јунака у одређеним сижеема отвара могућност „за секундарну типологију чланова породице и рођака формирану у односу на протагонисту (отац, мајка, брат, сестра, ујак, љуба, кум, побратим)“ (Петковић 2019: 223–224). Није нам познато да су се остали проучаваоци српске народне књижевности у целини бавили питањем духовног сродства, па је то један од разлога (уствари главни разлог) зашто смо у нашем истраживању кренули од резултата добијених у наукама сродним фолклористици. Констатовано је да је духовно/ритуално или вештачко сродство познато свим словенским народима, а да његове трагове можемо тражити још у прадавним временима. Иако су поједини истраживачи у духовно сродство сврстали и призећивање, војводство, старосватство, на Косову и Метохији, ослањајући се на досадашње

²³⁷ Коришћено је фототипско издање које је објавио Владимир Бован под називом *Народне умотворине на тстраницама Цариградског гласника*.

записе Татомира Вукановића и Бранислава Нушића, ова духовна веза подразумева кумство, побратимство/посестримство, посињење и сродство по млеку. Све наведене народне институције пронашли смо и на терену који смо истраживали. Трећи део рада сачињава методолошки оквир истраживања у оквиру којег је дефинисан предмет и циљ истраживања, задаци, хипотезе, узорак, методе и технике, варијабле истраживања. Образложење методолошког приступа и значај истраживања такође је представљен у овом делу рада.

У централном делу налазе се поглавља која су посвећена свакој врсти духовног сродства понаособ. У овом делу, ипак, недостају поглавља која се односе на посињење и сродство по млеку као мотив који се јавља у народној поезији, из једноставног разлога: у народним песмама Срба са Косова и Метохије нисмо пронашли ниједан од ових мотива. Резултате истраживања поделили смо на три дела. У првом делу анализирали смо народне песме Срба са Косова и Метохије у којима је опеван мотив духовног сродства. Други део садржи грађу са терена односно савремене теренске записе и њихову анализу. У трећем делу дати су резултати спроведеног анкетног истраживања. Кренули смо од претпоставке да је мотив заступљен у већини жанрова народне поезије с ових простора, што је истраживање и потврдило. Пронашли смо га у јуначким песмама (највише у тематском кругу о Марку Краљевићу, у песмама средњих времена/хајдучког и ускочког циклуса), али и у легендарним, новелистичким песмама и баладама. Када је у питању лирска народна поезија, мотив је најзаступљенији у сватовским песмама, док се показало да га у одређеним жанровима уопште нема. У оквиру овог дела посматрали смо најпре мотив побратимства/посестримства у епској поезији те функцију тог духовног сродника. Однос духовних сродника изузетно је комплексан, а његова функција може бити споредна, сведена само на пружаоца информације, скрајнута са главног тока радње или, примарна у тој мери да сродник постаје помагач протагонисти, његов једини потенцијални спас и својом појавом утиче на главни ток радње. Како је за главног јунака веома битан однос према другим ликовима у песми, наилазили смо на сижее у којима се на формирање карактеризације главног јунака гледа управо кроз његов однос према духовном сроднику. Комплексан однос подразумева част, поштовање, али и обавезу коју духовни сродници имају једни према другима, али и према крвним сродницима свог побратима/посестрима. Дешава се да се побратимски однос тројице јунака учвршћује кумством и деверством, с тим што до тога не долази вољом самих духовних сродника већ као један од начина разрешења могућег конфликта. Такође се примећује да јунаци епских народних песама са Косова и Метохије за побратима имају Турчина, што је изражено у песмама хајдучког и ускочког циклуса, а доводи се у везу са потврђеним начином склапања духовног сродства међу непријатељским странама ради измирења или ради пружања помоћи у немирнодопским временима односно условима. Међутим, има и изузетака од ових закључака, с обзиром на то да је у неким сижеема духовни сродник приказан као негативан лик. О томе је било речи у одељку који се односи на (не)верне побратиме у епској поезији. Побратимство између људи различитих конфесија пронашли смо и на терену при чему се као главни разлог ступања у ту духовну везу наводи заштита од опасности. Учвршћивање побратимских односа кумством такође је познато у традицијској култури српског народа на северу Косова и Метохије, с тим што су разлози преласка из једног духовног сродства у друго (из побратимства у кумство) другачији. Док се у песмама пева о учвршћивању односа као о једином могућем решењу којим се спречава сигуран конфликт, у традицијској култури као једини разлог наводи се поуздано/верно пријатељство које духовни сродници желе још више да учврсте везом кумства будући да, према традицијским правилима, побратимски однос траје за живота двојице побратима, а кумство се преноси на њихове потомке. У вези са овим, анкетно истраживање је показало да је кумство најраширенија народна установа те да се по броју испитаника и њихових одговора на ово питање, духовна веза кумства ставља изнад духовне везе побратимства. Наиме, иако су сви у узорку означили да су чули за кумство, само мало више од половине њих је чуло за стрижду, 38,6% чуло је за кумство по невољи, а 35,6%

зна за кумство на раскрсници. Скоро 72% испитаника познаје некога ко има побратима/посестриму, док је најмањи проценат оних који у свом окружењу познају некога ко има брата/сестру по млеку. На питање коју врсту духовног сродства сматрају неопходном, 97,50% испитаника означило је кумство. Много иза њега је побратимство/посестримство, које за неопходно сродство сматра 1,70 % испитаника. Занемарљивих 0,40% испитаника рекло је да и посињење и сродство по млеку сматрају неопходним духовним сродством. Са друге стране, помало контрадикторно, испитаници су рекли да, по њиховом мишљењу, посињење има већи значај (6,80%) од побратимства (4,20%).

Као и у песмама, и савремени теренски записи показали су комплексан однос међу духовним сродницима, од разлога и начина склапања духовног сродства до поштовања обавезе које оно подразумева. Да бисмо то проверили анкетом, поставили смо хипотезу према којој је обредно-обичајна пракса у вези са духовним сродством на Косову и Метохији још увек жива. Међусобни односи духовних сродника, као и односи унутар породица орођених страна, указују на то да су се одређени обичаји и обреди модификовали. Истраживање је показало да још увек постоји обичај позивања кума на свадбу, и на крсну славу, са погачом и ракијом. Такође се задржао и обичај даривања кума на свадби. Са друге стране, када је у питању духовна веза побратимства/посестримства, ову хипотезу не можемо сматрати потврђеном. Ову врсту сродства, како је анкета показала, особе у раном одраслом добу на територији Косова и Метохије највише остварују „руковањем, љубљењем у образ три пута и ословљавањем именицом 'brate'“. Знатно мањи проценат испитаника је побратима/посестриму стекао међусобним мешањем крви, а најнижи проценат апострофирањем имена Светог Јована. Највећи проценат испитаника означио је да се брату или сестри свог побратима/посестриме обраћа по имену, а има и оних који им се обраћају са 'побратиме' и 'побратимко'.

Када је у питању посестримство у епској поезији, показало се да посестрима има значајну улогу у животу духовног сродника. Она је саветодавац, пружалац информација, избавитељ из ропског положаја, појитељ вином, особа од поверења, духовни сродник крвном сроднику свог побратима. Она је реална жена, али и натприродно биће, вила. Све њене функције (жртва, саветник, гласник, исцелитељ, противник, помоћник), што указује на њену амбивалентност, сублимиране су у категорији посестриме. У песмама са Косова и Метохије вила је углавном лик опеван у сужеима о Марку Краљевићу. На овај начин, као духовни сродник, вила утиче на нијансирање лика епског јунака који је иначе у епској песми увек у фокусу, и то, рекли бисмо, можда највише од осталих женских ликова који својим функцијама учествују у грађењу лика епског јунака. Томе би главни разлог могао бити тај што је у митолошком систему управо она лик који је, као и јунак у епском систему, *in medias res*. Вилин супститут са истим функцијама јесте крчмарица. У анализираним песмама крчмарице су индивидуализоване (Мара или Јана) од којих се (од чијих се негативних утицаја) протагонисти бране позивањем за духовног сродника. У појединим песмама, функција посестриме као да треба да истакне две приоритетне ствари: спремност протагонисте на одбрану девојачке части, и спремност на одазивање духовног сродства. Мотив посестримства у приповедним песмама није много заступљен (у бајкама у стиху га налазимо у једној песми, у легендама у стиху у две песме, у једној балади и једној новелистичкој песми). Анализа ових песама показала је да до духовног орођавања долази онда када је главни лик у некој невољи. Девојке које западну у невољу или оне које желе да задрже своју част прибегавале су изненадном братимљењу, чиме су се спасавале од извесне невоље и сигурног обљубљивања. Када је у питању мотив побратимства/посестримства у народној лирској поезији са Косова и Метохије, истакли бисмо невелик број песама са мотивом духовног сродства. Очекивано, мотив је најзаступљенији у сватовским песмама с обзиром на улогу коју овај духовни сродник има у сватовским обичајима. Издвојили смо песму у којој је побратимство између момка

и девојке у функцији чувања девојачке честитости док се не прође гора, при чему је свадба стављена изнад институције побратимства. Анализираних песме показују да до духовног орођавања долази онда када је протагониста или потенцијални духовни сродник у критичној ситуацији, при чему место и време духовног орођавања нису битни јер су обе ове категорије условљене тренутком у којем се у духовном сродству налази једини спас. За разлику од тога, у традицијској култури, узрок склапања посестримства/побратимства одређује место и време обредно-обичајне праксе у вези са духовним орођавањем. Посестримство/побратимство се тако склапа рано ујутру, на непознатом гробу, на било ком гробу или било где, при чему се поштују и одређене ритуалне радње. Сличности међу разлозима ступања у посестримски/побратимски однос огледају се у невољи (болест, неприлика) у којој се потенцијални духовни сродници налазе, и јакој пријатељској вези коју желе да учврсте. Народна традиција, међутим, како су савремени теренски записи показали, чува и друге разлоге склапања духовног сродства при чему је циљ остваривања ове везе увек исти: напредак у сваком погледу. Разлози духовног орођавања које смо забележили од саговорника (једноданци/једномесечни, умирање деце, болест) указују на још увек живо паганско поимање живота и света, иако саговорници кажу да се труде да живе хришћанским начином живота (одлазе у цркву, славе славу, обележавају и поштују верске празнике). Анкетно истраживање показало је да су испитаници који су се побратимили/посестримили са неким, то урадили како би учврстили пријатељску везу или зато што немају најближег крвног сродника, односно рођеног брата или сестру. С тим у вези, највећи број испитаника означио је да је посестриму/побратима „добио“ у кући, мањи број је побратима/посестриму стекао у цркви, а најмањи број у кафани. Склапање овог духовног сродства због болести или због смрти брата односно сестре једног од духовних сродника, за разлику од саговорника на терену, њима није познато. Једна од постављених хипотеза односила се на духовно сродство као начин ширења социјалних веза, при чему се истичу одговори према којима је 1,7% испитаника навео да за побратима/посестриму има особу муслиманске вероисповести, а исто толики проценат испитаника рекао је да има побратима/посестриму католичке вероисповести.

Следећи део рада односи се на мотив кумства у српској народној поезији са Косова и Метохије. Песме показују да је улога кума изузетно значајна и да је куму указивано велико поштовање, и то приликом обраћања и при дочекивању духовних сродника, приликом даривања, испраћања духовних сродника, наздрављања на свадби, тражења помоћи услед ропског положаја. Када разматрамо, конкретно, мотив кумства у епским песмама, као закључак се само издваја неверно кумство које народни певач апсолутно увек сурово кажњава, без прилике да се грешник искупи. На тај начин народни певач условно речено слушаоце подсећа на светињу кумства. Од лирских песама, кумство је најзаступљеније међу сватовским песмама, а од осталих врста лирских песама овај мотив проналазимо само још у једној верској песми. У сватовским песмама кум је најважнији гост, неприкосновени, а његова најприоритетнија функција је брига о младожењи и невести. У сложеном обреду прелаза кум посредује између младожење и предака, па даривање које се јавља у песмама повезујемо са жртвом која се приноси прецима. Истакли бисмо оне песме у којима је између мотива духовног сродства и мотива љубави, према интензитету важности, стављен знак једнакости. Младић који је позван за кума, институцију кумства ставља изнад љубави коју осећа према невести. Али, са друге стране, долази до побуне срца против које се разум не може борити и кум изговара (анти)клетву којом невесту жели за себе. У традиционалној култури српскога народа на Косову и Метохији, како је теренски рад показао, облике кумства чува обредно-обичајна пракса, а кум представља најважнију особу у колективној свести. Њему се указује посебно поштовање јер се верује да ће непоштовање кума бити строго санкционисано. Једном речју, поштовање кума значи напредак у сваком погледу, непоштовање – суноврат појединца или неког његовог потомка, неретко и целе породице. Што се тиче улоге кума у обичајима животног циклуса, констатовали смо да је још увек жив обичај шишања детета, али

смо приметили и да он више не постоји самостално већ се одвија у склопу обреда крштења. Колектив води рачуна о томе да дете које треба да се крсти, а самим тим и шиша, треба да буде у првој или трећој години живота, што повезујемо са значењем које бројеви имају у српској традиционалној култури. Обред шишања био је познат и косовскометохијској заједници муслиманске вероисповести, који се код њих задржао из старе вере, а из казивања које смо забележили сазнали смо да је један од разлога шишања уствари оздрављење особе која се шиша. Саговорници су посведочили да се и кумство (уосталом, као и побратимство) може склопити из нужде, односно невоље, при чему се под невољом подразумева умирање новорођенчади и, уопште, деце. Кум је на овим просторима светиња. Иако је у народу раширено веровање да се кум не мења, сведочења наших саговорника указују и на то да се у појединим ситуацијама кум може променити. Да би кренуо напредак, народ верује да од кума треба тражити опрост односно благослов. Верује се и да треба тражити благослов од кума ако је он тешко болестан, јер такво његово стање може негативно утицати на породицу која крсти или венчава. Неблагословена промена кума не води добром. У вези са овим усаглашена су казивања саговорника са одговорима испитаника/учесника у анкети који су, између осталог, рекли да се ниједан обичај животног циклуса односно ниједан обред прелаза (рођење/крштење, свадба и погреб) и значајнији обичаји у животу јединке (рођендан) или колектива/породице (слава) не могу замислити без присуства кума. Као и саговорници, и анкетирани испитаници верују да кума ваља наследити или променити уз тражење благослова јер се његовом неблагословеном заменом увек очекује нека зла коб/судбина. Нису бројни одговори из анкете који показују да се кум може променити без благослова и да се то не сматра грехом. Заправо, највећи број испитаника, њих 37,3% рекао је да сматра грехом ако је неко одбио да некоме буде кум, а 41,10% изјаснило се да верује у грех прекинутог кумства. На то питање, 30,10% испитаника рекло је да нити верује нити не верује, а није занемарљив ни број од 8,10% испитаника који се изјаснио да изузетно верује. Са друге стране, у грех прекинутог кумства нимало не верује 5,50% испитаника. Већина испитаника оба пола, сматра да се кумство не одбија, односно да није могуће рећи „не“ уколико Вас неко позове да му budete кум/кума. Велика већина је на свадбу звала кума са погачом и ракијом и даривала је кума. 89,8% куму указује поштовање на слави тако што му оставља место у чело софре. 83,10% испитаника означило је да подједнако треба поштовати и крштеног и венчаног кума. Иако су наши испитаници у вези са овом хипотезом одговарали углавном на питања у вези са кумством, на основу резултата добијених на питања о осталим врстама духовног сродства, можемо да се сложимо са претпоставком да у народној традицији Срба са Косова и Метохије духовно сродство има изузетан значај. У свести појединаца, како је анкетно истраживање показало, сачувано је сећање на облике кумства (кумство на раскрсници, кумство из нужде и шишано кумство), при чему је највећи број испитаника рекао да је чуо за стриг/стрижбу/шишање.

У песмама нисмо наишли на мотив покумљавања животиња, али у једној песми опеван је мотив покумљавања пушке. Са друге стране, наши теренски саговорници такође нису потврдили остваривање ове врсте сродства, док је 3% анкетних испитаника одговорило позитивно на питање у вези са покумљавањем животиња или предмета.

Мотив посињења и мотив сродства по млеку, као што смо већ поменули, нисмо пронашли у публикованим народним песмама које смо користили приликом истраживања. Забележена казивања сведоче о постојању народне установе посињења на простору Косова и Метохије, али се не може говорити о живој обредно-обичајној пракси. Обичај посињења сводио се на договор између нових и биолошких родитеља детета које се посињује. Потреба и жеља за усвојењем/усињењем јавља се тек након дужег периода у којем у породици нема деце. Истиче се једно неписано правило: усваја (посињује или усваја женско дете) се дете блиског крвног сродника (рођеног брата или сестре) и то само у случају да крвни сродник има више деце. При

томе се води рачуна о годинама детета које се жели усвојити и његовој вољи. Оно се против своје воље не може усвојити/посинити. Старосно доба детета је важан чинилац приликом овог обичаја. Води се рачуна о томе да се усвоји што млађе дете због веровања да ће се лакше прилагодити новој средини, новим родитељима, другачијим навикама и уопште новим условима. Дешавало се, међутим, да се посини и дете рођено у ванбрачној заједници, при чему жеља за потомством надјачава питање части. Обичај посињења/усвајања потврђен је и у анкетном истраживању у којем су испитаници као главни разлог посињења навели наставак породичне лозе, односно продужење врсте. Када су у питању теренски записи о сродству по млеку, не можемо да се упустимо у извођење поузданих/релевантних закључака, будући да смо забележили само два казивања о овој народној установи. На основу њихове анализе рекли бисмо да облици сродства по млеку полако нестају. О задојавању су нам говориле саговорнице из свог искуства од пре три четири деценије, присећајући се и неких шаљивих тренутака. Из записа се може закључити да између сродника по млеку постоји поштовање које се огледа чак и у ословљавању. Стога је очекивано било да је најмањи проценат испитаника који су чули за ову врсту духовног сродства, али није занемарљиво да је 3, 40% испитаника одговорило да има брата/сестру по млеку. Тај податак можемо повезати са временом у којем испитаници живе, односно са (не)потребом за тражењем дојиље, потенцијалне мајке по млеку, јер је само време наметнуло другачији начин сналажења и снабдевања новорођенчета храном. Конкретније, однос међу том врстом духовних сродника нестаје са престанком потребе за храном.

Приликом анкетног истраживања, поставили смо хипотезу на основу које смо желели да сазнамо да ли постоји значајна разлика у одговорима испитаника о духовном сродству у зависности од:

- пола испитаника и
- места становања (градске или сеоске средине).

У вези са овом хипотезом, резултати су условно речено дискутабилни, будући да су пол и место становања испитаника код неких питања заиста дали различите одговоре. Закључци су следећи:

- Више је особа женског пола које су информисане о сродству по млеку у односу на оне које нису;
- Готово је подједнак број испитаника мушког пола који су чули или нису за сродство по млеку;
- Не постоје разлике међу половима у погледу осталих врста духовног сродства;
- Већи је број женског пола који нису чули за посињење;
- Резултати показују да место боравка није извор разлика у погледу информисаности испитаника из градске и сеоске средине о постојању кумства (сви су назначили да су чули за ову врсту сродства), побратимства/посестримства посињења и сродства по млеку;
- Место боравка није извор разлика у погледу информисаности о постојању кумства на раскрсници, стриже и кумства по невољи;
- Резултати показују да је место боравка (средина у којој испитаници живе) извор разлика једино у погледу посињења као врсте духовног сродства;
- Место боравка и пол нису извор разлика у погледу начина на који особе позивају кума на славу. Иста је ситуација и код позивања кума на свадбу;
- Резултати показују да је нешто већи проценат особа из сеоске средине који имају побратима у односу на особе из градске средине;

- Средина у којој испитаници живе јесте извор разлика у погледу одабира кума за венчање. У сеоској средини је већи проценат оних који су навели да их је венчао кум који их је и крстио, затим они које су навели опцију „остало“ (доминантни одговори су „кум који је крстио мог супруга“, „кум који је венчао мог свекра и свекрву“ и „син или унук мог кума – старо кумство“), а најмањи је проценат оних који су одабрали пријатеља за кума. У градској средини је највећи проценат оних који су за венчаног кума позвали пријатеља;
- Највећи број испитаника, њих 37,3% рекао је да сматра грехом ако је неко одбио да некоме буде кум, а 41,10% изјаснило се да верује у грех прекинутог кумства. На то питање, 30,10% испитаника рекло је да нити верује нити не верује, а није занемарљив ни број од 8,10% испитаника који се изјаснио да изузетно верује. Са друге стране, у грех прекинутог кумства нимало не верује 5, 50% испитаника. Испитаници оба пола, већина њих, сматра да се кумство не одбија. И то сматрају већином испитаници женског пола.

Заштитнику кумства и побратимства, Светом Јовану, такође смо посветили један део рада. Заључили смо да су бројни примери честог апострофирања Светог Јована у народним песмама са Косова и Метохије, али и у народној традицији. Овог свеца помињемо/дозивамо када желимо да са неким остваримо везу духовног сродства, али и због веровања да се поменом нечијег имена уствари магијски жели присуство његове моћи. Једноставно, Светог Јована помињемо када нам је потребна његова заштита. Са улогом Светог Јована и његовим надлежностима упознати су и наши теренски саговорници, док је анкета показала да се заштитником кумства и побратимства могу сматрати још и Свети Сава, Свети Илија и Свети Георгије. У песмама са Косова и Метохије као посебна врста лирских зимских обредних песама издвајају се песме о овом светитељу, јовањске песме²³⁸. Иако је у песмама опеван мотив који је присутан и у лирским верским песмама са других територија, приметна је разлика међу њима. Она се огледа у контаминацији паганских и хришћанских мотива, чије разлоге треба тражити у присуству Цркве и духовног наслеђа предака на овој територији (Питулић 2018: 95).

Мотив свих облика духовног сродства конзервиран у усменој поетској творевини делимично је сачуван и у ритуалној пракси, о чему сведоче и савремени теренски записи. Резултати овог квалитативног истраживања приказани су у посебном одељку дисертације. Општи закључак би био да смо на терену „затекли“ све врсте духовног сродства коме народ на Косову и Метохији придаје посебан значај, али највише записа забележили смо о кумству и побратимству, мање о посињењу, а најмање (само два) записа о сродству по млеку. Према мишљењу већине саговорника, духовно и крвно сродство више нису еквивалентни, већ је духовно сродство у народу преузело примат. Ово истраживање показало је да су људи северног дела Косова и Метохије у духовну везу побратимства/посестримства улазили из више разлога. Потврђено је да се та веза може склопити онда када је један од будућих сродника у некој невољи; у том случају, веза се може склопити на лицу места или на гробу. Успели смо да забележимо и одређена казивања која нису у непосредној вези са склапањем, конкретно, побратимства, али представљају радње које су на неки начин условно повезане са тим. Јако је битно да кажемо да саговорници, како су и сами рекли, не знају зашто треба приступити одређеним обредно-обичајним радњама, они су углавном казивали да 'тако треба' те да им је то остало од старијих укућана, рођака, мештана. Тако смо дошли и до актуелизације савременог погледа на побратимство, које се склапа само из једног

²³⁸ Констатција Владимира Бована у вези са јовањским песмама јако је битна. Он, заправо, примећује да постоје варијанте песама посвећене Светом Јовану, али да нису издвојене у посебну врсту, већ припадају другим врстама (Бован 1977: 41).

разлога, ради још јачег учвршћивања добрих пријатељских односа, при чему место где ће се духовна веза склопити уопште није битно. Забележени записи сведоче и о побратимској вези између две стране различите конфесије, при чему су сродници на тај начин осигуравали заштиту.

У народним песмама Срба са Косова и Метохије пронашли смо мотиве побратимства/посестримства и кумства као облике духовног сродства, при чему је фреквентнији мотив побратимства, док мотив посињења/усвајања и сродства по млеку није опеан. Духовни сродници утичу на карактеризацију епског јунака, углавном имају функцију помагача, али у зависности од сижеа у којем се јављају, није искључено да могу прећи у делокруг противника. У том случају, сходно етичким правилима које је народна традиција поставила као императив, духовно сродство се прекида и то увек кажњавањем/смрћу оног духовног сродника који је направио морални преступ. Мотив духовног сродства у анализираним песмама опеан је и као вид ширења социјалних веза, и то углавном у епским песмама у којима духовни сродници не припадају истом друштвеном слоју или су различите вероисповести. Прожимање делокруга противника и помагача/помоћника односи се на оне сижее у којима је опеано духовно сродство између протагонисте и натприродног бића односно виле. У том случају, вила мења свој делокруг и од противника, гласника или жртве постаје помагач/помоћник. Значај и значење мотива духовног сродства у великој мери повезано је са народним установама духовног сродничког система Срба будући да су савремени теренски записи и квантитативно истраживање показали да је обредно-обичајна пракса, иако модификована, још увек присутна у традицијској култури те да је њен значај изузетно велики.

5.2. Ограничења студије и предлози за даља истраживања

Доводећи у везу недовољну истраженост народне поезије са Косова и Метохије и мотив духовног сродства, такође недовољно проучаван у фолклористици, настојали смо да покажемо заступљеност овог мотива у народној поезији и пронађемо његову везу са народним обичајима на овој територији. Кренули смо од претпоставке да је обредно-обичајна пракса у вези са духовним сродством и даље жива те да ћемо лако наћи саговорнике за нашу тему. Истраживању смо приступили са више аспеката, употребљавајући притом и квалитативне и квантитативне методе. Бавили смо се анализом песама, разговарали са становницима северног дела Косова и Метохије и спровели онлајн анкету са становницима раног одраслог доба на целој територији Косова и Метохије. Једно од ограничења ове студије видимо управо у томе да наше квалитативно истраживање (теренски рад), из безбедносних разлога, није спроведено на целој територији Косова и Метохије. Верујемо да бисмо највише записа о народним установама духовног сродства забележили управо у Метохији, Сиринићкој Жупи и Косовском Поморављу и то у руралним срединама у којима је српско становништво једино и опстало. Зато би једна од препорука за даље проучавање/истраживање била та да се теренски рад спроведе на целокупној територији Косова и Метохије. На тај начин, могла би се направити компарација «трајности», «издржљивости», «жилавости» обредно-обичајне праксе у такозваном јужном делу Косова и Метохије у односу на северни део, али би се створио и добар увид у њихове међусобне разлике. Такође сматрамо да би било значајно пратити мотив духовног сродства у српским народним песмама у свим српским срединама. Духовно сродство међу словенским народима и у словенским песмама такође би могло представљати део неког будућег истраживања. Ми смо га овога пута заобишли због његове опширности и комплексности. Скренили бисмо пажњу и на потребу записивања свих фолклорних форми које приликом истраживања можемо да чујемо, иако није у вези са темом коју истражујемо. То би свакако био један допринос бележењу можда последњих преживелих облика народног стваралаштва, сведочећи о њиховом брзом нестајању у чије разлоге овом приликом нећемо улазити.

Један део нашег рада посвећен је улози кума у обичајима животног човековог циклуса (рођење, крштење, свадба, смрт). Иако смо се трудили да овом делу истраживања приступимо што детаљније, сматрамо да би било добро више пажње посветити улози духовних сродника на свадби. Будући да је свадба веома комплексан обред прелаза и да захтева један широк приступ, а како није у најтешњој вези са нашом темом, одлучили смо да се не бавимо детаљније њоме већ да то оставимо као могућност за неко даље истраживање.

За потребе овог истраживања, Крстићев „*Indeks narodnih pesama balkanskih Slovena*” био нам је незаобилазна литература. Међутим, како су тек након објављивања Крстићевог *Индекса*, остали сакупљачи и записивачи народних песама са Косова и Метохије (Миодраг Васиљевић, Татомир Вукановић, Владимир Бован) објавили сакупљену грађу, за потребе овог истраживања водили смо се индексом мотива који смо креирали/направили сами. С тим у вези, мислимо да би било значајно за неко даље истраживање урадити посебан индекс мотива народних песама са Косова и Метохије где ће се наћи и мотив духовног сродства.²³⁹

²³⁹ То је првобитно била и наша идеја, али смо од ње одустали с обзиром на то да је у питању велики задатак за који треба одвојити доста времена јер се у том случају не бисмо фокусирали само на мотив који је тема нашег рада већ на све мотиве који су у народној поезији са Косова и Метохије заступљени.

Када је у питању квантитативни метод, упитник који смо користили био је комбинованог типа. Једна од препорука била би да се сачини упитник отвореног типа. Иако је он тежи за обраду, у овом случају, сматрамо да би добијени резултати били значајнији у том смислу што би се добили и неки одговори које аутор упитника не може да предвиди и понуди у листи одговора. Сматрамо да би било значајно поновити анкетно истраживање након десетак година, са истим или незнатно измењеним упитником, али променити циљну групу односно узорак са предлогом да испитаници буду у млађем животном добу (до тридесете године старости на пример). Верујемо да би то био добар показатељ трајања, модификовања или губљења народне традиције на овим просторима.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

- Бован 1977:** Владимир Бован, *Српске народне песме са Косова и Метохије*, Приштина: Јединство.
- Бован 1980/1:** Владимир Бован, *Лирске песме I*, Приштина: Јединство.
- Бован 1980/2:** Владимир Бован, *Лирске песме II*, Приштина: Јединство.
- Бован 1980/3:** Владимир Бован, *Приповедна епика*, Приштина: Јединство.
- Бован 1980/4:** Владимир Бован, *Јуначке песме*, Приштина: Јединство.
- Бован 1989:** Владимир Бован, *Антологија српскохрватских епских народних песама*, Приштина: Јединство.
- Бован 1989:** Владимир Бован, *Народна књижевност Срба на Косову и Метохији*, (I том), Приштина: Јединство.
- Бован 2001:** Владимир Бован, *Лирске и епске песме Косова и Метохије*, Београд: Стручна књига.
- Бован 2017:** Владимир Бован, *Антологија српске народне лирике Косова и Метохије*, прир. Валентина Питулић, Београд: Завод за уџбенике.
- Бован/Плана 1989:** Владимир Бован, Shefqet Plana, *Српске и албанске народне песме са Косова у записима Вука Караџића*, Приштина: Јединство.
- Богишић 1878:** Валтазар Богишић, *Народне пјесме из старијих највише приморских записа*, Београд: Гласник српског ученог друштва.
- Васиљевић 1950:** Миодраг А. Васиљевић, *Југословенски музички фолклор I (народне мелодије које се певају на Космету)*, Београд: Просвета – Издавачко предузеће Србије.
- Вукановић 1972:** Татомир Вукановић, *Српске народне епске песме*, Врање – Прешево: Народни музеј – Прогрес.
- Дебељковић 1984:** *Српске народне умотворине са Косова из рукописа Дене Дебељковића*, прир. Владимир Бован, Приштина: Академија наука и уметности Косова.
- ЕР 1925:** Геземан, Герхард. *Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Јанковић 2016:** Љубица и Даница Јанковић, *Народне игре II*, фототипско издање, Београд: Народна библиотека Србије.
- Јастребов 1889:** Иван Степанович Јастребов, *Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ (второе издание, дополненное ихъ прозою*, Санкт Петербургъ: Типографія В. С. Блашева, Екатеринбургскій кан., 78.
- Нушић 1986:** Бранислав Нушић, *Косово: опис земље и народа*, Београд: Просвета.
- Нушић 2017:** Косово. Опис земље и народа, књ. I-II (1902, 1903), *Косово I*, прир. Борисав Челиковић, Београд: Службени гласник.
- Петрановић 1989:** Богољуб Петрановић, *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*, I–III, 1867–1870, прир. Н. Килибарда, Сарајево: Свјетлост.
- СБНУ 2005:** Българско народно творчество в дванадесет тома. ТОМ I. ЮНАШКИ ПЕСНИ. Съставител: Иван Бурин. ЕИ „LiterNet“. Варна. Второ издание. Доступно на: <https://liternet.bg/folklor/sbornici/bnt/1/content.htm>
- СНП I 1987:** Караџић, Вук Стефановић, *Српске народне пјесме. Књига прва, у којој су различне женске пјесме*. У Бечу: у штампарији Јерменскога манастира, 1841. (прир. Павле Ивић), Београд: Просвета – Нолит.

- СНП II 1987:** Карацић, Вук Стефановић, *Српске народне пјесме. Књига друга, у којој су пјесме јуначке најстарије*. У Бечу: у штампарији Јерменскога манастира, 1841. (прир. Павле Ивић), Београд: Просвета – Нолит.
- СНП III 1987:** Карацић, Вук Стефановић, *Српске народне пјесме. Књига трећа, у којој су пјесме јуначке средњих времена*. У Бечу: у штампарији Јерменскога манастира, 1841. (прир. Павле Ивић), Београд: Просвета – Нолит.
- СНП IIIр 1874:** *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Карацића*, књига III, прир. Живомир Младеновић и Владан Недић, Београд: САНУ.
- СНП IIIр 1974:** *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Карацића*, књига II, прир. Живомир Младеновић и Владан Недић, Београд: САНУ.
- СНП IV 1987:** Карацић, Вук Стефановић, *Српске народне пјесме. Књига четврта, у којој су пјесме јуначке новијих времена*. У Бечу: у штампарији Јерменскога манастира, 1841. (прир. Павле Ивић), Београд: Просвета – Нолит.
- СНП V 1932:** Карацић, Вук Стефановић, *Српске народне пјесме. Књига пета*, прир. Љ. Стојановић, Државно издање, Београд.
- СНП VII 1935:** Карацић, Вук Стефановић, *Српске народне пјесме. Књига седма*, прир. Љ. Стојановић, Државно издање, Београд.
- ЦГ 2006:** *Српске народне умотворине са Косова и Метохије на страницама Цариградског гласника*, прир. Владимир Бован, Лепосавић – Исток: Дом културе „Свети Сава“ - Хвосно.
- *
- Vukanović 1986:** Tatomir Vukanović, *Srbi na Kosovu I – III*, Vranje: „Nova Jugoslavija“.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић 2004:** Дејан Ајдачић, О потреби превода књиге Ивана Јастребова *Обичаји и песме турских Срба, Косово и Метохија у светлу етнологије*, Београд: Етнографски музеј.
- Антонијевић 2005:** Драгана Антонијевић, Антропологија фолклора – перспективе истраживања, *Етнологија и антропологија: стања и перспективе*, Зборник Етнографског института САНУ 21, главни и одговорни уредник Драгана Радојичић, Београд: Српска академија наука и уметности, 245–251.
- Антонић 1977:** Драгомир Антонић, Прилог проучавању побратимства, *Гласник Етнографског института САНУ*, XXVI, Београд: Етнографски институт САНУ, 43–57.
- Бандић 1974:** Душан Бандић, Крв у религијским представама и магијско-култној пракси нашег народа, *Гласник Етнографског музеја*, ур. Слободан Зечевић, књ. 37. Београд: Етнографски музеј у Београду, 141–162.
- Бандић 1991:** Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд: Нолит.
- Барјактаровић 1940:** Мирко Барјактаровић, Етнолошко у *Горском вијенцу*, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, XV, Београд: Етнографски музеј у Београду, 122–144.
- Барјактаровић 1973:** Мирко Барјактаровић, Питање 'једноданчића' из наших народних веровања, *Гласник Етнографског музеја*, књига 36, гл. и одг. ур. Слободан Зечевић, Београд: Етнографски музеј, 67–80.
- Барјактаровић 1986:** Мирко Барјактаровић, О сродничким називима код нас и њиховом делимичном нестајању, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 50, Београд: Етнографски музеј у Београду, 159–171.
- Беговић 1986:** Никола Беговић, *Живот Срба граничара*, Београд: Просвета.

- Благојевић 1984:** Наталија Благојевић, Обичаји у вези са рођењем, женидбом и смрћу у титовоужичком, пожешком и косјерићком крају, *Гласник Етнографског музеја*, 48, Београд: Етнографски музеј у Београду, 209–238.
- Благојевић 2012:** Гордана Благојевић, Женидба вилом и нерајдом: јужнословенско-грчке фолклорне паралеле, *Заједничко у словенском фолклору, зборник радова* (ур. Љубинко Раденковић), Београд: САНУ– Балканолошки институт, 177–190.
- Бован 1971:** Владимир Бован, Народне умотворине са Косова и Метохије у записима првих сакупљача и рад Ивана Степановича Јастребова, *Зборник Филозофског факултета у Приштини*, књ. VI, Приштина, књ. VII, 1969, стр. 458–474, књ. VII, 1970, стр. 467–515; књ. VIII, 1971, стр. 329–356.
- Бован 1980:** Владимир Бован, *О народној књижевности Срба на Косову*, Приштина: Јединство.
- Бован 1983:** Владимир Бован, *Јастребов у Призрену (културно-просветне прилике у Призрену и рад руског конзула И. С. Јастребова у другој половини деветнаестог века)*, Приштина: Јединство.
- Бован 1996:** Владимир Бован, *Јастребов у Призрену*, Призрен: ДД Графика.
- Бован 2004:** Владимир Бован, *Српска свадба на Косову и Метохији*, Приштина – Београд: Панорама.
- Бован 2005:** Владимир Бован, *Народне приповетке и говорне умотворине Косова и Метохије*, Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу.
- Братић 1904:** Тома А. Браћић, Одломци из народних обичаја у Херцеговини, *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, XVI, Сарајево, 285–303.
- Браун 2004:** Максимилијан Браун, *Косово – битка на Косовопољу у историјском и епском предању*, Нови Сад: Платонеум.
- Букумирић 2007:** Милета Букумирић, *Живот Срба у Гораждевицу*, Београд: САНУ–Етнографски институт.
- Влаховић 1986:** Петар Влаховић (поговор), *Косово. Опис земље и народа*, Београд: Просвета, 299–308.
- Вучинић Нешковић 2013:** Весна Вучинић Нешковић, *Методологија теренског истраживања у антропологији: од нормативног до искуственог*, Београд: Српски генеалогски центар – Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.
- Гароња Радованац 2018:** Славица Гароња Радованац, Српска усмена традиција на Косову и Метохији у путописима Александра Гиљфердинга, *Савремена српска фолклористика V (Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у словенском контексту)*, ур. В. Питулић и др., Београд – Призрен – Нови Сад: Удружење фолклориста Србије, Богословија „Светог Кирила и Методија“ у Призрену, Матица српска, 337 – 357.
- Гаћиновић 2017:** Радослав Гаћиновић, Прикупљање података у процесу научног истраживања, *Политичка ревија*, година (XXIX) XVI, vol. 52, Београд, 137 – 156. Доступно на: <https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2018/03/PR-52-9.pdf>, приступљено 27. 12. 2020).
- Генеп 2005:** Арнолд Ван Генеп, *Обреди прелаза*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Голубовић 2015:** Александра Голубовић (приређивач), *Српске славе и празници*, Београд: Вулкан издаваштво.
- Грђић Бјелокосић 1985:** Лука Грђић Бјелокосић, *Из народа и о народу*, Београд: Просвета.
- Гура 2005:** Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, прев. с руског Људмила Јоксимовић-Снежана Ранковић, Вера Лазаревић, Светлана Богојевић, Весна Маричић, Мирјана Грбић, Београд: Бримо, Логос, Глобосино, Александрија.
- Дебељковић 1907:** Поп Дена Дебељковић, Косово Поље, *Српски етнографски зборник*, књига прва, Београд: Српска краљевска академија, Државна штампарија Краљевине Србије, 171–333.

- Делић 2011:** Лидија Делић, *Болани Дојчин*. Путеви генезе и модификација певања о сукобу 'боланог' јунака с Арапином, *Жива реч, Зборник у част проф. Др Наде Милошевић-Ђорђевић*, ур. М. Детелић и С. Самарџија, Београд: Балканолошки институт Српске академије наука и уметности, посебна издања 115, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 105–126.
- Детелић 1992:** Мирјана Детелић, *Митски простор и епика*, Београд: Српска академија наука и уметности–Ауторска издавачка задруга „Досије“.
- Детелић 2012:** Мирјана Детелић, *Фолклорна вода: вода у поезици народне књижевности, са тежиштем на епици, Зборник Матице српске за књижевност и језик*, гл. и одг. ур. др Јован Делић, књига 60, свеска 2, Нови Сад: Матица српска.
- Детелић/Делић 2015:** Мирјана Детелић, Лидија Делић, *Тавница је кућа необична (семантика просторног позиционирања епске тамнице), Савремена српска фолклористика II*, Београд: Удружење фолклориста Србије, Институт за књижевност и уметност, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 191–214.
- Дивац 2001:** Зорица Дивац, *Брак и породица Срба у Сиринићкој жупи, Зборник Етнографског музеја у Београду 1901 - 2001*, гл. и одг. ур. Митар Михаић, Београд: Чигоја штампа, 364–375.
- Дрндарски 2001:** Мирјана Дрндарски, *На вилином вијалишту*, Београд: Библиотека Вуков сабор.
- Ђорђевић 1939:** *Белешке о нашој народној поезији*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Ђорђевић 1953:** Тихомир Ђорђевић, *Вештица и вила у нашем народном веровању и предању*, Београд: Српска академија наука.
- Ђорђевић 1984:** Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот I–IV*. Београд: Просвета.
- Ђорђевић Белић 2015:** Смиљана Ђорђевић Белић, *Истраживач, пацијент, крадљивац: теренско документовање бајања из домена традиционалне медицине, Савремена српска фолклористика II*, ур. С. Ђорђевић Белић и др., Београд: Институт за књижевност и уметност, Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 415–445.
- Ђорђевић Белић 2017:** Смиљана Ђорђевић Белић, *Фигура гуслара (хероизирана биографија и невидљива традиција)*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Ђорђевић Белић 2013:** Смиљана Ђорђевић Белић, *Савремена теренска истраживања традицијске културе: демонолошко предање, Савремена српска фолклористика I*, ур. З. Карановић и Ј. Јокић, Нови сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за српску књижевност, Центар за истраживање српског фолклора, 233–250.
- Ђурић 1976:** Војислав Ђурић, *О Рељи Крилатици у песништву, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, Београд: Филолошки факултет.
- Ђурић 2020:** Драгана Ђурић, *Дани у недељи у народној култури Јужних и Источних Словена*, Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Елијаде 2003:** Мирча Елијаде, *Свето и профано*, (прев. Зоран Стојановић), Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ердељановић 1911:** Јован Ердељановић, *Упутства за испитивање народа и народног живота, Српски етнографски зборник*, књига XVI, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Ердељановић 1936:** Јован Ердељановић, *Основе етнологије*, Београд: Кредитна и припомоћна задруга Професорског друштва.
- Ердељановић 1951:** Јован Ердељановић, *Етнолошка грађа о Шумадинцима, Српски етнографски зборник*, књига LXIV, расправе и грађа, књига 2, Београд: Српска академија наука и уметности.

- Жикић 2012:** Бојан Жикић, Теренска истраживања – поетика сусрета, *Теренска истраживања – поетика сусрета*, ур. М. Ивановић-Баришић, зборник 27, Београд: Етнографски институт САНУ, 27–44.
- Жупанич 1952:** Нико Жупанич, Шишано кумство код југоисточних Словенаца и осталих Словена, *Гласник Етнографског института I 1-2*, Београд: Етнографски институт у Београду, 521–527.
- Зечевић 1974:** Слободан Зечевић, Заједничко у народној религији Шиптара и суседних Јужних Словена, *Рад XIV конгреса Савеза фолклориста Југославије (у Призрену 1967)*, Београд: Савез удружења фолклориста Југославије. Доступно на: <https://www.rastko.rs/rastko-al/folklor/szecevic-religija.php>, приступљено 29. 05. 2020).
- Зечевић 2008:** Слободан Зечевић, *Српска етномитологија*, Београд: Службени гласник.
- Златановић 2003:** Сања Златановић, *Свадба – прича о идентитету*, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Златановић 2010:** Сања Златановић, Трансфер и контратрансфер у етнографским истраживањима, *Гласник Етнографског института САНУ*, LVIII/1, 129–139.
- Златановић 2014:** Сања Златановић, Српска заједница Косовског Поморавља у калеидоскопу теренске фолклористике, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књига осамдесета, гл. и одг. ур. З. Бојовић, Београд: Филолошки факултет, 113–126. Доступно на: DOI: 10.2298/PKJIF1480113Z УДК 398(497.11)
- Златковић 2011:** Иван Златковић, *Епска биографија Марка Краљевића: тематско-мотивска основа*, Београд: Завод за уџбенике.
- Златковић/Лукић 2005:** Иван Златковић, Милан Лукић, *Антологија народних песама о Марку Краљевићу*, Београд–Суботица: Завод за уџбенике и наставна средства–Минерва.
- Ивановић-Баришић 2007:** Милина Ивановић-Баришић, Промене у годишњим обичајима у подавалаким селима, *Култура у трансформацији*, Зборник Етнографског института САНУ 23, Београд: Етнографски институт САНУ, 214–235.
- Ивановић-Баришић 2012:** Милина Ивановић-Баришић, Теренска истраживања – поетика сусрета, *Теренска истраживања – поетика сусрета*, ур. М. Ивановић-Баришић, зборник 27, Београд: Етнографски институт САНУ, 7–15.
- Илић 2004:** Марија Илић, Класични етнографски записи као етнолингвистички извори, *Етно-културолошки ЗБОРНИК*, књ. IX, Сврљиг: Етно-културолошка радионица, 167–176.
- Илић 2005:** Марија Илић, Тајно знање. Бог ми то дароваја, *Живот у енклави*, ур. Б. Сикимић, Лицеум 9, Крагјевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу, 221–242.
- Јеротић 1990:** Владета Јеротић, *Јунг између истока и запада*, Београд: Просвета.
- Јовановић 1992:** Бојан Јовановић, *Српска књига мртвих*, Ниш: Градина.
- Јовановић 2000:** Бојан Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, Нови Сад: Светови.
- Јовановић 2003:** Ивко Јовановић, Мотив спречене жртве у народној песми *Болани Дојчин*, *Историјски заснови митски присенци*, Београд: Просвета, 129–145.
- Јовановић 2010:** Бранислав Јовановић, Сакупљачки рад Ивана Степановича Јастребова међу Србима с Косова и Метохије у XIX веку, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, Међународни тематски зборник, књига 2, Књижевност, ур. В. Питулић, Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 151–166.
- Јуришић 1852:** Геден Јуришић, *Дечански првенац*, Нови Сад.
- Карановић 2009:** Зоја Карановић, Митске реминисценције у песмама о јунацима српске епике и вили бродарици (јунак и демонско биће у борби за животворну воду), *Моћ књижевности*

(*In memoriam АНА РАДИН*), ур. Мирјана Детелић, Београд: Српска академија наука и уметности, 287–303.

- Карановић 2010:** Зоја Карановић, *Небеска невеста*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност, Библиотека Књижевност и језик, књига 35, Чигоја штампа.
- Карановић 2014:** Зоја Карановић (приређивач), *Биље у традиционалној култури Срба (приручник фолклорне ботанике) II*, Нови сад: Филозофски факултет, Одсек за српску књижевност.
- Карановић 2018:** Зоја Карановић, Обредна лексика и ритуална пракса у вези с рођењем у Српском рјечнику (1818) Вука Стефановића Караџића, *Фолклористика: Поводом двеста година од објављивања Српског Рјечника Вука Караџића 1818- 2018*, 3/2, Београд: Удружење фолклориста Србије, 9–22.
- Караџић Стефановић Вук 1957:** Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичаји народа српскога*, Београд: СКЗ.
- Клеут 2003:** Марија Клеут, *Народна књижевност: фрагменти скрипти*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Кнежевић/Јовановић 1958:** Сребрица Кнежевић, Милка Јовановић, Јарменовци, *Српски етнографски зборник*, књига LXXIII, ур. Б. Дробњаковић, Београд: Српска академија наука, 104–488.
- Костић 1937:** Драгутин Костић, Ко је Марку певао кроз Мироч, *Прилози проучавању народне поезије*, књ. IV, св. 2, Београд, 255–261.
- Костић 1937а:** Др. Драгутин Костић, *Тумачења друге књиге Српских народних пјесама Вука Ст. Караџића*, Београд: Издање и штампа Државне штампарије.
- Лома 2002:** Александар Лома, *Пракосово: словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд: Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Посебна издања, књига 78.
- Љубинковић 2010:** Ненад Љубинковић, *Трагања и одговори. Студије из народне књижевности и фолклора (I)*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Мандић/Ђурић 2016:** Марија Мандић, Љубица Ђурић, 'Крвави' изрази и псовке у савременом српском језику, *КРВ: књижевност, култура*, ур. М. Детелић, Л. Делић, Београд: Балканолошки институт Српске академије наука и уметности.
- Марјановић 2013:** Весна Марјановић, Обичаји животног циклуса код Срба у Бачкој, *Гласник Етнографског музеја*, књ. 77, Београд: Етнографски музеј у Београду, 29– 55.
- Марјановић 2013:** Весна Марјановић, *И бог и преци (православље и народна религија Срба)*, Београд: Етнографски музеј у Београду.
- Мијатовић 1907:** Станоје Мијатовић, Левач и Темнић, *Српски етнографски зборник*, књига седма, Београд: Српска краљевска академија.
- Милосављевић 1914:** Сава Милосављевић, Обичаји народа српскога. Српски народни обичаји из среза хомољског, *Српски етнографски зборник*, књига деветнаеста, ур. Тих. Р. Ђорђевић, Београд: Српска краљевска академија, 258–270.
- Милошевић - Ђорђевић Нада 1971:** Нада Милошевић - Ђорђевић, *Заједничка тематско-сигејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Миљанов 1967:** Марко Миљанов, *Живот и обичаји Арбанаса. Српски хајдуци*, б.м.и.
- Миљковић 2018:** Марија Миљковић, Духовно сродство у народној традицији Срба на Косову и Метохији, *Савремена српска фолклористика V (Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у словенском контексту)*, ур. В. Питулић и др., Београд -Призрен – Нови Сад: Удружење фолклорист Србије, Богословија „Светог Кирила и Методија“ у Призрену, Матица српска, 283–301.

- Младеновић 2019:** Радивоје Младеновић, *Говор северношарпланинске жупе Сиринић*, у: *Српски дијалектолошки зборник*, LXVI/1, ур. С. Реметић, Београд: САНУ.
- Младеновић/Каурин 2018:** Ивица Младеновић, Драгољуб Каурин, Теоријско-методолошки аспекти коришћења анализе дискурса у друштвеним истраживањима, *Методолошки изазови историјске науке: тематски зборник међународног значаја*, ур. и прир. З. Делетић и Д. Елезовић, Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 290–314.
- Недељковић 2013:** Славиша Недељковић, Иван Степанович Јастребов, пријатељ и заштитник српског народа на Косову и Метохији, *Истраживања*, бр. 24, Нови Сад: Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, 311 – 326. Доступно на: UDC: 341.81(47):(=163.41:497.115)“18“ .
- Недељковић 2014:** Миле Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, прир. Невенка Недељковић, Београд: Омладинска књига.
- Николић 2014:** Наташа Николић, Промене у обичајној пракси на примеру побратимства, *Гласник Етнографског музеја*, књига 78, ур. Марко Стојановић, Београд: Етнографски музеј у Београду.
- Николић/Милорадовић 2008:** Јасмина Николић, Драгана Милорадовић (прир.), *Феномен етноса у делима српских писаца кроз научни опус етнолога др Видосаве Стојанчевић*, Пожаревац: Историјски архив Пожаревац.
- Павловић 1993:** Миодраг Павловић, *Огледи о народној и старој српској поезији*, Београд: СКЗ.
- Перић 2020:** Драгољуб Перић, *Поетика времена српских усмених епских песама: предвуковска бележења и збирке Вука Караџића*, Нови Сад: Академска књига.
- Петковић 2008:** Данијела Петковић, *Типологија епских песама о женидби јунака*, Београд: Чигоја штампа.
- Петковић 2011:** Данијела Петковић, Је ли мајка родила јунака (Функција заточника у епским народним песмама), *Жива реч, зборник посвећен проф. др Н. Милошевић Ђорђевић*, ур. С. Самарџија и М. Детелић, Београд: Балканолошки институт Српске академија наука и уметности, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 417–433.
- Петковић 2019:** Данијела Петковић, *Јунак и сиже епске песме*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Петровић 2004:** Сретен Петровић, *Српска митологија у веровању, обичајима и ритуалу*, Београд: Народна књига.
- Петровић 2010:** Соња Петровић, Теренско истраживање фолклора – перпетуирајући процес, *Гласник Етнографског института САНУ*, 58/2, 43–58.
- Петровић 2012:** Соња Петровић, Теренско истраживање фолклора у Србији: кратак осврт, савремено стање и перспективе, *Савремена српска фолклористика I*, ур. З. Карановић, Ј. Јокић, Београд: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за српску књижевност, Центар за истраживање српског фолклора, 221–232.
- Петровић 2013:** Соња Петровић, Теренско истраживање фолклора у Србији: кратак осврт, савремено стање и перспективе, *Савремена српска фолклористика I*, ур. З. Карановић и Ј. Јокић, Нови сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за српску књижевност, Центар за истраживање српског фолклора, 221–233.
- Пешикан Љуштановић 2002:** Љиљана Пешикан Љуштановић, *Змај Деспот Вук – мит, историја, песма*, Нови Сад: Матица српска.
- Пешикан Љуштановић 2007:** Љиљана Пешикан Љуштановић, Карактеризација епског јунака бојом, *Станаја село запали. Огледи о усменој књижевности*, Нови Сад: Дневник, 144–156.

- Пешикан Љуштановић 2013:** Љиљана Пешикан Љуштановић, Поморљива риба из граничне воде, *Aquatīsa: књижевност, култура*, ур. Мирјана Детелић и Лидија Делић, Београд: Балканолошки институту САНУ, 191–202.
- Пешикан Љуштановић 2019:** Љиљана Пешикан Љуштановић, „Ој, ђевојко, врела варенико“ – обредна гозба у усменој лирици: од патоса до комичке инверзије, *Гозба и књижевност: зборник радова*, књ. 14, гл. и одг. ур. Емир Кустурица, Андрићград – Вишеград, Београд: Андрићев институт, Белпак.
- Питулић 2007:** Валентина Питулић, *Семантика божура*, Београд: Алтера.
- Питулић 2011:** Валентина Питулић, *Трагом архетипа (од усмене до писане речи)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, Библиотека Књижевност и језик.
- Питулић 2013:** Валентина Питулић, О бележењу народних умотворина Срба на Косову и Метохији, *Савремена српска фолклористика I*, ур. З. Карановић и Ј. Јокић, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за српску књижевност, Центар за истраживање српског фолклора, 31–42.
- Питулић 2016:** Валентина Питулић, Хришћански симболи у народним умотворинама са Косова и Метохије, *Савремена српска фолклористика 3*, ур. Б. Сувајџић и др., Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ Београд, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 107–115.
- Питулић 2017:** Валентина Питулић, Сватовски обичаји и песме из Призрена у записима Ивана Степановича Јастребова, *Савремена српска фолклористика IV*, ур. Б. Сувајџић, Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 215–239.
- Питулић 2018:** Валентина Питулић, *Саздаде се бела црква: српско народно стваралаштво Косова и Метохије*, Андрићград: Андрићев институт.
- Плас 2002:** Питер Плас, 'Вучја имена' у контексту обичаја и веровања око рођења на западном Балкану, *Кодови словенских култура (Деца)*, књига 7, ред. Татјана Агапкина, Дејан Ајдачић, Анна Плотникова, Београд: СЛИО.
- Плотникова 1996:** Ана Плотникова, *Материјал за етнолингвистичко проучавање балканско-словенског ареала*, прев. Марија Илић, Москва: Руска академија наука, Институт за славистику и балканологију.
- Плотникова 2002:** Ана Плотникова, Јужнословјанские родине: структура, терминологија, географија, *Кодови словенских култура (Деца)*, књига 7, ред. Татјана Агапкина, Дејан Ајдачић, Анна Плотникова, Београд: СЛИО.
- Продановић 1932:** Јаша Продановић, *Наша народна књижевност*, Београд.
- Раденковић 1996:** Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, Ниш – Београд: ПРОСВЕТА – Балканолошки институт САНУ.
- Раденковић 2010:** Љубинко Раденковић, Називи митолошких бића код Срба на Косову и Метохији, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима, међународни тематски зборник, књига I, Језик и народна традиција*, ур. С. Милорадовић, Косовска Митровица: Филозофски факултет, 217–229.
- Раденковић 2013:** Љубинко Раденковић, Време у народној демонологији Словена, *Време, вакат, земан: аспекти времена у фолклору, зборник радова*, ур. Л. Делић, Београд: Институт за књижевност и уметност, 15–39.
- Раденковић 2015:** Љубинко Раденковић, Словенска фолклористика данас – наслеђе и иновације, *Савремена српска фолклористика II*, ур. См. Ђорђевић Белић и др., Београд: Институт за књижевност и уметност, Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 55–71.

- Раденковић 2019:** Љубинко Раденковић, О симболици обредног понашања у народној култури Срба, *Глас CDXXIX Српске академије наука и уметности*, Одељење језика и књижевности, књ. 31, 95–132.
- Радовановић 2013:** Драгана Радовановић, О појединим сродственим терминима у српском и румунском Банату, *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком, историјском и теолошком факултету са Западног универзитета у Темишвару (Темишвар, 19–21. октобар 2012.), прир. проф. др Михај Н. Радан, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 181–189.
- Радуловић 2013:** Немања Радуловић, Одређивање судбине у фолклорним наративима (уводна епизода између стабилне наративне схеме и етнографске стварности), *Зборник у част Марији Клеут*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ранчић 1989:** Јасминка Ранчић, Етнограф Косова Поп Дена Дебељковић, национални радник и национална жртва, *Етнологске свеске*, X, Београд, 65–72.
- Ређеп 1992:** Јелка Ређеп, *Сибињанин Јанко: легенде о рођењу и смрти*, Нови Сад: Књижевно-уметничка задруга „Славија“.
- Рељић 1991:** Љубомир Рељић, Вино у обичајима животног циклуса, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 54–55, Београд, 221–227.
- РМС 1971:** РЕЧНИК СРПСКОХРВАТСКОГА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА, друго фототипско издање, 1990, ур. академик др Михаило Стевановић, др Светозар Марковић, Светозар Матић, др Митар Пешикан, МАТИЦА СРПСКА, књига четврта (О–П), Нови сад, 1971.
- РСМ 2001:** Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић, *Словенска митологија: енциклопедијски речник*, Београд: Zepher book world.
- Самарција 2008:** Снежана Самарција, Делокруг жртве у структури епске песме, *Српско усмено стваралаштво: зборник радова*, ур. Н. Љубинковић и С. Самарција, Београд: Институт за књижевност и уметност, 273–300.
- Самарција 2008:** Снежана Самарција, *Биографије епских јунака*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Самарција 2008б:** Снежана Самарција, Пословице, благослови и клетве у а књижевности, *Књижевност и језик*, бр. 1–2, гл. И одговорни уредник др Љиљана Бајић, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије и Друштво за српски језик и књижевност Црне Горе, 13–45.
- Самарција 2011:** Снежана Самарција, Од жртве до пешкеша (функције дарова и даривања у усменој књижевности), *Жива реч, зборник у част наде Милошевић Ђоћрђевић*, ур. М. Детелић и С. Самарција, Београд: Балканолошки институт Српске академије наука и уметности, посебна издања 115, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 561–589.
- Самарција 2013:** Снежана Самарција, Вино служи златокоса девојка (живот једне лирске песме), *Зборник у част Марији Клеут*, ур. С. Томин, Љ. Пешикан-Љуштановић, Н. Половина, Нови Сад: Филозофски факултет, 73–94.
- Самарција 2014:** Снежана Самарција, Епски јунак у „својој“ и „туђој“ култури, *Philological Studies*, том 2, 430–447. стр. 434.
<https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/464/388>
- Самарција 2018:** Снежана Самарција, Нушићево *Косово*, „Савремена српска фолклористика V (Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у словенском контексту)“, ур. В. Питулић и др., Београд – Призрен – Нови Сад: Удружење фолклориста Србије, Богословија „Светог Кирила и Методија“ у Призрену, Матица српска, , 357–381.
- Самарција 2018:** Снежана Самарција, Под заштитом Бога и Светог Јована (духовни сродници у српској традицији и усменом стваралаштву), *МСЦ: Семинар српског језика, књижевности*

и културе, ур. Драгана Мршевић-Радовић, Бошко Сувајцић, предавања 7, Vol. 7, Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету, Филолошки факултет, 35–53. Доступно на: https://doi.org/10.18485/msc_pred.2018.7.ch4, приступљено 20. 10. 2020. године).

- СД 2009:** Светлана Толстая, Побратимство, *Славянские древности*, Етнолингвистическиј словарь под общей редакцией Н. И. Толстого, Том 4, П (Переправа через воду) – С (сито), Москва: Международные отношения, 77–81.
- СЕЗ6 1907:** *Српски етнографски зборник*, књига седма, *Обичаји народа српскога*, књига прва, Београд: Српска краљевска академија.
- СЕЗ6 1909:** *Српски етнографски зборник*, књига четрнаеста, *Обичаји народа српскога*, књига друга, ур. др Тихомир Ђорђевић, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1909. Године («Српски народни обичаји из Среза Бolečаког, скупио их и описао Саватије М. Грбић, учитељ).
- Сикимић 2005:** Биљана Сикимић, Изазов теренског рада – етнолингвистика или антрополошка лингвистика?, *Зборник радова Етнографског института САНУ 21*, 235–245, Београд: САНУ.
- Сикимић 2008:** Биљана Сикимић, Етнолингвистички теренски рад: концептуализација ризика, *Слике културе некад и сад*, зборник 24, гл. и одг. ур. Д. Радојичић, Београд: Етнографски институт САНУ, 81–94. Доступно на: УДК: 81'282:303.442.23]:316.647.5(497.11)
- Симић/Јовић 2018:** Марина Симић, Даница Јовић, Антропологија и фолклористика: проблем тумачења фолклорног дела и теорија Алфреда Гела, *Гласник Етнографског института САНУ*, LXVI(2), Београд: Етнографски институт САНУ, 303 – 318. Доступно на: <https://doi.org/10.2298/GEI1802303S>
- СМР 1970:** *Српски митолошки речник*, Шпиро Кулишић/Петар Ђ. Петровић/Никола Пантелић, Београд: Нолит.
- СР II 1852/1975:** Караџић, Вук Стефановић, *Српски рјечник и тумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, скупио га и на свијет издао Вук Стефановић Караџић, Београд: Нолит.
- Сувајцић 2005:** Бошко Сувајцић, *Јунаци и маске (тумачења српске усмене епике)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Сувајцић 2010:** Бошко Сувајцић, Млад јунак у јужнословенској усменој поезији, *Ликови усмене књижевности*, ур. С. Самарџија, Београд: Институт за књижевност и уметност, 29–65.
- Сувајцић 2011:** Бошко Сувајцић, Певач и подземни токови традиције, *Жива реч, зборник у част наде Милошевић Ђорђевић*, ур. М. Детелић и С. Самарџија, Београд: Балканолошки институт Српске академије наука и уметности, посебна издања 115, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 615–639.
- Сувајцић 2012:** Бошко Сувајцић, *Дновиде воде: фолклорни елементи у српској књижевности*, Нови Сад – Београд, Orpheus – Филолошки факултет.
- Сувајцић 2014:** Бошко Сувајцић, *Орао се вијаше: предвуковски записи српске усмене поезије*, Ниш – Београд: Филозофски факултет – Филолошки факултет.
- Сувајцић 2018:** Бошко Сувајцић, Лирске песме у записима Ивана Степановича Јастребова према *Ерлангенском рукопису* и Вуковим збиркама, *Савремена српска фолклористика V (Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у словенском контексту)*, ур. В. Питулић и др., Београд – Призрен – Нови Сад: Удружење фолклориста Србије, Богословија „Светог Кирила и Методија“ у Призрену, Матица српска, 59–73.
- Сувајцић 2019:** Бошко Сувајцић, Још једном о светородној династији (епске песме о Немањићима), *Госпињак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, Vol. 14, 87–101.

- Толстая 2002:** Светлана Толстая, 'Ако се деца не држе': магическије способности заштите новорођених од смрти, *Кодови словенских култура (Деца)*, књига 7, ред. Татјана Агапкина, Дејан Ајдачић, Анна Плотникова, Београд: СЛЮ.
- Тодоровић 2005:** Ивица Тодоровић, Приоритети савремене етнолошко-антрополошке науке у Србији, *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*, Београд: Етнографски институт САНУ 21, 151–162.
- Торњански Брашњовић 2013:** Светлана Торњански Брашњовић, *Свадебне песме и обредни смех*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Требјешанин 2009:** Жарко Требјешанин, *Представа о детету у српској култури*, Београд: Учитељски факултет. Доступно на: https://kupdf.com/download/predstava-o-detetu-u-srpskoj-kulturi_58ce7b94dc0d60f85bc346dd_pdf (приступљено 8. 7. 2018).
- Тројановић 1926:** Сима Тројановић, Главна обележја српског народа, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. прва, том 1, Београд, 1926: 57–68.
- Тројановић 2008:** Сима Тројановић, *Главни српски жртвени обичаји*, Београд: Службени гласник.
- Ћирковић 2009:** Светлана Ћирковић, Стратегије у структурисању усменог наратива: загробни живот у религијском контексту, *Моћ књижевности (In memoriam АНА РАДИН)*, ур. Мирјана Детелић, Београд: Српска академија наука и уметности, 201–227.
- Ћирковић 2015:** Светлана Ћирковић, Улога истраживача у креирању корпуса конверзационих наратива, *Филолог, часопис за језик, књижевност и културу XI*, Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, 267–280.
- Филиповић 1991:** Миленко Филиповић, *Човек међу људима*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Хаџи Васиљевић 1995:** Јован Хаџи Васиљевић, *Муслимани наше крви у Јужној Србији*, III издање, ур. А. Ракочевић, Приштина – Београд: „Григорије Божовић“, „Просвета“, Библиотека Баштина. Доступно на: https://www.rastko.rs/kosovo/istorija/vasiljevic_muslimani_c.html, приступљено 23. 12. 2019)
- Цвијић 2000:** Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, Сабрана дела, књига 2, уредили Ваца Чубриловић, Михаило Малетић и други, Београд: Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Цисарж 1973:** Бранко Цисарж, *Црквено право. 2: (брачно право и црквеносудски поступак Српске православне цркве): уџбеник за српске православне богословије*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.
- Чајкановић 1973:** Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, Београд: Српска књижевна задруга (коло LXVI књига 443).
- Чајкановић 1994/ I–V:** Веселин Чајкановић, *Сабрана дела из српске религије и митологије 1910–1924*, Београд: Српска књижевна задруга, Београдски издавачко-графички завод, Просвета, Партенон М. А. М.

*

- Ајдачић 2001:** Dejan Ajdačić, O vilama u narodnim baladama, *Studia mythologica Slavica* 4, 207–224. Доступно на: <https://www.rastko.rs/rastko/delo/10032>, приступљено 29. 01. 2020).
- Бандић 1980:** Dušan Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Београд: Bigz.
- Богошић 1867:** Valtazar Bogišić, *Pravni običaji u Slovena: privatno pravo*, Zagreb: Brzotisk Dragutina Albrehta.
- Богошић 1874:** Valtazar Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena*, Zagreb: Tisak dioničke tiskare.

- Bošković Stulli 1983:** Maja Bošković Stulli, *Usmena književnost nekad i danas*, Beograd: Prosveta.
- Drobnjaković 1960:** Borivoje Drobnjaković, *Etnologija naroda Jugoslavije, prvi deo*. Beograd: Naučna knjiga.
- Holeček 2002:** Jozef Holeček, *Crna Gora u miru*, prev. Branislav Borozan, Podgorica – Beograd: CID – Vojna štamparija.
- Ilić 2005:** Marija Ilić, Folklorni tekst u proesu zaborava, *Glasnik Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti*, Beograd: Etnografski institut Srpske akademije nauka i umetnosti, 321–334.
- Jelić 1904:** Luka Jelić, Građa za životopis Magdalene Pereš-Vuksanović, poznate pod imenom Franice Slavonke, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XVI, 2, Sarajevo, 261 - 193.
- Jerotić 1997:** Vladeta Jerotić, Da li se narodi menjaju kroz istoriju?: Srbi juče, danas i sutra, *Етнолошка преиспитивања*, одг. ур. Никола Тасић, Крагујевац: Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Крагујевцу, библиотека ЛИЦЕУМ.
- Kajmaković 1974:** Radmila Kajmaković, *SEMBERJA, etnološka monografija*, Posebni otisak iz *Glasnika Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, Etnologija, Nova serija sveska XXIX, Sarajevo.
- Kovačević/Antonijević 2014:** Ivan kovačević, Dragana Antonijević, *Traženje značenja, eseji iz antropologije i folkloristike*, Etnološka biblioteka, knjiga 76, Beograd: Srpski genealoški centar. Доступно на: <http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Publications/525a8f08834f4f2ba6df56d2705e2029.pdf>
- Krstić 1984:** Branislav Krstić, *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*, Beograd: SANU (posebna izdanja, knjiga DLV, odeljenje jezika i književnosti, knjiga 36).
- Kulišić 1968:** Špiro Kulišić, *Neobični običaji*, Beograd: Vuk Karadžić.
- Lič 1984:** Edmund Lič, *Kultura i komunikacija: logika povezivanja simbola*, Beograd: Prosveta.
- Marjanović Umek/Zupančić 2004:** Ljubica Marjanović Umek, Maja Zupančić, *Razvojna psihologija*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofskog fakulteta – Rokus.
- Meletinski 1983:** Eleazar Meletinski, *Poetika mita*, Beograd: Nolit.
- Mickjevič 2002:** Adam Mickjevič, *O srpskoj narodnoj poeziji*, s polskog preveo Stojan Subotin, internet izdanje. Dostupno na: <https://www.rastko.rs/rastko-pl/umetnost/knjizevnost/studije/amickiewicz-srpskapoezija.php>).
- Nodilo 1881:** Natko Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split: Logos.
- Pešić/Milošević-Đorđević 1984:** Radmila Pešić, Nada Milošević Đorđević, *Narodna književnost*, Beograd: Vuk Karadžić.
- Potkonjak 2014:** Saja Potkonjak, *Teren za etnologe početnike*, Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju.
- Rakić 1969:** Radomir Rakić, *Terminologija srodstva u Srba*, neobjavljena doktorska disertacija.
- Šamić 2003:** Midhat Šamić, *Kako nastaje naučno djelo: uvod u metodologiju i tehniku naučnoistraživačkog rada – opći pristup*, Sarajevo: Svjetlost.
- Sinani 2010:** Danijel Sinani, *Narodna religija. Odabrana poglavlja*, Beograd: Srpski genealoški centar.
- Škaljić 1966:** Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.
- Tomazeo 1982:** Nikola Tomazeo, Prostrana svjetlost vedroga neba i strasti divljo/gradske, 226–245, Svetozar Koljević, *Ka poetici narodnog pesništva: strana kritika o našoj narodnoj poeziji*, Beograd: Prosveta.
- Vukanović 1986:** Tatomir Vukanović, *Srbi na Kosovu I – III, Etnička prošlost i etnografsko-demografsko stanje Srba u pokrajini Kosovo od VI do XX veka*. Vranje: Nova Jugoslavija.

СКРАЋЕНИЦЕ

- ГЕИ** – *Гласник Етнографског института*
ГЕМБ – *Гласник Етнографског музеја у Београду*
ГЗМБиХ – *Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини*
КРЯК – *Категорија родства в языке и культуре (2009)*
МЛСК – *Мали лексикон словенске културе (2017)*
РМС – *Речник матице српске*
РСМ – *Речник словенске митологије – енциклопедијски*
СЕЗб – *Српски етнографски зборник*
СбНУ – **БЪЛГАРСКО НАРОДНО ТВОРЧЕСТВО В ДВАНАДЕСЕТ ТОМА**
СМР – *Српски митолошки речник*
СР I – *Српски рјечник 1818.*
СР II – *Српски рјечник 1852.*
ЕР – *Ерлангенски рукопис (1987)*
СД – *Славянские древности*

ПРИЛОЗИ

Прилог 1: Упитник ЗНАЧЕЊЕ И ЗНАЧАЈ ДУХОВНОГ СРОДСТВА У НАРОДНОЈ ТРАДИЦИЈИ СРБА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Поштовани,

Пред Вама се налази анкета/упитник са низом питања и тврдњи чији ће се резултати употребити ради израде докторске дисертације. Анкета је анонимна, те Вас молимо да најискреније одговорите на свако питање које је означено као обавезно. Такође Вас молимо да имате у виду да нема тачних и погрешних одговора те да ће се добијени подаци користити искључиво у истраживачке сврхе.

Захваљујемо Вам унапред на издвојеном времену и уложеном труду.

1. Означите Ваш пол:

1. мушки
2. женски

2. Колико година имате? Упишите на линији:

3. Где сте рођени? Упишите на линији:

4. Где живите? (Упишите место становања):

5. Означите средину у којој живите. Живим у:

1. У сеоској средини
2. У градској средини

6. Означите степен свог образовања:

1. Завршена основна школа
2. Завршена средња школа
3. Завршена виша и висока школа
4. Завршен факултет

5. Постдипломске студије (магистратура, докторат, специјализација)

7. Заокружите број испред једне од одредница које најближе описују Ваш религиозни идентитет:

1. Традиционалан/-а сам верник/-ца, и прихватам све што учи моја црква
2. Верник/-ца сам, учествујем у обредима и поштујем обичаје, али нисам активан/-а у својој религијској заједници
3. Религиозна/-а сам, али не прихватам сва учења моје цркве
4. Размишљам о томе, али нисам сигуран/-а да ли сам верник/-ца или не
5. Равнодушан/-а сам према религији
6. Нисам религиозан/-а, али немам ништа против религије
7. Нисам религиозан/-а и противник/-ца сам сваке религије

8. Означите број/бројеве испред врсте духовног сродства за које сте чули:

1. Кумство

2. Побратимство
 3. Посињење
 4. Сродство по млеку
9. Од кога сте чули за кумство? Означите неке од понуђених одговора:
1. Од родитеља;
 2. Бабе и деде;
 3. пријатеља;
 4. комшија;
 5. свештеника;
 6. путем медија;
 7. из народних песама.
10. Од кога сте чули за побратимство? Означите неке од понуђених одговора:
1. Од родитеља;
 2. Бабе и деде;
 3. пријатеља;
 4. комшија;
 5. свештеника;
 6. путем медија;
 7. из народних песама.
11. Од кога сте чули за посињење? Означите неке од понуђених одговора:
1. Од родитеља
 2. Бабе и деде
 3. Пријатеља
 4. Комшија
 5. Свештеника
 6. Путем медија
 7. Из народних песама
12. Од кога сте чули за сродство по млеку? Означите неке од понуђених одговора:
1. Од родитеља
 2. Бабе и деде
 3. Пријатеља
 4. Комшија
 5. Свештеника
 6. Путем медија
 7. Из народних песама
13. Да ли сте чули да у Вашем окружењу има људи који имају (можете означити више понуђених одговора):
1. Кума
 2. Побратима/посестриму
 3. посинка
 4. Брата/сестру по млеку
14. Означите број испред врсте духовног сродника ког Ви имате?
1. Кума
 2. Побратима/посестриму
 3. Брата/сестру по млеку
15. Због чега сте се покумили? Напишите на линији:
-

16. Због чега сте се побратимили/посестримили? Означите број испред понуђених одговора:
1. Због чврстог пријатељства
 2. Зато што сте јединац/јединица
 3. Због болести
 4. Због смрти брата или сестре
 5. Остало, напишите _____
17. Где сте се побратимили/посестримили? Означите број испред понуђених одговора:
1. Код куће
 2. У цркви
 3. На непознатом гробу
 4. У кафани
 5. Остало, напишите _____
18. На који начин сте се побратимили/посестримили? Означите број испред понуђених одговора:
1. Мешањем крви
 2. Апострофирањем имена Светог Јована
 3. Руковањем, љубљењем у образ три пута и ословљавањем именицом „brate“
19. Који српски обичаји се не могу замислити без кума? Означите неки од понуђених одговора:
1. Рођендан
 2. Свадба
 3. Крштење
 4. Слава
 5. Погреб
 6. Остало, напишите _____
20. Ако желите да промените кума, да ли треба да тражите благослов од њега?
- Да Не
21. Јесте ли чули за следеће врсте кумства? Означите оне врсте међу понуђеним одговорима за које сте чули:
1. „Кумство на раскрсници“?
 2. Кумство по невољи/из невоље“?
 3. „Стрижба, стриг, шишање“?
22. На шта се односи израз „кумство на раскрсници“? Напишите на линији:
-
23. На шта се односи израз „кумство по невољи“? Напишите на линији:
-
24. На шта се односи израз „стриг“? Напишите на линији:
-
25. На шта се односи израз посинити некога? Напишите на линији:
-
26. Зашто се родитељи одлучују за посињење? (Питање није обавезно)
-
27. Коју врсту духовног сродства сматрате неопходном? Означите број испред једног од понуђених одговора)
1. Кумство
 2. Побратимство/посестримство
 3. Посињење
 4. Сродство по млеку

28. Како разумете израз „сродство мо млеку“, као:
1. Сродство по мајчиној линији
 2. Сродство по очевој линији
 3. Сродство између оних које је задојила иста жена
 4. Сродство између Вас и детета које је дојила Ваша мајка
29. Који се светац у српском народу сматра заштитником кумства и побратимства? Означите број испред понуђеног одговора за који мислите да је тачан:
1. Свети Сава
 2. Свети Илија
 3. Свети Јован
 4. Свети Георгије
30. Колико избор кума може утицати на Вашу срећу?
1. Уопште не утиче
 2. Не утиче
 3. Нити утиче нити не утиче
 4. Утиче
 5. У потпуности утиче
31. Да ли сте чули за то да су раније људи покумљавали животињу или неки предмет?
- Да Не
32. Ако је ваш претходни одговор позитиван, напишите шта су покумљавали:
-
33. Који термин се у Вашем крају користе за означавање духовног сродства? Напишите на линији (Питање није обавезно):
-
34. Да ли сте крштени?
- Да Не
35. У ком периоду свог живота сте се крстили, као:
1. Новорођенче до четрдесетог дана живота
 2. У току прве године живота
 3. Дете узраста од године до 10 година
 4. Дете узраста од 10 до 18 година
 5. Пунолетна особа
36. Ко Вам је био кум на крштењу? Означите број испред једног од понуђених одговора:
1. Пријатељ
 2. Венчани кум мојих родитеља
 3. Тетка
 4. Случајни пролазник
37. Ако сте венчани, венчао Вас је:
1. Кум који Вас је и крстио
 2. Пријатељ ког сте позвали за кума
38. Да ли сте правили свадбу поштујући обичаје Вашег краја?
- Да Не
39. Како сте позвали кума на свадбу? Означите неки од понуђених одговора:
1. Телефоном
 2. Однео сам позивницу

3. Са погачом и ракијом
 4. Остало, напишите _____
40. Да ли сте даровали кума на свадби?
Да Не
41. Како позивате кума на славу?
1. Телефоном
2. Са погачом и ракијом
3. Остало, напишите _____
42. На ком месту седи кум на слави код Вас?
1. У чело софре/стола
2. Било где
3. У зачељу софре/стола
43. По Вашем мишљењу, ког кума треба више поштовати:
1. Крштеног
2. Венчаног
3. Подједнако
44. Ако Вас неко позове да му будете кум, да ли га можете одбити?
1. Не могу
2. Могу и не морам
3. Могу
45. Сматрате ли грехом ако је неко одбио да некоме буде кум?
1. Да
2. Не
3. Не знам
46. Како ословљавате родитеље свог побратима/посестрима?
1. Оче и мајко
2. Тетка и чико
3. Именом/по имену
47. Како ословљавате сестру или брата свог побратима/посестрима?
1. Брате/сестро
2. Именом/по имену
48. Колико се често виђате са својим кумом?
1. Сваки дан
2. Једном недељно
3. Једном месечно
4. Само за празнике
5. Ретко
49. Колико се често чујете са својим кумом?
1. Сваки дан
2. Једном недељно
3. Више пуга недељно
4. Једном месечно
5. Само за празнике
6. Ретко

50. Колико се често виђате са својим побратимом/посестримом?
1. Сваки дан
 2. Једном недељно
 3. Више пута недељно
 4. Једном месечно
 5. Само за празнике
 6. Ретко
51. Колико се често чујете са побратимом/посестримом?
1. Сваки дан
 2. Једном недељно
 3. Више пута недељно
 4. Једном месечно
 5. Само за празнике
 6. Ретко
52. Колико поштујете свог кума на скали од 1 до 5?
1. Уопште га не поштујем
 2. Не поштујем га
 3. Нити га поштујем нити га не поштујем
 4. Поштујем га
 5. Изузетно га поштујем
53. Колико поштујете свог побратима/посестриму на скали од 1 до 5?
1. Уопште га не поштујем
 2. Не поштујем га
 3. Нити га поштујем нити га не поштујем
 4. Поштујем га
 5. Изузетно га поштујем
54. На скали од 1 до 5, колико верујете у оданост свог побратима/посестрима?
1. Нимало не верујем
 2. Не верујем
 3. Нити верујем нити не верујем
 4. Верујем
 5. Много верујем
55. На скали од 1 до 5 колико верујете у оданост свог кума?
1. Нимало не верујем
 2. Не верујем
 3. Нити верујем нити не верујем
 4. Верујем
 5. Много верујем
56. Колико волите свог кума? На скали од 1 до 5 одредите интензитет осећања према куму. Заокружите:
- 1 2 3 4 5
57. Колико волите свог побратима/посестриму? На скали од 1 до 5 одредите интензитет осећања према куму. Заокружите:
- 1 2 3 4 5
58. Када сте у невољи, коме бисте се најпре обратили за помоћ:
1. Куму
 2. Побратиму/посестрими
 3. Пријатељу
 4. Комшији
 5. Рођацима
 6. Осталима, напишите _____
59. Да ли је можда Ваш побратим/посестрима друге вероисповести? Ако јесте, означите којој вероисповести од понуђених припада:

1. Муслиманске вероисповести
2. Католичке вероисповести

60. Колико често се својим пријатељима обраћате са „брате“?

1. Никада
2. Ретко
3. Понекад
4. Често
5. Увек

61. Колико се често својим пријатељима обраћате са „сестро“?

1. Никада
2. Ретко
3. Понекад
4. Често
5. Увек

62. Да ли је Ваш кум вишег социјалног статуса од Вашег?

Да Не

63. Да ли се слажете са констатцијом да се описмењавањем и образовањем губи популација која негује старе српске обичаје?

1. Уопште се не слажем
2. Не слажем се
3. Нити се слажем нити се не слажем
4. Слажем се
5. У потпуности се слажем

64. Да ли се слажете са констатацијом да се људи који негују/поштују старе српске обичаје могу сматрати примитивним?

1. Уопште се не слажем
2. Не слажем се
3. Нити се слажем нити се не слажем
4. Слажем се
5. У потпуности се слажем

65. На скали од 1 до 5 у којој мери би требало да доприносимо очувању српске традиције кроз неговање духовног сродства?

1. Нимало
2. Врло мало
3. Мало
4. Доста
5. много

66. Да ли се слажете са устаљеним народним веровањем да кума не треба мењати без неке велике невоље?

Да Не

67. Наведите један разлог зашто бисте променили кума?

68. На скали од један до пет колико верујете у грех прекинутог кумства?

1. Нимало не верујем
2. Не верујем

3. Нити верујем нити не верујем
4. Верујем
5. Изузетно верујем

69. Које сродство, по Вашем мишљењу, има највећи значај? Означите бројевима од 1 до 4, од 1(као најбитније), до 4 (као најмање битан).

Посињење

Побратимство/посестримство

Сродство по млеку

Кумство

70. У којој мери пазите да не увредите свог духовног сродника?

1. Уопште не пазим
2. Не пазим
3. Нити пазим нити не пазим
4. Пазим
5. Изузетно пазим

71. Да ли се бојите да ће Вам се десити нешто лоше уколико не испоштујете кума или побратима?

1. Уопште се не бојим
2. Не бојим се
3. Бојим се
4. Доста се бојим
5. Много се бојим

Хвала!

Прилог 2: Разговор са саговорником - Катарина Јокић, разговор вођен 15. јула 2020. године у Грабовцу

К.Ј.: Ја сам особа која се за све интересује, сад да ли неко верује или не верује, свако село има своје обичаје. Ја кад сам мене и моју сестру, толико смо биле везане, иако нисмо биле једнојајчане. Тада је неко рекао, како ова жена, каже, све посебно, као сваки порођај, три постељице моја мајка имала, рођени смо не од једне постељице, него свака за себе. Е, сада, ја то нисам хтела никако. Мислим, колко верујем и не верујем, има ту доста ствари, ако је нешто обичај, ја кажем, прихватам тај обичај, зашто да га не прихватим, ако може да ми буде добро, на пример. И мени су рекли, ето, ова моја колегиница, моја снаја уствари ова најстарија, ова моја Буда, моја братаница, када сретнем ту моју колегиницу којој сам стварно помагала у животу јер ја волим да помажем (мене су звали Мајка Тереза, ја кажем 'Нисам ја Мајка Тереза, ја сам Катарина', Шиптари би рекли 'Ево нам је Каћа, Сунце греје'). И тако, каже та моја снаја, кад год сретнем ту, Милица се зове, она је, она каже ја волим Каћу ко сестру, она је, Каћа ко сестра, Каћа је много добра, Каћа ово, Каћа оно... И моја снаја мени, кад је то сестра умрла, они су само се баци као цвет неки, то као поклањаш Богу, а теби остаје део. Па они су бели као, беле. Међутим, ја сам то дуго времена, мени не може да замени нико сестру, али кад ми то стално снаја говорила, кажем 'Оћу'. Ја сам као, сутра је њој годишњица, ја сам данас отишла на гробље.

М.М.: Нисте се откупили тад кад је она умрла него кад је требало да јој обележите годину дана од смрти?

К.Ј.: Да, кад је требало да јој дамо годину дана. То ми снаја рекла да узмем један пешкир, сећам се ко сада, и да, овај, ја и она, будемо овако једна преко друге, и да, да се, само мало бојемо као на прс, овако мало крви. Она је та што је радила као са мном, и она мојој снаји увек говорила 'Каћа је добра, волим је ко сестру'. И онда мени моја снаја каже 'Њу да узмеш', а плус њени славе Светог Јована, а то као треба зато што је Свети Јован, и што нема сестру. И плус она нема сестру и то. Имам брата доле у Краљево, везана сам за њега, ал' никако као за њу. Мислим, то је немогуће. Ево, сад имам ја њену децу, Бобу и Милу и то. Мени сад неко да ми каже не знам шта, ја би пре свој живот дала њима, него ја да помислим за себе. Ја сам много тад патила, ја сам била са њом по Београду, шес месеци... Е, после сам данима, данима лежала на поду, нико то није знао. Ја у кући сам, живим где ми је мајка. Ја сам изгубила троје деце. Имала сам осећај као да ћу да будем с њом, тако. Кад сам доле, ја сам с њом. Она се бојала да буде сама, никад, тренутак није хтела без мене. И ја кажем, Љиља не бој се, она умире, ја сам ту. Доктори ме терају напоље, она тако дала душу. Али ми било криво што нисам била ту. И онда кући после, сви оду својим путем, свако има свој пут, и ја само легнем на под и плачем, да ми... А највише сам волела да одем на гробље и на гроб да седнем, да легнем ту, да ме нико не види, то нико није знао. На њеном гробу, да ставимо као бели пешкир преко и да тако ту исечемо, да се види то како пада, и да ја узмем њој она моје и да кажемо: 'Ову сестру поклањам Богу, а ову сестру прихватам сад за, за живота'. То је као, моја снајка каже, да ћеш мање да плачеш, да кукаш, сад, не могу да кажем, јесам престала то да лежим баш на поду, после тога, мало сам мање, али прошла је и година мислим, ипак је временски... И после сам плакала кад ми дође то, и дан данас плачем тако кад ми буде много тешко. Сви су ми говорили немој с њом, она је мало као, сељачки, како да ти кажем, у том смислу, не сељачки као што неко каже сељак је, то ја никад не мешам, ја сам то рекла једној мојој снаји из Митровице. Пошто она каже да ме воли као сестру, ја сам јој рекла: 'Слушај да ти кажем, немаш никакву обавезу према мени, не можеш моју Љиљу да замениш, то никако, то је немогуће заменити неку особу, то што је моја Љиља за мене била и остала ту док ја живим, али основно да не будеш тако сирова, ја ћу тебе да поштујем зато што сам ипак ја тебе питала да будеш', и стварно више ја њу увек поштујем, она каже: 'Ја се обрुкам', ја увек купим њеној деци, унучићима и тако нешто и тако. Она дође понекад, али врло мало, таква је знаш, ја се ту не љутим, ја сам јој тражила да буде она, али ме, знам да ме воли, и увек тако прича, мислим мени је то довољно, Ја знам, раније су имали људи те посестриме, раније се много више поштовало; пре је то било много јаче, много, много... И кумство и све то.

М.М.: Ви нисте имали никакве тегобе кад је умрла Љиља?

К.Ј.: Ја да ти кажем, ја сам сваког дана, ја то кажем, ја као медицинска сестра, једнојајчани близанци увек тешко подносе растанак. Овакав природни растанак, кад се раздвајају у животу, ми смо имали, знаш, ти ниси била ту, код лекара две ћерке близнакиње, једнојајчане, које нису могле да живе, кад је једна умрла и друга је умрла. Онда имамо оне две докторке, ја не знам дал знаш, доле из Сочанице, докторке две које су исто једнојајчане, ако овде има једна младеж, друга би желела и она да буде, или бубуљицу или било шта. Нису се удале још. Увек то, старије особе прате то, кад је неко рођен, каже у истом месецу, исто се тако да се опрашта и тако то. А она онако спонтано, Љиља била много спонтана, ја размислим па кажем, тако, а она, што би рекли стари оно каже ко две руке, омо што једна направи друга потре. Ко десна и лева рука, тако му дође нешто.

М.М.: А испричајте ми сад о кумству оно што знате.

К.Ј.: То пуно сам пута чула, на пример, то ми је моја мама говорила, на пример, баш за, њена братаница, мојој мами братаница, није имала децу, умирала, умирала, умирала и кад је требало да роди, тако су јој рекли, да сретнеш на раскрсницу ког сретнеш, Цигана, Шиптара, кога сретнеш, и она стварно сретне Шиптара, и покумила га. И то дете остане, живо. А плус, кад су, е моја прија баш, Љиљина свекрва, Бобина баба, дуго није имала децу, дуго, дуго, дуго. Жико се зове Жико зато што да остане жив, су му дали име, рекли су тако и да га никад и они су га, она га мајка другачије звала. Звала га, њему је право име Живко, она га друкчије звала, не знам како оно беше, да не умире, и уроци... Значи, давали су имена да нешто престане, да се не враћа. Пре су били много обичаја код нас.

М.М.: Рекли сте ми дасте чули да су се кумства склапала и због крвне освете. Шта све знате о томе? Испричајте ми.

К.Ј.: Па да ти кажем, овде код нас не, али мој отац, мој најсатрији брат Слобо, он је имо толико пријатеља Албанаца, био комуниста, дружио се са Муслиманима, са Албанцима, и стварно имао праве пријатеље. И он би причао о томе, да је то толико било изражено, каже, поготово кад је згази неко колима и они су то, то не сматрали да је то божије, то је намера, значи ти си му уништи живот. И онда они иду, моле, да опрости и да се покуме, да то престане, то, да се не враћа. Тако то знам, мој брат ми је причао, на неколико места ишао. Јер он је био познат, њега људи познавали, сећам се он је био за пензионски тај фонд и онда кад је пензионисао он каже Ми смо Шиптаре, а његов друг Албанац пензионисао Србе. И тако... Баш знам, њега су често то звали да иде, да иде тако, умнео је да прича, он је завршио само Вишу, а био је секретар Медицине рада и њега сви познавали и био је онако речит, угледан је био. Сви га знају, тај Слобо мој, сви га знају, зано је и да пише много лепо.

Мој тата би реко: 'Код мене, на моју славу, никад не може да дође човек да оде пијан, ја би све то чула као дете. Али он би овако реко, не сме на славу, мени све чудно кад неко каже звао, ове године зове друге године не зове, на пример, пове године зове мене, а после не зове. А мој отац би реко, никад не сме на славу да се... Свако ко ти дође, Циганин, кад ти је слава, ти требаш да га примиш. Каже, ја сам налзео људе поред вратију пијане, ја их уведем унутра и пустим их да спавају'. Највећи је грех, немој да славиш славу ако неког вратиш или, или пак...

И још нешто да ти кажем, ти, овај, Марија. И ту постоји исто како се лечи епилепсија, да. Е, управо тај, кад сам ту својту рекла, то је тај мој рођак имао, сад не могу да се сетим, падавицу, па су то кумили тог Шиптара и њему престала болест. Да, жива истина то. А имао епилепсију.

М.М.: Окумили га или га побратимили?

К.Ј.: Као, побратимили уствари, добро си рекла, побратимили. Срели су га, али Шиптар био, то је први пут био на тој раскрсници, и увек га држали оно долазио, али он никад више није био болестан.

Прилог 3: Разговор са саговорницима - Вукоје Утвић и Слободан Лекић из Зубиног Потока, разговор вођен 28. 08. 2020. године у Зубином Потоку

Разговор са саговорницима био је договорен захваљујући заједничком познанику. И поред тога, истраживач (у овом случају ја) је саговорницима објаснио која је тема разговора. Након детаљнијих објашњења, саговорници су говорили оно што су знали о теми:

В.У.: То је тачно, каже, овај: 'Све мож да промениш, кума не мож да промениш докле га не питаш, једино ако он више не може значи'. И даје ти благослов. Значи, не мож да замениш без његовог знања, није није није ни добро, није ни верски није. Каже, Бога ми не могу. Ми смо имали искуство, баш моја кућа из Калудре. Нама су комшије били кумови, Мијачићи горе. И овај, нису, преселио, преселио се тамо у Меровину код, код Прокупља. Било бежаније и сад преселио се тамо и сад мој прадеда ишо да га зове, велика фамилија, четрдесет годишње има да крсти пе шесторо деце. И он Бога ми каже: 'Куме, ја више не могу дођем'. 'Што?' Каже, 'Не могу ни финансијски да издржим, не могу да путујем, долазим ја у Калудру из Меровине и тако... Ја не могу, ја Вам дајем благослов да ви можете другог кума да...'. Добро. И он дође, и шта ће да ради и ајд каже да идем да питам попа. Поп Арсеније био из Поповића из Вељег Брега. И он отидне у Вељи Брег, каже Бога ми отишо у Дубоки Поток у манастир, цркву, то. Он запуца коњом (неразумљиво) и сретну се под обрашевину и он стане. 'Помаже Бог, оче'; 'Бог помого'. И он му исприча. 'Е', каже, 'не може то тако, ајмо да свратимо у цркву'. И вратили се у цркву и тај Арсеније прихватио. Каже 'Ја ћу да вам прихватим да будем кум. Вашој кући горе'. И то је, ето тако се...

М.М.: Можете ли, чика Вукоје, мало детаљније да нам испричате то?

В.У.: Срели се, срели се, срели се и он не, није хтео да га куми ту на улици него га питао шта да ради, да му поп да објашњење да ли, како, како, шта сад да ради зато што овај одустао више не може да буде кум. И онда тај поп моја прадеда у то време био неки велики домаћин. Тад је био домаћин ако имаш двеста брава оваца, ако имаш сто коза, ако имаш говеди, ако имаш пуне амбаре жита, тракторе нису имали, вршалице нису и тако. И он, каже, ја ћу да будем, тако да се он тако... А иначе, овога, да није тако, на пример, удостојиш ли се да будеш кум, онда сам мораш да се снађеш да тражиш или, обично се кум изабара из своје генерације из школске и тако. Дружиш се с неким је, обично покуме... Ја знам мој брат. Овога, имам друга оће да се жени и каже а, а зове старог кума. Ја кажем стари кум неће ти дође. Прво и прво ти мењаш кума, треба да однесеш погачу па да га зов... Па да му с... Па и ако оћеш да промениш, кажи због чега мењаш. Тако да овај то су, то су те ствари које се некад поштовале. Не мож да промениш кума тек тако. Једино ако он не може, онда и даје благослов. Иначе није добро да промениш, чисто да га оставиш а узимаш друге јер је он био и претходницима кум, значи оцу. Битно је да ти кума поштујеш јер је кум за поштовање, који крсти децу, који венчава који, на пример...

М.М.: А је ли он и шиша децу кад их крсти?

В.У.: Па то ти је та, он и шиша.

С.Л.: Јесте. Он макне неколико длаке оно и после нек шиша ко оће.

В.У.: Е, кум је то. Ако кум није, у нашем случају ди је био, био обично овај дође и он, пошто је био поп. Ако није, кум ти неко други, онда мораш у цркву да одведеш да крстиш ње поп има, ње ће га благослов да, а кум држи и нормално ти је то. То је то. Иначе, шишање па поново крштење, мислим да је то... Не знам

С.Л.: Онај да, онај дан шиша, скине поп, овај, кум, онај дан кад крсти.

В.Л.: Али, не, тог дана кад се ошиша фактички и кум овога, то ти је фактички завршено крштење, нема никакве потребе више.

Једино што... Једино што се...

Може, раде људи и без попа, раде и без попа.

С.Л.: Бог па кум. Раније ком се нису деца одржавала, овај, жена, донесе крај пута колевку, преврне, и ко први наиђе, овај, да дигне колевку и тај је кум. Нек је ко је, тај је кум.

В.У.: Па добро, то су, то су, више више овако из невоље су неко, или болесно, или... па рачуна... то су те, то су све већином приче.

С.Л.: Није приче, ја ево ти, мој шурак је тако.

В.У.: Али, овај...

С.Л.: Има, има педесет година можда, Миладин кад је радио, Миладин у кафану. И овај мајка Петка доњела овде, несу су дјеца, мало ово, па ово оно и она доњела ваљда колјевку доље у оно што сад више канала...

В.У.: Колевку без детета?

С.Л.: Дете у колјевку и преврне колјевку и овај и наишао Миладин на посао, он радио ође, и овај: А, „Дигни дијете, дигни“, и он диго. Е сад си ти кум. И сад је ево кум његов син.

В.У.: Па добро...

С.Л.: А обично су држале као, као сестре, као. Ста ја знам.. Има тих случајева доста.

В.У.: Има, има, има, слусчајева, држи то и на пример тетка може да буде кума, очева сестра, тако је, може да буде детету. Али, али, то је већ, они су претходно кума имали. Што су то, што би то заменили – не знам. Мислим, то, у то не улазим. Добро, то су, то су то је више наслеђе, имаш тетка, тетка нека родило јој се братанче и она: 'Е вала ја ћу да му будем кума'. И ајде буди, да држи, а на пример ти ипак требаш да зовеш попа, треба кума, треба старог. А то држање... Кум се, кум се поштује, нај гост кад ти дође кум... Ако правиш свадбу, стари сват сват седи на вр' совре, води ред, кум је до њега. Значи, лице кој се, слава које све, у суштини у све редове кум се највише поштује. И без кума никаква одлука се не доноси; ни венчање ни, ни све те друге ствари.

С.Л.: Па, ја, ја сам, овај, моји баталили кумство, моји стари мислим, мислим стричеви. Кад је било ја сад да крстим овог Никета мојег, каже, каже мене мајка: 'Ћеш да мењаш кумство'. Ја се ссам већ Кокерић, Кокерића, овог изз, озгор да узнем. А реко 'Ћеш да мењаш кумове, ил ћеш старе?' 'Имамо л ми мајко старе кумове?' 'Како немамо?' Старе кумове, мене сад је стари кум.

М.М.: А има ли код вас побратимство? Јесте ли ви чули за то?

В.У.: Има тога, то, побратими побратими има ће се побратиме зато што се друже и воле, па се побратиме, а имаш негде и из невоље се побратиме. Знаш... тако да, није то, побратимство ти овај...

С.Л.: Има, овај мој сестрић један (неразумљиво) и убуду се. И онда он лиже њему крв, овај њему. И онда, овај мој сестрић није имао браћу, онај тамо није имао опет ни он браћу и побратимили се.

В.У.: Види, јел ја вам кажем да све иде по неком неком обичају, нашем српском. Значи, кума не мож да промениш докле га не питаш. Не треба, мож да га промениш, не он, дал ће да те куне дал ће да се љути, то је друга ствар, сасвим друга ствар. Нећеш више да ти буде кум и не јављаш му се, можеш, ал није то; то није верски. И обично, обично, кад после нема неког напретка, е оно ми смо, без знања његовог, променили кума. И мислим има таквих ставри. Ово побратимство има из више варијанти. Имаш друже се по кафана тамо намо и кад попију ајде да се побратимо, ајде. Сечу вену, пију један другом крв и ето ти, тако ти је побратим постао. То ти је из, како да вам кажем, из неког беснилука. А побратим, да се побратимиш са неким, треба да постоји неки разлог, нешто... нешто те, те је много задужио, много ти је учинио у животу, много тако...

С.Л.: Дружење, велико дружење.

В.У.: Дружење, велико и нек... нешто ти је послове ти је... нека невоља... Имаш на пример чак да се побратимиш или да посестриш некога и то, и то постоји један, једна варијанта.

С.Л.: Један мој комшо, побро он мене, ја њему побро. Ништа нисмо имали (неразумљиво).

В.У.: Лекић, ово само. Ја сам, ја сам имао шурака. Ти си Вуја знао, Поповића (неразумљиво). Вујја Поповића, братанац Живков. Он је посестримео неку, а има сестру. Ето тако се дружили, посестримео је. И то се уважавали једно друго и све то тамо, али му је сестра њен, његова рођена замерила и никад нису хтели... није ни говорила са са братом, зато што је посестримео, каж 'зато што си ти посестримео кад имаш сестру'. Мислим то је, има и таквих случајева ће стварно чоек уради нешто неразумљиво баш, то је неразумљиво фактички. Јер, имаш сестру, па и кад имаш и брата, што би се побратимио са другим. Мислим то. Е сад, то што кажу људи у некој невољи, он се побратимио а сад каже он ми је као брат, учинио ми је то и тако неку услугу или или то нешто га спасио нечега ил' ето тако. Е то је, то је побратимство. А што се тиче кумства ово, слободно забележи, старо кумство се цени, ако оћеш да другог кума промениш мораш да питаш старог кума да ти да благослов. Баш учествујем, педесет година учествујем у фолклорном друштву сам певач и здравичар и имам здравицу, имам здравицу која је, која је, коју сам, овога,

наздрављавао и у страним земљама, у Бугарску, Румунију, ђе сам ишо, овај ишо сам ту здравицу имо, а већ широм Србије и...

М.М.: Јел' можете да нам кажете здравицу сада?

В.У.:цМоже. Оћш да је снимиш или како? Ти снимаш?

М.М.: Снимам ја, снимам све.

В.У.: Добро, ми, здравица колашинска ти је држи се ибрик онај, неко га зове брдак. А код нас је ибрик и у десну руку чајна, чаша већа. То се пије мека ракија са тим и онда се наслужи и кад ћеш да здравица да да да поздравиш госте, да поздравиш све, то му дође к једна добродошлица. И онда набрајаш, прекрстиш се прво и кажеш:

Здрав си домаћине из ове средине,

Бог те чуво, среће имао, Бог те благословио, берићет ти родио.

Њива ти род родила, кућа ти увек весела била.

Имао пара ко блата пшенице и пуно злата,

Да ти роди вино и пшеница и у кући мушка и женска дечица

Све ти здраво и весело било и цело српство са тобом се дичило.

И онда после повезујем:

С Косова смо, браћо мила, и ту нас је мајка одгајила,

Опстали смо и остали, бриге заборавили.

Остаћемо и пићемо, наше славе славићемо: Илиндан,

Петровдан, Митровдан, Лучиндан, Никољдан, Петковдан и све наше српске славе.

Славили су наши стари, то не сме да се заборави.

А Србија мајка мила нас није заборавила

Свуд нас зове да певамо и играмо и све бриге заборавимо.

Здрав си десни, надај се леви, Бог срећу дели

Овога ми крста до малог прста, попиту оћу и на Косово и Метохију, ако Бог да, остаћу.

То ти је та и могу ти кажем баш да, на тим, сећам се кад смо били у ...(неразумљиво).

Јер никад код, овога, гости неће ти запевају на славу у Колашину кад дође докле домаћин не пусти глас. И обично то, тај глас пушћа кад наздрави, наздрави „Здрав си, добро сте дошли гости. Нека нам буде срећно...“

Е, прва здравица, овога, ко седи на вр совре. Њему наздрави и, ако му је пријатељ, ако му...

М.М.: Али постоји вероватно ред ко седи наврху, код некога је то баш кум.

В.У.: Па, обично старији људе седе и ово што смо рекли, кум оба... Ако је кум дошо, кум обавезно на вр совре. Е, а, код нас је обичај, комшија седина вр совре, старији човек.

С.Л.: Дјете, дјете, ако је комшија седи... (неразумљиво). Овај, овај, и ово пре синко, ђе се нису ђеца одржавала, на пример, и онда, давали би обично име Вук или неко погрдно име.

В.У.: Мењају се, мењају се нека имена да би се и одржало. Не оно што нормално има, та имена у село, него ето, као чак Вук, дивљина...

С.Л.: Гербер Ивица се побратимио овојзи са овим...Е, овоме погинуо брат, ти знаш Ђиновић где погинуо, ноз онај крш код Дудиног Крша, кад требали да иду на славу горе неће и ту се гали и ту после, е, и онда остао овј после, и овај имао проблеме са струјом, негдје за струју се доватио, али овај... и онда се побратимили.

М.М.: Добро. А јел ви и ваши дарујете кума за свадбу на пример?

В.У.: А, обавезно, дарује се кум увек. Кум, овај, исто кад одеш да зовеш за било ко... да ли за крштење, да ли за венчање, да ли за свадбу, тако, није битно, носи се погача, флаша ракије, слогу да доноси, да поближи: 'Дошо сам куме да те зовем, женим сина' или ето тако, 'крстим унуче', погача и то то сад много и не гледају млађе генерације, а старије генерације не би ти се ни прихватио ако не одеш да га зовеш тако правилно са свем.

С.Л.: Ја нисам. Ја, знаш шта је било, мени кум један ту из Жеровнице, из мојег села. Ја љуштим кукуруз, мислим, тад, тад се љуштило, кукуруз, и мајка ми ту била, и он каже, каже: 'Слободане, ја те зовем да ми будеш кум из хуманих разлога'. А ради у Немачку, Цибо...

В.У.: А, знам.

С.Л.: И ради у Немачку, и узо Хрватицу, узо Хрватицу и онда и на венчање, венчаше се и ја кум доле и као шта ја знам; код матичара, код матичара... И онда овај ту се венчаше и све то. Међутим, он неку кућу вржу откупили били, треб... Она имала пара, није ћела да да паре и они се разведу, разведу. И сад он узне другу, другу жену. И сад кад је било да ме зове за кума, није тео његов отац каже 'Није ти пошла прва од руке'.

В.У.: Значи, ниси био добар, ниси био добар кум (смех).

С.Л.: Е, а Сибо, ти знаш Сибо шашави, каже: 'Ее, јес, он ми је оћеро', каже, 'ја сам је сам оћеро, није ми је он оћеро'. И, он дође да зове мене са здравицом ово обично што сад ти причао, и са обичном здравицом. Кад, овај, ја сретнем Љуба покојнога, на пијац: 'Здраво, куме', реко 'Нисам ја кум'. 'Како ниси', 'Реко тако и тако'; 'Па ми смо говорили да да ти будеш кум'. 'Није ме звао ко кума, ко комшију ме звао', са здравицом нормално, и у четвртак дошао отац његов, Рале, дошао, донео погачу и донео кило ракије и така и така ствар... Не, држ не дај, држ не дај, и Сибо ту и нећу ја никако, овај, да прихватим... Од осам до једанаес смо се расправљали. И на крај казо сам пристао и сад сам му кум.

В.У.: Не одбија се.

С.Л.: А и мајка ми је рекла: 'Ако им.. Ако си могућан, била је ту, ако мож да носиш трошкове прихвати му за кума јер кумство се не одбија'. Мајка ми је рекла. И ја сам после прихватио то, али ово, он прву жену ту отерао и сад отац његов...

В.У.: Е, то сад да ти кажем искрено, многи не гледају то баш, не, не, не испоштују то. Имаш ти сад на пример, кумство, на село живи, мало и сиротиња, тамо вамо, он отишо, школе завршио тамо вамо, и сад, дружење са богатим људима, са школованим људ... И он промени и, и не пига га. Е сад како му пође, то се, то се већ... Па добро, још је ово кумство се некад и из невоље тражи. То из невоље, ја знам мој деда је увек имао из Метохије Шиптара онако покуми се. То су ратови били (неразумљиво), по две три године прође па опет рат, па опет рат. Кад имаш кума, ова Шиптара, он дође, чува нашу кућу. И не би дао... Погинуо један Шиптар пред нашу кућу јер су га други Шиптари убили што није дао да да да опљачкају овце, да оћерају тамо. И оћерали и њега убили. Зато што је био кум. И, овога, те речи би ми деда, то сам запамтио од њега, он није дан школе имао...

С.Л.: Само, мајка ми је, овај, рекла, да имамо кумове. Чим имамо кумове, ја да мењам нећу. Е.

В.У.: Ето тако се значи кумство узимало некад и из невоље... Не не не, не напушћа он старо кумство, мој деда није никад напустио старо кумство, али они се, овога, добро сарађивали. Обично су ти Шиптари долазили код нас због саме Мокре Горе, да откупљују стоку, да откупљују сено, да откупљују кромпир, да и ето тако, овога. Е сад, он, мојем деду покумио, њему је мој деда кум, не, не, не. Не, не, не шишају, имаш ти своје кумство, ал то ти је неко као дружење, ето тако кум. Иначе, то је то, И то би ми реко, каже 'Никад са Шиптаром', каже, 'немој да будеш много добро и немој да будеш лоше. Него увек да си на растојање јер, каже, ако си много добро, уништиће те, они су такви; ако си лоше, чекаће те на нишану увек, кад му год спадне'. А каже, 'онако кад не зна твоје понашање, онда, каже, најбоље прођеш. Немој никад се замерат, није ти невоља'. То је то. Али видиш, већ, већ на пример, то су старије генерације мало гледале, сад ти, шта су ти, на пример ти, сад на Косово Срби су погинули од комшија. То више нема, нема то правила као некад да се да се цени да се поштује...

Прилог 4: Разговор са саговорником - Марија Лазаревић, разговор вођен 05. септембра 2020. године у Косовској Митровици

М.Л.: Овај, мој отац и и бата Милан били, м овај, побратими. Још деца се побратимили и тако су. Онако, дружили се и слагали се и радили, радили у администрацију овај, стриц после, није ми стриц него био комшија, али ми смо га поштовали исто ко да је рођени стриц. Тако се, и после се, побратимили, овај, оженили се, имали децу. Имао два брата, исто и стричеви имали побратиме и мој отац имао побратиме, што су се добро дружили. То је било пре Другог светског рата. Не, овај, један средњи стриц што је, старији од мог оца, он се побратимио са Милениним дедом, Бошко. То су били мислим блиски много. Ишли једни другим на славе, а то што су славе, па девојке ишле у госте један код другог и тако. Овај стриц Милан није имао децу, али, али Бога ми, бринуо се много о мени. Овај, добро, узимали ме у госте кад су били у Прилужје, кад им је слава, служила сам госте и нешто...

М.М.: А како су се они побратимили? Јесу ли они мешали крв?

М.Л.: Нису, нису, онако. Дружили се и сад побратим, побратими. Не не сећам се, ја мислим да нису ишли у цркву. Али та родбина, од тога бата Милана, мислим то су били Савићи и Трајковићи, то се нису узимали, ни у једно, ни друго и нешто. Нит се удавали они у нашу породицу, нит се женили из наше породице; побратимство...побратимство... И тај Миленин деда исто са мојим стрцем који је старији од мога оца, исто и он, тако се побратимили, тако се дружили... И тако се дружили, и поштовали и ценили један другог и тако.

М.М.: А јесу ли и њихова деца наставила исто?

М.Л.: Па то млади, ово оно, после се то... Мислим, и сад је поштовање то. Ти Савићи и наши Трајковићи, знам за мога оца и нешто, и сад се поштују...

М.М.: Тета Маро, Лаки ми је рекао да знате нешто да ми испричате о деци која су се рађала мртва све док њихови родитељи нису променили кума? Хоћете то да ми исричате?

М.Л.: Опрости, Боже, греота ме да причам, али имала сам брата од стрица. Мало био старији од мене, оженио се и имао прво дете. И, овај, кад га извели из болнице, почело да жути да жути да жути и умрло. Мушко дете, а после друго дете родило му се, хранили га, спремали храну ово оно, каже од хране се отровало, добило тровање и умрло. Далеко било, пу пу пу пу. А после треће дете родила та снаја, ту су били мислим у комшилук, близу смо били. А ја нисам била тамо, али мислим ишла сам, знала сам. И та девојчица се родила и они је изнела тамо између Милошева и Бабин Моста, ако знате де је мос, е , е, и они ставили дете у колевку, е, поред пута. Па, јесте, мало онако, није велика, мала. И наишо цип војни и зауставили и узели дете ово оно, после крстили. И после им се родила, родио син поново, преживело дете, и друго им преживело и треће им се родило; троје деце. На раскрсницу што је био, тај кум.

М.М.: Јесу ли знали људи за тај обичај?

М.Л.: Па, овај, не знам, он је био негде из Србије и нешто, али стално су долазили, ваљда и на свадбе и на крштење...

М.М.: Значи, неко је зауставио тај цип што је наилазио?

М.Л.: Не, не, они зауставили сами, видели, видели нешто. Ал нису баш на пут ставили, него поред пута. И тако то знам, ништа друго. Мислим, ово је жива истина што овај у породицу се дешавало. А ми имамо кумове и даље држимо из Приштине. Па, мој отац и моја браћа нису напустила, и даље држу то кумство. Па, не знам, рекли су да је Бог на небу, а кум на земљи. И стварно у село је било, тако посвађају се кумови, побију се ово оно, одма у породицу им се деси нешто. А мој отац имао кумове у Сколанево, близу Приштине. Али овај, сва три моја браћа имали по једног кума. Овај средњи што ми није жив он имао у Паланку.

М.М.: Кад се напушта кумство?

М.Л.: Никад, никад се не напушта, већ ко хоће. Требаш, требаш да идеш да му однесеш погачу и пиће и да га замолиш ако хоће да ти опрости, да ти дозволи, може, ако не... Ако хоћеш да узмеш, да промениш кума и оно, или онај кум ако не може он извине се и не могу и ово и оно и да му благослов да тражи другог кума. А, у Бабин Мос, имали кумство Петковићи и Славићи, овај, није им било добро Бога ми. Па јесте, овај, ови Славићи... Не могу да причам, Бога ми, овај, имало умрлих, млади и нешто... Али, због њиве, због међе, јооој, што кажу, никад више није била имовина и храна него што је сад. Ааа, све је то гладно, све, све нешто незадовољно, све.. Ови су били, Бога ми, из истог села. Ја сам, мој стриц је имао исто кумова у Сколанево и сад био један професор и свирао на хармонику и долазио у село да свира и нешто. Сад није био мој кум, мислим није му мој отац крстио него стриц други, ал он ме

волео ко да сам му била рођена кума. Па, кажем, раније било велико поштовање, стрина, стриц, тетка то је било што кажу светиња, а сад нико ништа.

М.М.: А занте ли нешто да ми испричате о усвојењу, посињењу?

М.Л.: Па узимали овај, стрина узимала њеног братанца, овај стриц узимао његовог братанца, али док ишли у школу док се школовали, после нико ништа... Нико ништа... Па узне, узне га и ту живи, храни се, једе и ово и оно, овај стриц био директор у Прилужје... Добро, поштовали, после долазили ово оно, мешали се, а нико их није издржаво. А можда сам највише грешна од тога стрица, тога побратима мог оца и нешто, овај хтели да иду у старачки дом, Ја кажем „немој, немој да идете“, никакве услове нема, они имали, они господа били. Ту су живели, али имали. Он упет узо ћерку од тог сестрића, усвојио је, не знам како ово оно, и преписао јој све што имао, али овај није се, није се она потрудила и нешто, нису их, нису их добро држали и нешто. Ја знам по неки пут сам отишла, и ја знам нисам била добра и нешто, понеки пут сам отишла, требала сам више пута да идем, више, али знаш како, и млад човек и не разуме много, а и обавезе и нешто. Јер они се прихватили, они требали да их гледају. И неки пут сам отишла да их видим и нешто. Е... Али и ми смо ценили, цабе они пто су побратими, исто смо и ми ценили ко они што су ценили, ни ми нисмо се узимали са њима, ни удавали, ни; поштовало се само тако, само тако се поштовало...

Прилог 5: Разговор са саговорником - Биљана Михајловић, разговор вођен 24. 08. 2020. године у Косовској Митровици

Б.М.: Моја тетка, она је умрла још нема године дана, она је пре неко, не знам, можда, педесет година, да кажем отприлике педесет година, овај, било ју дете на пругу и она да спаси дете на пругу и њој до, дохвати је воз. Њено дете било на пругу и она да спаси дете са пруге, она спаси дете, а њу воз бога ми носио је једно километар и руку ју откинуо, само руку, е. И сад оно у болницу требају крв да ју дају, да јој се да крв. И сад се јави један професор, ти знаш, професор Љубиша Јовановић, професор уметности. И он се јави да ју да крв, он то да јој крв и они су од таде брат и сестра.

М.М.: А како су се они побратимили?

Б.М.: По крви, од тад, како ју дао крв, ништа посебно.

М.М.: Нису они засецали дланове па помешали крв?

Б.М.: Не, не, не, како ју то дао крв то је остало тако да је он поштовао и нас, њену целу фамилију, и обилазио, ишо код ње, ево и њега, он преминуо има једно две три године; његова деца и дан данас иду, друже се са њеним, њеном децом, унучићима, са нама супер, јави нам се, све лепо, све функционише, као рођени брат. Али он њу је поштовао Мајо, ти немаш појма како он, ко да му је рођена сестра. И ми сви.

М.М.: Да ли су се они пре тога познавали?

Б.М.: Не, не, нису се знали уопште. Уопште се нису знали раније, уопште. Он је ваљда, како је то чуо, одакле знам ја, и овај (он је живео на јужну страну, он је био, мени је био професор ликовне уметности у Звечану), осамдесетих година, седамдесетих. А моја тетка је из Сочанице, из Ибарске Слатине доле. Она је живела деведесет четири године, има, има и пара унучића, има петоро деце, три ћерке и два сина, не знам колко има унучића, параунучића и тако.

М.М.: А како су се они ословљавали, кад би се обраћали једно другом?

Б.М.: Брате. Он није био законик зато што њена деца нису правила свадбу. Али кад се год женила деца он је био главни гост. Она га није одвајала од њене браће, два брата, то јо био трећи брат. Исто на пример, и моја мајка, и ми и сви њена фамилија, моје тетке, то смо рачунали ко да нам је члан породице.

Мој деда је био јединац, е; очев отац, од мог оца отац. Он је био јединац. И више нису имали деце, шта знам ја шта је у то време било Мајо, ја како ми причали моји тако ја причам теби. И сад један Тане из Дољани, и он био јединац, и толико су се дружили и он реко: 'Вала, каже, Васо, мој деда се звао Васо, каже ти немаш брата и ја каже немам брата, да се побратимо'. Е сад дал су нешто они радили, то што кажеш ти ту крв, у цркву, не знам. Али ми се поштујемо и дан данас. Али тамо остао његов унук, који се није женио ни дан данас и на весеље и на жалост и све смо се дружили. То из другарства та, он је сам, овај сам и то су тако 'Брате', 'брате', ја како знам. Он је долазио код нас, све су се звали 'брате', 'Брате', ја имам брата у Дољане, ја имам брата, побратима у Сендо и тако је то било. А док моја Ружица хтела са неком другарицом да се посестрими, дал овде Мајо са Анђелом, чини ми се. Али они су питали попа дал да помешају крв. Он реко поп каже нема каже потребе, ви ако се волите, ви се волите и без тога, и да се поштујете.

М.М.: А од кога је Ружица чула да се меша крв приликом сестримљења?

Б.М.: Јаооо, па она је чула од, е сад појма немам од кога је чула, она ће ти боље каже. Овај, знам да, да су питали горе у цркву и он реко 'Ви ако се поштујете', каже, 'ви ће се поштујете и овако, нема потребе то тад'. Мени Ружица тако рекла.

М.М.: Тета Биљо, чула си да неки људи хоће да промене кума. Кад се то, на пример, ради? Из којих разлога?

Б.М.: На пример, мој кум, моја кума стара, то је било можда сто година кумство, али она није имала никога; није се удавала, није имала потомство, није никог имала и кад је била оно остарела, она је отишла, моја мајка, моја стрина и тражили оно благослов од ње; она им дала благослов и они су моји на пример после друго кумство.. Тако да неко оће да прихвати, неко не.

М.М.: Како се раније кум позивао за славу?

Б.М.: Ја сам моме куму, прву славу кад сам славила, ја сам куму ишла са погачом; прва слава. Мој кум из Гојбуља. У Гојбуље се практикује то старинско да сваке године на славу позиваш кума са погачом. А мени је мој кум реко: 'Кумо, јесте', каже, 'моје село такав обичај, али ја то нећу да вам остављам обавезу; сад си ме позвала први пут с погачом на славу и, каже, не мораш више'.

М.М.: Причала ми је Маја да је Ићко рођен кад и покојни чика Миле и да сте Ви, кад је Миле умро, урадили нешто јер су њих двојица једноданци...

Б.М.: Мајо, по Сунцу ишо, Игњат и Циго, они су у један дан, један месец, и на његов рођендан се родио. И мене је моја сестра од стрица, ова из 'Моћ природе', Благојева мајка рекла: 'Биљо, они су каже, они су каже, једномесечни, да значи на његов рођендан се родио. Да купиш белу ружу и да бациш у гроб: 'Ја тебе бели цвет, а ти мене бели свет'. Међутим, и ја сам то урадила, због моје куће исто. Е, и то сам ја урадила, исто. Ово бацам због Ићка, због Игњата, ово бацам ради куће исто ти бели цвет, ти мене бели свет. Један, један, само да буде бео. Моја мајка имала близнакињу, она је умрла, моја мајка остала. Е сад не знам како су они то урадили и како. Моја мајка све зна. Ма она има да ти прича дан и ноћ. Има, Бога ти, ови стари знају све како раније, овај било све...

Прилог 6: Разговор са саговорницама - Видинка Васић и Ружица Михајловић, разговор вођен 25. 08. 2020. године у селу Сендо

Р.М.: Јер ми се дружимо баш дуго, од сад ћу, од моје.. јед, дванесте године и, овај, и она нема сестру и она она нема сестру, има само полубрата, ја имам све браћу и онда пошто смо много много блиске, зграда до зграде живимо, додуше сад је она у Београду се преселила, али овај, нон стоп смо једна код друге, као једна кућа је то било. Она дође код мене, ја одем код ње, значи буквално слободу као да сам отишла у своју кућу, негде код неког свог најрођенијег. И, она иначе четири године млађа од мене, али нама године нису сметале овај за наше дружење. Заједно смо и на фолклор ишле, овај, једанест година, дванест смо заједно на фолклор ишле, после смо због неких других околности, њој је мама преминула и онда је она после престала да иде на фолклор и још, исто тако неке ствари и онда овај...

М.М.: Од кога сте вас две чуле да се посестримите и чија је то идеја била?

Р.М.: Е па не знам, ми смо чуле за то, тако кад има оно неко се побратими... уопште овако из народа. Чисто та прича. И ми смо хтеле да се посестримимо и они су ту као рекли овај да ко нема сестру да као може и онда једном... Ја сам питала своје и она је питала њене и они нису имали ништа против.

М.М.: То је било пре него да јој је мама умрла?

Р.М.: После тога, после тога. Зато што, стицајем околности њој су родитељи били разведени и она је живела са мамом и кад је мама преминула онда је после требала да пређе код тате, али пошто тата није мислим био у могућности одмах да среди њој собу и да јој приушти све што јој је потребно, онда је она неких месец, месец и по дана била код нас кући, мислим буквално живела код нас. И онда, тад смо се још више и зближиле и онда је, ето тако смо нешто дошле на ту идеју. И онда је овај, она ајде да се распитамо, и једном приликом свештеник је био код нас кући и ја сам га питала. И он је мени, овај, реко да, као, то може, али да смо ми пред Богом сви уствари браћа и сестре, да је можда боље сутра да узмемо једна другу за куму. Е, и онда смо ми после тога, пошто нам је он то, овај, реко, онда је она рекла ја ћу онда тебе да узмем за куму и онда ћемо да будемо као куме. Пошто је, ето, сад, ми смо питали, ето, опет, свештеник можда боље зна, опет другачије. И онда је он тако нама реко да смо ми пред Богом сви браћа и сестре, али да ето боље за куму да ме узме. И онда...

Да, то је било да се оде, мислим ми смо чули причу да се оде у, у цркву и да се ту мало као мало оно убодеш на прст или нешто и да се као помеша крв. Ето то је, то што смо ми...

М.М.: И да се то ради у цркви?

Р.М.: Да. И зато смо ми онда и питале свештеника, баш због тога што смо чули да су нам људи причали да, у цркви да се иде. И онда смо ми због тога и питали, али онда смо после добили тај одговор и онда је тако остало на томе и ето, сад, она ће мене за куму да узме и ...

М.М.: Хвала, Рука. Сад ће и баба Вида да нам прича нешто. Баба Видо, хоћемо ли?

В.В.: Е, добро, ја знам, моја сестра. Рођена, ова што носим црнину, она имала башту, ако знаш где је Сочаница доле. Е, испод пруге доле имала башту копала, а ова син што је био сас њом, Југо, био као дијете, па покупила се деца па око пруге се играли, обданиште. А она прашила паприку, и то воз ова брзи што је био није свирао но кривину но изненада и она да спаси њега и друство, а она ударила сила велика, носила је од Сочанице па до Слатине. Висила рука међу вагона, е онда мој брат имао неког колегу железничара, позно да је његова сестра и жвидао, жвидао, једва воз зауставио докле није узо из вагона, била у шок со... у шоку Бога ми два дана и ноћ, била. И однес ту руку закопај, њојну руку, откинута рука, закопај руку, и њу у болницу, у шок соби, била петнаес дана Бога ми у шок соби, помало помало так оостала без руке, патила се како знала, ка њојна бача што је, с једном руком све Сочанке с једном руком коју башту она сам... уради, коју башту она сарани. Две куће оставила с овога и са...

М.М.: И шта се даље десило? Ко јој је помогао?

В.В.: П како, па звали ови моји треба крв да се да. Моја два брата, а Љубиша имао колегу Шиптара у школу, е учили школу, професори били. И позови тога његовога, за његовог Љуба за колегова љубав се побратимили... Љубиша, пили крв...

М.М.: Е, како су они пили крв, баба?

В.В.: Е, то не знам како су пили крв. Па дао крв Шиптар, и Шиптар да и тај Љубиша професор; дали крв, и браћа. И пили крв једно другом. Пили крв, не знам, нема појма, то не знам да ти попричам; ја мислим да преко лекара вадили крв, оно... Четвора, Љубиша и његов колега и моја два брата, четворо дали крв. А после пили они, е послем они пили, помешали крв. Па пио крв моја браћа од Љубише, а Љубиша пио крв од моја браћа. И Шиптар, чим је дао, мора да помеша, да се присвоји да се побратими. И долазио Шиптар мојема родитељима на сахране, и на славе... То све као Србин прича, професор, ја нисам била ту, али знам да ми причала сестра старија.

М.М.: И побратимио се са Шиптарем?

В.В.: Јесте, јесте, са Шиптарем. Моја браћа, моја браћа. И ја сам била у болницу, и он био јадо у болницу, Љубиша, био у болницу... И он дође, казали му горе нека ти сестра горе на горњи спрат, он био на доњи спрат. И ја спавала и он дошо, жалио да ме пробуди, турио банане поред мен. Турлио банане поред мене, за жалио да ме пробуди. После, чуо да сам се пробудила, дошао, пољуби се с моном: 'Како си, сестро?' Нема то да рекне именом, све сестро, све брате; нема, нема то да фали, то је чим пијеш крв, то нема... Тако је то било...

М.М.: А ви јесте ли ишли на Бајрам код њега?

В.В.: Јесте, долазила сам то, долазила. Ишо, ишо Љубиша, и моја браћа ишла. Јест, јест, па нема то. Ако ме поштујеш, ћу те поштујем.

М.М.: Баба Видо, знате ли шта су једноданци или једномесечни? Јесте чули некад?

В.В.: Не, то нисам ишла, није имало овде, није имало. То је. То је, то је... то је моја сестра, што је умрла пре две године, и та брат млађи, Здравко и Спаса, нас шес деца, ја сам најмлађа од њи, е, то су они били једнокрвни и њојзи умирала деца. Како једнокрвни, један месец, један месец јесте, једномесечни. Тој Спаси умирала деца, зат крвна била. И моја браћа ишли код некога те питали како, шта, они прегледали, нашли, они каже, неком мора да фали, каже, или њојзе или тебе. А оно њојзе грдном, пет деце пратила, годину две, годину две, годину две, све тако испратила, једва савила преко чиња и преко Бога и Богородице ова троје; две ћерке.

М.М.: А како јој остала деца? Шта је она радила?

В.В.: Па то ишла моја браћа па казала и задржала се. Казала та што гледо, мојој браћи, да су се... Да су једномесечни. Е после оно, ишли то, радили, и после одржала се браћа њојзина, о но она деца ова три се одржала и ова брат што је, пре њи што је и више и заборавило се, дијете, ратова... Није ми пало више ни за мој живот. Упала сам у дванес фамилија, мораш сваком да удвориш, и свакога да послушаш, и свакога да би да смуваш па да бидеш добра; то сам ти ја прошла.

Е, ово да ти причам. Имала једна жена у наше село овде, затрудни, дође до девет месеци, далеко било пп, она поједе нешто, сама, вештица била. Поједе дете за Милета то је био комшија и жена му Сара се звала, он Милета, тако тако тако он отидни код оца, жено где је...Код оце, тад биле оце ћерко, то тад, нарочито шиптарски, нарочито Шиптари били оце, Србин никада није био оца. Е, или Бошњак... Поједе, у стомак га поједе. Дође до девет месеци, човек зна којега датума свака, да извинеш ко ова моја унука, човек сваки зна ред и крај својој жени; чим легнеш поред ње, оно мора, какви рођена па кад имаш то женско јер то Бог реко да имате, то иму женске, свака смо прошли, нема ту...Свака смо прошли то. И од, жена вредна дете да се роди па ово, па оно, па, па немој ти мене да муваш, кажи где је дете, она неће да каже где је дете. Она га појела, слаткокрвна далеко било, појела га у себе га поједе. И оне то, отидни код оца, оца то, доведе га жена до порођаја, нема детета. Каже, друже, колега те како реко: она ти једе децу, но ти да узнеш пушку. Ил'да каже како једе деце и ко једе децу ил' да је убијеш. Јесте, и добио пуг за пушку, извео је негде да кажеде су деца, деси деца и она се исказала: Па ја једем децу.

М.М.: А како?

В.В.: Па ко зна, то нека сила, Ружо, шта знаш ти. Или дође нешта па јој скине стомака, ал га можда баци да она не зна, нека, нека, нека сила ју поједе. И он тако тако, и после кад је исказала, одржала се, после родила још четири. Једна се удала ћерка у Валач, а једна де беше Бога ти, ова што има кућу овде... Е, ту једна. Ено јој га унук, отац му умро овде поред пута кућа што му је, како силазиш одавде.

М.М.: Ја сам чула, баба Видо, да Ви много тога знате. Каже ми Рушка да Ваша сестра није имала децу, па је усвојила.

В.В.: Моја сестра од стрица није имала децу никако, па узела копиљче, посинила. Е моја сестра од стрица била партизанија, отишо ву брат, умро јој отац, умрла ју мајка лепа девојка била е вала. А имао шумар иша... прека... нема пола сата од нашега села до до те... А био добар друг с мојем братем. И били у војску оно најгори рат кад је био међу четника и партизана. Е мој брат тад је прошло три године ми нисмо знали за њега ништа. А она, брат ју био сас њи у

рат и она се преварила с тим шумарем, шумар био леп плав да; превари се па затрудни, отац умро, нико нема сама, једна долина, лепа долина, свашта има свако ... А она лепа нема шта (неразумљиво). И затрудни и родила га, неколико га држала, а моја сестра од стрица удата у наше село исто, није имала децу. Е па и то да ти причам, није имала децу. А она ће да узме то дете, е сад то мора да је у општину да искажеш како то дете, ко то дете направио, где је та крв, где је та отац. Овај шумар није признао, није признао. Е сад тај мој зет што га сад, што нема децу што ми је сестра за њега, он отидне у општину: 'То је моје дете', сал да га узме. 'То је', каже, 'моје дете, ја сам ишо сас њом, неприметно нико није знао, долазио сам како онако', и узми то дете и сад он, сад има велика породица од њега, у мој род.

Једна жена родила два детета, исто моја рођака, моја снаја, од брата од стрица, па родила двоје; родила најстаријега једнога Радосава, ишла са зета, ишла са зета што је зава била, и човек је приметио да она иде сас тим човеком и родила једнога најстаријега Радосава. И викао ју човек: 'Ти жено идеш са Павла', зет Павле. 'Е да Бог да Павле ја, каже, јела од Радосава живо месо ако ја идем са, са зета'. И одвео га деда у планину, ја сам живела у планину, све лети у планину, а зими код куће у Мошницу, у... Јарково имамо планину. Е, ондек је то... На чему сам остала... деда унука, јесте. Ал он оетио, муж осетио да жена, шарена жена... И, 'жено, ти идеш са Павла'. 'Да Бог да каже, Милентије, ако ја, ако је мој Радосав Павлов, ја јела његово месо живо'. Мајка то клела, па то, толико била паметна, глупа жена била. И одведе га деда, он порасо, шес година седам порасо, и деда извео у планину овце да седи горе проводи воде воду па у, па му падне шерпа врела на то дете и цркло одма. Планина. Умрло дете, цркло, од вреле воде. 'ААаааа, шта је жено, јеђи, ајде јеђи сад месо од детета'. Е то, то је, то је мене моја мајка... То је мене мој отац причао, није ми мајка причала само ми је отац причао.

М.М.: О непоштовању кумства?

В.В.: То је бивало, али заборавила сам, то је бивало.

М.М.: Како позивате кума на славу?

В.В.: Како, ти идеш са колачем, умесиш погачу, обавезно што није то весеље, но слава. Не, не не напушта се слава. Слава се слави увек које прави домаћин, ко је прави Србин, ко право поштује Бога.

М.М.: Спремате дарове за кума на свадби?

В.В.: Дарове, Бога ми дарове куму треба најбоље. . Бог и кум, ал' моја снаа то не поштује.

Б.М.: И сад је столица посебну куму у вр совре. И сад њена мајка пита моју сестру од ујака из Смедерева зашто је ова столица овде. Е то је за кума та столица, њој је то било чудно. Кум још није дошао и та столица остаје у вр совре. То је за кум јел овде је много је много, каже, се поштује кум.

М.М.: А зашто се дарује кум?

В.В.: Па дарујеш Бога и кума.

М.М.: А шта на пример ако не дарујеш кума? Шта ће да се деси?

В.В.: Не, не, не, не роди ти се нормално. Оћеш да ти кажем ја мој братанц шта урадио? Најстарија ова што је у Немачку. И он отишо у Немачку, аимао девојку овамо, оставио девојку у (неразумљиво), девојка чувена, лепа, газдина ћерка, он леп виђен, и не може да се ожени, и не може да се ожени, и не може да се ожени никако и никао, и отидни мој брат имао оца преко Ситнице тамо а ја сам имала сестру па њојзин свекар зидао Шиптарима куће, Циганима. И он каже мој пријатељ, сестрин свекар има ту, каже, пријатељу оца, он отишо код оце, каже њеом њојна баба, каже, ти си хтео да узмеш њојну унуку, а ти си отишо, син ти отишо у Немачку и не мож да дође ти код девојке из Немачке, и она та њојна баба волела да јој бидне зет, ел да цркне ел да ју бидне зет. Е он негде се, чш, негде се потчишивао, па му девојка узела косу та што се није узео у комшилук, а њојна баја узи ту косу, па отоври катанац, провуче ту косу кроз катанац па закључа катанац да не, да не, да не узме више никад никаку другу већ, да се не ожени; или њојну унуку или никако. И затворила у ковчег, затворила катанац у ковчег, то није некад био регал као сад но ковчег, и никако и никако и оца кажи њојна баба затворила твојем сину косу, кроз катанац просула... Каже да идеш да, закључала њојна баба кроз катанац косу и закључала катанац. Да идете да је пруморате да отвори ковчег и да ти да катанац, разби катанац и наћ ћеш и да ти каже де је коса његова. Кад добијеш његову косу онда ће да се жени. И једва се оженио, узо Крватицу, из Загреба. Али, добра, питај Биљу како је, како добру душу има. Нашли све..

М.М.: А откуд то да се иде код оце? Зашто оца?

В.В.: Па оца има неку књигу, зна он то. Он отвори књигу, он отвори књигу и види све то, да то, нека сила, можда зна неку бројаницу да изброји па да се отвори књига, ко зна то, ми не зна то нико... И моја браћа отидне ова два брата и

Вилка звала се: 'Вилка, иди отвори ковчег ил' ћемо да те убијемо!' Ту ју снаја, ту ју син ју био умро млад, остао две деца сирочићи. Е. А то му био најбољи друг мојем брату. И натера и она снају рекла, мајка 'Мораш да отвориш', и да отвориш или да нема тебе главе. И она отворила ковчег и завила косу у крпче, ево катанац ево коса, и после се он оженио. Она се удала, није хтјела да чека, ова девојка, и после узо ону Крватицу. Е, родила му дете, ћеркицу. Кад он није, покумио тамо некога Немца тамо, некога ко кума. Не може дете да се окрепи, не може да крене да прича, не може ништа. Е после, једва моја мајка умолила овамо кума, ми смо имали кума у село, то је исто рођак мојем оцу. На 'Што ти'... Нећу да ти покумим што је погазио мене? Погазио мене... Нит ме питао да ме, да му опростим кумство, да се покуми, а не он покумио другога, а сад ти, а моја мајка ишла да моли кума. 'Маро, за твој атар, Маро за твој атар и за Милићев (мајка ми Мара, а отац ми је Милић) , за твој атар и за Милићев атар ћу да попустим. Што си ти била жена искрена, ти си мене поштовала више но Бога'. Обавезно моја мајка тад се носиле оне кошуље, ти ћерко, па му постка, па то лепа кошуља сашивена све. Обавезно моја мајка, ма да крсти, ма да жени, ма да да било шта било, она кума даровала.

М.М.: И он је пристао да се врати кумство нашем братанцу?

В.В.: Јесте, да. И после, мој братанац тамо... Дете живо, завршило задњу школу што постоји; још се није удала... А лепа, симпатична. Јес, јес, да, да, то, памет да ти дајем овако: 'Ако мислиш некад да крстиш, да имаш да унуче да имаш децу... Е, то да поштујеш, то ти казујем'.

М.М.: А ако тражиш опрсот, хоће ли то кум да благослови?

В.В.: Он алали, да му да Бог и даље као што је ако је њему пошо напредак леп, нек ти да синко боље, још боље Бог напредак. Алал да ти је, Богом да ти је просто. Јесте.

Седим ја овде, а треба да правимо свадбу, ја седим оде, а овај тросед био оде, а овај био ту. А мој Зоко седи овде, а жена му овако седи. И ми, ја, оће бит чекамо свадбу, кумово дете било удес, удес био, очекујемо или живо или мртво. Не могу ја да се ћеркко веселим кад кумче у коми у болницу у Београд. А она оће, једва чека да види ћерку у бело, знаш, свадбу. Зоко, телефоном. 'Шта је, ташта?' 'А кад ће та свадба?' 'Ташта, немој да ме питаш за свадбу, мене није до свадбе, мојем куму дијете очекујемо ил' да крене Бог овамо или тамо; ја не могу да се веселим, а мој кум да рони сузе, па ја би ронио'. 'А ко те ђаволе, каже, покумио?' Сад она прави наше кумове... ко покумио те ђаволе? Е, ти кумови, ђаволи... И видиш ти данас децу, данас деца нема... Где вреди на ђаволе, кума она да назове ђаволе. Окренуло се дете мало на боље, и кум био те се веселио, и цела породица кумова била, и брат, и братаначича и снаја, моја цела својта била, и од рода и од дома и од...

М.М.: А јел' бивало код вас, баб Видо, да износе дете на рскрсницу?

В.В.: Па чула сам то, нисам, није ми било интересатно да га распитам и за то ја не знам; ја сам била у велике терету, у велике бриге, у велике. И за то нисам то пратила. А жене иму прате; оне воле да разберу и како се девојка испроси и како се има тије жена, а мене није интересовало...

Нема девојка, неће нико, велика земља мора да се ради. Него, још тад почеле мало девојке да се удаље да не раде, да им буде лакше јадна.

Е, Бога ти, Петкана, сутра да се уда нема де дете да ју стане, она мала, што сам ја била помала...

М.М.: Шта ако жена не роди?

В.В.: И СВЕ ЈЕ БИВАЛО; СВЕ ЈЕ, ЋЕРКО, БИВАЛО. Која добра, која је добра и погоди се у фамилију неће да отера. Ево Миланка Бранкова.

Б.М.: Имамо ми ту у село. Она остарела. Али, на пример, кад је она хтела да оде, њена јетрва, каже: „Прво дете што будем рдила, то ће да буде твоје. Јесте, и она је, родила је Душица, Душица ова Вељова и она јес, она јесте... Али они су живели у исту кућу, само други улаз. Е, и она је све њима водила рачуна, све, све, јер то прво дете да би, да не би она отишла, то добра жена била знаш. Е, и да би је задржали ту добру жену, они ју дали то дете и она, овај, и дан данас. Е сад не знам, она се удала...

М.М.: А да ли је она после тога родила дете?

Б.М.: Не, не, не. Јетрва, она родила још двоје. А сад се она, сад се те ћерке, две ћерке па син. Она се удале, а сад ено тај мушкарац, тај син од јетрве, он је гледа, он све.

М.М.: Да ли је „дата“ девојчица знала ко јој је права мајка?

Б.М.: Јесте, јесте, они су све били ту, не не нене не, није се бунила. На пример, има од моје ујне сестра горе у Жеровницу. Исто и она нису имали деце и оно исто усвајала као да ју је син, и он је њој... Од јетрве. И кад је умрла она све поклонила њему. Он, и мајка га гаји све нормално. И она помаже, стрина која нема деце она исто помаже, Мајо. Јетрва јетрви. А има у Жеровницу, онај Радојко. Њему је сестра поклонила дете прво, најстарије дете поклонила Радојку. И он се оженио, он је код њих можда...

Знаш шта, он кад је био мали, ја не знам, три четри године, они су га узимали, ујак узимо, узимо ујак и све код њих, код њих. И ја како чујем из те приче, они рекли: 'Вала да ми даш ово дете; ја, каже, не могу да имам деце, каже, ти роди'. Она после родила још једно, па друго, па треће, четврто, петоро родила. И она му, овај, дала дете. Он ко дете, хоће, он био велики. Ако дете хоће, није проблем.

Р.М.: И чула сам за причу да један, оно, брат, млађи, није мого да има деце и питао, а овом старијем жена остане трудна. И он га питао: 'Брате, овај, ја немам деце, јел' хоћеш ти мени да то дете поклониш, да ја имам деце, кад већ твоја жена може да остане трудна?' Међутим, њему брат каже: 'Ја да ти прво вдете поклоним, не могу; одакле ја знам да ли ћу ја моћи друго дете да имам јер сад не мора да значи да ако може једно да има да може и други пут. И, каже, ако буде други пут да моја жена остане трудна, ево, друго дете ми ћемо да вам дамо. Али, ја прво не могу'. Оај млађи брат то није мого да прихвати и они ево неколико година они уопште не причају зато што се овај млађи брат наљутио што му брат није дао дете. Друго, мислим да после друго и немају.

Б.М.: Али ја опет кажем, овај, неко... Ево на пример, ова, што је ова Гилетова, Гиле што урадио... Можда је она поклонила брату дете, аа можда је после било стра како ће ми се роди. Е, и она волела да роди женску децу. Значи, прво њега родила, па другог сина, треће кад је остала ја мислим да је са Миљаном годиште.

Мени мој брат рођени, мени мој брат рођени, прво дете имао па му дете преминуло кад се родило. И они после нису имали деце, и ја родим Цулета, оно десило се шта се десило, погинуо му отац и ссве и прво кад је Цуле, он њега назвао тата, и то мом брату много било тешко. И онда он мени реко, каже: 'Ти мени да даш, каже, Цулета, а стварно су га волели. И водили рачуна и куповали и, као да је њихово дете. Каже он мени, каже, ако ја не будем имао деце, ти мене да даш да ми поклониш твог Цулета, а ти се удај и роди другу децу'. А ја сам рекла, реко: 'У, бре', они млади били, реко, 'у, бре, Милија, па теби ће Бог да да деце, ви сте још млади'. И није прошло ни, николко, она остала трудна, роди сина и ја реко њему: 'Види, реко, како ти Бог, реко, дао'. Можда га Бог и на то научио. И после су добили друго дете са 42 године. После 22 године добије девојчицу.

В.В.: Била ју веће дете крупније, ја, ја мало. И она стула то дете то дете прво да окупа, да не иђу жене, толико је било напредно ка да је било.

Б.М.: Нису дали да буде то неко кад се купају деца, ја и дан данас тако радим. Само чланови породице ту, а нико са стране не.

В.В.: За то што ово било напредно, ка да је било од годину дана. И тури у корито, и ту једна наша рођака као снаа, наишла кад је она била у корито: 'У, Маро, жено, како ти то дете крупно', самошто га родила, нема месец дана још, 'Да није урока, ка да ти је од годину дана'. И она, каже, моја мајка, пију, пију и црче ми у корито дете. У корито, црче ми, каже у корито дете. И после изгубила вољу и мене да гледа. Оно што ју добро, умрло, а ја мала, мртва, они су се надали да ја нећу да останем жива, мала, оно јаче било па ме давило у стамак, јаче било, шетало слободно, а ја у једно место... ја не знам ни како ме родила. И после, за то, није хтела да ме доји, није хтела ништа, да не би, да не би и ја умрла. Па, браћа моја, знаду. Ова најстара Илинка је тамо, и Миломир најстарији, узимали млеко, крали од мајке, крали од мајке млеко па ми правили скроб па помешају млеко па... Није хтела, оно што је добро умрло па шта ће више...Ја сам пета била то дете, и она после изгубила вољу. Неће гледала ме, неће није, и онда моја браћа све узеле те мене одгајали, та Илинка и они.

Прилог 7: Разговор са саговорником - Мирјана Недељковић, разговор вођен 10. марта 2020. године у селу Изворе

М.Н.: Ја сам имала, ми смо, мој човек лично је био побратим сас неким Јовбом из Грабовца, он је имао три брата и ћерку. Ето зашто га је узео. Он је терао стоку из Позара, тај Јово, а није знао за ово село. Он теро џадом, теро, а није свраћао у село. И онда га ухвати кијамет, мећава снијег и ухвати и он заглави с тијем воловимату тамо у снијег. А мој човек био код једнога његовога друга у Дубоку па пошао и он касно да иде, ал' он зан пут да иде куд је било он зна, а таа човек не зна. Е. И он куко, дошао туна код ове букве и куко 'Е, куку мајко, Е, куку мајко, е'. Он полако одонуд те код њега: 'Добро вече', 'Добро вече'. 'Одакле си ти'? Каже: 'Ја из Грабовца'. 'Па, куд си био'? 'Па, ишао сам каже да купим ове волове и уватио ме кијамет и сад каже не знам ни куд ћу ни шта ћу. Ја већ да убијем сам себе'... 'Нема шта да убијеш'... И то било љети оно уочи Маевија, кад су Макевије, сабор. Е. 'Сад ти те олове, каже, одријеш од тија кола, и ајде с моном код моје куће да седимо'. Те ти га поведе доље код наше куће. Кућа пуна фамилије бре, немаш куд, пуна овака соба пуна фамилије. А моја свекрва правила питу од прије се правило огњиште у кућу. И сад моја, и та моја свекрва правила пите за вечеру. А каже а ја се помолим на врата а ја се помолим на врата и велим: 'Е, Јово, и опет Боже помози, вели, потревио сам на питу. Мирише пита'. Јово га Бога ми ту научи. Скували му каву, чај, с мојијем човеком пио ракију. А мој свекар није пио ракију, није вољео. Пио ракију и после моја свекрва доњела сламару. Е, сламару. Доњела ту сламару и бачила пред вуруну, е па каже, пријатељу ти ћеш ту да спаваш а од пре имале су, сваки домаћин морао да направи себе зграду по мало, ко се ожени ту снашу да уведе, ко неко баш пријатељ неки бољи да одведе је је боље и тако... Они пошли. Једни отишли у подрум да спавају, једни под тија зграда. И ништа то, он ту преноћио. Изутра кад је пошао, он даровао мало нешто моју свекрву. Не знам колко је то тад било, динар, банку, к'а да ја знам... Даровао моју свекрву и ништа то... И позва он тога мојега човека: 'Ти, младићу, кад будеш ишао к Митровици, ту и ту је моја кућа, код школе у Грабовац, одма прва кућа са стране школе, то је моја кућа. Ти ту да се јавиш, ја имам кафану, имам пиће велико туна, имаш ту да дођеш'. Гарвил нешто па слабије ишао, некад се јавио ал није се њему јавио, ништа. Каже, ја имам велико пријатељство. Кома да се јавим ја свијем колико туна наиђе и прође. И није се јавио. Прошло ка једно три године. И он пошао одол оно грмљава киша, како ли било то се све пре ишло с коњима, није нико кола имао, све пешке или с коњима. Кад се он помолио на врата, те је отворио врата на ту кафану, она каже пуна кафана све људи пију туна, он кад га угледао та три године прошло. Кад га он угледао, каже, кад је он полећео преко тија људи каже: 'Драги моји гости, ово је мој најбољи пријатељ из Рогозна и има да будем с њим пријатељ док сам жив ја, а он ће. А мојем зету и мојој ћерки има да препоручим да им он биде брат. Да им он биде брат, обавезно'. Он је живео после с његовом домаћицом дуго и ми смо све код њега ноћивали. Имао један Мито, исто и он је држао неку кафану, испод пута. И он дође он увече. Он Гарвила познавао. И дође он уочи Нове године: 'Ајде Гашо ти код мене вечерас, ја сам код тебе свраћао, ајде...' 'Не, вала, ја сам се с овијем упознао, вечерас ћу овде'. Е, после с тијем Митом је више друговао него с Јовом. Ал' тај Јово, обавезно се знало навр петнаес дана кад му роди доље, роде му шљиве па тикве па бундеве, а ово у Рогозну нишпта нема већ овија букава, друго нишпта. По пуна кола он напуни сваке љепоте па нама дотера тај Јово. А већ поштовање... Које било да ти купи, он је мене два пута ил' три потао у Митровицу каке ципеле носиш да ти купим, како ме је поштовао. Нису сјекли, али вала на сто крви да су секли, не би се боље побратимили бли но што се побратимили.

Задруга била, пуна кућа била. И онда ми јетрве, много смо лепо живеле, ја сад јетрву кад поменем мене с чини да ми је то сестра била не јетрва. Али пре имало бре неко поштовање, да неко неког упоштује, а не само ау.

Била слога, дијете, слога била. Сад, бре, ти разговараш с моном, ти више мож да гледаш сад да ме нешто исполитичиш него, па не ја ти то причам, па добро ја ти по словоди ти тебе кажем, ја ти то по слободи. Ти би реко, Боже Боже дивнога човека и дивне жене, баш је то овако.

Жене се ође јесу вољеле. Моја мајка и једна Косантија што је ту, те три се жене нијесу одвајале је год су могле. Као сестре рођене. Обавезно, славу, свадбу, прело, зовеш на прело, вечерас моба код тебе.

М.М.: Ви немате деце, баба Миро?

М.Н.: Ја немам ниједну, нек су живе, доста својте имам, а немам ниједну, ја нијесам децу имала. Нијесам имала децу. Много лепог сам, ви Мијатове слике да видите, много сам лепога човека имала, хуј, јао мајко, па ја... А он, мож се, надао више да, да упослим неког од његове браће. А ја не, него оћу од моје сестре. Та моја сестра шест женске имала, а седмо мушко. И сад та њојна деца, сва су вољела овде код мене да дођу, као да сам им ја мајка, јок она тамо. И ја се пошали једном, њојном оцу, овој, дај бре Лазаре дјете да ми чува љетос јагње. Е, каже, ево ти Шилја, она ми се оvdје много свађа с децом, ево ти. Реко, слушате, немој да сам ве чула никад више код никога тако да рекнете. А имала једна лепа девојка, Бина се звала, туна у село, и ја помислим вала ако биде код мене да седи оћу ја да јој приђедем име Бина, да биде лепа ка та ђевојка што је ту била. У друо село, ал' толико је лепа. Још четврти разред је у Зечевиће

завршила, основне школе, мала. Седам година она послеође код мене живела, ја сам је спремала, и сад би она имала да прода три, четири пет ћилима што сам јој дала, што сам ја ткала, пуна кола су однели један ма она и њојзин син. Нико не зна, мене сви питају, каже, ко ти нађе то име Бина. Нико јој никад више није чуо за Шиљу, Бина. Станмирка, Станомирка, како оћеш. Нико, нико не зна друкше, већ сви Бина. Она беше мала, лепа, крушаста, оно кад би пошла за овце па се оно обуче у ону шарењаву вуницу. И она то, врати се те заврши тај четврти разред за Јунаке, пређе код мене, никад није поменула више тамо да оде. Сестре јој се све поудавале. Не, не, не, они су сви вољели, сви вољели. Ууу, моја сестра задовољна била и тако. И ја сам је овде после спремала, као ове доље жене, што су њене ћерке спремиле, ка ја њу, шифоњер јој купила, напунила шифоњер. И она ме све тета, и тета, и тета, и тета. И онда каде мој Гарвил умри, она остаде ође годину дана. Одавде се удаде, и ја сам јој ишла у првиче, и не само ја, него цело наше село Грижани и Изворе, кога сам год зовнула, сви су ми дошли, ко да сам је по иљаду пут родила, тако су мене сви вољели и рад мене сви долазили. А она ме звала, она рекла да ме зове мајко, реко не, ја сам ти тетка, јит сам те родила, нит сам те задојила, нит сам те појила, нит сам ти пелене опрала, ја сам тебе рођена тетка, ти мене зови тето. Ти имаш мајку која се мучила око тебе, и баш се мучила, њојна мајка стварно се мучила око ње.

Прилог 8: Разговор са саговорником - Вујо Добрић, разговор вођен 10. 07. 2020. године у селу Бање

В.Д.: Тако је то било, раније све. И та кумства су се протежирала (неразумљиво) до данас. Међутим, да дам једну опаску, данас омладина баш то не цени. А ја мислим да је грешно јер сам упамтио, на пример, ако у стоци, рецимо у овцама у говедима, рецимо деси се некакви помор, липсало једно друго, почну стари да кажу: 'Боже драги, да се ми нешто не огрешисмо о кумство' и шаљу некога код кума, те он исприча куму ситуацију и каже: 'Куме, дај опрост ако је штогод било неваљало са наше стране'. И он каже: 'Људи, кумови моји драги, мени није ништа познато, ал' ако је било, са моје стране Бог вам просто амин вијек'. И онда су долазили и дан данас, Бога ми, чак и ја понекад, ајде кажем, чак и ја, ја јесам Титов пионир, али био тада може бит атеиста, али касније некакви верник и шта ја знам, понекад се преиспитам Боже да ли шта ја погрјеших према мом куму и шта ли погрјеших. Бога ми. Кумови су се ретко виђали да се не би свађали. Што ређе виђаш кума, љепше поштовање и боље. И кумство, ето, одржавало се тако. А данас опет се оно, данас, та нова кумства из некаквог пријатељства, међусобне љубави, што ја ето не бих одобрио, ал' нисам нико да то кажем, да на на, на, данас на пример, Ваш сутра син, сутра Ваш син или кћер, син, пошто је лоза ту, да узима неко друго кумство јер у том кумству има млађих да могу да кумују, а није зло ни старији. Уколико кумови, са једне или друге стране, постају немоћни да обављају то, они позову оне друге кумове и каже: 'Куме, обично је код нас било, нека оставе, наставе одиве да кумују Вама, а ми ћемо остати и даље овако како смо, али више да се одазовемо том чину не можемо'. Тако да, много случајева има код нас, ја мислим да и у твојој породици куме има, да су наставиле одиве да кумују. Ако кум не може; код мене има, остави кум стари тај што је... деси се на пример он нема мушке ћеце да се продужава лоза та, кћери оду Бог зна и он каже: 'Да не би било некаквих неваљаштина, да се ми сад изљубимо, један другоме све опростимо ако је нешто било неваљало и нека овај чин настави тај и тај', или он предложи некога, кум другога, ако овај други кум нема против него се сагласе и то се кумство тако продужава.

М.М.: А јел памтите Ви јел било овде крвне освете?

В.Д.: На овим просторима, међу Србима није упамћено ништа. Можда, а међу муслиманима јесте и дан данас има. То од мог ћеца причу. То, то је тачно да има да побратимство да се спаси да се не изврши крвна освета, то јесте, али не могу сад о томе да причам што не бих са Миком Добрићем, пошто ја и он смо се ту консултовали некад, да не би...

М.М.: А јел тачно то да су раније тетке крстиле и шишале децу?

В.Д.: Тачно је, али из нужде је то било. Шишале су тетке, очеве сестре, али је било за циљ да прије године дана дође и кум узме косице ђетету, прије године дана, и та се косица чувала у посебном, да ли некаквој кесици, данас то чувају у коверти. Уколико, а крштење није могло да се обави зато што, тада је било у овим било и беспућа и оскудице у свештеницима, није имало на пример, ја знам у Црној Реци је био Артемије онда, ту је било до Артемија доћ баш уметност, морао си да набавиш коња, па да се иде... Косица тако се узимала. Углавном, кад није могло да се обезбеди да на дан крштења прије године је требало да се косица узме детету, не да се ошиша по све, шишали су је на различите начине, ради некаквих урока направили би му крст преко главе овако са једне и друге стране због напретка ћеце и каже од болештина би они казали те старије жене, да народ који види погледа, каже ене крст на глави, да се не зачуди том ђетету да би кажу отишло на очи или нешто тако. Е, а практиковало се да поп и то, постојао је онај чина, да узима прво с десне и то, овај прво са чела, па с десне и потиљак и леве стране, и то се стављало после.

Прилог 9: Разговор са саговорницама - Станица Миловановић и Радојка Миловановић, разговор вођен 13. марта 2020. године у селу Гулије

С.М.: Нису јој се живела деца, па јој после реко неко да побратими посестрими ко нема ни оца ни мајку ни брата ни сестру она после моју мајку. Моја јој мајка викала 'Бога ти, Даро, љута ти, љута ја – нећу'. 'Аман земан' и да кад се породила донесу дјете на раскрсницу, ко први наиђе тај ће да бидне кум. И сад ту из села једна жена наишла она што се није хћела но му дала заову те му кумовала и моја мајка и она то моју мајку боље поштовала но њене сестре. Она жива додуше и сад али ја се и она баш толико не посећујемо. Остарале смо сад...

М.М.: А како сте је Ви звали, можда ТЕТКА?

С.М.: Јесам, је, да, тетка, тетка. Па горе у Поткомљу, Петковац, ујна овога мојега девера, она је побратимила, она је боље волела тога брата но њојну рођену браћу. Она је звала кад је сина женила у старосватство овога, није хћела њојну рођену браћу. И његовога брата рођенога она је поштовала као њега.

М.М.: А зашто га је побратимила? Јел' можете да сес сетите?

С.М.: И њојзи су умирала деца. После, њој су умирала, после су јој ова остала. Има троје после, остали су живи, а деветоро јој је умрло. Како је она тога брата поштовала. Рођени се брат није поштовао као она њега што је поштовала. И он њу.

М.М.: Знате ли како су се они братимили, где су се братимили, у цркви, на гробљу или где другде?

С.М.: Оно се братиме оно докле мртвац, не знам сад с чим се братиме, а пре су с онијем коњскијем прањгама; вежу за онога једнога брата, једну за онога живого. И онда су говорили, откупи роба од гроба, откупи роба од гроба (три пута), а сад некако са свећом, како то е ја не знам сад појма немам.

Р.М.: Оно са цвећом кад, кад је мртвац на гробље, и узну она цвет и дадну кад те на пример вуче те неко те си и то болесан. Ево, каже, тебе ова цвет, а мене бели свет. Три пут то да рекнеш и та цвет ко је мртвац ту те рака те није још сарањен, у раку то бациш. Ако није ти на гроб поставиш. (То се ради кад су једномесечни). Мој је Станиша био једномесечни с овом ми ћерком и није на сарану се откупио, али један месец дана сал је овако клањао, да иде није мого док се није откупио. И после кад идеш на гробље не ваља ништа с гроба да једеш ни да палиш свијећу ни ништа да стављаш за годину дана. И он ништа од тога није стављао, ни свијећу, ни паре на пример ни ништа, нит је узимо с гроба да једе. То не ваља.

М.М.: Знате ли можда да ли су се некада два побратима или кума посвађала?

Р.М.: Не знам, овој мојој ујни тамо у Поткомље што је, Миланова ујна, она је више то поштовала него њојзин род, па су чак овамо и нас поштовали, себе тога, што се је она побратимила била са њима.

М.М.: Кад су нека два другара заљубљена у исту девојку, да ли се братиме? Знате ли за то?

Р.М.: Кад кум иде, сва се земља тресе. Свакога зови, а кума не обиђи, кум је најспречи. Спречи ти је кум него род.

С.М.: Како код кога, неко поштује, неко јок.

М.М.: Да ли Вам је познато да је неко тражио опрост од кума јер је желео некога другог да окуми?

Р.М.: Било је код мене, у Остраће, ја сам кумовала, Шмига знаш онога, што зову у Остраће, е ја сам држала њега и његовога брата и сестру. Е, кад је он ћео да се жени, он је дошто ту, каже: 'Кумо, каже, ја сам ишо са Вулом Јанићијевићем заједно у школу, другари смо, и волео би да ми он биде кум'. Реко: 'Ко би волео, Богом да ти је просто'. Тако сам му рекла. Е, а Шмиго није ћео. Ја моју куму зовем. Е, а Шмигу сам ја после, овај, кумовала. Станиши сам дала те му Станиша држао децу, његову. Три ћерке има, две је удо, једну још није.

С.М.: Држала сам. Један ме звао, један није. Онај што ме није звао, није му баш, стварно добро.

М.М.: Кад би се кумство раскинуло, јел' има неки грех који би се провлачио на покољења?

С.М.: Има, Бога ми, има, Бога ми. Ево ти грех. Па Мирко овај из Белућа, знаш, што је умро, Петровић, што му је кућа код школе. Ја сам њему кума. И, Брано онај мој братанац што ми је, кад ћедну да се жене ко оће да ме зове, ја ћу да дам једно Јовици једно Новици, да се ја стара то не копутлам. И он кад се оженио нит ме звао нити ништа и тамо звао

то оженио се. Каже Милован 'ај да идемо', ја реко 'нећу'. 'Ајде не пртљај ту'. 'Нећу, реко, ви сте и браћа, он је мене брат од стрица и кума сам му, ви сте, реко, браћа, и радите заједно, у школу сте ишли заједно. Да си ти нека пијаница, нека злажуг, ајд у реду, да се понижава. А, реко, да он не зовне, реко, мене, реко, кумство, ја му нисам помислила зло', а ено она чора тако сто пут велимо; ћерка му једна није добро. Е, а Брано ме зове, ја сам дала Новици, Јовица био онда по Сплиту, ће био не знам ни ја. Фала Богу, дао му је Бог пород.

Р.М.: Ти мораш да га зовнеш, сад да ли ће ти да биднеш или нећеш, главно, твоје да зовнеш. Ево, и Турци у Чиплаце кумују. Али они не држе дете као код нас, него шишање. Али каже важније шишање него да држиш то дете. И никаки им у Чиплаце био напредак, напредак није пошо. Имали су једно дете то је Драгољуба Вукомановића син; оно што је шувало туде по буњишту, што је ту долазило све од куће. Е, и. Они дођу у кућу, ошишају дете, и то је каже важније шишање но држење и они нису каже поштовали те Турце но је мана била тијем Турцима кад дођу, каже, они се напију па не зну да изађу.

М.М.: А откуд Турци да буду шишани кумови српчету?

Р.М.: Е, па, то је тако било, то остало од старе, они после нису шћели да поштују и ето то тако.

Р.М.: Онај Ибро што је био, он је Ратка и снау шишао, и они су код њи долазили а овај а тамо су се нешто били с овим у Крњин порјечили па после је та нужда нагнала и Пајо кад је женио овога сина што му ради у Лепосавић у пекару он је звао опет Турце да му шишају дете. Најбоље у првој години да се дете ошиша. Ако га ошишаш у првој години ошишаш, ако не, трећа година.

М.М.: Да ли је за Ваше подручје карактеристична крвна освета и умир?

Р.М.: Не, Бога ми, кума треба поштоват. То нешто има, верујемо у Бога, те треба да верујемо и у то. Човек жали после на прс ако се убоде, он жали, то ми је од тога, то ми је од тога. А нешто постоји, нешто треба вероват.

М.М.: Знате ли можда да ли се неко побратимио мешањем крви?

С.М.: То јесте, јесте, чула сам, а не знам.

М.М.: Колико се често посећујете са кумовима?

Р.М.: Па добро, ми прије нама никаке славе на прође што ми нису они одонуд што кумујемо онамо што ми они нису дошли што нисмо отишли, а сад. То је инокосно, и жалосно, и свакојако па не мож и старији смо да идеш стално. Е.

С.М.: Ја моје кумове, помрли су, ни ишла им нисам. Они су из Крушевца, он је био функционер у Митровицу.

М.М.: А шта о побратимству знате?

С.М.: Кумим те Богом и Светом Јованом, да ми будеш брат, сестра од сад па до века. То је моја мајка, пошто сам ја ође дошла тамо с овом женом.

Р.М.: То има нешто знам у Остраће кад сам била у роду мојој баби су умирала деца и они су побратимили Вељка неког у Лешевице. Кад су га побратимили, стало је то умирање тија деца. Не знам што су га изабрали, можда су живели добро или не знам... кад се побратиме, после стане умирање. Нека вера мора да постоји.

М.М.: Јесте ли вас две, можда, задојиле некад неко дете? Нека жена се, на пример, породила и није имала млека, а ви сте дојили своје дете па сте задојили и то њено?

С.М.: Ја сам задајала. Девојчицу сам задојила, докторку ову у Лешак што је. Љиља докторица. Дође стрина њојна: 'Аман', мојој, пет шес месеци. 'Аман зааман, ајде, каже, она није ону постељицу побацила не може', те да је вортлу, није имао лекар ни у Рашку, каже, 'она не може, оће, каже, дијете да ни умре гладно', те ја одавде довдје сам је задајала. Но оста јадна неудата, а радовала сам се толико да се она уда. Поштује ме она, и она и сестра све ме зову 'мајко'. Поштују ме и она и сестра. Њену сестру нисам задојила.

Р.М.: Ја сам и ја Вита задојила кад је га донела Зорка, мајка му, из Пазара. То је Видопв сина, овог Вида што седи овде. И дође Зорка, 'аман Радо, ово ће дијете да ми умре', ја сам га задојила и он једне године, Бога ми има пет шес година напио се и вели за Зорку ово је број један, ово је број два мајка.

Прилог 10: разговор са саговорником - Момчило Вукадиновић, разговор вођен 15. марта 2020. године у селу Дренова

М.В.: Напредак. И онда се или они са, са нама, Бошњаци са нама, или ми са Бошњацима. Али то је било братимљење, а из братимљења, онда се рађала и кумства. А има и индиције да је то зато што је мешовита средина па онда да се не би... Видиш овамо, ратова је било, било свега и... да се заштите. То је моје мишљење, то сам чуо и од мајке, а и још, још једна ставка је, кажем ти, кад неће напредак, кажу, и кад немају мушка деца. Онда или они или наши покуме овог или побратиме да би... И могу да ти кажем да има случајева где се родило мушко дете и уопште дете се родило.

М.М.: Да ли се тражи благослов од кума ако желите да га промените?

М.В.: Па овако. Мислим да је то баш тако јер ова породица овде, они су овде преко, ту су они. И они су се били побратимили, па онда кумство па су то знаш како иду генерације и ишли су ишли су обавезно. И дан данас се то поштују млађи, ови који то знају, који су присуствовали кад је то кумство отказано и пренешено. А кажем ти, искључиво због напретка и због мешовите, по мени, колико сам ја причао са људима, због мешовите средине.

М.М.: Да ли има случајева да је сестра побратимила момка, зато што нема браћу?

М.В.: Не знам, то се, то се и крило могу да ти кажем јер много, много тога се и крило, као и крштење, као и... И не само то, и то разумеш побратимљење се крило јер како то да ти објасним. Због напретка се не одаје да би остало да важи. Долазили су на славу, ишли су тамо ови на Бајрам, то неко поштовање сад дал' је то комшијско као знаш види се да да има нечег блиског, да нису као остали, али нико није знао да су они побратими.

Кажем ти, ова кућа овде, са кућом из Берберишта, ал' они су оно, они се одселили за Пазар, Муниновићи су. И ти људи су попови у Чачку, један је у Немачкој, и могу ти кажем да и то они и данас поштују.

Грех прекинутог кумства се увек враћа, али не иде на оног што је раскинуо него, него на потомство, е то је проблем, и увек се јавља у виду неке болести.

А и због болести су се исто побратимили, па то ти је оно што сам ти у краткој реченици напредак, а ти ћеш сад то да повежеш.

Прилог 11: Разговор са саговорником - Живадинка Ђоковић, разговор вођен 25. марта 2020. године у Косовској Митровици

М.М.: Тета Живадинка, Бојана ми је рекла да Ви много тога знате од старина, што би се рекло, знате много прича, много обичаја. Ево, пре него да смо почели да снимамо, рекли сте ми да сте чули и за посестримство и за побратимство. Можете ли сада да ми испричате то што знате?

Ж.Ђ.: Њојзи је сестра, ја не знам сад да л' се она била родила ил' није, не знам. И умре јој сестра од шес седам година девојчица тако умре. Мислим да се није она родила била, него се родила после и после то дете је било тако болешљиво стално; и код лекара и код баба да се лије олово, и овамо и онамо, али где год је ишла моја тетка код неке жене да јој топи олово, она јој рекла: 'Бога ми ти је Злата тражи. Мораш', каже, али то неје на једном месту да јој нека каже, него на више места она ишла да топи олово; тако, 'Бога ми ти је Злата тражи, мораш да нађеш неког, посестрими са неким и да, биће јој боље'. И онда она је преко неких, али код њих је то било да се она, да се они не познају, на пример та моја сестра од тетке да не познаје ту другу што ће са њом да се посестрими, него да буде она из другог села да јој то неко нађе други, као сад жене се саставе па причају и она каже 'ево ја ћу да питам, тамо имам добру пријатељицу, она има ћерку тих година, мало да је старија од те, пошто је била та њена сестра старија'. Каже 'да је питам ја њу па да дође она'. И она отишла тамо, питала ту жену и она јој рекла да хоће и дошле су на гроб. Али каже на гроб су морале, то је било тако, једна да легне с једне стране, друга с друге, а имају ми смо то звали пранге, а неки су звали железни, то су што се везали коњи да не иде далеко да га спути, како смо ми то звали, и онда су оне двије тако спућене, а оне се нису поздрављале, оне се не поздрављају не познају се, не поздрављају се докле их они не свежу и сад жена која треба да им то заврши она зна неку бројаницу, чита она туна код њих, нешто им чита прича, шта знам, све то док она обави и она њих двије дигне и ски, раскине те ми смо звали прангије, ал' то се руком отвори. То је гвожђе све, ал' се има оно, мислим знала сам да спутим коња што би рекли. Она то отвори и она иде својој кући, она иде... Поздраве се оне ту, једна другој кажу имена и она иде к својој кући она к својој кући и до четрдесет дана се оне више не чује. Ништа немају оне једна с другом. Е, кад прође четрдесет дана, четрдесет први дан, ова што је тражила посестриму, она је већ спремила дарове тамо за њу, за мајку, за сестру, за брата, за све у кући је спремила дарове и она иде код ње, с њом се поздравља тамо и оне су сад ту, од тад су оне сестре. Мајком се зову, братом зову њену браћу, сестром зове њену сестру ако је има, оне постају што би се рекло као рођене сестре, нема шта друго.

М.М.: И како је она била после тога?

Ж.Ђ.: Била је добро, и добро је и остала. И више није била ни болесна.

М.М.: Одакле су њих две? Како се тачно зове место?

Ж.Ђ.: Та што је тражила посестриму, она је рођена у Добраву (општина Лепосавић) и отишла је живи у Обреновац. А она што је посестрила, она из другог села, ал' мислим да се удала после у Добраву. То се десило у Бошковиће, они се презивају Бошковићи. Па имала она, та моја сестра од тетке што је тражила посестриму, она имала сестру од стрица, живела овде. Обе су живе. Веће поштовање но ову другу сестру рођену што има, само што ју, она има, та моја сестра има млађу сестру. Вукосава се зове та што је тражила посестриму, а Славица је млађа сестра.

М.М.: Што су јој дали име Вукосава кад се родила?

Ж.Ђ.: Не би знала то да кажем.

М.М.: Јесу ли пре ње њеним родитељима умирала деца?

Ж.Ђ.: Е то је мени дато. Мене је дао име кум, Живадинка. Мој отац се женио, хм, које године, сад ћу те слажем, није ни битно и имао шест порођаја, на шестом порођају му је та прва жена умрла и нису јој деца живела, једно дете само живело, звало се Душанка и то живело два месеца само и она је умрло и на шестом порођају му жена умре. А мени је кум поп, из Рајетича био, Поповић се и презивао и он се звао Гојко. Па је после отишо на мираз у Поткомље доле код Лешка и он је ту, ту је умро у 93. години. Па сам ја имала брата старијег и он се звао Вучко, зато што та деца пре нису живела, а после мене Живадинка. Вучко је први од моје мајке. Он је умро после, имао ваљда запаљење плућа, то у селу било далеко, докле га довели у Митровицу, док шта, и ту је у болници умро. (Мала пауза) Тако да то посестримство њено је тако било. Да је она звала ту жену на пример да дође та што зна да броји ту бројаницу, и те, везали су им те железне оне зову. Они доле зову то железне, а ми смо то звали пранге. Обично се то дешава каже кад су једномесечни и код нас су једномесечнима или ја имам братанице двије, замало су једноданчане а не једномесечне јер су, прва рођена деветог августа, а друга седмог августа. И онда су ми рекли да, да им дам двојучно јаје да скувам

и да им дам преко прага да пружим ваљда овако да пружим једној па другој и онда овако да окренем. И онда сам им ја то давала, каква мајка, то сам ја завршавала без мајке, ту код мене су оне седеле више.

М.М.: Аха. Добро. А о побратимству?

Ж.Б.: Они се, другари се договоре вала ћсе побратимо. Избуше прст један и други, само ја то не знам који и каже споје ту прст овако један и други и каже један другом ту да олижу прст и они су побратими и иду у цркву да се изљубе, да се закуну да су браћа и то тако остаје.

М.М.: А, кажите ми, знате ли нешто да се неко огрешио о побратима свог, о кума, да је неко нашао неког другог кума а да није тражио опрост?

То је било... Мој брат је покумљен за то. Јер су доле у Придворицу то је било, они старе кумове су забаталили, нису ишли код њи никако, нису их испоштовали ништа више, ставили су ти, и сад женили се три брата и не дај боже каже сад женска деца им живела, а они су неки кумили један кум једног други другог небитно, женска деца им живела мушка не. И једном од та три брата остао је син. Само њему остао син и сад он не зна, ишао, питао нешто о том кумству како би он пошто му остао тај син како би се он вратио тијем кумовима, старијим. И каже, нико није знао, они су отуд били од Сјенице од Тутина ти некад то било давно. И сад он ишо код неког, гледали тамо по Пазару код неког оца и сад шта је он рекао ти не мож ни да нађеш они сад више нису ту, али да идеш да тражиш неког и да му кажеш због чега га кумиш, да га кумиш због тога што си погазио старо кумство оће л' он да прихвати то. И он дошо, реко сину, син његов реко мом брату: 'Ми смо имали кумове', каже, 'и није ни добро што смо их оставили, отуђили и не знамо ће су ни куд су. Да ми будеш кум ти мени на венчању, на децу и све то'. То је било пре тријес година. Мислим да има триес, Бога ми, имаће. И каже 'Али да знаш да није да те кумим што ми мерак, што си ми друг, но те кумим што су, што ни није добро, што немамо кумове, то мораш да знаш'. И мој брат примио то, и они су дошли у село, после, мој брат је живео тад у Сочаницу почео да ради, почео да прави кућу и више живео доле, ал' они су дошли у село код мог оца, умјесили погачу и флашу ракије, и кафу и шећер и шта је још било пето не знам, и дошли горе код мог оца и сад тај стари кум, каже клекну пред мог оца и каже: 'Ти знаш', каже, 'причао ти је син зашто смо дошли'. Мој отац рекао 'Јесте'. Он, каже, клекнуо пред њега: 'Дај ми руку да ти пољубим, и да те замолим да ми будеш кум свим срцем, а не као ово сад што се куме на улицу'. Мој отац то прихватио. Каже 'Прво ја тебе, па онда ћу', каже, 'мог млађег'. Исто мој брата, а мој брат каже: 'Мене срамота, он мене љуби рук', али, он тако дошао. И каже он примио то, ишао после оженио му се син после тога ваљда требало да их окуме за свадбу. Каже 'Ја отишо на свадбу; на свадбу кад сам био, ја нисам ни приметио баш толико то поштовање јер свадба ко свадба. Одма после била слава'. Каже, 'Ја отишо на славу, сео, да ме седну' каже, 'село, комшилуку, оно има стари људи, да ме седне у вр совре каже он мене. Ја неколико се брани, каже, па шта ћу ја', каже 'дијете седим, дечко, сад дошо из војске седим увр совре', каже 'ја никако не сједам ни стари ни млад'. Каже, 'ја оног млађег па седи куме, а он каже 'сеићу'. Ја оном старом кажем му два три пут реко он неће, ја устадо велим: 'куме, ако ти не седнеш, ја ћу да устанем и да идем'. Каже он ме мало гледа па овако: 'Слушај, куме, ја дворим Бога, па кума, а ти што си млад то уопште није битно. Седи ти на твоје место, а ја ћу да те дворим и даље'. И ја се каже вратим, седним, а после смеје се он и каже, 'ал' нисам могао да седим до ујутру но сам сеђео још мало па отишао да би онај стари кум сео'.

А овако, овако сад покуме за час. Нећу да ми биду ови кумови, мада кумови су тешки били. Моји, на пример, Ђокови, Владанови, ми немамо кумове јер некад кажу за време турскога ти наши кумови исто су то били горе докле је Ђе си била Мамка па тамо, ту су им села. Ту су им били ти кумови, и били су кумови каже нешто у ропству сас Турцима, у време турско. И направили су, више им ваљда дојадило нешто то, живот тај под турском и направили су горе, некога су убили и сад треба да побегну. Наши. Ђоковићеви кумови су убили некога од Турака, сад треба некуд да побегну. Треба да побегну некуд, не знају куд и поруче по неком да ти кумови моји, например мојег мужа деда или прадеда, није ни деда, деда не знам деду ни ко је држао прадеду није, оца знам ко му је држао, мојему мужу оца знам ко је држао. Каже да дођу да им побегну, нема везе шта ће да оставе, каже само да им фамилију да извучу. И отишо неко од тих старих њихових, сас два коња имали понели им неке ствари и одвели их преко Бруса тамо, преко Копаоника тамо Брус, е тамо и оставили негде па они да се сналазе. Нису они имали тамо па онда да кажеш отишли су на своје. Не. Само су их до ту довели да их пребаце да и не нађу Турци. Јер као наводно тамо није имало неће се чут тима. И кад се раставили, каже, кум реко 'Куме, ти си мене мога ропства спасио, а ја ћу тебе другог да никад немаш кума'. Ал' у то време се морало, кажу, много дариват кумове, носити дарове не само за кума онај што ти држи децу, него и за одиве, и за зетове и за децу и за женине и за то... На коњима се носили дарови. И они се вратили, каже, 'увек да вам држе одиве пре него што се удају, кад се удају више да нису куме'. И то се тако радило код наших у село кад се мој свекар крстио. Држао га из комшилука неки човек, па он кад је после одрасто кад се он женио од неког комшије девојка држала те вијенце тад у то време кад су се они венчавали и после му се родио, родио се Ђоко и још два брата. Она је ту децу држала па се удала и нијесу је више звали за куму. А она се па љутила после што је нису звали опет за куму пошто је она тад био жив Ђоков деда и реко њеном оцу 'Ја сам је узо да ми кумује док се није удала, а кад се уда то не може'. И сву децу су држали тако која се није удала, различити. Па моју децу нису држали исти. И све то

било до, док се није, ко се женио... ко је први, девер, мислим, мој мој муж има они били шес браћа. Кад се четврти женио, он је покумио, отишо је у Смедеревску Паланку и тамо се оженио и сад тамо, жена му је одовуд из доље из Миоковића, више Лешка, село. Али кад је требало да крсти дјете он је покумио другога тамо, долазио вамо питао оца он каже 'Радољубе, ја не знам. Деда и прадеда то нису дали ал' више времена се мјењају и после онај други брат му покумио друга. Ово друго све до тад.

М.М.: А шишано кумство, јесте чули за то?

Ж.Ђ.: Шишано кумство код нас било. Кум да дође, ако може стари кум, онај кум који држи он. Ако не, онда неко од младића ту неки из комшилука или девојка нека...

М.М.: Зато што сам чула да кажу да шишано кумство у народу се више поштује него крштено...

Ж.Ђ.: Него крштено, да...

М.М.: И кажу чак да и Муслимани могу да буду кумови, да дођу и да шишају дете...

Ж.Ђ.: Да. Ал' они и шишани и крштени кумови ако је кумство по невољи.

М.М.: Е, то ме интересује, како то кумство по невољи?

Ж.Ђ.: И то ти је исто, То је исто било. То знам из мојих ближњих, мом оцу сестра од ујака, она је живела у Рудине, баш ње је школа оно кад сте разминули школу па десно; видели сте неке куће, пре него што сте стигли код Мамке, с десне стране она је ту живела и имала три детета не дај Боже и они су јој умрли. И сад неко јој реко да покуми неког. Кад се породи, да изнесе дјете на пут, да не говори ништа; то је кумство по невољи. Небитно, може и у колевку, може како хоће, да га изнесе на пут и ко први наиђе, али да да гледа да наиђе неко кога никад није видела. Кога не познаје. И њена, те моје тетке свекрва, изнесе дјете на пут, отприлике треба недељом одозго из оних села ње је мамка па још тамо даље људи носе жито у воденицу да мељу, а та воденице је од те моје тетке још тамо доље има једно два три километра наниже па у ријеку. И тудије пролазе поред куће, не баш поред куће пута но мало амо и она изнесе то дјете ту они обично недељом долазе одозго људи да иду и она изнесе дјете ту негде пред зору како оно мисли она да у то време треба да дођу. Ал' то треба за четрдес осам сати пошто се роди. И она га изнесе, наиђе један човек из тог села одозго, звани, не, син му се звао Мирко, а њега сам заборавила. И он како ишао с коњем, он видео, и знао је он знао за то. Сишао с коња, он каже 'скрајне коња с пута' она жена седела тамо даље, ништа он само скрајни коња с пута, вежи за неко дрво, приђи узми то колјевку, прекрсти се и одви, видо мушко дјете, каже, 'Е, Огњене, да си жив и здрав', дао му име, врати га, зви га и окрени се тамо вамо виђео жену и гласом реко 'Огњане, да си жив и здрав, доћ ћу ја поподне'. И ова жена се врати, узми то дјете, однеси га кући он изуби то дјете туна, он однесе то жито у воденицу, врати се код куће. Питао туна, туна те куће питао ње се родила беба, они рекли у ону кућу тамо, а нису знали комшије ни шта је. Једно каже ње се родио Огњан, они га каже гледали, 'ђе има', каже, 'Ђе има што плаче дјете?' Кажу 'ето тамо' и он отишо тамо у ту кућу да би знао где је то. И каже тамо кад је ушо он, 'Како ми је кум', она та жена то била баба његова, 'О, добро је Огњан, добро је', пошто види да је она чула да је он Огњан, тако је ту одседео и после други дан договорили се кад иду да крсте и то се заврши. Она је имала послен три сина и ћерку, па јој муж погине тој мојој тетки. Та деца су одрасла. Е сад њихова мајка, кад се они женили и кад се кршћавала њихова деца, она ишла да зове исто тог. А они су били нека сиротиња, нека беда, нека... сем тог човека, што је био сас тим. Ти други су били тотално будаласти, Боже ме опрости. Али она то није гледала та моја тетка. Нит је она гледала што они нису, Боже не дај, сваке јесени и пролећа у Рудине спреми, натовари кола и свима плете џемпере, чарапе, шила панталоне тој деци, носила за храну, све то је она носила кад је њену децу требало да зове да се крсте. Е кад је требало унучићи, она отишла тамо код њи, тај кум био још жив, тај стариа његов син је био тотално онако, био... Лежао је по Нишу тамо по болници, шта знам. Ал она није хтела, она је хтела да он буде кум и даље, нема везе... а он реко 'Не'. Каже, 'Ти кумо видиш моју фамилију и ја нисам за то, да они буду кумови и даље', но да бидне кума Цвета, сестра од тија тројице. Њена ћерка да биде одива, да, браћи да кумује. Она, 'Ја не би', а он каже 'Ја аманет дајем да буде она кума', и каже 'Ја, ја сам данас жив сутра нисам, јел' видиш да они не знају ни до куће да дођу а не да буду кумови?' За његову децу. И она ништа, врати се овамо те дјете држала њена ћерка, а она спреми дарове и све то као што је носила, све док је била жива она, она је носила куму том старом. И он је умро, и после тим другим ал' она то као да није он умро, она је носила све те дарове тамо, без обзира што ћерка држала децу овамо, што нису више они кумови и то, она то није хтела да за њојнога живота и то рекла и њима: 'Ја за живота њи знам за кумове'. И кад је слава њина, она то спреми све, све на коња натовари јер док нису ... горе нису могла кола да пролазе но се ишло џадом пешке. Све је то носила, она је умрла пре једно па има, Бога ми, дваес седам осам година.

М.М.: А шта сте ми оно рекли пре него да снимамо, оно кад смо причали о крвној освети па о ономе кад породице треба да се помире? Испричајте ми то поново.

Ж.Ђ.: Најстарији човек из села којега највише поштују и једни и други иде тамо вамо а он мотла се, боже ме опрости, што би људи рекли, мотла се недељу дана да иде тамо да договори да убеди то и да се то помире, али мој покојни отац би реко: 'Помирили се док ови живе, а кад дођу други, Бога ми, није то сигурно. Може да се деси то, да се врати'.

М.М.: Добро. А јел знате неки случај, као што је Мамка, рецимо усвојила ту своју сестричину, да је неко усвојио некога, да је посинио некога, или да је поћеркио некога, зато што није имао своју децу. Јер, кажу да то обично, обично сестра позајмљује брату једно од своје деце, уколико их има више.

Ж.Ђ.: Оно то има, на пример, да је сестра дала, али ретко, ретко има то да каже вала дала сам га брату. Она ће то дете родит, то дете ће пример отић код ујака да нешто ради, она ће полако да га оставља тамо, да га шаље код ујака да помаже, да нешто и то ће временом само да да он приволи то, тако је боље него да се каже 'вала дала сам га брату'. Кажу да то ништа не ваља. А има, има ту у Житковцу су били, исто су горе, мало пре него што си видела наше куће. Е о су била два брата. Није два, њи је било осам ил' девет, сад ћу те слажем, браће. Нису имали сестре. И један није имао деце. И њихов сад они двојица се оженили, један има децу, један нема, отац њихов, жели да они двојица биду блиску да биду заједно, да оног деца онога стрица гледају, да му биду као деца, али не да се то баш зна, што би се рекло. И он им купи одма ту је имање одатле купи тамо Брђани што се зове према Пазару кад се силази од Мамке тамо још једно петнаес километара па се иде према Пазару доле, купи имање и њи двојицу пошаље, одвоји отац од других синова и одведе њих тамо да живе. И они су живели тамо, једно време, једно седам осам година и онда су почели Бошњаци тамо све да купују и они ће да, врате се они и купе у Кориље овде, баш је је Звечан оно па Кориље, поред гробља близу ту купе кућу, и имало имање ту и иду заједно све они, два брата. Један има четворо деце, један нема децу. Па онда тај што нема децу купи доле у Житковац, поред циглане кад се иде, не знам јеси пролазила тамо ка Жеровници, поред самог пута има ту кућа, тај што нема децу купи ту плац и старији син од овог, Лазо се звао отац који имао децу. Лазо му каже 'Идеш са стрицом доле да му помажеш док направи кућу'. И он отидне доле као дечак онако, и одатле иде у школу. Не иде код оца и код мајке но све одатле од стрица и од стрине, у Звечан у школу и тако то се заврши. А то је не старији него млађи син. Имао две ћерке и два сина. И он отидне и тај се ожени. И кад било да се жени, он оће да се жени и оцу каже 'Ја ћу се женим, али не знам шта сете ми сад направили'. Па каже, 'Жени се код стрица доле, доле си направио кућу, жени се код њега, свеједно'. И он се оженио и остане код стрица. А тај што остане код оца он се није ни оженио. И овај доле код стрица, стриц и стрина су сад умрли, они имају двоје деце а овај други се није оженио, умрли му отац и мајка. Он је наследио кућу и то тако. Ми би питали и то тако: 'Је ли, Бога ти јел' то Мито посинио Раша?' Кажу: 'Јок, он онако седи код њега, али није га посинио'. Ето, тако би то причали, али кућу му је преписао.

Прилог 12: Разговор са саговорником - Јованка Булић, разговор вођен 5. јуна 2020. године у Звечану

Ј.Б.: Раније, знаш како ти је било раније, раније, рецимо, све су се узимале тетке за кумове, што је интересантно. Ја сам крстила, зато ти и кажем. Зато што се сматрало да тетке не могу да мисле зло деци, а кум је... Знаш шта је кум? Бог па кум. И онда, рачунаш, тетка неће никад да помисли лоше детету.

М.М.: тетка са очеве или мајчине стране?

Ј.Б.: Обично са очеве иде, са очеве стране. То ти је правило, не са мајчине, ретко... Ја то нисам чула да је са мајчине неко био, са очеве јесте. Е, то ти је раније било, све су ти биле тетке кумови. Кад сам се ја родила, шездесетих година, јел' знаш, после осам година, значи, мама родила мене, није осам година родила децу, она је то пресекала, она је узела кума. Она је, значи, ја имам кума. Могуће је да је и то, што дуго није имала децу и онда је, овај, узела кума, и тако да, значи, кумови се бирају од добрих пријатеља, другова, као што знаш, рецимо, ко се дружи онда да ми будеш кум, а ово коме се нису држала деца, он би на раскрсници оставио колевку и ко први наиђе, тај је кум. Сматрало се да ће тако да му се деца... и давала се имена, оно већ, знаш, Вук, да буде као јак као вук, шта ја знам, све су се давала тако та имена. Кад оћеш да стане Стануша, Станија, дабоме.

М.М.: Да ли је постојало неко правило ко ће изнети дете на раскрсницу? Да ли се зна?

Ј.Б.: Ја мислим да је баба, да свекрва. Јесте, јесте. Одма кажеш 'Сретно кумство' и он прихвати. Ти си први наишо, знало се... Турчин... Некада се сматрало да не ваља да се одбије кумство. Некад је било то као грех, кад те неко понуди да му будеш кум, ти, то се сматрало по добро, јер су то велика част да ти некоме будеш кум, још да га одбијеш, разумеш?

М.М.: Да ли се куму спремају неки дарови?

Ј.Б.: Да, да, обавезно, како не. Рецимо, и за име кад идеш, кокошка, погача, флаша ракије, и идеш код кума по име; другачије ниси могла, а исто тако спремаш дарове за кумове за све у кући, за главног кума три дара, за ове по један дар, он кога има у ући и плус исто месиш погачу, печеш кокошку и ракију, мислим то се подразумева. И крстило се, рецимо, ја сам била дете осмо рођено, кући су ме крстили. Попа су довеле кући са чезом, тад су биле чезе. И онда су га, овај, довеле са чезом да ме крсти кући.

То обично наставе, ретко кад промене. Даа, за све. Кум је, значи, кум је најважнија особа у животу људи, то се тако сматра јел' знаш? Ја сам, на пример, моје кумове села за мојим столом кад се Мима удавала. Све три куме су седеле за мојим и Звонковим. То је, то је поштовање неко, како да ти објасним. Ако мој Милан има друго кумство, он може то да ради кад буде женио своју децу и удавао, ал' ја кад се моји удају и жене, онда је моја кума моја кума. Разумеш?

М.М.: Јел' знате нешто о томе да су кумови учинили неки грех међусобно? Да су из неког разлога раскинули кумство?

Ј.Б.: Па, да ти кажем, ја чула нисам да је неко неког... то... то су ретки људи који могу тако нешто и да ураде, знаш? Ко може? Ја... Ја макар сматрам да ја не би могла никад у животу да помислим лоше некој деци коју сам ја крстили и што су... Па шта и ако се раскине кумство, ја сам раскинула кумство. Рецимо, не ја него мој Милан, кума је толико благослава дала, ова Слађа, пошто је она... Кад је мој кум био много болестан, е видиш, и то сам заборавила да ти кажем. Мој кум је био много болестан и, значи, чекало се само да умре, јер је био је на дијализи, па је после добио бубрег од свог брата, да ти не дужим, али није му прихватио организам, и моја мама каже мени: 'Дете', каже, 'сад кад крстиш Мимицу, узми каже ову његову најстарију ћерку, не ваља', каже, 'ако он умре, не ваља', каже, 'него да узмеш Слађу'. И тако је мени Слађа...

М.М.: А јел' он имао синове?

Ј.Б.: Не, ћерке две. За ту најстарију ми рекла. 'Узми', каже, 'Слађу, да се то кумство продужи, да се не затре, ти си једно крстила, а друго...' Тако да, ја после кад сам Мимицу родила, Слађа је крстила. А тај кум је умро. Тако се насатавило кумство. Она је после била кума. Старија кума и кум су крстили Милана, а пошто овај, како се зове, пошто је он био много болестан, он је дао благослов својој ћерки, реко јој да може да преузме кумство, пошто он не може да иде ни у манастир, ни у цркву, ни нигде да је, да је крсти, а она некрштена, и онда је Слађа то преузела.

М.М.: Знате ли шта се тада користило за крштење? Босиљак, водица? И да ли тада и кум шиша дете или само поп?

Ј.Б.: Да, да, све исто. Тад само поп, а кум, кум после. Узме косицу после попа. Марамица, тад била марамица, није капица него марамица. И онда ставиш ту косицу у ту марамицу, тад није било ко сад, ставиш новац и шта ја знам. Сад људи практикују за све да ставе коверте или шта ја знам, а тад није било, Марија, ко сад, тад нису људи имали толико пара него се увек даровало, знаш, више дарови. Ма да, бре, симболично. Што би они рекли 'Што дао Бог'.

М.М.: Знате ли нешто у усвојењу да ми кажете?

Ј.Б.: Моја мајка је хтела да усвоји, знаш. Пошто није имала дуго децу и онда хтела да усвоји и питала своју јетрву пошто је била са њом екстра, јел' знаш оно ко да су биле сестре, тако су лепо живеле, и она јој рекла да ће да јој да најмлађег сина, јел' знаш? Моја стрина имала петоро, петоро деце, а мама није имала, и сад оно, године пролазиле, она нема деце и ова је питала, мајка је питала 'Јел' хоћеш да ми даш једно дете да усвојим'? Овај, а тата је волео тог најмлађег, Змајка. Замисли, молим те, у исти дан су умрли, исти сат, исти, истог датума, на годишњицу од овог, за кога ти причам да је мама требала да га усвоји. Умро је кад и мој тата, годину дана пре од мог тате, али исти датум, исти дан, понедељак, дваес пети, понедељак, седам сати, значи у исти минут су умрли. Али, наравно, не истог дана него након годину дана, мој тата након годину дана. Мислим, не знам да ли то има неке везе, али замисли.

М.М.: А што је он добио име Змајко, знате ли?

Ј.Б.: Па шта ја знам, ето, тако су му дали. Њему је тетка била кума, очева сестра. И мама је хтела да усвоји Змајка, јер је тата хтео Змајка, тог најмлађег, и стрина је рекла да хоће да јој да. Али да се сачека још мало да види, пошто је мама ишла тад код лекара ишла, тад су жене ишле и код... да гледају, да се подвезују, да... шта све нису радиле, мислим оно, да би родиле. Тад се веровало у све и свашта, и сада имаш ко верује, да. Није то само тада. И, онда, овај, стрина јој рекла 'Сачекај још мало, ако не родиш, Змајко је ту, ја ћу да ти га дам, оно што сам рекла...' Тад су живели у заједници. Међутим, овај, у међувремену, мама остане трудна са мнош, и кад је остала трудна са мнош, стрина је рекла да неће да јој да, пошто је мама, ако је мене родила, морала је, кажу да не ваља кад тражиш да усвојиш дете, а онда га не узмеш ако родиш своје, не ваља, мораш да га тражиш, а сад да л' ће они, ако ти они не дају, то је већ у реду. Али, да се ти више не понудиш, а нудила си се пре тога да усвојиш, не ваља. И мама је, тако, овај, тражила поново, и стрина је рекла 'Не, сад си родила своје, да ниси родила, ја би ти дала, овако, не'. Знаш, јер је био ред да се понуди. То се веровало да не ваља, знаш, сад откуд знам да л' ваља да л' не ваља. Види, тата нас неке многе мудрости учио, ми га никад нисмо питали због чега. А што је можда наша грешка, него смо све не ваља то, е добро, ми то нећемо, разумеш. Тако да не знам стварно због чега, углавном, ето тако. Моја мама је хтела да усвоји.

М.М.: А о побратимству нешто, јел' знате?

Ј.Б.: Е, мој отац је побратим са, био, он је био побратим са. Радили су заједно у Трепчу, он и тај човек. Добросав се звао тај човек, тата се звао Ранко, и они су радили заједно у Трепчу, знаш, и били добри другови. И, тата је у то време направио кућу, на брдо горе, у Митровицу, имали смо две собе, то ти причам видећеш због чега после, две собе, једну кухињу, ходник и купатило, толики је био, на пола са, стриц исто тако као и ми, знаш. А нас је било двоје деце тада, ја и Марко, Анкица се након десет година родила. Разлика између мене и ње је десет године. Двоје деце, значи, мама и тата. Тај човек је био момак и није имао могућности, значи није финансијски мого да има ни своју кућу ни да плаћа кирију и реко мом оцу да би се женио, ал' нема где да доведе жену. И тата и маму му кажу: 'Ево, дајемо ти собу', мож мислити, еј, 'дајемо ти собу, слободно доведи Милку'. Он тад ишо са том женом, ја знам и како се жена зове, мислим, глупости, оно звали смо га стриц, исто ко оно да нам је рођени стриц. И он ти се ожени, Марија, и њих двоје, а овај, 'Боско 'оћу да те побратимим, да се побратимим', мом тати. Тата имао брата, овај имао пуно браће. То ти од оног Синише Лазића стриц, ако си чула за њега, у Пореску. Е, небитно. И овај, њих двоје се договоре и побратиме се. Секли су тако, по кап крви оно да изађе. Један другом и као помешали крв, и одувек се звали бале. Само су једно другом 'Срећно', оно, побратимство, једно другом, то ти је било, ајт. Ту се изљубили и, каже мајка, после један другог бале све, каже мајка, као брате.

М.М.: Јесте ли га ви поштовали?

Ј.Б.: Како не, исто као наш стриц да дође овај, један, што сам га имала. Ја сам имала једног стрица, а тај човек је имао па сигурно четворо браће, знаш. Ал смо ми кад би он дошо, он, исто као да... Стрина Милка и стриц Боско, Боско смо га звали, да.

М.М.: О побратимству приликом смрти брата или сестре, тета Јованка, јел' Вам то познато?

Ј.Б.: Мама мије причала, њена стрина, стрина Милка се звала. Побратим је био, зато што су била два мушка детета, та њена стрина имала близанце. И један од њих је умро, имали су по двадесет година, један од њих је умро и онда су се он, она је, тај њен син који је остао жив се побратимио са другим дететом истог годишта преко гроба братовљевог. А имаш и, и оно кад баце бели цвет: 'Ја теби бео цвет, а ти мени бео свет.'

М.М.: Који је био разлог њиховог братимљења?

Ј.Б.: Сматрало се да не може да остане жив ако га не побратимиш са... Јесте, то се сматрало... Па, моја Мимица, јесам ти рекла да је бацила бео цвет баби у гроб јер су рођене истог месеца, истог датума и истог месеца, деветог августа су рођене, по Сунцу ишла Мимица, е, и баба Лила, исто деветог августа. И кад је баба умрла, моја Мимица је у гроб бацила бели цвет и онда је три пута рекла: 'Ја теби бели цвет, ти мени бео свет'. Битно је да је бели, ето то, то се увек говорило да не ваља у истом месецу кад се роде. Ау, то нису стари волели уопште, да се роде деца у истом месецу са родитељима, са или да ти се роде деца у истом месецу, ко ово Љубицини, сво четворо у фебруару. То је, ја знам, ал' кажем ти грешка што не питаш а што, због чега ово. А иначе знам да су то, то никако нису волели стари. У, хвала Богу кад није, везује се судбина.

М.М.: Јел' може побратим да буде и девер на свадби?

Ј.Б.: Да, да, може, може. Јер се то сматра као рођени брат, нема ту, после нема одвајања. Обично се узима за старог свата, или за барјактара. Барјактар је био овај што је био тати побратим, он је био барјактар мом Марку, знаш, за барјактара се узима. Тад се није узимало ко сад ово другови за барјактара, него се узимао рођак, то су били законици и увек се гледало да буду, ето, као тај татин побратим је био стари сват, девер је био мамин брат. Ујак ти је обично девер. Као сутра товји кад се жене, здравље од Бога, твој брат треба да буде девер, или његово дете. То се гледа. Ако има брат брата, онда, на пример. Видак мож да буде овом Богдану, али Видаку ћеш, на пример, од тог брата дете да буде. Јер не може узајамно сада. Овај ће овоме, овај овом да буде девер. Било би лепше да се то прошири, разумеш. Или два девера, ко Мимица што је имала. Ето ти, ни то не знаш. Два девера. Рођени брат од Николе и, и брат од тетке, из Црне Горе.

М.М.: А који је то тачно обичај?

Ј.Б.: О, па обичај, то је њихов старински обичај, сад ја не знам. Једино да питам Јагоду па да ти кажем, а имала је и старијег и млађег момка. Па улога тих момака немам појма која је била, само знам да сам и њима куповала дарове, куповала сам им дарове, овај, како се зове, јер ми је Јагода рекла да ће да, да ћу да имам, пошто баба та Николина, по мајци је страија жена, баба Живка, иона овај рекла да се одреде домаћин и старији и млађи момак и онда ми она рекла да имам старијег и млађег момка због дарова. Купила сам им кошуље да их дарујем. (Мала пауза) Да ти наставим... Ти код Сочанице су променили то презиме у Миладиновић јер, тад, у то време, сад ћу ти ја причам свашта, у то време се гледало, знаш оно, ако имаш имање онда си богат човек и онда ће да ти дају, овај, девојку. Ако немаш, јер кад вас има пуно шта да поделиш, и онда, разумеш... Променили презиме јер нису могли више да се жене јер немаш имање, немаш. И онда у Миладиновиће, нису Јакшиће разумеш? А ови су остали.

М.М.: То презиме Миладиновић су узели по деди, је ли?

Ј.Б.: Вероватно по деди. Увек се по деди узимало, јел' знаш? Миладин, вероватно неки деда Миладин и онда по њему. Мада, није искључено. Моји су се рецимо презивали Цветићи, а ја кад сам питала тату како Цветићи, како се звао деда? По баби. А што по баби? Сад ћу да ти кажем. Што је тад било, каже тата, тад су биле, овај, бога ти, као и сад, и сад ти постоје ове, о Боже стао ми мозак, кад оћеш, освете крвне.

М.М.: Јел' постоје кумства из крвне освете?

Ј.Б.: Постоје, постоје. Постоје, како не. Кад се људи, кад нешто овај, како се зове, изгубе, знаш, овај, људи се из тог разлога покуме, да не би више долазило до тих освета крвних, јел' знаш. Онда, неко буде паметан па попусти и узме се људи, у ствари, тад се више оно у кафанама завршавало, разумеш, ти си добра са мнош, а ја сам добра с овим па договоримо састанак ових који имају крвну освету и тако се то заврши. Ти из поштовања према мени позовеш овог, а ја из поштовања према теби овог и, то се тако заврши и они се покуме и више не буде крвне освете. А та моја баба, та Цвета, она, деда кад је требао да изврши крвну освету а није мого. Моја чукунбаба. Живели су у Црну Гору, па су се доселили моји у Коловрт па су у Зупче, па порекло црногорско. И он је требао да убије некога и није мого, а она њему рекла: 'Ево теби ова моја сукња, а ти мени дај чакшире', и она убила тога, и она завршила. Улоге је заменила. Она, да, после су побегли из Црне Горе због тих крвних освета. Углавном је народ због тих крвних освета и одлазио. Рецимо, ево, ја знам мамин брат од стрица је ударио једно дете у Кошутово, ненамерно, аутобус возио човек, ал' дете излетело, излетело и на месту. И онда, овај, како се зове, бојали се тих крвних освета, а он био један, а имао сестре с једне стране. И одселио за Крагујевац, баш због тога. И код Шиптара имаш тих крвних освета. Ја сам, ја сам гледала својим очима, и Звонко, на пијаци, кад су убили. Кад је човек убио човека. Код пијаца нашег. У Митровици пре рата, ево Звонко да ти каже, због крвне освете. Обично кажу да су крвне освете. Мушкарци само. А, овај, кад је моја Мимица имала удес, то знаш, и мој тата је реко тад, баби овој од Анрије 'Дугујеш ми пола крви'. Још значи то у њему радило, Бог те мазо! Без обзира што се то годинама и селило, и други менталитет овде све то, али то, он има нешто у себи тог црногорског разумеш. Крв бре. 'Пола крви ми дугујеш', каже, 'Не дај Боже да ми буде унуки нешто, онда

знаш да ми дугујеш крв, онда знаш ја, ја ћу да га убијем'. Реко јој у очи. А њих две су најбоље другарице, моја мама и она. Ту су, заједно, кућа до куће смо овако, знаш. Јесте, јесте, ја сам порасла с његовим оцем. Ето, не заборавља се, ја ти сад повезујем колико значи то... И спремио, каже мајка, пушку и све. Не дај Боже, кажем, да је било Мими нешто, он би га стварно убио, би, би.

М.М.: А шта је значило то кад је он рекао 'Дугујеш ми пола крви'?

Ј.Б.: Зато што је она била тешко повређена, жива је још. Већ је била дужна, значи. Е сад не дао Бог, хвала Богу није дошло до тога. Знаш, била тешко повређена, сећаш се тога.

М.М.: Чула сам да Ви много знате о обичајима. Знате нешто о удаји? Како су се раније девојке удавале?

Ј.Б.: Па, како су се удавале, то знаш? Моја по чарапама, које му је плела и послала као дар. Јесте, тако су се удавале. Ал' да ти кажем, то је било некад, па, можда ћеш сад да кажеш 'Ова тетка Јованка је стварно нека старинска жена', али, Марија, по мени, по мом неком схватању, сад добро, све је модерније време не можемо ми то сад да враћамо, али по мени је то било исправно. Родитељи су увек размишљали да те удају у неку породицу добру, где нема болесних, где није, где није сиротиња, ако су они богаташи разумеш. Него су гледали, ако је богата фамилија, исто код газде да идеш. Ако су болесни, нема давања ту. Уствари, виш, заборавила сам. Тата би реко овако: 'Дај у несој, ал' немој да узмеш'. Јер, ако даш рецимо женско дете код њега се рађају та деца, овај, болесна да каже, далеко било. Она ће да изроди јер деца обично личе на ујчевину, више личе на ујчевину него на где си га родила. Сва деца више личе на ујчевину.

М.М.: Хоћете да кажете да, ако даш, здраво дете у несој, хоће да се роди здраво дете?

Ј.Б.: Јесте, јесте, оће да изроди. Знаш шта значи изроди? Значи, значи да да буду здрави. Али ако узмеш, може да ти роди такво, разумеш, личи на ујчевину, то ти управо због тога причам. Вучу ти гени више мајчини, откуд знам. Тад се сматрало тако, дај' је тачно, немам појма. Али, то се радило.

Обичај за свадбу у Колашину, да ти и то кажем или испричам. Ја сам се уплашила, јел' знаш. Моји ишли на свадбу. Мам и тата ме повели, и они да крену, и знаш оно пријатељи јер ми смо са младине стране. Они лепо ексере и у врата, бам, бам, закуцају врата, не дају ти да идеш. Куку мајко, како сам се... А ја сам била ко твој овај старији Богдан, толика сам била, али сам се толико уплашила. А они се понапијали и сад, обично пође нека жена, знаш, која ће да води рачуна, ако се мушкарци понапијају у пријатељству се не седи дуго. Да она то води рачуна, као што сам ја ишла кад се, кад су се мирили због моје снаје Нене, Марко мој кад се женио. Значи, она је побегла, ја сам ишла са мушкима, мама ме послала да би ја водила рачуна ако се мушкарци понапијају да знам у пријатеље се не седи много, него ја да устанем оно што сам понела, што смо понели, да се то одреди ред и да се вратимо. Ја сам тако и урадила, они су ме слушали, наравно, ако су мушки и ако су седели тамо. Ја кад сам устала и кад сам то одрадила они су исто сви устали и после су мало још поседели и кренули кући. А овамо раније то ти се значи, ексер у врата. Па, на пример, ја каже, ја понеком кажем кад узме тако Колашинку, да знају јел' знаш, људи не знају. Сад кад те испраћају, они те прате са ибриком и са чашом оном јел' знаш чајном, то се зове чајна чаша, и прате те до капије и сад гледају још више да те понапију, ја не знам шта им то значи, али ето, и онда ко не зна не зна, а ко зна... Ја сам то Милки на пример рекла овај кад су били код Милке, у ствари, кога су тад, што су били, не могу да се сетим, чини ми се да је то дал Анина ја мислим, и онда сам им ја рекла. Кажем разбите чашу, разбите чашууу, док се он врати за другу чашу, сватови отишли разумеш. И они разбише ооону чашу и док се Мики вратио, они отишли разумеш. Ето ти, мора да знаш цаке.

На пример, кад Мимица пошла, извео је брат ту и напојио с водом, овде на чесми јесте, напојио је с водом и онда ту је чашу она морала да баца да је разбије. Јесте, не ваља ако се не разбије. А она кад је бацила у парампарчад је отишла. Е, то ти је брат је води да је напоји. Тако је Дики исто, напојио је Ану. Има ту, има ту...

М.М.: Како се зове то место у Колашину?

Ј.Б.: Ту где сам била, то се зове Смилев лаз, то место. И били смо на сахрану. И то је кућа, значи, како да ти објасним, није зидана, него су оне куће дрво, слама, шта ја знам. Старинска скроз кућа, јел' знаш. И ту постоје мала и велика врата, и кад неко умре, значи изнесе се на та велика врата, е, а кад се роди унесе се на мала. И сад баба, то ми Драгиша причао и ја сад то знам да ти испричам. И они, пито своју бабу: 'Дадо, како ти је прошло живот?' Пошто баба била болесна, и већ пред умирање. Каже: 'Ушла сам на мала, а изашла на велика врата', тако ми је прошло живот и тако и јесте, ево. Окрени се. Јесте, мала и велика врата на свакој кући. Па велика су им требала да изнесу мртвог човека, јер где ће ти на прозор, њихови оволицки прозори, знаш мали, они су то наменски, ја сам то повезала. А где ћеш ти кроз оволицки прозор да изнесеш сандук, нема шансе. Него су они то због тога правили, а и вероватно и због других ствари, због, због свадби, због уђе много више људи на она врата него што уђе на ова мала, разумеш, кад крене оно

сватови шта ја знам. Ууу, не знам, не могу да се сетим свачег. Уђеш као мали на мала врата, а као старија особа изађеш на велика врата.

Ката село, ката адета, од села до села, различити адет, обичај. Турцизам, Марија. Она је из Малог Рудара, а удата је била у Грабовац. (Мала пауза)

Од ове Кеке, баба, је била, овако, висока жена, крупна, а узела нижег човека, јел' знаш. Она ти га носила преко Ибра на посо и чекала га да га врати да га понесе на рамена преко Ибра, мож мислита то. Па ја кажем, ја би га удавила, јебо те дан. Зарка. Милка носила Зарка преко Ибра, то ми тата и мама причали, и кад буде оно време да се он врати из Трепче, а тад се оно ишло пешице знаш, и Милка га чека с оне стране и кад види да дошо Зарко, она преко Ибра, Зарка на рамена, да не покваси ноге човек. Ја би га, кажем, бућнула, а удавила лисицу кад јој ушла у кокошке, колко је била жена јака. Ушла јој лисица у кокошке, да јој поједе кокошке и она улетела и доватила је и задавила је. Еј, жене некад биле способније него мушкарци, а и сад су, сад су, мислим оно, вуку више, а и тад су биле још јаче јер су морале ми сад не радимо неке тешке физичке послове, ни ја ни ти не идемо у њиву, ни Цица ни. Ја, е још ово да ти испричам и за данас ти је доста... Не, него, мислим, сетим се, па да не заборавим.

За време рата, јел знаш, моја баба имала два брата, Другог светског, имала два брата који су били четници. И сад, и Серафин и Лазар били четници. И сад, Лазар се предао, није мого да издржи, а Серафин је идаље био у шуми. И сад, мој покојни отац, а биле су две сетре његове у Зупче, моја баба и баба Даница. А он није имао поверења у баба Даницу, него ... И баба све спреми, знаш, све спреми и храну, а тата кад оде у шуму, козе да чува, само сломи неки прут, то је био знак, знаш оно чујеш да се сломио и остави то што је понео и не види овог ујака. Он му покупи сву ту храну и ујутру мојој баби остави празне посуде на праг, и ова баба Даница би дошла, рекла, 'У', каже, 'Даринка, неко ти прави мађије', каже 'гле које шерпе', а баба би се правила луда 'убио га Бог' овамо онамо, а она зна, него не сме да јој каже. Виш, две сестре па биле различите, једна би се излајала, разумеш. И тако она све док могла, знаш. Међутим, оно, овај, било за, почели су све више да стежу и он није мого да издржи, још једном је успео да дође до хране и, један човек, то ми отац причао и и каже ово, и то би требало све жене да знају, каже они су овај косили косачи, а сад је био, овај, газда је био најбољи косач и он је свој постат, тако се звало, откуд знам, тај део који је узео да коси први завршио, а пошто је тајмој прадеда, имао поверења Серафин у њега, он му се јави и каже 'Ја не могу више гладан да издржим' каже, овај, 'недељу дана ништа нисам јео'. А он му каже: 'Ништа се не секирај, чекај ту, сад ћу ја да ти донесем'. Жена донела све што је требало за ове раднике, знаш, и он јој каже 'Дај то овамо, а ти се врати па поново све ово исто да донесеш', и она није смела да пита што, и он то њему да, да поједе. Међутим, није мого више да се сналази, овамо онамо, и овај брат Лазар га молио да се преда, и он се предао, с тим што му брат продо волове, а тад били волови... знаш која вредност, па га извуко из затвора.

Прилог 13: Разговор са саговорником - Ивана Костић, разговор вођен 20. октобра 2020. године у Звечану

М.М.: Ивана, рекла си ми да си се ти откупила од оца кад је он умро. Испричај ми како је то било.

И.К.: Ништа, ја сам то нешто знала и оно, у задњим данима татиног живота, ја сам нешто начула раније јер села су то стари људи говорили. Укућени рођени у истом дану и истом месецу се ради откуп на лицу места са белим цветом. Међутим, ја то нисам урадила одмах из разлога што не знам ни сама, сањала сам га онда три четри пута, и нисам се осећала добро. Осећала сам, једноставно, да сам малаксала, стално сам мислила о њему, не знам, плашила сам се да останем сама са децом и онда сам два дана пред четрдесет дана звала жену. Она ми је рекла да треба да се откупим. Да, мене је жена видела и питала ме оно: 'Ивана, шта радиш, како си? Прими саучешће за оца, извини, како си се порушила?' Ја кажем 'марамом, али не могу да је носим'. Значи, ја сам била рушна, али сам мараму држала иза јастука на угаону. И Сениша би ми тако неки пут реко: 'Ја не верујем како се ти грешеш...'. Ја затежем кревете и знам да је она ту и ја. Каже он мени: 'Шта радиш то?' Кажем: 'Не могу, дабе'. Значи, не могу, ја кад је видим мени није добро, а кад је ставим као да ме неко гуши. И ја кажем њој порушила сам се са марамом, али не могу да је носим. И она ми каже: 'Што, да нисте у истом месецу?' И ја кажем: 'Јесмо'. Каже она: 'Има жена у Крњин, зове се Ранка. Да идеш код ње да те откупи', тамо вамо. Дала ми број, ја сам Ранку позвала. Тати у понедељак било четрдес дана, ја сам њу звала у суботу, она ми рекла да ја морам да идем одма на гроб да ме она откупи са белим цветовима. Отишле смо једна поред друге до гроба. Она је ту поред крстаче...

М.М.: Како си знала које цвеће да купиш?

И.К.: Да, мени је Ранка рекла: 'Само јој реци цвеће за откуп', и она је рекла 'Може ове беле раде', ја сам купила букет неки, она је то поделила на три једнака дела оно, да буде једнако. И овај ништа, ми смо отишле заједно до гроба, она је мени скинула црнину, ставила на татин гроб доле, ставила је, чини ми се, камен на то, ја сам са десне стране татине узела тај бели цвет и рекла: 'Ево теби, тата, бео цвет, а ти мени дај бео свет'. Мало сам, оно, закопала земљу, знаш; тако сам рекла то три пута, затрпала сам мало да одстоји четри пет дана. И она је ту нешто причала, шта већ ја, не знам, не знам. И онда ми она рекла: 'Значи, одавде ти идеш доњом страном пута ја горњом страном пута', и ми смо, да нико никог не гледа, ми нисмо ништа причале; значи, ја сам ишла доле, она горе, отишли смо код мајке, ја сам, оно, послужим њу шећер и воду, умочиле смо шећер истовремено, ја сам морала да кувам у исту цезву мени и њој кафу, сипала сам, сипала сам мени и њој кафу, ја сам послужила њу, али сам, оно, кад некад даном, разумеш, са тацном не на сточић, него са тацном директно у руку, изволте; ми смо истовремено пиле кафу; она ми је рекла да се за то не каже ништа, не. И ништа ја, не палим тати свећу, не стављам ништа на гроб, не узимам ништа што је било на тај гроб јер у том случају све би то пало у воду. И тако за цео живот. За цео живот, значи где год да одем у цркву, манастир, ја никад не палим тати свећу; типа, ја ћу сад кући за задушнице да спремим, али кад ми одемо на гроб, ја ћу да дам Сениши, евентуално сестрама да оне спусте. А све што, на пример, ко год да дође и донесе било шта, све што се стави на део гроба где је он и кући се однесе, ја то не узимам. Јер то би већ у том случају и саму мене можда довело до неких проблема, типа би можда ја осећала неке веће проблеме па би можда морала да се очиним са неким ко нема исто презиме, ко не слави исту славу, као што је моја мајка урадила.

М.М.: Како је то код ње било?

И.К.: Како је код ње било? Моја Дана је била болесна, значи она је буквално самој себи хтела живот да одузме.

М.М.: То је било кад је имал вас? Кад се удала?

И.К.: Не, њен тата је умро кад је она била мала, она је била четврти разред. Али, онда после деведесет девете, тата је био, бомбардовање, у Ђаковицу тамо овамо, дал' је њу сама психа и депресија убила да се њему нешто деси, шта би она сама са нас три тамо вамо, и онда бака је довела, узела одмах код неке жене и тамо јој радили нешто. Тамо јој та жена рекла: 'Бога ми, њу ти вуче откуп од оца, мора да нађе човека да јој буде отац, човек који се не презива као она и човек који не слави славу коју славите ви'.

М.М.: Она је, значи, била исто једномесечна са својим оцем и да се није откупила?

И.К.: Не. Знаш зашто се ја нисам откупила од мог тате, конкретно? Зато што нисам очекивала да ће да ме вуче откуп од њега, јер њега је највише гледала старија сестра. Ја сам причала с Аном и ја кажем њој, што би се ја откупила тог дана и да не присуствујем сахрани и да не носим црнину за њим.

М.М.: А ако се откупљујеш тог дана, како се то ради?

И.К.: Па идеш на гробље пре поворке, то се баца у раку пре сандука (исто онај букет цвећа). Ја би морала да се вратим с гробља пре поворке, не комуницирам ни са ким тај цео дан, ваљда, не знам.

М.М.: Да ли се откупљује само онај који је једномесечни са неким?

И.К.: Не, не мора да значи то. Моју стрину је повуко откуп од стрица, значи, до те мере, да је она била жив мртвак. Па, волео је стриц. Ето, она је дошла на свет пре његове ћерке и ваљда, као малу тако је заготовио да је касније буквално није одвајао од своје две ћерке колико је он у међувремену имао. Мислим, та везаност, опет је то крвно сродство; стриц и братаница.

И ништа. Рекла да мора да се поочими, да она има ту празнину зато што нема оца и онда је она отишла код човека из нашег села који слави другу славу, не презива се као ми. Бака је са том женом одвела их на, на гроб мајкиног оца, узели су те ченгеле од, од коња то не знам како се, не знам ни како изгледа ни шта је то, ваљда нешто мајкину ногу ставили, његову поред и са тим металом се то нешто закачило, нису се они крвно, не, него са тим. Моја мајка, чак шта више, не пије црно вино. Рекла јој та жена, та жена што их је поочимила, рекла је, они су тај дан пили то црно вино, вероватно су се тако и везивали јер је црно вино у преводу крв, разумеш. И моја мајка од тад не пије никад црно вино. Значи, ми пијемо у славу, она само пољуби чашу и врати. Ја мог тату, рецимо, никад више нисам сањала. Да, баш ниједном.

М.М.: А кад си га сањала, кави су то снови били?

И.К.: Па сањала сам га, причала сам ти, на пример, ја сад идем одавде, у улицу, улазим у њихову улицу и то је зграда са два улаза, нису они у првом него у другом и они су се баш оно лепо дружили са породицом преко пута њих. И како ја идем, ја видим у тај стан преко пута нашег да неко померио завесу и гледа. И ја оно пењем се на та четири степеника и, у смислу, можда су ту мајка и тата и, знаш, ја звоним и тачно оно у сну, ја сам такву визију имала, закључак такав, то је тако изгледало, знаш као да неко хоће да отвори и онда неко улеће ту и спречава га оно у смислу само да те видим. И мени се ту сан и завршио.

М.М.: А јеси ли га често сањала?

И.К.: Не, нисам га сањала, али ми је жена рекла која ми је топила олово, да после смрти најближег...

М.М.: Зашто ти је и када топило олово?

И.К.: Зато што се нисам ја, ја се нисам осећала од од самог старта нешто како је тата умро, па сам била код мајке пред двадесет дана оно да спремамо нешто. Има ту једна жена у Лешак млађих година, она ми је топила олово и она ми је рекла; мора да прође четрдесет дана да видимо да л' тебе вуче откуп. Јер, до четрдесет дана оно, разумеш, човек и није свестан ситуације, па, не зна да л' је стварност да л' је ово да л' је оно, и она ми је рекла да ја морам да сачекам да прође четрдес дана, али ми исто то рекла да у случају се настави да га сањам, то је показатељ да је у питању откуп. А док ми је Ранка рекла дословце 'То су много компликоване и тешке ствари'. Разумеш, раније се и дешавало; умре неко из куће стар, па неко млад је рођен у истом месецу кад и он или у истом дану и онда, ето, изненада, човек у сну умре, није био болестан, није имао никаквих проблема, тегобе, у ствари, они то сад повезују да је можда и то откуп.

Види, али Ранка је жена значи којааа решава и немогуће. Значи, она је, не знам моју Слађу су на царском резу са другим овим малим бацили пупа овде јој, она три дана није могла да устане из кревета пошто јој пупак други орган у организму за одржавање централног нервног система и свега тога. Муж је одвео код ње и она је то све завршила, значи помаже женама за оно, чула си у више наврата, жена има проблем не остаје трудна, има доста случајева заваљену материцу, она то може све. Не, она, опаше, завеже, седам дана не мрда жена, остаје трудна.

М.М.: Јел' ти и твоја породица слушате те старије особе? Јел' поштујете празнике?

И.К.: Генерално, празнике не поштују само грађани, ја мислим. Људи у граду мање цене празнике, не знају важност заправо који празник важи за шта. Ја сам од моје покојне бабе свашта нешто научила. И ја све то користим кад се сетим избегавам, и мајка ми је рекла, „Откад крстиш децу, избегавај да их купаш средом, оће деци да се одрази на очи“. И ја, кад се сетим, ја избегнем. А сад сам морала, она се крстила у четвртак, ја сам њу морала да купам у среду. На празник, рецимо, зар мора да се пере коса пре 12 сати – не мора! Не мора!

М.М.: Поменула си ми да сте ви размењивали и дарове...

И.К.: То су били дарови опасни. Након тога смо ми славили славу, значи они су сви долазили, као типа оно правиш свадбу и имаш једну и пријатеље, младожењину страну и пријатељску страну. Значи, он је звао своје најближе да дођу код нас у поврат, они су тад нас све даривали, слава се спремила, значи. Па њих је било ја не знам да ли 13 или

15, да за прву славу након тога што су се поочимили. Кад смо ми од њих на славу ишли, моја мајка је звала покојног брата из Крагујевца, звала је тату, тата мој нема рођеног брата, али звала је татиног брата од стрица ког тата оно цени, мој тата је његовој жени био девер на свадби из поштовања, није он сад звала било ког да напунимо кућу него само оне који се више цене и поштују. Они су код нас били на славу са исто великим даровима. Кад су пошли кући, мајка им је дала ситнице. Мајка је њега од тата увек звала тата, значи никад није дозволила да га наљути, да се он нешто увреди, не. Он је имао три сина и ћерку, али није одбио да се поочими. Он је мислио, знаш оно, ако ће њој то да помогне, јер они сви су знали мајку пре него што се разболела, разумеш, и ако ти сад знаш каква сам ја и не дај Боже дођем у ту ситуацију, разумеш, ти ћеш да кажеш 'Па добро, Ивана није била лоша'. Ако већ је до тога, разумеш, а ја не верујем да би се сад неко треће лице умешало да једном помогне, другом да одмогне. Не верујем ни да има неко толику моћ. И онда после његове смрти, мајка се исто откупила и носила је црнину, мараму, као за свог оца.

М.М.: Није била једноданац са њим?

И.К.: Не, али морала је да се откупи зато што су се поочимили. Са тај бели цвет. Заправо, отуп иде са белим цветом јер се мртваку даје бели цвет, а за узврат му се тражи бели свет. (Мала пауза)

Ја знам, рецимо, мени баба кад је умрла, кад је поп чатио, реко је мајки: 'Да узмеш трн', јер се трном мери гроб, 'јабуку која расте, крушку, шљиву и глог, може, небитно, нека пета воћка није битно'. То се све завеже пет прутића у црвени конач, каже он 'ипак сте ви снајка и свекрва', оно, снајка и свекрва не функционишу увек како треба, 'Стави јој испод ногу, па ако си грешна нека то иде преко тога'.

Прилог 14: разговор са саговорницама - Слободанка Раденковић, Сузана Раденковић и Бојана Раденковић, разговор вођен 17. марта 2020. године у Србовцу

М.М.: Тета Слободанка, кад смо разговарале прошли пут, рекли сте ми да знате једну жену која има посестриму. Зашто се она, и како, посестримила?

С.Р.: Она је имала три брата, Цицова жена ова, није имала сестре и онда то су најбоље другарице биле и онде ајде да се посестриме да буду ближе, а она се после удала горе у Колашин, у Ђорђевиће, а стварно су онако, али нису са неким обредом су то. Него се као посестриме. Све док је она била жива то се поштовало и ишли тако на свадбе и, мада та, Милка, она има у Чањ велику кућу, тамо су ишли код ње, правила кућу и то. Како је ова умрела, одма се то изгуби, деца се њена умрла, син јој се оженио, он тамо ваљда живи у Чању.

М.М.: А о кумству шта бисте могли да ми испричате?

С.Р.: Наше старо кумство, можда има, да не претерујем, 150 година, можда и више.

М.М.: То је баш старо кумство...

С.Р.: Јесте, јесте, јесте. Ја знам да наши стари и то, свекар мој причао кад су се они доселили у Србовац, прво његов Богдан тај Раденковић и Огњен његов брат, њихов отац Раденко кад су дошли у Србовац они имали неко старо кумство у Житину де су то живели. Ја не знам ни де је Житина, то је ваљда тамо негде према Лесковцу, Нишу, ја не знам тачно. И кад су дошли ту, овај, старији ти који су се рађала нека деца и као нису живела, ово оно, и кад се родило једно дете, у тој нашој фамилији, то су били Раденковићи и Радомировићи, то је била једна кућа некад, и изнели су то дете тамо на нову раскрсницу од Валча кад се иде мост, па ту има једна раскрсница де је мост де је Рашова продавница, сад ја теби не могу да ти објасним тачно. И он је наишо, овај, тај стари кум што је био наш, он је онако храмао човек, ал дечко од детета знаш оно кад кукови се и то тад није имало да се лечи него он је и ово кад је отуд ходао, кад је дошо, његов отац, кума Беле, и они су покрили дете каже са неким чаршавом, ћебетом шта то знам ја и открили и рекли, овај, да му да име. И он му је дао име и од тад су се покумили и то кумство још је. И Радомировићима. Само имају неки који су, ево на пример Цеца, та Светлана што је посестримила ову, они су променили, узели су Владу Илића. Ја мислим да јесте, његов отац је ишо, Јер тај кум наш после, он је један био у оца, није мого да постигне. Па сад његов, па после кум Љубо наш, у Звечане горе, он остарао има нас све више и више, ево моје деце сад се узели, Сузани и Милану кумови ти из Звечана стари, а њена деца морали његовог сина, а он један у, један у Јапан тамо у Кину, где ли је, онај Саша, а овај у Краљево у Врњачку Бању. Сад деци па кад дође крштења, сачувај Боже, нека су живи и здрави оно се деси...

Суза Р: Ја мислим да јесте, његов отац је ишо, јер тај кум наш после, он је један био у оца, није мого да постигне. Па сад његов, па после кум Љубо наш, у Звечане горе, он остарао има нас све више и више, ево моје деце сад се узели, Сузани и Милану кумови ти из Звечана стари, а њена деца морали његовог сина, а он један у, један у Јапан тамо у Кину, где ли је, онај Саша, а овај у Краљево у Врњачку Бању. Сад деци па кад дође крштења, сачувај Боже, нека су живи и здрави оно се деси...

М.М.: А јел' исти кум и крсти и шиша децу?

С.Р.: Код нас и шишају и држи. Кум, исти, исти. Нама је сад, Деспота смо пре неки дан крстили у цркву у Митровицу, и отуд кад су дошли, кад је... да л' је изашла рођенданска торта немам појма, онда је кум устао и донео ону капицу.

М.М.: Аха. А јел' постоји само шишање косице, узимање косице?

С.Р.: Е, то је код нас у село, Рујиште, где сам ја рођена. И овај, они нама кум из Врбе, Врба је тамо кад се иде код језера, Вашег, где се иде за Лучку Рјеку па горе у брдо, ту су нам стари кумови. И знам да би он дошо на коња из тог села отуд, далеко је, да дође у Рујиште да нам само косу, ошиша косу и овај да родитељима и каже то да ставе негде на младо дрво, каже то је први род. Каже, дрво које рађа например шљива, јабука, крушка, а не на неко на пример на овако дрво које је само за ђавола.

М.М.: То је отприлике исто као што се ради са венцима после свадбе, је ли?

С.Р.: Па, право да ти кажем, и ја знам, и ми, док нису прошли Младенци за Бојану, то је била капија окићена, а где је то Сузана скинула, где је ставила не знам, а овај, знам да сито док не падне само са крова одозго кад га је бацила нису хтели да скидају као, да се задржи...

А на пример, за, на крштење нас држала тетка, ако има очева сестра или неко овај од овде тако. Кума кад се крсти и родитељи су давали име на тетке тако како којем детету се роди. Кум реко, и он имо велико кумство, цело Рујиште, Боже ме опрости, и он каже ја сад не знам, могу да дам исто име у породицу каже. И овај, него каже, ви дајте имена по Вашој жељи. Тетка нас држала, не знам због чега је то, тетка држала нас децу, очева сестра.

Суза Р.: Ја знам на пример што је мене држала тетка. Доле где си била, тај део Лепосавића, из Рвата нам је било старо то кумство. Међутим, овај, ту само нису имали деце и онда кад се, кад сам се ја родила и кад су требали мене да крсте, они су рекли 'Нека вам је просто, тражите кума'. И тад је не знам како и шта било, доле код њих, и овај, тетка моја била неудата и каже овај баб да ваља да, ваља тетка да вас држи. Тако да су, да је све нас држала тетка. То старо кумство се прекинуло јер није имао ко да настави кумство. И тад је... После мени није јасно, ја кажем тетке 'Како ми тебе да зовемо, тетка кумо'? И онда кад се брат женио, тетка каже 'Аман, децо, то је тад било, није се нешто, не знамо каже ни ми сами како шта, таман посла, ти Владо да узмеш, овај, кума', и онда је мој брат покумио другара, ту из села и сад су, сад му је то кумство. И знам баш пуно случајева доле, сад ето чујем од маме да и овде овај тако тетке да су држале децу.

С.Р.: Ја знам да је моја тетка мене држала и сестру моју, ову што ми је у Немачку, а Добрилу ову, Миланову мајку, њу држао, Боже ме опрости ја мислим она је била четврта, женско се родило и рекли су мојој мајци да није нешто грешна и да иде у неку цркву да је крсти, зато што не може да се роди мушко. И ваљда је мајка отишла горе у Соколицу, то из села кад ти дођеш све пешке и носиш дете да га крстиш, и тамо су нашли, не знам ко је Добрилу, не могу да се сетим, неко се нашао горе, крстио је, држао је, и мајка да неки поклон, сигурно се тад много нешто, није се спремао ко ово сад башчалуци, Бога ти, него нешто онако колико..., А једну сестру знам, поп Милова ћерка, поп Миле ту, у ваш комшилук, поп Миле је где моја Надица ради, ту му је кућа била. Мала кућица једна, имао је ћерку Милу, сад ћу ти ја кажем, најстарија бабица у болницу радила, Мила па је после Мири, она је у Београд, она је радила у Југобанку у Београд је отишла, има једна Нада у Пазар и једна Гага она у Митровицу, она се развела од оног Дрмановић, Дармановић Јовица. Имају једну ћерку, а он је радио код нас у Транспорт и он се ухвати са једном докторком Биљом, доле са Миљаном што ради у Дом здравља. И он са њом, и остав. Тако да је седам нас све различити држали, нема ту једна особа. А један кум секо косу, шишо косу. Е, то нам је било, Кад тај дође из Врбе ту, ту мора да се овај добро тад није било да идеш по кафана да водиш него ако имаш јагње да кољеш да печеш јагњеа ако немаш јури петлове по тору да ухватиш да испечеш два три петла. Тад смо имали кокошке горе у село, Немаш да купи саламе и кобасицу, четрес осме године кад сам се ја родила. И мени остало то у сећање. А за ово... Ја знам за кумство кад је дошо Мили, наследили смо старо кумство и тако смо и одржавали. Углавном, нисмо мењали кумове, а кад мог Милана покумили из Грабовца, кад је њега покумио из Звечана, они су у Грабовац, има Соколицу у Митровицу, држи продавницу, млађи онај он њихово кумство је ваљда тако изумрло, ваљда тако, не знам како, он његов брат био и докторка Вера она. Њен муж и она то је из те фамилије и онда су они узели једног учитеља, пошто се он са њеним мужем познавао и он је узо њега као тог учитеља, знам да се тај учитељ обесио у школу неку, где си ишла у Изворе, тамо негде. И овај, и, и ту сад његову децу држао и он се после обесио и кума није дала уопште, стара, мајка њихова, да овај Соколицу што држи продавницу да иде да узме њега јер он каже да нам буде исти браћи кум. Јер прво дете, прво дете што му се родило доктроки Вери, он сад завршава за лекара, један што храмље, горе је у не могу да се сетим... како се зове кума Верин син онај мали? Он нешто се родио не дај Боже, кичмом и са, онако, био је као, не знам како да ти кажем. И није хтела стара кума да да тај исти кум да држи његову децу. И она питала овај сина, да нађеш кума кога ти оћеш. И оно, Милан возио код њега робу, млеко му довозио из Рашке тамо у продавницу, и он га питао 'Мики, јел' би прихватио да те узмем за кума? Да ми кажеш да не долазим с погачом', јер то његова мајка има неко веровање, 'па да ме вратиш'. Јер, каже, не ваља да дође ти неко на врата с погачом и да га вратиш. Да кажеш 'Јао, ја не могу да примам кумство, јао'. И Милан дошо и питао са њом разговарали, и овај они су дошли и она довела све синове. И овог нашег кума, све оне обичаје, она је знала жена. Она ти је држала говор доле, ја кажем 'Јао, ова ти је за политичара душу дала'. Кад је стала, па синовима како она командује, а они Бога ми, тако рећи сви су добро школовани, овај наш кум једино остао трговац. Тај учитељ није био ожењен. Па, могло је он, као тај, а он се није ни оженио, а умро је. А и нај је она што је њено као унуче он кум. Па није он крив што се дете родило. Он је био жив кад се родило дете, и он држао био сва четири ова детета. Он је држао њену децу, али њена свекрва није дала да држи и ову другу децу од другог сина. И он питао Милана и Милан реко 'Добро', каже, 'ја ћу да разговарам', каже, 'немој, рекла ми мајка кад дођем с погачом, немој да ме неко врати с погачом'. И онда, овај... Али, она, како је она њих бре, мајке ми моје само као заклинје проклиње, као 'Кум на небу, Бог на небу и кум на земљи. Немојте много да се дружите, немојте много један другом да досађујете. Зна се кад су обичаји да кум дође, кад га позовеш тад ти дође'. Кад је слава, каже раније није се много ишло, да се не би опијали људи на славу и да би опсовао кума. А сад, Боже ме опрости, ова омладина, иди у пичку материну...Кум који је даљи да се много не спаје. Јесте, јесте.

Суза Р.: Ево наш кум, њој сада што држи децу, он има једну ћерку. И та ћерка сутра кад се уда, ако не прихвати кумове, на здравље Деспота, он мораће неког другог кума да тражи.

С.Р.: Тог дана замисли два детета држи, а замисли некад се деси четири. Кад сам ја мог Горана, и овде два близанца, и доле Мира бебина, четири детета а исти кумови. Него они у тамо се поделе, те Владо, те мојег Горана други кум држао, Милана ми тај држао што храмље, а Горана држао један Вељо што је отишо у Аранђеловац, не знам ни где је, Боже ме опрости. Држао га на крштење, а то је од кумове сестре од стрица. Не може четри детета одједном да држи. Да се крсте деца на Ускрс у Жеровницу. Одавде, пешака распалиш и носиш дете све пругом и у Жеровницу. А сад и колимаје тешко некад да поведеш дете.

М.М.: А да ли бисте знали нешто о посињењу да ми кажете?

Б.Р.: Ми имамо у породицу случај, они су из Рудара, Цоби што држи кафану, па његов најмлађи брат, то јест њихова очева сестра је узела најмлађег брата. Није имала деце и то. Он је имао деветоро, мого да да још неко. Иван је њу прихватио као мајку. Тетка је зове, она није хтела да је зове мама, има он своју мајку, жива је, као, не треба, и преписала му је кућу, све у Звечан живи ту преко пута Рафаела, Момента. Она је посинила братово дете, зато што је он имао много, она је имала још браће. На пример, она је прво Срђана, Добрилиног била узела, он је завршио основну школу, средњу и кад је хтео да се ожени није хтео више да живи са њом, и онда је Срђан поново ваљада дошо код оца и код мајке. Тетка: А Срђанови отац и мајка њега и Лолу, и где ће да да два детета, и једно да да сестри, а њему да остане... Снајак: И знам да је тетка Мила преписала ону продавницу где има Срђан испред, да нешто као њему остави, пошто је она Ивана узела. Иван је био, ја не знам, можда ни први разред.

С.Р.: Вратила брату старијем дете, ал' му дала плац, преписала му продавницу ону Добрила и Срђан где раде.

Б.Р.: А сад Иван живи, Иван се оженио, има жену и ћеркицу, као Деспот је, и живи све зајдено са бабом.

С.Р.: Па шта ће, теча умро, а он, то му је и тетка, и да није...

М.М.: Тета Добрила ми је рекла да сте ви радили нешто кад вам је умро отац, Ви и Ваше сестре, зато што сте рођене у једном месецу. Шта сте ви то радили?

С.Р.: Ми смо динар, овај, динар смо секли на праг куће, не знам зашто. А она где је у ону кућу, то моја кућа, мојег оца, и ту сечене су паре све, на праг куће јер смо ми пет рођене у исти месец са оцем. Једна је сестра у исти дан са оцем рођена, а нас четри смо... Јесте, кад је отац умро. Све пресекли који смо... Још и Милан ми рођен у исто у децембру, Мики Сузанин, и за њега смо пресекли исто дали пола. Пола динара бацаш код њега, у сандук, а пола ја не знам да л' смо у сандук бацали или смо онако у гроб, а пола узнеш. Ја, ево, и сад ми је у новчанику, савијен у један мали папирић пола динара. Пресечен онај динар и... Било који метални новац. Морали су са... Па не може да га пресечу па, мора нека специјална клешта, Бога ти. На прагу од куће.

М.М.: Јел се говори нешто тада?

С.Р.: Е сад не знам, то је била тетка моја жива, очева, мајчина сестра, и она је рекла Томици Добрилином, ја мислим да је Томица или... Томица, не знам ко је секо те динаре, углавном нам је дао, Добрила није рођена само у том месецу.

М.М.: Људи свашта знају... Тако како сте ви радили то на прагу од куће, чула сам да неки људи раде нешто на непознатом гробу. Мислим, нешто да би се заштитили...

С.Р.: Ја се сећам, кад си сад то почела да причаш за непознати гроб, једна баба овде што је била у Јевтиће и кад ће невреме неко, почну да црне облаци, грми, цепа. Али она каже где ми је Радомирка да је одведемо да је пребацимо до на гробље, као кад оде на гроб и узне, узне крст непознатог, а тамо све познати у србовачко гробље сахрањени, Боже ме опрости. Можда тамо имају неки као Цигани, негде, шта знам, има на крај гроба, каже крст овај она узне тај крст да од непознатог и баци га низ Ибар и овај, не знам сад, ево не би могла да се сетим како она каже те речи од непознатог што је да време иде као да се макне. Не знам, нешто је она причала, али ја то не би знала сад да кажем. Јел они, сећам се каже, траже Радомирку да је воде, грми сева, каже да воде Радомирку. Ја кажем шта ли ће то сад са њом, да је пребаце тамо ко је имао трактор. Стара била жена, и одведу је на гробље и она као узне неки крст непознати, баци га низ Ибар и каже време растуре се облаци и каже не, не падне град и оно да да уништи. Боже Господе...

Б.Р.: Ми смо једва Лазара мог убедили, кад је било, ево нана је ту, нек исприча, 'Зашто да узимам то старо кумство, ја имам другаре, ја ћу друга да узем'. Међутим, кум није дао благослов. Кад је Милан отишо да пита, кум је реко 'Нек је са срећом, видећемо дал' ће да буде овај кум из Врњачке Бање или ја ако случајно дођем'. И онда Лазар 'Ма шта ме брига као, мене то не интересује, ја ћу да узем'. Он уопште није свесан. И ми кажемо 'Како бре'. Ја сам га убеђивала зато што сам ја чула за то. Док по Београду то је сасвим нормално. Они имају једног кума који те венча, другог кума који крсти дете. Тако они узимају. И Лазар је то чуо, наравно. 'Шта има везе? Ја ћу да узем кума да

будем као кум ту, да буде мени друг', да је близак, да ово да оно, а нана нам упорно прича како са кумом не треба да си, та ранија веровања, да си ваљда толико близак.

С.Р.: Каже, код кума неће да се оде на славу кад је велика гужва да се не бе напили, да би један другогa увредили или опсовали. Али више требаш ти да поштујеш, ко твоје голишче држи каже. На пример, твоје дете, ти требаш више њега да поштујеш него он тебе.

М.М.: А испричајте ми сад оно што сте ми испричали за Вашег Милана и оног човека што га зове братом. Оно, сродство по млеку...

С.Р.: Као мог Милана, Љупка што га задојила и што га Дејан грдан онај пасуљ. Није, није, али њен син, он је Милана све, умро је... Али, он је Милана све брате, брате звао. У школу наставница Љубица из математике, она је мени јетрва. И она каже: 'Боже, вели, ја знам - твоје дете, а овај каже мали Љупкин горе из Звечана', они су више 'Тројке'. Ја сам се породила, и биле смо у истој соби и дете било крупно и они су ме ваљада много секли и ја прво дете, млека нисам имала да га задојим и ја одем. Доносе ти дете тек сутрадан да га подојиш. И овај, ја донесе ми бабица дете, ставила испред мене, не мо' да се окренеш ни лево ни десно кад си сечен. И овај, она ми стави дете и ја да му дам да доји и оно не, оно стегло уста као закопчано. Јао, ја а ја четири године нисам имала. Управо три, ал' у четврту сам га родила, већ при крају четврте сам га родила. И ја 'оћу да полудим, да свиснем човече у оном кревету што неће да доји. А она била велика соба и она онако преко пута мене, она имала две ћерке бре, и овај и она видела што ја плачем и питала ме 'Јел' ти то прво дете?'. Кажем 'прво', а она имала две ћерке одрасле па се била развела од мужа, па се поново помирили па родила тог Дејана, родила сина и опет се развела. Она је инструкторка била бре ова, возила кола. Љупка, она је горе код Тројке. И, овај, она ми га задојила. Сад ће он код мене, а оно дете. Али она јака, покретна, треће дете. Дохвати она. 'Чекај мало', каже, 'шта вучеш, треба и мојем детету да оставим мало'. И, овај, тако и она га задојила. Прво млеко је он прогунуо од ње. И ја сам то причала, али нисам нешто толко Милану причала да те задојила друга жена и ово. И он у школу, и они се, молим те, нашли тамо у одељење исто. И он њега звао брат по млеку. 'За то си', каже, 'ти дебео, а ја сам овако сув. Све си моје млеко попио', каже, 'тако'. Е, веруј ми сад, њен син, његов син, оно кад је дошао да се поздрави овамо Љубо, како се зове, он имају тамо у Херцег Нови станове, он је и радио тамо и разболе се кукавац, умро пре две три године. Па, ја, чини ми се њу никад не би је, нисмо се дружиле, зато, у Трпчу се виђале, радила сам и ја и она, лепо увек да се поздравимо, да пита она за моју децу, ја за њену, али нит сам ја ишла код ње нит је она. Она је увек била заузета, она радила у Трпчи, поподне возила кола, она инструкторка. Е, мајке ми, он је све звао Милана брат по млеку. И Љубица наставница их пита 'Како ти је брат по млеку'? 'Па, наставнице, видиш како је он дебео. Моја мајка прво подојила њега, он подоји млеко, он по дебео ја нисам имао' каже. А он, он је био слободан много. И он никад га није другачије звао само брат по млеку. И, како Сузану, никад другачије, све снајка.

Суза Р.: Ја сам све њега звала 'ђевере'. Па Драгана исто мени, увек 'јетрво'. И дан данас, ваљда то остало од њих.

Прилог 15: Разговор са саговорницама - Љубица Михајловић и Славица Радосављевић, разговор вођен 24. јануара 2021. године у селу Дољане

Љ.М.: Наташа рекла оће да те пита о кумству од стара доба. Нема проблема, све што знамо, и она, и она исто, а, да слободно, све ћемо да ти кажемо, ти отвори све што имаш више, све боље. Ево сад ћемо, само да попијемо кафу. Мене Наташа каже оће да дође, па реко 'нека дође у свако време кад сам ту', ово ми сад била мајки слава, па био Божић, па Нова година, па обавезе, па и ти ето...

М.М.: Јел' ово велико село?

Љ.М.: Па има, преко до осамдесет кућа има...

С.Р.: Нема, шездесет кућа, има и асфалт, има и деце, у сретња времена је било по десет, једанес из овог села у одељење, пола одељење у Жеровницу овде. А сад мало мање, ал опет има највише. Она има троје, ја имам, ја сам имала четворо деце јер у своје време испод четворо деце нико није имао, овде.

Љ.М.: Али видиш ова школа овде, сад на пример, Марија, кад сам ја дошла. И на пример, кад је она, једно одељење нас стави. Марија, видиш и сама, пуно добили станове, ко имају децу, онај део у Гвоздиће тамо, вамо, већ остало, нема ни десет једанаес деце...

Има један мали Бојан, не знам да л га знаш. Он је прво време 'Јао', каже, 'кад год сам отишо 'пази везан пас', није ту на поса, морам да зовем, каже дођи поподне', а овде по старинском пре дванаес сати (хехех). После дванес сати мож да идеш код куће (смех).

М.М.: Јел' то пре дванаес сати ради напретка?

С.Р.: Јесте, за напредак, за напред.

Љ.М.: Па то је ти увек било, пре дванес сати све. Ево, ево ја кажем Гагету скакали смо на Богојављење преко секире. Ставља се дрен, онај дрен после унесеш за децу, за здравље... и белог лука, и стављаш нешто.

С.Р.: Окреће се, кади се. Окреће се, па један гру па пијеш мало воде.

Љ.М.: Знаш шта ј, Марија, секира? Ставиш секиру, овако ју окренеш, овако је секира према Сунцу, према Соколици. Напуниш једну флашу воде и дрен, а овде прво сам окадила кућу, ради здравља и ради деце, то је на Богојављење.

С.Р.: И свећу ја запалим, ја не знам ти да л си палила...

Љ.М.: Нисам ја свећу.

С.Р.: И сад пре три дана, четири, деветнестог.

Љ.М.: То ми мајки слава. Они тамо нико не скачу, ја како дођо за Миленка овде, ја први пут да видим. Секира, ево сад ћу да ти објасним, ево није срамота.

С.Р.: То је обичај, а леп је.

Љ.М.: Маки, ставила си секиру овде, секира овако, флаша и ту на пример ставила сам дрен и сад ово се скочи, па попијем воду, па се вратиш овде па се окренеш, па се прекрстиш, па опет из те флаше де је дрене попијем воду, три пута, и то сам урадила пре дванес сати. И помислиш жељу и скочиш.

М.М.: Зашто баш секира?

С.Р.: Не знам, да га чува од нечега, од злог. То неко значење има. Е, и секира неко значење имала, мајка причала но ниса слушала.

Љ.М.: Пуно су неке жене старе знале, ове садање поједине неће то да приме, неће то да приме, неко оће, неко неће. Ево ја живота ми, Наташи кад сам дошла, како се зацењује, како се, овај, плаши, које муке она видела са Маријом, знаш како. Овога кад је родила, једва се пробудила... 'Наташа, послушај мене неке ствари. Ти си, реко, узела Дагета, немој, реко, сваки дан, није ти морање, недељом да переш, да мећеш, за један дан неће ти бре...' Излазе, ударе се, плачу, криве се... 'За један дан нећеш да ти остану деца ни гладна нити... Гледај мало, реко, на ове празнике, реко, ови стари нису, реко, били будале што су то...' И Бога ми, по неке ствари видела. 'Добро ми', Љубо, кажи, и ја, каже,

и заборавим, и ко да ми каже!... Њезина мајка исто тако, и она се плаши, сујеверна, реко 'Ајде, ја оћу да ти кажем'. А има неко п неће. Има неко па неће, знаш и сама...

Слушај сад ти мене, ево ја сам ти рекла колико године пуним. Мој кум је из Житковца, али то кумство било на једну чукару, што би ми рекли. Сад има потомство његово, син живи у Митровицу. Мој кум, ево моја мајка жива би причала. Тад били смо велика сиротиња, Марија, па ме нашо у животу стриц и мој деда рођени, (не чује се) удавили се некад у воденицу, моја мајка само што је дошла ни два месеца није прошло. И наш кум је у Житковац, али то се одвајало, то село звало Смоник. Наш је кум много био опасан, он је умро пре, можда, дваес година. Мене мајка кад је родила, мене је причала, несу имали, била сиротиња. Мене је мајка некад држала у једну мараму, ткану, пртену, знаш за то. Прво сам се ја родила његов дочек и да крсти дошо кум, а прво ме водила да узне код попа на водицу и то ми име дошло Ружица. Кад је било после, слушај, идемо редом, све ћемо да дођемо на своје место. Он је био опасан, ево моја мајка причала, тад се није имало па је моја мајка мене ту спремала ручак и спремала му три дара, некад била она повесма, знаш оно што су некад жене преле, на кудељу, па да имаш ту повесму, кудељу, или да му даш ту повесму са кудеље да скинеш ту, знаш. Тад кум Бог и батина био, да му даш ту повесму, то се знало, а прело се на кудељу, да му спремиш ако немаш да му купиш кошуљу, да му даш то пртено платно, обавезно је била кокошка. Кокошка ко сад прасе. И сад ти да он само он дође, сад поведе кум и жену и децу, спрема се велики ручак тадне, кум је кум. Бог и кум је било у то време моје пре шездес и четири године. А моја мајка се млада удала, није имала право да се венча да би мене овај одвела у цркву, а тад није било у цркву ко сад, него један Танде што је тад био у Звечан, он је сад покојни, живео у Гвоздиће, ишли напред да ми да, да да тај Танде мајки две године раније да би се она венчала кад се ја родим да будем, значи ја сам ванбрачна, да нисам тамо да ми се не зна ни отац ни мајак. И сећам се моја мајка причала, дошо неки човек каже ту и видо кокошку. И слушај ме, ово је тачно. И дошо тај човек, није знао што је та кокошка за кума, није знао што за кума, и мајка дошла, млада била шеснаес седамнаес година, свекрва била там у башту, то кад дође кум да буде само једно двоје, да он заврши његов посао. А у шта не држала мајка, у једну крпару.

М.М.: А крстио вас у кући?

Љ.М.: Јесте, крстио нас је, оно његово знаш, крст, поп...

С.Р.: У цркву, ал' кући?

Љ.М.: Кући. Није ме водио у цркву, тад црква била далеко, али то његово се знало кући. И, ручак ту спремила и ту кокошку начо тај човек, узо батак. Веруј ми, Марија, ево мајка ми жива, није тео да узме. 'Нисам, каже, ја овако крстио, каже, твоје, моје дете, и нисам ја заслужио да ми нема, каже, цела кокошка, да нема батак најглавнији'. И то на моју мајку се наљутио, сви су људи така раса. Што кажеш ти, не смемо да мењамо, и дан данас један од друго колена, треће, ево остао син у Митровицу и сад, ја сам завршила, то док сам била у Житковац. Кад сам дошла оvd за Миленка, Миленкови кумови држали моју децу у Србовац. Још ми је кума жива, кума и кум ми је умро тад кад сам ја држала Ацка. И оћу ово да ти кажем, после моја мајка колико ју било криво, па каже неће да ти пође напредак колико су љуги, колико су... Такви су били, не мож да промениш. Морала је друге недеље да закоље кокошку, целу, да је обради, да је све, и да она или отац мој, да му однесу на тај Смоник тамо, тад је после примио. Колко се мајка секирала, у то време. Така је фамилија била, опасан био кум, 'оће по његовом, што би рекли, по концу да му буде све и по његовом протоколу. А гле данашњи кумови!

С.Р.: Она те пита и за обичаје. Е, тад је био обичај, кад идеш, зовеш га у кумство, само два метра платна, то је нак платна, оно, онај, бокеј, оно, не пешкир. Не повесмо, а касније је, касније, ко пре педесет година, није имао купаћи пешкир ко сада, него два метра платна онај ... То се зову кад је за крштење, за венчање, за све са погачом, са ракијом, са шећер, са кафу. Ако има деца у кућу носи се и деци. И са то се иде, и онда се седне. На трећу ракију кад буде зашто дошо кум, пита се. Не, чекаш. Трећа, и после пита онај домаћин: 'Куме, којим добром си дошо, зашто си дошо?' Добро, кум говори домаћину зашто је дошо у кућу пошто је кум дошо код њега. Е, на трећу ракију онда он каже, то и то. Сломе хлеб на пола и договоре се кад је крштење, кад је венчање, кад је шта и то је. Обичај то и то.

М.М.: Шишање детета?

Љ.М.: Е, после да не ваља у другу, тек да чекаш у трећу годину. Е, то сам ја имала обичај. Е, за то сам ја почела из спочетка што се тиче мене и моја мајка што ми причала. Роде се мене брат и сестра близанци. Сад кад је било, исто кума отишла моја мајка да зове, а ја остала са брата и сестру. И што кажеш ти, понела једну флашу ракије, није се имало... Да иде она њему да му каже, кад у колико сати да дођеш, јел' мож, да ниси заузет, да ниси негде на другом месту.

С.Р.: Јес, унапред се зове, месец дана.

Љ.М.: Унапред се зове. Тад Марија није имао телефон, сад видиш неће ни презиме ни ништа. Морала мајка лепо, тад и тад у толико сати да стигне, пешке би ударила, да он буде ту, понела само флашу ракије, можда понела нешто било шта, јел то шта је она носила то није хтео ни да каже. И дочекала га, он је чекао код куће, и ништа он њези није спремио. Само каже 'Дошла сам за то, и за то, и за то, кад ти можеш да дођеш код мене, да ми крстиш двоје деце'. И, мајка рекла 'Ја ћу да се спремим, ја ћу ово, ја ћу оно'. Каже 'Добро'. Дошла она, опет сиротиња, после ми отац поче да ради, и она није смела да пита кума, она кума, кума много добра жена била, реч да каже. 'Нека га', каже, послушај ти њега како он оће, а ја ћу, каже, после с тобом лако. Такав је, каже, ни ми не можемо са њим да изглавимо'. Па би рекла моја мајка: 'Ој, кад ће он да умре да уземо да питам ове друге млађе, они су подводнији, бољи. Ово старо што науми, не можеш, такав је, тврдоглав'. Бога ми, не, он крстио и од брата од стрица, живо још триес година после мене четрес година, а мајка, а жена му сад умрла у деведес две године. Џабе... И сад, што кажеш ти, све се то завршило с моје мајке стране, сад тамо стричеви све... Све како је радио за мене, радио тако за сестру, радио тако за брата. Није могло да се искорени, такав је био, намћор је био, опасан је био, захтево све како он оће. Сад кад је он умро, сад тамо они што носе, сад тамо, не могу да ти кажем, ни два брата три, ни мог роженог, ниједно се није женио. Остаде тако, остаде, жими ти. Е, сад сам прешла, сад да ти причам овам, сад сам дошла за Миленка, кумови су му у Србовац. Овамо другачије, овамо са кумом, са кума...

С.Р.: Кажу сто села сто адета, сто обичаја, то ти је та реч. Значи, није оно слично, крштење то јесте, по ово, али има те, мислим протокол тај како иде. Е, другачије је.

Љ.М.: Питаш, отиднеш за кума да питаш име, понесеш погачу, сад се већ има, ја сам радила, Миленко радио, флашу ракије па сад носе и виски што више, па носе сви дарове, па погачу, па паре, па ставиш на то паре, сад оћу да ти кажем, другачије овамо кум захтево тако, а другачије у Србовац. И сад Миленко кад је био, ја кад сам му тад дошла из болнице 'Куме, јел имаш неку жељу?' Миленко реко: 'Прву жељу имам ти куме да ми даш. А за другу ће да видимо'. И написао три имена, није хтео да ти отвори него кад је дошо овде Миленко, пред мајку, ту имао и сестру и децу, које прво име му. И зове мене тамо да се упише. Није било то уписивање одма, ко овде сад још се није родило мора да упишеш... Месец дана. Лепо беше прво име Александар, прво име то ћемо да узнемо па ћемо после за друго за треће да видимо. И сад, што кажеш ти, кад је дошло, да се крсти горе у цркву, да се шиша одма прве године, дарове, куми, куму...

М.М.: А јел' заједно да се и шиша и крсти? У исти дан?

Љ.М.: У исти дан, горе у цркву, ево ова црква што ти кажем овде. Све кум, и то све питамо, како куме треба, шта треба куме.

С.Р.: У цркву се крсти, а после овамо кад дођу кући, шишају се деца.

Љ.М.: После овамо дођем, спремам на ручак. Какви, сад Марија, крсте по хотелима, по кафанама, по како ко има, и тако... Ја ти кажем, у моје време, моја мајка тад није имала иначи... а док ови другачије. Једно, роди се Даге, мој Миленко 'Оди вала куме, волим да ми се зове по овај други син по дедином имену', и дао му Драгомир. Лепо договор, исто носиш погачу, ракију, три дара, чоколаду. Кад он доже овде, да ти шиша дете, да ти крсти горе, платиш попу, плати кум, горе он узме косу, ја после свима по три дара.

М.М.: А косу јел чувате негде?

Љ.М.: Обавезно, обавезно. Обавезно сам чувала. Кажу, ваља да се чува док дете преговори. Или до четрес дана.

М.М.: А после, шта се ради'?

С.Р.: Обично је са ту косу, млад калем кад се калемим воће, знаш, можда си чула; ја сам то од моје свекрве овамо, не од моје мајке. Знаш ли оно воће сад на пример имаш ону дивљу јагоду па да калемим горе. Е, на то, на младо дрво ту се горе, или на дрен, да буде здрав ко дрен; на дрен. То коси се тај прамен косе, то је то.

Љ.М.: Ја сам чувала, мене тако, тако кум реко, док не преговори и он. Како који кум. Ево сад ови млади кумови, ништа не знају, питају ове старе. И ја сад ајде Бога ти, твоје је заврши, прекрсти га, окупа га поп, узме му косу, ајде на ручак...

С.Р.: И још обичај је да се деца у пости не крсте. Значи, почиње пост. Сад се завршио овај Божићни, сад за месец дана, за колкло, месец и по, креће овај... У, тад. Једино дете, дозволили сад попови, ако се родило у посте, у посте може да се крсти. Ови остали не. И то је обичај неки. Ето, ако си чула.

Љ.М.: Али, слушај ме. Неко неће у посте ни да крсти ни да шиша косицу. Не, не, каже, не иде деци у напредак. Зато ви кажем ови млади не гледу. А ја, у моје године, ја би гледала. Нек прођу пости, други пут, трећи. Иде слава, имамо молитву, имамо неке благе дане, што морам у пости, неће за месец дана да му буде ништа.

С.Р.: Лепи су обичаји некад, жими ти. Ово је се сад претерано; сад... Некад се кум поштовао, јел кум држи децу, кум тебе треба не ти куму. Сад гледам више да, реч пада, да кажем што кажу реч пада, сад више гледају интерес, ко је богат. Некад, жими ти, не. Кум се поштовао, доно ти кум кесу бомбона, метар платна, поштвало се. А сад треба да се такмичиш ти са њим шта ће ко ком да да. Престиж, мила. Кола да ти донесе кум, купи ти њему. Можда ме разумеш шта ти говорим. Е, кум се поштовао, није важно, шта ти донесе, да га благосиљаш и да ти да здравље и кренуо ти напредак и деца ти се родила сва нормална, сва здрава, а ово... До Бога.

М.М.: А јел се мења кум ако, далеко било, не крене напредак?

С.Р.: Па не знам, не знам, нисам чула то. Ако тад тако, нека кум сам да благослов, ако тако... Не знам. Или да тражиш да ти да опрост он. Да ти опрост и то ти је. Има, има и тога. Има, има свега. Сад кад гледаш ово, ово телевизор и ово, каже кум, каже кумови не говоре ово оно, за политику се посвађали кумови, па нема те силе са кума да те посвађа. И не сме да дође до тога.

Љ.М.: Марија, знаш ти она Мира фризерка, кад сам ја радила у моје време, она из Рударара, крстила децу; дошо ју кум, дошо ју кум, и кума, и остави је, оде кума за кума; растурише се и деца и све. У Рударе, па ено је онде фризерка, код више Мирине продавнице има. Оставио је муж, отишо са куму што је држила децу, побегли негде, у страну државу. И она остала, јесте, Мира фризерка. Остала. Кум са кумом отишо и готово, а држали децу. И ево, и дан данас остао. Оболела, и шећер нахватила. Јел верујеш ти? Ето ти данашње време. А причам ти какав је мој кум зло било мене кад је држао, није хтео да поједе кокошку што му није био батак, што није била цела кокошка. Жива истина.

С.Р.: Испричај сад за ово, ово побратимство и ово...

Љ.М.: А, за Бранка. Ево сад на пример Даге рођен у осам и дваес, а Бранко то су два брата од двоје деце рођена браћа. И сад на пример они све док су млади, пола сат разлика. Ево данас дају рођендан реко Даге да зовеш. Не ваља што су један месец, ево зашто. Они док су млади све је лепо, све је лепо. Ево мене овај старији син рођен четрнаестог марта, ћерка дваес осмог. Слушај ме сад. Мене Миленку дваес осмог сад покојном рођендан, чездесет и пет равно, а пре седам година умро. И, гледај сад, моја Сања првог фебруара, да ти дам пример, он дваес осмог. Сад кад је он умро, она једва је три дана опстала жива. Он умро па је вуче, па после и свекрва. Отац вуче ћерку. Па кад је било на гроб, реко неки стари њезин свекар 'Да идеш да ју поведеш на гроб, да ју бациш три пут земљу преко ње, да узнеш бели цвет, исто три пут да бациш'. То сам била ту, то сам урадила. 'Ево, тебе, ћале, бели ммм'... Не, 'Ево тебе земља, нек ти буде вечна кућа, а ти дај мене овај бели цвет да ја цветам и да идем са бели цвет напред. Имам децу, да ми да Бог живот, и срећу и напредак'. Да није ју то свекрва урадила, ту земљу и тај цвет, вуче је не може из кревета да устане да оде код њега. Вуче једно другога. Е, тако кажем и ови двојица, сад све лепо. Овај није ожењен, мој Даге ожењен, има сина, оженио се, иде све лепо. А кад буду тамо, не зна се ко ће први дал... једно другога вучу. И то треба да се уради, док то не урадиш, не мож еее.

М.М.: Као са близанцима?

С.Р.: Па скоро па исто, скоро па исто.

Љ.М.: Да. Ево, ево, ова моја сестричина што је трудна, не знам дал ти причала Наташа. Отишла у Београд, тамо сад да заврши папире, овде не сме, једнојајчани. Ја кажем шта је то. 'То ти је, каже она мене, ево жива је, у једну су постељицу, у једну постељицу'. Да су двојезично, у две постељице. Једнојајчани то зову, обе су каже у једну постељицу и тако се развијају.

С.Р.: Има да буду везане за све.

Љ.М.: Има да буду везане једна за другу, е. Ето то је то. Е, то ти Марија, то. Ово кад су рођени отац, мајка, ћерка у један месец, док су млади добро. А кад иду тамо на тај свет једно другога вуче.

С.Р.: А кумство, што кажу, Бог ја на небо, на земљи кум. Значи, кум се поштује, нема ту шта. Кад си га већ узела, и наследила си га, има да га поштујеш. И готово... Кума Рада, три села држала децу, а она није имала децу... Четресет кућа овде, у Локву горе и у Грабовач. И сви су је, кад дође кума крсти децу по три дана би сесела она код нас. А код моје мајке ако крсти децу, њено је било што ти кажем ја да донесе два метра платно то. Поштвала, јел нико није тражио дарове минђуше, злато тамо. Само да дође и крсти дете, и никог није оставила... (Мала пауза) Даје овим кумчићима има своје, и то ти је, има и своје име што се дају. И детету да име, не да одбијеш, то ти је понс највећи,

ако кум да своје име, поштовање. Кум даје своје име деци, сво кума Рада, моја Радмила се зове по куми својој, Љубице (Славица)

Љ.М.: Ево мој кум на пример у Немачку, њих два брата у Србовац, мој Миленко узо овог старијег, мој ку... овај узо овог млађег, и тако. Да не каже сви навалили на једног кума, него браћа се поделила. Ето тако.

Прилог 16: Разговор са саговорником - Љубица Милетић, разговор је вођен јула 2017. године (објављен је у раду „Духовно сродство у народној традицији Срба на Косову и Метохији“²⁴⁰)

М.М.: Ваша рођена сестра има посестриму; шта је њу навело да склопи то духовно сродство?

Љ.М.: Њена прича почиње још одавно, има и десет година, ма док је била дете, клинка. Прво јој се дешавало да се онесвешћивала, тако, из чиста мира; осети малаксалост, разумеш ме, и да јој трну руке и ноге, а онда крене да се зноји. Шта да ти кажем, плашила се, а и моји су се плашили, да остаје сама или да у купатило оде и да закључа врата. Није знала кад ће то да јој се деси. Кад се после пробуди, испод врата, руке, леђа, она је цела била изгребана, не дај Боже, као да је нека нечиста сила гребала. У цркву да не уђе, икону да не види, крст да не види: Моја мајка је свуда водила, и умивала је светом водом (а да она није знала да је то света вода), све док мојој мајци једна жена која живи у Крагујевац није рекла да се и њој дешавало исто. Рекла нам је да изабере неку другарицу, да оде на непознати гроб и да се посестре. Моја мајка, знаш, ајде и то да проба пошто нема шта није пробала. За њено падање нико није знао, јер се њој то дешавало само кући. Она то некако осети и трчи да стигне кући, трчи, разумеш ме? Најбоља другарица моја (а нас смо три сестре), само она је знала шта јој се дешава. Кад смо је питале да буде посестрима Виолети и да ми је то рекла једна жена, она је без проблема пристала. Рекла је хоћу, како да не.

М.М.: Где су обавиле сестримљење и на који начин?

Љ.М.: Отишли су ујутру на гробље, мој тата је ишао са њима, понели су хлеб и тамо су преко неког гроба пресекле хлеб, тата је нешто рекао (ево, не знам шта, а и ово знам само онолико колико ми је тата после испричао, слабо он и прича о томе, знаш, тешко му је), пољубиле су се, загрлиле су се, Виолета је њој рекла: сад имам још једну сестру. И ето тако. А и ово да ти испричам. Брзо после тога, била је у купатило, осетила да ће да падне (почне јој прво нека језа), оде да се умије и у огледало јој се јави Свети Василије Острошки. И каже јој: „Виолета, ти си одређена да будеш другачија, ако си спремна да то прихватиш, мораћеш још мало да издржиш; ако ниси спремна, кажи ми, али мораш одмах да ми кажеш, и ово ће да стане“. Она је само рекла: „Не, ја ово не могу“, и он је рекао: „Добро“ и изгубио се.

М.М.: Да ли се тада дешавало исто што и раније? Испричајте нам то.

Љ.М.: Она тад није пала, и после тога није пала, само је, како да ти кажем, као кад скидаш снег са себе, е тако је она склањала нешто, не знам шта је склањала, нешто је склањала са тела и рекла: „Мајко, ја више нисам болесна“. Ето, толико. Не знам зашто су јој рекли да нађе посестриму, ми смо три сестре, али тек пошто је узела посестриму, њој се јавио Свети Василије и она је оздравела.

М.М.: Колико се често виђају њих две?

Љ.М.: Не виђају се често, ал' се чују. Она сад живи у Београд, има децу, има своју породицу. У Митровицу јој живе родитељи и она понекад дође овде. Кад дође, обавезно позове моју Виолету и тад се виде. Али кад се виде, оне се испричају као да се сваки дан виђају.

М.М.: Како Виолета гледа на тај њихов однос? Колико јој он значи?

Љ.М.: Па ја само знам да је она њој много помогла кад је била болесна. Да није било ње, у ствари, да није било оне жене која нам је рекла да Виолета узме посестриму, ја не знам шта би са њом било. Поштују се и то је то. Не знам шта бих Вам друго рекла.

²⁴⁰ У зборнику су штампани радови са одржаног међународног научног скупа *Савремена српска фолклористика V*, у Призрену и Великој Хочи, 12. и 13. октобра 2017. године. Организатори скупа били су Удружење фолклориста Србије и Богословија Светог Кирила и Методија у Призрену, у суорганизацији са Филозофским факултетом Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Прилог 17: Разговор са саговорником - Зорка Поповић, разговор је вођен јула 2017. године (објављен је у раду „Духовно сродство у народној традицији Срба на Косову и Метохији“)

М.М.: Како је дошло до тога да своје дете побратимите са другим дететом?

З.П.: Па, Владан је имао четири године кад ми је ово млађе дете умрло; оно није имало ни годину дана. Прошло неко време, месец два... јао, ћерко моја, патим што је једно умрло, не знам шта ћу да радим што ово друго сања, ко зна шта је сањало, вришти преко ноћи, вришти, вришти и кад заспе само се трза и нешто неповезано прича. Шта да радим? Где да идем? И, од мојега мужа сестра од тетке, каже мени. Нађи му неко дете, из комшилука, са којим воли да се игра, са којим се играо и пре и кажи му да му је то брат и нека га зове брате, и он њега брате.

М.М.: Значи, то сродство сте склопили ви у њихово име, јер су они били мали?

З.П.: Ја се сетим и одем код Јелице, Владанове мајке; ми смо у комшилуку, а и деца су нам се дружила (побратим мог Владана исто се зове Владан) и, прво сам јој испричала да Владан ружно сања, да не може да спава, да ми стално вришти и да ми је заова рекла да му нађемо побратима.

М.М.: Да ли сте нешто понели тада – погачу, вино или нешто слично?

З.П.: Нисам носила ништа. Јелица ме је онда погледала и рекла ми је, сећам се као да је јуче било, а не пре 38 година: Па, па, ако мислиш да ће то да му помогне, онда добро... Њена свекрва, покојна Цана, рекла нам је да им помешамо крв.

М.М.: Како то мислите? Јесте ли је питали зашто крв?

З.П.: Не знам зашто је то рекла, сигурно је она нешто знала. Следећи дан отишла сам ја са мојим Владаном код ње, они су се играли, а Јелица и ја смо узеле иглу, обичну за шивење, ставиле смо је у ракију и после смо их позвале. Узеле смо им прстиће, боцнуле смо их (не могу да се сетим који прст, мислим да је био кажипрст), и једног и другог и притиснуле смо им прстиће. Ја сам тад рекла мом Владану, ово ти је твој брат, да га зовеш брате и њега највише да волиш. Јелица је исто рекла њеном Владану. Од тада, од малена, њих двојица се много воле, никад међу њих није било речи. Кад се мој Владан женио, девер му је био брат (побратим) Владан. Њихова деца се исто зову брате, брате, жене им се друже ко да су рођене јетрве.

М.М.: Да ли је после тога Вашем Владану било боље?

З.П.: Моје дете, кад смо му нашли замену за брата, оно је престало да плаче. Буде, заплаче се преко ноћи, али не онако. А тешко му је да сад прича о томе, вероватно се сети па се плаши, можда да се то не понови.

Прилог 18: Изјава саговорника - Срниша Јовановић

„Ја њега много волим и поштујем, па шта да ти кажем кад сам ја њега стављао између мене и Сандре под шатор оно кад смо били на језеро. Без проблема је спавао између мене и Сандре. Да се плашим ја и оно? Не, то ни у сну да не помислим ја или он кад је његова жена у питању“.

Прилог 19: Изјава саговорника - Милан Михајловић

„Били смо нас седморица (Славко, Саша, Бранко, Ранко, Зоки, Драган и ја) без браће, али смо се много волели и поштовали. После једног рођендана, шта ја знам, неки осамнаести рођендан је био, неко је, чини ми се Ратко, предложио да се побратимимо. Све је дошло спонтано. Неко је онда од нас, нисам био ја јер до тада за то ја нисам ни чуо, предложио да то урадимо пуштањем крви; и сад имамо ожиљак од тога. Нисмо знали шта то уствари значи, али неко је чуо да се то тако ради, па онда 'ајмо и ми. После су та побратимства прерасла у кумства неких од нас, а неко је био и барјактар некеме на свадби”.

Прилог 20: Изјава саговорника - Јовица Јовановић

„Борјанка и ја смо се много дружили, уствари ми се и сад много дружимо. Ја имам две рођене сестре, али је стварно много волим, она ми је као трећа сестра. Али, она нема брата. Шта да ти кажем, помешали смо крв једно вече кад смо били у граду; то је њој пало на памет, каже да је чула од некога да се то тако ради. Она исто има сестру, али нема брата, рек'о сам ти; од тада, углавном ме тако и зове 'brate мој' или 'Јоцо, брата мој'”.

Прилог 21: Изјава саговорника - Виолета Радивојевић (казивање је забележено узгред, приликом необавезног разговора код заједничких пријатеља, у Звечану, маја 2020. године)

Па, види, овако. Мени је прво умро свекар, па ми је брзо умрла и свекрва, ја и мој муж смо узели црнину, а дете сад у јуну пуни годину. Знаш оно, да слаavimo први рођендан и крштење, како у црнини, да слутим нешто... Овако, пошто му је коса много порасла и много се зноји, ми смо мислили да питамо кума да му узме косицу и да могу дете да ошишам, па ћемо да га крстимо касније, кад прође, то јест кад скинемо ову црнину. И он је прво реко да не зна, да ће да се распита (кум нам је из Зубиног Потока), па ме је звао да ми каже да су му тамо неки људи, старији шта ја знам, рекли да може. Али, па ме је звао после још једанпут да ми каже да, ипак, он не може само да шиша дете јер, шта ће онда да ради кад се дете крсти; која ће његова улога да буде тад. Јер, не знам како је код тебе, али овде, мислим у породицу у коју сам се удала, за крштење, кад кум шиша косицу, кум доноси и одело за бебу, то јест дете, све, од капе до чарапе; оделце које му, кад га ошиша, обуче. Не знам шта то значи, ваљда га уводи у веру, шта ја знам, тако слушам ове старије жене. И тако, тако да смо ми само направили један ручак, без музике и позвали оне основне госте, а кум је реко да ће да шиша дете кад се оно и крс

Прилог 22: Изјава саговорника - Снежана Гвоздић

„Мама ми је причала, тога се баш сећам, кад смо живели у јужној Митровици (пошто су се моји тек после бомбардовања одселили у Пирот), мама ми је причала да је њу комшиница једна, Туркиња замолила да узме косицу (баш је тако моја мама рекла, узме косицу) њеној ћеркици. Она је имала четири године, била је близнакиња са братом, али је она била стално болешљива; мало мало па се разболи, мало мало па се разболи. И ваљда тако, та комшиница је и радила с мојом мамом, добро смо се дружили, односно су се дружиле, њих две, и звала је маму. Не знам много да ти кажем о томе, само оно чега се сећам, била сам и ја дете. Они су моју маму много поштовали, наставили су они да се чују и после бомбардовања, али како су они то, то шишање одрадили, ја то не знам да ти кажем“.

Прилог 23: Подаци о саговорницима²⁴¹:

1. Булић Јованка, рођена 1957. године у Зубином Потоку, удата у Звечану, радник;
2. Васић Видинка, рођена 1936. године у селу Мошница код Сочанице, удата у селу Сендо, домаћица;
3. Вукадиновић Момчило, рођен 1963, село Дренова, општина Лепосавић, пољопривредник;
4. Гвоздић Снежана, рођена 1967. године у Вучитрну, удата у Звечану, професор биологије;
5. Добрић Вујо, рођен 1948. године, из села Врановићи, учитељ у пензији;
6. Ђоковић Живадинка, рођена 1948. године у селу Изворе, удата у Косовској Митровици;
7. Јовановић Јовица, рођен 1985. године у Косовској Митровици, лекар;
8. Јовановић Синиша, рођен 1984. године у селу Свињаре, општина Косовска Митровица, таксиста;
9. Јокић Катарина, рођена 1955. године у селу Грабовац (општина Звечан), здравствени радник;
10. Костић Ивана, рођена 1985. године у Лешку, удата у Косовској Митровици, домаћица;
11. Лазаревић Марија, рођена 1941. године, из села Бабин Мост, удата у Косовској Митровици;
12. Лекић Слободан, рођен 1944. године у Зубином Потоку, пољопривредник;
13. Милетић Верица, рођена 1957. године, из села Јагњеница, удата у Звечану, радник;
14. Милетић Љубица, рођена 1985. године у Косовској Митровици, удата у Звечану, радник;
15. Миловановић Радојка, рођена 1945. године у селу Остраће, удата у селу Гулије, домаћица;
16. Миловановић Станица, рођена 1937. године у селу Гркаје, удата у селу Гулије, домаћица;
17. Михајловић Биљана, рођена 1964. године, из села Сендо, општина Звечан, живи у Косовској Митровици;
18. Михајловић Љубица, рођена 1957. године, из Дољана, удата у Дољану, домаћица;
19. Михајловић Милан, рођен 1963. године у Косовској Митровици, дипломирани електротехнички инжењер, новинар;
20. Михајловић Ружица, рођена 1993. године у Косовској Митровици, студент психологије;
21. Недељковић Мирослава, рођена 1931. године, у селу Изворе, удата у селу Изворе, домаћица;
22. Поповић Зорка, рођена 1954. године у селу Ковачи, општина Зубин Поток, удата у Звечану;
23. Раденковић Бојана, рођена 1990. године у Косовској Митровици, професор хемије.
24. Раденковић Слободанка, рођена 1950. године у селу Рујиште, општина Зубин Поток, удата у селу Србовац (општина Звечан), домаћица;
25. Раденковић Сузана, рођена 1970. године у селу Крњин, удата у селу Србовац, радник;
26. Радивојевић Виолета, рођена 1986. године у Косовској Митровици, удата у Звечану, домаћица;
27. Радосављевић Славица, рођена 1959. године, из Дољана, удата у Дољану („овде и домом и родом“)
28. Утвић Вукоје рођен 1941. године у Зубином Потоку, пољопривредник, здравичар.

²⁴¹ Подаци о саговорницима дати су азбучним редом, независно од тога којим редоследом су навођени у тексту дисертације.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Марија Душан Миљковић рођена је 2. марта 1983. године у Гњилану. Основну школу завршила је у родном месту, а Гимназију „Стеван Јаковљевић“, након бомбардовања 1999. године, у Власотинцу. Дипломирала је 2007. године на Филозофском факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, на Катедри за српску књижевност и језик.

Радни однос засновала је први пут 2007. године у ОШ „21. Новембар“ у Гојбуљи (општина Вучитрн) као наставник српског језика и књижевности. Од 2008. године радила је у ОШ „Вељко Банашевић“ у Косовској Митровици, такође као наставник српског језика, а од 2012. године предавала је српски језик у ОШ „Бранко Радичевић“ у Косовској Митровици. На Филозофском факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици 2013. године ангажована је као сарадник у настави. Академски назив Мастер професор језика и књижевности стекла је на истом факултету 2014. године, а 2015. године добила је звање асистента из научне области Историја српске књижевности. У звању асистента наставу изводи на основним и мастер студијама. Од 2015. до 2018. године обављала је функцију секретара Катедре, а 2018. изабрана је за члана Савета факултета.

Члан је Друштва за српски језик и књижевност Србије и председник Подружнице за Косово и Метохију. Од 2015. године члан је Удружења фолклориста Србије, у чијем раду активно учествује. Од 2013. године до данас редовно је била члан жирија за доделу књижевне награде „Томо Радосављевић“ коју додељује Културни центар „Сава Дечанац“ из Лепосавића. Такође је неколико пута била члан жирија на општинској и окружној смотри рецитатора „Песнице народа мог“ у организацији Установе за спорт, омладину и специјализоване услуге у Косовској Митровици. Члан је неколико Организационих одбора Међународних научних скупова које је организовао Филозофски факултет у Косовској Митровици, и технички је уредник Зборника посвећеног Даринки Јеврић. Бави се проучавањем фолклора и аутор је више научних радова из те области.

Служи се енглеским и руским језиком.

Живи у Звечану. Удата је и мајка је троје деце.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Марија Миљковић

Број досијеа 13111/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Духовно сродство у народним песмама Срба са Косова и Метохије

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Марија Миљковић

Број досијеа 13111/Д

Студијски програм Српска књижевност

Наслов рада

Духовно сродство у народним песмама Срба са Косова и Метохије

Ментор проф. др Бошко Сувајић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом :

Духовно сродство у народним песмама Срба са Косова и Метохије

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прерада
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.